

Coperta: *Dan Matache*

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

G. IBRĂILEANU

OPERE

5

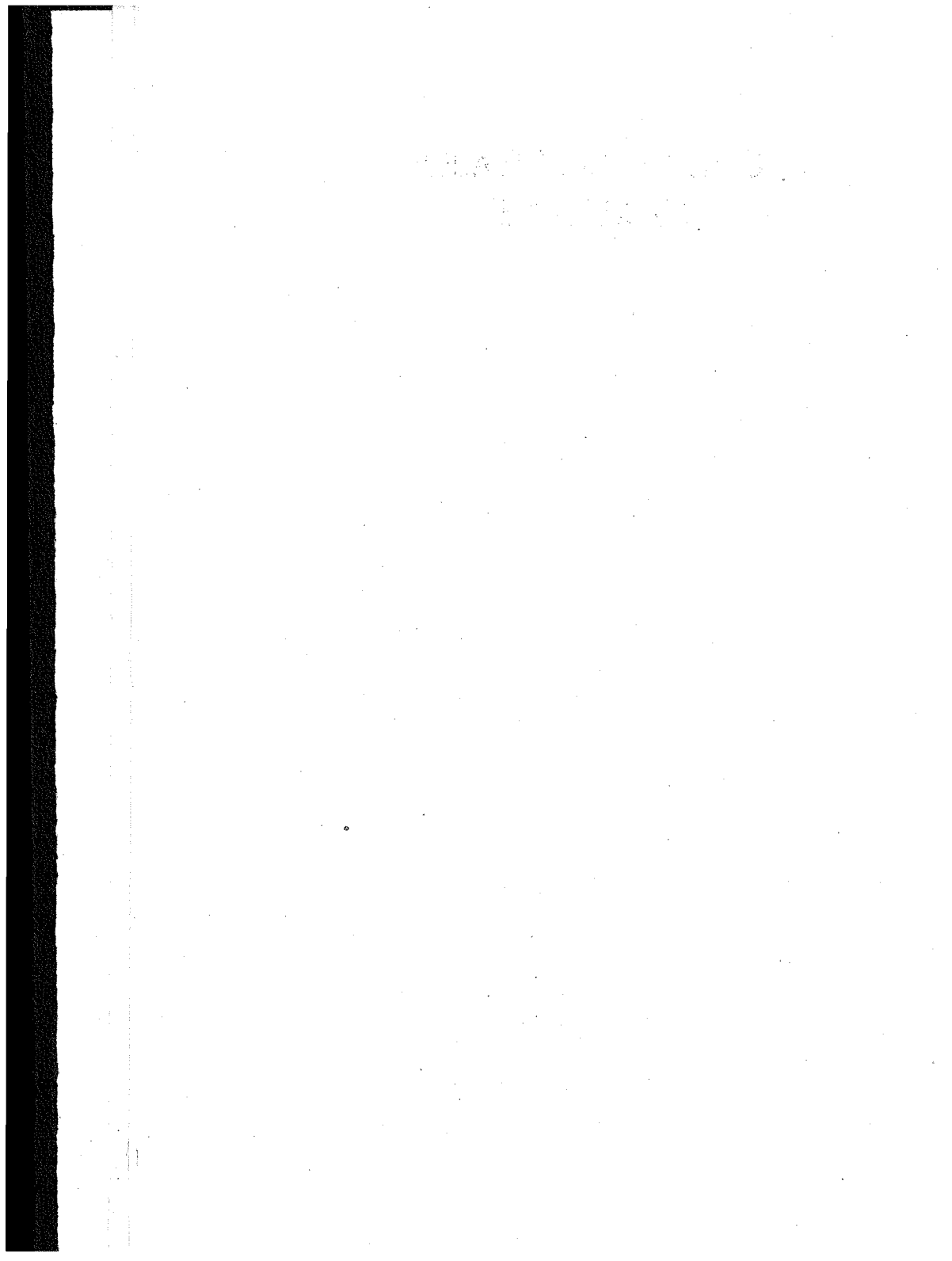
Ediție critică de
RODICA ROTARU și Al. PIRU

EDITURA MINERVA

BUCUREȘTI — 1977

«Falimentul»... poporanismului ?

D-l H. Sanielevici face de câteva luni procesul poporanismului (numind „poporanism“ tot ceea ce-i iese în cale, de obicei tot ceea ce am combătut noi) :

„În *Viața românească*... tema aceasta, a purității de rasă, lua o înfățișare atât de barocă și de absurdă, încât ar fi răsplătit cu prisosință pana unui satiric genial“.
(*Curentul nou*, nr. 4, pag. 49, coloana 1.)

În adevăr. *Viața românească* a profesat exact ceea ce spune d. Sanielevici. Iată :

„Pentru A. Comte, ca și pentru știința modernă, n-au atita însemnătate în aceste distincțiuni (dintre nații) caracterele *antropologice*, ci mai ales culturale... Națiunile nu se deosebesc atât prin tipul lor antropologic, prin forma craniului, culoarea ochilor sau a părului etc., cât prin tipul cultural determinat...“ „Acum nu mai avem a face cu rase, ci cu popoare.“

„Urmăriți numai elementele care, din timpul romanilor, au contribuit la formarea actualului popor italian. Romani... Etrusci din nord... Iapigi din sud... Grecii antici din sud și celții din nord... Atâtea stratificări de sclavi din toate provinciile cucerite, din toate rasele lumii... Apoi, vin năvălirile barbarilor... Vandalii și burgunzii ; vizigoții și ostrogoții ; longobarzii ; arabii ; normanzii ; spaniolii : toate neamurile, nu numai din Europa, ci și din Africa de nord și din Asia... Și din această amalgamă inextricabilă de rase, ce tip cultural a rezultat !... în aceste condițiuni, e vădit absurd să vorbim despre deosebiri de rasă...“ (*Viața românească*, 1907, nr. 11, pag. 174—175—176), —... de unde se vede clar că noi am susținut „puritatea de rasă“.

Și d. Sanielevici ne „satirizează“ :

„Caragiale nu-i bun scriitor fiindcă reprezintă nota specifică grecească“. (*Curentul nou*, nr. 4, pag. 52, coloana I.)

În adevăr. Noi am spus că cine are sînge străin, și mai ales grecesc, nu poate fi nici scriitor, nici român :

„Un român poate face naționalism așa cum îl taie capul, și d. X nu încetează de a fi scriitor român prin faptul că are cîteva picături de sînge grecesc... în istoria culturii noastre avem oameni care reprezintă cu putere sufletul românesc, care au întrupat năzuințele poporului român în genere și ale unei epoci în specie și care aveau în vine o cu totul altă doză de sînge străin !... «Părintele literaturii române», Eliade Rădulescu, era fiul unei grecoace pur-sang... Celălalt «părinte al literaturii române», cel din Moldova, Asachi, era dintr-o familie galițiană, probabil de origină armenească, zice d. Iorga... Vasile Alecsandri, «bardul național»..., evreu... probabil ungar...“ etc. (*Viața românească*, 1910, nr. 6, pag. 40).

Se vede, prin urmare, clar că, pentru noi, Caragiale nu-i bun scriitor, fiindcă — avînd sînge grecesc — reprezintă nota specifică grecească...

Dar d. Sanielevici ne „satirizează“ mereu :

„Dacă ții cu orice preț («Ibrăilene!») ca în țara românească toate clasele să fie ale aceluiași popor, atunci d-ta și cu mine trebuie să ne dăm la o parte...“ (*Curentul nou*, nr. 4, pag. 52, coloana I).

Fără îndoială. Trebuie să se dea la o parte. Căci iată ce-a spus *Viața românească* :

„Evreul încetează de a fi evreu cînd își însușește mentalitatea modernă, cînd își asimilează cultura europeană, necompatibile cu însuși fondul arhaic al mozaismului, cum ar fi fost necompatibile și cu religiunea Eladei antice“. „Prin orice creațiune, artistică, științifică, filozofică, el (evreul), iese fatal din cadrul judaismului.“ „Acest popor atît de bine înzestrat de natură a dat omenirii (ne-a dat nouă !) pe Crist, cu apostolii lui, pe Spinoza, pe Heine, pe Lassalle, pe Karl Marx etc., etc.“ (*Viața românească*, 1907, nr. 11, pag. 193.)

Prin urmare, din ideile *Vieții românești* rezultă iarăși clar că autorul *Cercetărilor critice și filozofice* trebuie „să se dea la o parte“.

...Dar ce să mai distrăm pe cetitori cu relevarea dulcelui acord dintre afirmațiile d-lui Sanielevici și opiniile *Vieții românești* ?...

Peste un singur lucru totuși nu putem trece cu ușurință. D-l Sanielevici zice : „Astfel de elucubrații fabrica

creierul inteligent al lui Ibrăileanu, când d. Stere îl băgase ideolog cu luna la d. Vintilă Brătianu“.

Dacă aceasta vrea să fie o vorbă de spirit, nu avem nimic de spus și nici de remarcat. Dar dacă vrea să fie altceva, îi amintim d-lui Sanielevici că, atunci când am mai fost calomniați pe această temă, am spus că ținem la dispoziția oricui registrele Administrației *Vieții românești* și toate piesele și mărturiile cu putință.

P.S. În ultimul moment, al cincilea articol: „Poporanismul“ este... regimul industrial dinainte de război, politica economică protecționistă, crearea industriei naționale pe socoteala statului!

„Am abătut evoluția țării pe poteca poporanistă, zice d. S., plină de rîpi și prăpăstii.“ (*Curentul nou*, nr. 5, p. 65, col. I.)

„De fapt însă caracteristica acestui regim era *protecționismul*.“ ... „Protecționismul însemna exploatarea statului.“ (*Curentul nou*, nr. 5, p. 67, col. I.)

„Poporanismul“, în adevăr, a preconizat protecționismul și apoi l-a susținut, exultînd de fericire la privescerea industriei naționale, susținută din punga contribuabililor. Iată :

„O politică economică greșită a ultimelor decenii, care urmărea fantasmagoria «marii industrii naționale», nu numai a împiedecat dezvoltarea producției noastre în această direcție, dar a și distrus începuturile adevăratei *industrii naționale din vechime*“ (*Viața românească*, 1908, nr. 4, p. 60).

„Dar proba cea mai hotărîtoare, pentru orice om neorbit de patimă sau interes, sînt rezultatele obținute în treizeci de ani de politică *protecționistă* și de regim excepțional de «încurajări» de tot felul ale industriei de către stat.“ (*Viața românească*, 1907, nr. 10, p. 32.)

„Această valoare *nu* e produsă de industrie, ci e sustrasă de la contribuabil prin monopol, «protecțiune» și «avantaje».“ (*Viața românească*, 1907, nr. 10, p. 33.)

Așadar, „protecționismul“, care însemna exploatarea statului“, a fost copilul iubit al „poporanismului“.

Viața românească, nr. 1, 1920

Dionis, «Theano»

Sub pseudonimul Dionis se ascunde numele unei scriitoare binecunoscută în intelectualitatea țării care, fie sub proprie iscălitură, fie la adăpostul diverselor pseudonime, a îmbogățit literatura cu scrieri originale, sau traduceri (de pildă, poeziile lui Eminescu în franțuzește).

Romanul *Theano* este în realitate o poemă în proză sau, mai bine, o serie de mici poeme care formează capitolele „romanului“. În *Theano* personagiile nu sînt particularizate, autoarea le păstrează un caracter de generalitate, de simbol. În loc de personalități vii, avem sentimente. *Theano* este redarea unei pure sentimentalități. Și atunci, cum e firesc, personagiul cel mai vaporos, mai general, mai lipsit de stare civilă este cel principal, este eroina — Theano. Și apoi, gradat, personagiile capătă individualitate cu cît sînt mai secundare. Personagiul cel mai individualizat, mai „realist“ este domnișoara Efimia.

Caracterul general de sentimentalitate este susținut și prin lipsa de orice indicații în privința locului unde se petrece acțiunea, în privința naționalității eroilor etc.

Theano este o poemă de dragoste. Dragostea în această poemă este un amor platonice, dar pasionat ca cea mai înfrigurată pasiune fizică. Cînd amantul platonice al lui Theano este silit să plece de lîngă dînsa, chinurile pe care ea le suferă nu sînt deloc mai prejos de ale Didonei.

Iar peste toate paginile acestei cărți plutește o atmosferă de *morbidezza*, bine redată prin turnura stilului.

Calitățile acestei mici opere de psihologie specială sînt sensibilitatea distinsă și delicatetea de sentiment și de imaginație. Uneori întîlnim pagini de analiză subtilă, ca de pildă acele în care autoarea, prin gura personajilor, face distincția dintre iubirea bărbatului și a femeii : bărbatul înainte de a iubi simte atracții de ordin senzual. Cînd se naște amorul, începe să fie implicat și sufletul.

Femeia din contra. Fata tinăra, înainte de a iubi concret pe cineva, are necesități sufletești, reverii. Când apare amorul, începe să fie implicat și corpul.

Ne vom permite să semnalăm și unele neajunsuri. O bună parte din roman se ține la nivelul de concepție, de sentiment și de formă a începutului. Și când, înspire sfârșit, tonul scade, deficitul ni se pare și mai sensibil prin comparație. S-ar putea zice că sfârșitul înșală făgăduielile de la început. Într-un loc, ni se spune că Theano „se cocoloșea iar lângă dînsul“. Avem viziunea unei fetișcane. Și nu rimează cu tonalitatea cu care eram deprinși.

Găsim expresii prea familiare, care ne aruncă deodată în lumea unor contingenți prozaice, ca „drăguța mea“, „fetișo“, „urîto“, „puișorul“, „gurița“, „adoptat în unanimitate“ (cuvinte prin care iubitul primește părerile iubitei într-un *tête-à-tête*).

Un alt neajuns ni se pare prea multă știință și prea multă literatură pusă în gura personajilor. Prea multe nume ilustre citate. Eroii sînt prea învățați — în proporție cu subiectul și cu atmosfera de sentimente. Fac impresia de pretenție, de pedanterie, de similitură. Spun lucruri bune și adevărate, dar care nu-s la locul lor.

Raritatea senzațiilor, distincția sentimentelor, poezia din această poemă pasionată fac din *Theano* o operă care merită toată atenția cetitorului sătul de realism cotidian și simplist.

Polemici...

Dacă mișcarea literară este oarecum în stagnație, politica în schimb e mai vie decît oricînd. Aci luptele de condei au ajuns la maximum de intensitate. Nu-i vorbă, aceste lupte au fost duse la noi întotdeauna pe o notă foarte ascuțită. Astăzi însă, intensitatea lor e mai apreciabilă numai din cauză că „problemele“ dezbătute sînt peste măsură mai însemnate decît înainte de război.

Dar dacă altădată ne puteam permite să ne spălăm în familie — în mica familie de atunci — rufele noastre nu tocmai curate, astăzi o elementară prudență ar trebui să ne silească să punem (oarecare) strajă gurii noastre.

Astăzi nu ne mai „porcăim“ în cerc intim (ca să întrebuițăm un cuvînt neelegant, dar atît de expresiv, al d-lui Iorga). Astăzi am chemat, imprudenți, la sfat, adică la viața noastră politică, și poporul. Astăzi, apoi, am asociat la aceeași viață și cîteva milioane de străini.

Se pune atunci întrebarea: mai putem noi să ne răcorim cu aceeași libertate năduhul „politic“ ca altădată?

Un spirit luminat din Ardeal, d. inspector școlar Matei, ne spunea deunăzi că *singura* cale pe care putem ajunge la supremația românilor asupra populațiilor din statul nostru „numite minorități etnice“ trebuie să fie superioritatea noastră *culturală*.

Ce mai superioritate culturală, aceea care duhnește — iertați-ne și expresia asta — din „controversele“ noastre politice !...

...Dar, la urma urmelor, orice polemică cu realitatea e lipsită de filozofie.

Viața românească, nr. 3, 1920

Seceta literară

Am constatat-o și noi adesea. Când ne uităm îndărăt, avem un sentiment care seamănă într-o privință cu cel exprimat de Eminescu în *Epigonii*. Avem impresia că mișcarea literară a fost întotdeauna mai bogată decît astăzi. Și întorcîndu-ne la prezent constatăm cu tristeță că scriitorii vechi sînt oboșiți și „se repetă“, iar alții noi nu mai apar... Pe lîngă aceasta, se mai adaugă și sentimentul deficitului enorm pricinuit de pierderea atîtor scriitori de samă, cu începere din 1912, cînd a murit Caragiale.

Și, totuși...

Istoria trecutului ne învață că criticii din toate epocile au constatat cu durere seceta din vremea lor, punîndu-și toată speranța în viitor.

Omul e nemulțumit întotdeauna de prezent, de aceea e un animal progresiv.

Scriitorii cu care ne-am deprins ne plictisesc. „Se repetă.“ Pe cei care apar încă nu-i putem aprecia, sînt ca și cum n-ar exista. Secetă literară !

...Și atunci nu se poate să nu-ți vină o îndoială : Oare de bună samă e secetă ? Ori e același cîntec vechi, pe care l-au cîntat cu convingere atîția înaintea noastră, pe vremea cînd nouă ni se pare că nu era „secetă“ ?

Viața românească, nr. 3, 1920

«Ridicarea noroadelor»

Și totuși nu lipsesc motive de melancolie...

Un exemplu. Oricine frecventează spectacolele a avut prilejul să observe o scădere îngrijitoare a gustului public. Acesta se cunoaște în primul rînd după chipul în care spectatorii își plasează aplauzele. În piese, au succes mai ales actorii care fac pe servitorii sastisiți și năuci, cînd — împiedecîndu-se de covoare — sînt pe punctul de a cădea. Atunci aplauzele curg delirante. La concerte încalte, se aplaudă cu frenezie orice aduce cu marșurile militare și cu săltărețele sîrbe. Bineînțeles că pasagiile unde își dau concursul lor toate instrumentele prezidate de tobă au prioritate. Acestea sînt întotdeauna bisate și bi-bisate.

Explicația e simplă. Mai întăi e scăderea obștească a simțului estetic, datorită vulgarității vieții în care trăim de cîtiva ani. A doua cauză, mai apropiată, e faptul că la teatru și la concerte, unde locurile sînt acum foarte scumpe, vine numai cine are parale. Iar parale n-au decit îmbogățiți de război, furnizorii, misiții, tot soiul de casieri și administratori, servantele ridicate în *demi-monde*, în sfîrșit, toată spuma îndoielnică scoasă la iveală de viața turbure din vremea din urmă. Aceștia s-au suit în lojă. Și se delectează. Se dilată de plăcere estetică. E banul lor, e vremea lor... „Intelectualii“ fac filozofie la galerie, ori sprijiniți de păreți, cu bilete de „în picioare“.

Dar mai presus de toate, furori face cinematograful, unde melomanii ascultă *Tosca* și *Cavaleria Rusticană* de pe pînză.

Viața românească, nr. 3, 1920

Militarismul

Pentru „privirea scrutătoare ce nimica nu visează“ este limpede că lumea a ieșit din război mai militaristă decît a intrat. Țările cărora le este îngăduit să se arhimilitarizeze o fac cu frenezie. Celelalte, scrișnesc de nepuțința de a o face și rămîn militariste just în măsura în care pot eluda convențiile stabilite.

Se zicea înainte de război că înarmarea excesivă va opri războiul — de groaza măcelului și a dezastrului economic pe care le-ar provoca. Dar războiul a venit.

Se zicea în vremea războiului că suferințele atroce, fără exemplu în istorie, provocate de el, vor tăia pentru eternitate pofta oamenilor de a face război. Se anunța chiar dezarmarea lumii.

Visuri, înarmările, militarismul, domnia săbiei sînt mai la ordinea zilei decît oricînd.

Se pare că este nevoie de încă un război, mai crîncen, mai bestial, de un război din care să nu mai rămîie *nimene* care să nu sufere cum au suferit acum *numai* 90% dintre oameni.

Atunci — va veni dezarmarea, vremurile de aur „ce miturile albastre ni le șoptesc ades“.

Drumul progresului moral se face prin foc și prin sînge. Omenirea viitoare, morală și fericită, se va răsfața senină pe un pedestal de crime mai înalt decît Himalaia.

Viața românească, nr. 3, 1920

Luptele politice

Am vorbit în numărul trecut de polemicele din ziare nu tocmai parlamentare și am arătat răul ce ni-l pot aduce. Ne gîndeam la masele profunde și la cetățenii de altă limbă încorporați în România întregită.

De-atunci interesul polemicei de ziar a trecut pe al doilea plan. De-atunci s-a deschis Parlamentul. Cînd scriem aceste rînduri, abia sîntem la debuturile lui. S-au întîmplat scene regretabile, care fără îndoială vor fi mîhnit profund multă lume. Desigur privescîntea nu e reconfortantă.

Dar să judecăm filozoficește. Filozofia consolează.

Scenele — vorbele și faptele — care formează debutul sînt datorite votului universal. Altădată, parlamentul nu era, în alcătuirea lui, superior celui de azi. Dar altădată nu puteau avea loc lupte aprinse în parlament. Exista o majoritate disciplinată, numită de șef și de organele lui. Exista o infimă opoziție, disciplinată și ea, numită de cele mai multe ori de șeful guvernului și de organele lui, după o prealabilă combinație cu șeful opozant. Și uneori unul, doi, trei deputați aleși prin luptă dreaptă. Așadar, lucrările parlamentului trebuiau să se desfășoare într-o relativă și monotonă decență.

Acum parlamentarii sînt aleși prin luptă crîncenă, reprezintă curente acut antagonice și aduc cu dînșii toată pasiunea din afară de parlament.

E naturală efervescența cu toate urmările ei. În toată lumea unde există votul universal, parlamentele sînt agitate și febrile. Dacă la noi se observă o scădere în ton, aceasta este forma corespunzătoare fondului — nivelului nostru cultural, încă nu destul de ridicat. Să nu dezesperăm...

Mizeria criticii literare

Fără îndoială că un critic, un adevărat critic literar știe să-și justifice impresiile mai bine decât un simplu cetitor. Dar impresiile criticilor corespund mai rar cu realitatea decât ale cetitorilor culti și înzestrați cu gust.

Criticul ori este blazat și nu-i mai place nimic; ori judecă din punctul de vedere al vreunui cod estetic, sau prin prisma vreunei școli literare, sau din punctul de vedere al nivelului cultural al țării — atâtea merite, dar și atâtea lipsuri care — toate — îi răpesc puțința bunei, simplei, spontanei aprecieri.

Simțul estetic al criticului e tocit, ori pervertit, ori prea complicat. (Aici e vorba, bineînțeles, de cei care l-au avut, nu de cei născuți fără gust literar.)

Criticul are blestemul de a nu se putea desfăta cu o operă în chip firesc, căci el, odată ce începe să cetească o carte, o cetește ca un judecător, cu conștiința că trebuie să o judece, să dea un verdict de condamnare sau de achitare. O cetește conștient de impresiile și de cauza impresiilor sale, într-o nefirească stare de dedublare. Cetiți mărturisirea lui Brunetiére că el nu prețuiește ceea ce-i place, ci ceea ce trebuie să-i placă.

Această nenorocire nu o are cetitorul cult și om de gust. El jusează de operă. El savurează fructul, fără să-l chinuiască întrebarea din ce clasă face parte arborele care l-a produs, fără atitudinea abstractă de a-și analiza impresia și a o justifica, a o clasifica în cutare categorie psihică sau estetică etc.

Cine a observat cât de puțin lumea știe că publicul cult e un mai bun judecător al scriitorilor decât criticii, cu toate că nu poate să justifice aprecierea ca un critic.

Cei mai mari critici au făcut greșeli pe care mulți contemporani ai lor, simpli cetitori, nu le-au făcut. Sainte-Beuve, prințul criticilor, n-a înțeles adevărata valoare a

celor doi mari contemporani ai săi, a lui Musset și a lui Balzac.

Un Jules Lemaitre sau un Anatole France, ca să dea garanție pentru critica lor, au făcut repetate declarații că ei nu judecă opera literară ca critici, ci ca simpli cetitori, care se desfășează cu o operă de artă. Așadar, salvarea criticului stă în tăria lui de a deveni cetitor.

Cînd criticul, blazat și asediat de teorii, nu mai are puterea de a se transforma în simplul cetitor, nu-i mai rămîne decît să culeagă din atmosfera creată de cetitorii de gust impresii asupra operelor literare pe care, însușindu-și-le, să le justifice.

Există un gen literar pentru care femeile impresionabile și cultivate formează publicul cel mai sensibil. E literatura de analiză sufletească. O femeie cu sensibilitatea ascuțită este cel mai sigur judecător al unui roman. Poate să aibă romanul tot felul de calități externe, dacă este lipsit de viață, nu va avea sufragiile publicului cetitor feminin.

Concluzia care reiese din aceste considerații ar fi ca orice critic care „descopere“ talente să-și organizeze pe lângă dînsul o comisiune de cetitori și de cetitoare care să-i indice ce este frumos — și apoi el să se pună pe justificări, pe clasificări și celelalte mașini ale criticii literare.

Recomandăm această rețetă, care cel puțin într-o privință nu este displăcută.

Viața românească, nr. 4, 1920

Perioade de tranziție

În istoria omenirii se vorbește adesea de perioade de tranziție. Sînt acele răstimpuri cînd formele noi de viață încă n-au învins și n-au înlocuit cu totul pe cele vechi. Dar aceste „perioade“ de tranziție sînt numai niște crize ale tranziției. Sînt momentele culminante în lupta dintre nou și vechi. În realitate, omenirea este într-o eternă tranziție. Numai la animale, a căror viață este mereu identică cu ea însăși, nu poate fi vorba de tranziție decît doar atunci cînd o specie se transformă în alta, lucru pe care l-au imaginat oamenii de știință, dar care nu s-a întîmplat niciodată de cînd ține minte omul.

Dar să ne mărginim la perioadele de tranziție propriu-zise.

La țările rămase în urmă, perioadele de tranziție au un caracter mult mai acut. Ceea ce s-a făcut în Occident în chip normal și în multe sute de ani, la noi s-a făcut forțat și brusc într-unul sau în cîteva decenii.

După 1800 a trebuit, și de voie, și de nevoie, să transplantăm în doză forțată, în societatea noastră feudală, tot ce se crease în Apus într-un întreg ev. Și a început perioada de tranziție în formă de criză. Acea perioadă de tranziție nu se isprăvise încă înaintea războiului (dealtmîntrelea, tot sub forma ei acută nu se isprăvise nici în Occident cu excepția, poate, a Angliei al cărei constituționalism este vechi de cîteva secole).

Introducerea formelor nouă în prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost fatală. Perioada care a urmat a avut, ca orice perioadă de tranziție acută, aspecte extrem de dezagreabile, cu atît mai mult cu cît formele nouă nu erau rezultate dintr-o evoluție a condițiilor țării noastre. Această perioadă de tranziție, cu toate mizeriile ei, a fost criticată acerb de școala junimistă, care reprezenta punctul de vedere reacționar.

După război, și din cauza războiului, am fost siliți să introducem reforme care sînt niște forme sociale și politice ce reprezintă în evoluția umană un alt stadiu, mai nou decît cel dinainte de război.

Dacă formele dinainte de război erau, pentru criticii lor, prea „înaîntate“ pentru țara noastră, atunci ce orgie de „înaîntare“ trebuie să fie pentru naturile timorate și reacționare formele introduse după război.

Și în adevăr, asistăm la apariția, încă dezorientată, a unei nouă ediții a junimismului.

Nivelul cultural al țării, și ne gîndim mai ales la masele profunde, nu este, fără îndoială, apreciabil mai ridicat decît pe vremea criticii junimiste. Și dacă pe-atunci colegiile restrînse erau o haină prea nepotrivită pentru noi, se înțelege de la sine cum poate fi privit votul universal egal și direct, din punctul de vedere al unei astfel de critice.

Evident, votul universal nu a răsărit la noi din evoluția noastră. Nu este față cu organismul nostru social ca pielea unui trup, ci ca o haină de împrumut croită pe alt corp. Dar introducerea votului universal este o fatalitate istorică. Chiar dacă nu ne era impus de împrejurări auguste, încă ar fi trebuit să-l introducem de bună voie, pentru că, rămași în urma Occidentului, trebuie (nu se poate altfel) să introducem, în definitiv, toate formele sociale și politice pe care le îmbracă Occidentul.

Și cum veșnic vom fi în urma Occidentului și veșnic va trebui să introducem tot ceea ce se va fi produs în Occident, urmează că vom fi etern în perioade de tranziție acută, până atunci cînd evoluția socială va ajunge la termenul ei, până cînd nu se va mai produce nimica aiurea pe care să avem apoi nevoie să-l transportăm la noi.

Socialiștii marxiști pun acest termen în organizarea comunistă a omenirii, ultima fază, după dinșii, a organismului social.

Dar cu aceasta intrăm oarecum în metafizică...

Până la așa ceva — transplantare, tranziție, dezacord între fond și formă, ediții tot mai noi de „junimism“ etc., etc.

Netoleranța

Netoleranța este neputința de a suporta ca cineva să fie, să simtă sau să gândească altfel de cum ne place nouă, de obicei, de cum sîntem, simțim și gîndim noi.

Netoleranța este o stare de suflet, alcătuită din tot ce este mai josnic în om. Ea presupune brutalitate de sentiment și inferioritate de gîndire. Netoleranța este ură și lipsă de simpatie intelectuală. Netoleranța este strîns legată de pornirea bestială de agresiune. Netoleranța este atitudinea gorilei feroce, care a parvenit să vorbească.

Toleranța este produsul cel mai înalt al culturii sufletești. Ea e semnul adevăratei civilizații. Orice aspect mai înalt al vieții morale are la bază toleranța. Progresul omenirii este progresul toleranței. Libertatea de gîndire, accesul celor mici în viața de stat, îndreptățirea femeilor, principiul naționalităților — totul se întemeiază în fond pe progresul toleranței, pe tot mai multă toleranță.

Omul tolerant ține fruntea sus, are privirea senină. E echilibrat. Netoleranța are înfățișarea animalului rău, care vrea să împungă. Omul tolerant e obiectiv, are concepția evolutivă și istorică, simțul relativității. Netolerantul e eternul judecător mîniat și mărginit.

Sînt rase tolerante și netolerante, probabil după mînuța din care se trag. Și cum orice popor e un amestec de rase, pe aceeași stradă, în aceeași familie, poți vedea reprezentanți mai mult sau mai puțin tipici ai diferitelor rase. Pe netolerant îl recunoști după mutră. Are ceva ancestral ori degenerat, ceva excesiv.

Și totuși sînt deosebiri între popoare. E limpede că spaniolii luați în general sînt netoleranți și românii toleranți.

Toleranța sau netoleranța variază apoi după epoce. E sigur că astăzi lumea trece printr-o criză de netoleranță.

Și la noi, poate niciodată n-a fost atîta netoleranță.

Românul e cunoscut ca un popor tolerant de-a lungul veacurilor. În literatura populară străinul e cel mult luat în ris, dar niciodată urît — și tot așa și cel de altă religie. La noi n-au fost războaie religioase și nici persecuții religioase. Țara românească a fost un pămînt ospitalier pentru toți refugiații, de orice neam. [...] Scrisul românesc n-ă fost niciodată cenzurat pînă azi, decît în vremea domniilor regulamentare, cînd cenzura era impusă de consulul rusesc.

Astăzi sîntem într-o perioadă neagră. Și, ceea ce e mai trist, mărgenirea intelectuală, chircirea morală a venit la timpul cel mai rău, acum cînd, spre a încheia România Mare, e nevoie, mai mult decît oricînd de cît mai multă toleranță, și nu din umanitarism, ci din interes lucid. România trebuie să fie o patrie în care oricine, de orice limbă să se simtă acasă și mai bine decît oriunde. În Elveția, germanul, francezul și italianul și-ar jertfi mai bine viața de o sută de ori decît să vadă cantoanele lui alipindu-se la Germania, la Franța, ori la Italia. Capitala lor e Berna, și nu Paris, Berlin ori Roma.

Și e păcat ca la un popor atît de tolerant prin firea lui ca al nostru să crească buruiiana monstruoasă a netoleranței.

Unde mergem ?

La întoarcerea sa în țară, Gherea — care avusese ocazia să se informeze în străinătate asupra împrejurărilor din Europa — le-a zugrăvit în termeni fericiți. El a spus că condițiile obiective ale revoluției sociale s-au micșorat din cauza războiului și că, tot din această cauză, au crescut condițiile subiective.

Societatea „socialistă“, după Karl Marx, trebuia să rezulte, în chip natural, din societatea capitalistă. Apogeul capitalismului ducea *fatal* la organizarea colectivă a societății. Aceste erau condițiile obiective. Condițiile subiective ale transformării sociale trebuiau să fie nemulțumirea celor exploatați, pricepera direcției evoluției și organizarea transformării.

Astăzi condițiile obiective lipsesc. Chiar înainte de război, condițiile obiective imaginate de Marx nu existau toate : industria mică nu fusese distrusă ; proprietatea rurală mică nu numai că nu fusese înghițită de cea mare, dar începuse să înflorească și chiar s-o concureze ; crizele de supraproducție erau înlăturate din cauza înmulțirii deșeurilor în țările înapoiate și chiar sălbatic.

Este drept că sporirea deșeurilor, dacă ferea capitalismul de împasul crizelor de supraproducție, îl pune în alt împas : pacea înarmată, înarmarea excesivă, care trebuia să ducă numai la marele război. (Acest război, dacă nu s-ar fi întâmplat acuma, s-ar fi întâmplat mai târziu. Numai noi dormeam pe roze : în Apus toată lumea îl prevedea și-l aștepta. Sînt scriitori care l-au zugrăvit cu anticipație în chip surprinzător, aproape până în cele mai mici detalii.) Așa încît, dacă deșeurile au salvat capitalismul de falimentul crizei de supraproducție, l-au dus la alt faliment, datorit războiului care a distrus producția și *care a creat acele condiții subiective*, de care a fost vorba mai sus.

Nu este nevoie să mai insistăm asupra acestor condiții subiective : trezirea celor mici, spiritul lor de revoltă, solidaritatea lor, asaltul pe care-l dau ordinii sociale etc...

Dar condițiile subiective, fără cele obiective, sînt dorința, sînt planul arhitectonic — fără mijloacele de realizare. Condițiile subiective pot aduce distrugerea fără posibilitate de reclădire.

Burghezia însă nu a ieșit din război așa de slabă cum cred unii ; ea încă mai poate ținea piept asaltului proletariatului, ba încă își mai poate permite prelungirea unor războaie capitaliste — în ciuda proletariatului. Cu toate acestea, puterea și *mai ales* prestigiul ei sînt în declin. Condițiile subiective pot să-i fie fatale.

Cine se teme de răsturnarea ordinii sociale e dator, prin urmare, să lucreze pentru slăbirea acestor „condițiuni subiective“. E dator, deci, să satisfacă toate revendicările cu putință de satisfăcut ale lucrătorilor industriali ; să rezolve în chipul cel mai larg problema țărănească, ca nu cumva să se creeze și în țărănime aceste „condiții subiective“ ; e dator să intre în legalitate : să desființeze starea de asediu și toate atentatele la libertate, care sînt mijlocul cel mai minunat nu numai de a menține condițiile subiective, dar chiar de a le înmulți și fortifica.

Intemperanța

Intr-un vechi articol *Asupra criticei*, Gherea se ridică împotriva obiceiului criticilor din vremea lui de a lăuda fără nici o rezervă, în termenii cei mai exagerați cu putință. Gherea arată, printr-o singură frază, imposibilitatea ca o asemenea critică să fie justă măcar o singură dată. El spune că și Shakespeare are greșeli, căci nimic nu poate fi perfect în lumea aceasta. Gherea dă apoi ca exemplu de critică obiectivă aprecierile lui Taine și Faguet asupra lui Balzac.

De când a scris Gherea acest articol (vreo 35 de ani), lucrurile s-au mai îmbunătățit — dar numai sporadic. Cetim încă critici pe de-a întregul entuziaste. Efectul e straniu adesea. Criticul începe așa încît ceea ce spune el nu s-ar putea aplica nici măcar unui Victor Hugo. S-ar potrivi, poate — acordînd entuziasmului dreptul său față de asemenea monștri colosali —, unui Dante sau unui Shakespeare, iar mai apoi, cînd criticul e silit să facă în sfîrșit citații din autorul său, efectul devine de-a dreptul amuzant.

În asemenea critici — sufletul criticului ridicîndu-se până la cel mai înalt diapazon, până dincolo de extaz — el își debitează cele mai înalte din filozofiile lui. Bietul autor criticat e silit să țină în spate o clădire cu totul disproporționată cu dimensiunile lui naturale.

De obicei, acei care cultivă acest gen de critică nu mai vorbesc de scriitorul pe care-l recenzează ca de un contemporan viu; vorbesc ca de un mort. Nici nu-l mai domnesc, îi spun curat pe nume. Li se pare așa de mare, că-l socot mort, cum ar zice Vogüé. Și-l socot așa de mort și așa de definitiv depus în Pantheonul național, încît ne servesc amintiri despre dînsul — pe cînd el, din fericire, e zdravăn, își face slujba la birou și prinzește cu amicii la birt.

Cînd cetești asemenea critici, singurul lucru profitabil cu care te alegi sînt citațiile din care îți rămîne să-ți faci singur o părere despre scriitorul de care e vorba. Și de la o vreme, din criticile acestea, nu mai cetești decît citațiile.

Un critic adevărat trebuie să fie ca publicul dintr-un teatru italian : aci să aplaude, aci să fluiere. Evident, sînt cazuri care cer pe de-a întregul și articole entuziaste — adică lipsite de critică : la moartea, la aniversarea unor scriitori, așadar atunci cînd proslăvești ; în asemenea împrejurări, nu faci critică : spui numai ceea ce e meritoriu și taci asupra defectelor. Îți mai poți permite unilateralitatea fie în bine, fie în rău, cînd — dintr-un scop bine definit și declarat sau ușor de înțeles — alegi, ca să le pui în evidență, un aspect sau o latură a unei opere sau a unui scriitor.

Dar, ca și în literatura propriu-zisă, sîntem și în critică încă în perioada lirică.

Pacifism !

Înainte de 1914, pe cînd posibilitatea unui război mondial începea să fie tot mai mult întrezărită, Jaurès a afirmat că marea catastrofă va aduce după sine transformarea socială, adică triumful proletariatului. Acum un an, Anatole France, analizînd efectele războiului, spunea că prevederea lui Jaurès s-a îndeplinit. Marele scriitor voia să spună, desigur, că frămîntările la care asistăm sînt începutul sfîrşitului.

Sigur este că rezultatele războiului au pus, cu putere, cel puţin problema transformării sociale. Nu numai că „condiţiile subiective“ ale transformării sociale au crescut nemăsurat în comparaţie cu epoca dinainte de 1914, dar războiul a fost o şcoală minunată, sau, mai bine-zis, o repetiţie generală a organizării pe care vrea să o înfăptuiască proletariatul. D. Ioanid îşi isprăvea minunatul său articol, din numărul trecut al *Vieţii româneşti*, cu consideraţia că războiul a practicat socializarea aşa cum o preconizează socialiştii. În timpul războiului, au fost socializate în interesul superior al colectivităţii proprietatea individuală — casă, fabrică, mărfuri etc. — şi chiar fiinţa umană : soldaţi, meseriaşi, lucrători, aproape toţi locuitorii ţării.

Războiul, aşadar, se poate spune, a creat cele mai favorabile condiţii pentru realizarea aspiraţiilor socialiste.

Este posibil însă ca războiul acesta care, în cea mai mare parte, s-a isprăvit, să nu fi împlinit măsura trebuitoare de condiţii subiective pentru dărîmarea ordinei actuale. Poate că mai este necesar un supliment : repetirea catastrofei.

Iată pentru ce noi credem că, dacă s-ar aprinde un nou incendiu, s-ar lucra în favoarea revoluţiei sociale.

Acei care reprezintă ordinea actuală ar trebui să fie în acest moment cei mai intransigenţi pacifişti. Şi dacă

capitalismul are încă de trăit, el nu va reîncepe o conflagrație europeană în stil mare. Căci dacă o va reîncepe, aceasta însemnă că și-a pierdut instinctul conservării, că în orice caz și-a pierdut instinctul de adaptare, ca orice clasă care și-a încheiat evoluția și este menită să dispară.

Cum însă condițiile *obiective* ale transformării sociale lipsesc, pornirea războinică a capitalismului l-ar deservi nu numai pe el, ci și Istoria.

Viața românească, nr. 6, 1920

Burghezism cuminte

Am tot vorbit aici despre procedeele pe care ar trebui să le întrebuințeze conducătorii statului spre a nu primejdi forma actuală a organizării sociale. Firește, nu am avut ambiția să dăm cuiva vreo îndrumare. Am făcut... filozofie.... Și am formulat problema pusă de noi la întrebarea dacă clasele noastre dominante au instinctul de conservare întreg și sănătos ori nu.

Fapte nouă au venit de-atunci încoace să dea un răspuns îngrijitor acestei întrebări. Asistăm la desfășurarea unor mijloace de apărare a ordinii sociale, menite, după părerea noastră, scoasă din experiența istoriei, să dea un rezultat contrar celui voit.

Provocarea nu poate produce decît îndirjirea și solidarizarea celor provocați. Iar eventualii martiri nu pot decît întări cauza celor loviți.

În Italia, lucrătorii au făcut dăunăzi actul cel mai revoluționar cu putință. Din actul acela putea să iasă o catastrofă. Dar măsurile burghezului Giolitti au ferit această țară de crize dureroase, care ar fi fost urmate de cine știe ce efecte iremediabile.

Instinctul puternic de viață al unui organism viguros dictează întotdeauna mișcări de adaptare, care prezervează viața.

În Anglia, excesul de zel al forței publice a fost înfierat de oficialitate și s-au luat măsuri împotriva lui. S-au luat măsuri ca forța publică să supravegheze și la nevoie să reprime excesele poliției. Asemenea fapte nu sînt numai semne de civilizație, ci mai cu samă de sănătate și de vigoare a clasei dominante. În fața proletariatului englez — capabil să înfăptuiască transformarea socială — stă o burghezie capabilă să apere forma actuală. Minunată țară! Ea merită să domine universul — dacă în cartea omenirii e scris ca lumea să fie dominată de un popor...

Viața românească, nr. 7, 1920

Exigenți excesive

Vorbeam dăunăzi de caracterul prea entuziast al unei părți din critica română. Trebuie să adăugăm însă că această critică nu este atât de facil entuziastă decît numai într-o împrejurare, și anume cînd e vorba de operele amicilor ei — lucru așa de omenesc. Încolo, ea este foarte dificilă. Punctul de vedere din care se pune cînd judecă literatura prezentă și trecută e situat în sferile cele mai înalte ale esteticei. Niciodată poate critica română nu a fost mai pretențioasă decît în zilele noastre.

Critica aceasta este dăunătoare. Defectul ei stă în excesul calităților ei. Fiind atât de exigentă, ea produce descurajare. „Artiștii“, cînd se apucă de „creat“, sînt cuprinși de un sentiment care-i paralizează — teama că nu vor corespunde exigențelor excesive ale criticei contemporane. Idealul pus prea sus strecoară în suflete un sentiment de deznădejde, care uneori poate ajunge până la renunțarea, din capul locului, la lupta de a te ridica până la el.

Fără îndoială, o bună parte din literatura mediocră de astăzi se datorește idealului estetic prea înalt al criticii române actuale. Lucrul e paradoxal, dar, vorba ăluia, adevărat...

Viața românească, nr. 7, 1920

Un drum

Altădată (nu așa demult) socialismul era o sperietoare și o pecetie infamantă. Un tânăr cult, chiar cînd nu făcea politică militantă, dar avea opinii socialiste — cînd profesa, cu alte cuvinte, teoria că omenirea merge fatal spre o altă organizare —, nu avea drept la scutul legilor țării sale. E cazul, de pildă, al lui Raicu Ionescu, de care vorbea mai dăunăzi un foiletonist și care azi ar face onoare literaturii române.

În timpul din urmă [...] și *faute de mieux*, socialismul a ajuns să fie simpatizat, lăudat, dat ca exemplu de cumințenie și patriotism, și anume socialismul intrasigent și militant, nu socialismul teoretic, platonice și vi-sător al lui Raicu Ionescu.

Un alt drum, nu mai puțin lung, s-a făcut în privința „țărănismului“. Înainte de război, dar mai ales înainte de 1907, a cere nu votul universal, ci colegiul unic, nu totala expropriere, ci numai a unei părți din proprietatea latifundiară, era lucrul cel mai subversiv din lume. Nu o dată bărbații care propuneau aceste reforme au fost amenințați cu pușcăriia! Această onoare i s-a făcut chiar și lui Haret...

Astăzi — astăzi cine nu compătimeste cu țărănimea? Astăzi asistăm la o supralicitație în regulă a țaranului și a nevoilor lui, supralicitație la care iau parte atîția din cei care „arestau“ pe Haret!

Cum s-ar zice — din ironiile lucrurilor...

Viața românească, nr. 7, 1920

Alte vremuri

Intr-o revistă din Paris se făceau mai dăunăzi câteva constatări triste, relativ la cultura franceză de astăzi, care se reduc toate la concluzia că în Franța interesul pentru *idei* este scăzut.

Scriitorul francez are dreptate. În adevăr, după perioada cea mare a pozitivismului filozofic din timpul Imperiului al doilea, continuat de pozitivismul psihologic — când și literatura (naturalistă la prima fază, psihologică în a doua) are ca principiu sau ca armătură cugetarea —, urmează în toate domeniile impresionismul. Iar un filozof și-a pus toată puterea și dibăcia cugetării să dovedească inferioritatea și sterilitatea cugetării, în comparație cu intuiția.

Cultura noastră fiind determinată de cultura franceză, vom observa la noi o evoluție asemănătoare, dacă nu chiar identică.

În acea epocă a culturii și literaturii române, care începe la 1880, am avut cugetătorii noștri în știință, în filozofie, în politică, în critică etc. : Conta, Xenopol, Lambrior, Panu, Gherea și alții, și bineînțeles Maiorescu, care își continua o activitate începută mai dinainte. Am avut mișcarea de idei a „Junimii“, a *Contemporanului* etc.

Literatura acelei vremi, întreagă, poartă această pecetie. Opera lui Eminescu, a lui Caragiale, a lui Vlahuță, a lui Delavrancea și a tuturor contemporanilor este în mare parte o literatură de idei, de probleme.

Ideea, în opera lor, are uneori tot atîta importanță cît și *creația*.

A venit mai pe urmă, după 1900, o literatură în care ideea a fost oarecum înlocuită de sentiment, de impulsie, de viziunea nemijlocită. O literatură în care elementul creație predomina elementul intelectual.

În vremea aceasta, gândirea a început să fie atacată — taxată cu termenul de raționalism, în înțeles peiorativ.

Filozofia din poeziile lui Eminescu a început să fie depreciată. Mai mult, a început să fie socotită ca o pată pe creația lui. Maiorescu a început să fie prețuit pentru conservatismul politic din opera sa, mai mult decît pentru concepția sa estetică. G. Panu a început să fie tratat ca un biet stilist neglijent — atîta se mai pricepe din el. Conta a fost uitat, Gherea nesocotit.

Ca aspect general al culturii noastre am văzut atunci — la cei serioși — disprețul ideii și cultul faptelor. La ceilalți — nimic. Documentul — *faptul* — a devenit idealul istoriei și al prozei literare.

Mai pe urmă, în ultimii ani dinainte de război, a început un curent protivnic faptelor — dar nu în favoarea ideii. În locul ideii de odinioară, în locul faptului din prezent, s-a preconizat primatul senzației și al impresiei. Nici idei, nici fapte. Senzații și impresii.

Scriitorul de la 1880 își înveșmînta concepția în imagini. Scriitorul de la 1900 reda lumea, ca atare, prin imagini. Scriitorul care voia să reprezinte ultimul cuvînt în literatură înainte de război încerca să-și redeie prin imagini impresia realității.

Toate școlile literare sînt legitime cînd sînt produse naturale, adică sincere. Toate au avantajele și scăderile lor. Dar, s-o spunem în treacăt, nu toate au aceeași valoare.

Și dacă este un semn de incomprehensiune a nega legitimitatea unei școli literare, apoi este cu atît mai de neînțeles atitudinea celor ce se ridică împotriva literaturii de probleme, căci parcă tot gândirea este ceea ce constituie nobleța speciei umane — instrumentul cu care urmașul antropoidului a ajuns să domine natura și să descopere misterele spațiilor infinite.

Dar deprecierea gândirii în literatură este numai o consecință a deprecierei ei în cultura generală a unei țări. Din acest punct de vedere, faptul este îngrijitor.

Deprecierea ideii în literatură e răsplătită prin unele calități pe care nu le au alte școli literare. (O școală literară este exclusivă prin natura ei; numai Shakespeare și Goethe sînt complecți — și încă!) Cînd este vorba

însă de genurile care au prin definiție ca obiect și ca forță creatoare gândirea, atunci rezultatul este lamentabil.

Și, din acest punct de vedere, astăzi sîntem mai jos nu numai de splendida epocă a intelectualismului din preajma lui 1880, ci, poate, de orice epocă a culturii noastre.

Doleanțele scriitorului francez, de care vorbeam mai sus, ni le putem însuși cu totul.

Viața românească, nr. 9, 1920

Pedagogie socială

Războiul aduce întotdeauna restrângerea sau desființarea libertăților publice. Este o fatalitate pe care trebuie să o suportăm.

Dar dăinuirea prea lungă a unei asemenea stări poate să aibă urmări funeste asupra spiritului public, mai ales într-o țară ca a noastră.

Libertățile publice sînt o achiziție foarte tîrzie a rasei umane. Pe continent sînt lucruri aproape contemporane și — dacă ne gîndim la toată plenitudinea și garantarea lor — sînt contemporane chiar și în Anglia.

De aceea, ca orice achiziție recentă, sînt în primejdie de a se pierde, dacă nu sînt mereu exercitate.

Și aceasta cu atît mai mult în țările unde aceste libertăți sînt și mai nouă și unde ele, nefiind cîștigate prin sacrificii, adesea de sînge, nu sînt așa de scumpe, unde cetățenii nu sînt deci așa de geloși de ele.

În asemenea țări, lumea, după cîțiva ani de suspendare a „garanțiilor constituționale“, se deprinde cu starea de fapt, i se pare că se poate trăi perfect și fără libertăți (și în adevăr, viața vegetativă merge înainte!), cu alte cuvinte, o sensibilitate prețioasă este pierdută. Ajunsă aici, națiunea a decăzut moralmente. Cîteva însușiri emnente, conștiința intangibilității personale, mîndria de cetățean, indignarea împotriva arbitrariului etc. s-au șters din sufletul oamenilor.

Dar în țările unde rezistența cetățenească e mai mică, adică în țările înapoiate din punct de vedere al vieții cetățenești, acolo deci unde suspendarea libertăților e mai dăunătoare — tocmai în acele țări libertățile se suprimă mai des și mai îndelung.

Iată pentru ce un guvern în adevăr patriotic are datoria superioară de a respecta libertățile publice, pentru a nu stinjeni educarea sufletească și socială a poporului pe care îl guvernează. Și încă o dată, aceasta mai ales în țările unde aceste libertăți sînt de dată mai recentă și unde n-au fost cîștigate prin luptă, ci importate de aiurea.

Viața românească, nr. 10; 1920

Marea decepție

Urmările războiului sînt de două feluri.

Sînt cele consfințite prin tratatul de pace, excelente pentru popoarele învingătoare și dezastruoase pentru cele învinse. Urmările excelente uneori sînt o simplă afacere bună, ca de pildă cîștigul cu colonii; altele sînt realizarea ideii de dreptate, ca redobîndirea unor provincii pierdute. Acest din urmă caz e și al nostru. Noi n-am luat lucrul altuia, noi am luat ceea ce ne fusese rîpit, ori ceea ce pe nedrept nu era al nostru.

Dar sînt și alte urmări ale războiului, rele pentru toți în diverse proporții și forme.

Șovinismul (fudul la popoarele învingătoare, scriș-nitor la cele învinse), dezorganizarea socială (mai ales la popoarele din Orientul Europei), inferioritatea literaturii și a științei (la toate popoarele), despotismul (mai ales la popoarele din Orientul Europei), militarismul (pe față la învingători, înăbușit la învinși), imoralitatea (la toate popoarele), sărăcia (mai mult, firește, la învinși), cîștigul fără muncă (și la unii, și la alții), inestetica vieții (la toate popoarele) etc., etc., etc.

Înainte de război, era o întregă literatură — cultivată în Germania, Statele Unite și Anglia, mai ales de militari; în Franța, mai ales de intelectuali (regaliști, catolici), care *dovedea* că războiul este util și bun *in sine*, că fără război omenirea ar cădea în bestialitate etc.

Nu se poate tăgădui că războiul nu dezvoltă la unii combatanți curajul și spiritul de abnegație și sacrificiu, că nu învață pe cîțiva marele adevăr moral că, pentru om, este, trebuie să fie ceva mai presus de viața lui. Dar pentru educația aceasta a cîtorva, cîte dezastre materiale, sociale și mai ales morale! Cele cîteva momente de sentimente supraumane ale cîtorva luptători de pe front sînt departe de a compensa bestializarea omenirii întregi.

Cînd războiul avea alte proporții („marea“ armată a lui Napoleon număra 600 000 oameni), dezastrele nu aveau aspectul unor catastrofe ale speciei umane. O mare parte dintre oameni rămîneau în afară de raza războiului, în ultimul război însă toți oamenii au luat parte la el, într-o formă sau alta. Toți, de pe tot globul, iar în țările beligerante, jaful și omorul au devenit ani întregi fapte obișnuite.

Dar poate cea mai primejdioasă urmare a acestui război este ceea ce s-ar putea numi *marea decepție*.

Simțind că oamenii nu se sacrifică numai pentru interese materiale, clasele războinice au inventat motive și scopuri idealiste ale războiului. Lumea a crezut. Cei mai buni dintre oameni și-au făurit idealuri de o umanitate mai bună, care avea să iasă din război, ca dintr-o jertfă colosală de suferinți și de sînge.

Dar nici un vis nu s-a împlinit. Din contra. Niciodată n-a fost pe lume atîta răutate și egoism ca după războiul din urmă. Și niciodată, egoismul și răutatea n-au fost date pe față cu atîta cinică sinceritate. În locul frazelor frumoase din vremea războiului, a venit declarația brutală că totul se reduce la interes.

De aici decepția, marea decepție... Decepție care descurajează, care omoară încrederea în om și în bine. Decepție cu atît mai mare și mai ucigătoare a forțelor vii din suflet, cu cît idealul strălucise mai puternic. Și atunci, cei mai buni au trebuit să devină și cei mai pesimiști, să piardă orice încredere în omenia omenirii.

Un poet filozof căutînd justiția în lume, după ce a căutat-o în zadar în natură și în societate, nu a putut-o găsi decît, pitită, în sufletul individului. Așa și omenia. Ea nu există decît în unele conștiinți izolate. Dar aceste conștiinți au fost crud ofensate, cînd fariseii și-au scos masca, după război, nemaiavînd pentru ce continua prefăcătoră.

Viața românească, nr. 10, 1920 *

---

* Anul 1920 al *Vieții românești* a apărut numai în 10 numere.

Morții noștri

De la apariția ei și până azi, *Viața românească* a pierdut pe mulți din colaboratorii săi, căci cea mai sigură operă a timpului este moartea. A îmbătrâni este a vedea murind mereu în jurul tău pe ai tăi. Iar *Viața românească* nu mai este tânără.

În lunile din urmă am avut durerea să pierdem pe Ana Conta-Kernbach și pe Ernest Triandafil.

Ana Conta-Kernbach a fost o eminentă profesoară și o talentată scriitoare, o femeie de o inteligență deosebită, forte și disciplinată, ca a unui bărbat și, în același timp, subtilă și ascuțită ca orice inteligență adevărat feminină.

În pronumele ei, ea purta un nume celebru și un nume scump nouă. Ea era sora filozofului Vasile Conta, a cărui memorie o păstra și o cultiva cu o duioasă pietate și cu o îndreptățită mândrie — și nevasta lui George Kernbach (Gheorghe din Moldova), căruia i-a inspirat, în strălucita lor tinereță, unele din cele mai gingașe versuri ale lui. Cu moartea ei, cultura română suferă o pierdere simțitoare.

Ernest Triandafil!... „Toute la jeunesse s'appelle Ernest“, glumeam adesea când îl vedeam, schimbând niște vorbe cunoscute ale lui François Coppée. Și-n adevăr, Ernest Triandafil era însăși tinereța, cu candoarea ei, cu visurile și cu planurile ei, cu puterea ei de muncă. Și Dumnezeu a voit parcă să nu-l cunoaștem decît tînăr!

Ernest Triandafil a fost podoaba generației lui, dar împrejurările nu i-au îngăduit să dea marelui public decît foarte puțin din ceea ce era în stare să producă.

Aceste împrejurări au fost diverse, și unele din ele neobișnuite. Studiul dreptului la Facultatea din Iași, apoi la cea din Paris, unde a luat doctoratul cu elogi și cu premii, în urmă ocupațiile profesionale ca docent și conferențiar la Iași (în care calitate a scris un mare tratat

de drept roman, încredințat unui editor și care ar fi apărut de mult, dacă boala nu l-ar fi împiedecat pe Triandafil să se ocupe cu tipărirea lui), războiul, în care a luat parte pe front, în sfârșit, un șir de nenorociri nemaipomenite în familie, îngrămădite ca într-o tragedie antică și, la urmă, trei ani de boală teribilă, isprăvită cu moartea.

...Dar schimbarea asta de roluri, când bătrînii trebuie să facă necrologul tinerilor, are ceva sinistru !

Viața românească, nr. 1, 1922

Cenzura

În timpul războiului, odată cu alte libertăți, s-a su-primat și libertatea de a exprima gândirea. Măsura era „anticonstituțională“ (termen deja caragialesc), dar în timp de război, constituțiile devin peteci de hîrtie.

Această libertate, desființată pe vremea războiului, a rămas nesigură până astăzi.

De atunci încoace, nu mai există deplină libertate de gândire și nici garanția că regimul presei de azi va mai fi cel de mine (de la 1 decembrie și până la 1 februarie am avut trei regimuri).

Care este cauza acestei stări de lucruri? Să vedem.

Libertățile de care ne bucuram înainte de război, cel puțin noi cei un milion de țirgoveți (la dreptul vorbind, nu toți; periferiile orașelor se confundau cu satele), nu erau rezultatul propriei noastre dezvoltări istorice, ca în Anglia sau Franța. Această importare a unor „forme“ într-o țară nepregătită a găsit mulți critici. Necorespon-dența formei cu fondul a fost tema de predilecție a „Junimii“.

„Junimii“ i s-a răspuns că această premenire cu haine croite pe alte trupuri, dacă s-a întîmplat, a fost fatală, și lamentația e inutilă. I s-a mai răspuns că acele forme, odată introduse, vor crea și fondul, provocîndu-l. În *Viața românească*, noi am dezvoltat pe larg aceste considerații.

Dar pentru ca adaptarea fondului la formă să devină fapt, trebuiau mai multe condiții, dintre care cea mai principală era timpul.

Iar timpul începuse să-și îndeplinească această mi-siune.

Așa, de pildă, înainte de război nu-i venea nimănui prin gînd să atenteze la libera exprimare a gîndirii, oricît nu i-ar fi convenit această libertate, iar dacă atentatul

s-ar fi întimplat, ar fi stîrnit o altfel de stupeoare sau reacțiune decît acum.

Dar pentru ca nevoia libertății de gîndire să devină organică publicului, așa încît suprimarea acestei libertăți să fie o durere și o ofensă, mai trebuia încă un timp.

Și prin public nu înțelegem pe cetățenii comuni, ci pe intelectualii de toate felurile, adică pe acei oameni pentru care gîndirea este un lucru prețios.

Războiul a desființat libertatea de gîndire, și nimănui nu i-a venit în cap să scoată un „L'homme enchainé“. După război, libera exprimare a gîndirii n-a fost restabilită în trecuta ei majestate, și lucrul s-a părut foarte natural, parcă așa am fi trăit de cînd lumea. Deprinderea cu libertatea complectă de dinainte de război se pierduse. Forma nu provocase în destul fondul.

Cînd în decembrie trecut s-a introdus, în plină pace, cenzura din ziua mobilizării noastre din 1916, n-au protestat decît corporațiile de ziariști profesional interesate, cîteva ziare și un arhiinfirm număr de scriitori.

Un guvern care întîmpină o asemenea aprobare, poate el renunța la niște măsuri de care crede că are nevoie ?

Cei care prețuiesc libertatea de a exprima gîndirea să fie mulțumiți cu cît li se dă, căci, judecînd fără pasiune, oferta întrece cererea.

Să fim bine înțeleși. Nu voim să spunem că intelectualii, care nu și-au manifestat opinia, au aprobat cu toții reînvierea cenzurii de război, nici măcar că au primit-o indiferenți. Acest lucru e imposibil pentru mulți din ei. Dar starea lor sufletească n-a fost atît de puternică, încît să „ceară vestmintele vorbirii“.

Dar acest accident ni s-a întîmplat și nouă. Nu ne exceptăm din cei definiți mai sus. Afară de doi-trei, încolo nimene dintre noi n-a luat parte la vreo mișcare de protestare (nu-i vorbă, cele cîteva veleități de „agitație“ s-au stins răpede). Și, cum vedeți, nu protestăm nici acum. Facem teorii...

Dar, la urma urmelor, împotriva cui ar trebui de protestat ? Împotriva celor care adaptează forma la fond, sau a celor care nu-și adaptează fondul la formă ?

Viața românească, nr. 1, 1922:

Note (creștinism — votul universal — cultura franceză — modernism)

I. Războiul a adus un val de bestialitate care încă ne bintuie.

În fața acestei stări de lucruri, conștiințele senzibile caută o izbăvire. Conștiința d-lui Galaction o găsește numai în divinele învățături ale lui Isus Christos. Noi publicăm cu plăcere scrisorile d-lui Galaction (d-sa ne anunță că seria va fi lungă) și pentru problema pusă, și pentru atitudinea înalt omenească a autorului, și pentru frumuseța scrisului (să ne ierte d. Galaction că ne mai gândim la asemenea lucruri frivole, când e vorba de probleme atât de grave), și chiar pentru *metafizica* pe care o dezvoltă, deși, copil al veacului, o privim cu un alt ochi decât d. Galaction.

D. Galaction zice că nu poate aștepta miile de ani de care mai are nevoie omenirea spre a se dezbestializa prin evoluție naturală. Pentru o mai grabnică dezbestializare, d-sa își pune toată nădejdea în creștinism.

Un lucru însă : pentru ce creștinismul n-a învins în cei 2000 de ani trecuți ? Oare nu cumva pentru că omul încă nu s-a dezbestializat prin *evoluție* ? Oare nu cumva pentru că omul trebuie să se dezbestializeze prealabil pentru a putea fi creștin ? Oare nu cumva „creștinismul“ este unul din diversele nume ale rezultatului dezbestializării ?

Din scrisorile d-lui Galaction poate va reieși răspunsul la întrebarea noastră.

II. Publicăm în acest număr un articol al d-lui D. I. Suchianu despre regretatul Ciurcu, care în vremea din urmă devenise colaborator al *Vieții românești*.

Pentru cetitorii noștri constanți nu mai e nevoie să facem rezerve față cu articolul d-lui Suchianu. Ei știu că noi am luptat pentru votul universal și înțeleg că, dacă dăm loc acuma unui articol împotriva acestei re-

forme deja realizate, o facem pentru că autorul articolului, un eminent publicist, e mînat de o profundă grijă și iubire pentru patria sa și pentru că orice opinie sinceră, serioasă, susținută cu știință și cu talent va găsi întotdeauna loc în coloanele acestei reviste, rămîbind să facem rezerve, ori chiar să o combatem.

Nu e locul și timpul acum să dezvoltăm din nou tema noastră.

Vom spune numai atât :

Asupra rezultatelor de la început ale votului universal nu ne-am făcut iluzii. Noi le-am prevăzut în această revistă. Le-am prevăzut și mai rele ; mai multă pasivitate a mulțimii și mai multă demagogie. Și încă pe-atunci nu puteam ști că primele rezultate ale votului universal vor coincide cu o epocă așa de tulburătoare ca aceea de azi, datorită războiului.

Despre „firea“ deosebită a popoarelor, nouă ni se pare că de o vreme se face un caz exagerat. Omenirea e diversă, dar nu atât de diversă cum cred unii. Nici chiar în literatură, unde în adevăr vorbește și trebuie să vorbească spiritul specific al unui popor. Literaturile *populare* (subliniem cuvîntul) nu sînt atât de deosebite. Din contra. Și chiar s-au căutat pricinile marilor asemănări dintre ele. Iar literaturile culte... O poezie de Verlaine samănă mai bine cu cutare poezie japoneză de la anul 1000 decît cu una a lui Victor Hugo. În privința formelor sociale, monotonia e exasperantă și nu face onoare spiritului inventiv al omului. Anumite forme de familie și de organizare a tribului etc. din vechea Eladă la fel cu cele de la irochezii din America de Nord, cu toate că vechiul și noul continent erau despărțite prin Atlantic ca pămîntul de lună. (Dealtmîntrelea, și d. Suchianu, în propunerile sale practice [vezi și articolul său *Elegie rumânească*, dintr-un număr anterior al *V. r.*], reclamă, pentru România, forme care au fost cîndva aiurea, și chiar Ciurcu spunea să căutăm ceea ce ne trebuie în timp, nu în spațiu.)

Cu privire la nepotrivirea votului universal pentru noi, popor pe o treaptă inferioară țărilor de unde l-am luat, vom observa că, odată ce am introdus industria, căile ferate, universitatea, toate formele și toate instituțiile din Occident, nu putem să nu introducem și formele politice corespunzătoare acestui stadiu de civilizație. Rusia

a crezut că poate introduce una fără alta și a ajuns unde o vedem. Japonia, cînd a introdus civilizația europeană, a introdus și formele politice, așa de „nepotrivite“ (s-ar părea) pentru acest popor galben din Extremul-Orient, care ține la intangibilitatea *sufletului* lui, ca nici un alt popor din lume.

A doua observație a noastră e în privința trecutului. Noi credem că nu avem sorti să tragem un profit apreciabil din studiul trecutului, pentru că noi nu ne-am dezvoltat în voie, după firea noastră, căci am fost sub turci (și un timp și sub ruși). Tot ce-a fost, a fost mai mult sau mai puțin în funcție de această tristă situație a noastră. Și atunci, „învățămintele“ trecutului ar putea să ne înșele : să ne facă să luăm ca ieșit din dezvoltarea noastră ceea ce în realitate a fost cu totul altfel.

Această cam lungă discuție a noastră dovedește importanța articolului d-lui Suchianu. Tot ce scrie d-sa este rezultatul unor preocupări serioase. Și d. Suchianu mai are și avantajul unei culturi solide și al unui talent literar excepțional și — mai presus de toate — al unei splendide tinereți.

Acest tînăr ardent va face de multe ori să se vorbească de el. Facem această proorocire, fără teamă că viitorul ne va dezminți.

P.S. Deși Ciurcu nu mai este printre noi, ca să ne lămurească, totuși vom discuta o afirmare a lui (și nu și a d-lui Suchianu), conținută în citația d-lui Suchianu. Ciurcu spune că, în regimul votului universal, *elita* a fost înlăturată ; că sub vechiul regim, *elita* era în capul trebilor. Atunci pentru ce a combătut el vechiul regim ? Poate pentru că în acel regim *elita* trebuia, cum spune el, să se dea la abuzuri, pentru a-și asigura majorității, ca să poată governa „spre binele țării“ ? În acest caz, concluzia ar fi domnia absolută a elitei, ca să nu mai fie nevoită să facă abuzuri din iubire prea mare pentru țară. E teoria bunului tiran.

Dar astăzi, cînd avem un guvern exact ca cel din 1914, avem iarăși dominația vechei *elite*. Iată că și sub regimul votului universal, lucrurile pot merge bine. E drept, rămîn „abuzurile“, necesitate pentru a putea „face binele“. Concluzia apare din nou : domnia absolută a elitei.

Pentru noi lucrul e simplu : o țară trebuie să fie guvernată de o elită. Dar elita trebuie să fie dezignată și controlată de popor. Altmintrelea, își face interesele ei de clasă. Apoi, trebuie să știe ce vrea poporul, iar ea să aibă priceperea de a realiza acea voință. De aceea am luptat pentru votul universal. Că ar fi mai bine ca poporul să voteze pe categorii sociale, ori profesionale, decît pe regiuni geografice ? Se poate. Până ce însă evoluția ne va duce acolo (*dacă* ne va duce ; și *dacă* d. Suciianu are dreptate, evoluția ne va duce ; altă „dreptate“ nu poate avea o teorie politică, decît realizarea ei izvo-rită din natura lucrurilor), așadar, până ce evoluția ne va duce acolo, forma politică superioară, adică cea mai bună, adică cea din urmă formă de adaptare a omenirii la tristele condiții de pe acest pămînt este regimul sufragiului universal.

Dealtmintrelea, dacă acest regim a venit, trebuia să vie. (În cazul nostru, ni l-a impus Istoria, reprezentată de revoluția rusească și de presiunea Apusului civilizată, cu care am venit în mai strînse legături cu prilejul războiului.)

Dar indiferent de toate acestea, cînd vedem votul universal în atîtea țări europene, americane și chiar asiatice și africane, cînd vedem că devine tot mai „universal“, cînd (cine ar nega-o ?) e clar că în curînd îl vom vedea pe tot globul, ce putem face decît să constatăm că e o formă fatală prin care trebuie să treacă omenirea, toate „umanitățile“, cum trece fiecare individ prin pubertate, maturitate și bătrîneță ?

III. Din articolul d-lui Ralea* din acest număr — minunat foc de artilerie susținut cu o atît de generoasă risipă de muniții — aflăm, nu fără surprindere, că există persoane (d-sa nu le numește) care cred că V. r. e în contra culturii franceze !...

Acești oameni nu cetesc revista noastră. Au auzit de ea din articolele vreunui Rică Venturiano.

A. fi în contra vreunei culturi, oricare ar fi ea, este o prostie și o impietate. Orice cultură este o sfortare a maimuței inteligente de a se ridica mai sus, spre Dumnezeu. Noi n-am căzut în păcatul de a combate vreo cultură. ([...] chiar la începutul războiului mondial, am

* *Scrisori din Paris*, V. r., nr. 3, 1922.

arătat entuziasm pentru literatura rusească și admirație pentru sufletul rusesc.)

Noi am apărut acum șasesprezece ani cu mai multe gânduri, dintre care pe primul plan a fost acela de a apăra cultura franceză împotriva atacurilor aduse acestei culturi de către cea mai însemnată parte a intelectualității române¹. Naționaliștii, junimiștii, puternici pe atunci în învățămînt și în publicistică, proslăveau cultura germană și tratau cu dispreț pe cea franceză. Germania era modelul științei, virtuților, patriotismului etc., etc. Franța — decăzută, imorală, jidovită, socialistă, ateistă etc., etc.

Noi nu am combătut cultura germană, prostia asta n-am făcut-o. Cel mult dacă am ricanat uneori, cînd ni se seotea ochii cu cultura germană, mai ales că simțeam că ceea ce-i încînta pe germanofiliii noștri, deveniți acum fervenți germanofobi, era reacționarismul german, militarismul german, polițismul german.

De cîte ori am fost noi luați în rîs pentru franțuzismul nostru! Eram tratați cu mult dispreț pentru că cităm în articolele noastre francezi. Cultura franceză era pentru ei neserioasă, superficială, bună pentru cucoanele stricate, nu pentru oamenii de studiu.

Marna însă a dovedit că Franța nu era „decadentă“, și noi, în urma acelei lupte, am arătat în *V. r.* că „decadența“ Franței s-a dovedit o halucinație bolnăvicioasă a reacționarilor noștri naționaliști, junimiști, tradiționaliști, moraliști etc.

IV. În recenzia sa din acest număr, d. Topîrceanu persiflează cu talentul său obișnuit poezia așa-numită modernistă. Voim să facem cîteva distingeri. Cei care cîntă „picioarele verzi“ ale iubitei lor nu merită nici o discuție. Ei „se strîmbă“. N-au nici sentiment, nici viaziune, nici imaginație. Cei care au toate acestea, dar scriu „versuri“ numai din punct de vedere tipografic, ar fi mai serioși și mai corecți față cu cetitorul, dacă nu și-ar tăia rîndurile voind să imiteze versul. Proza lor ar face mai multă și mai bună impresie. Cel care-și îngăduie libertăți cu măsura și cu ritmul — cu voie sau fără voie — ar trebui să înțeleagă că *versul* nu e o invenție conștient voită, ci o necesitate organică, dovadă

---

¹ Pentru antifranțuzismul său am combătut până și pe Eminescu.

existența lui în poezia populară a tuturor popoarelor europene. Cei care au numai greșeli de măsură, de ritm ori de rimă ar trebui să-și lucreze mai cu osirdie manuscrisul.

Și numai cei care au, în adevăr, de exprimat un ritm „anormal” sufletesc, care au de notat, minuțios și oarecum chinuit, stări cu totul intime și uneori morbide — numai astfel de scriitori au dreptul (dacă nu pot altfel) să se abată de la armonia clasică a versului. Dar și forma acestor poeți trebuie să aibă legile ei întemeiate pe anumite combinații de sonorități din care să rezulte în definitiv armonii, numai cit de o altă natură decît cele cu care sîntem obișnuți. Și atunci — forma corespunzînd fondului, cetitorul va fi *invins* și nu va mai avea ce obiecta.

În privința obscurității, lucrul nu e mai complicat. Cînd cineva e obscur din lipsă de talent, lucrul e simplu: n-are talent. Cine e obscur din cauza *naturii* fondului e dator să renunțe la fond, dacă nu poate fi făcut inteligibil, căci poezia e *tipărită* spre a fi înțeleasă. Iar fondul e obscur pentru cetitori, cînd senzațiile scriitorului nu numai că sînt excesiv de deosebite de ale celorlalți oameni, dar nu au nici măcar vreo analogie cu ale altora, ori cînd — ceea ce e același lucru — imaginile sînt bazate pe similaritatea a două senzații ori percepții, care nu-i există decît pentru autor și care deci nu poate fi percepută de nici un cetitor, ori, cel mult, numai de cîțiva, care sufăr exact de aceeași *anormalitate* ca și poetul.

Încolo, dacă „obscuritatea” cere oarecare efort de atenție, ori o deprindere cu stilul unui poet, nu trebuie să-i aruncăm poetului piatra.

Dar în privința celor cu forma „liberă” sau obscuri din lipsă de talent, ori (ca să exprimăm același lucru prin alți termeni) din pricină că așa e mai interesant, sîntem alătura de d. Topirceanu.

Dar asupra chestiilor tratate în aceste „note” grăbite, vom reveni probabil altădată.

Versul tipografic

Provocați de o recenzie a d-lui Topîrceanu, am vorbit puțin, în numărul trecut, despre câteva procedee de ver-sificație ale unor scriitori de azi. Spuneam atunci că vom revêni. Astăzi vom vorbi de versul tipografic.

Sîntem nevoiți să înșirăm aici cîteva adevăruri de cea mai plată banalitate, dar, cetitorul va vedea că nu e vina noastră.

Așa, mai întăi, trebuie să spunem că versul nu este proză. El este măsură, ritm și rimă. Elementul cel mai important este ritmul. Fără această alternare regulată de silabe accentuate și neaccentuate nu există vers.

Cine scrie cum scriu eu aici această notiță, oricît de mari spații ar lăsa pe coala de hîrtie la dreapta și la stînga —, începînd fiecare rînd cu literă mare — nu face versuri, ci scrie în proză. Versul nu atîrnă de zețar. De aceea, versurile adevărate, oricît le-ai scrie unul după altul în șir, ca proză, nu vor putea fi mascate. De pildă : „De-am fost răi, tu ni-i ierta, căci și răul cîteodată prinde bine la ceva“ (Creangă, *Harap Alb*).

Această neputință de a masca versul are ca pricină faptul (continuăm cu aceste teribile adevăruri foarte nouă) că poezia este o artă a auzului, ca și muzica, și nu a văzului, ca pictura, sculptura și arhitectura.

... Să dăm și... dovezi.

Poezia e mai veche decît scrierea. Poezia noastră populară n-a fost scrisă (n-a putut fi percepută cu ochii) pînă la Alecsandri. O poezie recitată la teatru nu există pentru ochi, decît numai pentru cel care o recitează — cînd n-o știe pe de rost. Scrierea e numai un mijloc de răspîndire a poeziei, și i-ar putea ținea locul gramofonul și telefonul. Probabil că în America, unde cetățenii au acasă telefon fără fir, prin care ascultă opera și opereta la care sînt abonați, poeții își vor „publica“ poeziile și

pe această cale. Pictura însă nu se va putea răspîndi prin telefon.

Că unii poeți își închipuie că ceea ce au de spus poetic e mai impresionant ori mai expresiv în proză, aceasta îi privește pe ei, deși le-am putea obiecta că muzica versului face parte, prin definiție, din poezie, ca rezultat al ridicării sensibilității la un diapazon înalt (în descriția naturii, Hogaș ajunge adesea, fără să-și dea samă, la cadența versului) și că muzica aceasta dă poeziei un coeficient puternic prin puterea de sugestie a ritmului și a rimei, care contribuie la contagiarea celtorului de emoția poetului.

Dar să admitem și legitimitatea pretenției de a desființa versul, pretenție care nu este o noutate nici la noi în țară, unde acum vreo patruzeci de ani o sumă de oameni, dușmani ai tuturor „prejudecăților“, priveau și ei versul cu antipatie, ca o formă învechită și artificială, care ar silui sensibilitatea spontană a poetului (în *Contemporanul* mișunau poeziile în proză).

Întrebarea însă e pentru ce unii poeți în proză își zețuiesc proza ca versurile.

Acești oameni uită adevărul banal, enunțat mai sus, că poezia nu e pentru ochi (dacă ar fi pentru ochi, atunci în franțuzește și în englezește ar fi foarte greu de obținut rime, și *tombeau* n-ar rima cu *Lido* în Musset) și că deci nu pot reuși să contrafacă versul. Pentru cine *ascultă* poezia lor, faptul că ea e scrisă cu rîndurile tăiate este absolut indiferent. Și trebuie să adăugăm că și cel care o *cetește* în realitate o *ascultă*, ca și cel care *cetește* o partitură de muzică, pentru că, încă și încă o dată, poezia ca și muzica este o artă a auzului.

Că Eminescu și Coșbuc își scriu versurile unul subt altul — este un uz, și atîta tot. Puteau să le scrie unul după altul, începînd cu literă mare numai unde începe o frază — opera lor era aceeași, tot în versuri.

Scopul celor care-și zețuiesc proza ca versurile este de a sugera, celui care *cetește*, ceva din muzicalitatea versului. Ce splendidă recunoaștere a legitimității versului — din partea acestor dușmani ai versului! Și ce spectacol comic — de a recunoaște legitimitatea și superioritatea versului, dar a nu scrie în versuri și a te preface că scrii în versuri.

Dar, din nenorocire, nici această sugerare nu este posibilă. Când *văd* rînduri sub rînduri scurte care încep cu literă mare, spiritul meu se pune, din deprindere, într-o anumită dispoziție : *aștept* ceea ce-mi făgăduiește felul zațului, adică măsură, ritm și rimă, și înșelarea acestei așteptări îmi provoacă o displăcere ușor de explicat pentru cine posedă noțiunile elementare ale esteticii. Aceste noțiuni pot dovedi și mai mult : că impresia produsă ține de comic.

Nevoia de a sugera cetitorului muzicalitatea versului se explică, desigur, prin faptul că acești poeți simt bine că nu orice lucru e propriu prozei, că sînt lucruri care nu sînt de domeniul prozei (doar de asta *s-a născut* versul). Ei simt că materialul lor psihic e de domeniul versului — și de aceea își scriu proza ca în versuri.

Dar chemarea în ajutor a zețarului nu poate salva nimic, orice ar face el. Dacă zețarul, nerespectînd voința poetului, tipărește bucată ca proză, fondul (fiind poetic) nu se potrivește cu forma prozei, iar dacă o tipărește ca versurile, rămîne numai „ca“, și fondul rămîne tot fără forma lui corespunzătoare, adică fără versuri. Salvarea nu poate veni de la zețar, ci numai de la autor : să facă versuri adevărate. Zețarul nu poate salva decît pe cei care pun în versurile lor tipografice un fond de proză. Atunci zețarul, nerespectînd manuscrisul și punînd rînd după rînd și nu rînd sub rînd, forma tipografică va corespunde cu fondul, și în *cetitor* nu se va produce discordanța de care vorbeam mai sus. Pentru cei care *ascultă*, însă, o bucată al cărei fond e din domeniul prozei, este indiferent cum așază zețarul rîndurile. Cu urechea nu se cunoaște.

Dar pe lîngă versul tipografic, mai este versul liber. Mai întăi, observăm că vers liber nu poate însemna proză. Proza se cheamă proză, nu vers liber. Versul liber trebuie să fie „vers“, dar altfel decît versul pur și simplu. Despre aceasta însă altă dată.

Genova

Exprimăm adesea aici, de doi ani încoace, îngrijorarea noastră de modești „burgheji luminați“ față de stîngăcia și neputința capitalismului de a readuce liniștea în Europa și a consolida astfel forma actuală atît de zdruncinată.

E clar că dacă cei care conduc astăzi lumea nu vor putea să pună ordine în treburi, dacă dezordinea urmează-dezordine, care se traduce prin îngreunarea crescîndă a vieții mării mulțimi omenеști, atunci ceilalți, novatorii, revoluționarii, vor căpăta tot mai mult credit în masele populare, rețelele lor vor deveni tot mai fascinante.

Ne gîndim la urmările pe care le poate provoca decepția produsă de atîtea congrese și conferințe în omenirea suferindă europeană, care formează măcar 90 din populația continentului nostru.

Nouă ni se pare că acum a venit vremea cînd burghezia dă supremul examen, cînd are de făcut dovada dacă mai e încă admirabila clasă care a produs minunile veacului al XIX-lea, ori a îmbătrînit și nu mai poate ținea în mîna cirna.

Dar problema mai are și un alt aspect. E vorba de locul pe care îl va avea Europa în „concertul mondial“. Acest mic continent, care a condus globul, a început să devină secundar în acest concert. Sărac, dezbinat și suferind, el are privirile ațîntite rugător spre America, de la care cere ajutor — propriu vorbind: mîncare și haine — și care, bogată, puternică și superbă, se lasă implorată, pune condiții, dă sfaturi, face morală și amină să vadă dacă ruda săracă se cumintește.

Dar nu e numai atît. Japonezii, ai cărei fii sînt tratați ca ființe de rasă inferioară în Statele Unite, iau parte în Europa la hotărîrea soartei a sute de milioane

de albi, care au produs civilizația. Apoi trezirea galbenilor și a negrilor (de care am vorbit aici altădată pe larg, cu fapte) va contribui și ea să reducă Europa la un rol egal cu suprafața ei de mică peninsulă.

Dar nu se putea altfel, cînd popoarele ei, care au creat în comun civilizația și cultura rasei albe, s-au ucis cîtiva ani în șir în masă, și-au distrus cu înverșunare bunurile create de secolii — și continuă încă sfișierea lor fratricidă.

O specie care are încă diferențe de un ordin atît de inferior ca cele economice și pe care nu le poate tranșa decît prinucidere este încă, cu toată civilizația ei, pe o treaptă inferioară de dezvoltare. Ea se resimte încă mult de origini. În adevăr, nu este multă vreme de cînd omul s-a desfăcut de animalitate, iar psihologia strămoșului animal o putem reconstitui după aceea a rudelor din pădurile Africei, lacome, șirete și răutăcioase. La această ereditate simiescă trebuie să adăogăm o alta. Nu credem să existe, mai ales la popoarele de sud, oameni care să nu aibă în ascendența lor mai multe sau mai puține generații de sclavi. Iar sclavia dezvoltă în-sușiri care întăresc pe cele simiești. Așadar, și zoologia și istoria explică inferioritatea morală a omului.

Dar aceasta nu poate fi o cauză de pesimism.

Omul are probabil milioane de ani înaintea lui, așadar destulă vreme să ajungă la înălțimi pe care noi nici nu ni le putem imagina. (Considerație consolatoare în aceste momente de deprimare.)

Dar pe drumul spre acest alt pămînt al făgăduinții, Europa e condamnată oare să rămînă în urma altora — ea, care a stat până astăzi în frunte ?

Răspuns d-lui Zarifopol

În remarcabilul său articol din acest număr al revistei *, d. Zarifopol polemizează cu publicul românesc și, ca să dea o țintă mai concretă atacurilor sale, alege patru persoane din public, pe Maiorescu, pe Gherea, pe mine și pe d-ra Pulohérie Chiriac.

Pe lângă onoarea de a reprezenta, împreună cu aceste persoane, un public atît de distins, d. Zarifopol îmi mai face și pe aceea de a lua drept critică literară unele considerații din studiul meu istoric *Spiritul critic în cultura românească*, pentru că altmintrelea nu înțeleg învinuirea pe care mi-o aduce că, inconștient, caut „pretexte pentru a scăpa de atitudinea specific estetică” față cu opera lui Caragiale.

Aceste considerații însă fac parte dintr-o analiză mai lungă a operei lui Caragiale, prin care caut să mă lămuresc asupra atitudinii lui față de realitatea politico-socială de la sfîrșitul veacului trecut.

Bineînțeles, această definire a obiectului cercetărilor mele nu înlătură, de la sine, obiecțiile d-lui Zarifopol. Ea are scopul modest să arate că felul cum privesc eu opera lui Caragiale este o exemplificare mult mai puțin fericită a atitudinii *estetice* a publicului față de această operă, decît felul cum o privesc Maiorescu, Gherea și d-ra Chiriac.

Este legitimă întrebuintarea operei literare a lui Caragiale în vederea scopului urmărit de mine ? Am dreptul să caut în opera unui satiric social concepția socială a autorului despre lucrurile satirizate ! Eu cred că da. Și am căutat-o.

---

* P. Zarifopol, *Publicul și arta lui Caragiale*, V. r., nr. 6, 1922.

În deosebire de Maiorescu, dar mai ales de Gherea (și deci, cel puțin în acest punct, nu pot fi „discipolul“ acestuia, cum mă califică d. Zarifopol), eu am spus că autorul *Scrisorii pierdute* nu e „indiferent în materie politică“, cum zice Gherea, că el satirizează în comedii liberalismul și în *Momente*, produsele liberalismului.

D. Zarifopol tăgăduiește prima mea constatare, iar pe a doua aproape o confirmă.

Nu știu motivele pentru care nu-mi dă dreptate d. Zarifopol în privința *Noptii furtunoase* și a lui *Conu Leonida față cu reacțiunea*, căci nu vorbește de aceste două comedii. Cu privire la *O scrisoare pierdută*, d-sa mă întreabă pentru ce „partidul Coanei Joițichii“ e numai-decît liberal, și nu conservator, mai ales că Agamiță Dananache se declară „imparțial ca rumânu“.

Desigur, „imparțial ca rumânu“ nu însemnă nici liberal, nici conservator. Dacă mai ținem sama și de o altă notă autobiografică, „eu, în toate Camerele, cu toate partidele“, atunci este evident că Agamiță e ceea ce se numea altădată „zestre guvernamentală“. Dar chiar și specia asta trebuie să fie una din două, ori liberal, ori conservator. Și-n adevăr, o altă notă autobiografică: „familia mea de la patuzsopt“ îl arată pe Agamiță liberal, căci „patuzsopt“ e o dată glorioasă, pe care o reclamă și de la care se reclamă numai liberalii și, doamne ferește, conservatorii.

Mai departe. Mentalitatea și frazeologia lui Farfuride, membru important în „partidul Coanei Joițichii“, sînt tipic liberale. Discursul lui memorabil din actul III a răsunit pe vremuri în mii de ediții la întrunirile liberale, și nu la cele conservatoare. Conservatorii „n-o luau de la 1821“, cum o „ia“ Farfuridi, și cu atît mai puțin de la „48“, cum îl roagă Trahanache „s-o ia“ (căci Trahanache, eternul prezident liberal, știe că așa „se ia“), ori de la „64“, altă dată glorioasă anticonservatoare, cum îi propune „s-o ia“ Cațavencu, liberal și el și care, cu toată dușmănia și nerăbdarea, știe bine că Farfuridi trebuie să înceapă cu date memorabile liberale, înainte de a ajunge la „cestiune“.

Căci și partidul lui Cațavencu e liberal. „Ultraprogresismul“ lui Cațavencu, „descentralizarea“ lui (adică a lui C. A. Rosetti), „industria română“, „după lupte seculare care au durat aproape treizeci de ani“, „ce eram

înainte de Crimeea“ ? etc., toate sînt liberalism, ca și idealul patriotic-latinist („România... care de la Traian“) a lui Ionescu și Popescu, aghiotanții lui Cațavencu.

Tema discuțiilor contradictorii de la memorabila întrunire e „chestiunea Revizuirii Constituției și Legii electorale“. Iar guvernul care a făcut alegerile pe această „chestiune“ este guvernul liberal și deci partidul atunci la putere, adică „partidul Coanei Joițichii“ e liberal. În volumul meu am spus că *O scrisoare pierdută*, scrisă în 1884, a fost, *atunci*, un pamflet, evenimentul zugrăvit fiind încă la ordinea zilei.

În *O scrisoare pierdută* Caragiale a zugrăvit de-a dreptul lupta dintre liberalii moderați și cei înaintați (Cațavencu este *mai* revizionist, adică rosettist). Piesa se isprăvește, ca și această luptă, cu înfringerea celor înaintați.

După toate acestea, cred că e aproape de prisos să mai citez vorbele cu care Cațavencu întrerupe pe Farfuride : „Dacă nu mă-nșel, îmi pare că sîntem în anul de grație 1883“ — prin care acțiunea piesei e datată. Iar 1883 cade între 1876 și 1888, timpul lungii guvernări liberale.

Deși în *O noapte furtunoasă* și în *Conu Leonida față cu reacțiunea* liberalismul personagiilor e mai evident, totuși comedia care îmi dă mai multă dreptate este *O scrisoare pierdută*, adică tocmai aceea cu care d. Zarifopol vrea să mă pună în încurcătură. În deosebire de restul operei lui Caragiale, *O scrisoare pierdută* are până la un punct un caracter tezig. În această comedie sînt prea exact dozate curentele politice liberale ale vremii ; opiniile eroilor, acțiunea, deznodămîntul sînt prea *côpii* ale realității politice din acel moment. Încă o dată, piesa e prea pamflet ocazional, ca să nu văd în ea teza.

O scrisoare pierdută este, într-un sens, *Satira III* a lui Caragiale, este atitudinea junimistă față de liberalism exprimată într-o operă de artă, atitudinea exprimată de el și teoretic, și mai bine poate decît de oricare alt critic, în articolul *Politică și cultură*. *O scrisoare pierdută* e scrisă pe vremea cînd Caragiale „adoptase cu exces“, cum zice d. Zarifopol, mentalitatea junimistă.

Am spus aiurea că aproape toate exagerările nevro-simile din opera lui Caragiale, „episoadele parazitare“, cum le numește d. Zarifopol, se datoresc înverșunării lui

antiliberală. „Episoadele satirice parazitare“ pe care le constată d. Zarifopol în *Păcat* (judecătorul mituit de popă, polițaiul care fură punga popei) sînt datorite tot unei înverșunări (și nu, desigur, obiectivității artistice) — înverșunare împotriva „societății orășenești“, societate care formează, după d. Zarifopol, obiectul satirei sociale a lui Caragiale, societate, adăog eu, care e produsul liberalismului.

Dar cu aceasta, să trecem la o altă obiecție a d-lui Zarifopol.

După ce întreabă „de unde-î sigur că partidul Coanei Joițichii nu-î conservator“?, d. Zarifopol încheie:

„Să lăsăm dar partidele: «materialul e al națiunii». «Națiunea» nu-î poporul românesc, ci acea societate orășenească...”

Partidele nu le pot „lăsa“, și cu atît mai puțin partidul Coanei Joițichii, fiindcă d. Zarifopol nu m-a convins că această damă nu este liberală. Cel mult pot admite că moșierul Tipătescu, probabil doctor în drept de la Paris, egoist lucid, sceptic, era unul din acei tineri liberali „distinși“ din care cea mai mare parte a părăsit peste cîțiva ani pe Ion Brătianu și a trecut la partidele conservatoare. (Nu cumva în Tipătescu, atît de deosebit de toate celelalte tipuri, Caragiale a zugrăvit specia aceasta de liberali? Atunci *harta* partidului liberal din acel moment ar fi completă.)

În privința „societății orășenești“ ca obiect al satirei lui Caragiale, sînt de acord cu Zarifopol. Am spus același lucru în *Spiritul critic*...

Am spus în acel studiu că primesc termenul de „mahala“ pentru lumea zugrăvită de Caragiale, numai dacă prin acest cuvînt înțelegem mahalaua sufletească recrutată din toate categoriile sociale, afară de țărani și boieri veritabili. Am adăogat însă că această „societate orășenească“, produs al formelor nouă introduse de liberali, formează obiectul satirei lui Caragiale, ca „societate orășenească“ pur și simplu, numai în *Momente*, căci în comedii, deși eroii sînt recrutați din aceași „societate“, obiectivul satirei e liberalismul. Și am adăogat că, ridiculizînd produsul liberalismului, Caragiale a ridiculizat încă o dată liberalismul. Și se mai poate adăoga că, cu *O scrisoare pierdută*, Caragiale isprăvește critica

liberalismului, pentru că la 1884 apune și ideologia liberală, odată cu înfringerea rosettismului, cînd liberalii încetează de a mai fi „partidul roș“, devenind o „colec-tivitate“.

Aceasta e tema principală din prima parte a stu-diului meu. Incolo, sînt observații de detaliu. D. Zarifopol atacă unele din aceste observații. Să vedem.

D. Zarifopol citează cuvintele prin care Maiorescu își rezumă o impresie asupra operei lui Caragiale : „lipsa aproape desăvîrșită a părților mai bune ale naturii ome-nești“, apoi o frază în care Gherea constată că în această operă „adîncile mișcări sufletești care caracterizează mai ales pe om, ori lipsesc, ori sînt făcute cu mai puțină măiestrie decît caracterizarea tipului exterior“, și adaugă : „Purtat, cum cred, de aceeași psihologie optimist umani-tară, Ibrăileanu întrece pare pe Gherea cînd întrebă : «Oare Miticii, Georgeștii, Protopopeștii n-au nimic ome-nesc în ei ?»...“

Mai întăi, Gherea trebuie scos din cauză. Constatarea lui n-are nimic de-a face cu morala și cu umanitarismul. Căci Gherea citează imediat după cuvintele reproduse de d. Zarifopol, exemple de „adîncire“ din *O noapte furtunoasă*, și anume scenele cu cearta amoroasă dintre Chiriac și Veta, iar mai departe alte exemple de adîncire, și tot de natura aceasta, din *O scrisoare pierdută* care, zice Gherea, „fac excepție“, adică nu mai sînt lipsite de „adîncire“. (Ce poate cîștiga „optimismul umanitar“ din analiza „adîncă“ a adulterului Vetei și al Zoei ?)

Așadar, „optimismul umanitar“ trebuie să rămînă pe sama mea — și a lui... Maiorescu !

Acest „optimism umanitar“ ar rezulta, după d. Za-rifopol, din *constatarea* lipsei părții mai bune a naturii omenești din opera lui Caragiale. Vom vedea mai de-parte cum stăm cu această chestie : Deocamdată să răs-pund la următoarea întrebare a d-lui Zarifopol :

„Până unde și cum vrea Ibrăileanu să fi fost întinse biografiile figurilor din care și-a construit Caragiale ta-blourile“ ?

Dar eu nu cer nicăieri acest lucru. Și nici nu rezultă de undeva această cerere.

Acum cîteva luni, polemizînd cu d. Octav Botez, care învinuia pe d. Mironescu că zugrăvește prea negru pe eroii săi, că nu vede „partea mai omenească din ei“,

spuneam că într-o schiță ori într-o nuvelă, scriitorul alege numai aspectul sau aspectele care-i trebuiesc. Și adăogam că poate Toto e și un fiu bun, sau un om care se ține de cuvânt, dar d. Mironescu, în schița sa, nu era ținut să „completeze biografia“ tipului său.

Cam tot pe vremea când am scris studiul despre Caragiale, am vorbit de romanul *Două neamuri* (adică două nații) al d-lui Sandu Aldea. Acolo am constatat că într-un „neam“ autorul nu vede „partea omenească“ și în cellalt „neam“ nu vede „partea dobitocească“. Eram eu, în același timp, două lucruri contradictorii, un pesimist mizantrop și un optimist umanitar? Imediat însă ce nu mi se atribuie intenții morale și politice, lucrul devine simplu de tot. E o *constatare* curată, fără amestecul nici unui *ideal*, fie moral sau politic.

Și tot așa cu privire la Caragiale : e constatarea că el nu vede partea mai bună din Mitici (adică din „națiune“ sau „societatea orășenească“), constatare scoasă din faptul că, vreme de treizeci de ani, în patru piese, în o sută de schițe, și nu în una, ca d. Mironescu, Caragiale n-a relevat nimic bun în ei. Ba da, a găsit o singură dată în ei ceva „omenesc“, în *Inspețiune*, ceea ce însumă că în el *există* „grăunțele de aur“.

Dar în studiul meu am prevenit obiecția pe care mi-o face acum d. Zarifopol. Am spus că tot ce a făcut Caragiale e *inatacabil*. Dar am adăogat că dacă în vreo piesă ar fi vreun personaj care să aibă acel „grăunte de aur“ sau — și mai puțin —, dacă ar avea Caragiale mai multe bucăți ca *Inspețiune*, atunci — atunci nici Maiorescu nici eu nu am fi avut motiv să facem constatarea cu pricina. Așadar, nu poate fi vorba de completarea biografiei.

Dar vine un moment când „discipolul“ începe să-și facă de cap : întrece pe învățătorul său.

Gherea constată că, în comedii, Caragiale nu simte revoltă împotriva ticăloșiilor zugrăvite, pentru că nu avea un ideal revoluționar.

D. Zarifopol, după ce relevă aceste constatări ale lui Gherea, urmează :

„Și aici discipolul ajunge mult mai departe decît învățătorul : din toată producția lui Caragiale, Ibrăileanu scoate cu hotărîre informația că scriitorul trebuie să fi

fost un om foarte rău, nesimțitor chiar la drăgălășiile neastimpărate ale celor mai inocenți copii, și că prigonea chiar căteii cînd bănuia că nu țin, prin educație și din tot sufletul, la partidul conservator.“

Ultimele cuvinte sînt foarte spirituale și vor rămînea probabil singurul cîștig pozitiv din ciorovăiala noastră.

Dar pentru ce „discipolul întrece pe învățător“?

Lipsa de ideal revoluționar a lui Caragiale, pe care Gherea o constată în opera lui, mie mi-i „cumplit de indiferentă“. Sau poate *bunătatea* care, după mine, lipsește din atitudinea lui Caragiale față de Mitici (pentru că-i urăște) ar fi cumva un alt termen pentru idealismul revoluționar al lui Gherea? Dar de cînd bunătatea e echivalentă cu acest idealism? Mai multă bunătate decît în sufletul babei lui David Creangă din Pipirig nu se poate închipui — și biata femeie era întruparea însăși a celui mai negru reacționarism —, era cu hotărîre dușmană cărții de cetire.

Atunci poate întrec pe „învățător“ în metod? Nu cred. Eu nu spun nicăiri că lipsa de bunătate aduce o scădere artistică operei lui Caragiale. Eu nu utilizez această lipsă ca instrument de evaluare estetică a operei, cum face Gherea cu „idealul“. Eu n-am prețuit niciodată valoarea estetică a unui scriitor în măsura conformității dintre idealul lui și al meu. Eu am lăudat pe Eminescu atît de superlativ, nu pentru că sînt și eu un reacționar pesimist și pentru că am găsit în opera lui o „artă instructivă“, care să propage idealurile mele. Am lăudat pe Maiorescu, nu pentru că sînt și eu junimist și pentru că am găsit în opera lui etc. Și cînd am vorbit fără de nici un entuziasm de poezia umanitaristă și poporanistă a lui Cerna (lăudînd numai pe cea erotică), n-am făcut acest lucru pentru că sînt pornit împotriva umanitarismului și a poporanismului.

Rămîne ura împotriva „societății orășenești“, pe care o justific pe larg în studiul meu și pe care, zic eu acolo, „o duce până-n pînzele albe“, până la d. Goe și „mămicița“ lui Bubico. Ura această societate? Continuu să cred că da. Într-o discuție despre *Momente* Caragiale mi-a dat dreptate: — Îi urăsc, mă! De mărturisirile verbale ale lui Caragiale se folosește și d. Zarifopol în articolul său. Dar eu nu am nevoie de această mărturisire

a lui. (Opinia scriitorilor despre ei înșiși, foarte prețioasă, desigur, pentru istoricul literar, trebuie utilizată cu mare băgare de seamă.)

Nedezmințita terfelire a Popeștilor vreme de treizeci de ani, *falsificarea* lor prin „episoade parazitare“ de către el, observatorul atît de sigur și artistul atît de onest, cruzimea satirei care merge „până-n pînzele albe“ — îmi sînt de ajuns, mai ales cînd văd că el era sensibil la „partea mai bună a naturii omenești“ — dovadă *Păcat* — și la suferința omenească — dovadă *Năpasta și Făclia de Paști*.

Iar relevarea acestor sentimente ostile ale lui Caragiale față de eroii lui din „societatea orășenească“ n-am făcut-o cu nici un scop moral, umanitar etc., ci spre a dovedi antiliberalismul lui Caragiale, căci, după mine, această ostilitate e un semn indiscutabil al sentimentelor lui antiliberales. Și să nu se uite că tema însăși a studiului meu e tocmai dovedirea acestui antiliberalism. Dacă am izbutit sau nu, e altă vorbă. Întrebarea aceasta ar putea forma, cel mult, obiectul unei discuții speciale. Aici aveam numai de înlăturat afirmarea d-lui Zarifopol că eu suspin în studiul meu după o artă moralizătoare, instructivă, umanitară etc.

Trebuie să mă opresc aici, cu părere de rău că nu pot discuta cîteva probleme de un interes mai general în legătură cu „cearta“ dintre mine și d. Zarifopol.

Dar între obținerea primei corecturi a articolului d-lui Zarifopol de la tipografie și momentul de a mă conforma somației șefului de atelier de a-i da manuscrisul acestui răspuns, n-am avut decît vremea strict necesară pentru pregătirea pledoariei pro-domo. Și nu puteam s-o amîn, căci intram în vacanță.

Cu toate că d. Zarifopol mi-a dat prilejul să-mi lămuresc cîteva idei, îmi pare rău totuși că, punîndu-mă în cauză, nu am putut să-i gust articolul în acea atitudine „impersonală“, cu acea „uitare de sine“ care, după Maiorescu, e condiția perceperii unei opere de artă, căci articolul d-lui Zarifopol nu e un simplu studiu; el are și o valoare curat literară. În d. Zarifopol s-au întîlnit trei personaje, care de obicei se evită. Un erudit, un gînditor și un artist. Eruditul stă în umbră și pune cu discreție o știință de primul ordin la îndămîna gîndito-

rului, căruia artistul îi împrumută „straiul de purpură și de aur“.

Iar acest artist este foarte sensibil la tot ce e, sau i se pare un atac la majestatea Artei. Procesul ce mi-l face e unul de lès-majestate.

Asupra utilității și chiar nevoii urgente a unei astfel de sensibilități în critica noastră literară, credem că nu mai e nevoie să stăruim.

Viața românească, nr. 6, 1922

Libertatea presei

Se vorbește de restrângerea libertății presei, prin deferirea unor anumite „delicte“ tribunalelor ordinare.

Ar fi de prisos să mai discutăm și noi toate neajunsurile acestei „îmbunătățiri rele“. Ele au fost arătate de mult de oameni mai competenți decît noi. Dealtmintrelea, problema e dezbătută și acum în presă, așa încît ne socotim cu totul dispensați să mai aducem și „luminile“ noastre.

Voim să stăruim puțin, în calitatea noastră de publi-ciști nepolitici, asupra primejdiei pe care ar aduce-o această reformă liberei dezvoltări a științei și a literaturii.

Excitarea la rebeliune împotriva ordinii stabilite poate fi provocată și de *Împărat și proletar* al lui Eminescu. Versurile sugestive în care proletarul predică distrugerea societății sînt cel mai puternic „j'accuse“ românesc împotriva ordinii sociale și o adevărată predică bolșevică. *Noi vrem pămînt!* al lui Coșbuc e o instigație admirabilă pentru orice „1907“. *1907* al lui Vlahuță poate fi socotit un pamflet insidios împotriva monarhismului. Un magistrat, care ar lua act de astfel de producții literare, nu ar fi un caraghioz, pentru că poeziile citate — tocmai fiindcă sînt poezii minunate — sînt mai sugestive, mai determinante pentru voința cetitorului decît niște biete articole de ziar.

Posibilitatea unei învinuiri de ofensă adusă ordinii sociale printr-o poezie o poate documenta foarte bine d. Halippa, care a avut destule încurcături cu autoritatea rusă, cînd sub țarism a tipărit, la Chișinău, într-o publicație românească, *La icoană* a lui Vlahuță — poezie care ar putea fi urmărită și la noi, ca aducînd atingere religiei dominante în stat, ceea ce e o adevărată „rebeliune“ (Vlahuță a fost atacat și la noi pentru *1907*).

Dar proza ! Ce elev nu știe că *Werther* al lui Goethe a provocat o epidemie de sinucideri ? Și dacă literatura poate determina sinuciderea, ea poate provoca, *a fortiori*, sentimente împotriva ordinei stabilite.

Orice personaj „subversiv“ dintr-un roman sau dintr-o nuvelă — indiferent de opinia autorului — poate fi un *model*, mai întâi, un avocat al subversității, în al doilea rînd.

Imaginați pe cel mai mare scriitor al lumii de azi, Anatole France, sub regimul unei prese așa cum ni se făgăduiește că vom avea. Gîndiți-vă la atîtea tipuri ale lui prin care vorbește — chiar el — de toate instituțiile societății moderne și mai gîndiți-vă că „societatea“, prin reprezentantul ei legal, ar avea motive să pecetluiască această divină gură.

Acum cincisprezece ani, d. Spiridon Popescu a zurgăvit pe un țaran naiv, care face reflexii asupra civilizației noastre. Țaranul spunea multe lucruri comice, dintre care unele „subversive“. Autorul a fost imediat învinuit că el spune acele lucruri — și a fost taxat ca instigator de răscoale. Noroc că d. Sp. Popescu avea o decorație de la Lascăr Catargiu, pentru că contribuise pe vremuri la potolirea unui început de răscoală în județul său, care era și al lui Lascăr Catargiu.

Același lucru și cînd e vorba de idei ! Și nu ne gîndim la exprimarea unor considerații pur politice, ca de pildă acele ale marelui Haret, care se isprăveau cu vorbele că „vor sări pietrele de pe străzi“ ca să lovească pe împilătorii țărănimii, ci la studii oricît de teoretice.

O carte profund științifică și obiectivă, în care — ne punem în situația dinainte de război — un istoric savant ar fi arătat cum au fost deposedați țaranii ori răzeșii în cursul veacurilor de pămîntul lor —, ce instigare mai puternică a claselor rurale, ori, mai ales, a fiilor cultivați ai acestor clase !

Dar o carte de istorie, în care s-ar preamări Revoluția Franceză cu toate ale ei, „în bloc“, după concepția lui Clémenceau, care spune că acea Revoluție nu se poate înțelege decît în totalitatea ei, ceea ce explică și îndreptățește totul ?

Și am putea aduce tot felul de exemple, care să illustreze ideea noastră. Căci este foarte adevărat că instigația se ascunde pretutindeni, chiar unde te-ai aștepta

mai puțin. Privelıştea vieții este ea însăși o instigație mai puternică decît oricare alta și atît știința, cît și literatura, tratînd viața, conțin, prin definiție, elemente instigatoare. Dar în *propaganda* pe care o face viața nu poate interveni nici o autoritate...

Nu poți opri viața și nu poți opri pe nimene s-o vadă. În acest moment, se petrec în țara noastră lucruri care sînt o instigație mult mai primejdioasă decît bietele ideii pictate cu cerneală cenușie pe hîrtie de calitate proastă.

Dar „calomnia” — ca să mai vorbim de unul din „delictele” date în competența tribunalelor ordinare !

Un ziar, oricît de cinstit și precaut ar fi, poate fi dat în fiecare zi în judecată pentru acest delict, căci imediat ce „nu va fi adevărat” că sergentul din pont a bruscăt pe un țăran — calomnia s-a consumat. Imaginați-vă cîtă putere de hotărîre, ce temperament napoleonian, ce *alea jacta* presupune, în asemenea condiții, a da „bun de tipar” unei informații în care se vorbește de un abuz !

Desigur, la noi se calomniază cu nerușinare, și poate nici un delict nu e mai... criminal decît calomnia. Dar iarăși, nimic nu e mai necesar decît denunțarea ticăloșilor. Și, dacă de frică de a nu „calomnia” fără voie, presa ar amuți, unde ar fi cîștigul ?

Noi nu sîntem ziarisți, așadar nu vorbim în interesul nostru — și, cu toată scirba noastră pentru această cea mai lașă lașitate care e calomnia —, vom spune că mînteniei trebuie preferată calomnia aceea pe care nu o condamnă jurații, căci nu se dă foc morii ca să ucizi șoarecii și nu se dă cu parul în capul cuiva ca să-l scapi de o muscă.

Dar și publicistica literară e primejduită ! Iată, de pildă, problema plagiatului. Se știe că între imitare și plagiere nu întotdeauna e ușor de făcut diferență. Dacă un critic, cu toată buna-credință, învinuiește pe un poet că a plagiat și tribunalul crede că a imitat numai, ori că e o coincidență, ori dacă nu vede asămănarea ? Căci lucrurile astea sînt cam subțiri... Dar dacă cumva aprecierea foarte defavorabilă a unui poet, făcută într-un stil coroziv, trece drept calomnie ?

Acum cîțiva ani, un versificator ne-a dat în judecată pentru că am susținut că nu are talent. Se supăraseră că

i-am ales anume versuri slabe... Vedeți, chestia juridică se complică deodată cu probleme de estetică literară. Dar pe-atunci chestia era „în civil“ și era o biată mică chestie. Când însă e vorba de „penal“, când chestia poate fi mai mare și când vremurile sînt tulburi și „dictatoriale“, lucrurile devin grave de tot !

Dar se va spune : bine, dar se poate fără justiție ? Se poate să nu existe sancțiuni pentru calomnie ? Calomnia nu se judecă, și azi, la jurați ?

Vom răspunde că trebuie să existe sancțiuni pentru calomnie. Și există. În adevăr, avem instituția juraților. Dar jurații achită ! E drept, abuzează de dreptul de a achita. Să se reformeze atunci instituția juraților. Dar să nu se dea aceste procese la tribunal, pentru că... dar mai e nevoie de slabele noastre argumente ? Instituția juraților a izvorit din experiența omenirii civilizate, ea a fost justificată de o mie de ori mai bine decît am face-o noi. Juratul vede înaintea lui un om ; judecătorul e pornit să vadă un vinovat. Juratul e numai cetățean. Judecătorul e justițiar. Dar am început să argumentăm, și nu-i nevoie. Toată lumea (desigur că și reformatorii) simte că „reforma“ asta nouă însemnă o restrîngere a libertății de a exprima gîndirea — și că este un regres în viața noastră socială.

Prin noua reformă e vorba să se introducă și pedeapsa cu moarte (și de aici încolo, vorbim dezinteresat, căci credem că ne-a ferit Dumnezeu să scriem romane atît de instigatoare încît să ne pomenim pe eșafod).

Nu vom spune, cum s-a zis, că viața e o așa de mare minune în univers, încît nimeni nu are dreptul s-o ia afară de Dumnezeu. La urma urmei, un asasin ordinar, care ucide cu sînge rece chiar și copii pentru o sută de franci, e o viață, dar nu e un om. Milă o asemenea brută nu poate inspira. El nu e dintre noi. El e un strigoi. El vine din caverne (asasinul „din amor“ e și mai mizerabil, pentru că-și omoară „iubita“).

Dar nu despre aceste filozofii e vorba. Întrebarea e pentru ce să te înjosești și să omori pe un asasin, adică să faci exact ca și el ? Căci pedeapsa cu moarte nu împutinează crimele. Ea face numai ca eroarea judiciară să nu mai poată fi reparată. Și decît un om nevinovat omorît, mai bine o sută de asasini vii, ori chiar nepedepsiți. (Aici, da, se poate vorbi de sanctitatea vieții, de viața

care e una, singură dată cuiva s-o trăiască la infinitul timpului, și de crima oribilă comisă de societate, nu de o stîrpitură degenerată.)

Rămîne, atunci, răzbunarea. Omorîtorul să fie omorît și el. Dar e înjositor să te pui în locul lui, în mintea lui. Afară de asta, justiția nu are de scop răzbunarea, „pedeapsa“, ci ferirea societății de individul vătămător, exemplul pentru alții și ameliorarea vinovatului.

Dar există pedeapsă cu moarte în țări mai civilizate decît a noastră !

Ei și ?

Se uită un lucru. În țările acele civilizate, schimbările se fac evolutiv. De la caznele de la 1700 (care totuși nu mai erau așa de oribile ca cele de la 1300), s-a ajuns treptat la îndepărtarea tuturor torturilor, rămînînd să se suprimе cîndva și pedeapsa cu moarte — ultima rămășiță de barbarie, din acea barbarie care se poate închipui cînd vizitezi închisorile din veacurile trecute (azi ajunse „muzee“), ca de pildă celulele de la castelul episcopal din Salzburg.

Dar la noi ? Noi am *introdus* la jumătatea veacului trecut niște forme de civilizație, rupînd cu tot trecutul. Se poate spune, desigur, că unele lucruri *părăsite* erau bune și rău s-a făcut că au fost părăsite, că altele erau rele și bine s-a făcut că au fost părăsite.

Și dacă cumva pedeapsa cu moarte face parte din faptele de categoria a doua, atunci trebuie să ne felicităm că acea rupere cu trecutul — pe lîngă efecte rele — a avut, între altele, și pe acesta bun, că am abolit ceva care aiurea dăinuiește încă, pentru că acolo nu s-au întîmplat salturi ca la noi.

Ideea că trebuie să introducem pedeapsa cu moarte, pentru că ea există în Franța și Anglia, nu-i departe de aceea că, deoarece francezii scriu *homme* și pronunță *om*, trebuie să scriem și noi *homm*u — cu toate că la francezi aceasta e o greutate ortografică, explicabilă prin faptul că pronunțarea a evoluat (cine putea s-o oprească ?), iar transcrierea a rămas staționară prin forța inerției.

Dar dacă nu mai voim să scriem cum se va fi pronunțat la 1200, ori să scriem cu cirilice ca până la 1860 — putem relua firul în privința presei și a pedepsei

capitale. Și se vede că o să-l reluăm. Și cu această considerație, să părăsim idealismul și să facem puțină... știință.

La noi, din cauze știute, în veacul trecut s-a înlocuit structura socială feudală cu una modernă. Aceasta se putea face și fără a introduce numaidecît toate libertățile „belgiene“. Ca în Germania ori Austria, chiar ca în Rusia. Noi însă am devenit „Belgia Orientului“.

Liberalismul integral, adoptat cu entuziasm, a convenit perfect claselor noastre stăpînitoare. Singura rezervă au făcut-o junimiștii, pentru că, mai inteligenți și mai departe văzători, au înțeles că într-un viitor oarecare, de acest liberalism — de libertăți — s-ar putea folosi și poporul, sau, cum s-ar zice, clasele apăsate.

Liberalismul era forma politică în care trăiau perfect tîrgoveții de pînă aproape de periferia orașelor. Acești oameni — și bineînțeles mai ales cei bogați ori boierii din naștere — puteau face ce voiau. Să ne amințim pînă unde se putea ajunge cu insultele la adresa regelui. Să ne mai gîndim că nici un om din clasele de sus n-a fost băgat vreodată la ocnă pentru omucidere. Pentru țărănime însă, liberalismul nu exista. Țăranii n-aveau voie să cetească constituția. Constituția era legiferarea drepturilor noastre. Ei nici nu trebuiau să afle despre aceste drepturi. Ca măsură preventivă pentru orice posibilitate de schimbare a acestei stări, țăranii erau aruncați într-un colegiu electoral „minciună“, la început al 4-lea, mai pe urmă al 3-lea.

În nici o societate istorică, credem, n-a existat mai multă „libertate“ pentru cei de sus. Constituția „belgiană“, care le garanta libertatea aceasta, era o evanghelie pentru ei, — mai ales că aveau și libertatea suplimentară de a o călca, cînd veneau lucruri neașteptate, care nu se împăcau cu dînsa.

În timpul din urmă, s-au schimbat lucrurile. Clasele inferioare s-au trezit ori au fost trezite, mai ales din cauza războiului. Apoi în statul nostru au intrat și o mulțime de străini. În sfîrșit, s-a dat votul universal, menit să mai trezească încă pe cei deja treziți. Acum, de constituție vor trebui, fatal, să se folosească și aceștia. Și atunci trebuie de băgat bine de samă ce este, ce spune această constituție. Avînd a se mai folosi de dînsa și cei foarte mulți, ea nu mai poate fi așa de liberală.

Vom suferi poate și noi protipendada de unele rigori ale ei? Se poate. Dar ce e de făcut? Mai bine oarecare restricții și pentru noi, decât dezlănțuirea subversivității primejdioase. Afară de asta, chiar cînd unii dintre noi, clasa ajunsă, n-o să mai fim „la putere“, n-o să ne apucăm doar de nebunii, și, oricum, noi făcînd parte din clasa dominantă, cu perspectiva de a fi mîine la putere și avînd și simpatia organelor de represiune — „dracul nu va fi așa de negru“.

Așadar, nu vom mai fi atît de „belgieni“. Ne vom întoarce mai înspre (nu chiar la — căci a trecut timp de atunci), înspre „forma“, care ar fi trebuit să urmeze vechiul regim, într-o evoluție normală. Și cenușa jumiștilor va putea tresări de bucurie, căci „forma“ se va întoarce înapoi ca să corespundă cu „fondul“ după un divorț de vreo șasezeci de ani. În adevăr, la 1866 nu eram copti pentru „belgianism“. L-am introdus fiindcă, încă o dată, pentru noi cei aleși era bun. Pentru toată țara, evident, ar fi fost prematur.

Posibilitatea acestei întoarceri (întoarcere încă și mai evidentă în practica lucrurilor de azi, decît chiar în proiectul de constituție) a fost mult ușurată de război, cînd vechea constituție a căzut în desuetudine din cauza dreptului marțial. Ar fi fost mai greu de trecut deodată de la ceea ce era în 1914 la ceea ce a început la 1918. Dar cei cîțiva ani de încetare a „stării de drept“ au pregătit de minune terenul pentru starea cea nouă — în realitate pentru realizarea stării care trebuia să urmeze vechiului nostru regim.

La această sincronizare, dacă se poate spune astfel, a formei noastre la fond, a mai contribuit și valul de despotism care bîntuie Europa. În toate țările învingătoare puterea o dețin partidele cele mai conservatoare, iar în Italia încaltea e dictatură albă [...], iar unele din celelalte, cum i se șede mai bine unei țări bătute, au guverne mai democratice, dar spiritul națiilor respective e șovinist și revanșard.

Pe de altă parte, se pare că și clasele dirigente din Apus au băgat de samă că libertatea, care le-a folosit mai ales lor, nu mai e atît de bună acum, cînd ar putea fi prea utilizată de sărăcime pentru scopurile ei. „Belgianismul“ nici acolo nu mai e prețuit, căci și acolo ar

putea fi primejdios celor care au beneficiat cu deosebire de el.

Evident, e mai bine să ni se mai restrângă din libertăți, decît să ni se suie mulțimea în cap. Calcul care, dacă nu are nimic idealist (calculul și idealismul se exclud prin definiție), apoi este foarte sănătos și nu are nimic neonorabil.

Vom avea, așadar, un regim mai aspru. Idealiștii vor lupta pentru libertăți — cum s-a-ntîmplat în toată lumea. Libertățile, cîștigate prin luptă, vor veni la vremea lor și vor fi mai scumpe, mai sigure, mai trainice.

Iar literatura, pe cît va pierde, pe atîta va și cîștiga. Se va dezvolta talentul de a spune esențialul printre rînduri, va progresa știința stilului, fineța. Apoi iluzia, parabola etc., care cer cultură de la scriitor și de la cetitor.

Se va dezvolta, în sfîrșit, literatura de ideal, ca în Rusia.

O începusem pesimist, pentru că făcusem sentimentalism, și o isprăvim optimist, pentru că o isprăvim științific. Știința e întotdeauna optimistă (vezi Renan).

Viața românească, nr. 11, 1922

Politică...

Pacea n-a fost cucerită încă. Ba nu s-a așezat definitiv nici măcar teoreticește. Iată un tratat solemn, definitiv, etern, cel de la Sèvres, desființat în favoarea Turciei, care fusese dezmembrată pentru a satisface principiul naționalităților și care fusese pedepsită pentru că în vremea războiului a dezertat de la cauza civilizației și a făcut atîta rău Aliatilor, mai ales izolînd Rusia și punînd-o astfel în neputință de a fi ajutată de tovarășii ei.

Cineva, care a început să nu mai fie atît de antipatic ca mai înainte, este Rusia bolșevică. [...]

Rusia, refăcută cît de puțin, recunoscută de puterile mari, putînd să importe materii prime și fabricate, această țară — acest continent de o sută cincizeci de milioane — e un teribil punct de întrebare pentru noi. [...]

Cui i se pare exagerată grija exprimată aici să-și aducă aminte că punctul central al întregii politici franceze nu e, după mărturisirea tuturor oamenilor politici din Franța, decît grija de o viitoare Germanie, care ar periclita achizițiile păcii. Și doar Franța e țară mare, puternică; iar primejdia unei viitoare Germanii pentru ea nu se poate compara cu aceea a unei viitoare Rusii (plus ungarii și bulgarii) pentru noi!

Acum priviți la ceea ce facem noi, în toate domeniile vieții și, mai ales (ceea ce e interesant în primul rînd din acest punct de vedere), în administrație și în politică. Parcă n-ar trebui să mai avem nici o grijă!

Organismul nostru social e, vădit, într-o stare care nu se poate numi înfloritoare. Dar numai un organism robust poate rezista în concurența vieții. E un fapt elementar de biologie.

Iar toată această stare se explică în bună parte prin lipsa unei vieții cetățenești.

Dacă am avea un regim în adevăr parlamentar, dacă libertatea individuală ar fi respectată, dacă am fi mai politici în provinciile foste subjugate, atunci energiile individuale și colective ar crește și din însumarea lor, din conlucrarea liberă a cetățenilor și a partidelor, a provinciilor, a raselor din cuprinsul României ar ieși, obiectiv, o nouă creștere a forțelor noastre și, subiectiv, o încredere în aceste forțe, încredere care, la rindul ei, ar înzeci energia națională.

Viața românească, nr. 11, 1922

Literatura nouă

S-a vorbit în această revistă destul, poate chiar prea mult, despre literatura nouă. De obicei acest cuvînt l-am pus în ghilimele nu cu intenții de ironie, ci pentru că era citat și noi nu puteam să ne luăm răspunderea conținutului lui.

O literatură ca să se numească nouă trebuie să fie nouă. E greu, desigur, de stabilit cită vreme un lucru e nou și cînd începe să fie vechi. O pălărie nu mai este nouă după vreo două luni. Iar dacă îți cumperi o alta peste o lună, cealaltă, fără să se fi învechit, devine veche.

O literatură e nouă, fără îndoială, mai multă vreme decît o pălărie, dar nu poate fi nouă și după treizeci de ani de la apariția ei. Literatura „patruzecioptistă“, care începe cu mult înainte de 1848 și ține până la 1880, nu mai era nouă nici măcar pe la 1860, deși nu apăruse o alta să-i ia locul.

Literatura noastră „nouă“ a apărut, după unii, îndată după Eminescu, după alții, odată cu Macedonski și școala lui, adică acum peste patruzeci de ani.

Hotărit, obiectul e prea vechi ca să mai poată beneficia de eticheta tinereții. Cu această literatură se întîmplă ceea ce s-a întîmplat cu „Junimea“. Pe vremea lui vodă-Cuza, cîțiva oameni, care aveau cam vreo douăzeci și patru de ani, s-au grupat într-o societate căreia i-au dat nume potrivit cu vîrsta lor. Dar ei au rămas mereu „Junimea“, și cum Dumnezeu le-a dat la toți o viață foarte lungă, această junime era alcătuită la urmă din octogenari.

Și mai curioasă ne apare denumirea de „nouă“ a literaturii de care vorbim acum, cînd ne gîndim că, după ivirea ei, a apărut și o *altfel* de literatură (Coșbuc, Goga, Sadoveanu și toată școala lor), care a stăpînit cu putere

conștiința românească — și totuși *nouă* a rămas tot literatura așa-numită „nouă“.

Ori poate ne înșelăm când spunem că Coșbuc e posterior lui Macedonski, Goga lui Petică (dacă Petică e „nou“), Sadoveanu lui... — dar școala „nouă“ nu are prozatori. Ca să găsim predecesori „noi“ lui Sadoveanu, trebuie să ne adresăm doar lui Macedonski cu ale sale nuvele. Dar oricît de geniale ar fi aceste producții, ele sînt mai vechi decît *Neagra Șarului*.

Cronologiceste (și anume dacă o pălărie e mereu nouă pînă îți cumperi alta, ceea ce însă e excesiv), literatura nouă e școala Sadoveanu, căci de la această școală încoace proza română nu a mai făcut o altă evoluție. Și nouă ar mai fi și literatura lui Goga dacă acest poet ar mai scrie, căci el a apărut după simbolism.

În realitate, nu avem o literatură nouă. Și credem că vom fi de acord cu toții asupra acestui punct, dacă vom consacra un mic moment de atenție acestei mici probleme.

Școala Sadoveanu nu mai e nouă, căci are vîrsta de douăzeci de ani trecuți. Simbolismul nu mai e literatură nouă, căci, cum pretind înșiși crainicii săi, vîrsta lui e respectabilă: patruzeci de ani după unii, treizeci după alții, douăzeci după cei mai modești.

Scriitori noi avem, firește, adică tineri talentați care au început să scrie de curînd. Dar dacă ei se pot însuma la vreun curent literar mai vechi, sau dacă sînt izolați și nu au creat un curent, evident că acești scriitori noi nu formează o literatură nouă. Bolintineau a venit cincisprezece ani după Cîrlova, a fost așadar un poet original nou față de Cîrlova, dar cu el nu a început o literatură nouă. Literatura sau școala „Cîrlova“ a ținut pînă după moartea lui Bolintineanu. Iar Hogaș este un izolat, și nu reprezentantul unui curent literar.

Dar astăzi o literatură *nouă* nu poate fi o literatură care să aibă vreo asemănare cu cea dinainte de război. Un eveniment atît de mare ca războiul lumii, o schimbare atît de totală a așezămintelor omenești ca cea datorită acestui cataclism trebuie să aibă ca efect apariția unei literaturi cu caracter fundamental deosebit de al întregii literaturi de mai înainte. După marea Revoluție Franceză a venit romantismul, adică o răsturnare totală a esteticei care dominase literatura Franței, într-o formă sau alta, peste două veacuri. Dar această literatură nouă

n-a apărut îndată după Revoluție, ci după două decenii, adică atunci când au putut să-și spună cuvântul cei care *crescuse* în împrejurările cele nouă.

Literatura noastră nouă — expresie și oglindă a lumii celei nouă — va fi determinată de condițiile în care cresc (se *formează*) acuma băieții și fetele din școlile primare și primii ani de liceu. Până atunci vor continua curente și formulele dinainte de război.

Că literatura de azi nu se resimte deloc de război și de noua stare de lucruri nu se poate spune. Poezia d-lui Demostene Botez și a d-lui Philippide nu se poate înțelege complet dacă nu ținem samă de tot ce s-a întâmplat de la 1915 încoaie.

Dar literatura lor foarte originală e veche, în înțelesul că se poate însuma la anume curente dinainte de război. Și — ca să vorbim tot de colaboratori de ai noștri, căci avem mai mult curaj să le negăm noutatea decît altora, care s-ar supăra prea tare pe noi —, dacă Lucia Mantu sau d. Ionel Teodoreanu nu datoresc, nici ei, nimic vreunui scriitor român anterior sau contemporan, totuși literatura lor nu e provocată de împrejurările cele nouă sociale și morale.

Gustave Lanson (cel mai însemnat istoric literar de astăzi din Franța; și problema noastră e de istorie literară) spune că literatura nouă, determinată de condițiile cele nouă, nu a apărut încă nici în Franța.

Condițiile de apariție a unei literaturi corespunzătoare problemelor puse de lumea cea nouă, ieșită din război, le-am discutat și acum patru ani. Considerațiile unui gânditor ca Lanson, confirmînd cele spuse de noi atunci, nu pot decît să ne întărească în convingerea că literatura nouă va fi opera unei generații care încă n-a apărut pe scenă.¹

Viața românească, nr. 12, 1922

---

¹ După ce am scris această notiță, am văzut aceeași părere exprimată de Benjamin Crémieux.

Regimul presei

Ordinea, întemeiată chiar pe tiranie, trebuie preferată anarhiei. Iar ordinea e acea stare în care ești prevenit ce trebuie și ce nu trebuie să faci, în care știi mai dinainte binele sau răul care va urma, pentru tine, din faptele tale.

Să vedem cum stăm cu presa, din acest punct de vedere.

După regimul vechi, publicistul știa că dacă se întrece cu atacurile împotriva regelui și a capetelor încoronate străine putea fi dat în judecata tribunalelor și condamnat. Dar mai știa — cel puțin înainte de război — că aproape cu siguranță nu i se putea întâmpla nici acest lucru, căci injuria la adresa regelui, așa de intrată în obiceiul pământului, ca armă a opoziției impacientate, era un ritual ajuns atât de anost și de banalizat, că nu mai făcea nici o impresie. La această impunitate contribuia și faptul că regii sînt prea sus puși — și prea magnanimi prin poziția lor — ca să dea importanță la asemenea injurii, care dovedesc un nivel intelectual și moral inferior la cel care înjură. Intelectual — pentru că faptele politice se judecă și se analizează, nu se înjură; și pentru că chiar dacă concepi lucrurile politice sub categoria „vinei“, nu regele e vinovat, ci partidele politice etc. Moral — pentru că a insulta pe cineva care nu se poate pune la polemică cu d-ta e un fel de lașitate. Și este regretabil că un om ca George Panu a făcut asemenea lucruri. E drept că temperamentul acestui om nu era la înălțimea talentului său.

Pentru celelalte culpe rămîneau jurații. Dar jurații condamnau foarte rar și foarte blînd.

Așadar, sub regimul presei de până astăzi știai la ce te poți aștepta: la impunitate, afară de accidente. Accidente se pot întâmpla însă în orice afacere a vieții. Pe

cea mai bună stradă poți să aluneci și să cazii cu tîmpla de trotuar.

Mai degrabă puteai să ai diferende cu particularii, cum ne arată suferințele tînărului Edgar Bostandaki, care pentru acea oribilă greșeală de tipar cu privire la Madame Athenais Grégorachko și pentru că n-a pomenit („măcar“) în carnetul monden pe M-me Buzdrugovici a trebuit să fie victima unor varii și nemeritate brutalități. Sau, ca de pildă, cînd se supăra vreo grupare mai mare și-ți spărgea geamurile ori chiar capul, dacă autoritatea, ca și jandarmii lui Offenbach, veneau la spartul iarmarocului. E drept, în cazuri rare, mai sus menționata autoritate se întîmpla să asiste și să se comporte contemplativ, cum s-ar zice — într-o atitudine estetică. Atunci afacerea lua aspectul unei pedepse aplicate de autoritate, prin procură. Dar lucrurile acestea erau rare, ca și patinarea despre care am filozofat mai sus.

Am spus cu altă ocazie că în interesul societății este mai degrabă impunitatea decît botnița. Și am arătat pentru ce. De aceea nu mai revenim.

Acum ni se anunță crearea unor delictе de presă și deferirea lor tribunalelor ordinare.

Într-o notiță din trecutul nostru număr *, am arătat prin cîteva exemple, scoase din publicistica literară, că scriitorul nu va mai ști ce-i este și ce nu-i este permis să scrie, căci cu oarecare bunăvoință se va putea descoperi în scrisul său și instigația la rebeliune, și calomnia, și celelalte.

Această nesiguranță, această neprecizare (și sîntem gata să declarăm că neprecizarea e în natura lucrurilor și deci fatală), această neprecizare cu privire la ceea ce pot ori nu pot scrie, acest deficit de „ordine“ — vezi definiția de mai sus — aduce ceva din ceea ce se numește anarhie. Nimeni nu va ști dacă nu cumva a păcătuit și în ce categorie poate cădea posibilul lui păcat. Apoi un publicist va putea fi acționat și condamnat pentru același lucru pentru care ieri a fost lăsat în pace și pentru care altul chiar azi va fi lăsat în plata Domnului.

Decît această cenzură represivă, e mai de preferat cenzura preventivă.

---

* *Libertatea presei*, nr. 11.

E mult mai simplu și mai comod pentru toată lumea — autoritate și publicist — și mult mai uman pentru acesta din urmă să se trimită articolele la cenzură și să se respingă cele care nu convin autorității, decît să se lese publicarea lor liberă și să urmeze procese, condamnări etc.

Apoi trebuie de adăugat că condamnarea nu va împiedica articolul subversiv să fi circulat și să fi făcut tot răul de care e capabilă o idee subversivă. Rău, datorit ideii însăși, mai întăi — și apoi propagandei deșănțate pe care procesul și condamnarea o vor face acelei idei în lumea celor susceptibili la ideea în cestiune.

„Libertatea“ aceasta de a tipări ideii subversive pentru ca apoi s-o pățești din pricina lor ni se pare un fel de cursă întinsă scribilor naivi (ca să nu zicem proști), căci cei inteligenți n-au să se apuce să se arunce singuri în laț. Dar pentru ce să întindem curse bieților proști ?

Scriind aceste lucruri, simțim cum ne încălzim singuri de ideea noastră. Avem viziuni idilice : nici o bătaie de cap, nici o emoție : scrii articolul, îl trimiți la cenzură (recrutată din categoriile sociale cele mai interesate la păstrarea ordinii), primești articolul cu aprobarea de a-l tipări, dacă ai brodit-o, ori cu interdicția, dacă ai nimerit-o ca Irimia — și viața curge lin și patriarhal.

Dar pentru ca lucrurile să fie perfecte, mai este nevoie de o condiție, și anume : articolele date la cenzură ar trebui să nu se știe de la cine vin — ca anumite opere trimise la academie spre premiare, ori ca lucrările scrise la concursuri —, căci altfel „autorul“ ar putea suferi vreun neajuns, pentru că și-a permis să aibă ideile din articolul său. Articolele ar fi depuse toate într-o mare urnă, din care, după cenzurare, autorii și-ar alege fiecare pe al său. Dacă cumva vreunul și-ar însuși opera altuia — și cum cel frustrat n-ar putea să reclame, căci s-ar viola secretul —, lucrul nu ar fi atît de grav. Dar aceasta este o pură ipoteză, căci fiecare autor crede că articolul său e cel mai bun din toate.

Anul XU

Cu acest număr *Viața românească* a intrat în al cincisprezecelea an, deși vîrsta ei este mai înaintată, dacă socotim și cei trei ani de război și post-război, în care apariția sa a fost întreruptă.

N-am prăznuit niciodată aici incidentele biografice ale acestei reviste — cum nu prea prăznuim nici alte evenimente —, cu o singură excepție : la începutul anului al doilea, cînd bilanțul primului an era prea interesant ca să nu-l facem.

În adevăr, pe lângă programul său — înfrățirea, într-o sinteză armonioasă, a caracterului specific național cu indispensabila cultură străină —, *Viața românească* mai aducea încă ceva nou : înjghebarea unei publicații cu caracter european prin felul (determinat și de programul revistei) de a alcătui „numărul“.

Până atunci existaseră în România cîteva publicații mari foarte bune — *Convorbirile literare*, mai ales cîtă vreme au apărut la Iași, *Contemporanul*, în primii ani, și, până la un punct, *Revista nouă* (*Literatură și știință* a lui Gherea, din care n-au apărut decît două volume, nu era propriu-zis o „revistă“, ci un album periodic) —, dar, afară de *Contemporanul*, aceste reviste erau aproape numai literare, iar *Contemporanul* era foarte puțin literar. Caracterul lor era, cu destule deosebiri de la una la alta, un compromis între antologie și între revistă de curent.

Viața românească a înțeles să aibă și acest caracter al înaintașelor sale, lărgind pe cît cu putință sfera antologiei, dînd acces în coloanele ei tuturor „științelor“, dar să fie în același timp și o revistă care să țină în curent pe cetitor cu mișcarea literară din țară și din străinătate. De aici *rubrici* inexistente până atunci în publicistica noastră : *Cronica* cu privire la toate aspectele vieții naționale și externe, *Recenzia* cărților românești și străine,

Revista revistelor naționale și europene și *Mișcarea intelectuală în străinătate*. Și, fiindcă românii de peste munți și de peste Prut erau în alte țări, am introdus și *Scrisorile* din Ardeal, Bucovina și Basarabia. Apoi *Miscellanea*, în care analizam mai pe scurt faptele caracteristice fie sociale, fie literare, fie de altă natură, și în care făceam ceea ce se cheamă „polemică“. În sfârșit, pentru a ținea pe cetitorii noștri în curent cu viața din Apus în diversele ei aspecte, am organizat un serviciu de informații prin *Scrisorile* din diferite capitale europene, rubrică întreținută când mai bine, când mai slab, după împrejurări.

Toate acestea au devenit astăzi lucruri obișnuite pentru cetitorul român. Unele sau altele din aceste rubrici le-au introdus și celelalte reviste.

O altă noutate „europeană“, pentru care, lucru curios, am fost insultați mereu, a fost remunerarea colaboratorilor. Visul nostru a fost ca această remunerare să ajungă echivalentă cu munca scriitorului. Dacă nu venea „valuta“ de după război, poate ne-am fi realizat acest vis.

Și această inovație a prins și s-a generalizat.

Viața românească a fost îmbrățișată cu căldură de publicul cetitor și de scriitori. Nu același lucru se poate spune despre recenziții de la ziare și mai ales de la reviste. Aceștia au disprețuit-o întotdeauna. Un viitor istoric literar, care, neposedind colecția *Vieții românești*, ar scrie despre ea numai după recenziții ar spune că a fost publicația cea mai netrebnică din vremea ei.

Un fapt de care am fost învinuiți a fost — ce-i dreptul adevărat până la un punct, fără însă ca să fim vinovați —, anume, că lăudăm numai pe colaboratorii noștri și nu recunoaștem talent și altora. Până la un punct, pentru că mulți din colaboratorii noștri, ale căror volume meritau elogii, n-au fost lăudați și pentru că uneori s-au spus cuvinte bune și despre unii scriitori străini de revista noastră. Să explicăm această imperinență.

Nu a fost scriitor de adevărată valoare, după părerea noastră, afară de Cerna, dacă nu ne înșală memoria, care să nu fi publicat ceva în *Viața românească* — fie că ne-au făcut scriitorii onoarea să ne trimită colaborarea,

fie că am cerut-o noi.¹ Pe cei care, după părerea noastră, nu aveau talent nu i-am solicitat, și când ne-au trimis manuscrisul, i-am respins.

Și atunci, a fost natural ca, afară de o excepție, două, numai pe colaboratorii noștri — adică numai pe acei scriitori pe care i-am considerat talentați — să-i declarăm talentați; iar pe cei socotiți de noi lipsiți de talent să-i declarăm netalentați. (Bineînțeles, în toată discuția aceasta, prin „scriitori“ înțelegem numai pe literați, și nu pe cercetători și teoreticieni.)

Convingerea noastră este că, de la apariția *Vieții românești* și până astăzi, n-am nedreptățit, în criticile noastre, pe nici un scriitor merituos și n-am lăudat pe nici unul care să nu aibă merite, că nu ne-am înșelat asupra scriitorilor și n-am înșelat publicul, fie și fără voia noastră.

Ni s-a mai spus — în contrazicere cu învinuirea de admirație exclusivă pentru colaboratorii noștri — că n-am „lansat“ scriitori. Ce înșamnă a lansa?

Noi credem că am „lansat“ destui. Am lansat pe Hogaș, pe d. Patrașcanu, pe d. Topîrceanu, pe d-na Papadat-Bengescu, pe d. I. I. Mironescu, pe d. Demostene Botez, pe Otilia Cazimir, pe d. Al. A. Philippide, pe dd. Al. și Ionel Teodoreanu, pe Lucia Mantu, ca să vorbim numai de câțiva și bineînțeles tot numai de beletriști. I-am „lansat“, adică am înțeles că au talent, și le-am răspîndit opera. Ce altă lansare mai trebuia? A! Să-i prezentăm însoțiți de laude, să-i recomandăm publicului? Nu, aceasta n-am făcut-o. Am așteptat ca opera lor, ca și a altor colaboratori, să apară în volum și atunci ne-am îndeplinit datoria de recenzenti.

Dar, dintr-un exces de scrupul, nici acest lucru nu l-am făcut întotdeauna și cum trebuia.

D. Sadoveanu a fost lăudat la început. Cum însă a devenit prea „al nostru“, îndată ce a început să facă oarecum parte din „redacție“, n-a mai fost recenzat. Primul volum al d-lui Brătescu-Voinești, pe când nici nu văzusem pe acest om, a fost lăudat cum merita. Al doilea

---

¹ Cerna a ținut să declare că ar dori să colaboreze la această revistă, dar că nu va putea cît va trăi Maiorescu, care îi era părinte sufletesc și sprijinitor și pentru care *Viața românească* era „detractoarea «Junimii»“.

volum nici n-a fost măcar amintit. D. Patrașcanu a beneficiat numai de o recenzie, cu privire la un singur volum, primul, recenzie în care recenzentul, prea bun prietin cu autorul, s-a eschivat, vorbind de Iași, de Luiza Albertini și de Mănăstirea Neamțului. A fost o greșeală, căci d. Patrașcanu era debutant, cum o greșeală a fost articolașul prea sumar și prea sobru consacrat lui C. Hogaș. Iar d. Topîrceanu, alt debutant, n-a avut parte de nici un cuvînt, cînd și-a tipărit primul volum de versuri, acum opt ani etc., etc.

Scrupulele și delicateța au fost excesive. Colaboratorii *Vieții românești* nu trebuiau pedepsiți, pentru că erau colaboratori, nu trebuiau lipsiți de reclama unei reviste atît de răspîndite și destul de apreciate, pentru că erau prietenii noștri. Și cum cei ce au scris în această revistă au beneficiat și ei întotdeauna de disprețul recenzenților noștri au fost pedepsiți de două ori (nici măcar unui Caragiale, cînd a scris aici, nu i s-a relevat bucata! — ca să nu mai vorbim de Vlahuță, de Delavrancea, Coșbuc, Gane, Anghel, Iosif etc.; ori de Haret, d. A. Philippide, d. Duca, d. Vintilă Brătianu și de alții. Hogaș, care a scris aici în curs de zece ani o operă capitală a literaturii române, a trăit și a murit fără ca critica noastră literară să bage măcar de samă. Dar acest lucru n-a adus nici o vătămare acestor scriitori.)

După război ne-am hotărît să părăsim această atitudine, să iertăm colaboratorilor noștri vina de a scrie în *V. r.* și să le recenzăm volumele cu toată libertatea... măcar din cînd în cînd.

Dar asociațiile de idei ne-au dus departe...

Așadar, intrăm în anul al XV-lea. Sîntem o revistă bătrînă. În urma noastră se întinde o viață lungă, egală cu cincizeci și două de volume, sau cu o sută șasezeci de numere, sau cel puțin douăzeci și cinci de mii de pagini.

În aceste pagini am tipărit, desigur, lucruri de o valoare inegală. Dar oricum, *Viața românească* a oglindit întotdeauna *viața literară românească*, momentele ei bune și rele. *Viața românească* a fost în ascendență ori în descendență paralel cu *viața literară românească*. Meritul ca și demeritul a fost al scriitorilor, căci ei sînt literatura-

unei țări. Mașină de fabricat scriitori n-am avut. Rolul nostru a fost numai să facem selecție între cei pe care i-am găsit, să descoperim pe alții noi, să-i „îndrumăm“ cât ne-a tăiat capul și, mai ales, să-i scoatem din toropeală. Sînt unii, și dintre cei mai talentați, pe care i-am torturat ca să scrie. Acesta e poate meritul nostru cel mai mare. Cîteva volume din cele mai prețioase ale literaturii noastre din ultimii cincisprezece ani se datoresc teribilului „vîrcolac“ și crampon care a fost secretarul de redacție al acestei reviste.

Faptul că *Viața românească* a fost oglinda vieții literare românești explică, pe lîngă alte cauze, succesul acestei reviste și persistența actualității ei. Noi n-am reprezentat nici o școală literară. N-am fost nici clasici, nici romantici, nici realști, nici simbolști, nici țărăniști, nici aristocrați. Pentru noi o nuvelă țărănistă bună și o poezie simbolistă bună au fost exact la fel de binevenite. „Poporanismul“ nostru n-a fost o școală literară. A fost o atitudine morală față cu unele subiecte, pe care o putea avea sau nu un scriitor din orice școală literară — și pe care am aplaudat-o, dar n-am impus-o nimănui.

O revistă de școală literară nu mai are nici o rațiune de a exista și de fapt moare cînd școala aceea literară apune. Astfel de reviste strălucesc — cînd sînt scrise cu talent — un timp și apoi dispar. Actualitatea persistentă a *Vieții românești*, încă o dată, se datorește faptului că nu s-a pus în slujba unei școli literare.

Contactul scriitorilor de toate școlile literare, în aceleași coloane ale *Vieții românești*, a avut, sîntem siguri, un efect salutar asupra psihologiei scriitorilor noștri și asupra moravurilor noastre literare.

Țărănistul și simbolistul, întîlnindu-se în aceeași casă, nu s-au mai privit ca două specii dușmane, gata să se încaiere. Sentimentul de colaborare i-a făcut mai înțelegători unul pentru altul.

Afară de asta, și publicul cetitor a putut deveni mai comprehensiv. Cînd revista, în care avea încredere, dădea cetitorului dispus, să zicem, la țărănism, poezii simboliste, cetitorul căuta, cu bunăvoință, să accepte și pe simbolist. Și invers, cu cetitorul dispus la simbolism, față cu țărăniștii.

În vremea mai dincoace, acest eclecticism s-a întins, fără să fie complet și franc, și la alte reviste. Dar când a apărut *Viața românească*, „oștile stăteau față-n față“. Și, dacă nu s-au devorat ca rechinii, meritul, în mică parte, este poate și al nostru.

Dar, evident, ajunge...

Vom continua munca noastră conduși de aceleași norme ca și până acum.

Viața românească, nr. 1, 1923

Senatul

Noul proiect de Constituție prevede sistemul bicameral, o Cameră aleasă în unele condiții și un Senat — în altele. Deosebirea aceasta nu s-a făcut desigur în vederea principiului estetic al varietății în unitate, ci pentru ca Senatul să „tempereze“ ardorile juvenile ale Camerei. Cel care temperează însă poate veni în conflict cu minorul care vrea să-și facă de cap. Dar dacă minorul nu cedează în ruptul capului ?

Conflicte s-au produs și aiurea, de pildă în Anglia, și atunci Camera Lorzilor a fost redusă în puterile ei. În Franța, lucrurile n-au ajuns până aici, probabil pentru că Camera este tot atît de „înaintată“ ca și Senatul ; ea fiindcă e tinărară, el pentru că a păstrat, cum se știe, tradițiile liberalismului.

Gîndind bine, sistemul bicameral e foarte curios. Dacă „națiunea suverană“ e nevîrstnică, pentru ce i se mai dă drepturi atît de mari — care apoi i se iau prin instituirea unei tutele ?

Dar mai este ceva. Senatul viitor e plănuît să cuprindă o serie, adică mai multe serii de senatori *numiți* pe viață. Nu este inovație pură — cel puțin ca formă. Am avut până acuma pe episcopi. Nu-i vorbă, demnitatea nu era pe viață, căci era legată de slujba lor. Apoi episcopii reprezentau, activ, anumite interese, pe cînd noii senatori de drept nu vor reprezenta decît capacitatea lor neprețuită. E drept, senatori pe viață mai sînt și aiurea, de pildă în Anglia, dar Camera Lorzilor e ieșită, istoricește, din „rărunchii națiunii“, și prin urmare nu e același lucru.

Presă noastră s-a ocupat puțin, foarte puțin, cu această noutate ce se introduce în reprezentanța noastră națională. Și a făcut-o mai mult ca să combată un anumit partid, care se zice că vrea să-și creeze prin constituția

cea nouă un Senat al său. Altfel — se pare — dacă n-ar fi vorba de un senat de partid, lucrurile tot s-ar mai înțelege, căci atunci senatorii numiți ar fi luați din toate partidele, ori dintre oameni care nu fac parte din partidele (ipoteză absurdă) și...

Noi nu știm din ce partid vor face parte viitorii senatori pe viață. Dar aceasta e aproape indiferent. Principalul e că, așa mulți de tot cum e vorba să fie acei senatori inamovibili, *nealeși de cetățeni*, ei vor fi determinanți în tutelarea și paralizarea Camerei. Mai scurt, vor putea să determine primirea ori respingerea unei legi, votată de cele *șaseprezece milioane* de români prin reprezentării lor din Cameră și prin reprezentanții lor — aleși — din Senat.

Atunci cine va face, în *realitate*, legile țării acesteia ?

Și atunci pentru ce atîta zdruncin : vot obligator, cheltuială, sfezi, șampionate ! Pentru ce ? Pentru ce mai ales votul obligator, atît de înspăimîntător pentru tipul lui Caragiale din *Atmosferă încărcată* ?

Pe lîngă această tutelare a reprezentanței naționale de cîtră niște simpli particulari, regimul făgăduit presei este floare la ureche, în ierarhia îmbunătățirilor rele ce se anunță.

Ni se pare că, cu această reformă a Senatului, mergem prea departe, adică ne întoarcem prea îndărăt. Până acuma se tot zicea că avem forme prea înaintate față cu fondul. Credem că nu vom fi taxați de optimism exagerat dacă vom spune că „forma“ care ni se pregătește a rămas de data asta — ea — înapoiată față cu fondul, căci poporul român nu mai este atît de minor, ca să nu se poată conduce măcar cît de puțin de capul lui.

Școala

Reforma învățămîntului e pusă la ordinea zilei. Liceu unitar, bifurcație, trifurcație, programe, clasicism, realism etc. — atîtea probleme pe care le discută specialiștii în preajma reformei.

Toate bune. Noi însă credem că lucrul cel mai important este : *să se învețe carte.*

De vreo douăzeci și cinci de ani încoace s-au făcut destule reforme și s-au introdus destule metode pedagogice. Rezultatul însă nu-l vedem. Absolvenții de liceu nu sînt deloc mai tari decît cei de altădată, cînd școala era organizată mai primitiv și mai fără pedagogie.

Nu vom spune că pedagogia este inutilă și cu atît mai puțin că este dăunătoare. Este aproape de mintea oricui că trebuie să existe norme mai bune și mai rele de a preda și că trebuie să se aleagă normele cele mai bune pentru uzul aceluia care se dedică carierei didactice.

Dar, la urma urmei, cel mai important lucru rămîne tot inteligența și talentul profesorului. Această condiție însă nu poate comporta multă discuție : inteligența și talentul ori sînt, ori nu sînt.

În discuție rămîne problema metodelor de predare.

Desigur că orice „metod“ prin care munca intelectuală a elevului poate ajunge mai ușoară și mai plăcută este binevenit. Numai să nu uităm un moment adevărul că munca — și mai ales cea intelectuală — este grea prin definiție.

Ni se pare că de o bună bucată de vreme sîntem victima iluziei că se poate învăța carte ușor, numai de plăcere, fără eforturi penibile.

Acest lucru nu este de pe acest pămînt. Știința se capătă greu.

În școlile primare, unde ai de-a face cu copii cruzi, unde trebuie să învețe toată lumea — proști și inteli-

genți —, unde elevii sînt încă mici animale, se poate lua ca razem numai plăcerea elevului. În heiderele evreiești din Polonia, melamedul dă copiilor începători o prăjitură în formă de *alef* și tot așa pentru celelalte litere — și odată cu acest alfabet de cozonac care intră în stomac intră și cellalt în cap.

În liceu însă, unde copiii sînt mari, unde nu-i nevoie să învețe, și nici nu trebuie să învețe decît numai cei chemați, unde — mai ales în cursul superior — se face și trebuie să se facă știință serioasă —, nu se mai poate băga știința în capul elevilor cu bomboane și cu dansuri.

D. Philippide, care știe ce însemnă a învăța, fiindcă a învățat mult, spune că: „Școala nu este un local de petrecere, ci de muncă, de năcaz. Tot lucrul bun se capătă cu greu. În școală nu trebuie să se gîndească învățătorul cum să amuzeze pe elevi așa ca să li se pară învățătura o jucărie; ci trebuie să se gîndească cum să-i deprindă mai bine cu munca grea a științei, care nu e o jucărie, atunci cînd e într-adevăr știință... Dacă nu deprinzi cu puțină greutate mintea copilului, apoi cum are să învingă vreodată greutățile științei mintea bărbatului? Nu că știința e ușoară trebuie să faci să creadă pe copil, ci, din contra, că e grea, după cum și este. Cine nu poate dovedi apuce-se de altă treabă. Cine se timpește de multă carte, acela era timp de-acasă. Școala nu e spital să îndreptăm pe cei slabi de minte, ci un concurs de muncă intelectuală grea, unde se selectează cei vrednici, cu minte puternică, aptă de a face știință, adevărată știință.“

John Stuart Mill, psiholog, logician și un om vestit pentru precocitatea și puterea lui de asimilare, spune: „Fără îndoială, se fac efortări laudabile în învățămîntul modern de a face învățătura copiilor cît se poate mai ușoară și mai interesantă. Dar dacă am voi să mergem până acolo încît să nu le mai cerem să învețe decît numai ceea ce poate fi ușor și interesant, am sacrifica unul din țelurile principale ale educației. Văd cu plăcere că au ieșit din uz brutalitatea și tirania vechiului sistem de învățămînt, care reușeau totuși să obișnuiască pe elevi cu sîrguința, dar sistemul nou contribuie, pe cît mi se pare, la formarea unei generații care va fi incapabilă să facă ceva ce i s-ar părea greu. Nu cred că putem renunța la întrebuițarea fricei ca instrument de educație; înțeleg

însă destul de bine că nu trebuie să-i acordăm rolul principal și că frica devine un rău atunci când ajunge să împiedice pe copil de a avea încredere în cei care vor trebui mai târziu să rămîie pentru dinșii sfătuitori siguri și a-i iubi și când distruge la copil înclinarea spontană care-l îndeamnă să comunice impresiile sale.“

Aceste idei, oricum, nu pot fi date la o parte ca niște simple prejudecăți ale unor belferi ruginiți.

Viața românească, nr. 1, 1923

Furia ineditului

Acum câteva luni imploram editurile din țară să nu mai retipărească așa-numitul roman „inedit“ al lui Eminescu, numit *Geniu pustiu*. Argumentele noastre, îndrăznim să credem, erau mai mult decît suficiente. Dar iată că acest „roman“ a apărut din nou. D. Gh. Adamescu, care îl prefățează, reproduce argumentele... pentru care n-ar fi trebuit să-l retipărească și, după ce spune că d-sa „n-ar fi publicat în seria operelor complete ale poetului“ această operă de adolescență, d. Adamescu isprăvește: „Dar fiindcă a apărut în atîtea ediții, nu mai avem ce face și o reproducem“.

Dacă edițiile anterioare impun cu fatalitate această nouă ediție, atunci ediția d-lui Adamescu adaogă la puterea fatalității pentru editorii de mine care vor fi și mai... siliți să reediteze acest „roman“ — și să contribuie fără odihnă la compromiterea prestigiului literar al lui Eminescu.

Spuneam altădată că a fost de ajuns că acest *brouillon* să fie tipărit ca operă clasică a lui Eminescu, pentru ca fizionomia poetului să fie desfigurată și în definirea personalității lui să intre, cu drept de egalitate, conținutul acestui *brouillon*. Și iată, ca să dăm un exemplu, un inventar recent al gîndirii românești, în care filozofia lui Eminescu este definită mai ales după ideile din acest „roman“, schițat la vîrsta de 19 ani, mai înainte ca Eminescu să fi învățat la universitate și să fi meditat în cabinetul său de lucru acea filozofie pe care a pus-o în operele sale de tineretă și de bărbăție, publicate de *el*.

Intr-un număr din *Adevărul literar* se dau câteva versuri „inedite“ ale lui Gheorghe din Moldova și se cere cu stăruință o ediție „completă“ a acestui poet,

care *trebuie* să cuprindă tot ce a rămas în hîrtille și carnetele lui.

Gheorghe din Moldova și-a alcătuit volumul (apărut după moartea lui) împreună cu noi. Bucățile pe care le citează *Adevărul*, precum și altele, lui i s-au părut nevrednice de volum — unele pentru că le socotea slabe ori repetări ale altor poezii, altele pentru că erau prea „decoltate“ și nici nu fusese scrise cu gînd ca să fie vreodată publicate. Acestea din urmă erau glume, butade versificate pentru uzul amicilor. Aceste glume, de obicei, nici nu puteau fi cetite decît între intimi. *Adevărul literar*, tipărind una din ele, a fost nevoit să puie puncte în locul unui cuvînt.

Noi facem rugămîntea (dar știm rezultatul !) să nu se tipărească acele bucăți.

Tipărirea lor în contra voinței autorului este o supremă nedelicateță față cu el, față cu urmașii lui cei mai de aproape și față cu publicul. Cine nu face glume de care ar roși dacă ar ști că le-au auzit copiii ori părinții lui ? A tipări aceste poezii — aceste glume pentru prieteni — este cum ai da la tipar glumele prea pipărate debitate la cafenea de un vecin de la masa de alături. Este un adevărat denunț.

De la mulți scriitori au rămas *gauloiseries*. Ele sau nu se tipăresc, sau, dacă nu se opune cineva dintre urmașii scriitorului, se tipăresc în ediții speciale, cu un tiraj restrîns, cu un preț foarte mare — destinate specialiștilor ori unor anumiți amatori.

«Caracterul specific» în literatură

În discuțiile noastre literare se confundă încă noțiunea psiho-sociologică „națiune“, cu cea psiho-fiziologică „rasă“. (Cetitorul este rugat să rabde aceste cuvinte barbare, dar foarte cuprinzătoare.)

Că fiecare literatură are un caracter deosebit, o marcă specială, e un adevăr care nu poate fi tăgăduit. Cine-și poate imagina pe Anatole France altceva decît francez ? Și-l poate imagina pe Dostoievski altceva decît rus ? Și tot așa orice scriitor, și mai ales *mare* ? Shakespeare francez ? Molière german ? etc.

Apoi, oricît s-ar deosebi scriitorii unui popor între dînșii, toți au ceva comun, o notă specială, care-i deosebește de restul literaturii universale. Balzac și Anatole France sînt antipozi, dar nici unul, nici altul nu poate fi decît francez. Acea notă comună (absentă în alte literaturi) este expresia cea mai generală a spiritului specific francez. Și tot așa, antipozi, sînt și Dostoievski și Turgheniev, dar nu pot fi amîndoi decît ruși. Ceea ce le dă o marcă deosebită e nota specifică cea mai generală a sufletului rusesc.

Acest caracter specific național al unei literaturi nu se datorește atîta subiectului operei de artă — forțamente național —, cît sufletului scriitorului, felului cum observă viața și cum o redă etc.

Acest caracter specific îl au mai ales literaturile vechi, mari, puternice, pentru că sînt mai autonome și pentru că în ele vorbește mai cu putere sufletul. Iar un suflet niciodată nu e curat individual, căci orice om este o celulă a organismului numit societate. Un filozof a spus că întîi a fost *noi* și pe urmă *eu*. Cu toată dezvoltarea individualității de-a lungul vremii, acest raport rămîne.

Acest *noi* este un popor, și nu o rasă. Psihologia generală la care participă psihologia individuală a scriitorului este psihologia unei societăți, și nu a unei rase. Alecsandri, fiul unei grecoalice pure (cu care probabil sămăna foarte bine la suflet) și al unui tată de origine străină, este un poet prin excelență reprezentativ al spiritului specific național — și tot așa Eminescu, care avea printre ascendenții săi, și dinspre tată și dinspre mamă, oameni de neam străin.

Or fi existind psihologii de rasă — când existau rase pure, dar azi nu există rase ca atare pe pământ, și mai ales în Europa. Toate popoarele sînt un amestec de rase, însușirile acestor rase s-au combinat (dînd sume chimice, în parte interferîndu-se) într-un tot care ar fi psihologia unui popor, dar care nu e nici ea psihologia aceluia popor, pentru că acest amestec de rase (=poporul) trăiește zi cu zi, își *face* mereu mai departe psihologia lui specială.

Desigur, deosebiri de tranșante de temperament, observate și în sinul aceleiași familii, au cauze fiziologice, și poate chiar de rasă ca supraviețuiri într-o măsură oarecare ale sufletului raselor care s-au contopit într-un popor. Dar peste aceste deosebiri, e ceva comun, care e caracterul specific — acel ceva comun pe care-l au temperamentele atît de deosebite ca Byron și Shelley.

Dacă s-ar substitui unui copil abia născut din părinți români un copil adus din Danemarca și care s-ar întîmpla să ajungă scriitor, fiți siguri că opera lui ar avea caracterul specific, cu nuanța moldovenească, dacă ar fi fost înfiat, la vîrsta de un an, de un țaran de la Broșteni.

Șoviniștii profesează teoria de rasă, ca să alunge din literatură pe scriitorii de origine străină. Iar scriitorul de origine străină neagă caracterul specific în literatură, pentru că și el crede în psihologia de rasă și, neputînd-o nega pe aceasta, neagă existența caracterului specific în literatură.

Caracterul specific național al operei de artă, românismul și chiar moldovenismul lui Creangă ori Sadoveanu — nu cumva rîpește acestei opere caracterul ei de universalitate? N-o face nepricepută ori neinteresantă pentru alte popoare?

Nu! Arhienglezul Shakespeare și arhirusul Dostoievski sînt admirați, gustați de toată lumea, iar *Moș Nichifor*

Coțcariul, cea mai moldovenească nuvelă cu putință, a făcut cea mai mare impresie în lumea anglo-saxonă și tot așa bucățile d-lui Sadoveanu.

Cauza e simplă. Scriitorul mare place mai mult decît cel mic, iar scriitorul mare e întotdeauna mai național decît cel mic, pentru că, cum am văzut, e mai... mare. Apoi cetitorul străin e bucuros cînd opera de artă îi deschide o lume nouă, plină pentru el de frescheță, tocmai pentru că e nouă. În sfîrșit, sentimentele și problemele care agită pe un om sînt întotdeauna interesante pentru ceilalți oameni de oriunde, mai întăi pentru că aceste sentimente și probleme se deosebesc numai prin nuanțe și în al doilea rînd pentru că, întrucît sînt deosebite, ele pun problema foarte interesantă a diversității lor, satisfac curiozitatea, lărgesc comprehensiunea, măresc puterea de simpatie a cetitorului.

Iată cauza pentru care oricine, cînd traduce ceva din literatura română, alege din scriitorii noștri cei mai naționali; iată cauza pentru care publicul străin prețuiește în aceste traduceri ceea ce e mai național — bineînțeles cînd talentul nu-i absent. Fără talent nu există nimic și deci nici caracter specific — spunea d. de La Palisse...

«La Garçonne»

Toată lumea este indignată de romanul d-lui Victor Marguerite, dar toată lumea îl caută și-l devorează. Noi l-am căpătat de la un prietin, care îl avea de la un unchi, care îl avea de la un amic, care îl avea de la o amică. „Hypocrite lecteur, mon semblable, mon frère.“ Este o dorință nemaiauzită de a ceti pornografii, rău mascată prin atâtea accese de pudoare. În adevăr, rău mascată, pentru că omul moral nu face multă morală (să știți că atunci cînd cineva predică cu zel morala e ceva suspect la mijloc) și pentru că omul insensibil la pornografie nu-l impresionează pornografia (iertată tautologia) și nu-i dă o prea mare însemnătate.

Dar e pornografic romanul d-lui Marguerite? Da și nu. Unde zugrăvește de prisos amorurile *sănătoase* ale Monicăi, adică unde insistă asupra faptelor fără necesitate, cu alte cuvinte, în pasagiile care pot „excita“ (ca de pildă cînd Peer Rys face pe satirul cu nimfa Monica în pădure) e în adevăr pornografie.

Dar unde zugrăvește lucruri respingătoare și unde insistența e necesară, căci altfel nu putem ști cum și până la ce grad de abjecție fizică, morală și estetică se pot scobori unii semeni ai noștri (de pildă, vitiile contra naturii și decorul de care au nevoie oamenii aceștia ca să le exercite, sau degradarea fiziologică și estetică a d-rei Michelle în scena din fundul lojei), nu mai e pornografie, pentru motivul pentru care relatarea stării de murdărie a canalelor unui oraș nu e scatografie, și pentru că lucrurile trebuiesc spuse clar, pentru că autorul nu aplaudă, pentru că el nu pune oameni simpatici să făptuiască acele acte, pentru că oamenii aceia sînt zugrăviți ca perversi și antipatici nu numai prin aceste fapte, dar și prin tot felul lor de a fi și pentru că aceste picturi

dezgustă, nu ațită. Desigur că aceste pagini sînt scanda-loase. Dar nu pot fi altfel.

S-a mai spus că d. Marguerite falsifică realitatea, exagerînd. El însă pretinde într-o prefață că realitatea e mai rea cu un grad sau două. Anatole France afirmă același lucru. Am scris aici numele lui France. Și ajunge. Dealtmîntrelea, spune ceva nou d. Marguerite? Nou la dînsul e numai că aceste viții, care aveau ca să zicem așa temple și înainte, s-au întins mai mult, că cei care le practică sînt mai cinici, mai inconștienți de ticăloșia lor. Prin aceasta, problema vițiului devine mai socială din una mai mult medicală, cum era până acum. Și să adăogăm cu această ocazie că ceea ce e mai oribil — dacă se poate — chiar decît vițiul este egoismul atroce al tipurilor din roman, uscăciunea de suflet, cruzimea, ca-racterul antisocial al vieții lor, lucruri care reies din roman.

S-a mai spus că d. Marguerite își ponegrește poporul. Nu știm de unde scot criticii această concluzie. La orgiile rușinoase din acest roman nu iau parte nici oameni din burghezia serioasă industrială, nici din mica burghezie, nici din proletariat, nici din țărănime, nici din profesiile liberale — medici, avocați, profesori —, adică din 39 de milioane și jumătate din cele 40 cîte are Franța. Un scriitor cînd vrea să arate că și cutare categorii intră în sfera criticii sale sociale ia măcar un tip din acele ca-tegorii.

Defectul cărții este lipsa de talent, ceea ce face aproape inofensive chiar și părțile unde autorul zugră-vește decoltat și insistent amorul sănătos, adică singurele părți „pornografice“.

Dacă-i vorba de excitare, apoi Maupassant și Anatole France sînt mai primejdioși, din cauza talentului lor. Amintiți-vă de Jahel, în podul unui han, pe drumul spre Lyon. Dar la acești scriitori, talentul, care constituie primejdia, tot el salvează — în parte. Nu voim să facem subtilități, voim să spunem că dacă oamenii se strică prin cărți, se strică puțin și prin cărțile lipsite de talent, căci atunci nu-s impresionante, și prin cele scrise cu talent, căci atunci emoția estetică luptă cu oarecare șanse în contra senzațiilor de ordin inferior.

Noi am înțeles perfect indignarea acelor care, prin situația lor, au grijă de prestigiul clasei îmbogățite care

petrece cum poate. Dar n-am înțeles destul de bine indignarea sfântă a „proletarilor intelectuali“. Neagă ei existența unei asemenea „spume și gunoi“? Ori socot ei că un scriitor nu are drept să se atingă de bogății în descompunere? Balzac, Zola, Maupasant au insultat un veac întreg *clasa întreagă* țărănească și nu s-a mai răzvrătit de asta nimeni afară de Anatole France și Tolstoi din Rusia. De ce atunci atîta minie pe un scriitor care nu atacă o clasă întreagă — și încă una așa de numeroasă și de interesantă cum e țărănimea franceză?

Mai curioasă e indignarea „intelectualilor“ că d. Marguerite „generalizează“, cînd în cartea lui sînt profesori, profesoare, artiști, zugrăviți ca oameni normali, morali și chiar idealizați. Ori acești intelectuali n-au nici o însemnătate? Totul, întregul popor francez e „sedimentul subțire de pungași și cocote“, cum numea Eminescu o pătură de oameni care, biata, nu avea nici un păcat din cele zugrăvite de d. Marguerite?

Indignarea aceasta am văzut-o și la noi. Acum, dacă ne mai aducem aminte (vorba unui văr al lui Farfuridi), critica noastră opunea un veto categoric la căutarea tendinței în opera literară. Ce a voit să spună scriitorul, dacă în opera sa e om de treabă, dacă nu cumva calomniază o clasă de oameni, dacă are sau nu vreun ideal, dacă prin opera lui face rău ori bine etc. — toate erau socotite ca preocupări de bătăran invadat în literatură. Despre un scriitor nu aveai voie să te întreb decît dacă are talent și să-l condamni numai din acest punct de vedere.

Cînd noi spuneam că cutare scriitor insultă *clasa* țărănească — o clasă nu de juișori, ci de muncitori nedreptățiți, suferindă etc. —, ni se striga că sîntem proști și nu pricepem ce este arta, adică Arta.

Acum, iată-i că nu pricep nici ei ce e Arta, și nu de dragul clasei țărănești române, adică a poporului român, ci de dragul îmbogățitorilor de război și al clientelei lor. Mare, fascinantă pentru intelectual e puterea banului și puterea politică...

Cartea d-lui Marguerite e slabă. Ne-am înțeles. Tendințele ei? Dar o operă nu are tendinți, nu-i așa? Și dacă are, nu vă interesează, vă interesează numai întrebarea dacă e talentată sau nu.

Atunci?

În definitiv : *La Garçonne* e scrisă fără, sau cu prea puțin talent, e interesantă ca reportaj util pentru sociolog și pentru omul care vrea să cunoască fizionomia unei anumite categorii sociale și morale, are pasagii pornografice în pictura iubirii normale și pasagii care fac odios vițiul.

Problema feminismului — căci cartea pune și problema asta, sau mai cu samă asta — e tratată naiv și conform cu obișnuința literaturii franceze realiste de a nu putea trata nimic cu privire la femeie fără lucrul știut.

Autorul e feminist. Emanciparea femeii stă, după el, în egalizarea condițiilor ei de viață cu ale bărbatului, emanciparea socială, în special economică, și emanciparea morală, cu privire mai mult la viața sexuală. Monica, fată de bani gata și crescută pentru cariera mărișului, ajunge să trăiască prin ea însăși, deschizând și conducând o industrie de lux. Foarte bine. Dar Monica trăiește și sexual ca un *garçon*. Ba cade un moment și în viții contra naturii. Autorul spune că o fată din mediul acesta nu putea să nu treacă prin acest purgator. Celelalte se duc în iad, dar Monica parvine la rai, se emancipează total chiar și de *garçonneria* sexuală și de vițiu. Fie. Dar concepția aceasta, care e a lui Léon Blum, că fata poate duce înainte de căsătorie o viață de libertate sexuală ca și un băiat, e întemeiată pe o totală greșeală de psihologie și pe o totală neluare în samă a urmărilor unei astfel de vieți pentru o femeie.

Un bărbat poate intra în discuții intime cu o femeie, fără să știe măcar cum o cheamă; poate intra în asemenea discuții cu o servitoare, cu oricine — fără a înceta să fie normal (că e grosolan, asta e altă vorbă). O femeie însă, care s-ar purta la fel, nu poate fi normală. O femeie normală trebuie să aibă cel puțin afecțiune pentru partener. O doamnă care se înjosește până la lacheul din casă e bolnavă; un domn care se înjosește până la famdeşambră e vulgar. Monica d-lui Marguerite, dată de d-sa ca o *ființă superioară*, trăiește ca un băiat. Schimbă sau, mai bine zis, culege o bucată de vreme fără alegere — numai bărbat să fie. Dacă face acest lucru, atunci nu e o femeie normală. Atunci e moralmente timpă. Cauza acestei deosebiri dintre bărbat și femeie nu interesează aici. Ea nici nu se poate arăta clar decît într-o revistă de fiziologie. E de ajuns dacă vom spune că e aproape

indiferent pe cine supui, dar nu e indiferent cui te supui ; că femeia poartă copilul bărbatului, și nu bărbatul pe al ei. De aceea și din alte cauze, femeia e o ființă mult mai delicată decât bărbatul în realitățile iubirii. De aceea o femeie care trăiește ca un *garçon* e inferioară, degenerată ori rămasă în urmă pe scara evoluției organice. Un bărbat, ca să fie atît de jos, trebuie să facă lucruri urite de tot.

Emanciparea femeii nu poate însemna scoborîrea ei pe scara zoologică.

Viața românească, nr. 2, 1923

Numerus clausus

Trebuie să ne spunem și noi părerea despre această chestie, nu-i așa? Dar ce putem spune, fără să cădem în banalități, repetind ceea ce a spus toată lumea? Nu am fi putut fi originali, decît dacă am fi vorbit noi cei dintâi. Dar întăietatea aceasta e greu să revie unei reviste care iese o dată pe lună.

Așadar: șoviniștii din toată lumea caută să aducă cu forța pe străinii din țară la școlile naționale, ca să-i deznaționalizeze. Spiritele liberale au și ele motive, de ordin național și politic, să cheme pe străini la aceleași școli naționale.

Dar „numerus clausus“ vrea să cearnă și pe tinerii dinafară, care s-ar îmbulzi la universitățile noastre. În orice caz, cei care au pîinea și cuțitul, voind să facă concesiile, au făgăduit că „numerus“-ul va fi legiferat pentru străinii de peste granițe.

E curios, căci orice țară se mîndrește cu numărul studenților veniți de aiurea. Această năvală dă dovada de strălucirea științei țării respective și contribuie să răspîndească cultura acelei țări la alte popoare.

Dar probabil că acea făgăduință a fost căciula pe care o arunci lupului pentru „diversiune“.

„Numerus clausus“ nu există, ni se zice, decît la Budapesta. De Budapesta nu are lumea nevoie. Dar dacă numărul ar fi închis la marile universități europene, ce s-ar alege din acel schimb, din acea împărțășire de culturi, care duce omenirea mai departe?

Dar chiar dacă s-ar înfăptui „numerus clausus“, ce ar urma de aici? Îndepărtarea străinilor de la profesiile liberale? Adică împingerea lor exclusiv în comerț, industrie și finanțe? E un cîștig! S-a vorbit de o universitate evreiască la Chișinău. Dar și fără asta, evreii pot învăța în străinătate ajutați de consingonii lor de aici

și de aiurea. Și atunci ? Atunci ar trebui să li se ia drepturile civile și politice, pe care d. Brătianu le-a înscris în Constituția sa și pe care nici un partid nu le precupește. Fără ștergerea acestor drepturi, „numerus clausus“ nu va avea alt efect, decît să înstrăineze pe niște cetățeni ai țării.

Iar dacă, totuși, singularizîndu-ne de toată lumea, am crede că e bine să le luăm drepturile, adică să mai înstrăinăm pe cei pe care nu-i putem desființa ori alunga — atunci „numerus clausus“ nu ar mai fi necesar, căci evreii nu ar mai putea fi concurenți la profesiile liberale și credem că partizanii acestui „numerus“ nici nu l-ar mai cere, cum nu-l cereau înainte de război, cînd evreii nu aveau drepturi.

Așadar, noi nu vedem cum și cînd s-ar putea realiza această reformă.

Și atunci, nu e păcat să se piardă atîta vreme și atîta energie degeaba, cînd energia și vremea asta s-ar putea cheltui pentru alte lucruri utile și realizabile — și poate mai favorabile întăririi elementului autohton ?

„Numerus clausus“, efectul urmărilor lăcomiei lui Mihalache Sturdza, nu poate fi realizat decît întărind în toate chipurile elementul autohton. Iar ceea ce se poate face mai răpede în acest scop, pentru că se poate face de stat, e punerea culturii la îndămîna clasei țărănești. D. Mehedinți crease un sistem de școli, care ar fi rezolvat această problemă. Pentru ce a fost desființată organizarea școlară a d-lui Mehedinți ?

Dar toate aceste lucruri sînt atît de simple, că e jenant să le mai spui, chiar atunci cînd nu le-au mai spus alții.

Fond și formă

În mizeria tehnicii noastre tipografice, am fost cu toții impresionati de tiparul, cerneala și hîrtia „Culturii naționale“, cum am admirat primii galoși apăruti în vitrine după război. Pe unii însă i-a entuziasmat mai mult tartajele acestei edituri, formatul, culorile și ecusoanele, mai potrivite, după părerea noastră, pentru niște compendii de farmacologie decît pentru opere de sentiment ori de gîndire abstractă.

Luxul acesta, în parte veritabil, în parte îndoielnic, a dat cărților editate de „Cultura națională“ un prestigiu literar, căci mintea omenească e slabă. Renan spunea că talentul are preț în lume, pentru că oamenii nu au înțelegința destul de forte ca adevărul să nu mai aibă nevoie de frumuseța stilului. Cu cîteva grade mai jos, ca să fie apreciat, fondul are nevoie și de coperti. Tartajele acestei edituri au produs un așa de puternic efect, încît publicațiile periodice au avut impresia că toate volumele primite la redacție, cele mai multe retipăriri, au devenit opere capitale, și s-au scuzat că nu pot face imediat dări de samă, dar că în numerile viitoare etc.... A fi editat de „Cultura națională“ echivala cu un fotoliu în Academia franceză sau, mai exact, în Academia Goncourt. Era o consacrare a talentului.

„Cultura națională“, dacă ar fi știut să se folosească cum trebuie de această naivitate, care confundă cromatica tartajului cu recomandarea unui Sainte-Beuve, ar fi putut face un însemnat serviciu literaturii, impunînd publicului numai opere de valoare și îmbunătățindu-i astfel gustul literar.

În loc de aceasta, ce-a făcut și mai ales ce are de gînd să facă „Cultura națională“ ? (Vezi catalogul ei cu cărțile „în preparație“.)

Dacă în alegerea operelor naționale a avut mîna mai fericită pînă acum („pînă acum“, căci — vezi acel catalog), cu toate că dintre scriitorii în viață nu vedem pe unii dintre cei mai însemnați, apoi în privința traducerilor — a răspîndirii literaturii europene, a îmbogățirii și înmlădierii limbii române prin adaptarea ei la gîndirea complicată și variată străină —, trebuie să mărturisim că nu mai pricepem nimic. La o astfel de masacrare a scriitorilor străini și a limbii române nu ne-a fost dat să asistăm niciodată.

„Micul sat... este satul Hunfalu“. Și „nu se deosebește de alte o sută de sate din Ungaria-de-Sus, decît prin inima care-l locuiește“. „Iarba de curînd cosită se usucă pe pari.“ „Între două rînduri de geamuri, înflorește mușcăți și garoafe“. Astea de pe prima pagină a unui voium care poartă pe copertă (pe vreo trei coperti) șapte nume : doi autori, doi domni cărora autorii le dedică opera, un traducător, unul căruia traducătorul îi face farsa să-i dedice traducerea și un „îngrijitor“, care prezidează impasibil la masacrul fraților Tharaud * și al limbii române. Nu e nevoie să mai întoarcem și alte pagini, deși am găsi imediat niște indivizi „cu picioarele înfipte în sol“. Mai curioși, adică mai curioase sînt niște „scumpe perciune sacre“ și niște „caftani plini de pete“. Și așa mai departe.

Despre această înveselitoare tălmăcire am cetit într-un mare cotidian din București că e „cea mai excelentă traducere“ făcută în cursul anului 1922. Te pomeni că e așa... Ba nu, e și mai excelentă alta, care are coperta cenușie-verde (a celeilalte e galbănă; variația asta se vede că are de scop asortarea cu conținutul — chestie de intuiție, de corespondența sunetelor și a culorilor, de ceva analog cu langajul florilor). Aici, de pildă, un baron e „mîniat cu totul contra femeii“, pentru acea „afurisită pasiune de a ieși afară înainte de răsăritul soarelui“. Dar baroneasa, „plictisită, voia să se scape cu o vorbă mai aspră“. Ceea ce nu i-ar fi displicut poate baronului, căci, „drept vorbind, o sinceritate soldățească a lui o avea baronul“. Un lucru însă îl plictisea și pe el : trebuia să „doarmă cu picioarele afară pe ușă“. Dar nu numai baronul și baroneasa „se mîniază“. Se mai „mî-

---

* Jérôme și Jean Tharaud, autorii romanului *L'ombre de la croix* (1917).

niază“ și alții : „Nu mă satisfaci ?, insistă mama sa“. „Și trebuia să fi văzut-o cum plîngea“ !

Acești baroni obișnuiesc să umble în „călești“ conduse de „cărutași“, probabil pentru că drumurile sînt foarte complicate, ca și gramatica, cum reiese din următorul pasaj : „Sînt veselă de a te vedea pe calea principală pe un drum pe care îl doresc onorabil“. Tot așa de complicate se vede că sînt și casele : „Baroneasa se duse în balcon pe mare ca să vadă apusul“. Și tot așa de complicată și situația femeii : „Nevasta biata este de o supușenie teribilă“ (e sudită ?).

Zița Țircădău e și ea bine reprezentată în acest roman italianesc : „Banca cea mare făcea vis-à-vis cu niște șiruri de scaune“. „Interpretări foarte capabile să-mi ridice încrederea acelora“, (Cortis * plictisit de politică cugetă cu nostalgie la moșia sa :) „Se stătea mai bine în locul grădinilor mele“. („A se slăbi“ cu melancolia, domnule Cortis !) „Toate fețele se priveau reciproc.“ „Neștiind să se orienteze în ce parte să meargă.“ E reprezentat binișor și Șalom Alehem : „Oh, uite celălalt !“ „Ei, spune ! Știi știri ?“ „Dacă vor place.“ „Cortis se simțea rău, se temeă că ar trebui să vorbească cum ar fi vrut.“ (Avea bietul om groază de succes !) „Elena ieși în grădină și se duse de se trînti asupra unuia din scaunele de fier.“ „Soarele se slăbise deasupra livezii.“ „Îi făcu semn să lase să treacă pe ceilalți.“ Iată, în sfîrșit, și pe Mitică : „Nicio-dată nu era în vorba ministrului efecte oratorice“. „Datorii care nu se mai poate ținea ascunse.“

Mai interesantă este politeța italiană răsădită în limba română. Boierul cătră o servitoare : „Voi mințiți“. (Ne-aducem aminte de-un capelmaistru ceh care muștrulua pe muzicanți : „Mata ești un porc !“) „Povestește-mi tot. Nu puteți ?“ „Dumneata, contesă, o știți foarte bine unde s-a dus domnul Daniel. — O faceți pe gîsca, dumneavoastră, doamnă contesă“ (slugile în Moldova spun : „Mata nu voiți cafeaua ?“) „Nu pot să vă dau decît un sfat : să veniți la Roma... Iartă-mi caligrafia... Vă sărut mîna.“ „Voi sinteți piemontez ?“ „Dumneata nu te simți bine ? Vă doare capul ?“

* *Daniele Cortis* (1885) roman de Antonio Fogazzaro.

Cetitorul a înțeles că tălmăcitorul nostru traduce pluralul majestatic italianesc *voi* (= francez *vous*) cu un plural majestatic românesc *voi*, inexistent în românește și că, nefiind consecvent măcar cu invenția sa, se încurcă penibil.

Întreg volumul e tradus în chipul acesta. Citatele de mai sus sînt numai cîteva mostre.

Dar toate acestea încă nu sînt nimica. Dacă în *Umbra crucii* nu înțelegi ce înșamnă inima care locuiește în sat, apoi pentru *Daniel Cortis* ai nevoie de tot flerul filologic ca să gîcești ce construcție italienească se ascunde subțimilitura românească, pentru a descoperi înțelesul.

Nu ne-am fi ocupat de asemenea mizeriei, dacă tar-tajele n-ar fi pentru public și pentru o parte din presă o garanție de perfecție și dacă *ideea* că aceste traduceri sînt perfecte n-ar face pe oameni să creadă că prostia care a rezultat din masacrarea frumosului roman al lui Fogazzaro este o operă model și limba în care e servită publicului formidabila prostie e o limbă tot model. Cel puțin această traducere nu mai e dedicată nimănui. Dar de „îngrijită“, e tot „îngrijită“.

Acum ni se anunță și *Crîșma reginei Pédauque...!* Așadar, Léonard Ménétrier e crîșmar. Barbe Ménétrier e crîșmărită. Psihologia lor e de crîșmari. Atmosfera casei lor e de crîșmă. Tournebroche (cum au să-l traducă?) crește într-un mediu de crîșmă. Léonard Ménétrier e stegarul crîșmarilor. El se înfurie pe negustorul ambulant de păsări, pentru că negoțul acestuia îi primejduiește crîșma. Regina Pédauque (= cu picioarele de gîscă) e o emblemă pentru crîșme. Gîștele simbolizează vinul și rachiul (simbolizate la crîșma de alături, crîșma mahalalei, prin „Petit Bacchus“). Și ce evocă unui român această Pédauque? Cam ceea ce ar evoca unui francez: „La Rôtisserie de Papură-Vodă“. Adică nimic, cînd nu știe ce e regina Pédauque. Iar cînd știe, e mai rău, pentru că e lovit de non-sens, căci numai pentru o *rôtisserie* (cuvînt intraductibil — o „fripturărie“ specială de fripturi de pasăre) se potrivește *Reine Pédauque*, cum numai pentru o dugheană de mături (și numai pentru un român) s-ar potrivi „Magazinul la Papură-Vodă“ și cum numai pentru o dogărie s-ar potrivi „Atelierul la Ciubăr-Vodă“ — dar nu atît de bine ca *Reine Pédauque* pentru o *rôtisserie*, căci Papură-Vodă nu are în imaginația noastră

atributele plantei acvatice respective — e numai o po-reclă — și pentru că Ciubăr-Vodă nu are nici el atri-butele cunoscutului vas de lemn. (Probabil că e vorba de un om gros ca un ciubăr.)

Dar nu văd domnii aceștia că *La Rôtisserie* nu se poate traduce — începînd chiar de la titlu? Am voi să vedem cum traduc măcar pe „*Tournebroche, mon fils*“ și „*Mon bon maître*“, care revin mereu. O dată, vorbind cu Caragiale despre traduceri, i-am pus în mîină această carte. A cetit ici, a cetit colo și a spus: — Mă, nu se poate traduce. Asta trebuie localizată. Trebuie imaginat un tip românesc, care ar fi pentru noi ceea ce e Jérôme Coignard pentru Franța. Noi credem că nici acest lucru nu e posibil. Din ce epocă, din ce clasă socială, din ce categorie culturală ar fi tipul în care să poți transpune — fără s-o nimicești — mentalitatea (căci nu găsim alt cuvînt) lui Jérôme Coignard?

Și apoi, o traducere a unei astfel de opere, dacă nu are de scop îmbogățirea, înfrumusețarea și înmlădierea limbii române, ce scop altul poate să aibă? Să pună opera la îndămfina celor care nu știu franțuzește? Admi-rabilă socoteală! Dar cine nu are atîta cultură ca să știe franțuzește; mai mult: cine nu e familiarizat cu cultura și spiritul francez — poate înțelege *La Rôtisserie de la Reine Pédauque*?

Dacă-l traduceți pe Anatole France, se vede că-l admirați. Dar dacă-l admirați, de ce vă apucați să-l masacrați?

Păcat că intențiile așa de laudabile ale d-lui Aristide Blank sînt servite și realizate în chipul acesta.

Viața românească, nr. 2, 1923

O provocare

Cugetul românesc ne ia în ris că sîntem lași și ne temem de autorități. În adevăr, ne temem căci avem tipografie și stăm în Iași. Dar zădăreala asta e cam suspectă. Nu cumva „autoritățile“ voiesc să ne pună la ambiție ? Atunci nu ne cunosc bine. Discipoli ai lui Epicur, Pyrron, Montaigne, Schopenhauer, Eminescu („zică toți ce vor să zică“) și ai tuturor filozofilor cuminți din lume, asigurăm *Cugetul românesc* că nu vom cădea în cursă, oricît ar rîde el de lașitatea noastră. Ce dracu, nu sîntem chiar așa de proști !

Prudența noastră, ca să nu-i mai zicem lașitate, este atît de excesivă, încît (n-ați băgat de samă) ne-am hotărît să închinăm o admirație necondiționată, dar mută, ca toate sentimentele mari, tuturor romanelor, tragediilor și acrostihurilor compuse în ore libere de „autorități“, precum și de rudele lor ascendente, descendente și colaterale, până la spița a opta.

Trebuie să fie cîneva un triplu gogoman ca să-și puie pielea în primejdie pentru critica literară...

Viața românească, nr. 2, 1923

Biografia

Biografia unui scriitor dă un ajutor apreciabil la *explicarea cauzală* a operei lui. Leopardi a fost pesimist din multe cauze; una este și aceea că a fost bolnav, ghebos și deci bătut față cu sexul slab de domnii cu torsul drept și bine antrenați.

Dar — și mă gândesc mai mult la poezia lirică —, pentru plăcerea estetică a cetitorului, biografia mai întotdeauna este dăunătoare. Chiar și poezia lui Leopardi *pierde*, dacă mă gândesc că una din cauzele ei este dizgrația lui fizică. E mai puțin impresionantă. „Durerea lumii“ atunci atîrnă și de frigiditatea (față numai de el) a sexului frumos din tîrgul lui. Acea durere a lumii din versurile sale nu mai are atunci grandoarea ei. Ba afacerea poate deveni chiar puțin cam comică, prin disproporția dintre cauză și efect. E drept că uneori banalul cauzei poate să mă facă să admir prin reflecțiune, ca de pildă măreția *Luceafărului*, dacă este adevărat că Eminescu și-a idealizat o aventură, în care el a fost Hyperion, o cucoană din București — Cătălina și un fecior în casă fercheș — Cătălin. „Ce putere de idealizare!“ „Ce spirit înalt!“ „Cum transformă totul în aur!“ „O fi fost M-me Ionescu din *Five-o'clock* a lui Caragiale, și ce-a scos Eminescu!“ etc. Și totuși, dacă admirația acestei puteri de transfigurare (chestie de reflecție — și deci nu impresie directă în artă) mă ajută într-un fel să gust poezia, persistența în minte a ideii de M-me Ionescu din *Five'clock* și a unui fecior în casă se amestecă inoportun între mine și *Luceafărul*. Trebuie să uit... Și e drept, Eminescu are puterea de a te face să uiți.

Dar nu întotdeauna poezia transfigurează așa ca să ne pună *pe alt plan* și să facem abstracție de „biografie“, ori să admirăm din cauza ei.

Lanson spune că Lamartine, adnotîndu-și *Meditațiile* în edițiile ulterioare, le-a răpit farmecul. Așadar *Lacul* a fost scoborit la întîmplarea amoroasă, circumstanțiată, a unui tînăr fără ocupație cu o doamnă mai în vîrstă decît el, soția unui profesor de fizică (Elvira). N-a mai fost „femeia“, pe care ne-o închipuim liberi cît mai romantic după amploarea imaginației noastre și în marginile totale ale aspirațiilor noastre; a rămas, concret și precis, o femeie banală, nevasta unui profesor. Și nici n-am mai fost atît de liberi, ca înainte, să ne însușim poezia, nouă, afacerilor noastre de sentiment ori previziunilor, așteptărilor noastre sentimentale. Acum era un incident cunoscut, concret, delimitat: un tînăr în disponibilitate de ocupații și o doamnă mai în vîrstă, morală, maternă și cam bigotă: femeia unui burghez, d-na Charles, care a făcut dragoste pe malul Lacului Bourget, la băi, și apoi a fost cam respinsă de tînărul care se rugase timpului să-și suspende „son vol“. S-a dus farmecul... Și nici măcar transfigurarea mare, „metafizică“, ca în *Luceafărul*. Și chiar în *Luceafărul*, ideea aceasta auxiliară, a transfigurării, este o reflecție de critic. Dar aici vorbim de cetitori, nu de critici. Criticii sînt niște nenorociți, care cetesc greșit, cu o conștiință în plus, cu gîndul *cum* a scris poetul. De aceea un mare critic a recomandat criticului să se silească a ceti o primă dată ca cetitor simplu, naiv, nu cu teorii în cap, și apoi a doua oară ca critic. Și e mai bine ca cetitorul să nu știe cine era d-na Elvira.

Și cine este femeia „cu părul lung bălai“ din Eminescu? E Veronica Micle, care-i scria, cînd era supărată pe el: „Domnule“, „d-ta“, cu acea ironie acră și intelectualicește scurtă a femeilor de o anumită categorie. Și atunci singura salvare e să uităm toate astea, ori să credem pe Maiorescu că nici o femeie reală nu există în Eminescu, că el iubea un ideal de femeie, ca să zicem așa, chiar cu ocazia Veronicăi — adică să ascundem biografia în fundul saltarului, de unde s-o scoatem cînd facem critică științifică, adică a cauzelor.

Poezia lirică pierde prin biografie în orice caz, chiar cînd, ca să vorbim tot de poezia erotică, eroina ar fi o ființă angelică. Valoarea unei poezii lirice e generalitatea ei, posibilitatea ce o dă cît mai mult și cît mai multor oameni să-și trăiască sufletul lor cu ajutorul ei. Orice

explicație biografică este o limitare, un atentat la generalitatea ei.

Dealtfel, oricare ar fi genul literar, biografia nu poate da nici un ajutor — nu poate avea nici un rol în critica estetică. E frumoasă sau nu o operă de artă? Răspunsul total e în ea. Și nici în critica psihologică. Cum e sufletul artistului? Răspunsul e în opera lui și numai în ea. Psihologia *omului*, care a mai fost artistul, e altă problemă. Când *ajung* la *om*, încep critica științifică, a cauzelor, *etiologia* operei de artă, cum s-ar prinde.

Și mai ales poate da un material interesant științei sufletului. Deosebirea, uneori contradicția, dintre artist și *omul dindărătul* lui, poate forma o problemă de psihologie generală — și nu de critică literară.

Iar psihologia *omului* uneori ne poate înșela asupra psihologiei artistului. Putem crede că unele facultăți ale lui sînt operante și în opera lui de artă și — să le și găsim acolo, fără să fie.

În istoria literară însă, biografia este un capitol foarte necesar. Dar cu aceasta am intra în altă ordine de idei.

Viața românească, nr. 11, 1924

«Luceafărul»

D. D. Caracostea dă în *Adevărul literar* izvorul *Luceafărului*, o poveste care i-a servit lui Eminescu pentru subiect și chiar pentru concepție.

În notița noastră de mai sus, vorbim de un incident din viața lui Eminescu, care ar fi originea acestei poezii și care ne-a fost relatat de Vlahuță. Vlahuță spunea că-l cunoaște de la însuși Eminescu.

A *inventat* Eminescu, ori Vlahuță întâmplarea cu cucoana și cu lacheul? Greu de crezut.

Singura soluție ar putea fi aceasta: faptul relatat de Vlahuță s-a întâmplat, și poetul, dînd peste acea poveste, a găsit în ea întâmplarea sa idealizată și a utilizat-o.

Că trebuia să-i convină *personal* povestea e sigur, în orice caz. În poveste e simbolul omului de geniu, izolat și nefericit, din cauza geniului său. Povestea, așadar, nu putea fi pentru el un simplu subiect frumos, ci o expresie a propriei sale soarte.

Dacă a găsit în ea și mai mult, ceva mai apropiat, mai particularizat, aceasta e întrebarea! Noi credem că răspunsul la întrebare poate fi afirmativ. În cazul acesta, Vlahuță n-a inventat ori visat!

Viața românească, nr. 11, 1924

Tot Eminescu

În alt număr din *Adevărul literar*, un tânăr care arată mult entuziasm pentru Eminescu, citind poezia *De câte ori, iubito*, găsește un termen nepotrivit în versul :

Oceanul cel de gheață năzare înainte.

E drept că termenul e urît. Dar Eminescu nu are nici o vină. În *Convorbiri literare* și în toate edițiile, afară de a lui Scurtu, e „*mi-apare înainte*“. Scurtu a schimbat, zice el, pentru că, găsind pe „năzare“ într-un manuscris al lui Eminescu, i s-a părut mai *plastic* !

Scurtu, de obicei, schimbă cînd crede că el a găsit ultimul manuscris. Aici însă a schimbat pentru că i s-a părut mai frumos ! Și n-a băgat de samă că nici nu e corect românește.

Aceasta e nefericirea lui Eminescu : amestecul în opera lui, îmbogățirea ei cu „postume“ (care-s ciorne, nu postume) și corectarea ei.

Și greșelile de tipar. Am auzit cîndva pe un poet de mare talent și fervent admirator al lui Eminescu recitînd :

O, tu *erai* cu barba-n noduri...

Și cum putea recita altfel, cînd nu cunoștea decît ediția Șaraga, unde în loc de „*crai*“ e greșeala de tipar : „*erai*“ ?

„Ultimul“ manuscris este o utopie, pentru că e greu de știut care e ultimul din cele de la Academie ; pentru că chiar dacă știi, acesta e penultimul, căci ultimul a fost cel de la tipografie, și pentru că „ultimul“ manuscris în realitate nu e nici acesta, ci e ultima corectură tipografică. Ce scriitor nu-și corijă bucățile și în zaț ? Coșbuc a schimbat la corectura poeziei *Na Duna*, tipărită aici, chiar ordinea strofelor și a mai adăugat trei strofe (cele

mai frumoase). Balzac, France își îmbunătățeau opera în
zaț. France corecta de opt ori, ducînd textul de la unul
oarecare pînă la perfecția totală, uneori refăcîndu-l în
întregime.

Dintre toate nesiguranțele asupra textului lui Emi-
nescu, cea mai mică rămîne atunci cînd respectăm pe cel
din *Convorbiri literare*. Bineînțeles, corijînd văditele gre-
șeli de tipar.

Viața românească, nr. 11, 1924

«Prăbușirea» poporanismului

Cetitorii noștri știu că nu prea cultivăm genul polemicii agresive. Unii din ei chiar ne reproșează lipsa acestui sport din paginile *Vieții românești*. Cetitorii noștri ne vor acorda, apoi, că nu prea obișnuim să ne apărăm de atacurile încercate asupra noastră.

Și dacă luăm acum condeiul ca să restabilim unele lucruri, o facem mai mult pentru că întâmplarea ce voim să povestim e plină de haz. Iese din domeniul rece al ideilor și intră de-a dreptul în literatură.

Cuvîntul liber a descoperit într-o carte a d-lui Lovinescu câteva idei mari, care l-au încîntat și pe care simte nevoia să le cînte. Până aici nimic de obiectat.

Cuvîntul liber, pe de altă parte, are un dispreț suveran pentru poporanismul *Vieții românești*. Aici, iarăși, nimic de obiectat. Ba poate ar fi ceva : că domniile de la *Cuvîntul liber*, cum se va vedea imediat, duc disprețul pentru poporanism până la ignorarea lui. Și, oricum, e cam curios să disprețuiești enorm ceea ce nu cunoști...

Cuvîntul liber se extaziază în fața legii descoperită de d. Lovinescu numită „necesitatea interdependenței materiale și morale a veacului“, după care țările înapoiate, și deci a noastră, trebuiau să intre, fatal, în orbita țărilor civilizate.

Într-o postură și mai admirativă rămîne *Cuvîntul liber* în fața corolarului legii de mai sus, care sună astfel : „Creșterea de la formă la fond e normală“.

„Consecințele unui asemenea fel de a privi cazul revoluției burgheze sînt mari“, zice *Cuvîntul liber*.

„În primul rînd — urmează *Cuvîntul liber* — se prăbușesc toate școlile întemeiate, în cultură și politică, pe obscurantism : sămănătorismul, poporanismul, tradiționalismul“.

Așadar este vorba de *prăbușirea* poporanismului din cauza legii descoperită de d. Lovinescu.

Vom observa deocamdată că se aduce o ofensă d-lui Sanielevici, care pretinde că a „prăbușit“ d-sa de mult poporanismul. Ori, poate, poporanismul omorît de d. Sanielevici (nu mai punem la socoteală alte asasinatate mai mărunte) a fost înviat acum de *Cuvîntul liber*, numai pentru ca același *Cuvînt liber* să-l asasineze, „prăbușindu-l“ cu ajutorul legii descoperită de d. Lovinescu?

Și cînd ne gîndim că acum șase ani în cea dintîi revistă apărută după război (*Insemnări literare*) poporanistii au spus că, odată cu schimbările sociale și politice, care au șters iobăgia sau neoiobăgia, cum o numea Gheera, din poporanism nu mai poate rămînea de actualitate decît una din preocupările lui de altădată: accentuarea importanței caracterului specific în literatură (atît de scump *modernistului* André Gide, admiratorul germanului Goethe, rusului Dostoievski și polonului englez Conrad), — cînd ne gîndeam la toate acestea, asasinatatele consecutive comise împotriva poporanismului-reacție la iobăgie apar ca tot atîtea acte de macabru sadism.

Dar să vedem ce e cu „prăbușirea“ poporanismului prin filozofia d-lui Lovinescu.

Declarăm din capul locului că dacă legea „descoperită“ de d. Lovinescu ar fi ucis poporanismul, faptul tragic nu ar fi fost un asasinat, ci o sinucidere — sinuciderea poporanismului —, căci, cu legea „descoperită“ de d. Lovinescu, merită după *Cuvîntul liber* să „prăbușească“ poporanismul, noi am plictisit lumea în *Viața românească* vreme de cincisprezece ani.¹

---

¹ Cîteva ziare s-au extaziat foarte tare în fața unei alte descoperiri a d-lui Lovinescu: că ortodoxismul a împiedecat poporul român de la îndeplinirea menirii lui în aceste părți ale Europei. Extazul în fața acestei „descoperiri“ dă pe față o îngrijitoare scădere a culturii în vremurile acestea postbelice. *Descoperirea* aceasta a d-lui Lovinescu e un loc comun în cultura noastră. Descoperirea aceasta au făcut-o atîția scriitori de vreo patruzeci de ani încoace! Chiar și unul din cei „prăbușiți“ de *Cuvîntul liber*, ba încă un șef al unei categorii „prăbușite“, șeful „sămănătorismului“, d. N. Iorga.

Lațco, zice d. Iorga, „cheamă în reședința sa un episcop catolic, pe vremea cînd ortodoxia, de care se țineau cei mai mulți dintre supușii săi, n-avea decît bisericiuța din Rădăuți, unde se îngropară rămășițele lui Bogdan... Dacă biruința așteptată

Cel mai important aspect, poate, al activității *Vieții românești* a fost lupta ei împotriva dușmanilor *formelor nouă*, împotriva sămănătorismului, a tradiționalismului, a „Junimii“, a d-lui Iorga, a lui Alecsandri ca tradiționalist junimistizant, a lui Eminescu și Caragiale sociologi (pentru lupta împotriva reacționarismului lui Caragiale ne-am certat acum doi ani cu d. Zarifopol), a lui Aurel Popovici (împotriva căruia am apărat Revoluția Franceză, democrația elvețiană, liberalismul român), a d-lui Mehedinți, a d-lui Motru (ca cel din urmă exponent al junimismului) și chiar împotriva reacționarismului socialist din *Revista socială*.

Acum doi ani scriam în *Viața românească* :

„Această importare a unor forme într-o țară nepregătită a găsit mulți critici. Necorespondența formei cu fondul a fost tema de predilecție a «Junimii».

«Junimii» i s-a răspuns că această premenire cu haine croite pe alte trupuri, dacă s-a întâmplat, a fost fatală, și lamentația e inutilă. I s-a mai răspuns că *acele forme, odată introduse, vor crea și fondul, provocându-l. În «Viața românească» noi am dezvoltat pe larg aceste considerații.*“

Acum patru ani scriam în *Viața românească* :

„După 1800 a trebuit și de voie și de nevoie să transplantăm în *doză forțată* în societatea noastră feudală tot ce se crease în Apus într-un întreg ev... Introducerea *formelor nouă* în prima jumătate a sec. XIX a fost fatală... Dacă formele dinainte de război erau pentru criticii lor prea înaintate, atunci ce orgie de «înaintare» trebuie să fie pentru naturile timorate și reacționare formele introduse după război. Și în adevăr, asistăm la apariția încă dezorientată a unei nouă ediții a junimismului. Nivelul cultural al țării, și ne gândim mai ales la masele profunde, nu este, fără îndoială, apreciabil mai

---

(a legii catolice) s-ar fi săvârșit, mințile moldovenilor ar fi fost mai repede și mai deplin luminate; între Apusul, de unde a pornit așezarea noastră în aceste părți ale barbarilor slavi și turci, și noi, ramură răzleață, s-ar fi statornicit nouă și trainice legături. Așa ager cum este poporul nostru, *am sta astăzi în rîndurile dîntăi ale popoarelor de cultură.*“

Aceasta o spune d. Iorga în 1904, în toiuł „sămănătorismului“ ! (Facem grație cetitorului de citații din alți autori.)

Am spus-o și noi. Am spus că, dacă am fi fost catolici în veacurile trecute, poate am fi produs și un... Copernic !

ridicat decît pe vremea criticii junimiste. Și dacă pe atunci colegiile restrinse erau o haină prea nepotrivită pentru noi, se înțelege de la sine cum poate fi privit votul universal egal și direct din punctul de vedere al unei astfel de critice. Evident, votul universal nu a răsarit la noi din evoluția noastră. Nu este față cu organismul nostru social ca pielea unui trup, ci ca o haină de împrumut, croită pe alt corp. *Dar introducerea votului universal este o fatalitate istorică.* Chiar dacă nu ne era impus de împrejurări auguste, încă ar fi trebuit să-l introducem de bună voie, *pentru că, rămași în urma Occidentului, trebuie (nu se poate altfel) să introducem în definitiv toate formele sociale și politice pe care le îmbracă Occidentul.* Și cum veșnic vom fi în urma Occidentului și veșnic va trebui să introducem tot ceea ce se va fi produs în Occident, urmează că vom fi etern în perioada de tranziție acută până atunci cînd evoluția socială va ajunge la termenul ei — *până cînd nu se va mai produce nîmica aiurea, pe care să avem apoi nevoie să-l transportăm la noi.*“

Am ales cîteva citații din numerele de după război ale *Vieții românești*, pentru că aceste numere *puteau fi cetite și de tinerii* de la *Cuvîntul liber*, mai ales că unii din ei au colaborat în acest timp la *Viața românească* și credem că ei nu cetesc într-o revistă numai propriul lor scris.

Articolele din care am făcut citațiile de mai sus ar fi fost de ajuns ca acești domni să cunoască atitudinea noastră față cu problema. Iar rîndurile dintr-un număr al *V. r.* din 1922, citate mai sus — „*În Viața românească* noi am dezvoltat pe larg aceste considerații“ —, puteau să le dea indicații asupra trecutului acestei reviste.

Domnii de la *Cuvîntul liber* erau datori să cunoască toată *Viața românească*. Cînd vrei să definești un obiect, trebuie să-ți înăbuși dezgustul pe care-l ai pentru el și să-l cercetezi. Dacă totuși nu-ți poți înăbuși dezgustul, atunci taci, nu mai filozofezi asupra lui.

Dacă ar fi căutat întăi să cunoască ceea ce definește, *Cuvîntul liber* ar fi aflat că noi am vorbit pe larg de : „*fatala presiune a Apusului asupra țărilor române, care, cum s-a zis, sînt ca niște provincii ale Europei în imposibilitate de a rămîne în afară de mișcările sociale ale continentului.*“

Aceasta este faimoasă lege — de unde urmează, cum vedeți, că ne-am „prăbușit“ înșine acum aproape douăzeci de ani. Am subliniat mai sus cuvintele „cum s-a zis“, fiindcă această lege, „descoperită“ în acest sezon, a fost descoperită de Gherea acum patruzeci de ani și a fost utilizată de el mereu în toate scrierile și polemicile sale (cuvîntul „orbita“, care face atîtea furori azi, l-a scris Gherea de cinci sute de ori).

Ar mai fi aflat *Cuvîntul liber* că noi am învinuit „Junimea“, pe Maiorescu, pe Eminescu, pe Caragiale, că : „n-au înțeles fatalitatea lucrurilor, n-au înțeles că România trebuia să îmbrace acele forme nouă“ și insistînd că „e o copilărie aerul țifnos cu care conservatorii doctrinari privesc așa-numitele «forme nouă» și «pervertirea» mentalității românești de cătră cugetarea străină“ ; că, luînd taurul de coarne, am susținut, în special contra „Junimii“, că : „binele va veni tocmai prin ducerea mai departe a constituționalismului liberal“ ; iar cu privire la satirizarea junimistă a instituțiilor fără substrat real, am susținut că : „trebuie să se creeze întăi teatre și apoi piese de teatru, actori ; întăi universități și apoi știința națională etc.“.

Am dovedit, *pragmaticeste*, că „Junimea“ n-a avut dreptate în lupta ei contra formelor nouă, prin considerația că aceste forme au dat rezultate bune pe lîngă fatalele dureri și ridicole ale unei perioade de tranziție.

Această transplantare a formelor nouă am preamărit-o, recunoscînd meritul Munteniei de a o fi înfăptuit („munteanul I. Brătianu“ al d-lui Lovinescu — altă „descoperire“ a sa) :

„*Muntenia* face o operă mai necesară (decît Moldova) ; ea își cheltuiește energia în lupta pentru schimbarea ordinii sociale, caută să transplanteze din Apus formele sociale... Muntenia și-a plătit tributul cătră românism prin marea ei luptă pentru crearea României moderne.“

Cuvîntul liber găsește și el o formulă pentru legea cea nouă : „De sus în jos“. Ar fi și acest „de sus în jos“ menit să „prăbușească“ poporanismul !

Dar, ca de obicei, poporanismul, dintr-un zel suprem de autoasasinare, s-a „prăbușit“ complect, căci, nemulțumit cu simpla idee că formele provoacă fondul „de sus în jos“, el a tras concluzii extreme pentru „de sus în jos“. În adevăr, din teoria formei „provocătoare“ de fond,

ei a tras concluzia că liberalii au guvernat atît de mult — și chiar din opoziție —, pentru că reprezentau formele nouă care trebuiau mereu introduse și în chip fatal (*Legea!*); a mai tras concluzia că la noi guvernele au menirea de a face educația europeană a publicului; că guvernele sînt mai bune decît publicul, pentru că ele sînt formele nouă, iar publicul e tradiția. Ce orgie de „sus în jos“!

Dar *Cuvîntul liber* a mai descoperit ceva impresionant împotriva noastră și tot, desigur, în d. Lovinescu: că românii au trebuit să creeze totul din nou în contra tradiției, că tot ce avem bun e importate occidentale etc., „descoperiri“ menite, firește, să prăbușească poporanismul.

E, iarăși, autoasasinare.

Noi am spus foarte de mult că, din împrejurări istorice nenorocite, poporul român, atît de bine înzestrat, „care n-a creat aproape nimic, a introdus aproape tot“, că „noi nu ne-am dezvoltat în voie după firea noastră, căci am fost sub turci (și un timp și sub ruși). Tot ce-a fost, a fost mai mult sau mai puțin în funcție de această tristă situație a noastră.“

Că: „cei care se ridică împotriva celor de la 1848 se fac, fără să vrea, apărătorii fanariotismului și ai rusismului, căci înainte de influența europeană de la începutul veacului XIX, țara era fanariotizată [...]“.

Că: „era nu numai fatal, dar chiar necesar ca țările române să lepede haina fanarioto-turcă și să se organizeze europenește“.

Că: „influența apuseană și creșterea culturii românești naționale sînt două fenomene concomitente“.

Că (băgați de samă până unde am mers noi în cîntarea ditirambică a formelor nouă): „bogăția limbii populare și a spiritului popular au rămas un subsol neexploatat cită vreme cultura apuseană nu și-a îndeplinit rolul ei salutar“.

Că chiar naționalismul (în înțelesul bun al cuvîntului) se datorește influențelor străine (*ideologiei Revoluției Franceze*). Aceste lucruri le-am spus mai ales în contra d-lui Rădulescu-Motru, căruia vedem că acum a se servesc din nou, mai debil — ca o noutate!

Această luptă a *Vieții românești* pentru apărarea formelor nouă și în contra obscurantismului social, po-

litic și cultural (luptă purtată în tot timpul apariției *Vieții românești*, prin articole și polemici, care ar alcătui mai multe volume) am început-o într-o vreme când toată cultura noastră era reacționară; când reviste ca *Sămănătorul*, *Convorbiri literare*, *Luceafărul* și oameni ca Maiorescu, d. Iorga, Aurel Popovici reprezentau cu tărie și cu prestigiu reacționarismul: când partide întregi aveau o ideologie contradictorie ideologiei Revoluției Franceze; când universitățile și Academia erau dominate de acest spirit, hrănit de concepțiile reacționare ale Germaniei. Și când, în această atmosferă, *Viața românească* a luptat cu tărie și fără preget împotriva tuturor, este onorabil a o muta în câmpul adversarilor ei, din nevoia de a o asasina?

Cuvîntul liber e adoratorul formelor nouă și al culturii apusene. De ce nu introduce aceste forme nouă și această cultură în procedeele lui publicistice? S-ar putea imagina în vreo țară din Apus o astfel de mistificare a publicului cetitor?

Pentru desfătarea cetitorilor noștri trebuie să mai adăogăm că, pe vremea când noi luptam împotriva dușmanilor formelor nouă, când această luptă avea cu totul alt rost și altă greutate decît astăzi, când încă era, cum s-ar zice, stare de război și nu venise vremea „voinicilor care se arată după război” — d. Lovinescu, colaborator al *Convorbirilor literare*, făcea pe tradiționalistul sub direcția d-lui Mehedinți, aplauda lupta junimistului Costache Negruzzi împotriva răspîndirii culturii! la sate („armă primejdioasă”), se declara împotriva „exodului satelor la orașe”, împotriva primejdiei „proletariatului intelectual”, deplîngea dezrădăcinarea, citînd pe Barrès, cu alte cuvinte, aplauda lupta lui Costache Negruzzi împotriva burghezirii țării (atît de scumpă *Cuvîntului liber*); se asocia la teoria lui Negruzzi că nu „boierescului” (adică iobăgiei) și „subprefecților” (adică regimului de-a-tunci) se datorea starea rea a țărânimii, ci „lenei” și „betiei” țăranului. Și glumea pe socoteala apărătorilor formelor nouă de la mijlocul veacului trecut, care protestau împotriva ideilor lui Negruzzi, numindu-i „popora-niști” ai vremii aceleia!

Cuvîntul liber, după ce ne prăbușește cu legea „descoperită” de d. Lovinescu, ține să ne mai prăbușească

încă o dată cu descoperirea sa proprie că atitudinea noastră față cu „spiritul critic în cultura românească“ e reacționară. *Cuvîntul liber* insinuează că noi am aderat la „critica“ făcută formelor nouă de-a lungul veacului trecut.

Dar noi am spus că aproape toți reprezentanții „spiritului critic“ au fost împotriva *formelor nouă* și *i-am combătut* din cauza aceasta ! Nu știe acest lucru *Cuvîntul liber* ? Dacă nu știe, de ce scrie ? Întrebăm și noi așa degeaba...

Am combătut pe Alecsandri (în care noi, cei dintâi, am descoperit un junimistizant). Am combătut pe Costache Negruzzi (pe care l-am numit „primul junimist“). Am combătut pe Maiorescu, pe Eminescu, pe Caragiale (pe care, în contra lui Gherea, care-l trata drept spirit indiferent în politică, l-am taxat reacționar). Am combătut până și pe vechii socialiști, pentru antiliberalismul lor. Și am regretat că atîtea capete eminente n-au aderat la formele nouă, ajutînd pe întroducătorii lor să le adapteze mai bine.

Și cînd noi am căutat cu lumînarea să descoperim spirite reacționare și reacționarism în spiritele care treceau drept liberale — spre a le combate —, este *cinstit* să fim taxați de reacționari tocmai din cauza, și cu ocazia, *acestei* atitudini a noastre ?

Dintre „spiritele critice“ de care ne-am ocupat, am aprobat *numai* pe Kogălniceanu, A. Russo și Odobescu, pentru că ei au fost partizanii formelor nouă.

Ori poate *nevoia, pur și simplu*, a spiritului critic, adică a *spiritului de discernămint*, pe care l-am recunoscut noi ca necesar la întroducerea și adaptarea formelor nouă — acesta este reacționarism ?

Dar se poate face ceva în lumea aceasta — afară de actele habituale și cele reflexe — se poate măcar mobila o casă fără *alegere* ? „Spiritul critic“ e implicit în orice act de voință conștientă.

De fapt, s-a întrodus ceva la noi *fără alegere* ? S-au tras la sorți formele europene ? (Căci nu erau numai de un fel !) Nu s-a ales constituția (cea belgiană) ? Nu s-a ales codul (cel napoleonian) ? Nu s-a ales tipul de universitate (cel francez și pe urmă ceva din cel german) ? Nu s-a ales tipul de armată (cel prusac) ? Și dacă nu se alegea, era bine ? Și dacă *s-a ales* rău, a fost... bine ?

Și dacă s-a ales bine, a fost... rău? Și întrucît nu s-a ales, ci s-a luat la întîmplare, a fost bine?

Și în constituția belgiană, în codul Napoleon etc., nu s-au făcut alegeri? Și, dacă nu s-au făcut, a fost bine? Și întrucît nu s-au făcut de-ajuns, a fost bine?

Și numai dacă ni se va dovedi că toate formele introduse au fost exact cele care trebuiau să fie adaptate; și că felul cum au fost adaptate a fost exact felul cum trebuia să fie adaptate; numai atunci regretul nostru că atîtea capete eminente au stat deoparte, sterpe, în atitudine negativă și dușmănoasă, față cu formele nouă, în loc să le îmbrățișeze, numai atunci acest regret al nostru va fi zădarnic.

A fost nevoie de atîta spirit de discernămint și cunoaștere clară a realităților noastre, încît chiar în vremea cînd spiritele conștient critice nu stăteau de o parte — în vremea lui Kogălniceanu — tot ce poate spune că s-a făcut tot ceea ce era posibil de făcut.

Cine nu știe că formele nouă se puteau introduce mai bine, mai eficace?

Fără să mai vorbim de constituție, cod, organizare administrativă etc., să ne oprim la o *formă nouă*, asupra căreia discuția e mai ușoară și cu sorți de a fi înțeleasă de toată lumea.

Take Ionescu spunea că la crearea universităților ar fi trebuit să aducem profesori străini (cum au făcut japonezii cînd s-au europenizat). Cine nu vede că Take Ionescu avea dreptate și că, dacă entuziasmul creator ar fi fost temperat de timiditatea spiritului critic și am fi avut o generație, două de profesori străini, s-ar fi creat încă de mult o pepinieră de români europenește-învățați și că azi cultura noastră ar fi mai serioasă? Iată deci o *formă nouă*, care putea să fie mai bună.

Cit privește problema *limbii literare române* și a *literaturii naționale*, nimene nu va susține, sperăm, că ar fi trebuit să se latinizeze, italianizeze, „pumnizeze“ ori francizeze limba română, nici că literatura națională ar fi trebuit să fie o pastîșare a lui Lamartine și Hugo. *Aici* „spiritele critice“ au avut, toate, dreptate. *Aici*, no-vatorii extremi n-au avut dreptate — cum dovedește dezvoltarea ulterioară a limbii literare și a literaturii naționale.

Literaturile și chiar limbile se influențează unele pe altele, dar nici un popor nu împrumută limba și literatura de la alte popoare, cum împrumută formele politice și sociale.

Dar ajunge !...

Bineînțeles că tot ce-am spus aici nu va însemna nimic pentru *Cuvîntul liber*. Amorul și ura sînt impermeabile la argumente.

Înainte de a isprăvi, nu putem uita pe oamenii serioși, pe cei care cugetă științific, adică sociologic.

Pentru aceștia vom aminti că, dacă am susținut legitimitatea introducerii formelor nouă și teoria că formele provoacă fondul, aceasta nu înseamnă că le-am socotit venite așa din senin, aduse aici de niște tineri idealiști.

Noi am arătat că, pe lângă alte cauze, în Principate exista o clasă căreia îi convenea ideologia Revoluției Franceze : boierinași în luptă cu protipendada și cu „suzeranii“ și mai ales „protectorii“ Principatelor ; că în Muntenia la boierinași s-a aliat și burghezia — de unde a urmat că „revoluția“ a fost mai serioasă în Muntenia ; și că burghezia mare s-a creat mai ales în Muntenia ; și că cultura a fost reprezentată în perioada aceea în Muntenia mai mult de burghezi, pe cînd în Moldova mai mult de boierinași.

Așadar, n-am făcut raționalism și idealism ieftin.

Viața românească, nr. 12, 1924

Altă... polemică

Ce să facem ? Sîntem atacați din toate părțile. Ceti-
torii noștri ne vor ierta că-i întreținem cu acest gen
literar, în loc să le dăm lucruri mai profitabile.

Iată despre ce e vorba acum.

La atacurile violente și din senin ale d-lui Sanielevici,
îndreptate împotriva noastră, în articolul d-sale despre
Panait Istrati (unde d. Sanielevici se ocupă și de toaleta
noastră) a răspuns, cum și-or mai fi aducînd aminte
cetitorii noștri, unul dintre noi, d. Ralea. Articolul d-lui
Ralea era provocat, arhiprovoct, așadar cu totul defensiv.

Acestui răspuns îi răspunde în *Adevărul literar*, după
două luni, un domn care iscălește Alexandru Claudian,
de care până acuma n-am avut onoarea să auzim și pe
care, dar, nu am avut onoarea să-l atacăm nici măcar
în gînd.

Evident, într-o discuție publică se poate amesteca
oricine. Dar tonul acestui domn, intrat *ex abrupto* în
discuție, e atît de enervat și de mînios, încît până și
redacția *Adevărului literar* a simțit nevoia să facă rezerve
și să dezaprobe. Și dacă d. Claudian nu e un frate ori
un fiu al d-lui Sanielevici, starea de suflet de care dă
dovadă rămîne un mister. Iar faptul că și-o dă pe față
— o curiozitate rară, căci chiar un fiu trebuie să se
comporte într-o discuție publică ca un scriitor, și nu în
calitate de rudă.

Adevărul literar își justifică publicarea insultelor la
adresa noastră și a altora prin considerația că d. Sanie-
levici „și-a cîștigat de mult dreptul de a spune ce crede
în orice publicație“. Dar acest drept și l-a cîștigat și
d. Claudian ? Ori poate d. Claudian participă prin eredi-
tate la dreptul d-lui Sanielevici ? A delegat d. Sanielevici
pe d. Claudian să răspundă ? Și odată cu delegația i-a

dat prin procură și „dreptul“ de care vorbește *Adevărul literar* ?

Adevărul literar zice că „se înțelege de la sine că nu-și însușește aprecierile“ d-lui Sanielevici și ale procuristului său. Desigur, o publicație poate, la urma urmei, desolidarizându-se de aprecieri, să le publice (de ce le-o fi publicând, totuși, dacă nu le crede adevărate?), dar poate o redacție să publice insulte pe care nu le crede meritate ?

De lipsa de simț moral al unuia dintre noi, de *arivismul și diploma bună pentru Orient* a altuia, de sălbătăcia unui al treilea și de alte gingășii ale d-lor Sanielevici și Claudian direcția *Adevărului literar* nu se simte răspunzătoare ? Atunci ce rol are direcția unei publicații ? Și nici măcar de ridiculizarea Iașului făcută în numele Bucureștilor ? Căci ofensiva Sanielevici-Claudian împotriva noastră s-a transformat în una împotriva Moldovei și a Iașului.

Să vedem cum apără d. Claudian pe d. Sanielevici.

Ca să salveze pe d. Sanielevici de rușinea că altădată aderase la „poporanism“ (aderare pe care d. Sanielevici a mărturisit-o înainte de a o fi relevat și noi), d. Claudian zice că d. Sanielevici a scris numai un singur articol poporanist... Unul sau o sută, nu e același lucru ? *Unul* se scrie fără adeziune, fără convingere ? Câte articole trebuie să scrii ca să arăți că ești convins de ceva ? Dar d. Claudian spune singur, imediat mai departe, cât de zelos „poporanist“ a fost d. Sanielevici : „D. Sanielevici, zice d. Claudian, își exprima (în acel articol) speranța că după scriitorii poporaniști fără talent vor veni poate alții cu talent“. Dacă-și exprima această *speranță* însămnă că ținea mult la poporanism și voia să-l vadă strălucit ! Altfel și-ar fi exprimat *teama* că poporanistii vor avea cîndva talent și astfel vor răspîndi cu brio tendințele lor „reacționare“. Să nutrești *speranța* că răufăcătorii au să procedeze cu talent ! (Dealtfel, d. Sanielevici nu a spus că scriitorii poporaniști n-au talent. E aproape de mîntea oricui — și a celui mai prost om — că nu putea spune acest lucru în *Viața românească*.)

Tot așa de inteligent îl apără d. Claudian pe d. Sanielevici și mai departe.

Ca să-l glorifice, d. Claudian face un mic istoric al meritelor științifice ale d-lui Sanielevici (lucruri toate

în afară de chestie, dealtfel) și începe cu „magistrală“ explicare ce a dat d. Sanielevici „takismului“, ca un produs al „nemulțumirii funcționării și micii burghezii urbane pe vremea economiilor de după 1900“. Dar această explicare „magistrală“, exact așa a fost dată de poporanisti cu zece ani mai înainte. Relevarea unei idei a d-lui Sanielevici identică și posterioară *aceleiași* idei emisă de poporanistii „mici burghezi“ fără frizură, proști și inculți, și ieșeni pe deasupra, este un serviciu adus d-lui Sanielevici ?

Apoi d. Claudian rezumă broșura d-lui Sanielevici *Poporanismul reacționar*.

La acea broșură n-am răspuns. Mai întâi, pentru că am crezut că atacurile acele nu puteau fi luate în serios de oamenii imparțiali (pentru ceilalți, orice discuție e inutilă), și al doilea, dintr-un sentiment de pietate pentru o veche prietenie, cimentată odinioară și printr-o luptă comună în favoarea „poporanismului reacționar“.

Am ținut numai să facem, atunci, două rectificări, pentru că era vorba de fapte, și cum acum erau cetitori tineri, care nu cunoșteau trecutul revistei noastre — ne-am temut să nu se creadă că am fi cultivat niște idei stupide, pe care ni le atribuia d. Sanielevici.

D. Sanielevici scrisese că noi am profesa psihologia de nasă, conform căreia am explica ideile și sentimentele scriitorilor români prin urmele de sânge grecesc sau chinezesc pe care le-ar avea în vinele lor. Trebuia să protestăm și să dovedim că e un neadevăr.

Al doilea neadevăr era cu privire la *protecționismul* poporanistilor. Cum pentru noi protecționismul în România mică a însemnat crearea unei industrii rele și scumpe cu banii statului, luați din munca noastră — și fără nici măcar speranța, necum existența unei industrii *adevărate* naționale —, afirmarea că am fost *protecționiști* (când noi combătusem protecționismul) ni s-a părut o învinuire gravă și am ținut să protestăm.

Și trebuie să adăugăm ceva. Pentru ce d. Sanielevici și apărătorul său, care se pun în slujba creării burgheziei naționale, se ridică împotriva protecționismului liberal ? Există un alt mijloc de a crea o burghezie națională ? Dar în sfârșit, asta e treaba dumnealor și a d-lui Vintilă Brătianu !

D. Claudian, ca să arate și alte descoperiri „magistrale“ ale d-lui Sanielevici, dezgroapă descoperirea maestrului său că poporanistii sînt vinovați de răscoalele din 1907, în complicitate cu liberalii.

Nu-i face un serviciu d-lui Sanielevici această exhumare. Dacă noi sîntem vinovați de acele răscoale, dacă am avut sufletul așa de mișel să înnebunim pe țărani, atunci pentru ce d. Sanielevici a venit la noi, *după răscoale*, a colaborat, s-a făcut poporanist, a intrat în redacția revistei și a fost mereu prietenul și colaboratorul nostru ?

D. Sanielevici e un om, ierte-ne expresia, hărtăgos — și cînd a scris *Poporanismul reacționar* era în toane rele. E *singura* d-sale scuză onorabilă pentru afirmarea că poporanistii sînt vinovați de răscoale. Ce Dumnezeu, ne știe bine cine sîntem !

D. Claudian mai reeditează *învinuirea* (?) d-lui Sanielevici că poporanistii au susținut exproprierea și votul universal, ca să înece pe taciști și să distrugă pe conservatori, deci au fost reacționari. Dar d. Sanielevici a fost în contra votului universal și a exproprierii ? N-a fost și d-sa pentru ele, adică... reacționar ?

În sfîrșit, atitudinea d-lui Stere în politica externă — alătura de Germania —, d. Sanielevici a explicat-o (și d. Claudian admiră din răsputeri) prin dorința sa ca Germania să învingă și să fie, deci, în stare a ne împiedeca să facem o industrie națională (atunci de ce d-lui Sanielevici îi trebuie — și deci inventează că d. Stere era protecționist al industriei române naționale ?).

D. Sanielevici găsește un argument în faptul că și *boierul* Carp era cu Germania. Boier = dușman al burgheziei, deci al industriei. *Quod demonstrandum erat...*

Boierii au fost cu Germania ? Dar boier era și Nicu Filipescu și d. Mișu Cantacuzino ! Ei de ce au fost contra Germaniei ? Și cîți alți boieri ! Marea majoritate a boierilor. Și apoi, atîția „reacționari“, „mici burghezi“, „țăraniști“, d. Iorga și tot partidul său, cu d. Cuza cu tot !

Admirabil ! D-nii Stere, Patrașcanu, Arghezi, Galaction, acești reacționari înapoiți, dușmani ai occidentalismului, se temeau să nu se burghezifice țara, iar Filipescu și mai toată boierimea, și d-nii Iorga, Cuza și partidul și curentul lor etc., doreau burghezirea țării, ca și d. Sanielevici, și probabil cu gîndul, ca și d. Sanie-

levici, ca prin burghezie să-și vadă realizat și visul lor socialist ! [...]

Pentru d-voastră *interes național* nu există ? Există numai *interes de clasă* ? Și apoi ce interes de clasă împiedeca pe d. Stere să se teamă de industria adevărată ? Al clasei sale ? Iar interesele țărănimii (sau ale micii burghezii *rurale*, cum spuneți d-voastră), îmbrățișate de d. Stere, aveau să fie periclitate de industria adevărată ? Și poate mai mult de industrie decât de latifundiu ? De latifundiul care ar fi găsit un sprijin în Germania iunkerilor victorioasă ? (Germanii, în vremea ocupației, au interzis d-lui Stere orice cuvânt în publicitate în favoarea exproprierii și a votului universal.)

Dar mai putea fi vorba de interese de clasă, când *existența țării și chiar a neamului* era în primejdie ? Mai putea fi vorba de *ășezat* gospodăria, când trebuia de apărat cu orice preț *casa* ?

Dealtmintrelea, dacă e iertat la urma urmei unor băieți literari să tot vorbească de antioccidentalismul nostru, acest lucru nu-i este iertat unui bărbat literar ca d. Sanielevici. D. Sanielevici știe că toată ideologia *Vieții românești* purcede din ideologia Revoluției Franceze, d-sa știe că noi am apărat, de când scriem, această ideologie, d-sa știe că, în cultura românească, de la 1900 încoace, noi am fost singurii reprezentanți ai acestei ideologii (prin noi, îl înțelegem și pe d-sa), cu toate concluziile ei practice.

Cît despre eternul refren al „micii burghezii“, în slujba căreia s-ar fi pus poporanismul *Vieții românești* — cum să ne explicăm perseverarea „diabolică“ a d-lui Sanielevici ?

Pentru *cine* am luptat noi ? Oare despre interesele „micii burghezii“ a vorbit d. Stere în toate *cronicile* sale *interne* din *V.r.* ? Iar, în critica literară, când am vorbit cu aversiune despre mica burghezie rurală (de pildă, cu privire la proza d-lui Sandu-Aldea), făceam noi servicii „micii burghezii“ ?

D. Sanielevici nu poate ataca pe țărani (e la noi încă o psihologie țăranofilă, rămășiță a țăranofilismului de altădată a tuturor intelectualilor români, pe care e neoportun s-o jignești) și atunci îi transformă în mici burghezi“ pentru... ușurința discuției.

Dealtfel, mica burghezie, *politicește*, trebuie să fie revoluționară și deci utilă ca aliată în luptă. Oare socialiștii occidentali nu s-au adresat și ei întotdeauna și la mica burghezie, în lupta lor cu burghezia ? Reforma cea mai importantă a fost votul universal, și mica burghezie trebuia să-l susție, din interes de clasă.

Din acest punct de vedere, greșeam, făceam pe esteții în *V.r.* când atacam în critica literară mica burghezie. Dar așa făceau și socialiștii din toată lumea ; huleau mica burghezie, dar îi cereau voturile.

Să răspundem la toate contorsiunile d-lui Claudian ?
Și la insultele sale ?

Fie ! Pe scurt.

D. Claudian susține, și dumnealui, că socialiștii de la noi trebuie să lucreze pentru crearea burgheziei, pentru ca apoi s-o darme...

Nenorocirea este că nici un lucrător nu vrea să se dedea la acest sport caraghios. Lucrătorul *în fiecare moment* e în luptă cu burghezia și nu are timp când s-o ajute ! A zidi o casă zi cu zi și a o dărma în același timp zi cu zi nu se poate. Un fel de Meșter Manole care ar clădi ziua și, singur, ar dărma noaptea.

Ca *filozof* poți să *constați* că trebuie întâi o burghezie, pentru ca să poată exista apoi un socialism. Ca *socialist* nu ai de făcut altceva decît a lupta împotriva burgheziei, multă, puțină, cît există. Și d. Ralea a vorbit de „*Socialismul* sui-generis“ al d-lui Sanielevici, nu de „*marxismul* sui-generis“, cum, falsificînd, citează d. Claudian. Marxismul era în altă ordine de idei. Și dacă d-nii Sanielevici și Claudian sînt socialiști, trebuie să se înscrie imediat în clubul socialist și să lupte la dărîmarea burgheziei *existente*.

D. Istrati.

D. Claudian vrea să probeze cu argumente sentimentale că d. Istrati e scriitor român : „Omul care a trăit 40 de ani în România“. „Care ne face cinste.“ Sînt în zădar toate aceste „argumente“. O operă face parte din literatura țării în limba căreia e scrisă. Acum *Chira Chiralina* a fost tradusă în românește. A auzit cineva vreodată de un scriitor englez tradus din franțuzește ?

Istrati, zice d. Claudian, e reprezentantul proletariatului calificat, pentru că în viața sa a avut discuții cu

proletari calificați și pentru că scrie pentru proletarii calificați din Apus.

Noi am fi crezut că o operă literară e așa sau altfel după conținutul ei. Și până nu ni se va dovedi că conținutul operei d-lui Istrati arată, el, psihologie de proletar, adică viață văzută și tratată de un proletar — și poate încă chiar viața socială contemporană din societățile capitaliste văzută de un proletar, până atunci ne vom îndărătnici a nu vedea nici o legătură între proletariatul calificat și opera d-lui Istrati.

Sintem siguri că, dacă d. Sanielevici nu știa de cine e scrisă *Chira Chiralina*, nici prin gând nu-i venea noțiunea de proletar calificat. Oricine însă, dacă ar ceti un exemplar din *Une idylle tragique* fără cupertă, ar vedea că are de-a face cu un francez parizian și snob.

Și dacă d. Claudian zice că d. Istrati a scris pentru o clasă, atunci pentru ce i se pare că atribuim o absurditate d-lui Sanielevici când afirmăm că d-sa a spus că d. Sadoveanu a scris pentru „mica burghezie“ rurală?

Da, așa a spus și spune d. Sanielevici de douăzeci de ani. Și teoria asta curioasă că scriitorul scrie anume pentru o clasă e, cum se vede, teoria comună a școlii Sanielevici, teorie după care Vlahuță și Eminescu, Brătescu-Voinești și Alecsandri nu ar avea în opera lor caractere de clasă, pentru că fac parte din anumite clase, ci pentru că au scris pentru acele clase, care nu erau ale lor și pentru că au discutat cu oameni din acele clase străine lor.

D. Claudian zice că „d. Ibrăileanu“ știe ce influență are clasa asupra scriitorilor. Sperăm că știe. Dar știe altfel decît d. Claudian. A spus-o pe larg de multe ori.

D. Claudian (conform rețetei maestrului său) laudă pe d. Istrati, înjosind în dreapta și-n stînga tot felul de literaturi. Acum i-a venit rîndul și realismului rusec, care e „mai puțin artistic ca al lui Istrati“. Cine-o fi acel realism rusec? Și apoi, iarăși și iarăși, d. Sadoveanu... Fiindcă Unchiul Anghel e *crîșmar* și fiindcă d. Sanielevici și-a adus aminte de titlul unei nuvele a d-lui Sadoveanu de acum douăzeci de ani, care are în el cuvîntul *crîșmă*, apoi școala Sanielevici se dedă de jumătate de an la comparații, ca să distrugă pe d. Sadoveanu.

A cetit d. Claudian *Crîșma lui Moș Precu*? S-o ce-tească și va vedea ce aversiune îi va inspira d. Sado-

veanu pentru popii bețivi și răi și pentru eroul nuvelei, care-și torturează femeia ; va vedea ce compătimire îi va inspira d. Sadoveanu pentru victime. Va vedea că *Crîșma lui Moș Precu* e cu mult mai morală decît literatura d-lui Istrati — ceea ce nu scade talentul d-lui Istrati.

Va mai vedea în *Crîșma lui Moș Precu* și o satiră virulentă a lipitorilor satelor.

Dar d. Sanielevici zice că în *Crîșma lui Moș Precu* *fostul* haiduc (sublinierea cuvîntului „fostul“ ar fi din partea noastră un răspuns suficient!) Moș Precu e luminat simpatic și că cineva care a fost haiduc în Bucovina... n-a fost haiduc, ci hoț, căci în Bucovina, țară cu administrație europeană, nu era teren pentru haiducie, ci pentru hoție !...

Vă place ?

În loc să spună că d. Sadoveanu nu știe istorie, sociologie, mai știm ce, că greșește cînd imaginează un haiduc *bucovinean* — îl învinuiește de imoralitate ! Ori d. Sanielevici crede că Moș Precu a existat ? Că l-a văzut d. Sadoveanu în Bucovina pe la 1840 ? Și a luat pe acest *hoț* drept haiduc, fiindcă d. Sadoveanu, imoral cum e, confundă pe hoți cu haiducii ?

Sînt lucruri care trebuie lăsate baltă, cînd aperi inteligent pe cineva. Dar d. Claudian nu știe să apere.

Așa, de pildă, la mirarea noastră că d. Sanielevici, făcînd istoricul țărănismului reacționar și al descoperitorilor de genii naționale, n-a citat pe d. Iorga, șeful acestui țărănism și cel mai fecund descoperitor de genii — d. Claudian, deși nu poate răspunde nimic, în loc să tacă, se dedă la exclamații, care nu conțin nici o substanță. Rămîne și mai în picioare faptul că d. Sanielevici, vorbind de epoca napoleoniană, a tratat pe larg despre Murat și Ney, dar n-a spus un cuvînt despre Napoleon...

Cu privire la însumarea d-lor Lovinescu, Dragomirescu etc., etc., la „poporanism“, d. Claudian zice că d. Sanielevici nu a spus că acei domni sînt poporaniști, ci că au creat genii „*odată cu apariția poporanismului*“. Ce mai apărare ! Dacă acei creatori de genii nu sînt poporaniști, atunci ce răspundere are poporanismul de prolificitatea lor în genii ? „Odată cu poporanismul“ a apărut și takismul, și sanielevicismul. E vina ori meritul poporanismului ? „Odată cu poporanismul“ s-a năruit Messina de cutremur, s-a scufundat Titanicul în ocean și împără-

teasa Germaniei a născut o fată. E vinovat poporanismul de cele două sinistre și merită hiritisiri pentru fericitul eveniment ?

Adică d. Sanielevici nu ponegreia poporanismul și prin d-nii Dragomirescu și Lovinescu ?

Ș-apoi pentru ce, din aversiunea pentru poporanism, Blasco Ibanez, mai ales cel de-acum, care *confeționează* literatură, trebuie să fie un mai mare scriitor decât Proust și Valéry ? Și pentru ce a admira pe acești doi scriitori este a fi ieșean înapoiat de pe malurile Bahluiului ? Și cum se împacă valérysmul, de care sîntem *acuzati*, cu mic-burghezismul crișmăresc, de care sîntem *acuzati în același timp* ? Niște *snobi* ca noi ar trebui să ne prefacem că nu putem suferi *Crișma lui Moș Precu* !! Și cum, apoi, se împacă afirmarea că d. Ralea (ca și noi toți) reprezintă *le dernier cri* al snobismului parizian — cu afirmarea faptului (infamant, după socoteala d-lui Claudian !) că același d. Ralea a stat degeaba la Paris, dacă s-a întors tot ieșan, tot moldovan, tot plin de spiritul țării și al poporului său ?

Urmează insultele adresate d-lui Ralea. Din delicateță față cu el, nu răspundem. Afară decît la una.

Ne folosim de faptul că d. Ralea lipsește de multă vreme din Iași și că va mai lipsi, pentru a-i face puțină... biografie.

Procuristul d-lui Sanielevici afirmă (cu ce scop ?) că d. Ralea posedă o „diplomă bună pentru Orient“. Aceasta se cheamă „polemică“ occidentală. (Școala Sanielevici este foarte occidentală, cum se știe.)

D. Ralea este doctor în drept și doctor în filozofie. E doctor de *stat*. Foarte puțini români posedă astfel de diplomă. A luat doctoratul cu cea mai mare „notă“ posibilă. Teza sa de doctorat în filozofie a fost premiată. E prefațiată de d. Bouglé, care îl tratează acolo ca pe un „învățat“. Cînd a fost în România, în interviul pe care i l-a luat *Adevărul*, d. Bouglé a ținut să vorbească cu elogii de învățatul român Ralea. Atunci cum stăm cu „diploma bună pentru Orient“ ?

Așa se „polemizează“ ?

Curiozități

Am cetit undeva că punîndu-se *Oameni din lună* pe masa clinicii unde d. Mihail Dragomirescu își învață ucenicii cum să disece literatura, s-a ajuns la concluzia că d. Sadoveanu a voit să iasă din genul său și n-a reușit.

Cu atît mai pușin ar fi reușit, adăogăm noi, dacã cu *Oameni din lună* d. Sadoveanu și-ar fi pus în gînd să scrie o bucată dadaistã sau o odã lui Ștefan cel Mare.

Metoda aceasta e foarte comodã, împrumuți un gînd cuiva și apoi îl combați cã nu l-a realizat.

În realitate, lucrurile s-au petrecut mult mai simplu și mai umil. A fost vorba de o micã farsã, mai ales pentru prietenii din redacție. În complicitate cu direcția acestei reviste — și în bunã parte dupã instigația ei —, d. Sadoveanu și-a pus în gînd să iscãleascã o bucatã cu pseudonim, ca să se creadã cã e vorba de apariția unui nou scriitor român.

E atît de simplu !

Rezultatul însã a întrecut... așteptãrile.

Nefiind iscãlitã de „tradiționalistul“ Sadoveanu, bucatã a plãcut unor domni, care altfel strîmbã urît din nasul lor fin, cînd e vorba de acest scriitor. Și s-a dovedit, astfel, cã o anumitã atitudine „criticã“ este un moft.

Și cum și alții decît d. Dragomirescu au vãzut în *Oameni din lunã* „literaturã nouã“ sau au aplaudat — s-a mai dovedit cã moderniștii nu prea sînt bine definiți asupra „literaturii nouã“.

Iar dacã cumva ei au avut dreptate, și *Oameni din lunã* corespunde definiției lor a „literaturii nouã“, atunci urmeazã cã e de ajuns ca d. Sadoveanu („înapoiatul“), sã vrea numai, și poate scrie un roman „modernist“, așa, jucîndu-se. De unde mai urmeazã cã degeaba sperie domnii aceștia lumea cu literatura lor „nouã“...

Dar nu, încă o dată, d. Sadoveanu a scris *încă* o bucată de-ale sale, și atîta tot.

Recenzentul *Mișcării literare*, se pare ucenic al d-lui Dragomirescu, descopere conform cu același metod critic al maestrului că *Cucoana Olimpia* e o imitație, și încă nereușită, a *Floarei ofilite* a d-lui Sadoveanu.

Recenzentul, om de treabă, vorbește cum trebuie de „țigănia“ (cuvîntul e al lui) concurenților la premiul *Dimineții*, care „critică“ romanul Luciei Mantu, fiindcă n-au luat ei premiul (dar nu bagă de samă că un coleg al său comite într-un număr anterior al *Mișcării literare* această... „țigănie“).

Recenzentul, apoi, dă dovadă chiar de bunăvoință pentru autoarea premiată, cînd zice că lectura romanului, în bucăți, din foiletonul *Dimineții*, a dăunat operei. Dar... Recenzentul *decretează* că *Cucoana Olimpia* nu e romanul Cucoanei Olimpia, ci al Margaretei, nepoata cucoanei. Și, firește, dacă e al Margaretei, romanul nu e reușit.

Luînd ca *erou* un tip episodic dintr-un roman și judecînd din *acest* punct de vedere romanul — firește că *nici un* roman din lume nu poate fi reușit...

Margareta este o elevă, nepoata cucoanei Olimpia, pe care o vedem la mătușa ei într-o vacanță și, apoi, într-o zi de toamnă, la pensionul din oraș. Atîta tot. Dacă a isprăvit sau nu școala, dacă s-a făcut dactilografă ori poetesă simbolistă sau țărănistă, dacă s-a măritat ori a devenit șanteză la București; dacă a trăit pînă la 35 de ani sau pînă la 70, dacă etc., nu știm nimic. Și dacă e vorba să fim deștepți cu orice preț, pentru ce n-a ales recenzentul ca eroină pe sora primarului, despre care autoarea ne spune mai *mult* decît despre Margareta?

Recenzentul a voit să fie foarte original. Și a fost!

Dar ce e cu imitarea *Florii ofilite* a d-lui Sadoveanu?...

Iată ce :

Tîncă din *Floare ofilită* se mărită cu un tînar stricat, putrezește în viața fără bucurii și evenimente a Pașcanilor, bărbatul o înșeală, ea suferă, se topește, se „ofilește“ și moare. Margareta stă în vacanță la țară, e alintată, dar se plictisește fără colegele ei și fără cinematograful, *atîta tot*. Cum pățesc atîția copii în va-

canță. Recenzentul nu a pățit niciodată așa? Și dacă da, se simte el o *floare ofilită*?

Ținând cu tot dinadinsul ca romanul acesta să fie romanul Margaretei și părindu-i-se că Margareta a murit de „ofilire“, pentru că s-a plictisit puțin în iulie și august din anul 1912 — recenzentul *descopere* că Lucia Mantu a imitat pe d. Sadoveanu și că, *firește*, n-a reușit. Că era și greu să reușească, să ne inspire un sentiment tragic pentru plictiseala unei fete în vacanță că n-are cinematograful și să ne convingă că a murit de ofilire — când o vedem sănătoasă, vioaie și plină de speranțe juvenile la țară și, peste două luni, veselă la pension în oraș!...

Dar, în sfârșit, asta e critică literară. Ce să zicem însă de concurenții la premiu care, fără să cunoască nici un manuscris (*decît fiecare concurent pe al său!* — *hic jacet...*), au umplut lumea cu strigătele lor că comisia concursului a premiat pe *Cucoana Olimpia* fără să merite?

În fiecare din accesele lor de indignare țipa ideea că cel mai bun roman pus la premiu a fost *al lor*. Ce subiect de nuvelă umoristică în genul lui Anatole France!

Pentru «Mișcarea literară»

Martor ne e cerul că am fi voit să stăm în termenii cei mai buni cu d. Rebreanu. Dar nu vrea el! Chiar din capul locului, adică din primu-i număr, *Mișcarea literară* a ținut numaidecît să fim țărăniști, să scriem pentru țărani — noi toți, împreună cu Lucia Mantu.

Cu toate că nu era nevoie să mai răspundem (ce Dumnezeu! *Viața românească* nu e o publicație clandestină!), totuși i-am atras atenția că confundă poporanismul cu țărănismul și am spus că nu sîntem țărăniști. Ei bine, *Mișcarea literară* spune cetitorilor ei că noi am răspuns că nu sîntem „țărăniști, *poporaniști*“. Așadar, ea strecoară cuvîntul „poporanist“ între ghilimelele ei, alături de cuvîntul „țărănist“ — și prinde pe d. Ralea că nu știe trecutul revistei, că e ingrât cu noi etc...

Pentru ce anume d. Ralea? Era iscălit d. Ralea sub răspunsul nostru? Răspunsul nostru era neiscălit. Ori e pus d. Ralea pe frontispiciul revistei ca *director*? Atunci?... Răspunsul era al *V.r.*, și nu al d-lui Ralea. *Mișcarea literară* intră apoi în „polemică“; constată că, după 15 ani de neînțelegere a poeziei moderne franceze, în sfîrșit avem cuvinte omagiale pentru Valéry. Dar ce să facem dacă Valéry n-a scris pe vremea celor 15 ani? Și chiar dacă scria, e-am numaidecît datori să-l lăudăm? Am fi putut să nu-l lăudăm nici acum, dacă nu ne plăcea, ori dacă ne era lene... Am avut însă cuvinte omagiale pentru zeci de scriitori francezi de toate școlile, care nu sînt țărăniști români. Apoi *Mișcarea literară* ne pune și în contradicție: că lăudăm pe Valéry, dar nu și pe d. Minulescu. De unde datoria de a lăuda pe d. Minulescu? De unde datoria de a lăuda pe d. Minulescu, *fiindcă* lăudăm pe Valéry, că doar nu sînt nici tot atît de talentați, nici nu aparțin aceleiași școli literare. Valéry este culmea intelectualismului, pe cînd

d. Minulescu, vorba maiorului Buzdrugovici, nu pretinde... Ş-apoi ce are a face declaraţia noastră că nu sîntem ţărănişti cu faptul că n-am lăudat pe d. Minulescu? Ce, noi am spus că sîntem simbolişti? Noi am spus că nu sîntem ţărănişti. D-nealor trebuie să ne probeze că sîntem ţărănişti şi *nu* că nu sîntem simbolişti. Dacă am lăudat pe Valéry, Proust, France, facem *mea culpa* faţă cu simbolismul? Sînt aceşti scriitori simbolişti? Nu-i vorbă, îi lăudam şi dacă erau simbolişti, căci sînt scriitori mari. Dar noi am spus că i-am lăudat, ca să dovedim că lăudăm scriitori care nu-s ţărănişti. *De fapt*, însă, nu numai că am spus vorbe bune despre d. Minulescu în aceşti „15 ani“, dar i-am şi tipărit o mulţime de poezii.

Şi ce sînt fasoanele astea, că d. Ralea cînd respinge „ţărănismul“, e ingrat faţă cu d. Ibrăileanu; că d. Ralea trebuie să cetească colecţia *Vieţii româneşti*, ca să nu contrazică programul şi pe d. Ibrăileanu; că d. Ralea trebuie să probeze că Anatole France e poporanist etc.? Las' că toate astea n-au nici un rost, oricui ar fi adreseate, dar răspunsul nostru a fost scris de cineva care cunoaşte mai bine decît oricine trecutul şi programul revistei şi care a lăudat pe Anatole France nu pentru că e poporanist, ci pentru că are talent. Dar agresivi şi ironici, cum sînteţi, vroiţi „poporanism“ la France! *Poporanism*, nu ceea ce credeţi, halucinatoriu, că e poporanismul, vă putem servi şi la France! Dar asta e altă vorbă. E ceva mai serios şi deci nu poate fi în chestie acum şi aici.

Şi ce idee curioasă că noi sîntem *ţărănişti*, dar ascundem! Dacă am tipări literatură ţărănească pentru ţărani, am putea ascunde? Am putea ascunde că propagăm această literatură, dacă am propaga-o? Şi cu ce scop am ascunde? E *ţărănismul* în literatură pe-depsit de Curţile marţiale? Ori, dacă *pentru noi*, *ţărănismul* e un lucru ruşinos, atunci de ce am mai fi *ţărănişti*? *Ne plăteşte* cineva să fim *ţărănişti*? Şi, dacă ne plăteşte, dar nu-l facem din cauză că ne e ruşine, mai putem primi simbria? Şi, dacă n-o mai putem primi, de ce am fi mai departe pe gratis *ţărănişti*, adică ceva socotit ruşinos de către noi înşine? Căci cum poate fi cineva *altfel* *ţărănist* în literatură decît scriind opere

țărăniște și propagînd țărănișmul? Veniți-vă în fire, domnilor!

Și dacă ne trimiteți la colecția *Vieții românești*, se pare că o cunoașteți. Atunci n-ați cetit chiar în primul număr din 1906 declarația noastră că nu sîntem țărăniști? Spuneam acolo că un scriitor poate să-și ia subiectul nu numai din viața oricărei categorii sociale naționale, dar și din viața unui popor străin, și scriitorul va rămînea român și reprezentant al spiritului specific național, dacă în scrisul său se va vedea chipul de a gândi și simți specific național. Asta e țărănișmul? În *Hamlet* (viața daneză), nu vedem psihologia englezului Shakespeare? În *Salammbô* (viață cartagineză), nu vedem psihologia francezului Flaubert?

Cît despre *neadevărul* că d. Ralea s-a înscris într-un partid... Chiar dacă ar fi fost așa, polemică literară e asta? Ori balcanism sadea — într-o revistă atît de occidentală și de „frantuzească“... Căci toți sînt acuma occidentali de la Paris!

Viața românească, nr. 12, 1924

Pentru cetitorii noștri

Cînd am dat la tipar prima bucată din această rubrică, nu știam că... o să mai urmeze. Dar de-atunci au venit și alte „atacuri“.

Văzînd că nu prea obișnuim să polemizăm, adversarii noștri ne-au luat, cum s-ar zice, la sigur. Cu prilejul acestui sfîrșit de an — al bilanțurilor —, ni s-a părut că n-ar fi rău să punem la punct cîteva idei foarte rătălmăcite de acești adversari. Și-am cam lungit-o...

Dar polemica, la care sîntem condamnați, nu e aceea ciocnire de idei din care iese lumina și care este întotdeauna profitabilă cetitorului, și aceasta din cauză că adversarii noștri nu combat ideile noastre, ci ne atribuie idei pe care nu le avem.

Sportul acesta e născocit de călugării medievali, care împrumutau *diavolului* păreri din oficiu, ca să le răstoarne apoi cît mai ușor spre cea mai mare glorie a lui Dumnezeu.

„Diavolul“ a ținut de data asta să protesteze. Fără a făgădui că va reintra cu totul în rezerva lui obișnuită, speră, totuși, că va avea din nou tăria să ignoreze cît mai mult atacurile călugărilor medievali.

Viața românească, nr. 12, 1924

Ce este poporanismul ?

Atitudinea poporanistă — căci poporanismul, cum am spus de atâtea ori, nu e nici un partid politic, nici o școală literară — a fost lămurită pentru întâia oară acum treizeci de ani. Această atitudine era legată de o concepție mai generală asupra vieții. *În practică*, însă, dacă se poate spune astfel, adică față de *problemele concrete* ale politicii, culturii și literaturii noastre, ea se reducea la următoarele idei :

I

În mijlocul Europei transformată prin Revoluția Franceză, care eliberase toate clasele sociale și le dăduse posibilitatea să lupte pentru revendicările lor, rămăsese în stare medievală — pe lângă Rusia și Turcia — și România, unde aproape întreg *poporul*, adică *țărănimea*, era încă în iobăgie, fără drepturi politice, exploatat economic până la sînge, lăsat și *silit* să rămîie în incultură, departe de toate bunurile civilizației.

Din *munca* țărănimii se înjghebase un fel de civilizație, apanaj al unei clase foarte restrînse. Din *munca* acestei clase se înjghebase și un început de cultură adevărată. Iobagii, cu munca lor, făceau posibilă crearea de școli, de universități, de atenee, de reviste, de școli literare. *Dar iobagii nu primeau în schimb nimic*. Starea lor materială era tot mai rea ; iar sufletul și mintea lor, lăsate mereu în părăsire. Erau două țări : românii sus și rumânii jos, în sărăcie și întuneric.

Cîțiva oameni, care *nu erau dintre dînșii*, și fiindcă nu erau dintre dînșii s-au simțit *debitori* față de această clasă, care le dădea putința să se adape la cultura europeană ; și *vinovați* față de clasa aceasta — vina omului

care se folosește de munca altuia și nu-i dă nimic în schimb.

Acești oameni au adus ideea că intelectualii trebuie să-și plătească datoria față de iobagi, față de această clasă fără analogie în Europa civilizată, să-și răscumpere vina, luptînd pentru emanciparea și pentru luminarea ei.

Poporanismul n-a fost vocea interesului de clasă. Promotorii poporanismului n-au fost țărani (sau „mici burghezi rurali“, cum le place hiperurbanilor să boteze pe țărani).

Poporanismul n-a fost un sentiment de clasă, ci un sentiment generos pentru *altă* clasă.

(Ceea ce s-ar putea numi statul major al poporanismului, întotdeauna foarte restrîns ca număr, a fost alcătuit în tot timpul din burghezi, urbani sau proprietari de moșii, și dintr-o minoritate de intelectuali ieșiți din clasele de jos, dar care acum erau burghezi. O statistică a tinerilor care au venit la noi de douăzeci de ani încoace ar arăta că aproape toți fac parte din vechi familii urbane. Aceasta n-o spunem pentru că ar fi o înjosire să fii țăran, ci pentru a defini atitudinea poporanistă. Păreră noastră este că *singura* clasă aristocratică *la noi* e țărănimea nemahalagizată încă, aceea, de pildă, din Creangă.)

Era o noutate *absolută* această atitudine? Nu. Tot ce este favorabil țărănimii în ideologia bonjuriștilor patruzecioțiști formează tradiția poporanismului. Sentimentele lui C. A. Rosetti față de țărani în politică, ale lui A. Russo în domeniul cultural și literar, ale lui Cezar Bolliac în poezie sînt tot atîtea stări sufletești precursoare poporanismului. Și, lucru vrednic de luat în seamă, acel care, într-un moment de conștiință a *vinei* și a *datoriei*, a formulat acest sentiment aproape, ca și mai tîrziu poporanistii, a fost *Titu Maiorescu*.

„*Singura clasă reală la noi* — zice el, într-un articol din tineretă — este țăranul român, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultura română, și cu obolul cel din urmă îl silim să ne plătească pictorii și muzicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiile literare și științifice de pretutindenea, și din recunoștința cel puțin

nu-i producem nici o singură lucrare care să-i înalțe inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele.“*

Dacă critica și soluțiile poporaniste diferă, *sentimentul* poporanist e același — ca și sentimentul din aceste rînduri ale lui Maiorescu. Dar Maiorescu, mai tîrziu, în activitatea lui publică, nu s-a condus de acest sentiment.

Acest respect al poporanismului, acest sentiment, *acum*, după război, nu mai are rațiune de a exista, căci nu mai are obiect. Odată ce țaranul a fost împroprietărit și i s-a dat drept de vot, *odată ce nu mai este iobag*, nu mai poate fi vorba nici de *vină*, nici de *datorie* față de el. *Vina* a fost răscumpărată : *datoria* i s-a plătit.

Sau, dacă a mai rămas vreo datorie, e datoria de a-l ajuta să iasă din incultură. Dar mijloacele de a se ridica le are acum toate : bunăstare și drepturi politice.

Cum s-a reflectat acest *sentiment în atitudinea* poporanistilor față de literatura națională ?

Prin nimic alta decît prin dreptul ce și l-a luat *critica* poporanistă de a se întreba, cînd se întîmpla să aibă în față un roman sau o nuvelă *cu subiect din viața țărănească*, ce atitudine are scriitorul față cu subiectul ; cum zugrăvește pe iobagi ; e un om subțire, un exemplar de lux uman, ori e un tip grosolan, rămas în urmă pe scara evoluției morale.

Cînd această clasă de iobagi nefericiți și nedreptățiți era zugrăvită ca o specie de gorile răufăcătoare, fără nici o înțelegere a cauzelor inferiorității lor, cauze de care nu ei erau vinovați, ci istoria — atunci recunoșteam meritele literare ale scriitorului, dacă le avea, dar spuneam că e un tip uman inferior (sufletește) și un scriitor lipsit de obiectivitate și de pătrundere (esteticește).

...Lipsit de obiectivitate și de pătrundere, pentru că realitatea e mai complexă decît o vedea el : gorila nu era gorilă, ci un om ca toți oamenii, dar victimă (în senz moral), produs (în senz filozofic) a împrejurărilor sociale, acumulate de-a lungul vremii și devenite istorice.

Așadar, deși plecam de la un sentiment, noi nu formulam o altă concepție decît aceea a observației *complete*, a redării *complete* a faptului zugrăvit, așa cum

* *In contra direcției de astăzi în cultura română, 1868.*

fac marii creatori — de pildă romancierii ruși —, cum a zugrăvit Tolstoi pe Ana Karenin, pictură complectă din care se vede și decăderea, dar și *cauzele* decăderii acestei femei. Nu ceream transfigurarea și idealizarea țaranului, ci zugrăvirea lui cât mai adevărată — și atunci cu atât mai absolutoare pentru el. Și cu atât conținând un imperativ mai categoric pentru ajutorarea lui, ca să iasă din starea mizerabilă.

Poate că această cerință de realism și acest sentiment de justiție morală și estetică era o atitudine antiestetică ?

Ce-ar zice antagoniștii noștri *civilizați* (avem o droaie !), dacă un scriitor antisemit feroce ar scrie niște romane în care evreii ar fi zugrăviți așa... cum îi văd, îi concep și îi explică antisemiții ? Noi credem că i-ar nega și talentul, dacă scriitorul ar avea talent. Sîntem siguri (băgați de samă cum este atacat d. Sadoveanu pentru *atitudinile* sale... mic-burgheze). Dar să admitem că criticul *civilizat* ar fi o natură estetică desăvirșită și ar recunoaște talentul romancierului antisemit. Ne întrebăm : n-ar aduce el totuși întîmpinarea că romancierul generalizează pe nedrept, că romancierul are sufletul inferior — de „huligan“, cum se zice ? Sau în loc de romancier antisemit, imaginați unul misoghin și în loc de evrei — femei. Ori în loc de romancier misoghin, imaginați un romancier partizan al castelor ca Bourget și, în loc de femei, „dezrădăcinați“ etc., etc., etc.

Dealtfel, cînd ești critic *obiectiv*, nu e nevoie să fii poporanist, ori „civilizat“, ori filoghin, ori democrat, pentru a remarca atitudinea nedreaptă, *neobiectivă* a scriitorului țaranofob, evreofob, misoghin, „aristocrat“ (toată critica e plină de asemenea observații. Vezi, de pildă, criticii francezi, față de *Les Déracinés* ai lui Barrès)*.

Pentru aceste ultime considerații, să dăm un exemplu din propria noastră activitate. Cînd un scriitor al nostru de talent a pictat urîtenia unui țîngușor moldovenesc și prin murdăria evreilor (murdăria aceasta e un fapt real, care sare în ochii oricui), noi am spus că aiurea, în altă țară, acest element al picturii mediului ar fi binevenit, dar că la noi acest element de pictură poate stîrni în

---

* Gide : „Il n'y a pas eu de plus nefaste éducateur et tout ce qui reste marqué par son influence est déjà moribond, déjà mort“.

cetitori mai mult decît o imagine pitorească, poate stîrni un anumit cortegiu de stări sufletești neliterare — că acea pictură, la noi, spune mai mult decît vrea și nu e binevenită. Și doar nu sintem filosemiți. Altă dată, fără să fim iubitori și admiratori ai lipitorilor satelor recruta-tate dintre grecii veniți din Stambul, cînd d. Sandu-Aldea, în romanul *Două neamuri* *, generalizînd, a zugrăvit ca odioasă întreaga semînție grecească imigrată la noi și ca angelică întreaga populație românească din satul unde-și plasa romanul, am remarcat acest lucru și l-am învinuit de lipsă de obiectivitate și deci de slăbiciune estetică.

O polemică lungă, provocată de cerința noastră ca scriitorul să fie complect obiectiv (în sensul arătat mai sus), am dus-o în jurul lui Maupassant, pe care îl luasem la început, și din întîmplare, ca să ilustrăm teoria atitudinii scriitorului față de subiectul său. Insistam mai ales asupra scenelor de seducere din opera sa, zugrăvite, adesea, cu o totală lipsă de obiectivitate : acele scene în care redă fapte crude ca niște simple bagateluri, istorisindu-le cu haz, proiectînd o lumină simpatică asupra seducătorilor și ridiculizînd pe victime, *pentru că sînt victime și fac parte din categoria socială „bourgeois“* !

Așadar, poporanismul-atitudine era numai un aspect, o aplicare specială a unei concepții mai generale. Și, de fapt — făcînd bilanțul criticii noastre —, n-am reclamat mai multă obiectivitate pentru țărani decît pentru alte categorii umane.

Firește, astăzi, cînd țaranul nu mai este un iobag nefericit, atitudinea noastră nu mai are motive să aibă *accentul* de atunci — căci totul e relativ pe lumea aceasta și atîrnă de împrejurări de fapt. Acum atitudinea aceasta a poporanismului nu mai poate fi atît de vigilentă ca înainte de război.

Și totuși... Chiar dacă ar fi ?

În Franța, țărănimea a fost scoasă din iobăgie, a fost transformată în clasă socială *normală* încă de la Revoluția cea Mare. Așadar, *datorie, vină, sentiment generos* etc. („poporanism“) pentru țărănime nu mai au ce căuta în

---

* Vezi articolul lui Ibrăileanu în ediția noastră, *Opere*, I, p. 296—310.

Franța. Totuși, cine nu cunoaște virulentul atac (mai virulent decât orice atac poporanist al nostru) al calmului și scepticului Anatole France * împotriva lui Zola, pentru că acesta terfelește în romanele sale pe țărani? Pentru că-i zugrăvește antipatici? Vă amintiți de pasiunea pusă în această chestie, de informațiile culese de el — aproape o adevărată anchetă —, spre a *dovedi* că țăranul francez e om, e cuviincios, are sentimentul frumosului etc.?

Acesta a fost în literatură poporanismul-atitudine. Încolo, subiect din cutare sau cutare categorie socială, clasicism, romantism, simbolism, dadaism, tragedie eroică, Homer, Shakespeare, Baudelaire, Dostoievski, M. Proust, P. Valéry, Anatole France, Knut Hamsun... Emil Isac, Baltazar etc., etc., etc., ne-au plăcut sau nu, cu totul din alte motive decât poporanismul. Că am fost și sîntem împotriva *măimuțării* moderniste, cum A. Russo a fost împotriva măimuțării lamartiniene și byroniene? Asta nu mai e poporanism. Anatole France a fost tot atît de refractar ca și noi, și nu măimuțării, dar chiar simbolismului adevărat. Iar Jules Lemaitre — și mai refractar. Și nu, firește, din cauza... „poporanismului“...

Cînd îți place Shakespeare și Goethe, Balzac și Dostoievski, France și Proust, Leconte de Lisle și Verlaine, Eminescu și Coșbuc, Sadoveanu și Alice Călugăru, Arghezi și Topîrceanu, dar nu-ți plac poeziile d-lui Baltazar și a emulilor săi, nu ești, *prin aceasta*, nici poporanist, nici antipoporanist. Tot așa cum, fiindcă nu ne plac nuvelele d-lor Lungeanu, Dragoslav și a mai tuturor țărăniștilor, ca și poeziile crîșmăriștilor de tristă memorie (pe care le-am combătut tot așa de tare ca și d. Sanielevici și împreună cu el, cum singur mărturisește), nu înseamnă că sîntem simbolști. Și, fiindcă a venit vorba, regretăm că la un popor de țărani s-a produs atît de puțină literatură adevărată cu subiect din viața țărănească. Maiorescu avea ideea că romanul și nuvela modernă trebuie să zugrăvească mai ales viața claselor populare. Noi nu împărtășim ideea lui Maiorescu. Oricum însă, literatura română a produs prea puțină literatură bună cu subiect din viața țărănească.

---

* Vezi Anatole France, *Opinions sociales* (1902).

II

Dar poporanismul a mai fost ceva (și este încă), ceva în care nu-i decît continuarea concepției literare a boierilor bonjuriști A. Ruso, Alecsandri și Kogălniceanu, a micului burghez romantic și schopenhauerian Eminescu¹, a mandarinului aristocratic Maiorescu etc.

E accentuarea ideii banale (dar care mereu trebuie amintită) că literatura română, *ca oricare alta*, nu poate să fie decît națională, și nu importație străină; că scriitorul român are să întrupeze în opera sa spiritul specific al poporului său, și că acest spirit specific, din cauze binecunoscute istorice, există mai ales la poporul de la țară, *întrupat și concentrat în poezia populară*. Noi, în deosebire de aristocrații citați mai sus, Ruso etc., am adăugat că acest spirit se găsește și la alte clase, dintre care ne-am oprit mai ales asupra acelei clase boierești care a rămas mai departe de turcism și fanariotism.

Amintim, pentru cei care n-au învățat bine în liceu, următoarele: toată activitatea lui A. Ruso se reduce la argumentarea ideii că literatura populară trebuie să fie izvorul și îndreptarul literaturii culte. Alecsandri a pus în practică teoria. Poezia lui *personală* a crescut din literatura populară. El a început să scrie poezii numai după ce a călătorit în munți și a cules poezie populară. Primele sale poezii *originale* abia sînt o *culturalizare* a poeziei populare. Un necunoscător ar putea să le ia drept o colecție de poezii populare. Kogălniceanu își începe activitatea sa de îndrumător cultural prin recomandarea literaturii populare ca izvor de inspirație pentru literatura cultă. Eminescu a făcut pe larg teoria, antipatică, a spiritului specific în literatură, a cules literatură populară, a colindat în toate ținuturile românești și — vezi în Maiorescu ce legătură este între poeziile lui Eminescu și literatura populară.

Să arătăm părerile lui Maiorescu despre această legătură:

---

¹ Să nu se încînte d. Sanielevici cu ideea că Eminescu e boier, și nu mic-burghez. Eminovicii sînt țărani din Bucovina, și unul din ei, tatăl lui Eminescu, a ajuns vechil (e grozav, dar e așa!) și apoi, cu banii din vechilie, a cumpărat o moșioară.

„Poeziile lui [Eminescu] încep în această privință alipindu-se de-a dreptul de forma populară, dar îi dau o nouă însuflețire și o fac primitoare de un cuprins mai înalt.“

„Acestea însă [poeziile cele mai bune ale lui Eminescu] reclamă toată luarea-aminte a criticii literare în privința formei lor și cu deosebire a înrudirii cu poezia populară, din care s-au hrănit mai întâi și deasupra căreia s-au ridicat pas cu pas până la exprimarea celor mai înalte concepțiuni.“ *

Așadar, după Maiorescu, elegiile, satirele și *Lucafașul* lui Eminescu n-ar fi existat fără curentul poporan, început de Russo și Alecsandri.

Dar Maiorescu nu se oprește la Eminescu. El vede bine legătura ce există între literatura populară, depozițiară a caracterului specific național și a atitudinii estetice a poporului român față de lumea — și între întreaga noastră literatură bună :

„Oare nu este aici [în teatrul lui Caragiale] un adevărat început de literatură dramatică națională, independentă, trăind din propriile sale puteri, în înțelesul aceleiași mișcări intelectuale sănătoase în care sînt *Nuvelele* lui Slavici, și *Amințirile* lui Creangă, și *Cópiile de pe natură* ale lui Negruzzi, și *Poeziile* lui Eminescu — mișcare deșteptată în literatura noastră prin acea culegere de poezii populare prin care Alecsandri a îndreptat spiritul tinerimii de astăzi spre izvorul veșnic al tuturor inspirațiilor adevărate: simțirile reale ale poporului în care trăim și care simțiri numai întru cît sînt oglindite prin artă, în această realitate a lor, devin o parte integrantă a omenirii exprimată în forma literară ?“ **

Iată, spre oroarea *criticii civilizate*, toată literatura cultă, cu Caragiale cu tot, socotită ca un efect fericit al curentului început de Russo și Alecsandri.

Acum, că o natură atît de estetică, un așa ireducibil partizan al artei pure, un așa de fin cunoscător al literaturii universale constată și spune acest lucru — e treaba „moderniștilor“ să-și despice capul și să înțeleagă posibilitatea catastrofei...

* *Eminescu și poeziile lui*, 1889.

** *Comediile d-lui I. L. Caragiale*, 1885.

Ideea aceasta — caracterul specific național al operei de artă — este o idee patriotică, adică politică ? Nu este o idee patriotică, este una pur estetică (Măiorescu, teoreticianul spiritului specific, expulza sentimentul patriotic din poezie !). E vorba de *originalitatea* unei literaturi. Toți marii scriitori sînt *foarte* naționali. Pot fi Rabelais, Molière și Anatole France altceva decît scriitori francezi ? Pot fi Shakespeare, Dickens și Thomas Hardy altceva decît scriitori englezi ? Pot fi Tolstoi și Dostoievski altceva decît scriitori ruși ? Poate fi La Bruyère german ? (în-trebarea ultimă e a lui Gide).

Toți scriitorii mari sînt specific naționali — aceasta e axiomă. La noi (am spus-o, dar în zădar), toți scriitorii socotiți mari sînt tocmai cei socotiți și mai naționali — sînt reprezentanți ai spiritului specific național, sînt chiar de-a dreptul în legătură cu literatura populară, cum spune Măiorescu. Bolintineanu a avut mai multă poezie în suflet decît Alecsandri, dar Alecsandri s-a pus în legătură cu spiritul poporului său prin poezia populară, și acest însemnat coeficient l-a făcut să realizeze o poezie superioară celei a lui Bolintineanu.

Pentru critica noastră *civilizată*, tot ce e țărănesc, popular, specific național e ceva rușinos, așa sînt ei de fini și de suprafini, în comparație cu grosolanii Eminescu și Măiorescu. Și — ca să-l mai cităm o dată — cu grosierul Anatole France, care a spus că ori de cite ori se vîlguiește forma literară se decolorează și se anemiează — literatura trebuie să se aplece spre izvorul limbii populare, ca să capete viață nouă.

Așadar, poporanismul român are în favoarea lui, pe de o parte, *ideile literare* ale lui Russo, Alecsandri, Kogălniceanu, Eminescu, Măiorescu — și pe de altă parte, *faptele literare*, adică întreaga dezvoltare a literaturii culte române, dezvoltare datorită contactului cu spiritul național întrerupat mai frumos în literatura populară.

A nega caracterul specific al literaturii unui popor înseamnă a nega că fiecare popor are psihologia lui. Odată ce un popor are psihologia lui deosebită, și literatura acelui popor trebuie să aibă caractere deosebite. Și nu există critic sau istoric literar care să nu implice în toate dezvoltările lui existența caracterului specific al literaturii de care se ocupă. Altfel literatura n-ar purta mărturie — cea mai autentică mărturie — pentru sufletul unui

popor. Toate acestea fac parte din abecedarul istoriei literare !

Ce altceva a făcut de pildă Taine în *Istoria literaturii engleze*, decât să arate caracterul specific al literaturii engleze și cauzele acestui caracter ? Și doar *aceasta* e partea din opera sa care a rămas — atacurile împotriva lui concentrându-se asupra faptului că s-a ocupat numai de ceea ce e *comun* tuturor scriitorilor englezi și a neglijat ceea ce are fiecare particular. Și ce altceva e în atitudinea lui Lemaître față de literaturile străine decât opoziția naturii lui, prea refractară la alte caractere specifice naționale, deosebite ori contrarii celui francez ?

III

S-a înțeles, sperăm, că poporanismul, în ambele lui ipostaze, nu e o școală literară ; că, și din punctul de vedere al atitudinii sentimentale (tratată în partea întâia a acestui articol), și din punctul de vedere al concepției originalității literaturii unui popor (tratată în partea a doua), poporaniștii trebuiau să accepte orice operă, de orice școală literară, care nu exprima un suflet de vătaf și îndeplinea condiția pusă de Maiorescu.

Această atitudine a noastră am probat-o prin literatura publicată în *V.r.* și prin părerile noastre despre diferiții scriitori români și străini. Desigur că, nefiind balanțe impersonale, ci oameni, am putut avea preferințele noastre — pentru clasicism sau pentru realism ; pentru literatura franceză ori engleză, pentru...

Dar poporanismul n-a fost numai o atitudine literară.

El a fost multe alte lucruri, și poate mai cu samă aceste alte lucruri. În cuvîntul nostru *Cătră cetitori* * din primul nr. al *V.r.*, din 1906, nici nu este vorba de poporanismul în literatură. Și a putut să nu fie, pentru că nu veneam cu o școală literară.

Viața românească, nr. 1, 1925

---

* V. volumul IV, p. 3.

Un «răspuns»

La articolul nostru *defensiv* din numărul trecut*, *Cuvîntul liber* ne răspunde printr-un articol directorial la cronică și prin alt articol în corpul revistei. (Acesta anunță că „va urma“.)

Articolul directorial vrea să ne convingă că am greșit cînd ne-am adresat *Cuvîntului liber*, și nu redactorului său. *Cuvîntul liber* însă ne amintește singur că are un program. Și cum are nu numai un program, ci și un director, și cum articolul în care eram atacați nu era însoțit de nici o rezervă, de nici o desolidarizare — credem că nu am greșit dacă am luat acel articol ca o expresie a vederilor *Cuvîntului liber*. De ce am ales ca adresant al întimplării noastre *Cuvîntul liber*, și nu pe redactorul său, aceasta ne privește pe noi, odată ce avem dreptul s-o facem. De altfel, pentru publicul mare, pentru cetitorul de la Dorohoi și de la Tîrgoviște, acela care ne-a „prăbușit“ cu ajutorul filozofiei d-lui Lovinescu este *Cuvîntul liber*.

Să fie sigur directorul *Cuvîntului liber* că afară de cîțiva scribi, toți cetitorii săi, au exclamat : „Ai văzut cum a asasinat *Cuvîntul liber* pe poporanîști cu ajutorul filozofiei lui Lovinescu ?“ Prin urmare, chiar pentru ușurința discuției, chiar din motive de tehnică publicistică, trebuia să utilizăm, cum s-ar zice, ca subiect logic termenul de *Cuvîntul liber*, pentru că, încă o dată, *Cuvîntul liber* e mai cunoscut decît colaboratorul d-lui Filotti. Firește, dacă atacul împotriva noastră ar fi fost iscălit cu numele lui Mihail Kogălniceanu, atunci am fi utilizat numele colaboratorului, pentru că acel nume ar fi fost mai cunoscut, mai prezent în conștiința publicului decît numele revistei *Cuvîntul liber*... Pentru că atunci, fără îndoială, lectorul de la Buhuși ar fi exclamat : „Ai văzut cum a

---

* „Prăbușirea“ poporanismului, vol. de față, p. 114.

asasinat Mihail Kogălniceanu pe poporanîști cu ajutorul filozofiei lui Lovinescu ?“

Așadar, în rezumat, cînd o revistă de idei, de curent, cu program și cu director publică un atac fără a-l însoți de nici o rezervă, cel atacat, cînd răspunde, are dreptul să-și aleagă ca adresant ori pe redactor, ori pe director, ori revista însăși. Noi am ales ce ne-a convenit din motive tehnice, pe care le-am arătat mai sus.

Și dacă d. Filotti vrea să-i dăm și o indicație — vagă — asupra motivelor noastre subiective, îi facem cunoscut că colaboratorul d-sale ne-a atacat de multe ori aiurea, fără să-i răspundem. Acum am răspuns *tocmai* fiindcă ne-a atacat în *Cuvîntul liber*. Atacul nu valora pentru noi prin conținutul lui, ci prin publicația în care era tipărit. Simte d. Filotti umilul omagiu ce aducem revistei d-sale ?

Acum, părăsind răspunsul directorial, să cercetăm răspunsul din corpul revistei, neînsoțit, nici de data aceasta, de o desolidarizare cu privire la conținut — așa-dar, răspunsul *Cuvîntului liber*.

Cetitorul își aduce aminte desigur că întîmplarea noastră avea un obiect precis : *Este sau nu d. Lovinescu „descoperitorul“ legii că în țările înapoiate formele nouă se introduc fatal și că, odată introduse, ele creează fondul — „descoperire“ care trebuia să provoace moartea noastră ?*

Noi am spus că d. Lovinescu nu este descoperitorul acelei legi ; că noi *nu* sîntem apărătorii formelor vechi și că *legea* am dezbătut-o noi douăzeci de ani. Și *singurul* răspuns triumfător al *Cuvîntului liber* era să ne probeze că d. Lovinescu *este* descoperitorul legii cu pricina și că noi am apărat formele vechi.

Ce ne răspunde *Cuvîntul liber* ?

„Ca o domnișoară nițeluș în vîrstă, [d. Ibrăileanu] disprețuise multă vreme să se amestece în jocurile tineretului — până cînd iată a pornit la danș și învîrtindu-se nici nu vrea să mai ție samă de pîngele și tocurile pantofilor săi Louis XV“.

Nu este în chestie vîrsta și tocurile pantofilor d-lui Ibrăileanu. În chestie este dacă d. Lovinescu a „descoperit“ sau nu legea mortală pentru noi.

„Ceea ce caracterizează pe d. Ibrăileanu e lipsa de personalitate la asemenea perfecțiune, că ar fi putut face gelos pe filozoful Kayserling... pentru un judecător de artă e o condiție nu esențială, ci indispensabilă.“

Lipsa de personalitate a d-lui Ibrăileanu și Kayserling nu rezolvă întrebarea dacă d. Lovinescu „a descoperit“ sau nu legea mortală pentru noi.

„Socialismul și poporanismul — care e un socialism al mediocrității economice și sufletești — au năpădit peste d. Ibrăileanu. Dar de câte ori d. Ibrăileanu, scuturându-se de praful grajdului redacțional, a fugit nebun pe câmpuri și a revenit apoi cu un pai de libertate anarhică și estetică...“

Mediocritatea sufletească a poporanismului și grajdul *Vieții românești* nu rezolvă întrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit“ sau nu legea mortală pentru noi.

„Toată lumea știe că poporanismul politic se situase între conservatori și social-democrați și, în acest spațiu, deși lupta pentru împroprietărirea țăranilor și votul universal, poporanismul era o școală politică reacționară prin idealul ei mărturisit: crearea unei democrații rurale.“

Poate să știe toată lumea ce-i place. Aceasta nu rezolvă întrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit“ sau nu legea mortală pentru noi.

„Toată lumea știe că pentru a combate influența reală a poporanismului *Vieții românești*, C. Dobrogeanu-Gherea scrie monumentală lui *Neoioabăgie*.“

Poate să știe toată lumea și acest lucru. Aceasta nu rezolvă întrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit“ sau nu legea mortală pentru noi.

„Vine Rodica de la fântină cu cofițele pline cu apă, vin flăcăi și fete cîntînd de la muncă, s-aude buciumul sunînd de departe, vin fugînd și mugînd vacile de la păscut; scîrțîie cumpăna de la fântină, latră cîinii, oile behăiesc, sar mieii, cîntă cocoșii, o adevărată societate Chanteclair: asta în intenția și imaginația poporanismului de doctrină.“

Rodica, flăcăi, buciumul, vacile, cumpăna de la fântină, cîinii, oile, mieii, chanteclair nu rezolvă întrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit“ sau nu legea mortală pentru noi.

„O carte întregă scrie apoi d. H. Sanielevici, *Poporanismul reacționar*, în care duce mai departe analiza

științifică a lui Gherea, indicînd caracterul retrograd rural al mentalității fruntașilor poporaniști, precum și falimentul estetic al literaturii tendențioase poporaniste culminată în d. I. Ciocîrlan. Un studiu de o neobișnuită adîncime scrie d. Șt. Zeletin, *Revoluția burgheză în România*, în care arată că democrațiile apusene agrare, evocate de poporanismul român în care arată...

Nu sînt în chestie d-nii Sanielevici, Ciocîrlan și Zeletin, nici mentalitatea retrogradă și rurală a poporaniștilor. În chestie este dacă d. Lovinescu a „descoperit” sau nu legea mortală pentru noi.

„Tocmai ne cad sub ochi rîndurile d-lui Ibrăileanu citate de d. H. Sanielevici din *V.r.* : literatura românească nu poate fi decît românească...”

Ar putea să fie adevărată propoziția contrară că : „literatura românească nu poate fi decît franțuzească” — aceasta n-ar rezolva întrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit” sau nu legea mortală pentru noi.

„Și iată ce scrie d. Ibrăileanu în numărul cel mai nou al *Vieții românești à notre intention* : «Și ce idee curioasă că noi sîntem țărăniști, dar ne-ascundem. Dacă am tipări literatură țărănească pentru țărani, am putea ascunde ? Am putea ascunde că propagăm această literatură dacă am propaga-o ?»“

Țărănismul literar al d-lui Ibrăileanu nu rezolvă întrebarea dacă d. Lovinescu a „descoperit” legea mortală pentru noi.

Așadar d. Filotti nu vrea să răspundă. Colaboratorul său nu vrea să răspundă. N-o spunem aceasta cu nici o amărăciune, că doar nu noi sîntem acei care rămînem cu paguba. Că revista *Cuvîntul liber* l-a aruncat peste bord pe d. Lovinescu, după ce l-a băgat în afacere — e treaba ei.

La atacurile citate mai sus, al căror ton necuviincios n-a fost determinat de tonul nostru și care n-au de-a face cu întrebarea dacă d. Lovinescu este original sau nu în filozofia lui — la acest atac, care, în loc să fie un răspuns la o întrebare precisă, e un proces al ideilor noastre —, *la acest atac nou*, chiar dacă am voi să răspundem, discuția ar fi imposibilă, deoarece, cu privire la această nouă problemă, nu ni se aduce nici o argumentare. Se aduc simple afirmații („Toată lumea știe“), întărite prin simple declarații că așa au spus și cîteva... somități intelectuale. Ar trebui să deschidem operele ace-

lor somități, să luăm act de argumentele lor și să le răspundem — lor, și nu *Cuvîntului liber*. Dar aceasta e cu totul altă afacere, o afacere din care n-ar rezulta deloc, oricare ar fi rezultatul discuției, că d. Lovinescu a descoperit sau nu legea cu pricina.

Ori poate *răspunsul* e în *afirmația* goală că democrația rurală este reacționară? Chiar dacă democrația rurală ar fi reacționarism — întrebarea e dacă este ea o *formă veche*. Și n-am auzit să fi existat democrație rurală pe vremea lui Ștefan cel Mare, pe vremea fanarioților, pe vremea lui Mihalache Sturdza, a lui Cuza și chiar a regelui Carol I. Democrația rurală e ultima *formă nouă* importată la noi. Iar în Apus e tot ultima formă nouă, căci democrația rurală e mai nouă decît burghezia industrială și democrația urbană. Dar chiar dacă democrația rurală ar fi o *formă* de pe vremea lui Tepeș? Ar urma de aici că d. Lovinescu a „descoperit“ legea cu pricina?

Viața românească, nr. 1, 1925

O revistă și cetitorii săi

Dar să vedem ce servește *Cuvîntul liber* cetitorilor săi.

„Poporanismul era o școală politică reacționară prin idealul ei mărturisit : crearea unei democrații rurale. Faptul ar fi fost unic pe suprafața pămîntului (toate democrațiile au fost urbane).“

Cuvîntul liber arată o caldă simpatie pentru partidul țărănesc al d-lui Mihalache. De cîte ori e atacat acest partid, *Cuvîntul liber* îl apără cu căldură. Bănuim chiar că printre colaboratorii lui, copărtași la program, sînt și țărăniști. Dar „democrația rurală“, batjocorită în citatul de mai sus, e însuși partidul țărănesc...

„O carte întregă scrie apoi d. H. Sanielevici, *Poporanismul reacționar*, în care duce mai departe analiza științifică...“ „Un studiu de o neobișnuită adîncime scrie d. Șt. Zeletin în care arată că democrațiile apusene agrare... evocate de poporanismul român, Danemarca, Olanda, nu sînt o eflorescență socială, ci o degenerescență a unei burghezii mercantile.“¹

Cartea d-lui Sanielevici e terfelirea partidului țărănesc. Cartea d-lui Sanielevici denunță improprietărea și votul universal ca primejdioase democrației urbane, „hiper urbane“ burgheziei, civilizației, culturii și antropologiei. Nimic din ceea ce spune azi *Vîtorul* și *Universul* despre partidul țărănesc nu lipsește din cartea d-lui Sanielevici : nici demagogia țărăniștilor, nici bolșevismul lor, nici șărlătănia lor. Cartea d-lui Sanielevici este expu-

---

¹ Așadar, studiul d-lui Zeletin, care susține „pe de jos în sus“ (și pe care-l „prăbușește“ d. Lovinescu) conține adevărul. Atunci cum poate *Cuvîntul liber* să se extazieze de „sus în josul“ d-lui Lovinescu ? *Cuvîntul liber* e prea lacom.

nera „științifică“ a atitudinii *Viitorului* și d-lui Stelian Popescu. Cum poate *Cuvîntul liber* să înjure pe d. Stelian Popescu și în același timp să aplaude și să recomande cetitorilor pe d. Sanielevici ?

Cartea d-lui Zeletin, aprig adversar al partidului țărănesc, e gloriificarea partidului liberal în ipostasul lui de acaparator al economiei naționale, cum spune *Cuvîntul liber*. Și cum poate *Cuvîntul liber* condamna cu atîta durere acapararea asta și recomanda în același timp tratatul care justifică științificește această „acaparare“ ?

Ce sistem ecosez administrează *Cuvîntul liber* cetitorilor săi ?

Și într-o revistă cinstită (*Cuvîntul liber* e o revistă foarte cinstită, foarte simpatică și foarte bine intenționată), e oare permis să se mistifice cetitorii ca în următoarea mică afacere ?

Iată-o.

Cuvîntul liber citează dintr-un articol al d-lui Ibrăileanu de acum douăzeci de ani următoarele :

„Literatura românească nu poate fi decît românească. Și spiritul românesc, considerarea lumii și reacția față cu lumea, fiind mai neperversit, mai curat la poporul românesc de la țară, numai acei scriitori vor reprezenta spiritul românesc care, sau fac parte din țărănime și n-au rupt legăturile morale cu ea ca luînd pe cei mai tineri, de pildă Octavian Goga și Ciocîrlan¹, sau care, dacă nu fac parte din țărănime, și-au plecat urechea la popor, s-au botezat în izvorul curat și românesc al sufletului popular, ca de pildă Sadoveanu, sau fac parte dintr-o clasă superioară, dar care, din cauze istorice, trăind cu poporul, departe de influențele nefaste străine, care au trecut peste aceste țări...“ *

Influențele nefaste străine, care au trecut peste aceste țări, sînt : slavismul, turcismul, fanariotismul, rusismul.

¹ D. Ciocîrlan nu e pus aici pentru valoarea sa, ci pentru a ilustra geografia literară de atunci. Dealtfel, d. Ciocîrlan a avut mai mult talent decît Pop-Reteganul și ceilalți scriitori populari din Ardeal, lăudați de d. Sanielevici, maestrul *Cuvîntului liber*. De d. Ciocîrlan noi n-am publicat decît două schițe la început, căci, cine știe din ce cauze, d. Ciocîrlan nu s-a menținut la nivelul debutului său.

* *Scriitori și curente*, 1906, nr. 1 al V.r.

Cetitorul treaz va înțelege că niciodată n-am fost mai apărători ai formelor nouă, ai „europenismului“, ai „occidentalismului“, ai bonjurismului, ai sanielevicismului, ai zeletinismului și ai *Cuvîntului liber*, decît în aceste fraze, în care ne-am ridicat împotriva orientalismului, care a înjosit țara și poporul și în care am combătut pe cei ce birfeau *formele nouă*, influența occidentală, franceză etc.

Cetitorul treaz va înțelege... Dar cetitorul mai distrat sau mai puțin ascuțit la minte, ori mai puțin familiarizat cu șurubăriile — cetitorul acesta trebuie oare mistificat din nevoi polemice ?

Mai departe.

Din lunga citație de mai sus, care începe cu fraza că : „*Literatura românească nu poate fi decît românească*“, *Cuvîntul liber* conchide că sîntem țărăniști. Dar „romănesc“ este egal cu „țărănesc“ ? Spus-am oare noi că „literatura românească trebuie să fie *țărănească*“ ? Și cînd spuneam noi că spiritul românesc e mai curat la clasele neinfluențate de turcism și fanariotism, adică la țărani și la *clasele superioare*, care au stat mai departe de fanariotism — făceam țărănism ? Din citația de mai sus, puteați trage tot cu atîta drept concluzia că sîntem boierîști !

Dar mult mai interesant e să arătăm până unde poate ajunge polemica modernistă.

Cuvîntul liber spune că a găsit citația despre care e vorba acum la d. Sanielevici. Dar fiindcă *sfirșitul frazei* citată de d. Sanielevici (citată de d. Sanielevici ca să combată spiritul specific) dovedea prea mult că-i vorba de caracterul specific național, și nu de țărănism, *Cuvîntul liber* suprimă acel sfirșit. Iată acel sfirșit :

„...*departe de influențe nefaste străine, care au trecut peste aceste țări* [acum urmează partea escamotată de colaboratorul d-lui Filotti] : *și-au păstrat sufletul românesc, ca de pildă clasa boierinașilor din care face parte Brătescu-Voinești, în ale cărui scrieri se vede ce înșamnă spiritul românesc în stare brută la popor, cînd din cauza unui trai bun și a oarecărei culturi — ca în clasa boierinașilor — ajunge să se rafineze.*“

Așadar, noi spuneam că literatura română, ca să fie română, trebuie să se inspire din sufletul românesc nepervertit. Acest suflet e mai ales la poporul de la țară

și la boierinași. Și vorbeam și de rafinarea prin cultură a sufletului brut popular.

Aceasta e țărănișm ?

A trunchia texte, a măslui cit n-ai trunchiat e occidentalism, e „formă“ nouă ?

Și ceea ce e mai frumos e că revista *Cuvîntul liber*, după ce comite trebușoara asta, se ridică indignată și ne întreabă pe noi dacă credem pe cetitori idioți cînd le spuneam că nu sîntem țărăniști.

Și mai interesant e să amintim că articolul din care face citația d. Sanielevici (pe care o trunchiază *Cuvîntul liber*), tipărit în *primul* nr. al *V.r.*, așadar un fel de articol *program*, se isprăvea cu această declarație, făcută anume ca să nu fim confundați cu țărăniștii literari :

„Desigur că un suflet românesc va face o operă românească *orice subiect* și-ar alege, chiar din viața străină, căci va privi viața străină prin o prismă românească“.¹

Ce mai țărănișm literar ?

Viața românească, nr. 1, 1925

---

¹ În n-rul trecut citam pe *Hamlet* (viață daneză), operă caracteristică pentru sufletul englez, și pe *Salammbô* (viață cartagineză), operă caracteristică pentru sufletul francez.

Mărunțișuri

Într-un interviu în care concentrează toată „mișcarea literară“ în propria-i persoană, d. Minulescu face un fel de istoric al relațiilor d-sale cu *Viața românească*.

D. Minulescu povestește cum s-a entuziasmat d. C. Stere de poeziile pe care poetul le-a recitat în salonul d-lui I. I. C. Brătianu și cum d. Stere i-a cerut cu insistență să-i dea acele poezii pentru *Viața românească*.

Apoi dacă e așa, ce atîta vorbărie despre exclusivismul *Vieții românești* ?

Dacă d. Stere, întemeietorul *poporanismului*, dacă d. Stere, directorul *Vieții românești*, s-a entuziasmat atît de tare de „poezia nouă“ a d-lui Minulescu, ce mai vreau *moderniștii* ?

Noi nu avem nici un motiv, și mai ales nici un interes să punem la îndoială buna-credință a d-lui Minulescu. D-sa este un om loial și un cavalier. Dar credem că îl trădează memoria — cu privire la unele detalii. Despre altele sîntem siguri că-l trădează.

D. Minulescu spune că poeziile pe care le-a recitat la acea masă și pe care i le-a luat d. Stere și le-a publicat „în cel mai apropiat număr“ al *Vieții românești* sînt : *Soarele*, *Morile* și *Vagabonzii*. Dar adevărul e că d-sa a debutat în *Viața românească* nu cu aceste poezii, ci cu *Nocturna*, în 1908 ; *Vagabonzii* au apărut peste patru luni ; iar *Soarele*, tocmai *peste doi ani*, în 1910. Iar *Morile* nu le găsim în sumarul general al poeziei din *Viața românească*, făcut în 1910 (poate s-a publicat după 1910 ?)

Așadar, d. Minulescu nu are memoria fidelă.

D. Minulescu spune că până atunci fusese respins de *Viața românească*. Nu ținem minte. Cînd debuta, numele d-lui Minulescu era ca oricare alt nume necunoscut. Dar dacă o afirmă, îl credem. Însă din faptul că debutantul Minulescu a fost respins de *Viața românească* se pot trage

concluzii în privința atitudinii noastre față de vreo școală literară? Cîți începători au fost respinși de *Viața românească*, începători care apoi au ajuns colaboratori și „stâlpi“ ai revistei?

D-sa mai zice că volumul d-sale, în care erau versurile publicate la noi, a fost „obiectul unei critici teribile“ în *Viața românească*.

Recenzia primului d-sale volum a fost făcută de un tânăr recenzent și nu i se nega, în ea, orice merit d-lui Minulescu.

Dar iată părerile chiar ale direcției revistei despre d. Minulescu, dintr-o recenzie neiscălită, deci directorială, și iată părerile d-lui Ibrăileanu:

„D. Minulescu are o limbă frumoasă, un vers de o rară muzicalitate și unele imagini (poate toate, pentru cine le înțelege) de o noutate și de o frescheță care îl pun în rîndul scriitorilor noștri de talent. D. Minulescu e un simbolist — și un simbolist nu-i nevoie să fie înțeles. Simbolistii nu-ți spun, îți sugerează. Și d. Minulescu îți sugerează întotdeauna ceva de departe, de aiurea, din ceea ce a fost, din ceea ce are să fie, d. Minulescu îți cheamă stări sufletești pe care le aduce până aproape de pragul conștiinței.“ (1910)

„Ei (dd. Sadoveanu și Goga), oa toți scriitorii absolut originali, au făcut școală, o sumedenie de scriitori cu și mai ales fără talent. Își imaginează cineva pe Cerna făcînd școală?

Voi aminti aici, tot în privința asta, pe d. Minulescu, care e un poet sonor, un «instrumentist». Acesta n-are multe lucruri de spus. El vrea numai să cînte și să sugereze. Dar în cîntec este original. Și deci a făcut școală.“ (1915)

Așadar, d. Minulescu era taxat poet de talent și superior lui Cerna (cel mai *poporanist* poet ca fond), care pe vremea aceea era socotit ca un scriitor de primul rang din întreaga literatură română, egal cu Eminescu, iar pentru d. M. Dragomirescu, superior lui Eminescu, pentru că avea asupra acestuia avantajul de a fi... „optimist“.

Părerile noastre de azi asupra „romanțelor“ nu sînt aceleași ca în 1910. De atunci aceste romanțe s-au învechit tare. Le-a învechit vremea și imitatorii. Și avem impresia că le-a învechit și însuși d. Minulescu prin înversunata sa persistență de a se pașișa singur — soarta

oricării *poezii* sprijinită prea mult pe manieră și pe procedeu.

Dar în ultimul timp d. Minulescu s-a reinnoit. Astă vară ne-a spus două poezii, *Iarnă* și *Primăvara*, foarte frumoase. Și cum își spune d. Minulescu versurile!

În același interviu, d. Minulescu povestește cum s-a entuziasmat d. Ibrăileanu de romanul d-sale *Roș, galben și albastru* și cum nici n-a mai simțit nevoie să asculte mai departe de capitolul II pentru a-l accepta.

Observați cum... se entuziasmează toți *poporaniștii* de d. Minulescu, poet și prozator, și totuși acești *poporaniști* sînt foarte... țărăniști și exclusiviști!

Dar despre romanul d-lui Minulescu vom vorbi altădată și vom da unele explicații asupra acestui din urmă entuziasm.

Viața românească, nr. 1, 1925

Ultima oară

Făcusem corectura bucăților de mai sus, cînd ne-au sosit ultimele reviste săptămînale din București.

Ce mai de atacuri împotriva noastră !

Să vedem, pe scurt, ce e cu ele.

Mai înainte de atacuri, să relevăm un cuvînt bun al d-lui Filotti. D-sa regretă mult că într-un număr anterior al revistei d-sale s-a vorbit de „spiritul fericit în propria sa *inconștiență*“ al d-lui Ibrăileanu. Dar pe noi nu ne-a supărat deloc ! D. Filotti zice că e o greșeală de tipar, în loc de „spiritul fericit în propria sa *inconsistență*“. Credem. Dar tot zețarul a avut dreptate cînd a greșit, căci *fericit de propria inconsistență* nu e deloc psihologic. De *inconsistență* nu-i nimene fericit, pe cînd *fericirea inconștienței* e un adevăr — și zețarul știe bine ce-a făcut ! Dealtfel, zețarul era dator cu o greșeală *bună*, ca o compensare pentru eternele „greșeli“ de limbă românească (de spirit specific !), pe care zețarii le fac colaboratorului *Cuvîntului liber*.

Și acum, ca să nu mai așteptăm vreo *erată* a *Cuvîntului liber*, corectăm noi și alte greșeli făcute de zețar în articolul ultim al *Cuvîntului liber*, articol pe care d. Filotti se vede că nu l-a cetit. Așadar, în loc de „masca de catifea a unei arte *slugarnice*“ (arta *Vieții românești*), să se cetească „a unei arte *sinoptice*“ (începe tot cu s) ; în loc de „*grosolana* confuzie“, să se cetească „*generală* *concepție*“ (începe tot cu g și c). Etc.

În corpul revistei, *Cuvîntul liber* continuă... răspunsul la articolul nostru.

Cu o convingere nestrămutată în prostia cetitorilor săi, polemistul „răspunde“ cu „etnicul“, cu „esteticul“, cu „poezia nouă“ și cu alte asemenea argumente menite să probeze că d. Lovinescu a „descoperit“ faimoasa lege,

argumente pe care d. Filotti persistă să le numească „răspuns *Vieții românești*“.

Gluma devine prea groasă.

Să vedem cum glumește *Cuvîntul liber*.

Fiindcă, pentru a ilustra o poziție față cu sufletul național — și nu pentru a emite judecăți de valoare estetică —, am pus alături numele d-lor Goga și Ciocîrlan, acum douăzeci de ani, el ne învață — el pe noi, care am umplut lumea cu numele d-lui Goga! — că Goga e un scriitor mare și Ciocîrlan un scriitor mort literaricește. Ei și? Ce câștigă d. Lovinescu? Sau poate pierdem noi ceva? Dar maestrul *Cuvîntului liber*, d. Sanielevici, cînd scrie mereu: Hugo, Sadoveanu (pe care-l detestă), ca să illustreze un gen de literatură, îl socotește pe d. Sadoveanu egal cu Hugo? Și dacă e atît de sensibil *Cuvîntul liber* la lipsa de discernămint literar, de ce nu moare de rușine cînd celălalt maestru al său, d. Lovinescu, compară (compară *din punct de vedere estetic*!) pe d. Eftimiu — cu cine? cu Goga? Nu. Cu Goethe, cu Byron, cu Leconte de Lisle.

Și ce ar câștiga d. Lovinescu dacă *Cuvîntul liber* ar izbuti să încurce lucrurile, cînd amestecă antisemitismul, naționalismul și patriotismul în discuția caracterului specific național? (Atragem atenția ceticitorilor *Cuvîntului liber* să nu se lase înșelați de acest amestec. Nu poate exista o operă mai *antinaționalistă* și în același timp mai *națională*, adică mai franceză, decît *L'Île des Pingouins* a lui Anatole France.)

Și totuși, fiindcă este prea evident că psihologia unui scriitor e specific națională, *Cuvîntul liber* nu se simte liniștit și aduce în sfîrșit un... argument (o probă în sfîrșit că d. Lovinescu a descoperit legea?). Argumentul constă în ipoteza nostimă că... concordanța dintre spiritul englez al operei lui Shakespeare și spiritul specific englez al englezilor poate să fie datorită faptului că „poporul englez, de atîtea veacuri frămîntat de acel geniu, a devenit și el nițeluș (glumă la adresa poporului englez) shakespeareian“. Desigur că Shakespeare a creat spiritul englez și trebuie de adăogat că l-a creat așa de strașnic, încît l-a creat cu putere retroactivă, căci acest spirit englez din Shakespeare istorici literari îl găsesc chiar și în literatură engleză din epoca saxonă, din veacul al șaptelea! (Că Shakespeare n-a prea „frămîntat“ publicul englez multe

veacuri, căci a fost selectat tîrziu de „publicul englez“, n-are a face ! Ar fi o întîmplare meschină...) La lumina acestei teorii fecunde, trebuie să înțelegem odată că individualismul și orgoliul englez l-a creat Byron ; misticismul slav l-au creat Tolstoi și Dostoievski ; spiritul galic l-au creat Rabelais și A. France ; spiritul „șoltic“ al lui Zelig Șor l-a creat Șalom Alehem.

Un alt argument că d. Lovinescu a descoperit „interdependența economică europeană“ și teoria că „forma creează fondul“ este o movilă — cum să zicem ? — o movilă de... descoperiri cu privire la palpitanta chestie a raportului dintre poezia modernistă și coșul *Vieții românești*.

În colecția aceasta de neadevăruri, strălucește mai ales unul : că am pus la coș pe d. Lucian Blaga, pe care noi, de la început, l-am descoperit și lăudat (pe-atunci d. Blaga scria în versuri).

Păcat de *Cuvîntul liber* !

În ultimul număr din *Mișcarea literară*, scrie și d. Lovinescu despre noi. D-sa recunoaște că n-a inventat mașina care trebuia să ne „prăbușească“. Dar se întrebă de ce i-am reproșat că nu e original, căci, zice d-sa : „Teoriile circulă“. Dar nu i-am reproșat nimic. A scos cartea, și am tăcut. Am vorbit numai cînd ni s-au dat în cap cu aceste teorii, în *Cuvîntul liber*. D. Lovinescu vine și cu o idee împotriva noastră, luată, cum mărturisește, de la d. Sanielevici și d. Zeletin (pe care, dealtfel, l-a „distrus“, în cartea sa). Știți ce idee ? Iat-o : „democrația rurală reacționară“...

În același număr din *Mișcarea literară*, d. Davidescu se arată foarte supărat pe noi. Oare ce-o fi la mijloc ? Ne poartă simbetele, pentru că i-am recenzat defavorabil romanul ? Ori ne-am mai țărănistizat în timpul din urmă ?

Căci mai anii trecuți stătea foarte bine cu noi. E drept, acum vreo trei lustri, l-am cam luat așa pe d. Davidescu. Dar d-sa a venit la noi cu un articol împotriva lui Macedonski, pe care l-am tipărit, fiindcă articolul conținea cîteva fapte de istorie literară.

E interesant acel articol, priveliștea „moderniștilor“ mîncîndu-se între ei ca rechinii și făcînd pe cumînții și pe tradiționaliștii, cînd se sfîșie între ei.

Iată fizionomia articolului :

„Macedonski nu s-a putut însă niciodată sustrage influențelor și niciodată nu s-a putut ridica în născocirea unei formule personale“. „Pricina acestor incursiuni prin toate formele de succes ale timpului și prin toate influențele accesibile unei culturi restrinse se găsește în goana cu orice preț după vilvă, precum și într-o nemăsurată ambiție.“ „«Junimea» este o forță vie; sufletul acestor mișcări de regenerare literară era Maiorescu. Macedonski a simțit lucrul acesta și în fruntea volumului său de *Poezii* a pus următoarea dedicație : «Cu înaltă stimă, autorul închină domnului T. L. Maiorescu», care, însă, a rămas rece la această apostrofă și a urmat să nesocotească astfel veleitățile de notorietate literară ale tânărului autor. Rezultatul se știe. Macedonski a luat aproape brusc poziție potrivnică și, exact în măsura în care celălalt susținea cultura germană, s-a improvizat în campion al culturii franceze.“ „Succesul acesta [al lui Eminescu], și mai ales al *Scrisorilor* a determinat pe Macedonski să scrie și el, la fel, *Noptile*“. „Dealtfel, în *Nopti* întilnim tot materialul rulant din *Scrisori*.“ „Pornind pe un drum de aventură literară mai mult, și-a rotit privirile pretutindeni unde credea că va putea găsi o formulă menită să-i justifice existența. Symbolismul tocmai începea să se înfiripeze în Franța. Macedonski s-a silit să facă atunci symbolism.“ [Va să zică aceasta este cauza nașterii școlii simboliste în România ? *Nota red.*] „Amestecul acela de zădarnică poezie macabră și de anatomie ieftină (a lui Rollinat), de morgă și de ospiciu, își face repede cuib în Macedonski.“ „Încercări hibride de a imita symbolismul.“ „În Caragiale a găsit un plagiator, în Eminescu un nimic, Maiorescu a fost privit drept o nefericire a țării, iar Coșbuc o negare a talentului.“ „Citirea, mai ales în bloc, a scriselor lui lasă o impresie penibilă de sărăcie mozaicală și nedumerește asupra drepturilor pe care și-a rezemat pretențiile.“ „Lucrurile însă au fost ca să fie *invins* și ca victoria să rămână definitiv de partea *celor chemați*.“

Curiozități

Ziarul *Aurora* (prin pana d-lui Tudor Teodorescu-Braniște) ne zugrăvește ca malonești, firește pe înconjur. Vorbind de faimoasa „lege“ a „interdependenței“, spune că noi ne-am însușit pe nedrept paternitatea ei, căci a fost „introdusă“ (adică împrumutată) din Occident de socialiști, cu mult înainte de apariția *Vieții românești*, și a fost apoi formulată de Gherea în *Cuvinte uitate*.

Trimitem pe *Aurora* la n-rul *Vieții românești* din decembrie 1924 — adică la articolul nostru, din care ea scoate pretenția noastră de paternitate a legii — și o rugăm să cetească din nou următoarele cuvinte, scrise românește și fără nici o greșală de tipar :

„Această lege, «descoperită» în acest sezon, a fost descoperită de Gherea acum patruzeci de ani și a fost utilizată de el mereu în toate scrierile și polemicile sale“.*

Ni se pare că ne-am exprimat destul de clar. În orice caz, talentul nostru stilistic nu ne îngăduie o claritate mai mare. Acum, să cităm cuvintele de admonestare ale *Aurorei* :

„Și — lucru curios încă ! — o revistă de importanța *Vieții românești* s-a grăbit să afirme cu toată seriozitatea că această lege îi aparține.“

Da, în adevăr, foarte curios...

Zelul pentru d. Lovinescu îl putea cheltui mai bine *Aurora* scoțind pe acest sociolog din încurcătură, față cu d. I. C. Filitti, care în n-rul de ianuar al *Convorbirilor literare* își reclamă paternitatea unei părți din volumul I al d-lui Lovinescu. Și un rest de zel (că are de unde)

---

* „Prăbușirea“ poporanismului, vol. de față, p. 114

il mai putea cheltui *Aurora* și cu d. Barnoschi, care-și formulează în n-rul trecut al *Vieții românești* drepturile sale asupra unei părți din ceea ce-a rămas nereclamat de d. Filitti.

Așadar, necetind cu atenție articolul nostru (adică cetindu-l cu o totală lipsă de atenție), *Aurora* crede că polemica noastră a avut de scop probarea vreunei paternități. De fapt, acel articol vroia să arate că e nu știu cum, voim să zicem ridicol, să fim amenințați că vom fi distruși, fiindcă au apărut într-o carte niște idei a căror existență însemnă moartea noastră — când ideile acestea le dezbătusem noi o viață întreagă.

Aurora apăra, firește, „democrația rurală“ împotriva filozofiei d-lui Lovinescu. Se putea dispensa. Stendhal spunea că, dacă vrei să faci platitudini, fă-le încai primului ministru. *Aurora* să discute mai bine cu primul ministru, cu Gherea sau cu d. Zeletin, care au formulat, mai înainte și mai bine, ideile d-lui Lovinescu despre democrația rurală.

Dar nu-i nevoie de multă discuție nici cu maestrul. Într-o țară țărănească, fără industrie mare, ce altfel de democrație se poate face? Că doară nu e vorba de alegere, ci de un fapt dat, fatal.

...Dar până la una, alta, pentru cetitorii *Aurorei*, *Viața românească* a rămas o publicație care își însușește ideea unui autor mort și, culme a nerușinării, învinuiește pe un nevinovat că i-a furat această idee.

Și serviciul acesta îl face *Vieții românești* tocmai *Aurora*, „care de !... să ne așteptăm de la dumneaei la o protecție !...“¹

Dar, bine, *Aurora* n-a băgat de samă că nu cultivăm căutarea paternității? Dacă ea însăși nu e în măsură să știe ce-am putea reclama ca al nostru din opera d-lui Lovinescu, n-a văzut cel puțin că publicații și oameni care nu ne sînt prieteni, ca *Ideea europeană*, ori d. Ni-

---

¹ Recunoștem însă că acest lucru e greu, căci d. Lovinescu are arta rară de a produce în cetitor amnezia necesară.

colae Petrescu (în *Mișcarea literară*) vorbesc mereu de ceea ce a luat d. Lovinescu de la noi, fără să mărturisească ?

Și în loc să aprecieze rezerva noastră (unii prietini numesc această rezervă : imbecilitate), *Aurora* face pe cetitorii ei să creadă că noi am furat moștenirea defunctului Gherea.

Viața românească, nr. 3, 1925

Cătră d. Rebreanu

D. Rebreanu declară că e „mihnit“ de atitudinea *Vieții românești* față de revista d-sale.

E vina noastră ?

Mișcarea literară ne-a atacat în primul ei număr. Cum am răspuns noi ? Creștinește : am primit apariția *Mișcării literare* cu vorbe bune și am felicitat-o că are director pe d. Rebreanu. Apoi am restabilit liniștit faptele, pentru care eram batjocoriți. Răspunsul *Mișcării literare* a fost ofensator. Ce-am făcut noi atunci ? Am insultat-o ? Nu. Am răspuns regretînd că d. Rebreanu nu vrea să rămînă în termeni buni cu noi, am deplîns lipsa de „occidentalism“ a polemicii și am dovedit cu argumente că *Mișcarea literară* nu are dreptate în cele ce spune despre noi.

Și atîta tot.

Să spunem drept, avem prea multă dreptate. Ne plictisește atîta dreptate. Am voi să nu avem uneori, să putem gusta voluptatea de a ne recunoaște vinile și greșelile. Ar fi și o priveriște educativă pentru public și pentru confrăți.

Așa, de pildă, se putea foarte bine ca să ne supărăm că *Mișcarea literară* ne atacă în primu-i număr și s-o înjurăm și mai ales să-l înjurăm pe d. Rebreanu, *răspunzător*, căci e director (injură a doua a *Mișcării literare* era neiscălită, *deci* venită chiar din partea directorului).

Dar am fost calmi, prea calmi poate. Ne-am zis : d. Rebreanu e romancier : directorii romancieri nu-și prea conduc ei revistele (și deci „joacă șoarecii pe masă“); d. Rebreanu e înconjurat de moderniști, și ăștia sînt o specie de viețuitoare care se infiltrează cît pot mai tare și foarte tenace : necreînd o literatură mare, cu care să

invingă, ei discută, discută, propagă și iar propagă, și cam insultă.

Tot așa ca d. Tudor Teodorescu-Braniște, mai sus analizat. Ne-ar fi fost ușor să recunoaștem vina, dacă am fi greșit. Și am fi putut greși; am fi putut uita cine e proprietarul „legii“. Trăim din adolescență cu ea și putea să ni se pară că e a noastră. De fapt, nici nu știm cine o fi adus-o, d-rul Russel, Zubcu Codreanu, Gherea, ori o fi importat-o vechii socialiști autohtoni. Trebuie să fie adusă din Rusia (nu din Occident, cum crede d. Braniște; Occidentul nu poate fi preocupat mult de o astfel de lege). În orice caz, paternitatea nu o poate avea cineva de la *Viața românească*, căci pe vremea când a fost ea utilizată întâia oară cei de la *Viața românească* erau elevi în liceu. Dar, încă o dată, indiferent de cine a formulat-o la noi întâi, ea a fost crezul *nostru* al tuturor, și puteam întrebuița un *noi* inconștient abuziv — și atunci cu plăcere am fi recunoscut greșeala.

(Și ca să revenim un moment asupra unui litigiu — înțelegeți ce comic ni s-a părut să fim anunțați amenințător că, dacă până acuma ne-a mers cum ne-a mers, apoi de-acum înainte ni s-a încheiat, căci s-a descoperit o lege nouă, asasină pentru noi. Ni s-a părut așa de comic, încît poate am făcut prea mare caz și haz de pretenția asta nostimă.)

În definitiv, ne pare rău că nu am putut recunoaște că am prădat pe Gherea!

Viața românească, nr. 3, 1925

Ce-a făcut «Viața românească» pentru literatură ?

În timpul din urmă s-a pus cu tărie această întrebare. S-o discutăm.

Răspunsul adversarilor variază, fiindcă ei nu sînt bine lămuriți ce e mai uimitor pentru noi : să nu fi făcut nimic, ori să fi făcut foarte mult, dar numai rău.

Firește, noi nu putem împărțași nici una din aceste opinii.

Nu avem de gînd să ne lăudăm aici. (Dealtfel, dacă am face-o — și cu cît am face-o mai mult —, cu atît am fi mai în nota vremii. Un modernist, ca să dăm un singur exemplu de... modestie, spunea mai dăunăzi că raportul dintre noi și ei e ca acela dintre „Pieile roșii“ și constructorii edificiilor cu patruzeci de rînduri. Ați înțeles că Pieile roșii sîntem noi și marii arhitecți sînt ei...) Dar trebuie să vorbim, pentru că există o generație tînără, care nu cunoaște trecutul acestei reviste și sîntem obligați s-o lămurim. *Obligați* pentru că, prin vechimea ei și prin numărul, felul și varietatea colaboratorilor ei de-a lungul vremii, *V.r.* e un fragment din evoluția literară a acestei țări. Prin tot ce este și prin tot ce-a fost, *V.r.* este mai mult decît suma redactorilor și colaboratorilor ei. Este *un fapt* din istoria culturii și literaturii noastre, așa de obiectivat *deja*, devenit autonom chiar de noi, încît avem impresia că putem vorbi de ea ca de ceva oarecum în afară de noi. An cu an, în atîta vreme, și cu colaborarea atîtor scriitori (mulți dispăruți), s-a tot acumulat ceva, s-a tot închegat ceva, care nu este numai *noi* — s-a format ceva, față de care avem o răspundere; ceva care trebuie păstrat, apărut și transmis altora.

Ce-a făcut *Viața românească* pentru literatură ?

Marele nostru merit a fost poziția noastră față cu ideea de „școală literară“. În privința aceasta sînt, iarăși, două opinii — în legătură cu cele două, de care vorbeam

mai sus, despre rolul nostru. Cei care opinează că n-am făcut nimic pentru literatură spun că nu reprezentăm nici un curent, cei care sînt de părere că am făcut tot răul posibil literaturii spun că sîntem țărăniști. De data aceasta, nu mai respingem ambele opinii, ca mai sus. Dreptatea e cu cei dintîi : n-am venit cu nici o școală. Mulțămită acestei sărăcii și modestii, am putut întruni în aceeași casă scriitorii din diferite școli și i-am făcut să nu se uite așa de dușmănos unii la alții.

Am forțat apoi pe mulți scriitori de talent, chiar pe unii din cei „mari“, să iasă din nepăsare și să scrie.

Am introdus plata scriitorilor (ca în Occident), lucru pentru care am fost foarte înjurați... Dar prin aceasta am stimulat pe scriitori și le-am dat o conștiință mai bună despre meseria și rolul lor în lume.

Viața românească a fost prima revistă mare și răsplatită mult. Adică prima revistă care a dat la foarte mulți cititori o materie literară bogată. Această materie literară a fost de toate felurile, de toate școlile. Așadar, a pus înaintea cititorului toate culorile curcubeului nostru literar, l-a făcut să guste literatură diversă, ori să aleagă mai în cunoștință de cauză. Această literatură a fost bună, pe cît au permis condițiile de fapt ale literaturii din ultimii douăzeci de ani.

Am făcut așadar o revistă bună. (Trebuie s-o spunem, nu ca să ne lăudăm, ci ca să putem dezvolta ideile ; ș-apoi meritul e mai mult al colaboratorilor noștri.) Bună, prin colaboratorii ei, dintre care unii iluștri, și prin compoziția ei tehnică europeană și complicată. Revista avînd, din această cauză, prestigiu, am putut impune publicului pe scriitorii începători pe care-i tipăream și am putut contribui la scoaterea din conștiința publicului mare a acelora pe care-i respingeam.

V.r. a contribuit la curățirea terenului de școlile exclusiviste, pe care le-a găsit în luptă la apariția ei, criticînd pe scriitorii acelor școli, nepublicîndu-i, distrugîndu-le publicațiile prin concurență și prin atragerea elementelor de valoare rătăcite la ele.

Desigur că școlile ori curentele literare rele, greșite, ca și scriitorii slabi, mor de la sine. Dar pe cît are un rol și publicistica în dărîmarea lor, noi am avut acest rol. Acest lucru ni l-au recunoscut și adversarii, firește sub altă formă. Ei au spus că prin mașinațiuni, prin

bani, prin demagogie literară etc. am atras scriitori, am descompletat redacții, am contribuit la desființarea de reviste și de curente literare. Da, e adevărat, dar avem pretenția că am servit în chipul acesta literatura națională.

Și am avut asupra mișcării literare și o altfel de influențare, mai directă, *singura influență directă bună, pe care poate și trebuie s-o aibă o publicație* asupra scriitorilor — o influență culturală. Acest lucru ni s-a recunoscut tot de adversari și, firește, tot sub altă formă. Am fost învinuiți, deci, că am „stricat“ pe scriitorii pe care i-am atras la noi, că le-am distrus idealismul tradiționalist, că i-am făcut cosmopoliți — ori, invers, că am sălbăticit pe cei civilizați.

D. Sanielevici, ca să-și completeze atacurile de acum douăzeci de ani împotriva d-lui Sadoveanu, spune că acest scriitor s-a mai civilizat grație nouă. Ce merit mare am avea dacă noi am fi șlefuit acest diamant rar! Dar n-avem acest merit. Dacă s-a schimbat ceva în d. Sadoveanu, aceasta se datorește faptului că atunci când l-am cunoscut avea douăzeci și șase de ani, și azi (vai!), patruzeci și cinci. E drept că, fiind la un loc cu noi, a lucrat și el sufletește asupra noastră, și noi asupra lui, și a rezultat ce s-a putut, dar aceasta e altă vorbă. Desigur că am avut o influență asupra scriitorilor, dar cea mai mică a fost asupra d-lui Sadoveanu, pentru că d-sa, artist mare, e o personalitate prea puternică și deci mai refractară la influențe.

Făcînd parte dintr-o generație și dintr-un curent de gîndire care a vînturat multe din ideile „splendidului veac al XIX“ — pozitivism, evoluționism, marxism, criticism, naturalism; Auguste Comte, Darwin, Taine etc. —, am putut avea în mijlocul mișcării literare, într-o măsură oarecare, rolul pe care ni-l atribuie d. Sanielevici față de d. Sadoveanu (și meritul e mai mult al aceluși „veac“). Dar acest rol nu e acela al unei școli literare, ci al unui curent cultural, de idei, singurul care se poate exercita cu folos asupra scriitorilor.

În definitiv, meritul nostru a fost că am putut crea o revistă cu prestigiu, care să impună pe scriitorii buni și să pună în umbră pe ceilalți; și că n-am publicat decît ceea ce ni s-a părut *frumos* — ori din ce școală literară era scrierea.

Faptului că *nu am venit cu nici o școală literară* se datorește contribuția *Vieții românești* la literatura națională.

Dar s-a zis că am pus condiții extraliterare scriitorului.

Caracterul specific național, însă, și înălțimea sufletească a scriitorului nu sînt idei care vin în conflict cu estetica. Din contra. Sînt *condiții* de frumuseță a operei literare. *Frumosul* nu e un cuvînt gol. Ca să fie ceva frumos, trebuie să îndeplinească niște condiții. Și caracterul național este o condiție de frumos; înălțimea de suflet este și ea o condiție. Imitînd servil, nu vei crea o operă frumoasă; cu un suflet de vătav nu vei crea, de asemenea, o operă frumoasă.

A spune că un scriitor *bun* nu imită și nu-i un troglodit este a releva două din multele „note“ ale conținutului noțiunii de „frumos“.

Nefiind conduși de criterii de „școală literară“, ne-refuzînd coloanele noastre la nimic din ce era frumos, nepunînd coloanele noastre la îndămîna nici unui scriitor numai pentru că ar fi avut ideile noastre, dacă nu ni se părea că are și talent — am putut fi în situația să tipărim aici mare parte din ce s-a produs bun în țară și numai ce s-a produs bun, sau cel puțin onorabil. Că om fi greșit vreodată, oameni sîntem !

Și din aceeași cauză, am putut lăuda tot ce a fost bun și n-am fost tîrîți să lăudăm și ceea ce nu a fost bun (din motive de „școală literară“, ori amicitie politică și personală).

Noi nu am făcut pe estetii niciodată. (Am fost chiar învinuiți că punem arta în slujba politicii și a moralei.) Dar am dori să ni se arate cînd s-a înșelat direcția acestei reviste. Lăsînd la o parte pe scriitorii de azi, mărginin-du-ne la cei dinainte de război, pe care vremea și opinia publică i-au clasat deja, așa încît nu mai poate fi discuție, am dori să ni se spuie cînd ne-am înșelat asupra valorii scriitorilor.

Și nu am căzut în acest păcat, nu pentru că sîntem cine știe ce mare lucru, dar pentru că nu am judecat după criterii nici de școală literară, nici de gașcă. Estetii cei cu frumosul, care ne acuzau de politică și morală în literatură, ei s-au înșelat amar asupra scriitorilor. Ei, și nu noi, au spus că Cerna e cît Eminescu, d. Dragoslav cît

Creangă, d. Corneliu Moldovan un mare poet epic, d. Eftimiu un Goethe etc., etc., etc.

Aceste greșeli or fi în legătură și cu gustul lor estetic, dar credem că principala cauză e spiritul de gașcă. Noi am văzut esteți de aceștia înjosind pe un scriitor azi și laudându-l mâine, fiindcă între timp se întâlniseră în aceeași gașcă. Am văzut esteți înjosind pe un scriitor și apoi, când nu și-a putut alcătui o gașcă decît din scriitori din școala celui înjosit, laudându-l superlativ; am văzut esteți laudînd scriitori cu gîndul să-i cîștige pentru gașca lor și apoi insultîndu-i, când au văzut că nu reușesc; am văzut esteți laudînd scriitori un an, înjurîndu-i anul următor, pentru că se despărțise de ei, și laudîndu-i din nou, pentru că se împăcaseră iar.

Cauza pentru care n-am făcut nimic pentru literatură este, după unii (cei mai binevoitori pentru noi), faptul că n-am venit cu o școală literară ca să producem și noi douăzeci de scriitori *la fel*. Da, din acest punct de vedere, n-am făcut nimic, o recunoaștem. Am fost mai prejos decît toate publicațiile. Cea mai mică publicație țărănistă efemeră avea douăzeci de colaboratori care scriau *la fel*, deci a imprimat o... pecete proprie literaturii. Tot așa, cea mai mică revistă decadentă, care apărea două numere. Acum apare o revistă constructivă. Sînt douăzeci de scriitori care scriu *la fel* (ii și cam cheamă *la fel*). Iată o publicație care imprimă etc. Noi, e adevărat, n-am produs nici doi scriitori *la fel* în douăzeci de ani. Și doar puteam crea fără mare bătaie de cap o școală, ba chiar și mai multe. D. Goga avea mulți imitatori (școala Goga), dar i-am pus pe toți la coș. D. Sadoveanu avea mai mulți (școala Sadoveanu), dar i-am respins pe toți. Ce mai de școli-am fi putut avea!

După 1907, ne-a venit prin poștă o școală democratică și revoluționară, chipurile ca să ni se facă plăcere nouă, dar a trecut direct la coș.

Dar nu numai după 1907, ci întotdeauna ne-au venit la redacție nenumărate nuvele și poezii democratice (autorii lor credeau spusele adversarilor noștri că voim literatură cu democrație — să-i aibă pe suflet pe atîția bieți oameni), și ce mai școală bogată am fi putut avea!

Și imitatorii d-lui Minulescu ne-au asediat. Puteam avea și o școală minulesciană. Și așa mai departe.

Cred adversarii noștri că e greu să ai școli? Una, două, câte vrei? Nu e greu deloc. Putem inventa cite voiești, și să aibă aerul a ceva. Și dacă nu ne ajută imaginația, importăm.

Și atît pentru cele inventate de noi, cît și pentru cele importate, găsim noi scriitori care să le „realizeze“. Atîta așteaptă băieții. Hirtie și tipar să ai, școala vine îndată.

E mai greu să găsești talente — și talentele nu se bagă în nici o școală. Cine ar fi putut face din Goga un Arghezi și din Arghezi un Goga?

Fiindcă există istorici literari care clasifică pe scriitori în școli, cum clasifică zoologii păsările în clase — apoi s-a crezut că aceste școli pot fi formate cu voință, de către scriitori ori „îndrumători“ prin adeziune și hotărîrea de a fi într-un fel sau altul —, cum s-ar hotărî stiglețul, vrabia și scatiul să cînte la fel și să aibă pene de aceeași culoare. Școlile mari, adevărate, sînt *constatări* ale istoriei literare, nu partide literare cu program.

Ei, dar să lăsăm asta.

Ce-am mai făcut pentru literatură?

Am ținut publicul în curent cu mișcarea literară și de idei din străinătate și am dat astfel scriitorilor un public mai cunoscător, mai competent.

Am răsîndit revista în Ardeal, Bucovina și Basarabia (vorbim mereu în acest articol despre vremea dinainte de război) și am lărgit, și prin aceasta, publicul pentru scriitori.

Am simțit *talentul*, l-am îmbrățișat, l-am sfătuit după slabele noastre puteri, l-am „lansat“.

Am făcut o cenzură atentă operei colaboratorilor, începători și chiar neîncepători.

Și într-o ordine deosebită de idei — și ne gîndim acum și mai mult la vremea din urmă —, am lucrat pentru prestigiul literaturii române față de minoritari: *Viața românească* e una din puținele publicații periodice care pot ținea piept în chip onorabil revistelor rusești și nemțești, cu care sînt deprinși rușii din Basarabia și nemții din Ardeal.

Așadar, în rezumat, n-om fi făcut mult, dar tot am făcut ceva.

Să adăogăm, spre complectare, că *Viața românească* fiind și o revistă științifică și, mai ales, o tribună a ideilor democratice — reprezentînd așadar preocupările cele mai vii ale vremii —, a interesat cercuri mult mai largi decît o simplă revistă literară și astfel a putut răspîndi scrierile colaboratorilor ei beletriști în masa cea mare a cetitorilor.

Viața românească, nr. 3, 1925

Religia

În discuția care s-a încins asupra religiei prin revistele și ziarele noastre, ne-am amestecat și noi un moment.

Fiindcă discuția a luat direcții în care nu ne-am pronunțat și în care nu avem gândul să ne lăsăm tîrîți, deși unii combatanți ne implică mereu — ținem să ne arătăm punctul nostru de vedere, o dată pentru totdeauna.

Discuția, în care am intervenit și noi, era privitoare la *politică*, și nu la religie. Era vorba de cerința unei democrații creștine, singură — ni se zicea — în stare să remedieze starea actuală a Europei.

Noi am adus atunci obiecțiuni împotriva posibilității și eficacității unei astfel de democrații.

Cu privire la religie, la creștinism, la ortodoxism, la sentimentele unora sau ale altora, nu avem de spus altceva decît că aceasta, fiind o chestie de conștiință, e afacerea fiecăruia să creadă cum simte.

Și dacă ar fi să facem o statistică a articolelor noastre din punct de vedere al poziției față cu creștinismul, apoi, o spunem aproape fără glumă, dintre toate revistele, *Viața românească* vine imediat după *Biserica ortodoxă* și celelalte publicații bisericești. Un domn care combătea mai dăunăzi anticreștinismul (!) *Vieții românești*, uitîndu-și argumentarea și lacom să-și pună în contradicție adversarul, cita niște poeme creștine, publicate în *Viața românească* (atunci ce mai vrea?). D. Galaction a scris la *Viața românească* o sumă de articole creștine, dintre care unele de pură propagandă ! D-nii Sadoveanu și Pătrășcanu și-au tipărit aici o mulțime de capitole din *Viețile sfinților* etc. În schimb, articolele ateiste nu s-au publicat în această revistă.

Noi socotim că oricine e liber să creadă în ce vrea și cum vrea, și cînd d. Galaction a celebrat în *V.r.* învierea

lui Isus Hristos, învierea morților și concepția imaculată, nu i-am opus nici o rezistență. Din contra, am publicat cu plăcere paginile sale *sincere* și frumoase.

Religia, a spus Renan, este „romanul infinitului“, așa cum și-l închipuiește fiecare. Acest roman, când e sincer, e venerabil, oricare ar fi el. Și cu atât mai mult creștinismul, religia părinților noștri.

Ne-am ridicat însă împotriva amestecului religiei în politică.

Acest amestec ni se pare dăunător și politicei și religiei.

În Occident, amestecul acesta este o rămășiță, o *survivre*, cum se zice în sociologie. Iar din acest amestec nu are de câștigat nimic religia. Iată, de pildă, Franța. Lupta împotriva partidelor politice catolice merge, *fatal*, mai departe, ori alăturarea de obiectivul ei, adică chiar împotriva *credinței* catolice.

La noi, acest amestec ar fi și împotriva tradiției — și tocmai tradiționaliștii susțin acest amestec! —, pentru că la noi religia a stat întotdeauna în afară de luptele de partid, de când ține minte istoria și până azi. A imita pe Franța, unde acest amestec e o supraviețuire, a ne da această greutate — ar fi (să ni se permită această comparație cu lucruri mici) ca și cum ne-am da greutatea unei ortografii etimologice, ca să imităm pe francezi, unde această ortografie e o supraviețuire *fatală*.

Cînd ai avut noroc ca istoria să te scutească de o greutate, ce haz are să ți-o inventezi singur?

Acest amestec între politică și religie nu poate avea la noi nici măcar vreo tradiție culturală. Cultura noastră nu s-a creat pe teren religios. Kogălniceanu și Maiorescu, în cultura propriu-zisă; Alecsandri și Eminescu, în literatură, nu au nimic religios în activitatea și opera lor. Și doar erau cu toții tradiționaliști, oameni de ordine, „conservatori“.

Dar sînt țări unde religia face parte din tradiția culturală și literară, ca Anglia, dar, totuși, nu e amestecată în politică. Poporul englez, cel mai religios — cu *adevărat religios* — din lume, știe să deosebească perfect religia de politică. Insistăm asupra faptului că cel mai religios popor și cel mai bine organizat, cu cea mai sănătoasă politică, nu are partide politic-religioase. *Și religia se simte mai bine așa decît în Franța, ca și politica.*

Noi credem că în această discuție un adevărat creștin trebuie să fie de partea noastră, să ceară alătura de noi să nu se scoboare, să nu se înjosească religia, amestecînd-o în înverșunatele lupte dintre partide.

Religia trebuie să unească pe oameni ; nu să-i dezbine. Un partid ortodox sau catolic va pune ortodoxismul ori catolicismul în rîndul lucrurilor *combătute*. Un partid ortodox sau catolic va alunga de la el pe catolici ori pe ortodocși. În loc să grupeze pe oameni după interese, după idei *politice*, îi va grupa după credință — îndepărtînd pe cei de altă credință.

Partidele politice se alcătuiesc din oameni cu aceleași interese, din oameni care văd remediul nevoilor sociale în aceleași reforme *sociale*. Altă definiție a partidului nu poate exista.

Partidele noastre trebuie să cuprindă în ele tot felul de oameni, români, sași, unguri etc. (acesta e idealul unificării noastre), care au tot felul de religii. Pe toți aceștia îi pot uni ideile relative la problemele sociale și politice, și nu religia, care i-ar dezbinda.

Amestecul nostru în discuție a fost provocat de un articol, în care erau atacate democrațiile din Europa, pentru că nu-s creștine. Declarăm că *niciodată* nu vom putea fi siliți să ne aliăm la o... luptă împotriva lui Herriot, Macdonald și Vandervelde, să-i taxăm ca imbecili, încurcă-lume, ori (da ! aceasta este ideea filozofului nostru creștin) ca primejdioși. Acești oameni nu pot face democrație religioasă, chiar dacă ar vrea. În Franța poporul e catolic, protestant și liber cugetător. În Anglia sînt o sută de feluri de creștini. În Belgia, jumătate catolici și jumătate protestanți. Și un partid creștin *în genere*, care să-i grupeze pe toți, nu se poate. Nu există un astfel de creștinism. Creștinismul e ori ortodox, ori catolic, ori protestant etc. Partidele creștine din Occident sînt *catolice*.

Și-apoi creștinii sînt și conservatori, și liberali, și socialiști... *Creștinismul* nu poate diferenția partidele. Altceva le diferențiază.

Partidele creștine din Occident, care și unde sînt, sufăr de slăbiciunea de a ține departe oameni care, altfel, ar trebui să facă parte din ele, ori dau naștere ipocriziei de a adera la ele fără credință. E drept că au și avan-

tajul de a atrage oameni numai în cauza religiei lor. Dar ce fel de politică e aceasta ?

Apoi religia — dacă e curată, creștinească — nu e compatibilă cu politica. Politica e luptă, și creștinismul e resemnare și iertare. Politica e orînduirea lucrurilor lumeste, celor mai lumești. În ultima analiză, e o luptă pentru repartizarea bunurilor pămîntești. Religia e tocmai consolarea de lipsa acelor bunuri.

Democrația trebuie să aștepte totul de la ceea ce poate da această lume. Altfel, lupta ei pentru revendicări nu are nici un rost. Religia însă făgăduiește îndreptățirea, îndestularea, repararea — pe lumea cealaltă.

Religia, dacă e adevărată — fie ea creștină ori budistă —, amortește nevoia, indignarea, adică pîrghiile luptei. Ea consolează (și aceasta e marea ei menire), nu îndeamnă la rezistență și luptă. În politică, dacă întorci obrazul celălalt la palme, ai trădat cauza pe care o susții. D. Léon Daudet e creștin, dar nu face politică creștinească. Și trebuie să adăogăm că atitudinea atât de agresivă a creștinilor noștri politici nu e conduită creștinească. Isus Hristos ar repudia-o. D. Galaction nu este agresiv.

Încă o dată, și politica are de suferit din amestecul religiei cu ea, și religia. Și poate mai grav religia, căci se înjosește din cauza amestecului ei cu politica.

Religia e înjosită însă și mai mult, dacă se poate, de creștinii atei, care vreau s-o utilizeze în politică. Aceștia voiesc să adoarmă pe cei care sufăr de nedreptățile sociale, să-i devieze de la adevărata cale a mîntuirii, care e lupta pur politică împotriva beneficienților.

Noi credem că dacă Mitropolitul Dosoftei s-ar scula din morți și ar fi același „smerit Dosoftei“, tot așa de zelos pentru sfințenia credinții sale cum era cînd trăia, ar fi de aceeași părere cu noi : că religia nu trebuie înjosită prin amestecul ei în politică și că în afacerile utilitare oamenii trebuie lăsați să lupte politicește.

Poporanism, socialism, internaționalism

Poporanismul a fost combătut de unii ca o doctrină reacționară și șovinistă ; de alții, ca o doctrină socialistă și internaționalistă. Posibilitatea acestor atacuri atât de contradictorii se explică, trebuie s-o recunoaștem, nu numai prin reaua-credință a adversarilor, ci și prin faptul că am căutat să ne adaptăm situației noastre speciale, că am repudiat atitudinile obișnuite, copiate de aiurea, — atitudinile extremiste, care poate sînt legitime în Occident, unde societatea e bine diferențiată. La noi, țară în eternă „epocă de tranziție“, unde „Occidentul“ se combină mereu în diferite proporții cu „Orientul“, unde ni se pun probleme foarte *originale*, altfel sau în alt sens decît în Apus — nimic din Apus nu poate fi importat ca atare, ci trebuie adaptat la condițiile noastre. De aici o atitudine care, privită din punct de vedere al doctrinelor importate, nu putea intra ușor în nici una, de aici opiniile contradictorii asupra atitudinii noastre.

La învinuirea de reacționarism („democrație rurală reacționară“, „șovinism“) am răspuns în numerele trecute.

Să vedem acuma ce e cu „socialismul“ și „internaționalismul“ nostru.

Socialismul nu e un lucru rușinos. Și nici internaționalismul. A visa o lume în care tot omul să muncească, cu brațele sau cu capul, dacă nu-i bolnav, nebun ori decrepit, și să fie răsplătit cu exact prețul muncii sale, nu e o rușine. Și a visa o lume în care popoarele să nu se sfîșie, ci să conlucreze frățeste, iarăși nu e o rușine. Așadar, spunînd că nu sîntem socialiști și internaționaliști, nu ne apărăm de o rușine ori de o crimă, ci respingem o etichetare greșită.

E drept, adversarii n-au făcut numai o constatare greșită, ci au voit să ne și „compromită“, căci nu credem

să fi fost așa de entuziast convinși că sîntem socialiști și internaționaliști.

Obiceiu de a „compromite“ pe adversari cu sperietoarea aceasta este etern.

La 1864, Ion Brătianu denunța burgheziei naționale (în ziarul *Românul*) pe Mihail Kogălniceanu cu aceste cuvinte :

„D. Kogălniceanu, care nu voiește să fie tratat de socialiști ca reacționar, cum a fost Proudhon, merge mai departe decît dînsul... Cine ar fi bănuït una ca aceasta ? Cine ar fi crezut că și noi avem un om ca Burghezul de la Gand, un socialist, un ultrasocialist care aci sub epoletele de polcovnic, aci sub mantaua de curtizan, aci sub masca de boier, lucra la realizarea credinții sale socialiste.“

Pentru niște biete reforme timide, Kogălniceanu era nici mai mult, nici mai puțin decît un ultra-subversiv, care întrecea și pe Proudhon, „Leninul“ acelei epoci ! Și, dacă ar fi existat pe atunci bolșevism, desigur că Kogălniceanu ar fi fost taxat ca ultrabolșevic, „mai tare“ ca Lenin...

Cum vedeți, istoria aceasta veche se repetă la infinit, și nici noi nu putem fi decît socialiști. (Un publicist, pe care voim să-l cruțăm, și deci nu-i mai dăm numele, spunea acum cinci ani să sîntem bolșevici !)

S-a întîmplat să putem răspunde fără posibilitate de replică (de replică cinstită, bineînțeles).

Căci s-a întîmplat ca *Viața românească*, prin pana d-lui Stere, să fi adus cele mai tari argumente în contra *posibilității* socialismului la noi.

D. Stere a dovedit irefutabil că nu putem avea industrie mare, deci nici proletariat numeros, deci nici partid socialist. D-sa a mai adăogat că o revoluție socială la noi, chiar dacă ar fi cu puțință, ar fi primejdioasă ființei statului, pentru că țările burgheze ne-ar invada ca s-o înăbușe.

Aceasta teoretic.

În practică, prin acea „democrație rurală“, susținută de *Viața românească* și teoretizată de d. Stere copios, noi am urmărit împroprietărirea *individuală* a poporului român, adică am cerut acea organizare socială care e cea mai mare — singura — piedică pusă în calea socialismului.

Suspinații după burghezism, doritorii de burghezierea țării, teoreticienii burghezi ai burgheziei noastre, ei sînt acei care doresc, cu voie sau fără voie, socialismul român, căci trecerea României la adevărata formă capitalistă preconizată și dorită de ei va aduce socialismul și comunismul, cu perspectiva revoluției sociale.

Dealtfel, socialiștii au și făcut procesul „reacționarismului” nostru, reacționarism în care ei văd o piedică în calea socialismului.

Internaționalismul !

Dacă nu sîntem socialiști, atunci nu sîntem nici internaționaliști.

Dar să lăsăm logica și să trecem la fapte.

Poporanismul este legat de numele d-lui Stere.

Care a fost poziția d-lui Stere față de internaționalism ?

Cînd a venit din Basarabia acum treizeci și trei de ani, a găsit aici un partid, mai bine-zis, un curent cultural puternic, socialist și internaționalist, care domina o bună parte, și cea mai vie, din intelectualitatea țării.

D. Stere s-a adresat acestor oameni prin viu grai și prin scris (primele sale articole au fost niște foiletoane într-un ziar local — o polemică cu un socialist ieșan), spunînd că intelectualii unui popor tăiat în bucăți : o parte relativ liberă în Regat și altele subjugate de străini [...] nu-și pot permite internaționalismul. Că această situație *exceptională* impune oricărui român, orice idei politice ar avea el, să fie naționalist — în sensul că trebuie să pună pe primul plan al idealului revendicările naționale.

Și d. Stere reușind să convingă, cu încetul, de acest adevăr pe socialiști, a schimbat mentalitatea socialiștilor (afară de a citorva, care nu l-au iertat niciodată că a pervertit... idealismul !), și pătura aceasta cultă română a renunțat la internaționalism.

D. Stere a determinat-o să părăsească această ideologie. Și cum această pătură intelectuală avea în țară un ascendent mare atunci, rolul d-lui Stere nu va putea să nu fie prețuit de istoricul care se va ocupa cu epoca aceea. [...]

Și același naționalism (și nu internaționalism) poporanist l-a făcut pe același inițiator al poporanismului,

pe d. Stere, să se ducă în Ardeal mai tirziu, ca să împace
cele două fracțiuni învrăjbite ale conducătorilor de peste
munți.

Unde e internaționalismul poporanist ?

Nici reacționarism, nici socialism. Nici șovinism, nici
internaționalism.

Ci realism.

Viața românească, nr. 4, 1925

Iar interdependența !

Credeam că s-a isprăvit, dar nu ! De data aceasta cel care ne caută pricină este însuși istoricul „civilizației române“. D-lui publică un articol de fond în *Mișcarea literară*, intitulat : *Poporanism sau interdependență ?*

Acest „sau“ este suspect : Adică : ori ești poporanist, ori admiti interdependența. S-o admiti și să fii și poporanist este imposibil.

Și, în adevăr, titlul nu trădează gândirea d-lui Lovinescu.

Pentru d-sa „interdependența“ este egal cu... societate capitalistă industrială. Dacă admiti că o țară a intrat în sfera sau orbita țărilor occidentale, apoi te-ai prins ; trebuie să admiti că această țară trebuie să devină o țară de tip industrial.

Și cum toate țările de pe glob sînt intrate în orbita capitalismului, toate trebuie să fie țări capitaliste industriale.

Mai întâi o să-i observăm autorului că nu e de acord cu ucenicul său de la *Cuvîntul liber* *.

Nu voim să vorbim de paternitatea „legii“ interdependenței, pe care ucenicul i-o acorda și de care d. Lovinescu se leapădă. Și nici de paternitatea celeilalte „legi“, a formei producătoare de fond, pe care același ucenic i-o acorda generos și de care d. Lovinescu nu prea vorbește.

Voim să vorbim de alt dezacord. Ucenicul spunea că burghezia olandeză a fost distrusă de englezi și că olandezii, ca și danezii, au fost reduși la rolul de a mulge vacile pentru englezi.

Iată, dar, o burghezie ucisă din cauza „interdependenței“. Iată o „democrație rurală“ creată din cauza aceleiași faimoase „interdependențe“.

* F. Aderca.

Fără „interdependența“ aceasta, olandezii și danezii nu ar „mulge vacile“, ci ar fabrica cuțite — și ar fi democrație burgheză !

Această „interdependență“ uneori are efecte și mai tragice decât acela de a face pe cetățeni să mulgă vacile. Creează sclavia și negoțul de sclavi — ca în unele regiuni africane, intrate în „orbita“ capitalismului.

La noi, „interdependența“ a avut de efect „neoiobăgia“ — și apoi, prin înproprietărire, condițiile „democrației rurale“, și nu ale burgheziei industriale.

Ceea ce ne împiedică și pe noi să fim o țară capitalistă industrială e tocmai „interdependența“, fiindcă nu putem concura pe piața mondială industria mare occidentală și americană ; fiindcă există această „interdependență“ mondială, de aceea nu sintem și nu putem ajunge o țară capitalistă industrială.

Din cauza acestei „interdependențe“ ni se impune fatal o „democrație rurală“. Dealtfel (și „occidentalistii“ subțiri pot avea măcar această mulțumire) această „democrație rurală“ este tot un fapt de „interdependență“, pentru că, fără Revoluția Franceză, fără introducerea constituționalismului, a ideilor europene etc., această „democrație rurală“ era imposibilă, nu numai ca fapt, dar și ca concept.

„Interdependența“ însemnă numai atita : că o țară de pe glob nu poate evolua liberă de presiunea globului întreg, presiune exercitată în primul rînd de marile popoare civilizate și industriale. Efectul acestei presiuni poate fi pozitiv sau negativ. Ce rezultă de aici pentru fiecare țară atîrnă de împrejurările particulare ale țării respective. Poate rezulta industrie mare, ca și mulgerea vacilor, ca și negoțul de robi, ca și împodobirea hotentotelor cu cercei de sticlă.

Rezumînd — „interdependența“ duce la rezultatul că unele popoare mulg și altele sînt mulse. Și toată „filozofia“ e să nu fii muls. O țară ca România — care nu poate avea o industrie prin care să mulgă —, ca să nu fie însăși mulsă fără compensare, trebuie să-și organizeze agricultura, să facă „democrație rurală“... Să mulgă și ea, cum poate — pe calea aceasta —, pe ceilalți care o mulg prin capitalul și industria lor.

Imposibilitatea de a fi țară industrială și imperativul democrației rurale sînt efectele interdependenței.

„Interdependența“ aceasta este o lege, dar o lege nu produce aceleași fenomene în orice mediu unde se exercită. Legea gravitației ne spune că toate corpurile sînt atrase de pămînt și cad în jos. Dar iată că fumul nu cade în jos, ci se ridică în sus. Dar se ridică tot din cauza gravitației, și nu în contra ei. Legea operează și aici, dar efectul nu e cel obișnuit. Aplicînd legea bucherește, fumul ar trebui să cadă la pămînt.

D. Lovinescu, cînd tipărise volumul I, trimetea pentru lămurire la vol. II. Acum, deși a scos vol. II, trimite la vol. III, care va apărea. Dar dacă în vol. III nu are de gînd să răstoarne argumentarea d-lui Stere cu privire la imposibilitatea unei industrii mondiale românești, degeaba mai scoate acel volum. Înștiințarea noastră e pur altruistă.

N-am răspuns decît la atacuri. Dacă nu eram atacați (cîteva luni în șir), poate nici n-am fi vorbit de filozofia d-lui Lovinescu. În orice caz, am fi așteptat să-și tipărească toate volumele.

Imediat în legătură cu „interdependența“ aceasta, avem de discutat cu d. Murnu, alt ucenic, cum se va vedea, al d-lui Lovinescu.

Într-un interviu, acordat, firește, *Mișcării literare*, unde vorbește despre limbă, d. Murnu ne amestecă și pe noi. Nu-i place limba poporaniștilor. Dar l-am ruga să ne spună care e limba poporaniștilor. Vreun sistem lingvistic noi n-am construit. N-am recomandat niciodată nici un fel de limbă. D-sa citează un exemplu de limbă urită : cuvîntul „tăgăduiesc“. Este acela un cuvînt recomandat de poporaniști ? Ori utilizat cu predilecție de poporaniști ? D-sa citează un cuvînt *frumos*, inventat și utilizat de d-sa : „nevînt“. Sînt poporaniștii vinovați că nu întrebunțează acest admirabil cuvînt ? Dar, mă rog, ce înțelege d. Murnu prin limba poporaniștilor ? Limba d-lui Sadoveanu ? A d-lui Jean Bart ? A d-lui Codreanu ? A d-lui Ralea ? A Luciei Mantu ? A d-lui Topîrceanu ? A d-lui Ionel Teodoreanu ? A d-lui Demostene Botez ? A d-lui Philippide ? A recenzenților noștri ? A cui ? Există o limbă a *Vieții românești* ?

Nu-i așa că parcă visează d. Murnu ? E ! dar nu visează deloc ! D-sa e membru al ceaiului literar al d-lui Lovinescu și vine cu un mod de a gîndi contractat acolo.

Exemplul d-lui Murnu : „a tăgădui“ îl găsim în cartea de filozofie a d-lui Lovinescu, într-un capitol unde face procesul limbii curentelor literare de „cincizeci de ani încoace“, printre care prenumără și poporanismul. Printre exemplele sale — cuvinte de origine ungurească și slavă —, este și acest urît „tăgăduiesc“. D. Murnu i-a dus ideile la *Mișcarea literară*.

Și atunci să-l lăsăm pe d. Murnu și să vorbim de maestrul d-sale, care este mai complet, ca teorie și ca exemple.

D-lui Lovinescu nu-i plac cuvinte ca *mîntuire*, *biruință*, *neam* etc... Cei care întrebunțează aceste cuvinte, zice d-sa, „își închipuie că scriu o limbă mai autentic românească“. D-sa recomandă în locul acestor cuvinte pe : *salvare*, *victorie*, *popor*.

Ia să luăm un prost de aceștia care „își închipuie că scriu o limbă mai autentic românească“ și să vedem ce-ar ieși dacă s-ar face înlocuirile propuse de d. Lovinescu. Să-l luăm de pildă pe Eminescu și să vedem cum îi stă mai bine, așa cum „își închipuie el că scrie românește“. ori cum vrea d. Lovinescu. Să vedem apoi și dacă acele cuvinte „ungurești“ au înțelesul cuvintelor cu care le înlocuiește d. Lovinescu, cu versiunea gingașă, adică așa cum rezultă din înlocuirea propusă de d. Lovinescu.

Versiunea barbară : „Fluturi mulți de multe *neamuri* vin
în urma lui un lanț,
Toți cu inime ușoare, toți săgalnici
și berbantți“.

Versiunea gingașă : „Fluturi mulți de multe *popoare* vin
în urma lui un lanț...“

Versiunea barbară : „Împărat slăvit e codrul,
Neamuri mii îi cresc sub poale.“

Versiunea gingașă : „Împărat slăvit e codrul,
Popoare mii îi cresc sub poale.“

Versiunea barbară : „Împrejuru-i are dame
Și curteni din *neamul* cerb.“

Versiunea gingașă : „Împrejuru-i are dame
Și curteni din *poporul* cerb.“

Versiunea barbară : „Ale păsărilor *neamuri*
Ciripesc pitite-n ramuri“.

Versiunea gingașă : „Ale păsărilor *popoare*
Ciripesc pitite-n ramuri“.

- Versiunea barbară* : „Iară flamura cea verde se înalță an
cu an
Neam cu neam urmîndu-i zborul și
sultan după sultan.“
- Versiunea gingașă* : „Popor cu popor urmîndu-i zborul și
sultan după sultan.“
- Versiunea barbară* : „Eu îmi apăr sărăcia, și nevoile, și
neamul.“
- Versiunea gingașă* : „Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și
poporul.“
- (Caragiale și d. Topîrceanu au înnobilit și mai tare
pe Bolintineanu, în sensul lui, traducînd *neamul* prin
„națiune“.)
- Versiunea barbară* : „Prea făcurăți *neamul* nostru de
rușine și ocară.“
- Versiunea gingașă* : „Prea făcurăți *poporul* nostru de
rușine și ocară.“
- Versiunea arhigingașă* : (*Bolintineanu înnobilit*) : „Prea
făcurăți *națiunea* de rușine și ocară.“
- Versiunea barbară* : „Nu vedeți că rîsul vostru e în fiii
voștri plîns,
Că-i de vină cum că *neamul* Cain
încă nu s-a stîns ?“
- Versiunea gingașă* : „Că-i de vină cum că *poporul* Cain
încă nu s-a stîns ?“
- Versiunea barbară* : „Cine-au îndrăgit străinii, mîncea-i-ar
inima cîinii,
Mîncea-i-ar casa pustia și *neamul*
nemernicia.“
- Versiunea gingașă* : „Mîncea-i-ar casa pustia și *poporul*
nemernicia.“
- Versiunea barbară* : „Vulturii porniți la ceruri pîn'la
ramuri nu ajung,
Dar un vînt de *biruință* se pornește
îndelung...“
- Versiunea gingașă* : „Dar un vînt de *victorie* se pornește
îndelung...“
- Versiunea barbară* : „Pentru-a crucii *biruință* se mișcară
rîuri-rîuri,“
- Versiunea gingașă* : „Pentru-a crucii *victorie* se mișcară
rîuri-rîuri,“
- Versiunea barbară* : „Pe cînd oastea se așează, iată soarele
apune,

- Voind creștetele-nalte ale țării
să-ncunune
Cu un nimb de biruință..."
- Versiunea gingașă* : „Voind creștetele-nalte ale țării
să-ncunune
Cu un nimb de victorie.“
- Versiunea barbară* : „Îmbrăcindu-te-n veștmîntu-i,
lepădînd viața lumii,
Vei spăla greșala mumii și de-o
crimă tu mă mîntui.“
- Versiunea gingașă* : „Și de-o crimă tu mă salvezi.“
- Versiunea barbară* : „El zeilor dă suflet și lumii fericire
El este-al omenirii izvor de
mîntuire.“
- Versiunea gingașă* : „El este-al omenirii izvor de salvare.“
- Versiunea barbară* : „Din valul ce ne bîntuie,
Înaltă-ne, ne mîntuie“...
- Versiunea gingașă* : „Înaltă-ne, ne salvează.“
- Versiunea barbară* : „Și pe spate-și lasă capul : Mă uimești
dacă nu mîntui,
Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta
cuvîntu-i.“
- Versiunea gingașă* : „Și pe spate-și lasă capul : Mă uimești
dacă nu salvezi,
Ah, ce dureros de dulce de pe buza
ta cuvîntu-i.“

Sau, ca să nu șicanăm pe d. Lovinescu, să punem : „mă salvezi“ (dar atunci fata spune vorbe prea... îndrăznețe), ori să traducem unguerea lui Eminescu prin cuvîntul propriu : „dacă nu termini“.

N-am făcut această statistică cu scopul de a stîrni rîsul cetitorului. Am făcut-o ca să arătăm cît e de lipsit de gust Eminescu (ori lipsit de ureche, cum zice d. Murnu).

Efectul comic, din variantele de mai sus, rezultă și din lipsa de ritm (și aceasta nu e vina d-lui Lovinescu), și din cauza improprietății cuvintelor, căci, afară de unul, aceste cuvinte „ungurești“ nu au decît rar înțelesul cuvintelor cu care le înlocuiește d. Lovinescu și din repugnanța poeziei în versuri și proză pentru neologisme.

Dar aceste cuvinte, substituite celor ale lui Eminescu, mai au un defect : dau impresia de suburbanism.

Națiunea, cuvânt perfect în proza de idei, este mahalagism în versurile lui Bolintineanu. Tot așa, în versurile lui Eminescu, *salvarea* și *victoria* (perfecte în proza de idei) sînt vorbire „pe radical“, sînt pretenție de aristocratism, sînt limbajul tipurilor lui Caragiale, sînt „interdependența“ așa cum o înțelege d. Lovinescu, sînt importare cu toptanul (pardon! *en gros*), a lucrurilor „civilizate“ — se potrivesc ori nu, trebuiesc ori nu.

Eminescu, așa cum a scris, e poet urban și occidental, fiindcă întrebuițează cuvinte neaoșe.

Eminescu tradus în limba aceasta subțire, bolintezizat, este poet suburbian, pentru că întrebuițează cuvinte „occidentale“.

Și propun cetitorului următoarele probleme : să traducă în limba aceasta distinsă următoarele expresii : „căderea neamurilor și ridicarea noroadelor“ ; „ce neam de om o mai fi și ăsta?“ ; „treabă de mîntuială“ ; „să mă mîntui odată de el“.

Să fie oare : „căderea popoarelor și ridicarea noroadelor“ ? (Atunci nu cade nimeni și nu se ridică nimeni.) Să fie oare : „Ce popor de om o mai fi ăsta?“ (Nu se poate. Trebuie s-o dăm mai pe radical : ce rasă, ce națiune de om o mai fi și ăsta?“) Să fie oare : „treabă de salvare?“ (Atunci ne transportăm în domeniul serviciului sanitar.) Să fie oare : „Să mă salvez odată de el?“ (Asta merge la slugile care spun *peie*, *libean* în loc de *cheie*, *lighean*, ca să vorbească elegant, nu ca prostimea care zice *chicior* și *ghine*.)

Și să mai spuie cetitorul : ce facem cu poezia populară și cu Creangă. Poporul și Creangă „își închipuie că știu românește“, ori chiar știu ?

Dar, lăsînd toate acestea, rămîne că Eminescu, neavînd ureche și gust, întrebuițează cuvinte „ungurești“ și „își închipuie că scrie o limbă mai autentic românească“.

Lucruri reconfortante

A apărut nu de mult în Franța o carte a d-lui Charles Maurras, intitulată *Anatole France politique et poète* *.

Anatole France a fost dreyfussard, socialist, comunist. D. Charles Maurras este conservator și regalist, fanatic și militant.

După deprinderile noastre, ar fi natural ca Anatole France să fie pentru d. Maurras un poet fără talent și un trădător de patrie. Dar nu! În Franța se poate și altfel: Și pentru d. Maurras Anatole France e un poet „divin“.

Și cum Anatole France nu trece drept unul din marii poeți ai Franței, nu se poate spune că d. Maurras se supune opiniei publice. Din contra, el o contrazice, ba chiar o bravează.

Se va zice însă că d. Maurras laudă pe acest poet, pentru că, clasic el însuși, îi convine clasicismului lui France. Firește, d. Maurras e sincer când îl laudă; dacă nu-i convenea poezia lui France, nu o lăuda. Atîta ar mai trebui: să laude pe un bolșevic, fără măcar să fie convins de meritele lui!

Se va mai zice: d. Maurras a fost cîndva, în tinereță, secretarul lui France. Dar de cînd faptul că ai fost în legătură cu cineva odată scade meritul că-l prețuiești, cu toate că ești acum într-un alt cîmp decît el — și în ce cîmp deosebit și vrăjmaș!

Cu privire la politică, firește că d. Maurras nu putea să-l laude pe France pentru că e comunist. Comunismul este oribil pentru d. Maurras.

Dar el găsește motive ca să nu lovească în scriitor. Mai întăi, ceea ce-l oprește e marele talent al lui France.

* Paris, 1924.

Unui astfel de om nu-i mai pui la socoteală crime de această natură. În sprijinul acestui sentiment, el citează pe Barrès, care a spus despre „cazul“ France : „Tout ce que l'on voudra ! mais d'abord il a maintenu la langue française“.

Dar. d. Maurras are un argument mai puternic, și anume că France, *în fond*, a fost un conservator. Conștient, în manifestările lui publice, în politica practică, France ar fi un revoluționar. *În fond*, însă, natura sa ar fi conservatoare. Acest conservatorism îl ilustrează d. Maurras prin critica republicii pusă de France în gura abatelui Lantaigne, din *L'Orme du Mail*, și prin apărarea moale a republicii de către d. Bergeret.

D. Maurras nu are dreptate. Antirepublican, deci conservator, este o concluzie abuzivă. Critica republicii burgheze poate fi tot atât de violentă din partea unui socialist, ca și din partea unui regalist. *În critica societății burgheze* se întîlnesc întotdeauna reacționarii și socialiștii — și se deosebesc în privința remediilor, *a idealului*. Vezi, la noi, critica formelor burgheze, făcută de socialiști și de junimiști. Iar răspunsul d-lui Bergeret e ceea ce mai poate acorda meritoriu un socialist republicii burgheze.

Argumentul d-lui Maurras e sofistic.

Dar admirația acestui regalist pentru artistul care a fost comunistul France e așa de mare, încît d. Maurras nu se dă înapoi de la nici un argument, de la nici o tranzacție cu el însuși, pentru ca să-și poată păstra și justifica această admirație estetică. În această atitudine a d-lui Maurras este și nevoia de a reclama pentru ideologia sa un om atât de mare ca France ? Se poate. Dar și aceasta dovedește admirația regalistului pentru comunist — libertatea de spirit și predominarea atitudinii estetice.

Iată ce însemnă o societate civilizată, unde *talentul* impune pe deasupra oricărei considerații, unde omul s-a îndepărtat destul de gorilă, ca să poată avea admirații dezinteresate și chiar în contra interesului.

Soarta vitregă

Discuțiile asupra traducerilor din literatura noastră în alte limbi și asupra aportului nostru la literatura universală; congresul internațional al scriitorilor ținut mai dăunăzi la Paris — aceste probleme și aceste fapte ne-au sugerat câteva reflecții cu privire la soarta vitregă a literaturii noastre.

Ne-am gândit ce-am fi putut avea, dacă... Un „dacă“ întotdeauna naiv și nefilozofic, dar în sfârșit...

În urma Renașterii — când la popoarele din Occident a început să înflorească literatura —, condițiile istorice au fost de așa natură la noi încît n-am putut avea decît o slabă literatură religioasă și istorică (a cronicarilor). Cîte naturi artistice or fi fost în acest popor, care, în alte împrejurări, ar fi ieșit la iveală, dar au murit fără să spună nimic!

Aceasta, considerînd lucrurile în timp. Considerîndu-le în spațiu (dacă se poate face o astfel de clasificare!), constatăm că și după redeşeptarea noastră, odată cu secolul al XIX-lea, soarta nu ne-a fost favorabilă. Ardealul, din cauze știute, n-a dat tot ce ar fi putut da. Cîte naturi creatoare or fi fost și acolo care au rămas necunoscute! [...]

O altă împrejurare protivnică a fost și incultura totală a celei mai mari părți a românilor din Regat. Dacă mama lui Creangă nu ar fi fost atît de ambițioasă pentru fiul ei și nu ar fi avut acea admirabilă tenacitate, acesta n-ar fi venit la Iași și n-ar fi învățat carte — și nu am fi avut pe acest mare prozator. Și cîți Creangă trebuie să fi pierdut literatura, rămași necunoscuți în întunericul satelor!

Dar chiar și în clasa cultivată au fost atîtea împrejurări nefavorabile creației literare...

Mai întâi, una de ordin general social : nevoia de adaptare la civilizația apuseană, așadar pomparea energiilor de către politică. Și aceasta mai ales în Muntenia, unde procesul acesta a fost mai puternic. Și nu e vorba numai de cei care, din cauza aceasta, n-au făcut literatură, ci chiar de unii care au dat dovadă de ce ar fi putut fi sau deveni. Un C. A. Rosetti, poet remarcabil, a încetat să scrie din cauza politicii. Un Ion Ghica a scris abia la bătrînețe niște amintiri dovedind un mare talent de prozator, talent pe care, în tinerețe, „l-a îngropat“, ocupat toată vremea cu politica. (Kogălniceanu și C. Negruzzi au deplins paguba adusă de politică literaturii muntene la mijlocul veacului trecut.) Și nu mai vorbim de influența diminuantă a politicii asupra altor scriitori din Muntenia.

Dealtfel, politica pe care au făcut-o au trebuit s-o facă, pentru că în vremea aceea era de făcut totul, și oamenii capabili erau foarte puțini.

Tot aici trebuie de adăogat lipsa unui public cetitor numeros (urmare a inculturii țării), așadar lipsa de încurajare morală și materială a scriitorilor. Astăzi, din cauza greutăților vieții postbelice, acest neajuns, pe partea lui materială, este mai simțit decât oricând, deși cetitorii s-au înmulțit.

Și, în sfârșit, ceva care seamănă cu o fatalitate dușmănoasă : moartea de timpuriu a atîtor scriitori de mare valoare. Să cităm numai pe Cîrlova și pe Eminescu. (Cîrlova, unul din cei mai mari poeți români, a scris numai cinci poezii, și a murit în vîrstă de douăzeci și doi de ani, iar acele cinci poezii le-a scris în cele mai rele condiții culturale cu putință.)

Și n-am arătat, desigur, toate împrejurările care alcătuiesc soarta vitregă a literaturii române și ne pun în inferioritate față de popoarele occidentale, ce se fălesc cu literatura lor și față de care noi ne simțim atît de mici.

Viața românească, nr. 5—6, 1925

Eminescu în străinătate

Am cetit într-un ziar că pricina pentru care Eminescu nu e prețuit în străinătate, deși a fost tradus în franzește și nemțește, este lipsa lui de generalitate, adică specificul său național.

Pe Eminescu l-au tradus oameni foarte bine intenționați, dar care nu sînt poeți. Prin urmare, traducerile nu sînt bune, nu redau pe Eminescu.

Dar puteau să aibă traducătorii și talent poetic, și tot degeaba.

Poezia nu se poate traduce.

Cine nu poate ceti pe un poet în limba lui nu-l poate gusta și aprecia cum trebuie.

Din literatura rusă, Europa admiră pe Tolstoi, pe Turgheniev, pe Dostoievski etc., dar nu și pe Pușkin, „cel mai mare scriitor rus“ după părerea rușilor. Știm că Pușkin e „mare“, dar nu-l admirăm, pentru că nu știm rusește.

Vorbind la dreptul, chiar dacă însuși poetul mare s-ar traduce pe sine însuși într-o limbă străină, pe care ar cunoaște-o perfect, poezia sa nu ar mai fi aceeași. (Acestea sînt lucruri banale în știința literară.) Dar încă atunci cînd poezia e transpusă în alte limbi de traducători ca cei ai lui Eminescu ?!

Viața românească, nr. 5, 6, 1925

Ultimul cuvânt

În numărul trecut*, la această rubrică, am spus d-lui Lovinescu că „interdependența” mondială nu însemnă transformarea tuturor țărilor de pe glob în țări capitaliste industriale. Și i-am dat o mulțime de exemple.

D. Lovinescu răspunde că „interdependența” însemnă transformarea tuturor țărilor de pe glob în țări capitaliste industriale. Ca *argument* în susținerea acestei idei, d-sa aduce ideea că... interdependența însemnă transformarea tuturor țărilor de pe glob în țări capitaliste industriale.

Așadar, discuția s-a încheiat...

În aceeași notiță a noastră din numărul trecut citam mai întâi părerea d-lui Lovinescu cum că cei care întrebuințează cuvinte ca *neam*, *mîntuire*, *biruință* etc. „își închipuie că scriu o limbă mai autentic românească”, pe urmă citam nenumărate versuri din Eminescu, pline de *neam*, *mîntuire* și *biruință* și trăgeam concluzia legitimă că, după d. Lovinescu, Eminescu, scriind cum a scris, „își închipuie numai că scrie o limbă mai autentic românească”.

Acum d. Lovinescu dă înapoi. Dar nu retractează simplu, curajos și generos, ci... iată cum: zice că n-a cerut ostracizarea acestor cuvinte, și „mai ales a cuvîntului *neam*”. Acest naiv „mai ales” arată că d-sa a cerut eliminarea celorlalte...

Rămîne atunci cuvîntul *neam*. Și adevărul e că d. Lovinescu a cerut eliminarea tuturor acestor cuvinte, fără nici cea mai mică deosebire pentru cuvîntul *neam* (vezi pagina 221 din cartea d-sale, volumul II**) și și-a arătat tot disprețul pentru scriitorii care le întrebuințează. Și,

* Articolul *Iar interdependența!*, vol. de față p. 186.

** *Istoria civilizației române moderne*, vol. I, 1924, vol. II, 1925.

din nenorocire pentru d-sa, s-a întâmplat să fie și Eminescu printre aceștia.

Înțelegem bine încurcătura în care s-a găsit d. Lovinescu, cînd a văzut că din filozofia d-sale rezulta că Eminescu „își inchipuie“ numai „că scrie o limbă mai autentic românească“, dar de aici nu urma numaidecît că d-sa să nege că a scris ceea ce a scris în cartea d-sale. Strategia aceasta era primejdioasă pentru d-sa, căci cartea d-sale se vinde în librării, o poate consulta oricine și încercarea d-sale de a... informa greșit pe cetitorii *Miscării literare* nu putea reuși.

Viața românească, nr. 5, 6, 1925

Ruina învățămîntului și a culturii

În momentul cînd scriem aceste rînduri, încă nu s-au isprăvit examenele de bacalaureat.

Rezultatul lor adevărat nu poate fi deosebit de cel din iunie, pentru că știința școlarilor — *acea* care le lipsea ! — n-au putut s-o capete într-o vacanță. Cultură nu se poate face în două luni.

Cel mult, poate că unele comisii să fie mai „indulgente“ și „să treacă“ mai mulți candidați decît merită.

Dar indulgența ar fi deplasată și dăunătoare. Cine nu știe carte nu trebuie să capete hîrtie la mîna că știe carte ; nu trebuie să intre la universitate, oricare ar fi cauza neștiinței — chiar și dacă de această neștiință n-ar fi vinovați elevii.

Și-n adevăr, nu sînt vinovați. *Din acest punct de vedere*, ei sînt niște victime. Dar aceasta nu are a face, căci oameni nepregătiți n-au ce căuta la universitate.

Cauza pentru care elevii nu știu nimic la examenul de bacalaureat se datorește faptului că de-o bucată de vreme — de la război încoace — nu se poate învăța mai nimic în liceu (vorbim de generalitate, nu de excepții : de unele licee bune ori de unii profesori buni de la licee).

Toată lumea știe că școlile noastre merg rău, rău de tot, din cauză că nu există profesori adevărați, în lipsa cărora statul a năimit tot felul de oameni, desigur foarte onorabili, dar care nu sînt specialiști în meserie. Apoi toată lumea știe că profesorii, volintiri ori specialiști, sînt remunerați atît de slab, încît cei specialiști (de ceilalți nu poate fi vorba : ei au atîtea alte ocupații) nu au cu ce trăi, cu ce-și cumpăra cărți, măcar cărțile strict necesare meseriei lor, trebuie să muncească pe delături, istovitor, descurajant, ca să-și agonisească traiul zilnic — situație care le răpește energia și le taie cheful, necesare unui bun dascăl.

S-a spus că elevii fac politică și de asta nu învață. Fără îndoială e și aceasta o cauză. O cauză care are mai multe cauze. În ordinea școlară — și aceasta ne preocupă aici —, cauza este tot lipsa de seriozitate de la școală. Dacă elevii ar avea profesori buni, care să-i intereseze, să le facă munca plăcută și fructuoasă, să le inspire dragostea și respectul de munca intelectuală, atunci ei nu ar face politică, ori nu ar face atîta politică afară de cei meniți de Dumnezeu numai politiciii.

Destrăbălarea intelectuală din școală, urmată fatal de destrăbălare morală, e ceea ce face ori îi ajută să se dedea politiciii, în loc să învețe carte.

Că există o destrăbălare mai generală, socială, post-belică și care condiționează totul, desigur. Dar noi vorbim acum numai de un caz particular. Și se pot lua măsuri și în particular.

Așadar, faceți din actualele „școli“, școli adevărate. Plătiți bine pe profesori. Dați-le, prin aceasta, răgaz și mijloace de trai și de cultură. Faceți-i, prin aceasta, oameni ai datoriei. Încurajați, prin aceasta, pe oameni să se consacre carierei didactice. Atrageți, prin aceasta, pe studenți să se înscrie la facultățile care pregătesc profesori (unde azi se înscriu numai fete).

Apoi, nu mai înființați alte licee pe lângă cele existente. Desființați, dacă se poate, pe cele de la Pocreaca și de la Popeștii-de-sus, ca să aveți cu ce plăti mai omeneste pe profesorii adevărați. Și cînd aceste măsuri își vor da efectele bune — peste cîteva decenii, căci astfel de stări se lecuiesc greu — veți avea școli, și absolvenții nu vor mai cădea rușinos la bacalaureat.

Altfel, va fi din ce în ce mai rău, și însuși statul va fi periclitat, căci cultura nu e un lux, este un strict necesar. Fără cultură un popor nu poate rezista în concurența vitală dintre popoare.

P.S. Am cetit cu stupefacție că este vorba să se înființeze o universitate într-un oraș dintr-o provincie eliberată.

De unde profesori adevărați, cînd nici pentru completarea locurilor la cele patru universități nu se găsesc adesea candidați serioși, și uneori candidați pur și simplu ?

Această nouă universitate ar fi în învățămîntul superior ceea ce este în cel secundar liceul de la Popeștii-de-sus.

Ș-apoi, în loc de o universitate nouă, nu e mai bine să se întrebuițeze banii (dacă sînt! dar ni se spune mereu că nu sînt...) pentru universitățile existente, care au nevoie de laboratorii, de clinici, de căminuri și ai căror profesori n-au cu ce-și cumpăra cărți — ca să nu mai vorbim de lipsuri și mai strigătoare, și mai umilitoare încă — dacă se poate!

Viața românească, nr. 9, 1925

Disparația revistelor

Toamna e regimul prin excelență fatal fizicilor și revistelor. Fără nici o glumă, ne gândim că există un aspru darwinism care comandă imperios viața efemeră și delicată a periodicelor. Ceea ce le omoară la noi în special e climatul intelectual. Revistele trăiesc cât larvele de insecte, omorite de răceala unui public indiferent.

Ceea ce ne-a emoționat cu deosebire e dispariția revistei *Gîndirea*. Nu e vorba de una din acele reviste de provincie, care, cu economiile unor liceeni abstenenți și cu materialul literar oferit tot de tinerele lor disponibilități, moare glorios după două, trei numere, ci de cea mai însemnată revistă apărută de la război încoace.

Gîndirea a apărut la Cluj în momente deosebit de grele, cu gânduri nobile și cu eminenti colaboratori. Îndată și-a format o personalitate și a pătruns într-un public însemnat. În ea s-au oglindit eforturile naționale și cele mai rezonabile noutăți de peste hotare; în ea au debutat scriitorii de talent, iar cei mai buni dintre cei în viață și-au dat colaborarea. Notele critice au fost totdeauna pătrunzătoare, ponderate, pline de tact și bunăsimț. Și, lucru rar la noi, ani de-a rîndul s-a menținut prin grele sacrificii bănești într-o impecabilă formă tehnică. Toate acestea au fost posibile, fiindcă această revistă a fost servită tot timpul de un animator cu suflet de ascet și cu entuziasm de generos adolescent, care și-a consacrat acestei misiuni, prin enorme dificultăți materiale și cu însemnate renunțări morale, ani din viață. Știm bine că tot timpul d. Cezar Petrescu a fost acela căruia i-a incumbat penibilă sarcină de a aduna de la zi la zi banul necesar revistei și tot el ducea sarcina de hamal a corecturilor, a secretariatului de redacție, a completării numărului cu tot felul de note mici, ingrate,

epuizante pentru unul singur. Și cu toată această sfortare remarcabilă, *Gîndirea* a trebuit să dispară.

Cum nimic nu se pierde în acest univers, ne consolăm cu gîndul că serviciile aduse au fost folositoare și că undeva au creat urme fecunde de viață. Într-o zi, poate, își va găsi firul întrerupt și va reapărea cu noi forțe.

Mișcarea literară a dispărut și ea. Era o apariție cu intenții foarte occidentale la început. Voia pur și simplu informație. Dar informație la noi însemnă ori ceartă, ori mahalagism.

Mișcarea literară a trebuit să se adapteze. Viața noastră culturală e prea săracă, ca să poată umplea numai sub formă de informație coloanele săptămînale ale unui ziar. A mai păcătuit defuncta publicație și printr-o totală lipsă de unitate în conducere. Direcția, pur și simplu formală, permitea, sub indulgența ei oblăduire, celor mai contradictorii tendințe și persoane să se ciocnească de-a lungul coloanelor. Un publicist subiectiv, nervos, agresiv stătea alături de un critic placid și binevoitor, care admira veșnic, din principiu, tot ce se publica în țara aceasta... Și cîte altele... Dar desigur nu din cauza acestor defecte a încetat *Mișcarea literară*, dezgustînd un public care se delectează cu atîtea alte publicații mai slabe. Moartea *Mișcării literare*, pe care ca confrate o deplîngem, fiindcă ori de cîte ori încetează o revistă se stinge și o candelă de slabă lumină, e datorită acestor timpuri odioase de obscurantism și indiferență spirituală.

Viața românească, nr. 10, 1925

Economie, politică și cultură

Revoluția monetară, inflația și urcarea prețurilor în toate țările lumii, care a urmat ca o consecință necesară războiului, pare că confirmă, printr-o altă latură, vechile afirmații ale materialismului istoric, după care fenomenele sufletești sînt subordonate celor materiale. Într-un recent articol din *Revue d'économie politique*, celebrul economist Charles Gide studiază: „Les conséquences de la hausse des prix au point de vue moral et intellectuel“. El ne arată cum scumpetea vieții, ridicarea enormă a prețurilor, neînsoțită de salarii echivalente, a dezorganizat viața intelectuală, lovind în clasa meseriașilor scrișului.

O anchetă deschisă de *Revue Mondiale* asupra stării actuale a scriitorilor confirmă acest lucru. În Franța, remunerarea muncii intelectuale e departe de a fi mers „*pari-passu*“ cu remunerarea celei manuale.

Înainte de război, un articol de jurnal, ne spune Gide, era plătit în mod curent 100 franci. Astăzi e plătit 200 franci, iar cîteva mari reviste pariziene nu plătesc decît 120—150 fr., deși viața s-a scumpit acolo de cinci ori. Proprietarii de jurnale se scuză că nu pot plăti mai scump, deoarece ei înșiși nu pot mări de cinci ori abonamentele, cetitorii fiind recrutați din clasele mijlocii și printre intelectuali ori funcționari. Aceeași constatare relativ la drepturile de autor. O carte care se vindea înainte de război 3,50 se vinde azi 7 franci, în loc de 14. O ultimă decizie a editorilor a hotărît să ridice prețul pînă la 9 fr., adică încă cu 20 la sută. Dar tot ei au hotărît că drepturile de autor nu vor participa la această nouă urcare de preț.

Un premiu academic de 1500 fr., care acum zece ani însemna ceva, astăzi reprezintă o sumă cu totul neînsemnată. Se știe că în Germania, există profesori uni-

versitari liberi, „privat-docenți“, pe care statul nu-i plătește și care trăiesc din sumele pe care le plătesc audienții la intrare.

Înainte de război, dacă un privat-docent avea 50 de elevi, putea să strângă 4000—5000 mărci aur anual. Iarna trecută unul care avea 50 elevi n-a strâns decât 100 de mărci, adică 60 pfenigi aur, mai puțin de 5 fr. francezi! După cum observă Gide, sumă insuficientă pentru a pune pingele la o păreche de ghete.

În momentele de mizerie, articolele cele mai lovite, dacă nu complet suprimate, sînt cele de lux. E trist însă că cultura e numărată încă printre obiectele superflue și că nu constituie o categorie indispensabilă în viața popoarelor moderne.

Viața românească, nr. 10, 1925

Tratatul de la Locarno

Toți acei care visează la ideea pacificării Europei au avut serioase motive de bucurie, luna trecută, cu ocazia conferinței de la Locarno. În adevăr, după șase ani de armistițiu formal, e primul pas către o pace adevărată. Documentele semnate la 16 octombrie 1925 au diferite semnificații și regulează variate cauze de conflict. S-au încheiat acolo nu mai puțin decât următoarele convenții : a) pactul renan (tratatul dintre Germania și Anglia, Franța, Belgia și Italia) ; b) convențiunea de arbitraj dintre Germania, Belgia și Franța ; c) tratatul de arbitraj dintre Germania și Polonia ; d) dintre Germania și Cehoslovacia ; e) acordul dintre Franța și Polonia ; f) acordul dintre Franța și Cehoslovacia.

Punctul cel mai însemnat al acestor acorduri e conținut în ideea de arbitraj : orice conflict se va rezolvi pacific. Anglia și Italia se oferă fiecare ca garant al condițiilor încheiate între Germania, pe de o parte, Belgia și Franța, pe de alta. În caz contrar ele oferă acelei puteri care va fi victima unei agresiuni tot concursul forțelor lor de mare și uscat. Acordurile stabilite sînt pe baza drepturilor cîștigate, adică pe baza situației actuale consacrată prin tratatul din Versailles. De fapt, acest tratat implică din partea Germaniei o capitulare, adică o recunoaștere a tuturor concesiilor teritoriale pe care le-a cedat Franței, Poloniei, Cehoslovaciei, de asemeni o recunoaștere a aranjamentelor financiare intervenite în ultimul timp pentru regularea chestiunii reparațiilor. Orice derogare de la acest pact va fi judecată de Societatea Națiunilor.

Tocmai aceasta însă ne lasă oarecare îndoială asupra viabilității acestui tratat. Un acord internațional trăiește atît cît se menține același echilibru între forțele contractante.

Cel de azi are la bază o Germanie slăbită și învinsă, dar nu o Germanie mulțumită, ci una care se crede nedreptățită. Veleitățile de restaurare a vechii ordine de lucruri vor fi veșnic secret întreținute în politica externă a Reichului. Un aranjament solid nu trebuie să fie însă pur formal, ci e acela care se bazează, în fond, pe un consimțământ mai mult ori mai puțin liber. Nu trebuie însă să cerem tratatelor viață eternă. Dacă pacea Europei e asigurată de aici înainte 20—30 de ani, e tot ce putem pretinde acestor timpuri tulburi și dezechilibrate. În acești douăzeci de ani, care par garantați prin înțelegerea de la Locarno, se pot face alte progrese pacifice care în curînd vor putea trage greu și ele în balanță. O altă atmosferă începe în Europa. Acesta e meritul ultimelor guverne radicale din Franța. Cabinetele Herriot și Painlevé, secondate de concursul socialiștilor, au adus o remarcabilă destindere a situației. E interesant că la aceste eforturi umanitare pornite de la partide franceze înaintate, care n-au mirat pe nimeni, s-a raliat loial și cordial ajutorul guvernului conservator din Anglia. Efectele acestui lung armistițiu nu vor întîrzia să se exercite indirect și asupra noastră.

Poate măcar acum se va putea intra într-o epocă de creațiune pozitivă, de încredere reciprocă între popoare, de colaborare și cooperăție fecundă, ca să se permită cicatrizarea cel puțin a unora din rănilile războiului.

Viața românească, nr. 10, 1925

Liberalism și democrație rurală

Toată lumea știe că apariția doctrinei liberale, chiar sub forma ei clasică, manchesteriană, e legată de triumful desăvârșit, în secolul trecut, al industrialismului pe continent, dar mai ales în Anglia. Socialismul nu e decît cealaltă față a monedei : reacțiunea muncii la pretențiile capitalului. Legat de industrie, liberalismul, ca și socialismul priveau cu încredere viitorul, punînd, după o metodă sau alta, toate speranțele în mașinizarea complectă a lumii. Și față de unul, și față de celălalt se ridică democrația rurală. Atenția pentru industrie a fost așa de mare în secolul trecut, încît nu s-a observat formația lentă, dar viguroasă, în majoritatea țărilor, a unei noi forțe, a cincea în stat, care era țărănimea. Cînd Sismondi a schițat un program de democrație agrară, K. Marx l-a acuzat de reacționarism și, până cîtră sfîrșitul vieții, Marx n-a întrezărit cu claritate importanța în viitor a acestei noi clase. Urmașii săi, printre care Kautsky, cu exces de logică și cu foarte puțin simț de observație directă a faptelor, a repetat concluziile maestrului. Totuși țărănimea s-a ridicat în tăcere, între presiunea liberalismului și aceea a socialismului. Ea s-a dovedit o forță egală cu a proletariatului în țările nordice, Franța, Italia și Spania, și oarecum superioară acestuia în Rusia.

Împrejurările războiului au schimbat condițiile economice. Industrialismul e numai *transformare*. Într-o lume secătuită de distrugere, trebuie însă și *creație* de noi forțe, trebuie producție. De la 1914—1918, chiar și țări înapoiate din punct de vedere industrial, ca Spania, Portugalia etc., și-au creat însemnate industrii. Mașinismul și puterea lui de transformare au ajuns culmea. Materiile prime lipsesc însă. De aici, o „întoarcere la pă-

mînt", așa cum voiau fiziocrații în sec. XVIII. Dealtfel, condițiile economice de atunci sînt foarte asemănătoare cu cele de azi.

Dintr-un articol al d-lui D. Mitrany din *Ideea europeană*, aflăm că reacțiunea contra industrialismului și revenirea la agrarianismul revoluționar e la ordinea zilei în Anglia și, ceea ce e cu mult mai interesant, ea formează azi programul partidului liberal.

Acest program a fost formulat într-un discurs în parlament de către Lloyd George. Un comitet a fost delegat să facă anchete în toată Anglia. El a luat mărturii de la micii proprietari, fermieri etc. și a ținut la țară peste 400 de ședințe. Constatările la care s-a ajuns sînt că, dacă agricultura ar fi ajutată, s-ar soluționa problema șomajului. Dacă s-ar întrebuița proporțional pentru agricultură același număr de oameni ca în Danemarca, ar găsi de lucru 750.000 lucrători în plus, iar dacă s-ar întrebuița același număr ca în Belgia ori Olanda, 2 milioane ar găsi de lucru. Afară de aceasta, dacă în 1840, insulele engleze produceau hrană pentru 24 000 000 oameni, azi ele nu mai pot nutri decît 15 000 000. Concluzia? O încurajare a politicei agrare prîn regimuri de favoare și exproprieri. Llyod George ajunge chiar la principii revoluționare. El declară că proprietar absolut al pămîntului englez nu e decît suveranul, ceilalți sînt numai uzufructuari. Acesta poate expropria tot așa de bine pentru utilitate socială, ca și pentru salubritate ori nevoi de înmormîntare. „Dacă este drept — spune Llyod George — ca statul să-și reia dreptul asupra pămîntului pentru a îngropa pe morți, desigur că este just să-și reia acest drept cînd va fi nevoie de a hrăni pe cei în viață“. Aceste cuvinte sînt ale șefului partidului liberal din Anglia, expresia fidelă a libertății industriale. Numai că în Anglia nu există principii rigide în fața realității faptelor și mai ales nu există logica exclusivă de partid în fața interesului național.

Un liberal poate deveni un etatist agrarian dacă nevoia o cere. Și aici, în această veșnică adaptare la fapte, stă toată puterea invincibilă a acestui popor. „Sînt absolut convins — spune Llyod George —, și vorbesc fără nici

o prejudecată socială ori politică, că pentru oamenii de stat englezi, nici o chestie nu primează pe aceea de a readuce o proporție cât mai mare a populației să trăiască viața mai liniștită și mai puțin vitregă de la țară". Cu alte cuvinte, țărănizarea Angliei e ajutată de șeful partidului liberal.

Viața românească, nr. 10, 1925

«Civilizația modernă»

D. Eugen Lovinescu polemizează cu noi în „Anexele“ volumului său nou-născut*. „Anexa“ consacrată nouă este intitulată: *Reaua-credință sau critica „Vieții românești“*. Această „rea-credință“ a noastră, zice d-sa, e „un semn caracteristic al civilizației române“.

Rugăm pe cetitor să-și fixeze bine în minte aceste ultime cuvinte, pe care le-am subliniat, pentru a veni în ajutorul memoriei lui.

Noi am fost spus ucenicilor fervenți și imprudenți ai d-lui Lovinescu (și fără nici o intenție de polemică cu maestrul lor, ci numai pentru hazul situației), că, pe cînd noi („reacționarii“), luptam pentru... „civilizație“, d. Lovinescu se declara partizanul jünimistului C. Negruzzi.

D. Lovinescu, în „Anexa“ d-sale, declară că la 1911 a expus pur și simplu ideile lui C. Negruzzi, fără să ia nici o atitudine; și că noi, cu rea-credință, îi punem în spinare d-sale acele idei ale lui C. Negruzzi.

Dar, lacom de succes, d-sa uită că a expus, *numai*, ideile lui C. Negruzzi, și ne citează din acel articol din 1911 niște cuvinte ale d-sale care (zice d-sa) „*implică și aprobarea lui Negruzzi*“.

Această mărturisire contrazicătoare o face din lăcomie, pentru că *această* „aprobare“, citată acum de d. Lovinescu, este, pretinde d-sa, „aprobarea“ unei concesii liberale a lui C. Negruzzi, și d. Lovinescu vrea să arate că la 1911 era partizan al „civilizației“.

În realitate, d-sa care, cum vom vedea, aprobă mereu pe Negruzzi, tocmai *aici* nu aprobă, ci expune.

---

* „Apendice“, la *Istoria civilizației române moderne*, vol. II, 1925

Iată „aprobarea“ d-lui Lovinescu din 1911 :

„Scriitorul care, în 1855, lupta pentru inviolabilitatea proprietății este acum, în 1859, subț năvala evenimentelor, pentru răscumpărarea moșiilor de la boieri spre a fi date țăranilor, ceea ce înseamnă un mare drum străbătut în direcția ideilor liberale.“

Vede cetitorul aici vreo aprobare ? *Constatarea* aceasta este o aprobare ? Constatarea aceasta putea s-o facă și Barbu Catargiu. Căci ce interes ar fi avut Barbu Catargiu să mintă și să spună că Negruzzi nu a făcut această evoluție ? (Dealtfel, chiar „aprobarea“ acestei evoluții a lui C. Negruzzi, dacă ar fi fost aprobare, ar fi dovedit ea un occidentalism extrem ca acel profesat acum de d. Lovinescu ? Oare *faptul* că C. Negruzzi a făcut această evoluție însemnă că la 1859 Negruzzi a încetat de a fi un junimist ?)

Acum să arătăm cum d. Lovinescu a aprobat, în adevăr, ideile junimiste ale lui C. Negruzzi, aprobare explicită, nu „implicită“.

Că s-a declarat partizan al lui C. Negruzzi, d. Lovinescu o știe bine — ce Dumnezeu —, doar și-a recetit textul din 1911, căci citează din el ; o știe atât de bine, încît „Anexa“ d-sale, pe lângă îndrăznețe denegări, conține o *aranjare* a propriului său text din 1911.

În acel text d-sa spunea :

„Ș-acum se mai ridică întrebarea *dacă pătrunderea culturii în masele populare, ce ne-o pot mistui și nu pot face din ea decît o armă primejdiasă*, dacă răspîndirea la sate a unor cunoștințe fără folos practic nu are neajunsuri, asupra cărora trebuie să pregetăm ?“

Această întrebare, eminentemente reacționară, și-o pune junimistul d. Lovinescu la 1911. Și d. Lovinescu urma așa :

„Întrebarea și-a pus-o și Negruzzi“.

Acum însă, în 1925, în „Anexa“ d-sale (unde e vorba de „reaua-credință“ a... *noastră*), d. Lovinescu scrie așa :

„Întrebarea pe care și-a pus-o Negruzzi : *dacă pătrunderea în masele populare etc.*“.

Nu ! În 1911, întrebarea și-a pus-o d. Lovinescu. Și d. Lovinescu a adăogat atunci că și-a pus-o și Negruzzi. E adevărat, însă, că nu d. Lovinescu „aproba“ atunci pe Negruzzi, ci Negruzzi „aproba“ pe d. Lovinescu...

Întrebarea îngrijorată pe care și-a pus-o în 1911 d. Lovinescu ar fi de ajuns ca să convingă pe cetitor de curajul „Anexei” d-lui Lovinescu (cea cu „reaua-credință” a... noastră). Dar... cum să renunțăm la următoarele frumuseți ?

„O critică mai temeinică a școalelor noastre și chiar a culturii noastre nici nu se putea”, zice d. Lovinescu în studiul său din 1911 despre critica lui Negruzzi.

Această declarație de aderare a d-lui Lovinescu este concluzia unor pagini în care d-sa expune aceste idei critice ale lui C. Negruzzi : că școlile superioare nu răspund unei realități (idee pur junimistă) ; că „cultura înaltă nu e menită a fi bunul oricui și că poporul de rînd are a se îndrepta mai ales spre îndeletniciri practice” („idee prin excelență conservatoare”, zice însuși d. Lovinescu, cînd expune această „critică temeinică” a lui C. Negruzzi) ; că „dregătoriile publice n-ar putea fi încredințate decît la oameni cu oarecare stare” (idee scumpă mai tîrziu și lui P. P. Carp) etc. Și, cum am văzut, după ce înșiră aceste idei, d. Lovinescu declară :

„O critică mai temeinică nu se putea !...”

După ce d. Lovinescu se extazia în fața acestei „critici temeinică”, adăoga imediat :

„Dar (această «critică temeinică») răspundea, din nefericire, și dorințelor ascunse ale reacționarilor, ce voiau să împiedice, să zugrume renașterea culturală a neamului nostru”.

Acum, în 1925, în „Anexă”, d. Lovinescu își trunchiază pasajul, își ascunde rîndurile cu adeziunea sa la „critica temeinică” și citează numai pasajul acesta din urmă, care începe cu „dar”, ca să-și convingă cetitorii că n-a aderat la critica lui Negruzzi, ci a arătat numai primejdia de a fi exploatată „din nefericire” de boierii ruginiți (cetitorul să-și reamintească chestia cu „reaua-credință” a noastră).

Așadar, d. Lovinescu a „aprobat” critica junimistă, pe care azi o combate — și încercările din „Anexa” sa nu sînt numai debile, ci și altfel — ceva care iese din categoria logică și intră de-a dreptul în cea etică.

Dar la urma urmei, toate aceste dovezi ale noastre sînt un lux. Ar fi fost de ajuns să cităm începutul capitoului d-lui Lovinescu, unde vorbește de ideile lui C. Negruzzi. Iată-l :

„Să cercetăm în acest capitol ideile lui Negruzzi asupra felului cum *trebuia* înțeleasă cultura pentru a fi folositoare, *pentru a nu ajunge primejdioasă*. Punînd chestia așa, *înseamnă aproape a o dezlega*.”

E clar.

Și-apoi „o dezleagă”, în adevăr, d. Lovinescu și C. Negruzzi :

„În Costache Negruzzi întîlnim pe unul dintre cei dintâi ce se ridică împotriva răspîndirii civilizației apusene, numai în arătările ei *zadarnice*; în el găsim un premergător al unei întregi școli critice ce s-a luptat apoi cu atîta tărie împotriva semiculturii, a introducerii multor înnoiri *pripite*, ce nu *răspund* unor nevoi adevărate.”

E clar.

Apoi, d. Lovinescu înșiră tot felul de idei junimiste — pe urmă își pune cu îngrijorare întrebarea, pe care „și-a pus-o și Negruzzi”, apoi se extiază în fața „criticii *temeinice*” a lui Negruzzi.

Dacă d. Lovinescu sau ucenicii săi mai vreau citații, sîntem la dispoziție. Una — pentru sfîrșit :

„*Lenea și beția* sînt cei doi dușmani cu care Negruzzi s-a războit întotdeauna”.

Apoi d. Lovinescu citează un pasagiu din Negruzzi, în care acesta zice că nu subprefectul și posesorul (arendășul) sînt de vină de suferințele țaranului, ci lenea și beția. Pe urmă d. Lovinescu urmează :

„Nici nu se putea un tablou mai puternic de vițiile, din pricina cărora tinjesc țaranii noștri”.

Și fiindcă erau și pe atunci oameni care să poată răspunde lui Negruzzi că lenea și beția nu sînt *cauze*, ci *efecte*, ele însele, și anume ale relei stări sociale — d. Lovinescu persiflează pe acești adversari ai lui Negruzzi, numindu-i, cu un termen peiorativ pentru d-sa și pentru *Convorbirile literare*, unde scria, cu termenul de poporaniști — ai vremii aceleia !

D. Lovinescu în „Anexa” sa spune :

„În el (în studiul său) expun ideile lui Negruzzi, fără a lua vreo atitudine”.

Firește, nu iei nici o atitudine cînd comentezi cu declarații ca : „*O critică mai temeinică nu se putea*”. Și cît e de savuros atunci titlul polemicii sale cu noi : „*Reaua-credință sau critica Vieții românești*” ! Și cetito-

rul își amintește că, prin polemica sa, d. Lovinescu își propunea să denunțe „un semn caracteristic al civilizației române“ adică „reaua“ noastră „credință“...

Dar d. Lovinescu nu are deplină încredere că a anesteziat pe cetitorii săi, și atunci recurge la alt argument : că după câțiva ani, vorbind de Maiorescu, a făcut teoria formei care provoacă fondul. Se poate, dar aceasta nu e în chestie. Chestia e simplă : în studiul despre Negruzzi din 1911, din *Convorbiri literare* și retipărit apoi în volum, aprobă sau nu junimismul lui C. Negruzzi ?

Dar lăcomia îi face un rău serviciu încă o dată d-lui Lovinescu. Voind — curat din senin — să-și reclame originalitatea, d. Lovinescu zice într-o notă că atunci când a scris despre Maiorescu și a făcut teoria interdependenței nu cetise *Cuvintele uitate* ale lui Gherea.

Apoi de ce nu le cetise ? Și nu cetise nici *Viața românească*, unde a fost mereu discutată această „lege“ ? Și unde d. Stere a scris un articol întins chiar despre *Cuvintele uitate* ale lui Gherea, în vremea acelei polemici vii, care a făcut destul zgomot în mica noastră mișcare culturală ?

În volumul II al operei sale, d. Lovinescu scria aceste cuvinte :

„Jumătate de veac de ideologie reacționară a înfipt adânc în conștiința scriitorilor prejudecata unei limbi formate nu după necesități naționale și estetice ale momentului, ci după nevoile morale și materiale ale strămoșilor noștri. Întrebuințând cuvinte *ungurești* ca : *mântuire, tăgăduire, biruință, făgăduire, neam, tămăduire, îngăduire* etc., în locul romanicelor : *salvare, negație, victorie, promisiune, popor, vindicare, permisiune* etc., sînt scriitori ce-și închipuie că scriu o limbă mai autentic românească.“

Din aceste cuvinte noi am tras concluzia că Eminescu, care a „întrebuințat“ cuvinte de aceste „ungurești“, „în loc de victorie, salvare etc.“, și-a „închiptuit“ că scrie o limbă mai autentic românească“.

Concluzia noastră, ca orice concluzie justă (vezi ca să zicem așa J. Stuart Mill !), nu era o noutate, era o tautologie, pentru că era cuprinsă deja în fraza d-lui Lovinescu, care face oficiu de premisă majoră. Așadar, schematic și pedagogic, ca să poată intra odată în cap oricui :

Premisa I : „Scriitorii care întrebuițează *neam* etc. în loc de *popor* etc. își închipuie că scriu o limbă mai autentic românească“.

Premisa II : Eminescu întrebuițează *neam* etc. în loc de *popor* etc.

Concluzia : deci Eminescu își închipuie că scrie o limbă mai autentic românească.

D. Lovinescu zice că noi am fost de „rea-credință“ când am tras această concluzie.

Nu-i așa că îi este greu cetitorului să-și imagineze cam cum a întors-o d. Lovinescu ca să poată găsi „rea-credință“ în concluzia noastră ?

Iată cum :

D-sa spune *acum* că în pasajul mai sus citat... nu s-a ridicat împotriva acestor cuvinte „*ungurești*“, că n-a reproșat scriitorilor că întrebuițează aceste cuvinte „*în locul*“ cuvintelor neologice, ci s-a ridicat numai împotriva întrebuirii lor... ostentative !

Cetitorul vede bine că d. Lovinescu retractează de frica lui Eminescu, dar că nu retractează cavalereste, adică „civilizat“...

Forma retractării sale (cu „ostentativul“) este o nefericire.

Ei bine, să-i facem plăcere d-lui Lovinescu, să uităm că a *alungat* acele cuvinte „*ungurești*“, și să luăm în serios versiunea sa actuală. Atunci cum vine lucrul ? D. Lovinescu, după această nouă versiune, îți dă voie să întrebuițezi cuvântul *neam*, cu condiție să nu-l întrebuițezi „ostentativ“. Dacă însă vrei cu tot dinadinsul să întrebuițezi „ostentativ“ acest cuvânt unguresc, d-sa îți permite acest exces, dar îți cere să... nu-l întrebuițezi așa, ci sub forma *popor* — căci *neam* în chip ostentativ se cheamă *popor*.

Dar d. Lovinescu nu se mulțumește să-și exprime această idee direct ; d-sa o exprimă și figurat. D-sa spune :

„Cînd zic : «întrebuițînd cuvinte unguerești ca *neam*, *mîntuire* etc., sînt scriitori ce-și închipuie că scriu o limbă mai autentic românească» — nu înseamnă că exclud din limba noastră aceste cuvinte, tot așa după cum, cînd zic : «purtînd ițari sînt oameni ce se cred mai neaoși români», nu înseamnă că voi să împiedec *pe cei zece milioane* de țărani români de a umbla cu ițari.“

Sofismul e repudiat de morală ; e repudiat de logica științelor. Dar nu e repudiat de retorică, cel puțin atunci cînd oratorul e avocat.

Și cum d. Lovinescu își pledează cauza și nu face știință, putea recurge la un sofism, dar sofismul trebuia să fie mai subtil.

Cei „zece milioane de țărani“ din pasajul citat mai sus îl dau de gol. Sofismul era mai voalat dacă nu vorbea de cei „zece milioane“.

Apoi cine spune că d. Lovinescu a voit să alunge pe *neam* din limba *poporului* ? D-sa a voit să-l alunge din limba *scriitorilor*, întocmai cum țării îi alungă de la oraș, dar îi permite la țară.

Te pomenești însă că, conciliant cum e *în fond*, d. Lovinescu dă voie și tîrgoveților să umble cu țări, cu condiția însă să nu-i poarte „ostentativ“, iar dacă vreau să poarte țări ostentativ, atunci să-și pună pantaloni — forma ostentativă a țărilor fiind pantalonii, după cum forma ostentativă a lui *neam* e *popor*.

D. Lovinescu, în rînd cu „ungurismele“ de mai sus, cerea și alungarea „turcismelor scatologice ca *bocluc* etc.“. Ce face acum cu *scatologicul bocluc* ? Îl iartă și pe el, dacă nu-i „ostentativ“ ?

Cumințenie

Intelectualul, în genere, e un om nemulțumit de realitate, așadar și de realitatea socială și mai ales de ea, și veșnic deci cîrtind împotriva ei. Această nemulțumire socială, în practică, ia forma opoziției față de regimul politic al țărilor respective.

Gherea a vorbit de „artiștii cetățeni“, susținînd că geniile și talentele mari îmbrățișează întotdeauna idealuri înaintate.

Așa rezolvată chestia, Gherea nu avea dreptate. Adevărul e la jumătate de drum, și anume: mai toți marii gînditori și scriitori au avut idealuri sociale și politice, pe care le-au manifestat și de-a dreptul și în opera lor. Dar aceste idealuri n-au fost „înaintate“, ci *opoziționiste* — uneori reacționare, alteori „înaintate“.

Marii scriitori și gînditori au fost în genere împotriva regimurilor sub care au trăit: efect al acelei nemulțumiri de realitate, de care a fost vorba mai sus.

La noi se cunoaște mai bine istoria Franței. Și știe toată lumea că acolo intelectualitatea a fost întotdeauna „în opoziție“.

Subt regimurile liberale a fost reacționară; subt regimurile reacționare a fost liberală.

Subt imperiul al doilea, elita a fost „înaintată“; subt republică, elita a fost și este „în opoziție“, adică reacționară, cînd nu e „subversivă“:

Intelectualul, încă o dată, nu poate suporta realitatea și visează *altceva*. Aceasta intră chiar în definiția intelectualului.

A fost așa și la noi — dar nu mai este.

Subt regimul nostru vechi, în prima jumătate a veacului trecut, și chiar după aceea, intelectualitatea a fost „înaintată“.

Subt regimul nostru nou, burghez, de la sfîrșitul veacului trecut, intelectualitatea a fost iarăși „în opoziție” — reacționară o bună parte, progresistă cealaltă.

Acum, intelectualitatea noastră s-a schimbat.

Dar progresul e copilul nemulțumirii, și literatura bună e copila nemulțumirii de realitate. Opera oricărui scriitor mare — Flaubert, Tolstoi, Ibsen, Eminescu etc. — e o protestare împotriva realității de toate felurile. Aceasta se cheamă și idealism (veritabil). Georges Ohnet stătea în genunchi înaintea realității — mai ales cînd realitatea avea parale multe, putere socială și era de familie bună.

Dar lumea n-a fost dusă înainte de astfel de viețuitoare. Omul cel mai nemulțumit de realitatea pe care a găsit-o în lume a fost Isus Christos, care a adus cea mai mare schimbare în lume, de cînd e lumea.

Aceste sînt simple constatări. Nu îndemnăm pe nimeni să fie nemulțumit de realitatea fizică, socială, politică, morală, literară, artistică și cum o mai cheamă. Nu; căci nemulțumirea are efecte fiziologice rele: împuținează globulele roșii, sclerozează, topește grăsimea, dă icter, usucă toate glandele etc.

În jurul limbii literare

Cine a cetit și volumele franțuzești și cele românești ale autorului *Chirei Chiralina* nu se poate să nu fi observat că scriitorul francez Istrati este superior scriitorului român Istrati.

Cauza este limba. Acest lucru ar fi evident, chiar dacă n-am avea în ambele limbi *aceeași* operă a d-lui Istrati.

Și aceasta — nu pentru că limba română este mai urită decît cea franceză, ci din altă cauză.

În Franța există o limbă literară definitiv formată (mulți francezi se plîng că prea definitiv...), și astfel scriitorul francez nu mai are nevoie decît să aibă talent — și să întrebuițeze, oricît de personal, instrumentul acesta perfect, găsit gata.

Nu este același cazul scriitorului român. Firește, nu mai sîntem acuma ca la 1840, cînd vechea limbă literară, cea bisericească, nu mai putea exprima gîndirea nouă și genurile literare nouă, și cînd trebuia clădită pe de-a-ntregul o nouă limbă. Dar totuși nu avem încă o limbă literară fixată definitiv, de la care orice abatere să fie o greșeală și un semn de incultură. Și astăzi încă, scriitorul român este liber (și este liber, fiindcă nu are ce face alta) să-și *aleagă* (conform cu gustul și cultura sa) materialul lexic din limba vorbită de toată lumea, de toate clasele sociale, din toate provinciile, spre a-și alcătui limba sa *literară*. Iar d. Panait Istrati încă n-a avut vreme să-și formeze limba literară română și scrie în limba sa vorbită. Și s-a mai întîmplat ca, din cauze, dacă se poate zice așa, biografice, limba sa vorbită să fie mai departe de limba literară (cît este formată) decît a altor persoane.

Cazul d-lui Istrati ne arată *experimental* cu ce greu-tăți în plus (decît scriitorul străin) are a se lupta scriitorul român, cîtă energie trebuie să cheltuiască acesta din

urmă cu făurirea instrumentului, găsit gata de scriitorul străin. De unde urmează, fie zis în treacăt, că un scriitor român, când reușește să dea o operă bună, are mai mult merit decît unul străin.

Și ce mare ne apare atunci un Sadoveanu, care și-a creat o limbă atît de frumoasă din haosul acesta limbistic, și mai ales Eminescu, care nu a găsit, cînd a început să scrie, nici cît a găsit d. Sadoveanu. Din limba veche, din limba tuturor claselor sociale, din limba tuturor ținuturilor românești și-a alcătuit Eminescu limba sa — dar cu ce muncă grea pe *socoteala* energiei creatoare!

Este drept însă (orice rău are binele lui !) că un scriitor român, tocmai din această cauză, poate avea o limbă mai umedă de viață, mai aderentă sensibilității, mai fragedă, mai colorată decît scriitorul din țările cu limba literară înțepenită. (În Franța, revoluțiile literare s-au făcut oarecum și împotriva fixității limbii, spărgînd tipicul și chemînd elementele neliterare, din nevoia de nouitate, de sinceritate și de culoare.)

Dar de acest avantaj nu pot beneficia decît marii creatori, naturile foarte originale, care pot tăia drumuri nouă, care au puterea de a polariza estetic elementele lexice răspîndite pretutindeni. Cei mai mici nu au decît de pierdut, căci li se cere, inutil, un plus de energie, ceea ce încă îi și dezorientează, cînd nu-i dezarmează cu totul. Lucrul se poate proba : traduceți în franțuzește pe d. Sadoveanu : pierde. Traduceți în franțuzește pe X : cîștigă. Devine mai estetic, sau măcar mai decent.

Presupunînd că toate acestea sînt adevărate, atunci Eminescu — dacă ar fi găsit o limbă literară definitiv formată — ar fi ajuns mai mare scriitor dintr-un punct de vedere, dar mai mic din alt punct de vedere. Ar fi scris mai mult, ar fi exprimat mai multe idei, ar fi avut forma perfectă chiar de la început, dar n-ar fi fost atît de unic de original în literatura țării sale — sau pur și simplu în literatură —, atît de fraged, și atît de în comuniune cu natura și cu profundul rasei... Și tot așa d. Sadoveanu. Să se observe că însușirile acestea se găsesc, la diferite popoare cu atît mai puțin, cu cît un popor are o limbă literară mai fixată. (Bineînțeles că aceasta corespunde și cu vechimea literaturii, cu vechimea decî a culturii, căci toate merg împreună și sînt fețe ale aceluiași lucru.) Firește că această regulă are și excepții.

Excepțiile se explică prin rasa respectivă a poporului, prin istoria lui etc. În problema pusă, acestea sînt, cum s-ar zice, *variabilele* ; vechimea e *constantă*.

Problema limbii noastre literare este strîns legată de aceea a asimilării culturii străine, este chiar un alt aspect al acesteia.

Primejdia cea mare, care stă în fața scriitorului, este *mahalagismul*.

Mahalagismul lingvistic clasic este limba tipurilor lui Caragiale, a suburbianilor, care vorbesc „pe radical“, cum se zice la București. Dar de *acest* mahalagism ține — căci este în familia lui ; are ca pricină aceeași dorință de „elegantă“ și tendința de a întrebuița cu orice preț neologismul în locul cuvîntului băstinaș pentru efecte de fineță.

Dar problema se complică prin faptul că întrebuițarea *aceluiași* neologism poate fi în unele cazuri literară și în altele mahalagism. Un neologism care merge perfect — și este chiar cerut — într-un articol de idei devine mahalagism într-o poezie lirică. Am dat, cu alt prilej, ca exemplu cuvîntul „națiune“, care în poezie e mahalagism.

O soartă la fel are și cuvîntul neoaș popular. Același cuvînt poate fi un juvaer în Creangă și o expresie vulgară într-un articol de idei. „A interii“ (a alunga) și „a-și lua tîlpășița“ (a fugi) au locul lor în Creangă, sînt vulgare în Gherea (fără vina lui, căci i le-au pus în text cei care-i romanizau limba).

Ar fi interesantă și mai ales profitabilă o clasificare a cuvintelor neoașe din punctul de vedere al posibilității accesului lor în diferite regiuni ale scrisului cult. S-ar vedea că unele nu trebuie să se ridice mai sus de literatura cu caracter popular, că altele pot pătrunde cu efect estetic în poezie și în proza de creație, iar altele chiar în proza de idei. Mai nepotrivite în limba ideilor — dar nu toate — sînt idiotismele populare, atît de savuroase în Creangă.

Această repugnanță, progresivă cu genurile, a limbii literare pentru majoritatea expresiilor neoașe și, mai ales, a idiotismelor vine, desigur, din faptul că aceste expresii

sînt formate pe un plan de experiență inferior și sînt formule ale unei psihologii mai primitive. Dar ceea ce e interesant este că aceste expresii, întrebuițate în limba ideilor, capătă, *prin aceasta*, un caracter mahalagesc, altfel însă decît cel caragialesc (căci la noi sînt două feluri de mahala : mahala modernă, cea din Caragiale, și mahala patriarhală, cea din nuvelele d-lui Sadoveanu). Probabil că expresiile neaoșe și idiotismele întrebuițate în stilul ideilor fac această impresie de mahalagism, pentru că sînt întrebuițate și în mahala — și amestecul lor cu limba orășenească, adică cu orășenismul (amestec care e însăși definiția mahalagismului), ne evocă, fără voia noastră, această mahala. Dealtfel, mahalaua patriarhală știe oricine că nu este altceva, geograficește, decît un sat așezat la marginea țîrgului, un sat orășenizat. Și e firesc ca locuitorul acestei regiuni să amestece în limba lui, orășenească deja, expresii neaoșe și idiotisme. Și atunci „Madama estetica și-a luat tîlpășița“ din Gherea este stil de mahalagioaică din mahalaua patriarhală din Moldova.

Cu toate acestea, credem că stilul de idei e prea aristocratic la noi, prea lipsit de seva populară. Prea multe expresii au fost ostracizate ca vulgare. Aceasta se datorește mai ales lui Maiorescu, creatorul stilului de idei, ori creatorul principal. Dacă nu chiar exact limba lui, cel puțin tonul lui, atitudinea lui lingvistică au rămas până azi dominante în stilul de idei. Dar acest „aristocratism“ al lui Maiorescu este temperat. El n-a ajuns niciodată la anemie, ca la unii publiciști de azi în goană după fineță. Un scriitor care, în limba publicistică, a ieșit din cercul tras de Maiorescu și se mișcă cu succes estetic pe registrul cel mai întins al graiului românesc ni se pare a fi d. Arghezi, un adevărat revoluționar în limba noastră literară. Stilul cellalt, al artei literare, a avut norocul să fie creat de oameni cu un mai mic patos al distanței față de popor. Așadar, acest stil, care trebuia să conțină mai mult element popular prin definiție, căci avea de îmbrăcat lucruri mai concrete, a mai beneficiat și de faptul că creatorii lui au fost mai influențabili de popor, au fost chiar reprezentanți ai curentului poporan : Alecsandri, Eminescu, Sadoveanu etc.

Din toate acestea, se vede ce însemnată problemă, și grea, este încă aceea a limbii noastre literare. Cîtă știință a limbii — a graiurilor românești — și cît gust trebuie să aibă un scriitor român, ca să-și făurească o limbă bogată și frumoasă. Și cîtă vreme trebuie să mai treacă până ce vom avea o limbă literară fixată definitiv, de la care orice abatere să fie un stigmat de ignoranță și incultură.

Viața românească, nr. 1, 1926

«Făt-frumos din lacrimă»

D. A. de Herz ne spune într-un foileton din *Adevărul* că *Făt-frumos din lacrimă* a fost scris de Slavici și (pentru că la 1870 acesta încă nu știa să scrie bine românește) corectat de Eminescu; ca apoi, cei care au scos în volum proza lui Eminescu, neștiind cum stă lucrul, au pus în acel volum și povestea aceasta; și că, din delicatete, Slavici nu și-a revendicat niciodată paternitatea. Toate aceste lucruri d. de Herz le deține de la însuși Slavici și d-sa acum se simte dator să comită „indiscreția”.

D. de Herz cere și mărturia d-lui Iacob Negruzzi și speră că scrisorile lui Slavici ar putea lămuri și mai bine problema.

Nu putem contesta buna-credință a d-lui de Herz și nici pe a lui Slavici. Cu toate acestea, *Făt-frumos din lacrimă* nu poate fi decît opera lui Eminescu. Cine știe ce proces sufletesc s-o fi petrecut în capul lui Slavici. Poate i-o fi dat lui Eminescu o poveste scrisă, pe care apoi Eminescu a refăcut-o, făcînd-o a lui proprie, ori Slavici nu s-o fi exprimat destul de clar în convorbirile cu d. de Herz.

D. de Herz spune că povestea purtînd „caracteristica lui Eminescu”, editorii au crezut că e de el, mai ales că la *Convorbiri* e iscălită numai cu un X.

Ce înțelege d. de Herz prin „caracteristica lui Eminescu”?

„Caracteristica” aceasta poate fi limba, mai poate fi stilul, mai poate fi însăși creația pe tema subiectului popular.

Dacă ar fi limba, încă ar fi destul — *cînd e vorba de o poveste populară* — ca paternitatea să revină în cea mai mare parte redactorului povestii. Dacă ar fi stilul, atunci cu atît mai mult paternitatea revine redactorului.

Dar *Făt-frumos din lacrimă* este o creație foarte personală — până la transfigurarea, ca să nu zicem falsificarea genului —, iar această creație poartă „caracteristica“ celui mai perfect eminescianism. Și este cu totul deosebită de „caracteristica“ lui Slavici, chiar contrară, marcând toată deosebirea dintre acești doi scriitori.

În *Făt-frumos din lacrimă* găsim însușirile lui Eminescu din proza și versurile sale, același amestec de naturalism antic și romantism ornat, aceeași pictură rafaelescă de un senzualism pur estetic a plasticei feminine, aceeași agresivitate naivă a femeii, aceeași transfigurare a naturii dusă uneori până la fantastic — „caractere“ absolut contrare genului Slavici, scriitor grav, moral, realist și cam cenușiu.

Dar pentru cetitorii care nu mai au prezentă în minte povestea aceasta, să transcriem câteva pasagii din ea, atât de caracteristice lui Eminescu, atât de *imposibile* la Slavici :

„În vremea veche, pe cînd oamenii, cum sînt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului“.

„Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe sîinii ei albi și rotunzi.“

„Palatul de nori al luni.“

„Văile și munții se uimeau auzindu-i cîntecele, apele și ridicau valurile mai sus ca să-l asculte, izvoarele își turburau adîncul, ca să-și azvîrle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă.“

„Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșie-închise și albe, iar pîntre ele roiau fluturi ușori, ca sclipitoare stele de aur. Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, încet, dulce, ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa.“

„Șerpi roșii rupeau trăsînd poala neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul cînta adînc ca un proroc al perzării.“

„Haina ei albă și lungă părea un nor de raze și umbre, iar părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate.“

„Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci și rotunde, fața ei de-o paloare umedă ca ceara cea albă, mîinile mici și unite pe piept, părul despletit și răsfirat pe fin, ochii mari închiși.“

„Trecea prin codri pustii, prin munți cu fruntea ninsă, și cînd răsărea dintre stînci bătrîne luna cea palidă ca fața unei fete moarte, atunci vedea din cînd în cînd cîte-o streanță uriașă atîrnată de cer, ce încunjura cu poalele ei vîrfurile vreunui munte — o noapte sfîrticată, un trecut în ruină, un castel numai petre și ziduri sparte.“

„Mare verde și întinsă, ce trăiește în mii de valuri senine strălucite,... care treieră aria mării încet și melodios.“

„Un cap de față oacheș și visător ca o noapte de vară.“

„Ei fugeau cum fug razele lunii peste adîncile valuri ale mării.“

„Și din lună se scobora la pămînt un drum împărătesc acoperit cu prund de argint și bătut cu pulbere de raze.“

„Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini aurii și lungi... și încălecați pe schelete de cai mergeau încet-încet... în lungi șiruri... dungi mișcătoare de umbre argintii...“

„Trandafirul cel înfocat, crinii de argint, lacrimioarele sure ca mărgăritarul, mironosițele viorele și florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei și ținură sfat lung cum să fie luminile hainei de mireasă, apoi încredințară taina lor unui curtenitor flutur albastru stropit cu aur.“

D. Herz spune că *Făt-frumos din lacrimă* este iscălit în *Convorbiri* cu un X. Acest lucru nu este adevărat. Povestea poartă iscălitura lui Eminescu. Și Eminescu nu putea să iscălească o bucată care nu ar fi fost a sa! Argumentul cu „X“ (argumentul cel mare) este un neadevăr.

Făt-frumos din lacrimă, cu care începe proza lui Eminescu și *scrisul artist* românesc, este de Mihai Eminescu.

Parlamentarism și anti

Unul din scriitorii noștri însemnați, contagiat și el de curentul antiparlamentarist transplantat, ca atâtea lucruri, de pe malurile Senei, constata mai dăunăzi că toată lumea din Occident e în contra parlamentarismului.

Faptul nu este exact. Englezii nu sînt antiparlamentariști. Dacă ar fi antiparlamentariști, ar desființa parlamentarismul, căci englezii nu sînt oameni care să suporte un regim care nu le convine. O altă țară, tot atît de „Occident“, este Franța. Acolo parlamentarismul națiunii s-a probat în trecutele alegeri, cînd antiparlamentariștii au căzut în toată Franța, ceea ce nu s-a întîmplat nici comuniștilor — așa că cu mai mult cuvînt s-ar putea susține că Franța e... comunistă de convingeri.

Dacă în Anglia și în Franța (ca și în atîtea țări occidentale parlamentare) s-ar fura urnele, s-ar „contamina“ din senin satele de scarlatină, s-ar scoate jandarmii în contra populației etc., atunci s-ar putea susține că în țările respective numai guvernele sînt parlamentariste și că poporul e împiedecat să-și exprime, la alegeri, antiparlamentarismul său. Dar Baldwin, Lloyd George, Macdonald, Poincaré, Herriot etc. nu „ies“ la alegeri prin jandarmi, prin urne furate și prin scarlatină. Îi alege țara, în contra lui Léon Daudet et comp.

Dar scriitorul de care vorbeam este un om de bună-credință și el crede sincer că în Occident lumea e în contra parlamentarismului.

Cum se explică această credință, absolut nejustificată de realitatea faptelor ?

Artiștii sînt impresionabili și sugestionabili. Cetînd în fiecare zi *L'Action Française*, scrisă de oameni talentați, dintre care unii pamfletari străluciți, impresionat de argumentarea lor și mai ales de stilul lor, aderînd la idelle ori atitudinea lor, socotînd atitudinea cealaltă ca

o infirmitate, *evidența*, pentru el, a adevărului celor dintâi și zgomotul pe care-l fac ei îi dau probabil scriitorului nostru impresia că aceștia au numărul cu ei, iar ceilalți sînt numai o minoritate.

Că parlamentarismul are neajunsurile lui... Cine o poate nega? Dar există ceva perfect pe lume? Că foarte mulți oameni critică relele parlamentarismului și vrea reforma lui? Dar aceasta este o altă chestie. De la începuturile lui și până astăzi, el doar a fost într-o neconținută prefacere, ca toate lucrurile omenești.

Viața românească, nr. 9, 1926

Inferioritatea democrației

Istoriceste, democrația este ultima formă de organizare politică a omenirii. Pentru cineva care nu e pesimist cu exces și care nu crede că omenirea este o specie de nebuni, aceasta ar fi poate o garanție de superioritatea democrației asupra formelor sociale mai vechi. Dar se poate răspunde că, pe spirala evoluției umane, democrația e pe o linie de scoborîre.

Există însă astăzi, în lume, mai multe forme alătura, și vechi și nouă. Se poate face comparația. Și se pot trage concluzii.

Omenirea se mîndrește cu știința, cu industria, cu arta, cu cultura și civilizația ei. (Ori ne ridicăm și în contra acestora ?)

Extremele (de la democrație la nedemocrație ; de la parlamentarism la neparlamentarism) le formau înainte de război Anglia și Franța, pe de o parte, Rusia și Turcia, pe de alta, Franța și Anglia producătoarele în primul rînd a bunurilor amintite mai sus ; Rusia și Turcia, neproducătoare de nimic (afară doar de romanul rusesc, căci despre... samovar, Turgheniev se îndoiește dacă e rusesc sau nu). Se va zice însă : Anglia, Franța, popoare vechi, de veche cultură era firesc să producă cultura și civilizația modernă. Dar atunci cum se face că popoarele de veche cultură au întronat la ele mizeria democrației, și nu cele barbare ? Atunci nu cumva democrația e forma pe care o adoptă popoarele superioare, și numai popoarele superioare ? Nu cumva democrația e forma care rezultă din felul de viață al popoarelor superioare, din structura sufletească, din mentalitatea unor astfel de popoare ? Și nu cumva aversiunea unora dintre noi pentru democrație este o pornire în contra superiorității, a culturii, a civilizației ?

Dar dacă democrația arată, ca un termometru, superioritatea unui popor (fapte incidentale, ca pseudo-democrația la un popor înapoiat, sau dictatura trecătoare la unul relativ înaintat, dar nu de primul rang în cultură și civilizație, nu infirmă regula) — așadar, dacă democrație și superioritate socială sînt noțiuni care aproape se acopăr în vremea de azi, nu cumva totuși democrația slăbește vigoarea unui popor în concurența dintre popoare, cum se zice în cercurile „aristocratice“ ?

Ar fi trist pentru viitorul speciei noastre dacă aceasta ar fi adevărat, dacă în concurența dintre inferioritate și superioritate, inferioritatea ar avea avantaje asupra superiorității și ar distruge-o. Din fericire, nu este așa. În războiul ruso-japonez, au învins „parlamentariștii“ japonezi. În războiul ispano-american, au învins „parlamentariștii“ americani ; în războiul turco-balcanic, au învins parlamentariștii balcanici. Iar în ultimul război, cel mai mare examen de întrecere pe care l-a dat și democrația și nedemocrația, și parlamentarismul și neparlamentarismul, victoria a fost de partea celei mai înaintate democrații și a celui mai înaintat parlamentarism. Iar o țară nedemocrată și neparlamentară, Rusia, deși a fost în alianța învingătorilor, a fost totuși învinsă. Această nedezmințită concomitență parc-ar fi o lege, arată slăbiciunea țărilor neparlamentare și nedemocratice chiar în acea concurență dintre popoare unde învinge forța. Căci astăzi forța, ca să învingă, are nevoie de tot ceea ce însămnă democrație, ca politică, diplomație, organizare socială, industrie, știință etc. Și dacă Germania ar fi fost cu un pas mai departe în democrație, adică dacă Kaiserul ar fi fost un monarh strict constituțional și oamenii ei politici, mai ales diplomații, n-ar fi fost selectați de Kaiser în loc să fie selectați de opinia publică — cine știe dacă Germania n-ar fi făcut să se oprească războiul, ori n-ar fi încheiat pace mai devreme, ori dacă n-ar fi reușit să fie mai puțin învinsă ? Această idee despre rolul nefast al minusului de democrație și parlamentarism în dezastrul Germaniei nu este a noastră. Este ideea curentă. Și tot o idee curentă este că dezastrul Franței de la 1870 se datorește imperiului dictatorial — dezastru reparat de „democratica“ Republică.

Se zice că în democrație guvernării n-au timp destul pentru planuri mari cu rezultate îndepărtate. Și că acest

defect ar fi simțit mai ales în diplomație. Dar cele două mari democrații europene, Anglia și Franța, au dus o politică consecventă, au avut diplomați mai buni, recrutați prin selecție, ajunși prin merit, în deosebire de stângacii birocrati pe care i-au avut țările învinse, ajunși la conducerea politicii externe a țărilor lor prin camarile, prin fuste, ori, în cazul cel mai bun, prin singura alegere a monarhului. Războiul din urmă a arătat că diplomația din aceste din urmă țări cu „stabilitate“ a fost inferioară celei din țările democratice.

Dar superioritatea democrației se poate proba și de-a lungul istoriei. Democrația a păstrat de-a lungul vremii independența și intangibilitatea micului popor elvețian. Democrația, mai timpurie la ea, a făcut mărirea Angliei. Lucrurile acestea sînt foarte știute. Dar în orice caz, indiferent de care-i cauza și care efectul, cum de nu vîd antagoniștii parlamentarismului că patria parlamentarismului, cel mai vechi popor parlamentar este totodată și poporul cel mai puternic și mai fericit de pe glob — afară poate de... englezii, tot englezii, din America duși acolo cu tradiția parlamentarismului metropolei și continuîndu-l în cea mai caracterizată democrație, ceea ce, fie zis în treacăt, le-a priit bine.

Noi, care sîntem democrați și parlamentariști, nu ne prea emoționăm de moda dictaturii și a antiparlamentarismului de care sînt bintuiți cîțiva publiciști de la noi.

Democrația și parlamentarismul sînt prea strîns legate de toată evoluția societăților moderne celor mai înaintate și de structura lor, ca să poată fi în primejdie de a dispărea din lume. Aici nu e vorba de ce e mai bine sau mai rău (așa că argumentarea noastră de mai sus e în definitiv un lux). Aici e vorba de un fapt natural. Și mai e ceva: de la acado-sumerieni și până astăzi, cu eclipse uneori lungi, cu întoarceri în urmă, omenirea merge totuși mereu tot spre democrație, adică spre trezirea interesului cît mai multora pentru lucrul public, spre priceperea cît mai multora a lucrului public și spre participarea cît mai multora la conducerea lucrului public, de-a dreptul sau prin delegație. Mai scurt, spre controlul lucrului public de cătră tot mai mulți. Și este imposibil ca, cu dezvoltarea vertiginoasă a culturii din timpul prezent, cu răspîndirea ei în straturi tot mai adînci, cu progresul conștiinței personale și a individua-

lismului, este imposibil să concepem că oamenii vor renunța de acum înainte la dreptul lor de a se conduce, ori de a controla, dându-și chica pe mîna unui dictator sau a unei oligarhii.

Noi sîntem convinși că acest amestec în conducerea lucrului public va fi din ce în ce mai mare, că democrația va progresa în proporție geometrică, cum se zice, căci nici într-un domeniu progresul nu se mai face acum în *tempo* de altădată. Cît a făcut de pildă știința omenească (știința experimentală, aceea care descopere secretele naturii ca s-o supună omului) de la egipteni pînă la Lavoisier este nimic pe lîngă ce s-a făcut de la Lavoisier încoace. Gîndiți-vă la fizica, chimia actuală, la invențiile miraculoase (utopiile de acum 30 de ani ale lui Bellamy din romanul său *La anul 2000* s-au realizat deja în plus). Iar proporția în care s-a răspîndit de o sută de ani încoace cultura, adică în care s-au înmulțit oamenii cu carte, este un lucru absolut nou pe planetă. Peste o sută de ani, știința, cultura omenească și răspîndirea acestei culturi vor ajunge la un grad pe care nici nu ni-l putem închipui, căci, încă o dată, progresul se face din ce în ce mai repede. Dar pentru a fi mai clari, să ne transportăm cu gîndul nu peste o sută, ci peste o mie de ani. Încă o mie de ani după descoperirea radiofoniei și a tot ce presupune ea, ca să ne mărginim la un exemplu mai familiar. Cine nu simte că atunci radiofonul va părea mai puțin minunat decît ni se pare nouă astăzi chibritul — dacă va mai fi nevoie de el, ca să auzim totul. Cine nu simte că, odată pornit pe calea descoperirii secretelor naturii și a subjugării forțelor ei, totul e posibil omului, *cu timpul*? Peste o mie de ani Anatole France va părea un sălbatic, abia ieșit din animalitate, și cel din urmă european de atunci (afară de idiotii din născare) va fi o ființă pe lîngă care noi scribii de acum vom fi niște troglodiți. Și se vor lăsa acei oameni conduși ca niște turme?

Ar fi o prostie să credem că forma socială de atunci va fi democrația de azi. Cine știe, cine poate ști ce va fi atunci? Dar nu este o cumîntenie nici a crede că forma viitorului va fi aceea care și acum e veche, a omenirii inculte, încă zoologică.

Dar pînă ce va fi ceea ce va fi peste o mie de ani, omenirea se îndreaptă într-acolo în fiecare zi. Și a visa.

pentru această omenire în marș forme și acum vechi, a le visa ca un *ideal* de organizare superioară, adică pentru viitor, ni se pare o gândire nici serioasă, nici științifică și nici înaltă.

Regaliștii francezi sînt un partid care vrea reîntoarcerea regalității. E natural ca politica lor curentă să cheme în capul lor o justificare teoretică și deci cu caracter general. Dar să ne însușim noi ideologia lor, justificare a intereselor lor de partid, să luăm acest *advocatus* al unor interese particulare de politică curentă de aiurea drept constatarea științifică a legilor evoluției omenirii ?

Dar se citează și un autor autohton, Eminescu, citat de altfel de vreo treizeci de ani de toți reacționarii noștri. Se reînvie junimismul sub forma lui acută. E serios acest lucru ? Expresia teoretico-politică a romantismului ultra, care e „politica“ lui Eminescu ? Încă o dată, e serios ? Eminescu — cum se exprima curioasa lui idee ? —, Eminescu era în contra faptului numit societate actuală europeană. Ce înșamnă a fi *în chip teoretic* în contra realității umane dintr-un moment dat ? Că nu-ți place — se poate. Dar mai departe ? Și-n adevăr, el mergea mai departe : voia voievozi, pîrcălabi, bresle etc. Să zicem c-ar fi frumos și romantic. Dar nu se poate. E drept că pe urmă Eminescu a început să fie constituționalist și să spună că introducerea constituției (parlamentarismului !) este un mare merit al partidului său, al partidului conservator.

Antiparlamentariștii noștri se reclamă de la Eminescu voivodal, și nu de la Eminescu parlamentarist, adică de la (cronologicește) ultimul Eminescu. Foarte romantică atitudine, dar e serioasă ?

Adevărul e că antiparlamentarismul nostru nu e o noutate. E reînvierea junimismului care trebuia să apară și acum — un junimism de nuanță postbelică. Junimismul a venit după introducerea formelor nouă și a parlamentarismului, cînd aceste noutăți s-au ivit întai la noi. Acum, cînd au apărut noutăți mai mari, mai nouă, votul universal etc., trebuia să vină din nou junimismul și a venit.

Țara românească va merge mereu înainte, căci altfel nu se poate (e legea vieții), dar va merge mereu în contra

unui curent care va voi s-o țină pe loc. E firesc. Așa se întâmplă întotdeauna și pretutindeni.

Junimiștii însă erau prudenți. (Eminescu, poet, nu putea fi prudent.) Ei criticau mereu, dar nu propuneau nimic. Antiparlamentariștii noștri propun soluții. Și încă prea multe și chiar contradictorii, căci monarhismul lor (parcă am fi în republică!) nu rimează deloc cu dictatura. Și mai complică ei chestia și cu un fel de regim sovietic.

Pe de altă parte, vechii junimiști se ridicau împotriva imitației organizărilor străine. Antiparlamentariștii noștri, deși mînați de instincte junimiste, vor să importe din toate părțile. Ei au și șefi — bărbați din alte țări, care nici n-au văzut-o pe a noastră.

Apoi dacă e vorba să imităm, atunci de ce să nu imităm, cum s-ar zice pe boieri? Căci boierii popoarelor sînt, din toate punctele de vedere, francezii, englezii, americanii de nord, germanii. De ce să imităm pe italieni, pe spanioli, pe greci, pe ruși și mai încolo pe afgani, kurzi și alți antiparlamentariști? Mai ales cînd Italia (celelalte, nu-i așa? nu contează!) pune o problemă foarte specială: căzută în anarhie din toate cauzele postbelice, ea a ajuns, prin reacție, dictatorială, reacția fiind întotdeauna proporționată cu lucrul la care se reacționează, ca în oscilările pendulei, ca..., în sfîrșit, cetitorul poate ilustra și singur cu exemple această lege fizică. Dictatura — la noi — la ce ar reacționa? La dictatura existentă? Antiparlamentarismul nostru la ce ar reacționa? La neparlamentarismul existent de fapt?

La noi nu s-a pomenit guvern pe care să-l încurce parlamentul, nici a milionimea parte cît în Franța, căci tribulațiile parlamentare din Franța sînt marele argument. (Ar avea și haz ca un parlament numit de guvern să discute legile guvernului! Ba încă să le și respingă!) Și cu atît mai puțin s-a văzut la noi guvern trîntit de parlament. (Ar fi ca o revoltă de pretorienii ori de streliți!) La noi un guvern se schimbă exact ca pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, atît de scump d-lui Maurras.

Atunci, pentru ce lucrurile merg rău la noi? Din cauza parlamentarismului sau a neparlamentarismului? Din cauză că guvernele sînt indicate de voința poporului (a „plebei ignare“), ori din cauză că sînt aduse la putere ca și Colbert în secolul d-lui Maurras?

Dar, în sfârșit, parlamentarism și neparlamentarism, în societatea modernă s-a probat eficacitatea lor. Parlamentarismul pur : Anglia ; neparlamentarismul pur : Rusia. Parlamentarismul : putere, bogăție, cultură. Neparlamentarismul : imbecilitate, mizerie, incultură. Dacă Rusia era parlamentară, ea n-ar fi suferit cea mai mare tragedie pomenită de istorie. Acesta este un adevăr experimental.

Salvarea noastră e în transformarea pseudodemocrației noastre, a pseudoparlamentarismului nostru într-o adevărată democrație și un adevărat parlamentarism. Aceasta este reacțiunea naturală la noi, oscilația naturală a pendulei, aceea care vine *acuma* — și al cărei rînd e să vină și în Italia.

Este atît de clar...

Și apoi, nici nu putem face altfel, căci democrația și parlamentarismul sînt regimul politic normal și fatal al societăților moderne. Orice altă formă, în timpurile moderne și în Europa, e o boală, și a început să fie boală și în alte continente, acolo unde *societatea* s-a europeanizat. Și să ferească Dumnezeu ca boala asta să țină mult într-o țară [...].

Iarăși democrația

Scriitorul antidemocrat, de care vorbeam data trecută, mai aducea în contra parlamentarismului și un alt argument decît constatarea că „în Occident lumea a devenit antiparlamentaristă“ (argument pe care l-am discutat în numărul trecut). Scriitorul nostru aducea și un argument de ordin național : parodia noastră parlamentară, numirea deputaților de guvern și apoi „alegerea“ lor de către administrație.

Foarte curios argument ! Fiindcă cineva nu te lasă să faci un lucru, urmează oare că acel lucru e rău ? Sau fiindcă cineva falsifică un lucru însemnă că acel lucru e rău și cînd e autentic ? Un lucru nu poate fi definit prin ceea ce devine el cînd e falsificat, adică tocmai prin *contrarul* lui.

— Dar și democrația adevărată, cu parlamentarismul adevărat, are relele ei.

Firește. Nimic nu e perfect pe lume. Mai mult, toate lucrurile din lume sînt foarte imperfecte.

Data fiind această mizerie a existenței și dată fiind și natura unor oameni de a fi mereu nemulțumiți de orice și a visa la ceea ce nu este, ca la ceva mai bun, nemulțumirea unora față de regimul democratic se explică.

Acestora însă le atragem atenția că „toată lumea are mai mult spirit decît d. de Voltaire“ și că tot mai mult bine o să rezulte pentru lucrul public din frămîntarea tuturor minților decît numai din geniul unui dictator, sau al unei oligarhii. Și le mai atragem atenția că numai într-o tiranie e cu putință un Rasputin și rasputinismul — ceea ce se probează prin metoda logic al variațiilor concomitante, căci cu cît o țară e mai puțin democrată, cu atîta, și anume cu exact atîta, își are rasputinii și rasputinismul ei. În demi-democrație, se ivesc și înfloresc demi-rasputinii și demi-rasputinism etc.

Dictatura consimțită este din partea unui popor un brevet de incapacitate morală și intelectuală, pe care și-l dă singur. Este din partea lui declarația, umilă și cinică în același timp, că e o turmă necuvîntătoare, care are nevoie de stăpîn și de bici.

Popoarele superioare nu recurg la dictatură. Germania, țara cea mai zdrobită în război (sărăcită, îndatorată, ciopîrțită, umilită, dezarmată), aceea unde era mai firesc decît în orice țară să apară dictatura (căci mediul favorabil dictaturii sînt țările înnebunite de mizerii mari) n-a căzut sub dictatură, pentru că este o țară muncitoare, cultă și civilizată.

Dar se va zice că noi sîntem o țară înapoiată, și deci nu putem să ne punem în rînd cu Franța, Anglia, Germania etc. Că din argumentarea noastră rezultă că dictatura — criză a popoarelor inferioare — ni se potrivește. Că dictatura de fapt de la noi este tocmai o dovadă că sîntem un popor bun pentru dictatură și că, în loc de dictatura deghizată, să introducem mai bine dictatura pe față — cu avantajele tuturor lucrurilor sincere.

Fie, s-o introducem. (Poate se va și introduce.) Dar așa-numitul „avantaj al lucrurilor sincere“ nu-l primim. Există ipocrizii care sînt, în adevăr, omagii aduse virtuții. *Pseudo*-democrația noastră, sau *pseudo*-dictatura noastră este, prin acel *pseudo*, un omagiu adus democrației. Și apoi *pseudo*-democrația noastră este un teren de dezvoltare *normală* a democrației. Dictatura pură însă nu mai poate deveni democrație în chip normal, fără zguduirii teribile.

Dar un lucru. O fi țara noastră destul de inferioară spre a fi gata pentru dictatură, dar recunoașteți cel puțin că dictatura e ceva fatal, dar nu un *ideal*.

Nu transformați un fapt într-un *ideal*. Cînd, din cauza războiului, mîncam pine neagră, acesta era un fapt fatal, era o adaptare la realitățile de atunci, dar nu era un ideal pe care să-l dorești, să-l cauți, și să insulti pe cei care spun că pinea albă e mai bună.

Noi sîntem democrați și vom apăra democrația. Nici nu ne-ar șede bine altfel : noi sîntem oameni din popor. Pe noi Revoluția Franceză, cu „drepturile omului“, ne-a scos din birlog. Noi nu sîntem conți, marchizi și baroni deposedați de titluri și avere, ca să insultăm democrația. Fără Revoluția Franceză, am fi bătuți încă la scară de boieri, și boierii umiliți de turci și de ruși.

Și încă ceva : dacă am fi în contra democrației și a Revoluției Franceze, ne-ar veni greu să insultăm democrația, adică să ne folosim copios de libertatea cuvîntului cîștigată cu cel mai generos sînge ale acestei democrații. Orgoliul ne-ar împiedeca să beneficiem de achizițiile ei, să întrebuițăm în contra ei arma pe care cu generozitate ne-a pus-o ea în mînă.

...Dar trebuie să fie cineva orb și surd — și lipsit chiar și de cea mai obscură sensibilitate — ca să nu simtă cum se apropie valul voinței celor mulți, care muncesc cu brațele și cu capul, și vreau să trăiască ca oameni liberi.

Căci marele, supremul bun este libertatea. În afară de moarte, omenirea n-a găsit altceva mai rău ca pedeapsă pentru cei vinovați decît răpirea libertății. Și unii pretind că privarea de libertate este o pedeapsă mai grea chiar decît moartea.

Libertatea este supremul bine pentru orice viețuitoare. O pasăre eliberată din colivie are un țipet unic, imnul ei pentru libertatea recîștigată.

Iar libertatea cea mai scumpă este aceea a conștiinței, a gîndirii și este suprema nobleță a omului care e *om*.

Puteți îngrămădi munți de mîncare și mări de băutură — fără libertatea de gîndire, omenirea nu va fi decît o turmă ghiftuită, foarte puțin interesantă.

Putea să ridice d. Mussolini lira italiană nu cu cîteva centime, ci la valoarea aurului și chiar a diamantului, nimic nu compensa nici pe departe ofensa *intelectuală* a Italiei, unde s-a zămislit cîndva Renașterea.

Dictatura este starea normală în război, cînd *civilizația* încetează și-i ia locul *barbaria primitivă*. Fiind regimul *firesc* al timpului cît civilizația a încetat, dictatura prin chiar aceasta e condamnată fără apel ca regim pentru timpul de pace, cînd civilizația s-a reîntors printre oameni.

Franța republicană!

Așa-i că Franța republicană a început să devină iar decadentă și anarhică, în conștiința „tradiționaliștilor“ noștri? A fost *iertată* numai cîtă vreme a dus greul războiului și încă puțin după aceea, cîtă vreme, în adaptarea spre normal, părea că a abdicat de la idealismul ei liberal și democratic.

Era admirabilă pentru reacționari această Republică, cîtă vreme ea își vărsa sîngele generos, și atît de mult sînge!, pentru rezultatul final, din care nu ea avea să tragă cele mai mari foloase.

Acum însă, *ca și înainte de război*, republica franceză este din nou țara rușinii și a scandalului.

Fără această odioasă „republică“, care a dus tot greul luptei, dînd dovadă de *toate* calitățile necesare în marea concurență dintre popoare, nu s-ar fi îndeplinit nimic din idealurile atîtor popoare europene. Și totuși, acum, aceeași „republică“ este obiectul de dezgust al tradiționaliștilor de la noi și de aiurea.

Libertatea, „drepturile omului“ — căci aceasta e mai înainte de toate Franța! —, adică ceea ce diferențiază radical pe omul om de omul animal — *aceasta* este pata cea mare a Franței.

„Democrațiile occidentale“, cum se zicea admirativ și ditirambic pe atunci — și în special democrația franceză —, atît de cîntate la noi acum zece ani în momente grele, astăzi sînt hulite și insultate de tradiționaliști. Și doar aceste democrații nu și-au călcat cuvîntul nici într-o privință. Au învins și au realizat tot ce au făgăduit, și, încă o dată, greul l-a dus Franța.

Și este elegant oare să insulti, cînd nu ai nevoie de el, pe acela la care te uital ca la Dumnezeu în momentele grele și care te-a ajutat?

Franța Revoluției celei Mari este țara tuturor oamenilor care se uită în sus și departe. Franța Marii Revoluții a dus în toată lumea libertatea și lumina. Ea a dat tuturor oamenilor până și expresia năzuinții la libertate. Cântul de dezrobire în toată omenirea e *Marseilleieza* ei. Și ce om cu suflet mai înalt n-a tresărit la accentele marelui cântec al libertății? La *Boje țaria hrani* omul pleacă fruntea în jos, de robie sau de pietate pentru idol. La *Marseilleiese* omul înalță capul în sus și-i scinteie ochii.

Viața românească, nr. 10, 1926

Școala

Problema învățămîntului nostru se pune mai cu putere toamna, cînd se deschid școlile.

Că nu se mai învață aproape nimic, e un adevăr de care nu se mai îndoiește nimene și pe care nu-l mai neagă nimene.

Cauzele sînt multe și profunde. Le-am discutat altădată și nu sînt un secret pentru nimene.

Dintre problemele ce se discută mereu, voim să atingem acum numai două, cele care sînt mai la ordinea zilei, din cauza sezonului în care ne aflăm.

Bacalaureatul. „Ce sînt vinovați elevii dacă nu învață nimic în liceu, dacă sînt lăsați să treacă din clasă în clasă fără să știe nimic? Nu trebuie bacalaureat, ci atenție la promovarea elevilor din clasă în clasă.“ Așa este, dar pînă ce, nu se reformează liceul, există un alt mijloc de a apăra universitatea de năvala celor nepregătiți pentru universitate?

Crud sau necrud, bacalaureatul este singurul mijloc de a feri universitatea de totala înjosire, care echivalează cu *desființarea* ei. Și oricît „ar trînti“ comisiile de bacalaureat, *știm* sigur că ele sînt încă prea, prea indulgente.

Cruzimea cît mai excesivă a comisiilor de bacalaureat ar deschide ochii părinților, adică a cetățenilor, și aceștia poate ar deschide ochii guvernelor.

Și cu aceasta, se pune imediat problema învățămîntului în liceu.

Liceele fictive. (Ori parodiile dezgustătoare de liceu.) Nu este o invenție glumeată existența unor școli secundare, unde predau ceferiști, notari și moașe. Nu desprețuim aceste categorii de oameni. Dar oamenii aceștia nu pot fi profesori de liceu, cum n-ar putea fi nici profesorii de liceu moașe și amployați de mișcare.

Aceste „licee“ trebuiesc stîrpite. Produsele lor sînt o drojdie ridicolă și primejdioasă. Bănuim că oficialitatea noastră nu-și imaginează cu exactitate unde putem ajunge cu atîția „intelectuali“ agramați, care-și închipuiesc sincer că știu carte.

Iluzia științei-amuzament. Subt pretext de „pedagogie“, subt pretext că liceul nu trebuie să învețe carte pe elevi, ci numai să-i deprindă „să cugete“, și subt alte pretexte moderne, nu se mai învață aproape nimic în liceu. Profesorul care învață pe elevi serios trece drept pedant, prost, înapoiat, rămas în urmă cu „pedagogia“.

Dar cartea nu este amuzament. E lucru greu. E lucru nefiresc pentru mintea omenească, aplecată la asociații libere de idei, la imaginație, la haos și la lene. Elevul trebuie deprins în liceu (căci unde aiurea?) cu ideea că știința nu e amuzament, ci lucru serios și deci greu.

„Deprinderea de a gîndi“ se face învățînd carte din greu. „Ideile generale“ se obțin și se pricep din învățătura de carte serioasă. „Deprinderea de a gîndi“ și „idei generale“ fără știință de carte serioasă e „gîndire“ și „idei generale“ de cafenea și de *five o'clock tea*.

Este drept că și atmosfera publică contribuie la această concepție școlară. Mysticism, intuiționism, symbolism, tradiționalism, instinctivism, practicisim, pragmatism, falimentul științei, falimentul raționalismului ș.a.m.d. Foarte bine! Dar ce facem cu gramatica, cu ortografia și cu punctuația — acești copii oribili ai raționalismului?

La ceea ce se cheamă în liceu „limba română“, se „învață“ mai mult (și nu din vina profesorilor atîta, cît a programelor), se învață vorbă lungă „pe marginea“ poeziilor cu sentimente bine intenționate. De aceea probabil avem astăzi atît de mulți intuiționiști, tradiționaliști și „pragmatişti“.

Genul poetic

(considerații la începutul anului literar)

Numai cine cunoaște toate publicațiile românești, și mai face parte și dintr-o redacție unde vin zilnic plicuri pline de poezii, își poate de samă cât se versifică în țara aceasta. Și cel puțin, înainte vreme, aceste poezii aveau ca subiect „iubita“, „luna“, „pirăul“, „Mihai Viteazul“, în sfârșit, sentimente probabile. Sinceritatea morală, dacă nu și cea artistică, nu putea fi pusă la îndoială, căci cui nu-i plac fetele, luna, izvorul și cine nu-i patriot? Dar astăzi poeții atacă, cu toții, problema universului, sau cel puțin problemele afluate la această îngrozitoare problemă.

Aceste poezii sînt culese cu migăleală, literă cu literă, de lucrători tipografici, oameni serioși, necăjiți și gravi. Cerem cetitorului un moment de gîndire imaginativă asupra comicului subtil al acestei situații.

Dar comicul îl simte și zețarul. (Printre zețari sînt oameni foarte inteligenți.) El știe, ca și oricare dintre noi, că o poezie nu are un scop utilitar, ca un articol, că o poezie este o activitate de lux, că nimene nu-i obligat să scrie poezii dacă nu are talent și că o poezie fără talent e un lucru comic.

Dacă ne gîndim bine, îți trebuie mai mult optimism, ori curaj, ori inconștiență, ori toate la un loc, ca să dai cu inima ușoară o poezie în mîna unui zețar, decît în mîna lui Maiorescu.

Dar este drept că acești poeți nu au nici o vină. Ei sînt sincer convinși că sînt poeți adevărați. Cel puțin cît credea și Eminescu despre sine. Ba nu, probabil că Eminescu avea mai multe îndoieli despre el. Chestie de temperament. Nu glumim deloc. Afară de farsori, orice versificator vede în poezia lui ceea ce a simțit cînd a scris-o. El nu știe, n-are de unde ști că nu a reușit să pună în

poezia lui ceea ce e necesar pentru ca și alții să vadă în ea ce avea el în suflet cînd a scris-o.

Un cuvînt pentru cei care ne trimet poezii : nu toate poeziile, pe care le respingem, sînt lipsite de orice merit. Unele sînt aproape publicabile. Dacă nu intrăm în corespondență cu autorii acestor poezii, cauza este că nu avem timp.

Viața românească, nr. 10, 1926

Filozofia modei

Un articol dintr-un număr trecut al *V. r.*, unde era vorba în treacăt despre îmbrăcămintea femeilor de azi, a provocat o afluență de scrisori din partea mai multor cetitoare și cetitori ai revistei. Faptul este obișnuit. Cetitorii ne scriu adesea, aprobându-ne sau dezaprobindu-ne sau cerându-ne lămușiri. Unele din aceste scrisori sînt foarte interesante. Mai interesante decît multe din comentariile ce binevoiesc a ne administra confrății noștri, căci publicul cetitor e, în genere, mult mai literat, mai inteligent și mai cult decît majoritatea celor consacrați. Dumnezeu știe pentru ce, „literelor“.

Ne-am gîndit să răspundem aici la unele din scrisorile primite la redacție.

Așadar, mai mulți cetitori și mai ales cetitoare ne atrag atenția că facem exces de morală și de puritanism cînd arătăm aversiunea noastră pentru rochia minimă sau acel minimum de rochie care e moda contemporanelor noastre.

Mărturisim că intenția noastră nu a fost să atacăm moda actuală. Am adus vorba despre ea în treacăt, cu ocazia unui șir de argumente care aveau de obiect o cu totul altă problemă. Și dacă în scrisul nostru am pus un ton mai puțin dogmatic, e o simplă chestie de stil.

Declarăm aici solemn că n-am atacat morala actuală cu ocazia filozofiei noastre asupra modei și că nici n-o putem face, deoarece convingerea noastră este că moda actuală e și morală și moralizatoare.

Cum să începem argumentarea ?

Să procedăm inductiv.

Și fiindcă „literatura este expresia și oglinda societății“, să cerem ajutor literaturii.

Într-un roman al lui Maupassant, un tînăr face curte unei văduve, cu intenții matrimoniale (văduva e dintre

cele cu gropițe în obraz etc.). Dar tinărul e cam șovăielnic, din timiditate, din frigiditate și puțin și din prostie. O dată însă, într-o excursie „prin văi și lunci“, văduva e silită să sară un pîrău și, cu ocazia aceasta, ridicîndu-i-se puțin rochia, tinărul îi vede o clipă gleznele. Și fiindcă-i vede acest nimica toată, se hotărăște în sfîrșit să-i ceară mîna. Sîntem convinși că generația actuală de ambele sexe nu va înțelege nimic din toată afacerea asta.

Așadar, fără a mai construi polisilogismul, putem enunța concluzia că pe vremea aceea gleznele erau *imorale* (și te puteai mărita cu ajutorul lor), *fiindcă erau ascunse*. Cetitorul inteligent a simțit concluzia finală, ca în romanele fără compoziție șireată.

Alt exemplu.

Într-un foarte cunoscut roman al lui Anatole France, după ce eroul dovedește eroinei că o iubește cum trebuie, ea (femeie foarte sceptică) mai vrea încă un supliment de dovadă pentru ceea ce i se dovedise destul de bine, și ca să-l aducă pe erou mai sigur la ideea care-i place, își aranjează jartiera. Căci dacă (pe vremea aceea, bineînțeles) ceea ce arătase involuntar eroina lui Maupassant era imoral (în termeni grosieri s-ar zice : prețios), cu atît mai imoral era ceea ce voluntar arătase eroina lui Anatole France.

Ceea ce impresiona atît de tare pe eroii mai sus analizați, astăzi este, ca să zicem așa, de domeniu public, și nu mai impresionează pe nimene. Cetitorul inteligent simte din nou, și încă și mai bine, concluzia la care tindem. Și aici se pune parantetic o mică problemă : ce-ar imagina astăzi Anatole France pentru eroina lui ? Cum ar pune-o el astăzi să-și agrementeze dorința de o ultimă dovadă din partea eroului ?

Trecînd de la topografia sudică la cea nordică a eroinelor, constatăm și aici o întinsă moralizare, căci și aici puțin numai a mai rămas încă acoperit.

Așadar, moralizarea se face progresiv spre ecuator și în dublă direcție. De unde urmează că numai foarte puțin din topografia feminină a mai rămas încă imoral.

Același Anatole France a arătat că Pinguina Orberose nu merita acest epitet geometric, înainte de a o fi ascuns călugărul diavol în veșminte și că imediat după aceea Pinguinii au început să înnebunească după ea.

Și atunci se poate zice aforistic că moda actuală este reacțiunea salutară a moralei civilizate împotriva imoralității timpurilor primitive. Și numai când moda de azi se va desăvîrși (tendința spre desăvîrșire se observă în fiecare zi), se va putea zice că timpurile barbare vor fi dispărut definitiv.

Așadar, cu fiecare centimetru al decolteului de jos în sus și de sus în jos, morala cîștigă și ea teren cu tot atîția centimetri (introducerea sistemului metric în morală însumă — facem aluzie la o idee scumpă lui Kant — ridicarea eticei la rangul de știință adevărată).

Dar nu e numai atîta.

Dacă moda actuală scoate zi cu zi din domeniul imoralului regiuni tot mai întinse din geografia feminină, ea are și un alt avantaj, poate încă și mai mare.

În articolul din *V.r.*, care a prilejuit scrisorile corespondenților noștri, se spunea că moda barbară și imorală, păstrînd misterul plasticeii feminine, ajută și exasperează amorul.

Dar cine nu știe, din experiență, ori măcar din observație, că amorul este o nebunie pură, și poate cea mai mare ?

Unii învățați considerîndu-l ca o maladie infecțioasă, i-au căutat microbul — ca să facă culturi și să-i găsească serul curativ. În orice caz, omul înamorat este un maniac primejdios. Nu mănîncă, nu doarme, umblă în puterea nopții pe uliți, vorbește singur, sărută scrisori și basmale, discută cu luna, gesticulează pe stradă, pîndește ca un tîlhar pe sub garduri și pe sub geamuri, își sperie rudele, e dat afară din slujbă, face poezii, își asasinează „iubita“ și pe rival, se spînzură de copacii de la Copou etc., etc., etc.

Și dacă moda actuală are efecte terapeutice asupra acestei maladii primejdioase, ea este cea mai mare binefacere de la descoperirea vaccinului turbei și până azi.

Așadar, sintetizînd — și în rezumat —, dacă moda actuală reduce regiunea imorală de la un metru șaiszeci la șaiszeci de centimetri — cu tendință la reducerea totală — reducînd astfel în proporție obiectul „instinctului atît de van“ (vezi Eminescu, *Scrisoarea IV*), și dacă, pe de altă parte, desființează „mizerabilul amor“, cum îi zice Jules Lemaitre, atunci ea este faptul cel mai moral din

vremurile noastre și poate remediul principal al crizei care bîntuie societatea actuală.

Și cum ni se afirmă că la noi moda aceasta salutară e mai radicală decît în Occident (ca și literatura cu rochie scurtă), e cazul să constatăm cu bucurie și cu mîndrie că, în sfîrșit, ne-am învrednicit și noi să aducem o contribuție mai apreciabilă la civilizația omenirii.

Încă o dată, „filozofia“ modei din articolul nostru incriminat nu conținea nici o cruciadă în contra modei. Conținea, din contra, în germene, un imn restului de rochie, ale cărei dimensiuni abia întrec pe ale acelei eșarfe care încunjură nudurile sfinților martiri (încă un argument pentru moralitatea și, s-ar putea zice fără exagerare, pentru sanctitatea modei de azi).

Știm bine că astăzi domină la noi snobismul imoralismului, și că interesul nostru pentru morală trădează o învechită concepție poporanistă. Dar n-o să ne ascundem noi ideile de frica spiritelor „emancipate“.

Viața românească, nr. 10, 1926

Mișcarea literară

Sintem și o revistă literară. Nu e o simplă pretenție. E un fapt. Și, așadar, pe lângă rochii, dictatură și liceul de la Pocreaca, ne simțim datori să stăm de vorbă cu cetitorii noștri și despre mișcarea literară ?

Dar n-o prea vedem.

Știm că există o puternică activitate estetică prin diferite cercuri literare din București, dar neavînd reporteri de nici un fel, nu putem spune nimic despre această activitate.

Revistele încă nu s-au trezit toate din hibernarea lor estivală. Le așteptăm să-și continue, cu forțe refăcute, și spre binele literaturii române, munca lor întreprinsă în preajma verii.

Cele cîteva care au reapărut își lichidează problemele atacate încă din primăvară — și nu prezintă nimic nou, care să poată forma obiectul titlului notiței noastre de față.

Dealtfel, incompetența noastră în Frumos, Estetică și Artă este de notorietate publică. Incompetență cu atît mai jenantă pentru noi, cu cît trăim în țara cea mai iubitoare de Estetică din lume. Cetitorul mai familiarizat cu publicistica străină a băgat de samă, credem, că în toate revistele occidentale la un loc nu se face atîta Estetică într-un an întreg cîtă se face la noi într-o singură lună, și adesea numai într-o singură revistă. Conferința aceasta care precede producția însăși, ca un prolog o piesă de teatru, poate părea unor impacienți cam prea lungă. Dar aceasta e o altă chestie. (Prin „producția însăși“, am înțeles *critica* estetică, pentru că una e suspinul după Estetică și alta e aplicarea acelei Estetici la cercetarea operei, căci opiniile și decretul „estetice“ nu sînt critică estetică. Noi nu cunoaștem în România altă critică estetică decît aceea a d-lui Zarifopol. Dar

analiza sa estetică — culminantă în studiul despre Proust — nu are ca obiect literatura română.)

Cînd va începe campania literară, sîntem siguri de reluarea ofensivei Estetice. Și cum campionii Esteticei se întorc odihniți și mult mai estetici în urma contemplării Frumosului din natură și din muzeele pe care le-au cercetat în lunga lor vacanță, și cum noi, lipsiți de vacanță, ne-am istovit și slabele noastre forțe, ba am continuat să ne bălăcim în „poporanism“, pe cînd dumnealor se estetizau prin străinătăți — judecați cît s-a agravat, prin comparație, cunoscuta noastră incompetență în Estetică.

Dar, în sfîrșit, campania Estetică încă n-a început și nu avem ce înregistra.

Ar mai fi subiect de „mișcare literară“ fenomenul Estetic Mihail Dragomirescu. Dar d-sa a fugit cu frumoasa-i Estetică la Paris și abia mai tîrziu vor ajunge și la noi ecourile aventurii d-sale, pe care le vom înregistra la locul lor, în rubrica „Mișcarea intelectuală în străinătate“.

Așadar, să ne scuzeze cetitorii dacă deocamdată nu le putem spune nimic despre „mișcarea literară“.

Viața românească, nr. 10, 1926

Anestetul Gide

zice :

„Nous ne reconnaissons de valeur qu'aux oeuvres les plus profondément révélatrices du sol et de la race qui les portaient“.

„Qui de plus espagnol que Cervantès, de plus anglais que Shakespeare, de plus italien que Dante, de plus français que Voltaire ou Montaigne, que Descartes ou que Pascal, quoi de plus russe que Dostoiewski ?“ (*Incidences*)

— „Aşadar e frumos, fiindcă e spaniolesc. E frumos, fiindcă e franţuzesc. E frumos, fiindcă e rusesc“ — răspunde Estetica subţire. Confunzi esteticul cu etnicul, pentru că n-ai frecventat cenaclurile literare din Bucureşti. (Toţi compozitorii au ureche bună, zice cineva.

— Aşadar, Lae Chioru e compozitor.

Toate femeile seducătoare au temperament.

— Aşadar, focoasa Aniţa Guşata e seducătoare.

Toate staţiile climaterice au apă bună de băut.

— Aşadar Mizilul este o staţie climaterică.)

Un artist genial — rezumăm pe Gide —, făcând parte dintr-un popor, participă la psihologia poporului său. Avînd geniu, exprimă mai bine totul, deci şi acea psihologie. Opera lui e mai naţională decît a celor mai mici, care exprimă mai palid aceeaşi psihologie, şi cu atît mai mult decît a celor lipsiţi cu totul de talent, care nu pot exprima nimic. Opera lui Shakespeare nu este frumoasă pentru că este englezească, cum mă traduci d-ta, ci este englezească pentru că este frumoasă.

— Hăhăhă, hăhăhă, *aşadar*, după d-ta, opera lui Shakespeare este frumoasă fiindcă este englezească — repetă la infinit Estetica subţire, tot mai fericită şi mai

spirituală, și ucenicii îngălbenesc, roșesc și iar îngălbenesc de admirație ¹.

Viața românească, nr. 11, 1926

¹ *Informații pentru cetitorul neinițiat.* — Este acest Gide un naționalist, un șovinist, un dușman al literaturilor străine și al influențelor literare străine? Ori utilizează el noțiunea *etnic* ca un instrument de analiză în *criticile lui literare*? Nimic din toate acestea.

Această însușire a esteticului, fiind un fapt general, un factor comun al oricărei opere de artă adevărată, nu mai este nevoie să fie amintită în critica literară — cum n-ai nevoie să mai amintești în critica muzicală că compozitorul are ureche.

Și cu atât mai mult nu e nevoie de amintit, cu cât, o dată ce prin critica estetică ai arătat că un scriitor e valoros, prin chiar aceasta ai afirmat și caracterul național al operei sale. De aceea Gide poate *analiza* pe Shakespeare, fără să aibă nevoie să mai vorbească de caracterul englez al operei lui.

Problema nu capătă un interes special decât numai în cazuri *excepționale, anormale* — care se ivesc mai ales la popoarele înapoiate —, când un scriitor, să zicem român, a fost educat acasă grecește și franțuzește, a învățat apoi la Paris din adolescență, n-a găsit în țara sa o tradiție literară, adică o literatură anterioară, s-a dezvoltat sub influența numai a unei literaturi străine — și astfel sufletul său, sau, cum s-ar zice, „mentalitatea“ sa nu mai e românească, dar nici n-a devenit franțuzească. Această *depersonalizare* este dăunătoare creației artistice, ca orice *depersonalizare*. O operă de artă adevărată, zice același anesthet Gide, are mai întâi un profund caracter individual și în al doilea rînd un profund caracter național.

Scriitorul imaginat de noi va fi în situația să opteze pentru sufletul franțuzesc ori pentru cel românesc. Dacă optează pentru acesta din urmă, el trebuie să se repersonalizeze național — prin contactul cu poporul său, cu literatura cultă a acestui popor, când există, cu literatura populară, când nu există o literatură cultă, cu trecutul acestui popor din istoria țării, din cronici etc.

Prin aceasta nu capătă „estetică“, ci devine om *normal* (căci orice om normal e sau francez, sau român, sau chinez), și, devenind normal, intră în categoria oamenilor cu adevărat proprii pentru creația estetică, dacă are talent de la tatăl său și de la mama sa.

Aceste lucruri atât de simple Estetica subțire nu le înțelege, pentru că ea concepe esteticul ca o substanță. Ea nu știe că esteticul nu este, ci *rezultă*.

Dar concepția gîngășă are o mulțime de avantaje. E mult mai comodă: te dispensează de orice bătaie de cap. Și e foarte mondenă: esteticianii de-aceștia „puri“ plac grozav la cucoane și la duduci. „Vai, ma chère, ce estetic! Ce draguț!“ Sînt dame

care se dezarticulează în fața unor așa de emuvante atitudini estetice.

O altă năzăreală a Esteticii subțiri este aceea că concepția artei ca o expresie și a sufletului național este în contradicție cu caracterul gratuit al operei de artă.

Dar ce are a face gratuitatea sau negratuitatea artei cu întrebarea în ce constă esteticul? Ce este esteticul este o chestie, iar dacă esteticul (ce-o fi fiind el, din ce-o fi fiind el constituit) poate fi pus sau nu în serviciul unor intenții externe artei, este o cu totul altă chestie. Același Gide, care constată specificitatea națională a operei de artă, este, în același timp, un neînduplecat apărător al gratuității artei.

Democrația și arta

Spiritele distinse plîng pe ruinile artei din vremurile democratice. Și se întîmplă adesea ca acești plîngoci să fie „moderniști“ de cea mai pură specie, adică partizani ai unei arte care a înflorit în democrație.

Lamentația s-ar înțelege din partea celor care cred că tot ce e vechi e bun, ori mai bun — și că literatura și arta modernă sînt inferioare.

Dar să susții că literatura și arta modernă sînt superioare literaturii și artei din trecut și să plîngi, în același timp, pe ruinile esteticii ofensate de democrație este o culme rar atinsă chiar în regiunile cele mai înalte ale contradicției.

Democrația dă posibilitate de întinsă selecție a talentelor — dă un cîmp întins de unde să se recruteze artiști și de unde să se recruteze un public cetitor cît mai mare, care să selecționeze pe artiști, încurajîndu-i moral și material.

Chiar dacă s-ar dovedi că elita socială are gustul mai bun decît mulțimea, încă n-ar fi nimic. Are drept și poporul să-și aibă scriitorii săi. Ar rămînea ca elita să selecționeze pe cei buni. Dar elita socială, adică bogății, n-au gustul mai bun. Scriitorii *artiști* n-au fost selecționați de elită. Pe Flaubert elita socială nu l-a adoptat ca pe Marcel Prévost. Elita care selecționează pe artiști sînt intelectualii, recrutați din toate clasele sociale, și mai ales din cele de jos.

Pe Eminescu l-am selectat noi, golanii, ieșiți din popor, și nu boierii, ori burghezii noștri. Chiar în distinsa societate „Junimea“, acela care l-a priceput pe Eminescu a fost Maiorescu, urmașul țaranului Trifu, și nu boierii de acolo.

Trebuie să fii misonieist, îndărătnic *laudator temporis acti*, admirator exclusiv al literaturilor moarte, re-

fractar la literatura modernă, ca să susții că democrația, forma socială și politică a timpurilor moderne, este nefavorabilă ori chiar dăunătoare artelor.

Firește, dacă aduni la un loc *toată* literatura trecutului, obții o sumă superioară literaturii moderne. Și iarăși, firește, dacă te gîndești la Dante, Shakespeare și Goethe, nu le găsești păreche astăzi. Dar aceste genii sînt accidente. De la Dante (1300) până la Shakespeare (1600) și de la Shakespeare până la Goethe (1800), constatăm depresiuni mari pe terenul genialității. Dar veacurile intermediare, lipsite de astfel de genii, nu erau democratice. Iar veacul al XIX-lea, al democrației, a produs în unele genuri opere superioare celor din trecut, în poezia lirică și în roman.

Oricum, tocmai „moderniștii“, care neagă toată literatura vremurilor aristocratice, tocmai ei să acuze democrația ca un regim neprielnic literaturii și artei — acea democrație în vremea căreia a înflorit „modernismul“ ?

Viața românească, nr. 11. 1926

Monarhie și republică

Autorul acestor rînduri a făcut parte din vechiul partid socialist până la fărîmîțarea și dispariția aceluia partid. Și a scris pe vremea aceea cîteva articole pentru monarhie și în contra republicii.

Bineînțeles că această atitudine avea în vedere situația noastră, și nu orice situație. Iar monarhia susținută în contra republicii era monarhia constituțională, adică, cum s-ar zice, republica încoronată.

Între o republică și o monarhie constituțională ca cea din Anglia nu e altă deosebire decît aceea că în republică cheia de boltă a statului e o persoană aleasă de popor și care se schimbă, pe cînd în monarhia constituțională, același oficiu îl face o persoană toată viața și ajunsă prin ereditate.

La un popor înaintat — atît în republică, cît și în monarhie —, lucrul public este lucrul poporului, reprezentat prin delegații săi, parlament și miniștri. Dacă acela care primește demisia unui minister cheamă la putere pe cei indicați de popor, întărește cele hotărîte de parlament și este simbolul națiunii, dacă persoana aceea este aleasă ori ereditară, domnește șapte ani ori toată viața, lucrul este aproape indiferent. Ce deosebire *reală* este între Franța și Anglia ?

Dar nu tot așa e și în țările înapoiate, unde nu poporul este suveran de fapt. În aceste țări, șeful statului are puteri mult mai mari. În astfel de țări, oricît ar fi ele de „constituționale“, monarhia are un caracter mai mult sau mai puțin absolutist.

Și atunci nu mai e atît de indiferent cine e acel șef al statului, cum ajunge el șef, de unde se recrutează el. Să facem istorie, ca să pricepem mai bine.

Dacă de la 1866 pînă la 1914, în loc de monarhie am fi avut republică, atunci în loc de un șef permanent,

regele Carol, om fără legături de clasă și de familie în țară, fără legături de partid, sigur pe locul său, în afară de orice nevoie de compromisuri pentru a se alege și apoi a-și păstra locul etc., așadar, în loc de acest om, de această neschimbată cheie de boltă a edificiului nostru politic, am fi avut președinți de republică, aleși dintre oamenii noștri, oameni de partid, membri ai unor clase sociale și ai unor familii autohtone, luptând ca să fie aleși președinți ai republicii, așa cum se luptă la noi în politică, luptând să se mențină, așa cum se luptă la noi, nesiguri pe situația lor, răsturnați prin intrigi etc., etc.

Ce-ar fi fost de noi în cazul acesta? Ce-am fi ajuns? S-ar mai fi putut vorbi de „progresele realizate în ultimii patruzeci de ani”? Ce s-ar fi ales de simburile viitoarei României Mari?

Republica este bună (mai puțin bună sau tot atît de bună sau mai bună decît o monarhie strict constituțională) la popoarele coapte, care se guvernează în fond singure și care au nevoie de un pivot — ales la șapte ani o dată, ori pus pe viață.

Dar la popoarele înapoiate, ea este izvor de lupte sterpe, de anarhie, de primejdii mari, poate chiar mortale.

Bătrînii noștri, unii din ei republicani în teorie și chiar socialiști în zvăpăiala tinereții lor, au înțeles perfect acest lucru, cînd au realizat o monarhie constituțională cu o dinastie străină. Și acest lucru l-au înțeles și alte popoare înapoiate din orientul Europei.

Mai este o soluție, nu-i așa? Dictatura, adică monarhia de drept divin fără drept divin a unui plebeu oarecare, alături de un rege de carton, sau fără nici un rege. Mulțumim...

Sezonul estetic

Prevedeam în numărul trecut deschiderea campaniei Estetice și făgăduiam cetitorilor noștri că-i vom ținea în curent cu peripețiile acestei campanii.

Deocamdată Estetica s-a împărțit în două tabere, dând spectacolul unei sfișietoare lupte intestine.

Două sînt problemele care agită în primul rînd Estetica noastră în acest sezon.

1 — Cine ne-a omorît pe noi ?

Estetica gingașă (nr. 1) declară că decesul nostru i se datorește ei. Estetica integrală (nr. 2) se ridică furioasă și pretinde că acest asasinat e opera sa.

Noi nu putem să ne spunem cuvîntul în acest proces, căci nu s-a pomenit de cînd e lumea ca mortul să depună mărturie ori să dea informații în dezbaterile asasinatului său.

2 — A doua problemă care dezbină Estetica noastră e întrebarea : cui se adresează Eminescu în poezia *Somnoroase păsărele* : unei domnișoare sau păsărelelor ?

Estetica nr. 1 susține că poetul se adresează domnișoarei. Cealaltă estetică susține că poetul se adresează păsărelelor. În timpul din urmă revine puțin și zice că adresantul e universul.

Nici în chestia aceasta nu putem să ne amestecăm (să ne ierte cetitorul). Ca să articulăm ceva, ar trebui să știm Estetică gingașă și integrală — iar incompetența noastră în Estetica de ambe-sexe este cunoscută până la scandal.

Dealtfel, problema somnoroaselor păsărele e veche, dar din cauza acestei infirmități n-am putut-o dezlega niciodată. Acum treizeci de ani, un coleg de liceu, Popovici Vasile, cînd cînta „somnoroase păsărele“, ca să-l audă fata popei de alături, își punea toată arta la „dormi în pace“ pe care i-l trimitea peste gard cu ochii și cu

mîinile întinse spre ea. Aşadar, interpretarea lui Popovici era aceea a Esteticii nr. 1. Dar tenorul popular Ghiţă Trifan, la cofetăria Boroda, interpreta ca Estetica nr. 2. El îşi lungea gîtul şi, cu ochii în sus (la nevăzute ori văzute numai de el păsărele), scotea un categoric : „dormiţi în pace“. Ghiţă Trifan punea verbul la plural, căci era moldovan şi spirit logic. Interpretarea Esteticii nr. 2 însă lasă verbul la singular, probabil pentru că la Bucureşti se zice : *florile doarme*, ceea ce impune imperativul *dormi, florilor !*

Care din aceste interpretări o fi adevărată noi nu putem şti, din deficit de Estetică, şi subţire, şi integrală.

P.S. Numai una din multele consideraţii estetice se scoboară până la nivelul înţelegerii noastre. E observaţia Esteticii nr. 2 că Eminescu nu putea fi aşa de grobian încît să spună *dormi în pace şi somnul dulce !* unei domnişoare, mai ales dacă poate nici nu cunoştea pe domnişoara decît din vedere. Asta nu se face ! — opinie pe care o exprima şi Coana Zoiţa, gazda lui Popovici Vasile, cînd îl întrerupea în mijlocul serenadei cu observaţia estetică integrală :

„Da' ce te-o apucat, omule, lasă fata-n pace !“

Şi, ca să epuizăm relatarea acestui important fapt din trecutul îndepărtat, trebuie să adăogăm că Popovici Vasile s-a însurat mai tîrziu cu fata popei, ceea ce dovedeşte că din punct de vedere pragmatist interpretarea dată de el somnoroaselor păsărele a fost cea adevărată, căci fata avea zestre bună. (Vezi William James.)

Pragmatismul, aşadar, chemat să dezlege lucrurile raţional nedezlegabile, dă dreptate Esteticei nr. 2.

Dar noi ne abţinem de la vot : cetitorul n-a uitat că sîntem morţi. Şi morţii votează numai la alegeri.

Ş-apoi, în momentele acestea (4 ianuar etc.), putem spune că nici nu ne prea arde nouă de păsărele.

Prepararea esteticului

Cel mai însemnat eveniment național din ultimul timp este prepararea esteticului pur. Grație unor fine procedee de analiză, Esteticul a fost izolat de etnic, de etic, de sociologic, de zoologic, de botanic și de alte elemente care-l țineau prizonier.

Izolarea s-a făcut simultan în mai multe laboratorii estetice din Capitala Regatului, căci adesea descoperirile mari apar în mai multe minți deodată. Există o condensare în atmosfera ideilor, care, în momentul saturației, le precipită sub formă de teorii în capetele eminente ale speciei.

Dar și acum, ca întotdeauna, aceste capete se ceartă la capitolul paternității sau al priorității, căci geniul intelectual nu exclude, vai, măruntele meschinării de caracter.

Vom trece cu discreție peste aceste mici „mizerii, fatal legate de o mină de pământ“, și vom constata faptul îmbucurător că, în sfârșit, Esteticul, o dată izolat, va putea fi preparat de aici încolo în cantități suficiente, spre deplina satisfacere a necesităților noastre estetice naționale, din ce în ce tot mai imperioase.

Căci suferințele literaturii noastre, datorite lipsei de Estetic pur, nu mai erau un secret pentru nimeni. Estetica noastră, atât cea integrală, cât și cea gingașă, a atras mereu atenția asupra acestei suferinți a literelor române.

Esteticul nostru național, fiind amestecat până acum cu tot felul de substanțe străine — un fel de benzină dreasă cu apă etică și cu țitei etnic —, literatura noastră înainta penibil, cu explozii la motor, cu pane și cu tendința constantă de a da în gropi.

Estetica de la București ne anunță că a luat cele mai serioase măsuri ca producția de Estetic pur să fie de cea mai bună calitate și să nu sufere nici o contrafacere. Ea

ne asigură că de-acum înainte exploziile, paneele și gropile sînt excluse.

Pentru ca atît cantitatea necesară, cît și calitatea Esteticului pur să fie garantate, s-a întrodus diviziunea muncii. Unul din laboratorii și-a luat pe samă mai ales confecționarea Esteticului. Un alt laborator s-a specializat în verificarea, clasificarea și etichetarea Esteticului confecționat. Laboratorul este prevăzut cu asistenți și paraasistenți — ca nu cumva vreo cantitate de Estetic să rămîie neclasificată, căci un Estetic neclasificat este ca și unul inexistent.

Cînd preparatul estetic iese din acest al doilea laborator, calitatea lui e garantată. Esteticul iese numerotat și ștampilat. Și cum laboratorul e declarat instituție de stat, consumatorul are toată siguranța că preparatul este autentic și că în caz de contrafacere (pură ipoteză), statul îl va despăgubi.

Dar pentru ca Esteticul preparat să nu sufere nici o concurență, laboratorul de confecțiuni estetice a intrat în tratative cu institutetele similare de peste graniță și a reușit să cointereneze cîteva firme străine.

Ideea este fericită, orice ar zice d. Vintilă Brătianu. Ea a dat rezultate admirabile și în alte branșe de producție. Avem piperment Bresson național, șvaițer elvețian național, pudră Coty națională. Rachiul, jintița și făina sînt autohtone; metoda și firma sînt occidentale.

Așa și cu prepararea Esteticului. După ce-l izolezi de impurități, îl tratezi cu metodele Baudelaire și Proust și obții un produs ieftin și de prima calitate — dar mai ales ieftin.

Buna calitate a acestor preparate le asigură cel mai frumos succes. În timpul din urmă, la ceaiurile estetice dansante din capitală nu se mai servește decît Bresson și Proust de fabricație indigenă.

«Postume» de Eminescu

Cu ocazia tragicomediei *Somnoroaselor păsărele*, s-a vorbit încă o dată de izvorul german al acestei poezii. Un ziar a ridicat chiar problema „originalității“ operei lui Eminescu.

Este drept că în volumele lui Eminescu există poezii inspirate de scriitori străini.

Dar aceste poezii sînt *postume*. Au fost tipărite cînd Eminescu era nebun, așadar intelectualicește mort.

Nimene nu poate afirma că Eminescu, sănătos, le-ar fi dat publicității, ori că, dacă le-ar fi dat, n-ar fi spus că sînt traduse ori inspirate.

Noi sîntem siguri că el n-ar fi ascuns izvorul inspirațiilor sale, pentru că nici unei poezii publicate de el mai înainte nu i s-a găsit model în vreo poezie străină.

Vom reveni asupra acestei chestii.

Viața românească, nr. 12, 1926

Dar versul «liber» ?

Am dovedit aici altădată că versul „liber“ este vers numai din punct de vedere tipografic. Cu alte cuvinte, că nu e vers.

Am arătat că versul vechi poate „mula“ foarte bine orice stare de suflet, dacă poetul este un adevărat creator. Era vorba de câteva versuri din *Vara* lui Coșbuc, în care acest poet a reușit să completeze pictura unor aspecte ale naturii cu ajutorul unor speciale sonorități și unor speciale finețe de ritm, dictate de instinctul creator în chip firesc.

Pe vremea aceea — acum patru ani —, o mulțime de tineri scriau în versuri tipografice.

Așa cereau timpurile nouă — și lipsa de ureche și de sîrguință a poezilor. Și erau foarte fudui tinerii aceia : versul adevărat era lipsă de cultură modernă, de sensibilitate, de „interiorizare“, de „intelectualizare“, era, în sfîrșit, „perimat“ — și alte cuvinte moderne cu dichis, dar puțin cam speriate.

Astăzi versul „liber“ trage de moarte, dacă n-a și murit. Poezii cei cu interiorizarea și cu perimarea s-au întors pe tăcute la versul cel vechi — cam cu șchiopătări, cam cu accese de astmă, dar în sfîrșit...

D-apoi bine, versul cel liber era o dogmă. Era strîns legat cu întreaga concepție a tuturor intelectualizărilor și perimărilor.

Reieșea fatal din interiorizare (și din teoria interiorizării). Era forma interiorizării. Adică o altă față a ei. Interiorizare, intelectualizare în vers vechi — ni se spunea că nu se poate. Aceste noutăți pariziene și berlineze cereau numaidecît perimarea versului adevărat. Acum de ce se poate interioriza în vers vechi ? S-au schimbat

legile universului în ultimii patru ani? Căci numai cu altă evoluție a nebuloasei, cu alt cosmos, ar fi posibil ca interiorizarea să se poată exprima în forma contrariului ei, adică a exteriorizării.

Legile universului nu s-au schimbat. S-a întâmplat altceva.

Poeții cei cu perimarea auziseră de Paul Valéry. Erau informați că el e ultimul poet mare francez. Fiind ultimul, ei au devenit valéryști, căci ei sînt întotdeauna cu progresul. Și atunci Valéry în sus, Valéry în jos. Și valéryștii noștri erau foarte exclusiviști, Valéry era al lor. Nici nu-ți mai permiteau să-l pomeniști, dacă nu erai pentru interiorizare cu perimarea ei respectivă.

Dar iată că, într-o bună zi, au văzut în sfîrșit versurile lui Valéry. Și atunci au constatat cu stupefacție că aceste versuri atît de zelos admirate de ei pînă atunci erau versuri vechi, „perimate“.

Ce să facă poeții cei noi în fața acestei surprize? Să mai strige: Sus *Valéry*! și să se strice de rîs în același timp de versul vechi, cum făceau pînă acum — nu se mai putea. Situația era grea.

Dacă nu s-ar fi declarat atît de admiratori și de ucenici ai lui Valéry înainte de a-l ceti, acești poeți ar fi putut să-l declare tradiționalist, cu atît mai mult că, spre surpriza lor, acest poet nou e abstract, raționalist, cartezian, clasic și mai ales nu vorbește în versurile lui cel puțin de coapsele fiică-sa.

Dar acum era prea tîrziu. Și atunci acești valéryști fără voie s-au întors la versul cel perimat. Dacă s-au schimbat lucrurile la Paris, ce poți să faci?

Unul a și spus-o sincer. Acest esthet anunța întoarcerea la versul perimat, spunînd că acuma s-au întîmplat niște evenimente... că, pe cît se pare..., nu mai este la modă versul liber.

Mai în urmă a venit și articolul acestui poet francez, în care versul perimat era tratat ca un semn de virilitate estetică...

Ce mai puteau face poeții noștri originali?

Dar poeții aceștia spuneau că versul liber le era organic. Cugetarea lor cerea vers liber. Căci ei nu puteau

doar să țacăne tara-tara-tara-tara, ca un simplu Eminovici privatist.

Și cu toate că versul tipografic le era organic, iată, fără să-și schimbe organele, își exteriorizează interiorizarea și intelectualizarea cu ajutorul versului perimat. Pesemne că nu le era chiar așa de organic...

Viața românească, nr. 12, 1926

«Făt-frumos din tei»

În articolul din numărul trecut despre *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, am amintit de *legenda* că Eminescu, la vârsta de paisprezece ani, ar fi scris cu cridă pe poarta castelului din Dumbrăveni strofa finală din *Făt-frumos din tei* — inspirat de o întâmplare povestită de tatăl său. Și am adăugat că d. Corneliu Botez crede în această istorie, pe care o inserează în *Omăgiu lui Eminescu*.

D. Corneliu Botez îmi scrie că nici d-sa nu crede adevărată această istorie, așa cum i-a comunicat-o căpitanul Eminescu, și că a publicat-o ca simplu *material* pentru uzul viitorilor biografi ai lui Eminescu — cum a făcut și cu alte știri căpătate de la persoane care au trăit în preajma poetului.

Eu însă, dintr-o lungă deprindere cu tratarea izvoarelor, am crezut că d. Corneliu Botez a consemnat în *Omăgiu* numai faptele care i se păreau și d-sale cel puțin posibile, acele care în adevăr pot servi ca *material* pentru viitorii biografi... Aș mai putea adăoga că publicul mare, cărui de altfel îi era destinat *Omăgiul*, a luat de sigur drept adevăr legenda aceasta — de unde urmează că *metodul* d-lui Corneliu Botez nu a fost cel mai fericit.

D. Corneliu Botez mai adaogă că convingerea d-sale este următoarea: Eminescu, când era în puterea talentului, și-a adus aminte de întâmplarea povestită lui în copilărie de tatăl său — și a compus poezia *Făt-frumos din tei*.

Aceasta, se poate.

Ba încă se poate și mai bine — altfel. Poate că nu în 1864 a auzit Eminescu de întâmplarea nemțoaicei fugită

cu un țaran, ci în 1874, cu un an înainte de compunerea poeziei. Dar aceasta rămîne o pură ipoteză.*

Cît despre strofa scrisă cu cridă de poarta castelului, lucrul e imposibil chiar și în această ultimă ipoteză. Strofa e concluzia — logică și afectivă — a strofelor anterioare. Și apoi nu cred că Eminescu, cînd făcea excursii, obișnuia să umble cu crida în buzunar, ca să scrie poezii pe garduri...

Viața românească, nr. 1, 1927

---

* S-a emis și ipoteza unei traduceri din limba germană intrucît prima versiune a poeziei, din 1872, de la Viena, e în versuri albe.

Legea presei

Se vorbește de pregătirea unei legi a presei, care să suprimă toate garanțiile de libertate de care ne bucurăm astăzi, pentru a ne întoarce, în mod deghizat, la rigorile cenzurii permanente. Se vor cere gazetarilor titluri academice, se vor cere mari garanții pentru a scoate o gazetă, se vor pedepsi aspru o cantitate de infracțiuni, la o serie de restricții care se introduc acum întâia oară.

Libertatea presei, împreună cu aceea a întrunirilor și aceea a conștiinței și proprietății, constituie drepturile omului consfințite de marea Revoluție Franceză. Aproape toate popoarele lumii, cu un deceniu înainte de război, reușise să le cîștige, inclusiv Rusia și Turcia. Dar astăzi democrația nu mai e la modă și dictaturile suprimă încetul cu încetul toate drepturile cîștigate. După libertatea de asociație, care e de fapt complet desființată de la război, iată că acum ni se ia și libertatea presei.

Nu sîntem o revistă politică și probabil că nu vom intra niciodată în conflict cu cenzura. N-avem deci de apărut nici un interes personal, ci pur și simplu principiul. Și îndrăznim să formulăm o serie de nedumeriri.

Putem admite la urma urmei restrîngerea dreptului de asociație. Nevoia de tiranie e mai ușor enervată de aceste protestări directe. Dar presa? Rolul acesteia e să informeze marele public, poporul, cum se zice, despre actele guvernului. Dacă guvernul își simte politica legitimă și dreaptă, de ce îi e frică de o divulgare a obiectivelor sale?

Dar, se poate spune, presa mai are și alt rol: acela de a protesta, de a pregăti opozițiile și, poate cîteodată, revoluțiile. Or, timpurile sînt nesigure și e bine să avem liniște și calm. Dacă aceasta e teama guvernelor, ele pot

fi liniștite. Pot lăsa cea mai deplină libertate tuturor ziarelor, nimeni nu se va deranja să protesteze sau să spuie măcar un singur cuvânt de opoziție efectivă în țara noastră, de o blîndețe așa de binecuvîntată, unde totul se „aranjează“, printr-o acomodare, ori la nevoie chiar prin simplă resemnare.

Viața românească, nr. 1, 1927

Modă și originalitate

În domeniul vieții materiale, țara noastră se ține, pe cât e posibil, de toate progresele realizate în Occident. Se schimbă acolo sistemul de frinare a vagoanelor — îl schimbăm și noi, dacă avem parale. Se inventează un automobil mai bun — îl adoptăm și noi, fără șovăire.

Adaptarea nu constă în modificarea obiectului, ci în chipul de a-l întrebuința: frânele funcționează mai rău; automobilele se strică mai repede pe drumurile noastre construite pentru altfel de vehicule.

Imediat ce intră în joc și sufletul, adaptarea începe să capete caractere de originalitate. Rochia scurtă occidentală devine la noi și mai sumară, din cauze psihologice. Iar parlamentarismul ia o formă cu totul specifică societății noastre.

Cele de mai sus sînt o introducere, care vrea să arate în chip oarecum popular că imitarea Occidentului nu se produce în același grad în toate domeniile vieții și că, în măsura în care un fenomen este legat cu sufletul, copia se tot îndepărtează de model până la un punct, cînd încetează de a mai fi copie, pentru că nu mai poate fi copie.

Literatura — ni se va concede — este dintre acele fenomene care atîrnă mai mult de psihologia unui popor decît sistemul de frinare a vagoanelor, decît chiar dimensiunile rochiei, decît chiar formele politice.

Acestea din urmă desigur atîrnă mult de felul de viață a unui popor — de aceea două forme identice politice la două popoare nu există pe lume —, dar popoarele se deosebesc mai puțin în structura lor socială decît în structura lor sufletească. Toate popoarele au trecut — chiar fără să fi venit vreodată în contact — cam prin aceleași stadii: trib, ginte etc., și Pieile Roșii

din America și vechii eleni. Dar ce deosebire sufletească între atenieni și irochezi !

Sufletul unui popor, încă o dată, e mai deosebit de al altuia decât structura sa socială și, deci, forma sa politică.

Și cum literatura este expresia cea mai directă a sufletului unui popor, ea nu poate fi împrumutată ca frânele de la vagoane și ca forma rochiilor și nici măcar imitată ca formele politice. Adică poate fi, dar atunci nu e o *realitate*, nu aduce nici un folos, nu poate suporta nici o comparație cu eficacitatea frinei Westinghouse și a rochiei scurte și nici chiar cu aceea a constituției belgiene...

Cu toate acestea, imitarea și imitația literară există. Să vedem cum stă acest fenomen față cu principiul de mai sus — mai propriu : față cu constatarea de mai sus.

Copilul imită ; adultul lipsit de personalitate imită. Adultul bine conformat sufletește creează original. Subt rubrica acestor banale „aforisme“, cărora le vom determina mai de aproape înțelesul în urmă, ne vom încerca să deosebim ceea ce a fost și este imitație ori modă europeană în literatura noastră și ceea ce a fost și este fenomen original.

Copilul dacă n-ar imita, toată experiența și achizițiile speciei ar fi pierdute pentru el și ar trebui s-o ia *da capo*. Literatura noastră în copilăria ei a imitat. Ea ar fi început în chip original numai dacă n-ar fi avut ce imita — dar atunci ar fi început rudimentar și i-ar fi trebuit vreme neînchipuit de lungă să ajungă la maturitate prin ea însăși.

Copilăria literaturii noastre ține de la 1800 până la Eminescu. Dacă nici un scriitor din acea vreme nu e artist adevărat, cauza nu este lipsa de aptitudini înnăscute la scriitorii de-atunci, căci în orice timp se nasc, în orice țară, astfel de oameni. Cauza este că nu putea exista artă literară atunci, pentru că literatura, încă în copilărie, era condamnată la imitare.

În prima fază a copilăriei, poezii-boieri, ca Conachi, Văcăreștii etc. imită literatura franceză post- sau pseudo-clasică, atunci în lichidare, și literatura grecească a veacului al XVIII-lea. Nu-i vorba, nici imitarea aceasta nu era pur sintetică, pentru că în opera lor străbate și

un element personal, adică național. Și o dovadă că nu e pură imitare nici atunci, e deosebirea literaturii moldo-venești de cea muntenească. Căci nici copiii nu imită fără nici o personalitate.

În faza a doua a literaturii copilăriei, în faza Alecsandri—Bolintineanu, literatura română este o imitare a literaturii franceze a vremii. Și, iarăși, trebuie să adăogăm că nici această imitare nu era pur pasivă, pentru că în literatura pe care o imitau, ei găseau o substanță necesară nevoilor lor sufletești, din cauze pe care nu e locul aici să le dezvoltăm. Dar acum, imitarea începe să fie mai selectivă, căci copilul a mai crescut. Iar cei mai talentați, mai serioși și mai aproape de popor imită mai original — vreau să spun că în preparatul imitat apare o doză mai vizibilă și de spirit național și de fenomen obiectiv național. E cazul lui Alecsandri. Și, iarăși, o dovadă că nu e o pură imitare o constituie faptul că literatura din cele două provincii se deosebește mult, mai mult decît în epoca precedentă.

Din momentul cînd literatura română ajunge în sfîrșit artă literară, adică de-atunci de cînd copilăria s-a isprăvit, ea nu mai este imitarea literaturii europene a vremii respective.

Epoca imediat următoare epocii Alecsandri, s-o numim epoca Eminescu, nu este parnasiană în poezie, nici realistă în proză. Iar epoca următoare celei eminesciene, epoca „sămănătoristă“, tradiționalistă, țărănistă, oricum s-ar mai numi, nu este o imitare a literaturii occidentale a vremii, nu-i nici simbolistă în poezie, nici psihologistă în proză.

(Ne raportăm mereu la școlile literare din Franța, pentru că literatura noastră este sau nu este o imitare a literaturii franceze. De vreo altă literatură nici vorbă nu poate fi, decît întîmplător la vreun scriitor izolat. Dealtfel, cei care cred că literatura română este o anexă a literaturii occidentale au în vedere mereu Franța.)

Așadar, copilul de altădată imita. Adultul acum este personal. După ce a învățat — ca tot copilul —, începe să gîndească pe cont propriu, să creeze personal pe temeiul celor învățate de la alții.

Cu toate acestea, și după trecerea vîrstei copilăriei, a existat mereu, într-o formă sau alta, o școală care a voit să fie la modă și a imitat literatura curentă occiden-

tală. Aceasta s-a întâmplat, și nu putea să nu se întâmple, pentru că, cum am spus, nu numai copilul imită, ci și adultul lipsit de personalitate. Dar ceea ce la copil este normal, este necesar, este baza creației originale viitoare, la adultul care nu se poate stăpîni să nu imite, este semn de slăbire a personalității, de deficit vital, de ceea ce oamenii de știință numesc mizerie psihologică — un exercițiu inutil, improductiv și ca atare dăunător. Căci dacă copilul trebuie să imite, adică să repete, adică să învețe ce s-a făcut până la el, ca să aibă cu ce deveni apoi original — cum a făcut literatura noastră în copilărie —, adultul trebuie să creeze personal. Altfel e un copil bătrîn, un copil fără viitor, un copil pe degeaba copil — un degenerat.

Independența literaturii mature, dovedită prin considerarea epocilor noastre literare, se probează, firește, e doar același lucru prezentat sub altă formă — și prin fizionomia singuraticelor individualități artistice naționale de primul rang. Ca să vorbim numai de cei morți, ori de cei care și-au dat toată măsura, încît surprize nu mai pot încăpea — în ce literatură contemporană lor se pot însuma Eminescu, Caragiale, Creangă, Coșbuc, Sadoveanu ori Brătescu-Voinești ?

Scriitorii mari, citați mai sus, ne dau, credem, dreptul de a formula o propoziție generală, ca să nu-i zicem lege : *Nici un scriitor mare român nu se poate însuma în vreo școală, în vreun curent literar străin contemporan lui.* De unde un corolar : cînd ai îndoieli asupra mărimii unui scriitor român, întreabă-te dacă e sau nu reprezentant al unei școli literare contemporane străine. Dacă nu, nu urmează nimic, nici în bine, nici în rău. Dacă da, mai degrabă poate urma ceva defavorabil pentru evaluarea aceluia scriitor. *Probabil* că e un imitator, așadar un scriitor secundar. „Probabil“ e o concesie — pentru că condițiile țării noastre sînt prea deosebite de ale Occidentului contemporan, ca să poată fi vorba de o coincidență și nu de o imitare.

Dacă omul este pasiv numai pînă la maturitate, dacă se mărginește a învăța ce-au spus alții numai pînă la doctorat, dacă după aceea trebuie să creeze singur, aceasta nu înseamnă că nu trebuie „să se cultive“ toată viața, că nu trebuie să fie mereu în curent cu tot ce se

descoperire în domeniul său. Vai de omul care nu se cultivă mereu! Dar această cultivare nu mai e pasivă, nu mai e „imitare“. E un ajutor pentru propria-i gândire, pentru propriul lui *adaos* la patrimoniul de gândire al omenirii.

Tot așa și cu literatura unui popor. Ea trebuie să stea mereu în contact cu literaturile celelalte, să se „cultive“ cu ajutorul lor, dar fără să fie o imitație a lor. Și tot așa și scriitorul izolat. El trebuie să cetească mereu literatura lumii, s-o mediteze, să scoată profit pentru el (vai de scriitorul care nu cetește marile literaturi!), dar, iarăși, să nu o imite infantil.

Aceste considerații țintesc o concluzie mai practică: rolul criticii.

Critica trebuie să încurajeze originalitatea și să combată imitarea, recomandând însă literaturile străine ca izvor de meditare și ca modele pentru perfecționare. Critica trebuie să ajute virilitatea și să lovească în infantilismul anacronic, care e copierea literaturilor străine. Și nu din motive naționaliste, care nu au ce căuta aici, ci din datoria de a fi de partea maturității creatoare.

Dacă imitarea ar produce lucruri autentice, viabile, opere frumoase (ipoteza e absurdă, căci e bazată pe o contradicție între termeni, între imitare și autentic), încă critica ar trebui s-o combată și să susțină originalitatea specifică, pentru că or fi admirabili Anatole France și Proust (și sîntem cei dintâi să-i admirăm superlativ și să-i declarăm incomparabili), dar e mai util pentru economia universală estetică să avem pe lângă un France sau un Proust, nu încă un France și un Proust, ci un Creangă și un Sadoveanu, și chiar scriitori mai mici, numai să fie o notă originală în literatura lumii.

Hanul Ancuței nu ni-l poate da altcineva de aiurea, și ar fi păcat să nu existe. Luceferii „*plini de voie și de har*“ ai d-lui Argezi ne dau splendoarea cerului atît de românește, văzută și simțită în veacuri de pe vreun „pîcior de plai“ de păstorii evlavioși, care au lăsat în urmașul lor „saricele pline de oseminte“. Și ar fi păcat să nu existe și *acest cer* în literatura universală.

Ideea de uniformitate literară mondială dintr-o epocă dată se datorește faptului că în țările mari occidentale, care sînt cam pe aceeași treaptă de dezvoltare socială, politică, științifică etc., literatura este *mai* asemănătoare,

dar numai din punctul de vedere al evoluției genurilor și al școlilor literare, și nu al conținutului (sensibilitate, concepție, ideal), în care diferă, uneori radical. Acolo, literaturile se întîlnesc din cauza stadiului apropiat în evoluția istorică, nu pentru că se imită una pe alta.

De aici nu urmează că nu există nici un fel de influență reciprocă — de imitare. Și — vorbim de imitarea productivă — mai ales între țările cu literaturi asămănătoare. Dar imitarea este factor secundar. Este ceea ce am numit mai sus cultivarea adultului, împrumutul unor elemente care fortifică, pun în valoare propria cultură, gîndită și creată din propria substanță.

Că există „școli“ literare, care sînt imitarea pasivă a ultimei mode pariziene, nu face nimic. Acele școli nu sînt reprezentate prin artiști adevărați — și despre aceștia a fost vorba în rîndurile de mai sus.

Viața românească, nr. 1, 1928

Greutățile criticii estetice

Voim să spunem câteva cuvinte despre micul diferend dintre d-nii Zarifopol și Ralea, pe care d. Zarifopol l-a rezumat prin formula : „O crimă și o glumă“.*

Cuvântul „glumă“, al d-lui Zarifopol, este just. Cuvântul „crimă“, al d-lui Ralea, este... o glumă. Dar orice glumă conține o constatare. Iar constatarea care se ascundea în gluma d-lui Ralea presupunea o serioasă admirație din partea d-sale pentru d-l Zarifopol. Când consideri pe cineva cauza, în cazul acesta auxiliară, a unui fenomen mai general, fie politic, fie social, fie literar, înșamnă că-i recunoști în grad înalt și talent, și autoritate. Iar când adaogi, cum a făcut d. Ralea, că „crima“ este involuntară, îi lași numai recunoașterea calităților și-l scutești de orice responsabilitate directă. Situația, credem, e de invidiat.

Dar, cu ocazia acestui diferend, s-a pus o problemă care nu trebuie părăsită, fără ca această revistă să spună câteva cuvinte mai liniștite.

D. Zarifopol a ridicat cu mândrie și cu talent steagul esteticii împotriva criticii psihologice, sociologice, a criticii cauzelor etc.

Lăsînd deocamdată cu totul la o parte „gluma“, noi i-am opune mai întăi d-lui Zarifopol o obiecție de principiu. Cine vrea d-sa să facă psihologia artistului ? Cine să explice cauzal opera ? Cine să arate influența societății asupra operei și a operei asupra societății ? Etc. Cine, dacă nu critica *literară* ? Ori aceste preocupări sînt inutile, sau, poate, chiar dăunătoare ?

---

* Vezi P. [Zarifopol], *O crimă și o glumă*, în *Adevărul literar și artistic*, din 27 noiembrie 1927.

Credem că nu. Căci ele răspund la întrebări foarte legitime, pe care le pune minții opera de artă a unui scriitor, a unui grup, a unei epoci.

Nu credem că este dăunător și nici măcar inutil ca un critic literar să releve atitudinea lui Creangă față de ierarhia socială, de religie și de reprezentanții ei, față de femeie, față de natură; să arate apoi că ireverențiozitatea lui față de mărimile lumesti și de lucrurile auguste, idealul lui realist și prozaic despre femeie, absența naturii din opera lui și felul cum o privește când o bagă în samă — sînt atitudini specific țărănești și moldovenesti în genere, dintr-un anumit moment și dintr-o anumită regiune în specie. Nu credem, apoi, că este vătămătoare și nici chiar inutilă reducerea tuturor caracterelor lui la o anumită psihologie și sociologie.

Nouă ni se pare că fenomenul Creangă apare atunci mai complex și că aspectul pur estetic al fenomenului apare mai clar. A lega stilul lui homeric de primitivitatea unei mentalități neatinsă încă de cultura orășenească nu este nici inutil, nici primejdios. Și tot așa nu credem că marele critic englez Chesterton a făcut o faptă rea cînd a definit ideologia lui Dickens și a explicat-o ca un reflex al ideologiei Revoluției Franceze; nici cînd Stephan Zweig, el însuși poet, beletrist și artist, într-un admirabil studiu, a dezvoltat ideea că același romancier este exponentul sufletului micii burghezii engleze.

Critică psihologică sau sociologică (alături de cea estetică) au făcut oameni ca Sainte-Beuve și Taine, întemeietorii criticii moderne, ori ca urmașii lor iluștri: Brunetièrre, Lemaître, Faguet — critici recunoscuți ca atare. Așadar, *aceasta* este critica.

Critica literară, așa cum s-a constituit de o sută de ani încoace, este un tot. Critica estetică, critica psihologică, critica științifică etc. sînt părțile acestui tot. Critica literară, cînd privește opera din toate punctele de vedere, este *complexă*.

Vom trece peste pretenția (justificată, credem noi) a unei întregi școli estetice occidentale, care nu poate concepe *nici* estetica fără sociologie. Vom admite că estetica nu are a face deloc cu sociologia și, dacă voiți, nici cu psihologia (concesie și mai absurdă). Dar neclintiți pe terenul nostru că, fenomen al vieții, legat cu, și condiționat de întreaga viață, opera de artă, chiar dacă ar putea

fi perfect înțeleasă sub aspectul ei tehnic fără ajutorul nici unei alte discipline decât estetica pură, nu poate fi înțeleasă *complex* fără psihologie, sociologie, istorie etc. — vom reclama drepturile criticii *complete*.

Este posibil ca undeva să se dea o importanță exagerată unei părți a criticii pe socoteala alteia — criticii psihologice, pe socoteala celei estetice, celei sociologice, pe socoteala celei psihologice etc. (și cea mai condamnată parțialitate este, fără îndoială, aceea contra esteticii). Atunci, firește, trebuie reclamate drepturile criticii lăsată pe dinafară.

Nouă ni se pare că d. Zarifopol, deprins mai mult cu mișcarea literară din Occident, a luat o atitudine mai potrivită pentru acolo, decât pentru noi. Nu există — o spunem fără nici o ironie, dacă e vreo ironie, ea e în fapte, nu în intenția noastră —, nu există țară în lume unde estetica să fie mai adorată și mai cîntată decât la noi.

Sau poate d. Zarifopol e plin încă de amintirile trecutului îndepărtat din vremea lui Gherea, în opera căruia există, dar cu deficit, critica estetică. Cum d-sa a lipsit mult din țară, n-a putut băga de samă la reîntoarcere că lucrurile s-au schimbat. Căci astăzi unde mai vede d-sa, reclamată, critica psihologică, sociologică, decât doar într-o revistă de provincie, de aici din Iași? Încolo — estetică și estetică. Desigur, dorință până astăzi — concedem —, nu înfăptuire, dar dorință arzătoare, care nu mai are nevoie de nici un îndemn.

Atunci, de unde necesitatea unei propagande atât de acerbe în favoarea esteticii? (Căci în „gluma“ d-lui Ralea nu era vorba de studiile de critică estetică ale d-lui Zarifopol, pe care le admirăm, ci de lupta sa împotriva amestecului psihologiei și al sociologiei în critica literară.)

Această propagandă ar fi mai de actualitate și de un interes mai urgent aiurea, de pildă, în Franța, unde critica suferă de mult de păcatul psihologismului și al sociologismului. Creatorul criticii moderne, numitul Sainte-Beuve, a fost în bună parte un critic psiholog; ba, mai rău decât atîta — și d. Zarifopol a relevat-o —, un critic moralist predicînd sentimente gingașe artiștilor, de pildă lui Flaubert, căruia i-a reproșat că n-a pus și oameni de treabă în cutare roman al lui — păcat, dacă

e un păcat, în care a căzut și Maiorescu.¹ Taine, cel de-al doilea fondator al criticii moderne, cu rasa (biologie), cu climatul (geografie și meteorologie), cu momentul (sociologie), a întrecut cele mai pesimiste așteptări. Brunetière, cu Darwin și Haeckel (arhibiologie), cu morala (arhiprostie). Jules Lemaître, cu psihologia scriitorului, cu psihologia personagiilor din romane și piesele de teatru (arhipsihologie). Anatole France cu... taclagismul lui universal.

Dar astăzi evadarea din estetică a ajuns în Franța curat îngrijitoare. Fără să mai vorbim de Henri Massis, critic cu mare trecere acolo, care judecă pe scriitorii din punctul de vedere al religiei, al politicii, al moralei, sau de Maurras : din acel al lui Philippe de Orléans, iată pe independentul, pe „clerc-ul“ (cum ar zice Benda), pe criticul Thibaudet, scriind chiar în ultimul timp un interminabil studiu despre Gide, unde-i face psihologia (prima idiotie), întemeiat pe ereditatea lui (a doua), și totul într-un sos etnografic (a treia), așa că ne-a cam indispus și pe noi (contagiați, probabil, de estetismul compatrioților noștri — atât de puternic este efectul mediului, dacă ni se iartă această critică sociologică administrată nouă înșine). Și iată-l chiar pe artistul estetician Gide în repetate flagrante de atentat la estetică : explicînd netemeinicia simbolismului prin lipsa unei etice ; dedîndu-se la o interminabilă interpretare psihologică și etică a lui Dostoievski ; criticînd (vai) pe Barrès, ba se poate spune căutîndu-i pricină chiar, că e rasist, tradiționalist, combătîndu-i tema romanelor cu horticultura, fiica botanicei (această disciplină minoră și cam ridicolă a... biologiei). Dar spectacolul cel mai penibil și cel mai rușinos l-a dat critica franceză cu ocazia morții lui Anatole France, pe care l-a judecat și spînzurat, din cauză că opera lui nu conține un principiu de luptă pentru fericirea socială — așa cum o înțeleg criticii.

Această obtuzitate a criticii franceze s-o fi explicînd și prin caracterul inferior al rasei galice, și prin lipsa de

---

¹ Noi, personal, nu ne aducem aminte să fi constatat acest defect în opera vreunui scriitor, dar credem că și problema aceasta intră în estetică : scriitorul care nu vede și „părțile bune ale naturii omenеști“ — expresia lui Maiorescu, citată de d. Zarifopol — nu vede realitatea în toată complexitatea ei. Și, pe lângă aceasta, opera sa este mai săracă în varietate.

cultură artistică a societății franceze, și prin tot ce voiți. Dar cum nu se poate susține, totuși, că francezii sînt absolut incurabili, poate tot ar fi ceva de făcut și acolo. Și iată de ce o expediție în contra psihologismului, a sociologismului și în favoarea estetismului ar fi foarte potrivită în Franța. Dealtfel, d. M. Dragomirescu, care anunță mereu că a distrus pe Sainte-Beuve și întreaga critică europeană, a înțeles această necesitate și, caritabil, și-a transportat *Știința literaturii* la Paris.

Dar la noi ! Cine cultivă la noi critica psihologică, sociologică și cine se înjosește ca să aibă idei ? Afară, încă o dată, de o revistă provincială, care se dedă uneori la critică psihologică, sociologică și de idei ? (Această din urmă afirmare poate părea unor întîrziți ca un simptom de grandomanie. Dar în condițiile de azi nu este decît un act de umilință. Căci, dacă dintr-o modestie din alte vremuri, am mărturisi că nu avem idei, critica estetică ar spune că ne fudulim.)

Dar vom fi întrebați ; pentru ce accentuarea continuă a necesității unei critici pur estetice și persiflarea criticii psihologice și sociologice este o „crimă“ ?

Este o „crimă“, pentru că la noi estetica a ajuns o pasiune tiranică. Și nici o pornire, cînd ajunge pasiune tiranică, nu e bună, ba e ridicolă chiar, deci... neestetică, cu atît mai mult atunci cînd pasiunea e sterilă, fără nici o satisfacție, fără nici o înfăptuire. Iar d. Zarifopol a încurajat, fără să vrea, o pasiune tiranică și nesatisfăcută și ca atare cu atît mai neestetică, și nu prin admirabilele sale studii estetice care n-au... încurajat pe nimene, *et pour cause*, ci prin propaganda sa. Iar propaganda a făcut-o, fiindcă nu băgase de samă că la noi este mai mult decît inutilă, e primejdios superfluă.

Dacă nu era d. Zarifopol, patima estetică poate nu ajungea la o temperatură atît de înaltă.

Dar să părăsim orice urmă de „glumă“.

Critica dinainte de secolul al XIX-lea a fost o critică estetică. Dogmatică, didactică, dar estetică : bine-rău, frumos-urît, aplauze cînd opera se conforma cu regulile, cu genurile, cu „școlile“, cu coteriile ; fluierături cînd nu se conforma, așa cum face critica estetică de la noi, cum face critica-tăvălug a d-lui M. Dragomirescu, cum face critica-titirez a d-lui E. Lovinescu. Critica lui Sainte-

Beuve și Taine, fără să rupă cu totul cu cea veche, a reinnoit critica europeană, a făcut-o respectabilă, a pus-o în rînd cu lumea — pentru că a făcut din critică o ne-bănuită pîrghie a culturii moderne. Și a ajutat enorm la creșterea și răspîndirea interesului pentru literatură și la gloria scriitorilor — contemporani și din trecut. Iar aceasta a făcut-o prin sociologism și mai ales prin istorism și psihologism. Fără îndoială că opera literară fiind o operă de artă, considerația estetică primează și subordonează. Fără îndoială că în definiția unei opere literare importantă este diferența specifică, adică arta.

Și desigur că, dacă nu ajută la adîncirea analizei și nu deschide orizonturi gustului, sociologismul, istorismul și psihologismul — și ideile — nu și-au îndeplinit rolul.

Am scris mai sus cuvintele: „critica, o pîrghie a culturii“, care vor ofensa pe esteticianii noștri, dar sînt sigur că nu și pe d. Zarifopol. Căci, dacă, fără să urmărească anume scopuri culturale, critica are și acest rezultat, este un rău? Doar și arta-joc, produs pur gratuit, are acest rol. Și îl are și critica pur estetică. Dar critica complexă îl are într-o măsură și mai mare, și, pe lângă aceasta, prezintă fenomenul literar mai complex.

Critica nu trebuie să fie — intenționat — și psihologică ori sociologică, spre a avea un rol cultural mai mare. Acest rol ea îl are cînd e și psihologică ori sociologică.

Reducerea întregii critici literare la singura critică tehnică nu ar fi numai sărăcirea criticii — cu atît mai mult, cu cît critica tehnică este *scurtă* și estetica este în fașă —, ci ar fi și un act de obscurantism, pentru că este de-a dreptul un act împotriva culturii unui popor. E semnificativ că pasiunea exclusivistă de la noi pentru această critică merge alături cu ura împotriva ideilor. Și e semnificativ că la noi acest amor și această ură au început să înflorească în perioada postbelică de întuneric, de lene intelectuală, de dispreț pentru intelectuali, de școli fără profesori etc. Și e mai semnificativ că critica științifică, psihologică, sociologică s-a născut în Europa secolului trecut, în anii splendizi cînd s-au creat toate științele, în vremea cultului pentru inteligență și pentru adevăr.

Credem că s-a înțeles din cele de mai sus că psihologia și sociologia, și multe altele (dealtfel, ca și estetica) sînt numai instrumente de analiză. Sînt mijloace, și nu scop. Altfel, n-ar mai fi vorba de critică literară, ci de psihologie și sociologie pe baza literaturii. (Și tot așa și cu estetica. Cînd ea este un scop, avem de-a face cu disciplina numită Estetică întemeiată pe opere de artă literară, și nu cu critica literară.) Cînd în această revistă am utilizat — în prima parte a unui studiu despre d. Brătescu-Voinești — psihologia și sociologia, am făcut critică literară (bună, rea — e altă întrebare). Cu atît mai mult cu cît, din observările sociologice rezulta și lămurirea unor pure probleme de tehnică : de pildă, pictura mai pe larg în unele nuvele decît în altele a mediului, pentru că în unele mediul era mai determinant în desfășurarea evenimentelor și producerea deznodămîntului decît în altele — observație din care reieșea meritul de artist al d-lui Brătescu-Voinești.

Cînd însă, tot în această revistă, am utilizat opera dramatică a lui Alecsandri spre a defini atitudinea boierimii mici din Moldova de la jumătatea veacului trecut, studiul nu mai era de critică literară, ci de istorie a culturii. Cînd cineva s-ar folosi de criminologie ca să explice și mai bine pe *Macbeth* ar face critică literară ; cînd s-ar folosi de *Macbeth* ca să elucideze o problemă de criminologie, ar face criminologie.

Trebuie să mai adăogăm că nu toate operele comportă egal diferitele metode critice. Mai puțină sociologie cere critica completă a operei d-lui Arghezi decît a operei lui Eminescu și mai puțină a lui Eminescu decît a lui Caragiale etc.

D. Zarifopol are părerea că cei care fac, fie și cît de puțin, critică psihologică (întrebuițăm mereu această expresie improprie : în realitate e vorba de critica literară, cu ajutorul sociologiei și psihologiei) — așadar d. Zarifopol crede că cei care cer în critica literară ajutorul psihologiei și sociologiei sînt oameni care se simt incomodați de atitudinea estetică și fac toate chipurile să evadeze din ea. E posibil. Și nu trebuie să fie atît de crud d. Zarifopol cu ei, căci, în adevăr, critica estetică e lucru foarte greu. (Dealtfel, ca orice critică, atunci cînd nu-i vorbă goală.) Iată, de pildă, ce condiții i se cer unui critic în definiția pe care o dă criticii estetice d. Lovi-

nescu, un calificat adept național al acestei critice : „Închipuiți-vă un fermecător colț de natură acoperit de umbrele nopții. Deodată bezna întunericului se frînge. La început bănuiești numai o sfortare, apoi palele se dau la o parte străpunse ca de o suliță ascuțită de argint, care, după ce a scormonit încetul cu încetul, cu o muncă stîrnitoare, își arată vîrfurile luminoase. Pare înmărmurită o clipă, apoi se prăbușește în văzduh ca un fulger argintiu. Se luminează înălțimile, se tivesc nourii cu un fir de sîdef și raza se pogoară tot mai grăbită. Iat-o acum pe pămînt, alergînd în jurul lacului liniștit, limpezindu-i adîncul, poposind în potirul de zăpadă al unui nufăr, lunecînd de-a lungul gîtului încovoiat al unei lebede adormite. Făcînd ocolul lacului, sare pe mal, se anină în firele de iarbă, se încurcă printre dînsese, dar scapă biruitoare pentru a se cățăra de grumazul unui mîndru stînjeneț, gîdilîndu-l pe sub musteață... Stînjenețelul ațipit se trezește ; petalele înflăcărâte se strîng într-o sărutare, dar raza a scăpat. Acum e departe. A zărit o lacrimă de rouă, în jurul căreia se învîrtește. Focurile ascunse în adîncime se trezesc deodată pîlpîind. E serbare mare ; ard făclii nenumărate.

Dintr-o picătură de rouă raza a făcut un diamant scînteietor, cu ape de lumină, cu candelile ce se sting și se aprind. Apoi aleargă mai departe, înflăcărînd ierburile de scînteieri înmiite, aleargă sămănînd viața pe copaci și zîmbetul pe flori, aleargă, aleargă de-a lungul caselor.

Dibace, ea se strecoară prin îndoitura unei perdele. Într-o clipă a pătruns în camera întunecată. Se cuibărește puțin în fotoliul străvechi, apoi își începe goana neînfrînată, aprinzînd focuri nenumărate în oglinzile de cristal, amestecîndu-se prin pulberea părului încrețit al femeilor din vechile portrete, trecîndu-le un fior sub fișitul mătasei grele și un surîs pe buzele subțiri, aurînd cadrele, înflorînd glastrele, șerpuiînd printre horbote și luminînd slovele aruncate pe hîrțile împrăștiate.

Critica poate fi multe lucruri, dar mai presus de toate e această rază ce sfredelește întunericul, purtînd bucuria luminei pretutindeni, oprindu-se cu dragoste acolo unde trebuie, arătînd înfățișările felurite ale lucrurilor ca ale cristalelor, aprinzînd focuri ce împrăștie un nimb de poezie. Critica e raza de inteligență ce străbate opera unui poet etc.“

Această definiție a dat-o d. Lovinescu în 1912. A dezgropat-o după șapte ani și a reprodus-o exact în 1919. Așadar e o definiție definitivă. Deci o putem considera ca un credo critico-estetic.¹

Văzînd ce se cere prin definiție unui critic estetic, va conveni și d. Zarifopol că critica estetică este o meserie tare grea. Presupune o mare agilitate și multă antrenare. E prea obositoare, cu toată promisiunea ce i se acordă criticului de a se „cuibări puțin în fotoliul străvechi“, mai înainte de incidentul estetic cu fiorul cald de sub faldurile mătasei grele.

Va admite deci d. Zarifopol că nu sînt atît de vinoși cei care se simt incomodați în atitudinea estetică și evadează, grăbiți, în psihologie și sociologie.

Dar critica estetică mai este anevoioasă și din altă cauză. Estetica, mai ales de o bucată de vreme și mai ales la noi, se schimbă des de tot. Niciodată nu poți fi sigur că estetica de ieri este și cea de azi. Stai veșnic cu inima sărită că poate s-a „perimat“. Și trebuie să te revizuiești mereu. Așa, ca să luăm o pildă — și vom lua-o tot din critica estetică a d-lui Lovinescu, ca să nu se spuie că luăm de la alții mai puțin calificați spre a ne ilustra mai comod argumentarea —, iată soarta d-lui Minulescu în critica estetică. Înainte de război, modernismul încă nu era la modă la gurile Dunării, și d. Lovinescu nu putea fi, deci, entuziasmat de d. Minulescu. Îl numea — cu multă eleganță, dar îl numea — fumist. După război, estetica schimbîndu-se, d. Lovinescu, trebuind să accepte pe „fumiste“, și-a luat articolul antebelic consacrat poetului simbolist, a păstrat anecdotele spirituale, dar le-a dat o altă concluzie estetică. Din prudență

¹ Ca să fim drepecți, trebuie să spunem că a revizuit-o puțin, în privința stilului. Așa, de pildă: „Inchipuiți-vă un fermecător colț de natură“, din 1912, în ediția din 1919 devine: „Într-un colț de natură“. „Se cațără pe grumazul unui mindru stînjenei, gidilîndu-l pe sub musteață“, din 1912, în 1919 devine: „Se cațără pe grumazul unui stînjenei, gidilîndu-l“. „Se cuibărește puțin în fotoliul străvechi, apoi își începe goana neînfrînată“, din 1912, în 1919 devine: „Se cuibărește puțin în fotoliul străvechi. Apoi își continuă goana.“ „Trecîndu-le [femeilor] un fior sub fișitul mătasei grele“, din 1912, în 1919 devine: „Trecîndu-le un fior cald sub fișitul mătasei grele“ etc. Dar această revizuire nu este dintre acele radicale, pe care le obișnuiește acest critic. Este numai o ameliorare poetică a pastelului.

însă, d. Lovinescu a pus — sub articolul întors pe dos după război — data de 1908, cînd scrisese articolul primitiv. Lucru, oricum, destul de penibil pentru critica estetică, cu atît mai penibil, cu cît articolul fals datat „1908“ conţine constatarea că vremea a dat dreptate d-lui Minulescu : că *Românţele* sale au fost gustate „mai tîrziu“. D. Lovinescu n-a băgat de samă că în 1908, la apariţia *Românţelor pentru mai tîrziu*, d-sa nu putea lua act de verdictul viitorimii, ceea ce a putut face abia acum, după război. Voind să corije trecutul imuabil, ceea ce nu poate face nici Dumnezeu, d-sa n-a băgat de samă că în 1908 spune că *Românţele* au triumfat în 1926. Cînd un tînăr discipol al său i-a făcut observaţia timidă că în articolul despre Anghel, „retipărit“ în anul 1926 şi datat 1908, spune contrariul de ceea ce spusese în 1908 — (în articolul din 1908 spunea că este imposibil de deosebit partea fiecăruia în colaborarea Anghel-Iosif, iar acum, în articolul chipurile *retipărit* şi deci datat tot 1908, spune că Iosif n-a contribuit mai cu nimic) — d. Lovinescu a răspuns că de-atunci şi-a schimbat opinia din cauza unor fapte date la iveală mai încoace. Aşadar, opinia de-acum, din 1926, întemeiată pe fapte aflate acum, d. Lovinescu o datează 1908, pentru ca cetitorul să rămîie uimit de sagacitatea d-sale. (Bineînţeles că discipolul a băgat de samă numai „revizuirea“ articolului, dar nu şi jongleria cu datele, poate că din cauză că aceste jonglerii sînt normale în critica estetică.)

Iată greutăţile de neînvins ale criticii estetice. Criticul citat mai sus, dacă n-ar fi fost estetic, poate că nu şi-ar fi datat „1908“ opiniile din 1926.

Cazul d-lui Minulescu şi al lui Anghel-Iosif sînt însă numai nişte exemple din seria interminabilă a revizuirilor şi revizuirilor de revizuire, ale criticii estetice, unele datate retrospectiv, toate perindîndu-se dintr-o operă critică în alta, din *Paşi pe nisip* în *Critice*, din *Critice* în *Istoria sămănătorismului*, din *Istoria sămănătorismului* în *Istoria literaturii române moderne*, din *Istoria literaturii române moderne* în *Evoluţia literaturii române*, probabil, şi așa mai departe, dînd o operă colosală, tot așa cum într-o piesă cu soldaţi, zece figuranţi, întorcîndu-se mereu de după culise, dau impresia unei armate, dar revizuiţi în dosul culiselor cînd în infanterişti, cînd în cavalerişti, cînd în artilerişti. În aceste revizuiuri, un singur scriitor se

bucură de favorurile nedezmintite ale criticii estetice, dar și acesta cu oarecare acomodări. E d. Victor Eftimiu. Altădată, pe cînd d. Lovinescu distrugea pe Caragiale, cutare operă a d-lui Eftimiu era „un mic *Faust* românesc“, ba încă situarea d-lui Eftimiu în literatura universală fiind de un interes capital, d. Lovinescu ținea să precizeze : „cu destule deosebiri“. Cutare act din această piesă era „de o frumusețe neîntrecută în literatura noastră“, iar cutare sfîrșit de act din acest *Faust* era „de o frumusețe adevărat shakespeariană“ (*Flacăra*, 2 și 9 martie, 1913). Astăzi, în urma „mutației valorilor“, Goethe și Shakespeare au căzut în lotul altor poeți, mai „sincronici“.

Acestea sînt riscurile criticii estetice, și nu e de mirare tendința instinctivă a unora de a evada în psihologie și sociologie.

Dar, în sfîrșit, care e contribuția acestei critici la ceea ce s-ar putea numi patrimoniul culturii noastre estetice ? Se compensează oare greutățile cu rezultatele ? Ca să nu se spună că sîntem meschini, vom lua ca exemplu expresia cea mai înaltă a esteticii naționale, așadar iarăși critica d-lui Lovinescu, aplicată la un scriitor care, prin calitățile lui, putea să pună în toată valoarea ei această estetică. E vorba de întîlnirea solemnă — cu atît mai solemnă, cu cît prea tardivă — a criticii estetice cu cel mai talentat poet contemporan, d. Arghezi. Spectacol rar și emoționant. Să povestim întîmplarea. Critica estetică, în mai mult de jumătate din articolul consacrat poetului, îl supune la o prealabilă cercetare psihologică. Dar observînd greșeala, se sperie (și doar critica aceea psihologică nu fusese decît complectarea unor rubrici gata deschise, de sumar recensămînt psihologic, și nu vreo violare a sufletului d-lui Arghezi) — însă nu șterge ce-a scris —, și se hotărăște să atace critica estetică. Mărturisind că operația aceasta e grea (ce spuneam noi d-lui Zarifopol ?), intră totuși în estetică și în sfîrșit ne spune pentru ce d. Arghezi este un poet mare : pentru că asociază un termen abstract cu unul concret, ca și d-nii Maniu, Baltazar, Voronca, Brăescu ; pentru că exprimă abstractul prin materie ; pentru că transformă expresia vulgară în expresie poetică ; pentru că rupe fraza prin introducerea unei incidente ! Dar mai caracteristic dintre toate, așadar ceea ce constituie mai cu samă arta d-lui Arghezi, este

— zice criticul — asocierea termenului abstract cu cel concret, ca în opera d-lui Voronca.

Domnule Zarifopol, critica estetică nu rentează.

Dar să fim drepți și să recunoaștem că această critică ar fi fost mai... complexă, dacă criticului i-ar fi plăcut, fără să fie siluit de „sincronism“, poetul criticat. (Dar cum îți poate plăcea Arghezi, când găsești „frumuseți adevărat shakespeariene“ în d. Victor Eftimiu ?)

Și cu aceasta, un ultim inconvenient al criticii estetice. Critica estetică națională nu are gust estetic. Un „psiholog“ și un „sociolog“ poate ar găsi explicația acestei nostime și tragice contradicții. Dar noi ne vom mărgini să consemnăm faptul.

Hogaș a trecut pe acest pământ fără ca critica estetică să bage de samă. D-na Papadat-Bengescu, câtă vreme a stat departe de coteriile estetice, adică exact în vremea când a scris opera care convenea temperamentului d-sale artistic, a fost complect ignorată de critica estetică. D. Galaction a creat o proză strălucitoare, dar critica estetică l-a insultat ori ignorat. D. Arghezi a creat poezia vremii noastre, dar critica estetică s-a entuziasmat de d-nii Victor Eftimiu și Talaz. Alice Călugăru a trecut ca un splendid meteor, dar critica estetică n-a văzut-o. Și doar critica acesta își exprima pe-atunci opiniile aproape zilnic. În rîndurile de mai sus am numit mai pe toți scriitorii de talent apăruți înainte de război și, deci din cauza perspectivei, cu situația mai limpede. În același timp critica estetică a „lansat“ toate nulitățile și a căutat să scoboare pe Coșbuc, pe Caragiale, pe Sadoveanu, pe Brătescu-Voinești etc. Iar când, silită de modă, a acceptat vreun talent, a fost și mai rău : înghesuit în categoriile stilistice și gramaticale ale criticii „estetice“, scriitorul își dă duhul.

În schimb, ce entuziasm a stîrnit Gherea pentru Coșbuc cu critica lui... psihologică și sociologică ! Cu ce căldură l-a impus atenției și admirației publicului, cam refractar atunci poeziei coșbuciene, căci psihologia eminesciană era încă dominantă. Dar Gherea avea toată senzualitatea în fața operei de artă. O strîngea în brațe propriu-zis. Nu se învîrtea în jurul ei necăjit și plouat.

Dealtfel, celebrele „lansări“ de scriitori de-o sută de ani încoace, din toată Europa, s-au făcut prin critica complectă, și mai ales cu un pronunțat caracter psihologic. (Bineînțeles, critica psihologică nu e complectarea

unor formulare la rubricile : pesimist-optimist, mistic-raționalist, amor sănătos-amor pervers etc., cum crede, și cum o aplică critica estetică națională.) Și chiar scriitorii s-au „lansat“ pe ei înșiși tot mai cu samă prin caracterul operei lor. Fără talent, Byron n-ar fi fost poet. Dar fără... byronism n-ar fi cucerit Europa. Căci oamenii sînt mai vii, mai complicați și mai profunzi decît și-i închipuie critica estetică națională. Ei sufăr, se bucură, au idealuri. Nu-s morți, să le iei masca. (Măcar dac-ai putea-o lua ?)

Dar vom reveni pe larg asupra greutăților îndurate în țara noastră de Estetică. Și, ca să mai ilustrăm procedeele ei, vom analiza diversele critici, cîrfile și „revizuirii“ în textele altora — mai mult revizuirii și cîrfile decît critici —, la care s-a dat această critică în ultimul timp pe socoteala tuturor, și a noastră.

Cu toate aceste dezavantaje, fatal legate de această critică, sîntem noi împotriva ei ?

D. Zarifopol pare a o crede, deși știe că ne-am dat și noi uneori la umile încercări în această ramură de activitate. Că nu am reușit deloc nu are a face. Bună-voința nu ne-a lipsit.

D. Zarifopol spune la sfîrșitul unui recent articol din *Adevărul literar* * : „Dar graba devine astăzi o valoare independentă, izvor de voluptăți absolute. Și românii, de exemplu, sînt foarte grăbiți acum să ironizeze estetica. Abia afirmată ca interpretare a tehnicei artistice, această disciplină apare unor compatrioți ai noștri, chiar de pe acum, învechită printr-un prea lung abuz. Fără îndoială, asemenea fenomen local nu are mult a face cu soarta esteticii actuale și viitoare ; soarta aceasta se decide în alte părți ale pămîntului. Ca detaliu latin dunărean, ea poate forma un mic paragraf plin de savoare caracteristică în istoria literaturii române.“

Știu că a lua asupra-ți o aluzie și a mărturisi că cel vizat ești tu e un semn de simplitate de spirit — nu în înțelesul cel bun al cuvîntului. Și totuși, o facem. De-altfel, nici nu ne-am putea ascunde, căci din toată publicistica națională noi sîntem singurii care nu stăm toată ziua în genunchi la picioarele Esteticei. Cum ne-am putea

---

* Paul Zarifopol, *Shaw, Wagner și dificultățile criticii*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 367, din 18 decembrie 1927.

piti, cînd cuvintele citate mai sus se raportează tot atît de special la noi ca și, de pildă, mai anii trecuți, „regele bălților“ — la Terente ?

D. Zarifopol ne face un exces de onoare. Din citatul de mai sus ar rezulta că noi sîntem toată critica română. Și că soarta estetică e primejduită la gurile Dunării. Realitatea e alta. Noi sîntem o mică peninsulă pierdută la un colț de continent — iar pe continent, amorul pentru estetică e mai fervent decît oricînd. De vreo „crimă“ din partea noastră — aceea de a răspîndi psihologismul, sociologismul și ideile —, nici vorbă nu poate fi. S-ar fi crezut că unii tradiționaliști să se poată contagia de viciile noastre. Dar și ei ne-au înjurat că ofensăm estetica. Nici nu se bănuiește cu ce jînd și cu ce invidie se uită ei la estetica subțire a moderniştilor — ca la un ideal inaccesibil.

Apoi, d. Zarifopol, ca compensație la onoarea de mai sus, ne face un exces de nedreptate cînd zice că ironizăm estetica. (Ce Dumnezeu ! Nu sîntem atît de neghiobi, chiar dacă am avea ceva împotriva ei. Atîta lucru știm și noi că estetica e lucru subțire și cultul ei te onorează și te distinge — și n-o să ne dăm noi pe față obtuzitatea, nesiliți de nimene !) Noi „ironizăm“, ca să întrebuițăm expresia d-lui Zarifopol, „Estetica“, nu estetica. Grimasa, strîmbătura estetică.

Iar dacă am fi cavalerii Esteticeii, am „ironiza“ și mai mult strîmbătura, căci ne-ar supăra tare de tot bagatelizarea Idolului. Dacă (parafrazăm și acomodăm o pagină din Tolstoi), dacă ai vedea pe un bărbat strîngînd în brațe o păpușă de porțelan, ai rîde. Dacă însă l-ai vedea dedîndu-se la acest sport nehygienic, pe cînd tu strîngi în brațe o păpușă de carne, n-ai mai rîde. Nici nu l-ai „ironiza“. L-ai plesni.

Mai degrabă ar trebui să fie ofensat de strîmbătura estetică națională d. Zarifopol, decît noi. Și totuși, această „gingășie“ n-a încondeiat-o în *Registrul ideilor gingașe*. Lipsa aceasta completează, în definitiv, „crima“ d-lui Zarifopol.

N-a băgat de samă d-sa cum îl parodiază băieții cei cu păpușile de porțelan pe genunchi ?

Și n-a bănuț d. Zarifopol că în „ironizările“ noastre se ascunde poate și puțină dragoste pentru păpușa cea vie ? Dacă — ipoteză absurdă în societatea noastră hi-

perestetică —, dacă băieții ar începe să-i dea cu psihologismul și cu sociologismul, nu sîntem siguri că am avea destulă seriozitate și tărie de suflet să rămînem sociologiști și psihologiști, și nu ne-am transforma în cavaleri ai Esteticei, cu sabia de foc la ușa ei.

Dar în citatul din *Adevărul literar*, d. Zarifopol nu ne face numai o nedreptate. Una și mai mare o face esteticii naționale, cînd spune că soarta Esteticii se va hotărî aiurea. Dar aiurea, simțul estetic, cum am arătat mai sus, nu e atît de ascuțit și vigilent și atît de generalizat ca la noi. Acum, cînd d. Dragomirescu, înspăimîntat de ravagiile pe care le face în Occident psihologismul și sociologismul, s-a hotărît să ia toiagul pribegiei și să predice Estetica la infideli, tocmai acum, d. Zarifopol anunță că soarta esteticei „se va decide în alte părți ale pămîntului“ ? Apoi n-are dreptate d. Dragomirescu să-l denunțe în fiecare săptămîină ca agent al germanismului la gurile Dunării ?

Publicul, nu întreg, ci numai cel „stricat“, amator de spectacole gladiatorice și în special de sfezi în casa vecinului, se va bucura de această „polemică“ dintre noi și mult prețuitul de noi d. Zarifopol.

Prevenim publicul stricat că bucuria i s-a isprăvit. Am pus punct acum și aici acestei „polemici“, care în realitate nu este, cel puțin pentru noi, decît un fel de „reproches d'amour“.

D. Zarifopol este și rămîne pentru noi — în orice împrejurări — omul despre care spuneam cîndva în *Viața românească* aceste cuvinte * :

„În d. Zarifopol s-au întilnit trei personaje care de obicei se evită. Un erudit, un gînditor și un artist. Eru-ditul stă în umbră și pune cu discreție o știință de primul ordin la îndămîna gînditorului, căruia artistul îi împrumută «straiul de purpură și de aur»“.

Și de cînd am scris aceste cuvinte, nu numai că n-am fost dezmințit de d. Zarifopol, dar am fost mereu întărit în convingerea noastră.

Viața românească, nr. 1, 1928

---

* În articolul *Răspuns d-lui Zarifopol*, în *Viața românească*, 1922, nr. 6 ; ediția de față, p. 61—62.

Consumare și producere. — Muzica viitorului

În cronica din numărul trecut spuneam că un popor nu poate produce în literatură decît ceea ce-i permite, s-ar putea spune ceea ce-i pune la îndămină sufletul său, condiționat de stadiul social, politic, cultural, literar la care a ajuns — și bineînțeles de psihologia specifică a celui popor, care stăruie ca factor comun sub toate transformările sociale și culturale.

Cineva mă întreabă : dacă literatura exprimă sufletul unui popor dintr-un anumit stadiu al evoluției sale, atunci cum se face că un român poate gusta scriitorii francezi, englezi, scandinavi, ruși etc. ? Dacă literaturile acelor popoare exprimă alt suflet și altă evoluție a speciei, și dacă totuși le guști în toată puterea cuvîntului — faptul acesta nu contrazice opinia d-tale ? Nu pledează în favoarea unei uniformități sufletești, în orice caz, nu pledează împotriva imposibilității, pentru noi, de a crea (dacă avem talente) o literatură în genul Proust, Anatole France, Baudelaire etc. ?

La aceasta voi răspunde că sînt foarte mulți oameni cărora le place *Iliada*, dar e sigur că în genul acesta nu poate scrie nimene, căci „epopeea este un gen al trecutului“, „modernii nu mai pot crea epopee“, „epopeea este un gen mort“, cum spune orice manual de poetică.

Și tot așa, Racine sau Corneille plac la foarte mulți oameni de cultură, dar tragedia clasică este un gen mort, cu neputință de realizat astăzi.

Celor mai mulți români cuți le place Creangă, dar este clar că nici un scriitor român nu poate scrie ca Creangă. Și, tot așa, la foarte mulți români cuți le place literatura populară, dar nimene nu poate scrie balade ca *Miorița*, ori doine. Ba am putea adăoga că și un străin, care ar ști românește, ar putea gusta pe Creangă și *Miorița*, dar...

Mergînd și mai departe, este sigur că d. Sadoveanu admiră pe d. Brătescu-Voinești, și d. Brătescu-Voinești pe d. Sadoveanu, dar nici unul nu poate scrie în vecii vecilor ca cellalt.

Așadar, capacitatea de consumare literară a unui individ, a unei epoci, a unui popor este mai mare decît capacitatea lui de producere.

Bineînțeles, capacitatea de consumare nu o are nimeni pentru literaturi care exprimă alt suflet, tot atît de întregă și complectă ca pentru literatura care-i exprimă sufletul său.

Imitaționiștii noștri confundă plăcerea lor de a consuma (cei care o au; la alții e numai moda) operele străine, cu posibilitatea de a produce astfel de opere. Dacă cumva consimt să convină că nu ar putea crea epopee adevărată și tragedie clasică adevărată, apoi li se pare ușor de creat proză proustiană și poezie baudelairiană, pentru că acestea sînt contemporane. Parcă *deosebirea* se datorește numai diferenței de epocă, nu și diferenței de cultură. Diferența de epocă e o diferență de cultură. Iar diferența de cultură e, în realitate, o diferență de epocă.

Altcineva mi-a adus obiecția că interdependența economică, culturală, trenurile, aeroplanele, radiofonia, solidarizarea Europei în contra Americii, Asiei etc., tind să unifice viața europeană și poate chiar să impună Europei o limbă unică — într-un viitor oarecare. Ce se face atunci cu spiritul specific național în literatură.

Foarte simplu: se împuținează. De dispărut nu poate dispărea, pentru că o uniformitate totală nu se poate concepe, pentru că psihologia de grup va persista. Persistența, bineînțeles, va tot slăbi, pentru că psihologia de grup nu e un element biologic (aceia nu s-ar schimba), ci un element rezultat din istoria unui popor și variabil cu istoria.

Dar dacă uniformizarea Europei ar aduce după sine și amestecul tot mai mare al popoarelor prin încrucișări, pînă la total amestec, atunci, firește, ar rezulta un singur popor european, cu un singur spirit specific, foarte complicat însă, fiindcă ar fi rezultatul atîtor încrucișări și atîtor medii naturale și chiar, oricum, sociale, medii deosebite mai mult încă decît este astăzi multicolorata geografie socială și culturală a Franței.

Atunci s-ar produce și uniformitatea literară, cu bogate variații, așa cum și azi, la un popor mare și cult ca Franța, pe deasupra spiritului specific se desemnează atâtea nuanțe franțuzești.

Ar fi un bine și pentru literatură ? Greu de răspuns ! Căci ea ar câștiga într-un sens și ar pierde în altul.

Dispărînd specificul național, literatura Europei ar pierde din varietatea ei. Orchestra ar rămînea compusă numai din viori. Dar, pe de altă parte, marele popor european ar avea în sînul său mai multă varietate decît orice popor de azi. E drept că n-ar mai fi decît violoniști, dar violoniști infinit de mulți și de deosebiți între ei, cum nici o orchestră de violoniști n-a mai avut vreodată.

Și-atunci se pune întrebarea : e mai bine o orchestră incomparabilă, compusă numai din violoniști care, prin contribuția lor, să epuizeze toate posibilitățile vioarei, ori e mai bine o orchestră compusă din cîteva viori, cîteva violoncele, cîteva saxofoane, cîteva..., care să dea, fiecare, ceva din posibilitățile lor ?

Să răspundă muzicanții.

Dealtfel, nu voința oamenilor va hotărî de viitorul Europei, ci mersul fatal al istoriei.

...Dar „spiritul specific“ și toate problemele puse de el ar apărea din nou : spiritul specific al poporului european față de spiritul specific al poporului asiatic, sau — dacă Asia n-o fi ajuns și ea la... unificare — al popoarelor asiatice ! Și vor apărea imitatorii spiritului asiatic, teoreticianii imitației, teoreticianii spiritului specific european etc. !

Și cînd, peste zece mii de ani, se va unifica toată planeta în viață, limbă, cultură și literatură — și cum atunci vom fi în legătură zilnică cu vecinul nostru Marte —, moderniștii vor imita pe marțieni, și teoreticianii lor vor susține că fără această imitare literatura Pămîntului e „reacționară“ și „terre-à-terre“.

Prima parte a acestei cronici este serioasă (cel puțin în intenție), căci tratează o problemă de istorie literară. A doua...

D. Vaida-Voevod, vorbind de luptele ardelenilor pentru unitatea națională, a spus :

„Păcătoasă e mâna care scrie contra principiilor Revoluției Franceze, căci noi doar pe aceste principii ne-am dezvoltat. Ne trebuie și pe viitor aceste idei.“

În adevăr, „noi pe aceste principii ne-am dezvoltat“.

Unirea Moldovei cu Muntenia, Independența, desființarea sclaviei țărănești — România Mare — n-ar fi fost cu puțință fără Revoluția Franceză și ideile ei. Și d. Vaida-Voevod o știe mai bine decît oricine, dintr-o teribilă și lungă experiență.

Dar acum scuișăm în acea Revoluție și în acele idei, pentru că niște romancierii de mîna a doua de la Paris sînt regaliști și deci împotriva Revoluției de la 1789, fără de care atîția fii ai claselor de jos n-ar fi avut posibilitatea de a se ridica în mentori ai publicului și a-și arăta disprețul pentru vulgul „inconștient“, bun de păstorit, adică de dus la păscut.

Aversiunea unora dintre noi pentru Revoluția Franceză, înainte de război, era de origine prusacă și teoretizată tot de fii ai claselor modeste... Acum aversiunea aceasta e de origine franceză. Dar Julien Benda, în *La trahison des clercs*, arată cu texte, pe fiecare pagină, identitatea dintre reacționarismul francez și cel prusac.

Viața românească, nr. 2, 1928

„Democrație“

„Democrația“ noastră ia uneori forme curioase. Mai dăunăzi, oameni care nu sînt nici țariști, nici maurrașiști, au lansat ideea că într-o țară nu trebuie să guverneze cei care au de partea lor poporul, ci acei care nu-l au, fiindcă numai cei de-al doilea se pricep să guverneze.

În această faimoasă teorie este o mică greșeală de istorie.

Niciodată un popor nu a fost guvernat împotriva voinții lui. Cei care l-au guvernat ori aveau asentimentul poporului lor, ori nu aveau în contra lor sentimentul și voința aceluia popor.

[...] Țarul avea poporul cu el, în cazul cel mai rău : nu avea poporul în contra lui. Regii Egiptului și ai Asiriei nu aveau poporul în contra lor ; poporul era, în cazul cel mai rău, inert, inconștient. Despoțiile dăinuiesc mai ales din cauza nepăsării ori inconștienței poporului, adică a mării majorități a grupului.

Numai cuceritorii guvernează cu sila poporul subjugat. Dar e atît de adevărat că popoarele nu pot fi guvernate împotriva voinții lor, încît și cuceritorul caută să dea satisfacții celor cucerțiți, ca să și-i apropie, pentru că altfel dominația nu poate dăinui multă vreme.

Viața românească, nr. 2, 1928

Charlestonul la țară

Într-un județ oarecare — poate în toată țara? — s-a interzis danțul numit charleston. Îndată ce țărani vor începe să charlestoneze, jandarmul va dresa proces-verbal de contravenție. (Aceasta în teorie. În practică, jandarmul „va dizolva“ charlestonul cu mijloace concrete, însoțite de câteva cuvinte imorale.)

Dacă charlestonul este un atentat la bunele moravuri, înțelegem interzicerea lui. Dar atunci pentru ce nu este oprit și la orașe?

Ne întrebăm ce va gândi țăranul de această pudoare a țîrgoveților pe socoteala lui, cînd el vede la oraș pe femeile și fetele acestor țîrgoveți umblînd pe uliți cu acel rest de rochie care pentru el nu este rochie. (Astăvară, într-o stație climaterică, am văzut o țărancă bătrînă care, întîlnind pe fiică-sa, servitoare la un vilegiaturist și deci îmbrăcată modern, a luat-o de departe cu aceste cuvinte: „Da ghini, nirușinato, ai înnebunit di îmblî tu goală? Ci, tu ești cucoani?“)

Dar notița noastră nu are de scop să apere moralitatea, să ceară alungarea charlestonului, reintroducerea rochiei.

Din contra. Am prefera desigur ca danțurile să nu fie atît de special imitative și ca rudele noastre feminine să poarte rochii mai vizibile.

Dar odată ce moda este a charlestonului și a simulacruului de rochie, nu înțelegem pentru ce țărani ar fi opriți să fie și ei la înălțimea secolului: țărani sînt cetățeni, votează (adică sînt înscrîși în listele electorale), plătesc bir, fac armată. Atunci de unde dreptul de a-i opri să facă ce vreau, cînd legea nu se opune — mai ales cînd fac ceea ce fac țîrgoveții, clasa cultă, clasa condu-

cătoare —, cînd actul lor arată supunere și contribuie la unificarea societății ?

Noi credem că dorința de a opri pe țărani să imite viața conducătorilor lor nu este moralism deplasat și intempestiv — și în cazul acesta un blam pe care și-l dă indirect clasa conducătoare sieși —, ci curat reacționarism. (La dreptul vorbind, autorul acestor rînduri nici nu știe ce e aceea „charleston“. Poate nici nu e un joc imoral. Poate a fost oprit pentru că face concurență jocurilor naționale. Cum s-ar zice : apărarea „specificului național“ cu baionetele.)

O fi poetic țăranul cu ițari, o fi poetică țărancă înfășurată în catrință, o fi poetică hora, dar țăranul nu poate să rămînă, și nu e bine să rămînă, veșnicul țăran „pitoresc“, în afară de civilizația lumii, care e burgheză.

El trebuie să devină în adevăr cetățean, om al lumii moderne, cu surtuc, cu cravată, cu bec electric, cu față care cetește romane, cu charleston (cînd e la modă charlestonul), cu nevastă cu rochie sau fără, după cum e moda.

Deocamdată lucrurile au să fie încă și mai comice decît în orașe. Dar ce-i de făcut ? (Perioadă de tranziție !) Întîi purgatoriul și apoi raiul.

În țările de cultură din fruntea omenirii, țăranul nu mai e „pitoresc“ (a fost și acolo), e un cetățean ca toți ceilalți, un burghez care stă la țară, și doară acele țări au mai puternic decît altele sentimentul național și sentimentul tradiției.¹

A dori — și a lucra — ca țăranul să rămîie staționar, în afară de civilizație, pentru ca să fie pitoresc, să ne amuze cînd facem excursii — și să-l manipulăm cum ne place economicește și politicește nu e bine, adică e rău.

Cei care opresc charlestonul la țară, dar îl joacă la oraș, au nevoie, conștient sau instinctiv, de țărani care pot fi exploatați în toate felurile — chiar și poetic, vara cînd acești țărani complectează sălbătăcia romantică a naturii, văzută din automobil.

P.S. Fiindcă subiectul ne-a dus și la discuția modei feminine, vom aborda o problemă de „interdependență“. D-ra Otilia Cazimir spunea într-un număr din *Bilete de*

---

¹ Arta națională nu se pierde prin aceasta. Arta nu se poartă pe haine. Ea se realizează pe covoare, pe lemn, pe piatră, pe oale...

papagal că femeile de la noi, din cauza „sincronismului“, poartă pălării de paie în februarie, când termometrul arată 15 grade subț zero, fiindcă la Paris, unde se dispri-măvărează de timpuriu, pălăriile femeiești de paie încep să apară în această lună. Îngrijorată de soarta compa-trioatelor sale, d-ra Otilia Cazimir își exprimă teama să nu le înghețe creierul. Să n-aibă nici o grijă. Le apără teoria „sncronismului“ care are efecte și mai neașteptate : dacă acum cincisprezece ani o femeie ar fi umblat pe uliță, când crăpau pietrele de ger, fără nimic mai pozitiv pe o însemnată porțiune a persoanei ei decît un ciorap à jour, ar fi murit de pneumonie. (Doar nu în zadar purtau ele atîtea feluri de pînze și stofe una peste alta, înlocuite toate astăzi de himericul ciorap.) Și totuși, din cauza „mutației valorilor“, acum nu capătă nici guturai. Cel mult, dacă unele din ele, prevalîndu-se de „princi-piul diferențierii“, își pun subț ciorapii declarați niște ciorapi tradiționaliști clandestini.

Viața românească, nr. 2, 1928.

Rectificări

Cetim într-un articol din *Gîndirea* :

„*Lucefărul și Viața românească* sînt ecourile provinciale ale *Sămănătorului*“.

Realitatea este alta :

Sămănătorul a apărut în 1901, iar „sămănătorismul“ și mai tîrziu, pe cînd ideologia *Vieții românești* — poporanismul — a fost formulată, explicată, dezvoltată în *Evenimentul literar* din 1893—1894, revistă scrisă de viitori redactori ai *Vieții românești*.

Nu vom pretinde, desigur, că sămănătorismul de mai tîrziu este un ecou al poporanismului. Aceste două ideologii nu au nimic comun decît banala idee că literatura adevărată exprimă spiritul național, idee pe care a avut-o toată lumea la noi, de o sută de ani încoace, afară de „moderniști“.

În același articol mai cetim :

„Deci, dar, ce am putea noi vedea în lipsa de receptivitate din partea d-lui G. Ibrăileanu față de poezia d-lor Nichifor Crainic și Lucian Blaga sau în lipsa de comprehensiune a d-lui G. Bogdan-Duică față de poezia d-lui Tudor Arghezi, dacă nu divorțul între generații?“

Dar d. Ibrăileanu n-a scris nimic despre d-nii Crainic și Blaga ! (d-sa a scris despre foarte puțini scriitori) și deci n-a avut cum să se pronunțe asupra talentului lor. Iar cînd, ca reprezentant al *Vieții românești*, a primit manuscrise de la acești doi poeți, le-a publicat. Atunci de unde „lipsa de receptivitate“ ?

Dealtfel, d. Ibrăileanu a apreciat favorabil pe unii scriitori și mai tineri decît d-nii Crainic și Blaga, așa încît nu poate fi vorba de „divorț între generații“.

Viața românească, nr. 3, 1928

După 27 de ani

Cînd a apărut *Viața românească*, cultura românească era dominată de tradiționalism : concepția reacționară în politică, țărănismul în literatură.

Se criticau formele nouă introduse în veacul trecut, se regneta vechiul regim — și se admira țăranul patriarhal ca o rămășiță a vremurilor lui Mihai și Ștefan. Și se idealiza acest țăran tocmai pentru că era atît de rămas în urmă, cu totul în afară de viața civilizată europeană.

Viața românească vedea în țăran altceva. Țăranul social, țăranul sărac, țăranul care are nevoie de reforme, de ridicare, de transformare. Iar această transformare presupunea totala occidentalizare a țării, distrugerea pe de-a-ntregul a formelor vechi.

Așadar, împotriva conservatorilor și a țărăniștilor literari — împotriva *Convorbirilor* și a *Sămănătorului* —, trebuia să apere formele nouă, să ceară împrumutarea și introducerea votului universal (țărănismul literar, cu tot „țărănismul“ lui, era împotriva votului universal).

Viața românească cerea transformarea plăieșilor lui Ștefan cel Mare în cetățeni.

Idealul *Vieții românești* n-a fost țăranul pitoresc cu plete, cu chimir, care nu știe să cetească și stă în poeticul bordei, cîntînd din trișcă. Idealul *Vieții românești* a fost țăranul îmbrăcat europenește, care are casă de cărămidă, a cărui fiică cetește romane și poezii ; țăranul alegător, membru într-un club, țăranul trăind într-un sat luminat cu electricitate, lucrînd ogorul cu mașini perfecționate, ori lucrînd în fabricile create în preajma satului, în legătură cu agricultura.

Tradiționaliștii (conservatorii și țărăniștii literari) au strigat : Blasfemie ! Impietate ! Socialism ! Nihilism ! Anarhism ! (Pe atunci nu exista cuvîntul „bolșevism“.) Iar socialiștii strigau : Mici burghezi ! *Rodica* ! (Și lucru

cu totul vrednic de luat în seamă : cercurile conservatoare aplaudau polemica socialiștilor în contra *Vieții românești* — pentru că de „socialism“ nu se temeau ele, dar se temeau de democrația integrală.)

Strigătele acestea erau firești. Întotdeauna acei care și-au simțit privilegiile atinse de o reformă au strigat : anarhism ! În anii care au precedat împroprietărirea din 1864, Kogălniceanu a fost taxat de comunist și proudhonianist. Iar cuvântul „mic-burghez“ este ocară adusă de toți socialiștii acelora care nu sînt exact de părerile lor. (Vezi Kautsky contra Bernstein, Kautsky contra Trozski, Trozski contra Stalin etc., etc.)

În ce constă mic-burghezismul *Vieții românești* ?

În faptul că această revistă — nu că era în contra industriei mari, veritabile, dar dovedea (și nimeni n-a răsturnat încă argumentarea) că la noi în țară, ca în orice țară mică și rămasă în urma evoluției mondiale, nu se poate crea o industrie mare pentru că concurența țărilor de veche industrie nu permite crearea industriei mari în țările mici —, chiar cînd aceste țări, rămase în urmă din punct de vedere industrial, sînt, în alte privinți, țări înaintate și „occidentale“.

Știam desigur că o civilizație industrială e superioară unei civilizații agricole. O știam și o simțeam atît de bine, încît noi, „mici-burghezi“, am fost cu inima de partea Angliei în războiul cu burii, de partea Americii în războiul în contra Spaniei — de partea civilizației burgheze industriale împotriva micii burghezii, a tradiției etc. Și astăzi, cînd reacționarii din toată Europa, filozofi, sociologi și literatori, condamnă marele esor industrial al Americii, menit să ușureze, într-o bună organizare socială, viața celor mulți și să facă posibilă cultura speciei întregi — așadar, cînd persoanele romantice condamnă „mecanizarea“ vieții, noi ne declarăm pentru această mecanizare.

Dar nu tot ce e superior se poate realiza oricînd și oriunde, ci numai ceea ce e realizabil.

Și *Viața românească* a arătat că dacă e imposibilă la noi industria mare și dacă se cheltuiesc degeaba paralele contribuabililor (în zdrobitoarea lor majoritate țărani) cu „industria națională“ protejată, că dacă România nu poate fi scoasă din balcanism prin industrie mare, ea se poate ridica din mizerie, din incultură, din minciuna

politică, prin agricultura industrializată și prin industriile în legătură cu agricultura, plus marea industrie etatizată a petrolului și a altor produse naturale — singura adaptare posibilă a noastră la viața europeană.

Atitudinea aceasta a fost critică, realistă, posibilistă.

O altă problemă care s-a pus *Vieții românești* a fost aceea a culturii străine.

În 1906, când a apărut revista, situația era aceasta :

Sus o elită socială care nu cetea decît franțuzește. Jos un popor care nu cetea nimic. Apoi un neînsemnat curent literar care transplanta în românește literatura franceză (spre uzul nimănui) și un puternic curent țărănist literar care ajunsese să ceară oprirea cărților străine de a intra în țară ca să nu se strice mintea românească și să nu fie lovită de concurență literatura țărănistă.

Viața românească a venit cu o idee foarte simplă : cultura unei țări înapoiate nu se poate dezvolta fără sprijinul puternic al culturii întregi umane ; această cultură umană trebuie asimilată ca să devie națională ; așadar, cît mai multă cultură străină, dar, în același timp, cît mai multă asimilare a ei. (Un exemplu strălucit de bogată cultură străină, asimilată perfect de un robust organism național, este poezia lui Eminescu.)

În sfîrșit, în vremurile de azi, o cultură nu se poate dezvolta într-o țară de analfabeți, — de unde urma că, pentru ca să putem avea o adevărată cultură, era necesar ca poporul să fie ridicat prin bunăstare, egalizare socială și politică și școală.

Aici era punctul de contact între problema social-politică și problema culturii.

Atunci *Viața românească* și-a atras iarăși fulgerile din două părți, ca și în privința atitudinii politice. Francomanii au strigat : Troglodiți și țărăniști ; țărăniștii au strigat : Cosmopoliți, lipsiți de orice pic de sentiment patriotic !

În sfîrșit, alții au declarat că această revistă nu știe ce vrea. Aceasta cu atît mai mult, cu cît, privitor la chestia națională, *Viața românească* susținea că pe cîtă vreme românii vor fi ruși în bucăți, unii liberi (relativ), alții sub ruși și alții sub austro-unguri — o viață adevărată nu e cu putință, nici politică, nici culturală, nici literară —, așadar *Viața românească* era „naționalistă“ și șovi-

nistă — iar pe de altă parte, fiindcă *Viața românească* era împotriva șovinismului, a urei de rasă, admiratoare a Franței revoluționare (toate socotite ca lucruri anti-naționale), revista era „antinaționalistă“ !

Un factor important al culturii unui popor, și ultima ei eflorescență, este literatura lui.

Așadar, punctul de vedere al *Vieții românești*, raporturile dintre literatura națională și cea străină nu puteau fi decît un corolar al concepției generale asupra raportului dintre cultura națională și cea străină.

Literatura noastră modernă, adică de la 1800 încoace, s-a creat pe baza literaturii occidentale. A început cu imitații, imitînd însă ceea ce se potrivea cu nevoile noastre spirituale, cu preocupările noastre, cu idealurile noastre și cu nivelul nostru cultural — și apoi, fără a înceta vreodată să aibă ca model sau îndreptare literaturile occidentale, devenind mereu tot mai autonomă și mai originală.

Așadar, două principii : 1) sînt forme care nu ni se potrivesc din cauza structurii sufletești, de pildă misticismul rusesc, moralismul intransigent ibsenian etc. (Domnul Zarifopol a arătat că ibsenismul ne este atît de străin, încît actorii nici nu pot intra în miezul personajilor) și 2) sînt forme care nu ni se potrivesc din cauza stadiului nostru istoric, de pildă baudelaireanismul, transpoziție literară a unui urbanism vechi. (Romanticii noștri de la 1840 au imitat pe Lamartine și Hugo, care se potriveau cu studiul nostru cultural de atunci, și nu pe Vigny și Musset, prea complicați pe vremea aceea pentru noi ; iar mai epicul și mai paseistul Hugo a inspirat mai mult pe moldoveni, pe cînd pe munteni i-a inspirat mai cu samă liricul Lamartine.)

Viața românească a fost de părere că a căuta să transplantezi forme literare imposibile la noi este risipă zadarnică de forțe, mai mult decît zadarnică, primejdioasă, pentru că inutilizează energii care ar putea să fie cheltuite aiurea, spre folosul culturii naționale.

Așadar, *Viața românească* a avut și în această privință o atitudine critică, realistă, posibilistă.

Cît despre un program literar școală, curent etc., *Viața românească* n-a avut nimic din toate acestea. În cuvîntul *Către cetitori* din primul număr al revistei nici n-a fost vorba despre un program literar. Ni s-a părut de prisos să mai vorbim de așa ceva. Era de la sine înțeles

că vom publica tot ce ni se va părea bun. *Viața românească* n-a îmbrățișat clasicismul sau romantismul, sau realismul, sau altă școală literară, luînd poziție în contra celorlalte. În paginile sale, a publicat scriitori de toate școlile și a lăudat sau a blamat scriitori de toate școlile, naționali și străini.

Din acest program, scurt și incomplet, unele puncte au fost realizate, altele sînt încă de actualitate.

Transformarea iobagilor în cetățeni s-a realizat — sau, mai exact, condițiile transformării. Țăranii, adică marea majoritate a poporului român, au pămînt și drept de vot. A mai rămas să li se dea cultura necesară spre a deveni europeni. Acesta trebuie să fie de acum înainte programul acelor care voiesc ridicarea țării românești la nivelul țărilor occidentale.

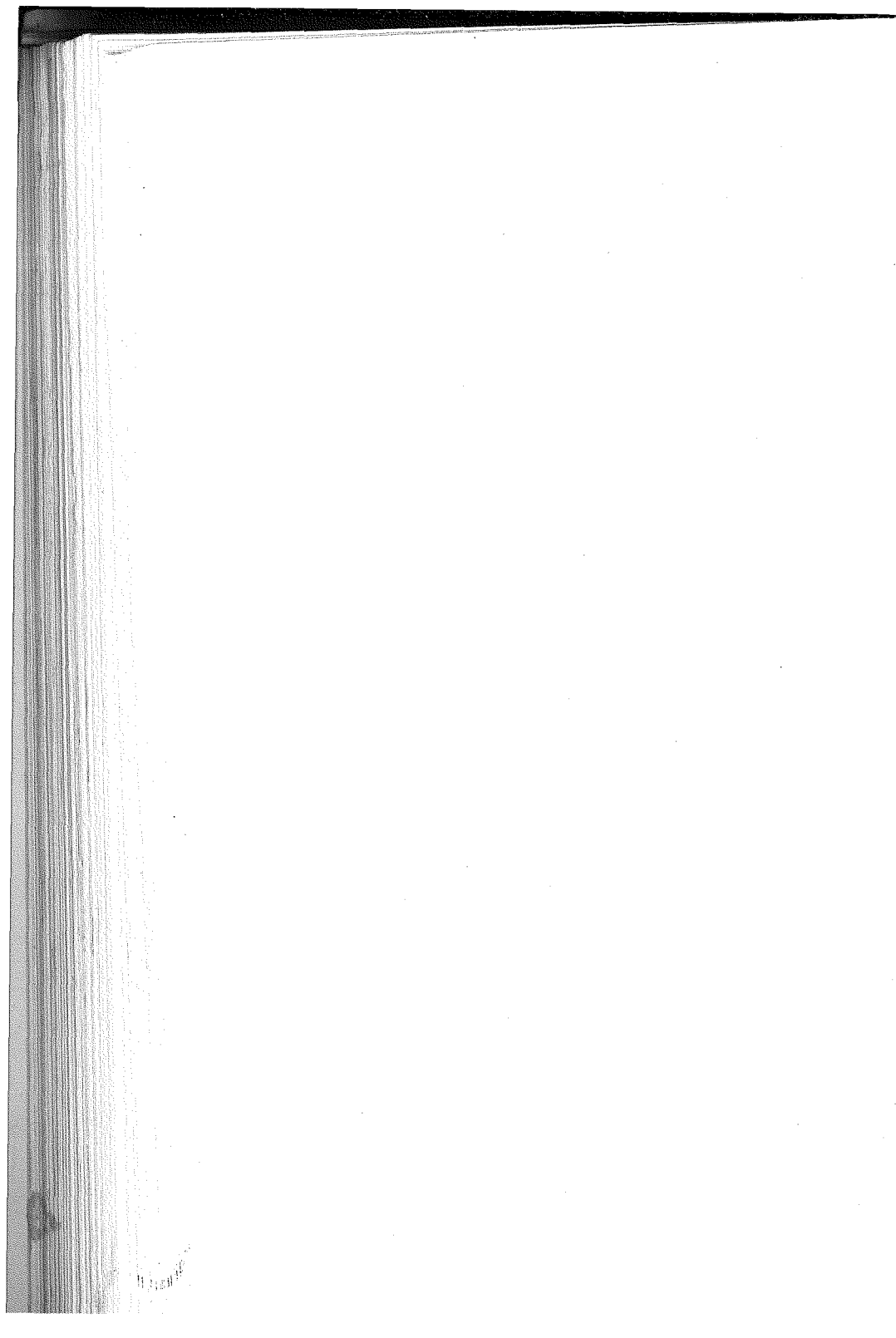
Problema introducerii și adaptării culturii occidentale rămîne și va rămîne mereu, și nu numai la noi, ci în orice țară de pe glob înapoiată.

Problema posibilităților literaturii unui popor va rămînea și ea mereu la ordinea zilei atîta vreme cît vor exista popoare cu psihologia lor deosebită (tot așa cum va exista mereu problema originalității individuale cîtă vreme vor exista oameni) și mai ales cîtă vreme vor exista popoare rămase în urmă pe scara evoluției culturale.

Viața românească trece de azi înainte sub conducerea unei generații mai tinere. Tinerii sînt mai în stare să-și dea seama ce este și ce nu este posibil.

Viața românească, nr. 1, 1933

EDIȚIILE POEZIILOR LUI
EMINESCU

Edițiile poeziilor lui Eminescu

Eminescu n-a avut noroc nici după moarte. Am vorbit adesea în această revistă de așa-numitele „postume“ (un volum de versuri și un roman) cu care a fost îmbogățită opera lui și care, pentru cine le ia în serios, fac din Eminescu un scriitor mult mai mic și — ierteni-se acest cuvânt alăturat de acest om — un inconștient, care se repetă, care utilizează exact aceleași idei, aceleași imagini, aceleași fraze și chiar pasagii întregi în două, trei, patru și chiar mai multe bucăți ! Dar această fizionomie ar căpăta-o orice scriitor din lume când i s-ar lua *ciornele* și i s-ar tipări ca „opere“ !

Dar nici autorul poeziilor publicate în viață nu a avut o soartă cu mult mai bună.

Eminescu n-a apucat să-și tipărească singur poeziile în volum. De aici o mulțime de neajunsuri foarte grave.

Mai întâi unul, pentru care avem ca și mărturisirea lui. În prefața primei ediții Socec, Maiorescu spune că Eminescu avea de gând să-și „revadă“ poeziile și să facă „îndreptări cel puțin“ la *Venere și Madonă*, *Mortua est !*, *Egiptul*, *Noaptea*, *Înger de pază*, *Împărat și proletar*, *Rugăciunea unui dac*, *Înger și demon*. Și cum *Rugăciunea unui dac* e tocmai din 1879 *, urmează că Eminescu avea de gând să-și corecteze nu numai poeziile începătoare, ci chiar și pe cele din perioada lui de maturitate literară. Mărturisirea transmisă de Maiorescu ne arată siguranța autocriticii lui Eminescu : el își dă samă de faptul, pe care-l constatăm cu toții, că nu ajunge stăpîn cu totul pe formă decît de la 1880, dată de la care începe o altă perioadă în poezia sa.

Dar dacă Eminescu a vorbit numai de poeziile citate mai sus, în care avea de făcut corectări mai însemnate,

* Incepută în 1876.

aceasta nu înșamnă că el nu avea de corectat nimic și în celelalte bucăți din aceeași vreme — și poate chiar și în cele de mai târziu.

Chiar și Maiorescu spune că avea de gînd să corecteze „cel puțin“ poeziile înșirate mai sus.

Corectările, de care vorbea Eminescu, trebuiau să fie multe și mari. De aceasta își poate de samă oricine cetește atent poezii ca *Egiptul**, *Înger și demon* etc.

Trebuie să mai adăogăm că Eminescu avea de corectat nu numai propriile sale greșeli, ci și schimbările pe care i le făcea în text redacția *Convorbirilor*, schimbări împotriva cărora protestează într-o scrisoare aflată în ciornă printre manuscrisele sale.

Așadar, poeziile publicate de Eminescu însuși erau să fie *altfel*.

Dar nu este numai atît. Astăzi volumul lui Eminescu conține și poeziile din adolescență, scrise între șaisprezece și nouăsprezece ani. Acestea lipsesc din volumul editat de Maiorescu. Faptul că Maiorescu nici nu amintește de aceste poezii atunci cînd editează opera lui Eminescu credem că ar putea fi o dovadă că nici Eminescu nu i-a vorbit de ele, cînd discuta despre volumul său viitor. Credem că, dacã ar fi intenționat să le pună în volum, mai ales la corectarea acestora s-ar fi gîndit. Dar (atribuind lui Maiorescu o samavolnicie) să zicem că, trecînd peste voința lui Eminescu și nevoind să le pună în volum, n-a mai atins chestia, a subtilizat-o... Cu toate acestea, trebuie să amintim că, în 1888, Maiorescu întrebînd pe Eminescu dacã nu mai are poezii de adăogat la o ediție nouă, pe care voia s-o scoată atunci, Eminescu i-a rãspuns că nu mai are. Dacã el ar fi gîndit vreodată să pună în volum și poeziile de adolescență (care lipseau din edițiile lui Maiorescu de pãnã atunci), credem că i-ar fi recomandat aceste poezii.

Dar pe vorbele lui Eminescu din perioadele de luciditate, care au vrîstat nebunia lui, nu putem pune mult temel — cum vom vedea mai departe, deși *atîta lucru* — dacã a avut sau nu de gînd să-și pună în volum și poeziile de adolescență — putea să țină minte Eminescu chiar în starea de decãdere intelectuală în care era. Dar, în

---

* *Egiptul* e extras din postuma *Memento mori*.

sfârșit, din exces de prudență, renunțăm și la acest argument favorabil tezei noastre cum că Eminescu n-ar fi pus în volum opera sa de adolescență.

Să considerăm însă lucrurile din alt punct de vedere.

Putea Eminescu să pună în volumul său poezii scrise la șaisprezece ani? De la aceste poezii până la *Venere și Madonă* este o săritură cum n-a făcut-o nici un alt scriitor. În aceste poezii de adolescență Eminescu încă nu este el. Aceste poezii nu numai că sînt mult mai slabe decît cele de la *Venere și Madonă* încoace, dar nici nu sînt „eminesciane“, nici ca fond, nici ca formă. Nici un critic, favorabil sau nefavorabil, nu s-a întemeiat vreodată pe aceste poezii, ca să caracterizeze opera lui Eminescu. Așadar, nici un critic nu le-a considerat *eminesciane*. Lipsa lor de eminescianism este confirmată prin acest consens al criticii.

În aceste poezii, Eminescu imită scriitori anteriori și mai cu samă pe Bolintineanu. E un „gimnazist“ care face versuri. (Bineînțeles, surprinzător pentru un gimnazist și pentru vremea aceea, căci gimnazistul era Eminescu!) Și cînd toată lumea renunța la literatura făcută pe băncile gimnaziului, tocmai Eminescu era să-și pună în volum literatura de școlar?

Dar aceste poezii nu numai că nu sînt eminesciane, nu numai că, s-ar putea zice, nu sînt *ale lui*, dar sînt și din altă epocă literară, din epoca Alecsandri-Bolintineanu — epoca pe care o desființează, o înlocuiește tocmai Eminescu cel de după poeziile adolescenței, adică Eminescu cel care începe cu *Venere și Madonă*.

Dar să imaginăm că Eminescu ar fi gîndit să pună în volum aceste poezii.

Desigur că, în cazul acesta, le-ar fi corectat — dacă voia să corecteze * — până și *Rugăciunea unui dac*. Dar, ca să le corecteze, ce trebuia să facă? Ori să le corecteze în sensul lor, să le lese cu eliadismul și bolintineanismul lor; ori să le corecteze în sensul său, cel de-acum, adică să le eminescianizeze. În prima ipoteză — e posibil oare să ne închipuim că el nu ar fi muncit să le perfecționeze *în contra* felului său? Pentru ce și-ar fi dat această muncă? În cazul al doilea, munca lui ar fi constat în a le face altfel, ceea ce echivala cu a le *înlocui* cu altă

* Ms. atestă corecturi ale lui Eminescu în aceste poezii.

poezie. În ambele cazuri, trebuie să presupunem lucruri absurde, imposibile.

Nu poate fi dar nici o îndoială că Eminescu ar fi renunțat la aceste poezii. Coșbuc a renunțat la poezii din prima tinereță și la poezii coșbuciene. Vlahuță a renunțat la poezii scrise nu în adolescență, ci la douăzeci și patru de ani. Am văzut aici, la Iași, pe d-nii Topirceanu și Demostene Botez renunțând la poezii asemănătoare cu cele puse în volum, dar mai juvenile. Și tocmai Eminescu nu era să renunțe la poezii influențate de predecesori, scrise de un gimnazist — și de *alt* Eminescu ?

Aceste poezii Maiorescu nu le-a pus niciodată în ediția sa (Socec). Maiorescu știa mai bine toate ale lui Eminescu, și faptul că el nu le-a pus niciodată în ediția sa ar fi și el un argument ca aceste poezii nu trebuiesc puse în volumul lui Eminescu. Și adaug că Maiorescu spune în prefață că a pus și poezii *începătoare* ale lui Eminescu. Așadar, pentru Maiorescu, poezii începătoare însemnă *Venere și Madonă* etc. Pe cele de adolescență le consideră — cum și trebuie — ca exerciții de școlar.

Și Caragiale a simțit tot așa. După ce povestește ce impresie puternică i-a făcut adolescentul Eminescu, spune că mai târziu a cetit, în *Convorbiri, Venere și Madonă* și adaugă : „Eminescu se ținuse de făgăduială“. Așadar, deși Eminescu îi recitase poezii (din adolescență), Caragiale consideră *Venere și Madonă* ca *debutul* poetului.

Dar, în sfârșit, fiindcă Eminescu a avut nenorocirea să înnebunească înainte de a-și scoate volumul și fiindcă întâmplarea a făcut ca minorul și gimnazistul să tipărească într-o revistă astfel de poezii — ele *pot* fi puse în volumul său de versuri, dar așa încît cetitorul să știe cum stă lucrul. Să se facă o secțiune specială pentru aceste poezii, să fie puse, de pildă, ca *Adaos* la sfârșitul volumului, cu indicația : „poezii de adolescență“ și cu o notă : că Eminescu, desigur (ori : probabil), ar fi renunțat la ele.

Așa, cum se obișnuiește să fie tipărite, aceste poezii sînt *tratate* la fel cu *Scrisorile* și cu *Luceafărul*. În ediția d-lui G. Adamescu („Cartea românească“), *Venere și Madonă* nici măcar nu începe în susul paginii, ci dedesubtul unei bucăți nevoiașe, *La moartea lui Barbu Știrbey*, pe care Scurtu a descoperit-o într-o foaie volantă !

Ne gândim ce impresie poate face unui cetitor neinițiat în istoria operei lui Eminescu — unui minoritar, de exemplu — acest amestec de *Junii corupți* și de *Luceafărul*! Și ceea ce e și mai rău încă este că prima impresie a volumului este făcută de poeziile acestea ale gimnazistului, cu care volumul începe.

Dar chiar și poeziile pe care Maiorescu spune că Eminescu era să le corecteze era să între oare, toate, în volum? Noi credem că Eminescu ar fi renunțat măcar la trei. (Discuția ce urmează nu are ca scop să cerem eliminarea acestor poezii din edițiile lui Eminescu, ci să ilustreze neajunsurile rezultate pentru gloria lui din faptul că nu și-a tipărit singur volumul.)

Că informația lui Maiorescu contrazice opinia noastră că Eminescu ar fi renunțat la aceste trei poezii nu ne stînjenește. Cînd Eminescu spunea ce poezii are de gînd să corecteze, vorbea desigur în principiu, își exprima ideea că acele poezii sînt defectuoase. Nu dăduse chitanța despre ce-o să facă, exact, cînd va veni momentul hotărîtor al tipăririi volumului.

Mortua est! e scoasă din manuscrisul care conținea *Geniu pustiu** și este concepută încă și mai înainte. Există o variantă din 1866.¹

---

* Apare mai întîi în submanuscrisul 2259, 1—2v, sub titlul *Elena* și e datată octombrie 1866. Nu *Mortua est!* e scoasă din manuscrisul ce conține romanul *Geniu pustiu*, ci *Venere și Madonă*. Poezia n-are însă nici o legătură cu romanul.

¹ Fapt pentru care d. Adamescu o datează 1866 și o așază printre poeziile de adolescență!... D. Adamescu a uitat că Eminescu a schimbat, îmbunătățind varianta de la 1866; a uitat că poezia e tipărită în *Convorbiri* la 1871 altfel redactată decît la 1866! A uitat că poezia e... din 1871 și că cea din 1866 e altă poezie! Și nici faptul că această poezie face o figură curioasă printre poeziile gimnazistului nu l-a frapat? A putut crede d-sa că la 1866 Eminescu era în stare să dea o astfel de poezie? Ne aducem aminte, cu această ocazie, că în *Omagiu lui Eminescu*, d. Corneliu Botez crede adevărată legenda că strofa din *Făt-frumos din ței*, atît de caracteristică perioadei „eminesciane” a lui Eminescu:

La castel în poartă calul
Stă a doua zi în spume,
Dar frumoasa lui stăpînă
A rămas pierdută-n lume, —

e scrisă la paisprezece ani! — adică cu doi ani înainte de *La moartea lui Aron Pumnul*...

Mortua est! (Convorbiri, 1871) este ultimul ecou al influenței lui Bolintineanu asupra lui Eminescu. Este bolintineanism persistent până în epoca eminesciană a poetului nostru. Bolintineanism combinat, ca și în alte poezii de dinainte de 1870, cu influența romantică germană asupra adolescentului Eminescu. *Mortua est!* e inspirată de *O fată tânără pe patul morții*, și ca fond, și ca formă. Are chiar măsura și ritmul lui Bolintineanu.

Făclie de vège pe úmezi morminte
(Eminescu)

Ca róbui ce cîntă amăr în robie
(Bolintineanu)

Chiar numai pentru că e inspirată și în fond, și în formă, și fără a mai discuta valoarea ei, noi credem că Eminescu ar fi renunțat la *Mortua est!* Nu putem imagina că omul de treizeci și cinci de ani, autorul genial al *Scrisorilor* și al *Luceafărului*, ar fi pus în volum un ecou al lui Bolintineanu, așa de evident prin subiect și prin formă.

Dar chiar indiferent de această vasalitate, bucată este absolut inferioară poeziei eminesciene. E retorică, are prea multe cuvinte în comparație cu ideile, are imagini inconsistente, prea „poetice“ și uneori contradictorii. Are o exaltare rece, factice, care seamănă cu maniera altor poezii din adolescență (unele poezii din adolescență au mai multă sinceritate și naturalitate) și cu romantismul exagerat și despletit din unele pasagi din *Geniu pustiu*, în care Eminescu o și introdusese la început. Această poezie este singura pe care anonimul detractor de la Blaia al lui Eminescu a putut-o comenta dușmănește cu succes. Și cum ediția Maiorescu nu era cronologică, publicul neștiind că *Mortua est!* e o poezie începătoare, succesul anonimului era mai asigurat.

Mortua est!, tipărită în 1871, e ca un promontoriu al bolintineanismului în eminescianism.¹

¹ Faptul că cea mai puternică influență națională asupra lui Eminescu a fost a lui Bolintineanu (deși în *Epigonii Eminescu* laudă superlativ pe Alexandri, „acel rege al poeziei“, căruia îi consacră trei strofe) se explică prin înrudirea sentimentală dintre el și poetul muntean. Bolintineanu e poetul cel mai romantic dinaintea de Eminescu; Bolintineanu, ca și Eminescu, are o nostal-

Venere și Madonă, prima poezie tipărită în *Convorbiri*, dar desigur concepută după *Mortua est!* *, e, într-un sens, mai eminesciană. Dar e retorică și ea (mai retorică poate decât *Mortua est!* — tipărită peste un an, deci redactată definitiv mai târziu decât *Venere și Madonă*), invenția constă mai ales într-o frazeologie poetică, firește impresionantă, căci acum apare „Eminescu“.

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este, sînt cuvinte mari, sonore, elocvente, dar nu e poezie eminesciană — nu e substanță, n-are nimic hipnotic ca restul poeziilor sale. Tot așa :

Astfel eu pierdut în noaptea unei vieți de poezie
sau :

O fecioară' a cărei suflet era sfînt ca rugăciune
ori :

Braț molatic ca gîndirea unui împărat poet (Ce fel de braț ?)
sau :

O, te-aud, te văd, te cuget, tînără și dulce veste. —
enumeratie rece, vorbe multe.

Apoi, „dintr-un chiot simfonie“, „apostat' inima mea“ sînt recuzite romantice de a treia mină.

„Înger blind ca ziua de *magie*“, „ți-am dat palidele raze ce-nconjoară cu *magie* fruntea îngerului geniu, îngerului ideal“ e iarăși frazeologic — și abuz de „magia“ vorbelor.

Noi credem că autorul *Luceafărului* ar fi renunțat și la poezia aceasta.

---

gie sinceră pentru trecut, crede în închipuirile lui despre trecut ; Bolintineanu, ca și Eminescu în *Strigoii*, are fantasticul romantic (în *Mihnea și baba*, *O oră la morminte* etc.) ; pe Bolintineanu, ca și pe Eminescu, dar fără succes, căci era incult, îl atrag problemele filozofice (*Sorin* etc.) ; Bolintineanu, ca și Eminescu, are muzică în versuri, muzică simplă, e drept, vals, și nu simfonie, ca Eminescu, dar muzică — și e singurul poet muzical dinaintea de Eminescu.

* În 1869.

...Și poate și la *Inger de pază* (1871), care ține încă de inspirația și factura poeziilor de adolescență : *

Cînd sufletu-mi noaptea veghea în estaze
Vedeam ca în vis pe-al meu inger de pază...

El, veghea mea sfîntă, amicul fidel...

Cu privire la *Mortua est!* și la *Venere și Madonă*, cetitorul va protesta, probabil. Aceste poezii, *mai ales*, au încîntat adolescența noastră. De aceea ne sînt scumpe. Dar tocmai faptul că aceste poezii încîntă mai ales adolescența este o dovadă de inferioritatea lor estetică. O altă dovadă, analoagă, e aceea că imediat după ce Eminescu a început să fie primit în antologii (acum vreo treizeci și cinci de ani), poeziile care nu lipseau din antologii — ba de cele mai multe ori singurele care aveau acces în acele cărți oficiale — erau acestea două, fiindcă erau mai simple, mai aproape de mentalitatea epocii precedente — adică inferioare celorlalte poezii ale lui Eminescu.

Pe lîngă ele, era primită în antologii și *Epigonii*, pentru partea primă — imnul închinat scriitorilor anteriori, patruzecioptiști. Patruzecioptismul și patriotismul din această parte din *Epigonii* țineau în stimă această poezie, care nu mai are simplitatea celorlalte două.

Și-n adevăr, prima poezie bună a lui Eminescu este *Epigonii* (1870). Avînd de expus o realitate, supunerea la obiect dă substanță fantaziei sale și i-o disciplinează. Acum are tradus fapte în imagini. Iar în partea a doua a poeziei, de exprimat o idee, o atitudine asupra unei realități definite.

Dar *Venere și Madonă*, *Mortua est!*, *Inger de pază* sînt tipărite în *Convorbiri*, sînt poezii de tinerețe, și nu de adolescență, avem, oricum, mărturisirea lui Maiorescu că Eminescu voia să le corecteze, deci să le pună în volum — așa că nici vorbă nu poate fi de lipsa lor din vreo ediție. Numai cît, să nu uite nici un editor să tipărească la începutul volumului prefața din 1883 a lui Maiorescu, sau cel puțin pasagiul în care se spune că Eminescu avea de gînd să corecteze aceste poezii. Și, dacă

* Prima formă inserată în *Geniu pustiu* (cca. 1868—1869).

se poate, să atragă atenția asupra ideii dezvoltată mai sus : că Eminescu, dacă-și tipărea singur volumul, poate renunța la aceste poezii.

Problema mai grea e a *postumelor*. Nu a *ciornelor*, tipărite sub numele de „Postume“, ci a adevăratelor postume, ca de pildă sonetul *Veneția, Dalila* etc.

Despre *ciorne* nu vom vorbi aici. În cele ce urmează, cuvântul *postume* trebuie luat, întotdeauna, în înțelesul dat de noi mai sus.

Ediția Socec, care pune câteva postume, nu le însamnă ca postume. Tot așa ediția Scurtu, care pune și mai multe.

Ediția d-lui Adamescu vrea să nu pună nici o postumă. (Vom vedea dacă reușește sau nu.) Ediția d-lui Bogdan-Duică declară că pune și postume. (Vom vedea dacă a reușit să distingă postumele de ne-postume.)

În ediția primă a poeziilor lui Eminescu (la Socec, datată 1884, Maiorescu, editorul, spune în prefața datată *decembrie 1883* că a adunat „toate poeziile lui Eminescu publicate în *Convorbiri literare* de vreo doisprezece ani încoace, precum și cele aflate până acum numai în manuscris pe la unele persoane particulare“. „Publicarea, adaogă Maiorescu, se face în lipsa poetului din țară“. (Eminescu era nebun, într-un sanatoriu din Viena.)

Așadar, ediția I Socec (Maiorescu) din 1884 conține :

1. Toate poeziile din *Convorbiri literare* publicate de însuși Eminescu înainte de apariția volumului — adică poeziile de la *Venere și Madonă* (1870) până la *Doina* (1883, iulie).

2. Și poezii „aflate numai în manuscris pe la unele persoane particulare“, adică :

<i>Glossa</i>	<i>Somnoroase pasărele</i>
<i>Odă (în metru antic)</i>	<i>Și dacă... *</i>
<i>Sonetul Veneția.</i>	<i>Din valurile vremii...</i>
<i>Se bate miezul nopții...</i>	<i>Cînd amintirile... *</i>
<i>Peste vîrfuri</i>	<i>S-a dus amorul... *</i>
<i>De-or trece anii...</i>	<i>Pe lîngă plopii fără soț *</i>
<i>Lasă-ți lumea...</i>	<i>Adio *</i>

* Poezii încredințate de Eminescu însuși lui Iosif Vulcan pentru *Familia*.

Te duci...
Mai am un singur dor
Trei variante ale
precedentei
Cu mâne zilele-ți adaogi

Ce e amorul? *
La mijloc de codru...
Ce te legeni...
Sonetul Iubind în taină
Sonetul Trecut-au anii...

Așadar, aceste 25 de poezii au apărut întâia oară în ediția I Maiorescu. **

Această constatare vine în contradicție cu opinia d-lor Bogdan-Duică și Adamescu, care afirmă că aceste poezii (minus patru) au apărut pentru întâia oară în *Convorbiri literare* din ianuarie și februarie 1884.

Acești istorici literari se înșală. Volumul apăruse înainte de numărul de ianuarie al *Convorbirilor*, deci poeziile de mai sus au apărut întâi în volum și apoi în *Convorbiri*. E de mirare că d-nii Adamescu și Bogdan-Duică nu au dat cuvenita atenție aceluși „decembrie 1883” de sub prefața lui Maiorescu. Nici faptului că Maiorescu spune că a pus în volum două grupe de poezii („poeziile publicate în *Convorbiri*..., precum și cele aflate până acum în manuscris etc.”), de unde urmează că cele din urmă nu puteau fi numai patru poezii, căci numai pentru patru Maiorescu nu spunea „precum și cele”, ci : „precum și câteva” etc., etc.

Dar acești istorici literari puteau să afle cel puțin din revistele și ziarele vremii că volumul a apărut înainte de *Convorbiri*. Apariția volumului este anunțată chiar în *Convorbiri*, în nr. de la 1 ianuarie 1884 (*Poezii de Mihail Eminescu* cu portretul autorului și o prefață de T. Maiorescu, un vol. în 8°, 307 pag., Editura Socec et. Comp., București, 1884). Apariția volumului e anunțată și în nr. de ianuarie 1884 al *Familiei*, la rubrica „Literatură și artă” („Poeziile lui Eminescu au apărut în București într-un volum de 300 pagini, frumos tipărit... Prefața scrisă de d. Titu Maiorescu sună astfel : [urmează citația]”). *Contemporanul* anunță și el în ianuarie apariția volumului.

Mai mult ! Se poate preciza și ziua când a apărut volumul. Apariția volumului este anunțată în ziarul

* Vezi nota de la p. anterioară. De adăugat poezia *Criticilor mei* (ultima din ed. Maiorescu).

** Șase întâi în *Familia*.

Românulu de joi, 22 decembrie 1883, la rubrica „sciri d-ale zilei“ („A apărut în editura librăriei Socec din București *Poesiile* lui Mihail Eminescu, într-un splendid volum de 300 pagini, care face cea mai mare onoare artei tipografice etc.“). Apariția volumului e anunțată în ziarul *România liberă* din 23 decembrie 1883, la rubrica „Cronica zilei“. („Poeziile eminentului nostru poet Eminescu au apărut. ...Recomandăm cu stăruință cetitorilor noștri volumul apărut astăzi în librăria d-lui Socec, o perlă fără preț a poeziei noastre.“)

În numărul ei din 29 ianuarie 1884, *Familia* reproduce din volumul apărut sonetul *Veneția*. *Contemporanul* reproduce în numărul lui al doilea din ianuarie 1884 (apărea bilunar) *Ce te legeni...*, *Revedere*, *Doina* și *Criticilor mei*.

În *Convorbirile* din 1 ianuarie 1884, adică în numărul în care e anunțat volumul, sînt reproduse trei poezii din volum: *Glossa*, *Oda* și sonetul *Veneția*.

Aceste trei poezii d-nii Adamescu și Bogdan-Duică le declară publicate „întăia oară“ în *Convorbirile* din 1 ianuarie 1884. Dar cum puteau să apară „întăia oară“ în acest număr din *Convorbiri* niște poezii tipărite într-un volum anunțat ca apărut în chiar acest număr din *Convorbiri*?

Și cu atît mai puțin puteau să apară întăia oară în *Convorbirile* din februar 1884 aproape tot restul de poezii (18 la număr) — cînd volumul, acum, apăruse de două luni și era anunțat chiar în *Convorbiri* încă din luna trecută! Și se găsea în bibliotecile cumpărătorilor!

Dar chiar și poezia *Iar cînd voi fi pămînt*, reproducă de *Familia* din volum, în n-rul ei de la 18 mart 1884, d-nii Adamescu și Bogdan-Duică o declară publicată „întăia oară“ în *Convorbiri*! — deși *Familia* spune clar, în informațiile ei literare din același număr, că reproduce această poezie din volum — din volumul deja de trei luni apărut și probabil aproape epuizat, căci în curînd apare o altă ediție.

D-nii Adamescu și Bogdan-Duică, necetînd cu atenție prefața lui Maiorescu, nedînd importanța cuvenită datării acelei prefețe, necercetînd cronica și bibliografia ziarelor și a revistelor (nici chiar a acelor care conțin, reproduse, poezii de Eminescu și pe care deci le-au avut în mînă), nepunîndu-și întrebarea pentru ce Eminescu a publicat

(adică ar fi publicat) deodată 18 poezii la un loc în *Convorbirile* din februar, neimpunându-și nici una din aceste obligații și nepunându-și nici una din aceste probleme, firești, d-nii Adamescu și Bogdan-Duică socot toate acele poezii ca tipărite „întăia oară” în *Convorbiri* (și una în *Familia*). Ba, ceva mai mult, indiferent de locul publicării, d-nii Adamescu și Bogdan-Duică nemaiținând samă că Eminescu era nebun la Viena, consideră aceste poezii *ne-postume*, „date” adică de însuși Eminescu, „cu voința lui”, cum se exprimă d. Adamescu, subliniind însuși ultimele cuvinte.

Și fiindcă 4 din „poeziile rămase în manuscris pe la persoane particulare” nu au fost *reproduse* de *Convorbiri* din volum (*Iubind în taină, Trecut-au anii... Mai am un singur dor, Nu voi mormînt bogat*), pe aceste patru poezii d-nii Adamescu și Bogdan-Duică le consideră *postume*, socotindu-le ca *singurele* poezii „rămase în manuscris pe la persoane particulare” și deci publicate fără voința lui Eminescu. Și fiindcă d. Adamescu nu vrea să pună în ediția sa *postume*, apoi aceste patru poezii admirabile lipsesc din ediția sa. Iar d. Bogdan-Duică, care pune în ediția sa și *postume* (ba încă prea multe), zice că cu aceste patru poezii se „încep *postumele*” din ediția sa — după ce transcrisese deja 21 de poezii tot atît de „*postume*” ca și aceste patru...

Așadar, rezultă faptul extraordinar că aceste patru poezii, care au aceeași proveniență ca și celelalte (de la „persoane particulare”), care au apărut „întăia oară” în același loc și în același timp (ediția I Maiorescu), care au aceeași soartă și aceeași istorie, sînt totuși, numai ele, *postume*, fiindcă d. Iacob Negruzzi sau Iosif Vulcan n-au avut bunăvoința să le reproducă din volum într-un număr oarecare din *Convorbiri* ori din *Familia*.

Dacă d. Iacob Negruzzi sau Vulcan le reproduceau și pe acestea, atunci ele nu mai erau *postume* pentru d-nii Adamescu și Bogdan-Duică. Iar dacă d. Iacob Negruzzi sau Vulcan nu reproduceau *Glossa*, ori *Cînd amintirile...*, ori *Te duci...*, etc., atunci și acestea erau *postume* pentru d-nii Adamescu și Bogdan-Duică !

Această... transfigurare a istoriei literare este o moștenire de la ediția Șaraga. Ediția Șaraga, cea dintâi care a însemnat subț fiecare poezie locul și data *primei*

ei apariții, a notat subț fiecare din aceste 25 de poezii : „*Convorbiri literare*, no. cutare“.

După ediția Șaraga s-a luat Scurtu, după Scurtu d. Adamescu, și după d. Adamescu, d. Bogdan-Duică...

Realitatea, încă o dată, este că toate aceste 25 de poezii au fost „aflăte în manuscris pe la unele persoane particulare“ și deci toate stău în același raport cu „voința“ lui Eminescu. Și dacă patru din ele sînt postume, atunci toate sînt postume.

Dealtfel, tipărite pentru „întăia oară“ în volum ori în *Convorbiri* — lucrul este indiferent din punctul de vedere al postumității lor, fiindcă chiar dacă ar fi apărut „întăia oară“ în *Convorbiri*, cînd Eminescu era nebun de-atita vreme, și mai era și absent din țară —, aceste poezii tot fără „voința“ și știrea lui ar fi fost tipărite și tot după „manuscripte de pe la persoane particulare“ — considerație care, cu toată ignorarea istoriei acestor poezii, ar fi putut opri pe d-nii Adamescu și Bogdan-Duică să facă nefireasca vivisecțiune și să considere postume numai patru din ele.

Cu privire la problema locului și timpului primei apariții a acestor poezii ale lui Eminescu, vom adăoga că *Pe lângă plopii fără soț* (redactată exact așa cum o știm cu toții) n-a apărut întăia oară nici în volum, nici în *Convorbiri*, ci în *Familia* de la 28 august 1883 (cînd Eminescu era nebun. Deci tipărită după un „manuscript“ de la vreo „persoană particulară“), așa încît cei ce însamnă locul și data apariției poeziilor lui Eminescu trebuie să pună subț această poezie : „*Familia*, 28 august 1883“.

Scurtu știa acest lucru, dar în ediția sa, în care subț fiecare poezie însamnă locul și data primei apariții (cu aceleași greșeli ca și la d-nii Adamescu și Bogdan-Duică), subț această poezie cetim : „*Convorbiri*, 1 februarie 1884“ !

Pe de altă parte, *Diana*, care e în *Convorbiri* de la 1 februar 1884, lipsește din ediția Maiorescu. A fost probabil găsită „pe la persoane particulare“ mai tîrziu decît apariția volumului. *Diana* e apărută, în adevăr, „întăia oară“ în *Convorbiri*. Numai ea !

Ediția I Maiorescu n-a cunoscut-o Scurtu. Dar a analizat-o amănunțit. El zice că din ediția aceasta lipsesc poeziile tipărite în *Convorbiri* după 1883 — adică deocamdată poeziile luate de *Convorbiri* tocmai din ediția în care Scurtu spune că ele lipsesc. Mai zice că din ediția

aceasta lipsesc *Floare albastră* și *Inger de pază* — ceea ce nu este adevărat. Mai adaugă că numai în ediția II apare portretul lui Eminescu, ceea ce iarăși nu este adevărat, căci portretul este și în ediția I.

Să discutăm acum problema dacă aceste 25 de poezii, rămase „în manuscris pe la persoane particulare” și tipărite de Maiorescu, pe cînd Eminescu era nebun la Viena, sînt, *în adevăr, postume*.

Întrebarea dacă pot fi *postume* niște poezii apărute în publicitate, pe cînd autorul lor trăiește, ar putea surprinde pe oricine, dar nu și pe d-nii Bogdan-Duică și Adamescu, pentru care, cum am văzut, poeziile „aflăte în manuscris pe la unele persoane particulare” sînt *postume*. Dacă toate cele 25 de poezii sînt de „pe la persoane particulare”, atunci, după criteriul domniilor lor, toate sînt *postume*. Și într-o altă ediție a poeziilor lui Eminescu, d-lor trebuie să le treacă printre *postume*, corectînd locul și data apariției acestor poezii, arătînd că au apărut „întăia oară” în ediția I Maiorescu.

Criteriul că poeziile de „pe la persoane particulare” sînt *postume* e just. Eminescu fiind nebun, fiind la Viena, poeziile fiind tipărite fără „voința” și știrea lui — lucrurile s-au petrecut exact ca și cum el ar fi fost mort. Ca și cum s-ar tipări acum într-un volum de Vlahuță niște poezii „aflăte pînă acum numai în manuscris pe la unele persoane particulare”.

Dar cineva ar putea obiecta că Eminescu a avut momente de remisiune, cînd era lucid, cînd și-a văzut volumul. Și că, din faptul că a lăsat lucrurile așa cum le-a găsit orînduite pe vremea cînd era nebun la Viena, ar rezulta că avem *voința* lui exprimată. Și că, deși *postume* cînd au apărut, aceste poezii au încetat să mai fie *postume* din momentul cînd Eminescu, devenind lucid pentru un timp, a aprobat publicarea lor.

Acest lucru însă îl poate spune oricine, afară de d-nii Bogdan-Duică și Adamescu. Căci domniile-lor, cum am văzut, consideră poeziile cîte le cred „rămase numai în manuscris etc.” drept *postume*, cu toate că, ipotetic, Eminescu ar fi aprobat mai pe urmă publicarea lor.

Obiecțiunea întrevăzută nu poate avea un fundament serios.

Știm că Eminescu avea de gînd să-și corecteze o mulțime de poezii. Știm că avea de gînd să le dea un titlu: probabil *Lumină de lună*. Trebuia să le dea o ordine în volum. Ori cronologică (adică altfel decît în ediția I), ori conform unui plan oarecare al său (deci altfel iarăși decît în ediția I, în care ordinea e dată de Maiorescu).

Dacă Eminescu era în stare să mai exercite o „voîntă“, atunci edițiile II și III, *apărute înainte de moartea sa*, ar fi fost modificate cu *siguranță* — poeziile ar fi fost corectate; orînduite cronologic, ori conform planului său; volumul intitulat. Aceasta cu siguranță, și *cel puțin* (căci putea să mai adauge poezii, *pe care le avea*) etc.

Dar edițiile II și III au fost reproducerea primei ediții și mereu însoțite de aceeași prefață a lui Maiorescu, în care se spunea că poeziile apar fără corecturile *pe care avea de gînd să le facă poetul* etc. — întocmai ca și cum Eminescu ar fi fost mort, sau, dacă voiți, întocmai ca și cum Eminescu ar fi fost mereu nebun la Viena.

Dar discuția de mai sus e un lux. Căci Eminescu, în perioadele de „însănătoșare“, nu mai era omul de altădată, cum ne spun toți. Maiorescu zice că după „însănătoșare“ Eminescu era „*degenerat în forma lui intelectuală și etică*“.

Așadar, marele poet *murise*. Rămăsese altcineva, cineva inferior — inferior creatorului poeziilor, *inferior volumului*.

Realitatea este că în perioadele de „însănătoșare“, toată lumea a făcut ce-a „*voit*“ cu opera lui Eminescu și chiar cu numele lui — afară de el.

Cînd Morțun pregătea ediția *prozei* sale, însoțită de poeziile de adolescență și de cîteva poezii postume culese din reviste ori ziare — Eminescu credea că Morțun pregătește a treia ediție a poeziilor, deși Morțun îi scrisese despre ce e vorba. Dar cînd spunea că Morțun îi pregătește ediția a III-a a poeziilor, Eminescu nu mai avea scrisoarea lui Morțun la el — și uitase despre ce-i scrisese Morțun!

Dealtfel, la autopsie i s-a găsit creierul ramolit. Dar ajunge să-i privim fotografia din timpul „însănă-

toșării“ — acel bătrîn pierdut care nu mai samănă deloc cu autorul *Scrisorilor* și al *Luceafărului* — ca să înțelegem că diagnoza lui Maiorescu e justă și că autorul *Scrisorilor* murise !

Așadar, poeziile aflate „pe la persoane particulare“ sînt postume — și, în edițiile lui Eminescu, aceste poezii trebuie trecute în rubrica respectivă. Numai cît, cum am văzut, aceste poezii nu sînt patru, cum cred d-nii Adamescu și Bogdan-Duică, ci 25, floarea poeziei lirice a lui Eminescu.

Dar înainte de a păși mai departe, trebuie să mai lămurim o problemă.

Cinci din aceste poezii au fost publicate în *Familia* mai înainte de a apărea în volum, și anume : *S-a dus amorul...* (24 april, 1883), *Cînd amintirea* (sic) (15 maiu, 1883), *Adio...* (subt titlul : *De-acuma*) (5 iunie, 1883), *Ce e amorul ?* (17 iulie, 1883), *Pe lîngă plopul fără soț* (28 august, 1883).*

Aceste poezii, afară de *Pe lîngă plopul fără soț*, sînt variante inferioare ale poeziilor tipărite apoi în volum.**

Cea mai inferioară, în comparație cu poezia definitivă, e prima din ele, cea din 24 april 1883, *S-a dus amorul...*

Cu privire la cele două din urmă (printre care e și *Pe lîngă plopul fără soț*, cu forma definitivă), nu e nevoie de nici o discuție. Publicate în vremea nebuniei lui Eminescu, sînt și ele, fără îndoială, tipărite după manuscrise rămase la vreo altă „persoană particulară“***

Dar cealaltă, tipărite înainte de îmbolnăvirea lui Eminescu ?

Dacă aceste poezii le-am socoti date de însuși Eminescu *Familiei*, atunci ele ar fi variantele pe care ar trebui să le punem în edițiile poeziilor lui Eminescu — și nu variantele din ediția I Maiorescu, variante „pos-

---

* De adăugat două poezii : *Și dacă...* (*Familia*, 46, 13/25 noiembrie 1883) și *Din noaptea...* (*Familia* din 12/24 februarie 1884), ultima apărută în *Familia* după ediția Maiorescu, unde nu figurează.

** Se supralicitează intervențiile lui Maiorescu.

*** Persoana particulară e aci Iosif Vulcan, care primise poeziile de la Eminescu.

tume", luate de la „persoane particulare“. Ar urma, deci, faptul extraordinar ca să considerăm definitive și *bune* variantele inferioare.

Este însă imposibil de inchipuit că însuși Eminescu a dat *Familiei* variante inferioare, poezii neisprăvite. Prima, cea din 24 april 1883, *S-a dus amorul...*, are expresii inestetice, e cu mult inferioară în unele strofe poeziilor de tinereță, pe care voia să le corecteze.

Putem admite că Eminescu a dat-o *Familiei*, în forma ei informă, și apoi a dus-o la perfecție? E imposibil. Pentru ce-ar fi dat-o? Afară de asta, în april (cu două luni înainte de a *înnebuni*), Eminescu trebuie să fi avut *gata* toate sau cel puțin aproape toate cele 25 de poezii rămase de la el când a înnebunit. (Aceste 25 de poezii sînt doar un sfert din opera lui întreagă!) Atunci pentru ce, avînd poezii definitive, ar fi dat el *Familiei* o poezie neisprăvită și atît de imperfectă?

Nu rămîne alt răspuns decît acela că nu Eminescu, ci altcineva, un prietin al lui ardelean („o persoană particulară“), avînd poezii de ale lui neisprăvite, le-a dat *Familiei*. Cum de-a dat, fără voia lui Eminescu, pe cele tipărite înainte de nebunia lui, nu știu. Cum de n-a protestat Eminescu la apariția primei, celei mai urite, așa încît să nu mai fie posibilă publicarea celorlalte, nu știu.

În iunie, cînd apare în *Familia* poezia *De-acuma* (= *Adio*), Eminescu trebuie s-o fi avut *gata* în altă formă, *în forma ei definitivă* (căci el în curînd înnebunește); și totuși, în *Familia* apare o variantă inferioară.

În sfîrșit, după ce înnebunește, cînd, acum, existau în ultima variantă *toate* aceste 25 de poezii, încă tot mai apare în *Familia* una din aceste poezii — în variantă inferioară!

După criteriul d-lor Adamescu și Bogdan-Duică, pentru care tot ce e publicat în *reviste* e sfînt și dat de Eminescu, chiar dacă Eminescu era nebun și absent din țară, aceste variante rele și mai ales cele publicate cînd Eminescu era sănătos ar trebui să aibă prioritate asupra variantelor bune apărute „întăia oară“ în volum.

După noi, toate sînt „date“ fără „voința“ lui Eminescu, și prin urmare sîntem liberi să alegem varianta cea bună.

Insistăm: *S-a dus amorul...*, variantă rea și inestetică, a fost publicată cînd Eminescu era sănătos în Bucu-

rești. *S-a dus amorul...*, varianta cea bună, a fost publicată cînd Eminescu era nebun la Viena. Dacă n-ar fi ambele publicate fără voința lui Eminescu — ci numai a doua, lucrul s-ar complica rău de tot, cum am văzut mai sus.

Dacă cele 25 de poezii sînt postume, atunci din acest fapt rezultă o mulțime de concluzii interesante, dintre care unele condiționează însăși fizionomia literară a lui Eminescu.

Aceste 25 de poezii, dacă sînt postume, pun, ca orice postume — ba mai mult decît postumele altor scriitori —, o mulțime de întrebări.

Să ni le punem și noi.

Sînt aceste postume poezii *definitive*, cum am spus mai sus, ori nu ?

Perfecția lor este o dovadă că ele sînt gata, adică adevărate poezii postume. Dar în afară de frumusețea și perfecțiunea lor, constatată de noi subiectiv, avem și o cvasi-probă obiectivă că aceste 25 de poezii sînt definitive. Am văzut că ele au fost adunate de Maiorescu de pe la persoane particulare. Dacă (acest „dacă“ face ca proba să fie numai o cvasi-probă) aceste poezii au fost date de însuși Eminescu acelor persoane particulare, atunci ele trebuiau să fie definitive, căci altfel nu le-ar fi dat.

Dar am văzut că în *Familia* au apărut variante inferioare, poezii neisprăvite, aflate, totuși, la vreo „persoană particulară“. Acele poezii însă trebuie să fi fost date *Familiei* de o singură „persoană particulară“, foarte aproape de Eminescu, cineva amestecat de aproape în afacerile sale — și în ciornele sale. Cu privire însă la cele 25 de poezii, e vorba de mai multe persoane particulare. Și nu numai că avem dreptul să presupunem că le-a dat însuși Eminescu și că el le socotea *bune*, dar avem chiar datoria să facem această presupunere.

Și probabil că acele persoane, sau unele din ele, vor fi fost femei, și încă de acele față cu care Eminescu o fi avut cel mai mare interes să apară perfect ! Impresia noastră subiectivă că poeziile sînt gata întărește această presupunere — iar presupunerea ar confirma impresia

subiectivă... Dar, în strictă logică, problema rămâne deschisă.¹

Acum ne punem o altă întrebare.

Ar fi tipărit Eminescu toate aceste 25 de poezii? Sînt poeți care scriu bucăți mai ușoare, cu un caracter mai ocazional, consemnînd impresii, dacă se poate zice așa, minore, pe care le dau la cunoscuți (sau la cunoscute...), dar nu le publică, ori nu le publică decît în operele complete. Nu cumva printre aceste 25 de poezii există unele de felul acesta? Așa, de pildă, ca să dau numai un singur exemplu, ar fi publicat Eminescu *De-or trece anii...*, poezia aceea cu „nu știu ce“ și „nu știu cum“, perfectă ca formă, dar care nu e tocmai faimoasă ca gen?

Sau ar fi publicat Eminescu (ca să luăm un exemplu din poeziile inspirate după alții) *Somnoroase păsărele*? Și, dacă ar fi publicat-o, ar fi mărturisit izvorul?

Și, cu aceasta, am ajuns la una din cele mai importante utilități ale acestei discuții și a necesității de a despărți poeziile ne-postume ale lui Eminescu de cele postume. Dacă sonetul *Veneția* și alte poezii traduse ori inspirate după alții n-ar fi postume, Eminescu, fără să fie un plagiator, n-ar fi totuși omul pe care-l știm, de o supremă delicateță sufletească și stăpînit de supreme scrupule morale, tot atît de înalte ca și poezia lui, cu privire la arta lui.

E posibil ca printre cele 25 de poezii să se mai descopere traduceri ori inspirații. (Mi se pare că am cetit undeva că și poezia *Și dacă...* ar avea un model străin*).

Caracterul de postume al poeziilor inspirate după alții (și al celor care eventual s-ar mai descoperi că sînt inspirate) apără pe Eminescu de orice bănuială de incorectitudine literară. Bineînțeles că incorectitudinea aceasta, chiar de-ar fi existat, aproape nici nu ar fi fost o incorectitudine... căci „traduceri“ ca aceea a sonetului *Veneția* sînt opere originale. Și s-ar putea zice fără pa-

---

¹ Ca să fim exacti, vom observa că în două, trei din aceste poezii mai era poate ceva de perfecționat, și dacă Eminescu nu a dus lucrul la capăt, nu putem spune că în aceste poezii sînt greșeli, ci numai că ele nu au forma definitivă. Așa, de exemplu, rimele: *mizerii* *-*nătăraii* din *Glossa*, ori motivarea tautologică: „Iubind în taină, am păstrat tăcere“...

* Nu are.

* Lecțiune greșită pentru *mizerii*.

radox că meritul artistic pur se vedește mai bine în astfel de traduceri decât chiar în poeziile originale, căci e mai ușor de găsit forma perfectă și admirabilă pentru propriile tale idei decât pentru ale altora. După mine, proba cea mai puternică a artei infinite a lui Eminescu sînt „traducerile“ lui. Și faptul că s-a aplicat cu atîta răbdare și înverșunare să scoată o perlă din sonetul *Veneția* (dovadă mulțimea variantelor) — dintr-o poezie care nu era a lui * — ne arată pe artistul de rasă din el.

Cele 25 de poezii, publicate întîia oară de cînd Eminescu era nebun și absent din țară, mai pun și o altă problemă : aceste poezii, aproape toate de o frumuseță incomparabilă și (afară de *Scrisori* și de *Luceafărul*) partea cea mai frumoasă a operei sale — pentru ce nu le-a publicat Eminescu ? Căci el trebuie să le fi isprăvit de mult. Și, cum am văzut, alcătuiesc un sfert din opera sa totală, iar ca număr, sînt mai mult de un sfert.

Eminescu n-a mai publicat nimic din septembrie 1881 până în aprilie 1883. Și totuși, avea atîtea poezii definitive înainte de nebunie, toate definitive.

Să se bage de samă că, afară de *Scrisoarea IV* din 1881 (poezie de idei, filozofia iubirii, poezie de semnificație generală), Eminescu n-a mai publicat poezii de dragoste de la 1879 (*Despărțire*) ori de la 1880 (dacă *O, mamă...*, poate fi socotită poezie de dragoste). Și nici altfel de poezie ușoară. În ultimii săi patru ani (din puținii ani de viață literară — și chiar de viață), el n-a publicat decât poezie mare, poezie de concepție, *Scrisorile* și *Luceafărul* și *Doina*, tot poezie „mare“ și de concepție.

Nu cumva, acum, la maturitate, și cînd avea un stagiul ca om public, ca teoretician al unei grave ideologii sociale și naționale — nu cumva credea că nu i-ar fi șezut frumos să publice elegii amoroase ori invitații la dragoste și alte poezii tot „ușoare“ — și unele traduse ? Nu cumva credea că de-acum înainte nu mai e de demnitatea lui decât poezia mare, ca *Scrisorile* și *Luceafărul* ?

Putea oare teoreticianul, devenit faimos, al păturilor suprapuse, apostolul naționalismului, dușmanul marelui

---

* E a lui G. Cerri.

partid liberal, tribunul zilnic al durerilor grave ale rasei
să publice :

Mi te dă cu totul mie
.....
Nu zi ba de te-oi cuprinde
.....
Cu săruturi aprinse suflarea să ți-o-nec
.....
S-ascult de glasul gurii mici
O oară și să mor
.....
Dar nu mai pot...
Nu vezi că gura-mi arsă e de sete ?
.....
Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Pe-al meu propriu rug mă tolesc în flăcări.

Ori chiar, și acestea nepotrivite pentru un luptător
politic, cum era el atunci :

De te-ating, să feri în lături,
De hulesc, să taci din gură...
.....
Tu rămii la toate rece.
.....
Mai am un singur dor,
În liniștea sării
Să mă lăsați să mor etc.

Ori ideea de sinucidere din *Se bate miezul nopții*. *
Că scria și poezii în genul acesta, nu numai poezie
de concepție ca *Scrisorile* și *Luceafărul*, e altă vorbă. El
nu scria ca să publice, cum mărturisește Maiorescu.
(„Unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din
mână și să-l dea la *Convorbiri*“.) Scria din plăcerea de a
crea. Publicitatea la Eminescu era cu totul altă etapă,
și se producea numai dacă „unul sau altul îi lua poezia
din mână“. Iar acum, în ipoteza noastră, chiar dacă cetea
astfel de poezii la „Junimea“, nu mai lăsa „din mână“
pentru tipar poezii în care se lamenta de „durerile iu-
birii“.

* Poezie detașată din poemul dramatic *Andrei Mureșanu*
(a treia variantă, 1876).

Și poate, la această cauză, a mai contribuit și o alta, de ordine mai intimă.

Eminescu lucra unele poezii ani întregi, pentru că lucra deodată la o serie de poezii. Vorbind în genere, am putea zice că el își lucra deodată toate poeziile concepute. De aici urmează că, chiar dacă poeziile de dragoste conțineau, la origine, sentimente pentru anumite femei, mai apoi, când le isprăvea, erau anacronice față de romanul de dragoste care le provocase și aveau de obiect, în sensibilitatea sa, amorul și femeia în genere. În cele 25 de poezii de care e vorba, Eminescu are și declarații ori chemări de iubire, și constatări că nu mai iubește, și lamentații din cauza iubirii duse ori înșelate, și nostalgii după iubirea de altădată etc.

Dar femeile nu pot pricepe „impersonalitatea“ aceasta a poeziei. Imaginați pe Veronica Micle, care dădea în vremea aceasta asalturi dezesperate și inutile lui Eminescu, acum rece cu ea, cetind *Lasă-ți lumea...*, deci evident adresată altei femei. Ori imaginați pe d-na Poenaru sau pe Mite Kremnitz, cele, cel puțin, două amoruri mai lungi ale lui Eminescu cât a stat la București, cetind: „A noastre inimi își jurau credință pe toți vecii, / Cînd pe cărări se scuturau de floare liliecii etc.“ și alte lamentații după iubirea și iubita de altădată.

Publicistul ar fi făcut încurcături mari omului — și cum nu era deloc publicist de poezii (ne raportăm din nou la mărturia lui Maiorescu), îi era foarte ușor și firesc să nu-și încurce viața cu literaturismul.

O fi una din aceste împrejurări, or fi mai multe din ele, or fi toate, sau n-o fi nici una din ele cauza pentru care Eminescu nu a publicat aceste poezii — fapt este că Eminescu însuși nu a dat publicității cele mai frumoase poezii de dragoste.

De aici urmează câteva concluzii cu privire la fizionomia literară a lui Eminescu din vremea sa.

Aceste 25 de poezii nu fac numai mai bogată opera lui Eminescu, ci îi schimbă întrucitva și caracterul.

Mai întâi, ca manieră sau ca „școală“ literară. Fără ele, Eminescu e un poet mai romantic, și în fond, și în formă, și dă impresia că e influențat de literatura germană de la un capăt la altul al operei sale. Cu aceste 25 de poezii se accentuează realismul în fond și simpli-

citarea clasică în formă, adică a doua manieră a lui Eminescu, care începuse de pe la 1879.

Dar să trecem la alt punct de vedere.

Pentru urmași, Eminescu e un mare poet al amorului, un poet care a cîntat parcă mai mult amorul, și un amor trist, „pesimist“. Impresia aceasta însă n-au avut-o cei care au fost contemporani cu activitatea sa poetică, atunci cînd cele 25 de poezii, în cea mai mare parte de amor, erau încă necunoscute.

Dar prin cele 25 de poezii Eminescu nu numai că și-a schimbat (ori complectat) fizionomia, ci a devenit și un poet mai mare, căci aceste poezii sînt cea mai frumoasă poezie lirică a lui Eminescu.

Dar dacă Eminescu ar fi trăit, ar fi publicat el oare aceste poezii? Firește că da. Nici una din ipotezele de mai sus, cu privire la cauzele pentru care el le-a păstrat în saltar, nu presupune eterna lor nepublicare. Nici chiar ipoteza că acum era sociolog și luptător social grav:

Publicate în volum, nici unul din inconvenientele analizate mai sus n-ar mai fi subsistat. În volum, poeziile acestea prea personale ar fi devenit părți constitutive ale operei sale întregi. Caracterul *actual* de mesagii adresate publicului, pe care-l au poeziile în reviste, și mai ales caracterul special de mesagii de amor adresate unor femei ar fi dispărut.

Dovada celor de mai sus o formează... volumul poeziilor lui Eminescu, așa cum îl cunoaștem astăzi.

Eminescu a fost fără îndoială un om tot atît de excepțional din punct de vedere moral ca și intelectual. Cu toate acestea, *psihologia* lui, presupusă în discuția de mai sus, nu are nevoie numai decît de ipoteza excepționalei sale rezerve și delicateți sufletești. Și nici de vreo situație personală excepțională *en titre* al unei grave ideologii și campion al unui puternic curent social și moral.

Intîmîtați sufletești ca acele din poeziile lui ținute în saltar, „mesagii“ de acestea le dă cu greu în reviste orice scriitor matur și mai cu vază. Eu cunosc poeți care se comportă ca și Eminescu, fără să fie personagii cu roluri atît de grave. Cunosc un poet de talent a cărui rezervă i-a condiționat chiar genul literar.*

* G. Topîrceanu, autor de parodii.

Trebuie să adăogăm însă că, în vremurile romantice, scriitorii erau mai puțin rezervați. Romantismul este doar subiectivism și spovedanie indiscretă.

Convorbirile, pe vremea cînd publica Eminescu, sînt pline de poezii — iscălite cu nume cunoscute, mai adesea necunoscute azi, uneori cu tot felul de inițiale —, în care autorii, adesea simpli „particulari“, își dezmiardă și-și sărută iubitele pe coloanele venerabilei reviste, ba chiar se fidanțează cu ele. În mijlocul acestor anunțuri de fericiri și nefericiri amoroase, poeziile lui Eminescu publicate de el însuși fac aproape impresia de... impersonalitate și transcendentalism. Eminescu, cu toată sinceritatea lui lirică, excesivă poate pentru sentimentul literar de azi, avea o rezervă și o discreție neobișnuită vremii și manierii romantice de-atunci.

Dar vom continua.

Viața românească, nr. 1, 1927

Pentru Eminescu

Articolul meu din *Viața românească* no. 1 despre *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, și anume partea în care discut poeziile *Mortua est!*, *Venere și Madonă* și *Inger de pază*, a stîrnit (cum am și prevăzut în acel articol) protestări — orale, epistolare și publice (un articol de ziar cu titlul semnificativ: *Pentru „Venere și Madonă“*). În fond, sînt tratat ca un om puțin respectuos față de Eminescu.

Îmi pare foarte bine că Eminescu are admiratori (fervenți): credeam că nu mai e „la modă“. Auzeam că edițiile lui nu se prea desfac.

Dar lipsa mea de respect pentru Eminescu? Ce Dumnezeu! Se poate închipui un „eminescian“ mai credincios decît mine? Doar și în articolul din *V.r.* îmi exprim admirația pentru el.

Fiindcă nu vreau să planeze prea mult timp asupra mea bănuiala că „atac“ pe scriitorul din lume cel mai

iubit de mine, mă folosesc de ospitalitatea *Adevărului literar* ca să-mi lămuresc poziția luată față de poeziile lui *începătoare*.

Ceea ce pare un „atac“ în comentariile mele despre cele trei poezii arată tocmai „eminescianismul“ meu. Îl văd atît de mare pe Eminescu, încît acele poezii, cu toată frumusețea care nu le lipsește (fiindcă sînt scrise de el), mi se par absolut inferioare operei lui. Și cum tema articolului meu nu era analiza operei, ci clasificarea ei dintr-un punct de vedere cu totul special, nu am analizat aceste poezii, ci am arătat numai defectele lor. Și poate că, din nevoia argumentării, tonul a fost viu („nerespectuos“).

Trecînd la fondul discuției, nu mă pot apăra altfel decît consolidînd argumentarea din *Viața românească*, înmulțind probele obiective.

Mite Kremnitz — prietena lui Eminescu, muza lui inspiratoare — o bucată de vreme (se zice că poezia *Atît de fragedă...* e scrisă pentru ea), traducătoarea multor poezii ale lui în nemțește — spune (*Un Lenau român*) că lui Eminescu nu-i plăcea *Venere și Madonă* și că „o condamna“.

Așadar, posed o dovadă sigură cel puțin pentru această poezie — dintre cele trei, cea mai scumpă cetitorilor mei nemulțumiți și ziarului care reclamă respect „pentru Eminescu“.

Dealtfel, o strofă din *Venere și Madonă* era să fie în *Geniu pustiu*, ceea ce arată că concepția acestei poezii, coordonată cu a acestui „roman“, e juvenil-romantică.

Inger de pază e scos din *Geniu pustiu* și, cu strofa a doua schimbată, publicat mai tîrziu în *Convorbiri*. În articol am spus din greșeală că poezia scoasă din *Geniu pustiu* e *Mortua est!*

Cu privire la *Mortua est!*, cred că probele obiective aduse în articol (concepută la 1866, la șaisprezece ani; inspirată în fond și formă de Bolintineanu) sînt suficiente.

Informațiile de mai sus despre *Venere și Madonă* și *Inger de pază* îmi închipui că dau un sprijin considerațiilor estetice din articol, fatal subiective, deci discutabile.

Fără a voi... să atac pe Eminescu — din contra, pentru că m-am făcut de mult servantul lui — continuu a crede că aceste poezii de *începător* sînt inferioare operei lui și că el ar fi renunțat la ele cînd și-ar fi adunat

poeziile în volum. În această credință — cel puțin despre *Venere și Madonă*, cea mai eminesciană dintre aceste trei poezii și cea mai gustată de cetitorii mei și de ziarul care mă combate —, am în favoarea mea și opinia lui Eminescu, transmisă de Mite Kremnitz.

Și de la opinia despre *Venere și Madonă*, aş avea poate dreptul să fac oarecare inducții despre opinia lui Eminescu relativ la celelalte două poezii.

Adevărul literar și artistic, anul VIII,
no. 326, Buc., 6 mart. 1927, p. 8.

Edițiile poeziilor lui Eminescu

În numărul din ianuarie 1927* al acestei reviste am publicat un articol, în care discutam problema poeziilor postume ale lui Eminescu și în special a celor adunate de Maiorescu de pe la diferite persoane particulare și publicate de el în ediția I, din decembrie 1883, după îmbolnăvirea poetului. În articolul de față, ne vom ocupa cu poeziile publicate în timpul cit Eminescu a mai vegetat înainte de a muri, rămânând ca în continuare să discutăm și alte probleme impuse aceluia care își iau sarcina de a edita poeziile lui Eminescu.

Obiectul articolului de față, ca și acela al articolului trecut, se reduce la cercetarea raportului dintre scriitor și operă — dar un raport special, mai mult de domeniul biografiei.

O operă scrisă și publicată de un autor în plinitudinea însușirilor sale — o altă scrisă în același timp, dar nepublicată de el, fiindcă nu i s-a părut bună, ori pentru că nu era redactată definitiv, ori din alte cauze —, o altă, scrisă într-o vreme când autorul era degenerat, și publicată de el —, o altă, scrisă tot în această vreme, dar publicată de alții... iată atâtea raporturi dintre operă și autor, pe care dacă nu le cunoaștem exact nu vom putea judeca cum trebuie valoarea și chiar genul talen-

---

* *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, V. r., 1, 1927, vol. de față, p. 309.

tului unui scriitor, și verdictul nostru va fi dat în necunoștință de cauză.

Firește că nu orice operă merită această cercetare amănunțită — decît doar din considerația că orice realitate trebuie să fie redată exact.

Cu privire la Eminescu însă, nu e vorba de un simplu adevăr pentru adevăr. Nu adevărul merită toată strădania, ci Eminescu.*

*

Dar să ne întoarcem la cercetările noastre. Ne vom ocupa acum cu poeziile publicate de la ieșirea lui Eminescu din sanatoriul din Viena și până la moartea lui, mai exact, de la 1 iulie 1885 până la 1 iulie 1887, căci numai în acest interval de timp s-a mai publicat ceva din opera lui.

Toți editorii lui ne spun că poeziile „publicate de Eminescu“ în acest timp sînt :

Sara pe deal (*Convorbiri*, 1 iulie 1885), *La steaua* (*Convorbiri*, 1 decembrie 1886)**, *De ce nu-mi vii...*, (*Convorbiri*, 1 februarie 1887), *Kamadeva* (*Convorbiri*, 1 iulie 1887).

Dar în anii aceștia Eminescu nu a „publicat“ numai atîta !

O jumătate de an după publicarea poeziei *Sara pe deal*, el a publicat *Dalila* (nu întregă)***, la 1 ianuarie 1886, în *Epoca ilustrată*.

Din ediția d-lui Adamescu („Cartea românească“) lipsește poezia *Dalila*. Cetitorul nu are această a V-a *Scrisoare* a lui Eminescu. Această amputare a operei lui Eminescu se datorește faptului că d. Adamescu s-a hotărît să nu pună nici o poezie *postumă* în ediția d-sale. Și cum *Dalila* cea cunoscută a fost tipărită de Maiorescu în *Convorbiri*, în 1890, după moartea lui Eminescu, d. Adamescu a sacrificat-o, probabil cu regret — dar nu avea ce face, odată ce s-a hotărît să nu pună în ediția sa decît poezii date publicității cu știința și „voința“ lui Eminescu.

---

* Urmează textul reprodus de noi în vol. III al ediției, p. 363—366.

** A apărut întîi în *România liberă* din 25 octombrie 1886.

*** Numai 54 de versuri de la început.

Foarte bine! Dar de ce n-a pus în ediția sa *Dalila* cea publicată de Eminescu în 1886? D-sa a pus *Lă steaua*, publicată de Eminescu în *Convorbiri* în același an. A pus *Sara pe deal*, publicată de Eminescu în *Convorbiri* în 1885. A pus *De ce nu-mi vii și Kamadeva*, publicate de Eminescu în *Convorbiri* în 1887. Dacă d. Adamescu so-coate poeziile publicate în acești ani (1885, 1886, 1887) ca publicate cu știința și „voința“ lui Eminescu — și deci le pune în ediția sa —, atunci de ce n-a pus și *Dalila* cea publicată de Eminescu în 1886?

N-a pus-o, pentru că nu a cunoscut-o. Și nu a cunoscut-o, pentru că Scurtu, pe care îl are ca model (și uneori model nefericit), nu știa nici el de această *Dalila*. În notița consacrată de Scurtu *Dalilei* (Scurtu a publicat *Dalila* cea complectă rămasă în manuscris), el vorbește de o *Dalilă* incomplectă, tipărită imediat după moartea lui Eminescu în *Fântina Blanduziei*, dar nu știe, și deci nu spune, că *Dalila* din *Fântina Blanduziei* era cea *Dalilă* publicată de mult de Eminescu, în 1886 — adică *adevă-rata* „*Dalilă*“, *Dalila* așa cum a voit-o Eminescu. Căci, dacă Eminescu a dat în 1886 cu știință și „voință“ o *Dalilă* mai scurtă (cînd o avea și pe cea întregă), în-samnă că ceea ce a suprimat nu-i plăcea. Însmamnă că „*Dalila*“ lui, voită de el, e cea din 1886.

Și toți acei care cred că poeziile citate mai sus sînt publicate de Eminescu trebuie să pună în edițiile lor *această Dalilă*, și nu cea din manuscrise, pe care n-a voit-o Eminescu — deoarece a voit-o pe *aceasta* mai scurtă. Numai cine ar socoti aceste poezii dintre 1885—1887 ca postume, numai acela ar avea dreptul să prefere *Dalila* cea întregă, ar avea dreptul ca, din două *Dalile* postume, să prefere pe cea care-i place.

Greșeala aceasta, de a alunga poezia, așa cum a voit-o Eminescu, și de a pune poezia rămasă în manu-scrise, pe care n-a voit-o Eminescu — o face și d. Bog-dan-Duică.

În ediția sa, d. Bogdan-Duică tipărește *Dalila* din manuscrise, în loc să tipărească *Dalila* cea publicată de Eminescu în *Epoca ilustrată* din 1886, așa cum a voit-o Eminescu. D-sa, care *învinuiește* pe alții că corectează pe Eminescu după manuscrise, a căzut în acest păcat cu *Dalila*. A impus lui Eminescu o variantă — varianta din manuscris — pe care Eminescu nu a voit-o.

— Ori n-a cunoscut nici d-sa *Dalila* din *Epoca ilustrată* — fiindcă n-a cunoscut-o nici Scurtu? N-a știut că Eminescu a publicat *Dalila*?

Dar pe lângă *Sara pe deal*, *La steaua*, *De ce nu-mi vii*, *Kamadeva* și *Dalila*, Eminescu a mai publicat tot în timpul acesta încă o poezie: *Nu mă înțelegeți*, în *Album literar* al Societății studenților universitari Unirea, de la 15 martie, 1886.

În datarea (1886) a acestui *Album*, mă găsesc în contradicție cu Scutru și cu d-nii Bogdan-Duică și Adamescu. Subt poezia *Nu mă înțelegeți*, Scurtu scrie: „1879, martie 15, în *Albumul literar* al Societății studențești Unirea“. D. Adamescu scrie același lucru subt această poezie, dar declară că a luat știrea de la Scurtu. D. Bogdan-Duică scrie sub această poezie: „Întăia oară în *Albumul literar* al Societății studențești Unirea, 15 martie 1879“.

Dar în ediția Mortun, în care s-a reprodus pentru prima oară în volum poezia *Nu mă înțelegeți*, din *Albumul literar*, *Albumul* e datat 15 martie 1886, nu 1879.

Firește că, văzînd doi editori, pe Scurtu și pe d. Bogdan-Duică (căci d. Adamescu declară că a luat știrea din Scurtu), văzîndu-i că datează *Albumul* „1879“, am început să mă îndoiesc, să mă întreb dacă nu cumva a greșit Mortun.

Și atunci am căutat *Albumul*.

L-am căutat la toate bibliotecile publice din țară, la tot felul de particulari, timp de doi ani, dar în zădar. În sfîrșit, după a treia încercare la biblioteca „V. A. Urechia“ din Galați, s-a găsit, cu destulă strategie, misteriosul *Album*. E din 15 martie 1886. Conține, pe prima pagină, o cugetare a reginei Elisabeta, apoi pagini de Hasdeu, Maiorescu, Delavrancea etc. Poezia *Nu mă înțelegeți* e între un fragment (din *Poeți și critici* inedit atunci), al lui Maiorescu, și între un fragment (din *Memoriile Trubadurului*, tot inedit atunci) al lui Delavrancea.

Atunci de unde acel „1879“ al lui Scurtu și al d-lui Bogdan-Duică? O confuzie cu vreun *Album literar* din 1879? Am consultat diferite bibliografii, speciale, și din publicațiile periodice ale timpului, și am găsit în una *Albumul literar* trecut la anul 1886, dar nici un *Album literar* subt anul 1879.

Fără îndoială că Scurtu a aflat de *Album* din ediția Morțun și fiindcă în notița lui Morțun, în urma titlului poeziei, e pus în parantez „1879“ (data compunerii poeziei, căci în adevăr, subț poezia din *Album*, e pus „1879“ și, din manuscrisele lui Eminescu, se vede bine că această poezie a fost scrisă prin 1879 *) — Scurtu a făcut confuziune și în loc de „15 martie 1886“, data *Albumului*, deci data publicării poeziei, a pus „15 martie 1879“ (anul compunerii poeziei și... luna apariției *Albumului*...). Iar d. Bogdan-Duică a reproduș știrea lui Scurtu, ca și d. Adamescu. Dealtfel, în ediția d-lui Bogdan-Duică, care reproduce fidel textele lui Eminescu de prin reviste, *Nu mă înțelegi* se cunoaște că e reproduș din Scurtu, și nu din *Albumul literar*. În *Albumul literar*, poezia are două părți separate printr-un rînd de puncte. Așa e și într-o ediție Scurtu (ediția Alcalay), cînd Scurtu s-a ținut de Morțun. Dar la d. Bogdan-Duică, poezia nu are două părți, ci trei strofe, și rîndul de puncte nu există, pentru că Scurtu, în ediția „Minerva“, după care s-a luat d. Bogdan-Duică, n-a mai respectat redacția din Morțun (adică, indirect, din *Album*), ci a „corectat“ după manuscrisul din biblioteca Academiei. Și cum în manuscris nu există rîndul de puncte (dealtfel foarte necesar), nu a pus rîndul de puncte, și nu l-a pus, deci, nici d. Bogdan-Duică. Dar s-a mai întîmplat ceva.

Partea primă a poeziei (și în „*Album*“, și în manuscris) are opt versuri și partea a doua șaisprezece versuri.** Necesitățile tipografice au făcut ca, la Scurtu, primele opt versuri, din cele șaisprezece ale părții a doua, să se isprăvească, din întîmplare, în josul paginii, iar celelalte opt să treacă în pagina următoare. Fiînd în Scurtu, din cauze tipografice, partea a doua tăiată în opt plus opt — adică încă de două ori opt, după cele opt versuri care formează prima parte a poeziei —, se pare că poezia ar avea trei strofe de cîte opt versuri, și nu două părți neegale (una de opt versuri și cealaltă de șaisprezece versuri). Și d. Bogdan-Duică a și crezut că are de a face cu trei strofe — și *Nu mă înțelegi* din ediția sa a ieșit cu trei strofe, așa încît: „Ca farmecul de care tu ești împresurată“ (cu care Eminescu își com-

* Incepută în 1876. Ultimele variante din 1878—1880.

** Intre care trebuie pus rîndul de puncte.

pară iubirea pentru ea) e într-o strofă, iar : „Ca setea cea eternă ce-o au după olaltă lumina de-ntunec etc.“ (cu care își compară în continuare iubirea) e în altă strofă.

Desigur că cetitorul se întreabă : Ce atita muncă pentru a ști dacă o poezie a fost publicată în 1879 sau în 1886 ? „Nu-i tot de Eminescu ?“

Chiar dacă nu ar fi vorba decît de stabilirea unui adevăr, de nevoia de a ști sigur, cînd scrii subt poezie „1879“ sau „1886“, că e 1879 sau 1886, și încă munca nu ar fi cu totul inutilă. Dar e ceva mult mai important. Ba chiar, după noi, cu totul important.

Mai întăi, această poezie nu e faimoasă. Desigur n-ar fi putut-o scrie nimene altul decît Eminescu, dar față cu celelalte poezii ale sale e pe un plan inferior. E monotona și cam ternă. (Un critic estetic mă strîngea de gît anul trecut să-i spun dacă *Nu mă înțelegi* e mai frumoasă decît *Venere și Madonă*, căci criticului estetic îi năzărise că eu cer suprimarea *Venerei și Madonei* din edițiile lui Eminescu ! Nu i-am răspuns, căci... eram ocupat cu descoperirea *Albumului*.) Și e important să știm dacă Eminescu a dat publicității această poezie monotonă în culmea carierei sale de poet, în 1879, sau cînd era degenerat, în 1886. Dacă a dat-o în 1879, nu avea, nedezmintit, gustul sigur. Dacă a dat-o în 1886, fiind degenerat, problema gustului lui nici nu se pune.

În al doilea rînd : Eminescu devine recunoscut, ba chiar cunoscut, mai ales după 1883, cînd se îmbolnăvește și începe zgomotul în jurul numelui lui ; cînd apar poeziile lui în volum, unde Maiorescu adună poeziile îngropate în *Convorbiri* și mai adaugă douăzeci și cinci de poezii, cele mai frumoase poezii lirice ale lui Eminescu ; cînd *venise vremea* lui Eminescu etc. Tinerimea devine eminesciană după această dată. La 1879, studentimea (caricaturizată de Rică Venturiano) era pașoptistă încă, iar Eminescu la 1879 era ziaristul „reacționar“ de la *Timpul*. Dacă însă studenții i-au cerut o poezie pentru *Albumul* lor în 1879 (și un *Album* are puține pagini ; acesta are treizeci și două) înșamnă că trebuie să ne schimbăm ideea asupra timpului cînd Eminescu a început să fie selectat, înșamnă că tinerimea era foarte eminesciană încă înainte de 1879, căci studenții cer colaborarea la publicațiile lor de la profesori și de la scriitorii iubiți de ei.

Așadar, acest „1879 sau 1886 ?” este în legătură cu problema gustului estetic al lui Eminescu, și a simțului său de autocritică, și cu problema momentului cînd a început el să fie selectat de tinerime, adică de primul său public.

Prin urmare, stabilirea datei cînd s-a publicat această poezie, și ținînd samă și de locul unde s-a publicat, nu e fără interes, căci e în legătură cu o problemă de estetică și cu una de istorie literară.

Cunoaște cineva un *Album* — tot de la 15 martie ! — din 1879 ? Să ni-l facă cunoscut...

Până aici am scris mereu că poeziile publicate în acest timp au fost „publicate de Eminescu”. Am admis, așadar, opinia d-lor Adamescu și Bogdan-Duică. Opinie din care urmează că d. Adamescu poate îndeplini cu conștiința împăcată dorința cetitorilor săi de a li se da *Dalila* — bineînțeles incomplectă —, căci a fost publicată de Eminescu cu știința și „voința” lui, ca și *Sara pe deal* etc., pe care d. Adamescu le crede publicate cu această știință și „voință” a poetului. Opinie din care urmează că d. Bogdan-Duică trebuie să renunțe, în ediția sa la *Dalila* cea întregă, pentru că e postumă, rămasă în manuscrisele lui Eminescu, și să o înlocuiască cu această *Dalilă* incomplectă, dar publicată de Eminescu, dacă Eminescu a publicat însuși poeziile din acest timp, cum crede d. Bogdan-Duică. Iar cu privire la *Nu mă înțelegi*, și d. Adamescu și d. Bogdan-Duică, care pun poeziile în ordinea cronologică a publicării lor, trebuie s-o mute, în edițiile d-lor, la anul 1886, cînd a fost publicată.

Dar acum ne punem noi întrebarea : au fost publicate de Eminescu aceste poezii, și anume, cu știința și „voința” lui ? Nu cumva au fost publicate fără voința și știința lui — unele din ele sau toate ? Nu cumva, în contra opiniei d-lor Adamescu și Bogdan-Duică, sînt postume și aceste poezii, cum, tot în contra opiniei d-lor, am văzut că sînt postume douăzeci și una de poezii publicate pentru întâia oară de Maiorescu în ediția I din decembrie 1883 ?

Poezii postume, publicate în timpul vieții unui scriitor ? Oricine poate face obiecția, afară de d. Bogdan-

Duică, care, cum am văzut în articolul trecut, consideră postume poeziile publicate fără știința și voința lui Eminescu, așadar poeziile aflate de Maiorescu pe la persoane particulare — numai cît d-sa crezînd că aceste poezii de pe la persoane particulare fiind patru, și nu douăzeci și cinci, le-a socotit postume numai pe acele patru (două sonete și două variante ale poeziei *Mai am un singur dor*).

Sînt postume poeziile de care ne ocupăm în articolul de față ?

Să vedem. Să cercetăm cazul fiecăreia.

Kamadeva. D. A. C. Cuza (*Kamadeva, Amintiri*, în *Neamul românesc literar*, I, 7) spune că în iunie 1887 Henrietta Eminescu cheamă telegrafic pe Miron Pompiliu la Botoșani : „Mihai e în ultimele momente“. Miron Pompiliu pleacă la Botoșani împreună cu d. Cuza și găsesc pe Eminescu „într-o stare de prostrație desăvîrșită“ : „S-a uitat la noi fără a ne cunoaște“. Înainte de plecare, spune d. Cuza, Henrietta i-a dat niște manuscrise ale poetului. „Pe bucăți de hîrtie proastă, mototolite, erau versuri scrise cu creionul, care de abia se mai puteau ceti și, printre acelea, *Kamadeva*. Transcriind imediat această poezie, pe care mai apoi am trimes-o d-lui Iacob Negruzzi pentru *Convorbiri*, m-am dus în odaia de alături, în care ședea poetul, pe pat, și i-am cetit-o, uitîndu-mă la dînsul. Într-un moment, privirea lui rătăcitoare s-a concentrat : părea că-și aduce aminte de ceva, de demult. A fost numai o clipă, suficientă pentru a ne face să sperăm, dar fără ca să fi parvenit a-l însufleți din starea automată în care l-am găsit.“

Se poate ceva mai fără știința și „voința“ lui Eminescu decît publicarea poeziei *Kamadeva* ? Nu era Eminescu ca și mort ? Se poate ceva mai postum decît *Kamadeva* ?

Închipuiți-vă că această poezie ar fi fost tradusă. Ar fi fost oare Eminescu vinovat că poezia a apărut fără numele autorului din care a tradus-o ? Închipuiți-vă că poezia aceasta ar fi fost scrisă de altcineva și, găsindu-se printre hîrțile lui Eminescu, *Convorbirile* ar fi publicat-o cu iscălitura lui. Ar fi fost Eminescu un fur ?

D. Cuza spune că a mai găsit în aceleași hîrtii mototolite niște versuri traduse dintr-o poezie nemțească. Închipuiți-vă că aceste versuri ar fi fost mai bune, că d. Cuza n-ar fi văzut că sînt traduse — și le-ar fi trimes

la *Convorbiri*. Ar fi fost *Eminescu* un plagiator? Dacă în locul d-lui Cuza era altcineva, cineva care n-ar fi văzut că aceste versuri sînt traduse și care, lacom de inedite, le-ar fi publicat, ca poezie originală de *Eminescu*, ar fi „publicat“ *Eminescu* încă o... poezie? Și cum poezia e inferioară (căci e o simplă încercare), ar fi însemnat că *Eminescu*, sănătos, a publicat versuri sarbede? Și cînd cineva ar fi descoperit că e vorba de o traducere, ar fi urmat că *Eminescu* e un plagiator, și un plagiator stîngaci?

Încă o dată, se poate imagina o poezie publicată mai fără știința și „voința“ lui *Eminescu*, adică mai postumă, decît *Kamadeva*?

D. Cuza a mai găsit în aceleași hîrtii mototolite și această poezie (dau în parantez îndreptările făcute de *Eminescu*):

Eu te iubesc, a mea Irenă (dulce Elenă),
În a mea inimă te cresc,
Tu suflet gingaș de sirenă,
Cu al tău zîmbet îngeresc.

Îmi place-a feței tale jele (Plăcute-s zilele acele)
Cînd te întîmpin' ochii mei,
O, tu femeie între stele,
O mîndră stea între femei!

Ades în noaptea de tăcere
Mi-apare chipul tău bălai (capul de copil),
Frumos și plin de mîngiere
Și înflorit ca luna mai (Cu flori ca luna lui april).

O vino iar, fermecătoare,
Al vieții mele scump odor,
Ca s-aud gura ta de floare
Și la genunchii tăi să mor.*

---

* Versuri publicate întîi de F. Taniac în *Almanah literar pe anul 1905*, Cernăuți, 1905. Reproduse de Leca Morariu, *Din moștenirea lui Eminescu*, în *Buletinul Mihai Eminescu*, II, 4, 1931. Vezi Perpessicius, M. *Eminescu, Opere*, V, Addenda et corrigenda, p. 684.

D. Cuza a aflat atunci că poezia aceasta ar fi fost inspirată lui Eminescu de o femeie de acolo, din Botoșani, de care el s-ar fi înamorat. Această penibilă versificare¹ este probabil singura *invenție* poetică cunoscută a lui Eminescu din acești șase ani, căci celelalte versuri, deci cele șase poezii pe care le discutăm în acest articol sînt toate dinainte de nebunie. (Dar această problemă o vom discuta mai tîrziu.)

Să ne închipuim că d. Cuza ar fi trimis și această poezie la *Convorbiri* și *Convorbirile* ar fi publicat-o. (Sigur e că cei care de vreo douăzeci de ani publică tot felul de ciorne ale lui Eminescu ar fi publicat-o.) Dacă s-ar fi întîmplat acest lucru, d. Bogdan-Duică, conform metodei d-sale, ar fi tipărit această poezie în ediția d-sale ca poezie publicată cu știința și voința lui Eminescu, în șir cu celelalte, dar tipărind această *Irenă* ca poezie dată de Eminescu, deci *nepostumă*, iar ca postume, la coadă, admirabilele sonete, ar fi sugerat cetitorului că Eminescu a ezitat să dea la tipar poeziile admirabile, dar a publicat pe *Irenă*!

Și dacă d. Bogdan-Duică socoate postume sonetele *Iubind în taină...* și *Trecut-au anii...*, precum și alte două poezii, pentru că aceste patru poezii au fost publicate nu de Eminescu, ci de Maiorescu, care le-a găsit la unele persoane particulare — atunci pentru ce nu consideră d-sa ca postumă și poezia *Kamadeva*?

Kamadeva, și ea, a fost tipărită fără știința și „voința” lui Eminescu, tot după un manuscris „de la o persoană particulară”, ba încă de la o persoană particulară, d. Cuza, care luase poezia de la o altă persoană particulară, Henrietta Eminescu, pe cînd Eminescu era nebun la Botoșani. Deci, deocamdată, poezia *Kamadeva* e, cel puțin, tot atît de postumă ca și *Trecut-au anii...*, ca și *Iubind în taină...*, provenite de la „persoane particulare” etc., postume și

---

¹ Eminescu venise nu de mult de la casa de nebuni din Mănăstirea Neamțului și după puțin timp înnebuni din nou, iar în intervalul de „însănătoșire”, cînd s-a înamorat și a scris poezia, era într-o stare de „degenerare intelectuală și etică” — cum numește Maiorescu epocile de luciditate ale lui Eminescu. Să se observe că singurele versuri mai răsărite din această *Irenă* — „O, tu femeie între stele, o mîndră stea între femei” — sînt... plagiate din propria-î poezie *Din valurile vremii...* și inferiorizate!

pentru d. Bogdan-Duică. Prin urmare, d. Bogdan-Duică trebuia să treacă poezia *Kamadeva* printre postume, la urma volumului.

Dar poeziile *Trecut-au anii...*, *Iubind în taină...* etc. erau cel puțin date de însuși Eminescu la „persoane particulare“, *Kamadeva* însă, cum am văzut, n-a fost dată de Eminescu nimănui. I-a fost luată fără știrea lui de Henrietta Eminescu și de d. Cuza. Prin urmare, *Kamadeva* e și mai postumă decît cele patru, care sînt postume și pentru d. Bogdan-Duică. *Kamadeva* e postumă la patrat. Ba încă, dacă ne gîndim că poeziile aflate de Maiorescu „pe la unele persoane particulare“ (și deci socotite de Bogdan-Duică ca postume), fiind date acelor persoane de însuși autorul, însemnă că Eminescu le socotea bune, pe cînd, pe *Kamadeva* nu se știe dacă o considera vrednică de dat la persoane particulare, adică dacă o socotea redactată definitiv — atunci *Kamadeva* devine postumă la cub. Și cu toate acestea, d. Bogdan-Duică n-o trece printre postumele publicate (fără știința și voința poetului), după manuscrise de la persoane particulare! Ce mai trebuia oare să se întîmple cu Eminescu pentru ca poezia aceasta să nu fie publicată de el, fără știința și voința lui? Să fie congelat într-o pivniță, la cinci grade sub zero, ca acele animale cu care se experimentează acum într-un laborator din Haga? Ori d. Bogdan-Duică nu cunoaște sau a uitat articolul d-lui Cuza? ¹*

La steaua. Stabilirea postumității sau nepostumității acestei poezii are o și mai mare importanță decît a celorlalte poezii publicate după îmbolnăvirea lui Eminescu, afară de sonetul *Veneția* și *Somnoroase păsărele*, care, ca și *La steaua*, sînt inspirate din poeți străini, fără ca acest lucru să fie declarat cînd au fost publicate.

Despre sonetul *Veneția* și *Somnoroase păsărele* am vorbit în articolul trecut, cînd am arătat că, fiind publicate (de Maiorescu) fără „știința și voința“ poetului,

---

¹ Pentru starea lui Eminescu din acest timp, vezi și *Scrisorile* Henriettei Eminescu, din iunie 1887.

* Urmează anexa despre *Kamadeva* la articolul *Eminescu, Note asupra versului*, din volumul *Studii literare*, în ediția noastră, vol. III, p. 351—355.

Eminescu nu a avut cum spune că aceste poezii sînt imitate.

Vom arăta că și *La steaua*, imitată (orice-ar zice Ghiță Pop, vezi *Convorbiri literare*, 1896, p. 46) după Gottfried Keller, este tot postumă. Dar după cum Eminescu ar fi arătat izvorul, dacă ar fi publicat el sonetul *Veneția*, căci în manuscrisele sale a scris : „imitație după Cerri“, tot așa ar fi arătat și izvorul poeziei *La steaua*, căci el, cît a fost teafăr, n-a iscălit nimic ca al său care să nu fie original (subt *Foaie veștedă* a scris : „după N. Lenau“).

La steaua a fost publicată în *Convorbiri literare* în numărul de 1 decembrie 1886.*

Dar încă de la 9 noiembrie 1886 Eminescu este la Casa de nebuni de la Mănăstirea Neamțului. Actul medical, în care doi doctori din Iași, în urma cercetării bolnavului la „arestul preventiv“, opinează pentru internare, „starea lui fiind periculoasă atît pentru societate, cît și pentru el“, e din 6 noiembrie 1886.

De cînd înnebunise din nou Eminescu ? Adică de cînd trecuse din starea de luciditate (din starea *numai* de „degenerare intelectuală și etică“, cum am văzut că numește Maiorescu perioadele lui de „însănătoșare“) în starea de nebunie ?

Intr-o scrisoare din mai 1886, cu șapte luni înainte de internarea poetului în Casa de nebuni și opt luni înainte de publicarea acestei poezii, Miron Pompiliu arată lui Maiorescu starea gravă la care ajunsese din nou Eminescu : spărgea cu bățul „oalele de pe ziduri“, era dus de rîndași și sergenți de stradă la poliție, era spaima femeilor (le apuca pe stradă de turnură), își însușea banii bibliotecii unde erau pus funcționar ca să aibă cu ce trăi — de la o vreme nici nu mai dădea pe la bibliotecă —, cerea parale de la persoane pe care le-a văzut numai o dată sau de două ori.¹

Poezia *La steaua*, apărută în nr. de decembrie al *Convorbirilor literare*, a trebuit să fie trimisă la redacție în noiembrie, cel mai devreme la sfîrșitul lui octombrie.

* Vezi nota ** de la p. 335.

¹ Unul din coriferii „Junimii“ mi-a mărturisit cîndva că, întîlnindu-l după o lungă despărțire, cel întăi cuvînt al lui Eminescu, atît de mîndru altădată, a fost, încă de la cîțiva pași, cu mîinile întinse : „dă-mi bani, dă-mi bani !“

Dar în noiembrie Eminescu era nebun la Minăstirea Neamțului, iar în octombrie și mai înainte de octombrie era în starea descrisă mai sus, care, la urmă, l-a dus la arest și la Casa de nebuni.

Să admitem că poezia a trimis-o la București, la *Convorbiri literare*, însuși Eminescu — acest Eminescu. Se poate spune, chiar în acest caz, că *La steaua* a fost publicată „cu știința și voința” lui *Eminescu*? Cu știința și voința omului pe care ne-am deprins noi să-l numim „Eminescu”? Acesta de acum nu mai era Eminescu, ci altcineva. Mai ținea el minte că *La steaua* (scrisă înainte de nebunie) e inspirată de Gottfried Keller? Și chiar dacă ar fi ținut minte, „degeneratul etic”, care fura banii de la bibliotecă, ar fi avut scrupulul s-o spună?

Cînd „a scos” la București *Fîntîna Blanduziei*, în 1888, adică atunci cînd o sumă de scribi mărunți l-au amestecat într-o publicație a lor, improvizîndu-l în director al revistei (căci numele lui era glorios), Eminescu „a scris” articolul prim al numărului 1, traducînd pagini din introducerea *Minciunilor convenționale* ale lui Max Nordau și dîndu-le drept ale sale. Și doar atunci Eminescu era în una din cele mai bune epoci de „însănătoșare”, așa încît junimiștii sperau că poetul e salvat.

Dar cu toată „însănătoșarea”, el era tot „degenerat intelectual și etic”.

Actul plagierii, la acest om de o corectitudine și de o mîndrie intelectuală fără asemănare altădată, presupune o cumplită „degenerare etică”. Actul de a plagia pe un scriitor atît de opus gîndirii sale de altădată presupune o cumplită „degenerare intelectuală”. Actul de a plagia dintr-o carte rîspîndită și cetită atunci la noi ca astăzi operele d-lor Sadoveanu, Rebreanu ori Ionel Teodoreanu — imprudența aceasta — presupune o cumplită „degenerare intelectuală”. (Chiar întovărășirea lui cu x și y la o revistă, cînd *Convorbirile* existau, ce dovedește?)¹

Dar este cineva care să simtă că Eminescu a fost atunci un *plagiator*? Scade, din cauza acestui „plagiat”, stima și admirația cuiva pentru Eminescu? Firește că nu, căci toată lumea înțelege că cel care a plagiat n-a

---

¹ Dar oare și-a dat el sama că plagiază cînd „a plagiat”? Vreau să spun că acum, cînd era degenerat, își dădea samă bine de calificarea actului cînd comitea delictul?

„plagiat“, căci plagiatul presupune conștiință, responsabilitate etc. că cel care a plagiat nu era Eminescu, ci altcineva, care mai purta încă acest nume.

Dacă ar fi o lege împotriva plagiatului, s-ar fi găsit judecători pe lume să-l condamne ?

„Plagiatul“ acesta, departe de a avea vreo semnificație pentru definirea a ceea ce noi numim Eminescu, este numai un simpton al bolii lui, așadar, încă o dovadă că atunci cînd era „însănătoșat“, el era, cum zice Maiorescu, „degenerat în forma lui etică și intelectuală“.

Apoi dacă nu e un plagiat publicarea paginilor luate atunci din Max Nordau, luate cînd era într-o epocă de „însănătoșare“, să fie oare un plagiat publicarea, cînd era nebun, a unei poezii inspirată cu ani în urmă de Gottfried Keller ?

Până aici am admis că însuși Eminescu a publicat *La steaua*. Dar oare în timpul acela de nebunie să fi trimis el singur la *Convorbiri literare* poezia pe care o avea de mult redactată definitiv ?

În vara aceluia an — 1886 —, Eminescu a fost dus la băile de la Repedea, lângă Iași. Acolo — știu din informații particulare — Eminescu era mai liniștit, dar în schimb într-o stare de mare prostrație. Medicul curant, ca să-și dea samă mai bine de starea lui, i-a spus într-o sară să facă o poezie. Eminescu a adus a doua zi *La Steaua*. Nu știu ce concluzii a tras medicul. Nu știu dacă nu cumva și-a închipuit că Eminescu a scris poezia atunci. Și nu l-o fi încurcat cu totul faptul acesta ? Ceea ce este sigur e că toți din stația aceea balneară au cunoscut poezia. Tot atunci Eminescu a scris această poezie în albumul d-nei Riria, pe atunci tînără fată.

Firește că, apoi, *La steaua* a ajuns cunoscută de tot Iașul, plin pe-atunci de junimiști. Și dacă d. Cuza, găsind *Kamadeva* la sora lui Eminescu, a trimis-o la *Convorbiri literare*, apoi un junimist sau altul nu era să trimită *La steaua* la *Convorbiri literare* ?

Aceasta este o ipoteză — de care, dealtfel, n-am nevoie —, căci oricine ar fi dat publicității *La steaua*, Eminescu sau altcineva, Eminescu era nebun de multă vreme cînd s-a publicat *La steaua* și nu poate fi vorba de publicarea ei „cu știința și voința“ aceluia care e pentru noi Eminescu.

Iar faptul pe care l-am explicat prin boală, că poezia nu e însoțită de declarația că e inspirată de Gottfried Keller, îl aduc acum, întorcînd argumentul (acum am dreptul s-o fac!), ca o dovadă mai mult că *La steaua* e postumă. Dacă Eminescu n-ar fi publicat *Luceafărul* înainte de boală, dacă l-ar fi păstrat în lada sau în buzunarul său și s-ar fi publicat acum, *Luceafărul* ar fi postum. Dar nefiind inspirat de nimeni, postumitatea lui ar fi rămas să fie probată numai prin argumentul medical. Postumitatea poeziei *La steaua* mai beneficiază de un argument: de însăși „plagiarea“ ei.

Cei care în edițiile lor deosebesc poeziile lui Eminescu în postume și nepostume trebuie să treacă *La steaua* printre postume.

„Plagiatul“ poeziei *La steaua*, dar mai ales acela al *Minciunilor convenționale* ale lui Max Nordau, cînd nu era nebun, ci numai „degenerat intelectual și etic“, pune la îndoială, a priori, existența științei și voinței lui Eminescu la publicarea celorlalte poezii apărute în acest timp în diferite publicații¹.

Cu celelalte poezii mă voi ocupa în alt număr.

G. Ibrăileanu

Post scriptum. După ce am scris acest articol, am luat cunoștință de o nouă ediție („Cartea românească“) a d-lui Adănescu. Nu știu cînd a apărut această ediție, căci nu este datată. Cred că de curînd.

¹ Întrebuințez cuvîntul „plagiat“ pentru ușurința discuției. Dar indiferent de starea lui Eminescu, este *La steaua* un plagiat? Traducerea — dacă cuvîntul nu e impropriu, căci este o refacere, se poate zice o transfigurare — e aîft de minunată, atît de „creație“, încît ar fi de ajuns numai această *La steaua* pentru a face neuitat pe „traducătorul“ ei. Asemenea „traduceri“ arată și mai bine geniul artistic al unui poet, căci e mai greu să găsești forma ideală pentru ideea altuia decît pentru a ta. (*La steaua* este redactată perfect.) Adăog că poezia e a lui Gottfried Keller numai prin ultima strofă, și aceea transformată chiar ca idee, căci în celelalte e vorba de o banală cunoștință de astronomie, utilizată de toată lumea. Ca să fim mai exacti, e a lui Gottfried Keller prin raportul primelor strofe cu ultima. Și mai adăog — este impresia tuturor; d. Ortiz a îndrăznit s-o spună italienilor, dîndu-le ambele texte — că poezia lui Eminescu este mult superioară poeziei imitate, ca toate „traducerile“ lui Eminescu.

D. Adamescu zice în prefață : „Va să zică în 1888, la întrebarea lui Maiorescu dacă voințe a mai adăoga vreo poezie în ediția a III-a, (Eminescu) răspunde că nu are. Va să zică el este mulțumit cu cît publicase Maiorescu în ediția I-a și II-a și — *trebuie să adăogăm — cu cele ce a publicat și V. G. Morțun în culegerea de versuri și proză*. Tocmai acestea formează materialul colecțiunii de față“ (adică a ediției celei nouă a d-lui Adamescu).

Dacă „toamai aceste poezii“, de care Eminescu era mulțumit, adică poeziile din ediția Maiorescu și *ediția Morțun*, „formează materialul“ ediției d-lui Adamescu, atunci pentru ce d-sa nu a pus în ediția d-sale *Dalila* cea necompletă, *care se află în ediția lui Morțun*? Ori d-sa n-a văzut că în ediția Morțun e și *Dalila*?

Și mai departe. Dacă ediția d-sale conține și „materialul“ din ediția Morțun, de care, cum zice d-sa, Eminescu era „mulțumit“, atunci pentru ce d-sa nu a pus în ediția d-sale poeziile *Viața și Stelele-n cer* din ediția Morțun? Pentru ce a privat pe cetitori mai ales de admirabila *Stelele-n cer*? Și dacă Eminescu era „mulțumit cu cît a pus“ Maiorescu și Morțun și *nu voia mai mult* (concluzia e a d-lui Adamescu), atunci pentru ce d-sa a pus în ediția sa adolescentele *La moartea lui Aron Pumnul* și *La moartea principelui Știrbey*, care nu sînt nici în ediția Maiorescu, nici în ediția Morțun?

Prin ummare, d. Adamescu declară că respectă voința exprimată de scrisoarea lui Eminescu, dar nu se ține de cuvînt.

Să apărăm noi pe d. Adamescu de d. Adamescu și să-l justificăm că nu a pus *Dalila*, *Viața și Stelele-n cer*.

De ediția lui Morțun, Eminescu nu putea fi nici „mulțumit“, nici „nemulțumit“, pentru că Eminescu, „degenerat“, nici nu știa ce avea să conțină acea ediție. N-a văzut d. Adamescu, *chiar în scrisoarea lui Eminescu pe care o citează*, că el credea că Morțun îi pregătește o altă ediție a *poeziilor*? (Pe cînd Morțun îi pregătea o ediție a *prozei*, plus cîteva poezii neexistente în ediția poeziilor!) Apoi, dacă d. Adamescu a cetit scrisorile Henriettei către Cornelia Emilian, n-a văzut și mai clar că Eminescu uitase ce-i scrisese Morțun că are de gînd să pună în ediție? (Un autor care *uită* în cîteva zile ce volum al său e pe cale de a fi editat, cînd nu putea fi

vorba decît numai de două, unul de versuri, deja editat, altul de proză, până atunci neapărut pe lume, a degenerat, și vorbele lui nu pot constitui vreun argument.) Îl apăr pe d. Adamescu, căci, altfel, d. Adamescu nu și-a făcut datoria conform principiului său și declarației sale de mai sus — de a da cetitorilor săi conținutul ediției Morțun, deci și *Dalila, Viața și Stelele-n cer*.

Dar să mergem mai departe cu apărarea d-lui Adamescu de d. Adamescu.

Ediția Morțun a apărut după moartea lui Eminescu, conținînd poezii publicate în *Fîntîna Blanduziei după moartea lui Eminescu*, și anume: *Viața și Stelele-n cer*. Cum putea fi Eminescu „mulțumit“ în 1888 că Morțun a pus în ediția din 1890 aceste poezii, publicate abia în 1889, după ce el murise? În 1888 Morțun nici nu cunoștea aceste două poezii, căci ele zăceau într-un *Notes* al lui Eminescu, găsit după moartea lui. Eminescu nu le dăduse lui Morțun, căci Morțun spune unde „le-a găsit“: în *Fîntîna Blanduziei*.

Trecînd la altă ordine de idei, constatăm că în noua ediție, d. Adamescu repetă toate greșelile din cea trecută, afară de una, pe care, cum vom vedea, o repară, dar greșind altfel.

D. Adamescu pune din nou *Mortua est!* printre poeziile de la 1866, fiindcă (crede d-sa) e „scrisă“ atunci. *Mortua est!*, pe care o pune d. Adamescu în ediția sa, nu e scrisă la 1866! La 1866 e scrisă alta, din care, așa cum e scrisă atunci, n-a rămas decît o strofă. * Spunînd că *Mortua est!* din ediția sa e scrisă la 1866, publicul e indus în eroare asupra posibilităților talentului lui Eminescu cel de șaisprezece ani. Un critic literar, luîndu-se după d. Adamescu, ar face enorme greșeli asupra evoluției talentului și limbii lui Eminescu, asupra precocității lui etc. Criticul ar constata un curios regres al lui Eminescu de la 1866 până la 1869 — și chiar până la 1871, căci adevărata *Mortua est!*, fals datată de d. Adamescu „1866“, e „scrisă“ mai corect chiar decît *Egiptul*.

Afară de asta, dacă d-sa ține să arate data compunerii (nu numai a publicării) poeziilor, de ce se mărginește la două-trei poezii (greșind datarea) și nu cercetează data compunerii tuturor poeziilor? Căci ar fi putut afla lucruri

---

* A rămas ms. *Elena*.

cu adevărat interesante, de pildă că *Sara pe deal* nu e din 1885, când s-a publicat, ci din 1871!

Dar d. Adamescu reproduce numai datările *întîm-plătoare* ale lui Scurtu.

Cu privire însă la *Mortua est!*, Scurtu nu are nici o vină, căci el nu spune că *această Mortua est!* e „scrisă“ la 1866, ci niște variante inferioare, încercări de *Mortua est!*. Acest lucru nu l-a băgat de samă d. Adamescu.

Ce vină are Eminescu să fie tratat cu așa neglijență, dăunătoare operei lui?

Pe urmă, d. Adamescu declară iarăși că douăzeci și una de poezii (*publicate întăi* în 1883 în ediția I Maiorescu) sînt „*publicate întăi*“ în *Convorbiri* din 1884, de Eminescu. De aici rezultă și „plagiatorul“ lui Eminescu, pentru că, numai dacă spui că aceste poezii, printre care sonetul *Veneția și Somnoroase păsărele*, au fost publicate *întăi* în ediția I, și adaogi că au fost publicate fără „știința și voința“ lui Eminescu, numai atunci Eminescu nu mai e „plagiator“. De aici mai rezultă și o postură ridicolă a lui Eminescu cu privire la *Mai am un singur dor*. E destul de delicată situația unui om matur cînd publică o poezie în care spune cum vrea să fie îngropat. Dar încă atunci cînd, cum reiese din ediția d-lui Adamescu (ca și din a d-lui Bogdan-Duică), poetul a trimis *Convorbirilor* în februarie o poezie, în care cere cum să fie îngropat, apoi, în martie, a trimis la *Familia* aceeași poezie... remaniată și a mai dat și unor persoane particulare aceeași poezie, remaniată din nou în două feluri! Se poate ceva mai ridicol? De fapt, Eminescu n-a publicat *nici una* din aceste poezii de moarte. Le-a găsit Maiorescu, le-a publicat, fără „știința“ lui Eminescu, pe toate, în ediția Socec, din care au reprodus și *Convorbirile*, și *Familia*. D-nii Adamescu și Bogdan-Duică, crezînd că le-a trimis Eminescu ba la *Convorbiri*, ba la *Familia*, ba la amici, le împrăstie prin tot volumul domniilor-lor, cu date deosebite și loc de publicare deosebit, și Eminescu iese un personaj ridicol, care dădea repetate manifeste cătră țară că vrea să fie îngropat la marginea mării cu un tei la cap!

O problemă complicată o prezintă, în edițiile d-lui Adamescu, sonetele *Iubind în taină...*, *Trecut-au anii...* și două variante ale poeziei *Mai am un singur dor*. În ediția primă, nu le punea, pentru că le socotea postume.

În articolul de-acum un an, credeam că le socoate postume, pentru că, ca și d. Bogdan-Duică, crede că numai ele au fost adunate de Maiorescu de pe la „persoane particulare“ și deci nepublicate de Eminescu. Dar acum constat că d. Adamescu n-a văzut ediția I Maiorescu niciodată. Și de aceea sint convins că le crede postume, pentru că, luându-le din Scurtu, în care ele n-au dedesubt însemnarea locului unde au fost publicate, ci numai anul ipotetic al compunerii lor, d. Adamescu a crezut că Scurtu le-a reprodus din manuscrise, și deci sint postume.

Acum d. Adamescu le pune în ediția sa, dar zice că au fost publicate în 1885, în ediția a II-a Maiorescu. Dar aceste patru poezii au fost publicate în ediția I. Și apoi, firește, în toate edițiile, până în ziua de azi.

Dar, în sfârșit, pentru ce le pune d. Adamescu în ediția cea nouă? Pentru ce aceste poezii nu mai sint acum postume? D. Adamescu nu spune de-a dreptul pentru ce. Spune cam pe înconjur: pentru că, atunci cînd au fost publicate, „trăia poetul“. Dar că „trăia poetul“ pe atunci nu știa d. Adamescu și cînd a alcătuit ediția sa primă? Pentru ce le considera pe vremea aceea postume? Dar cînd s-a publicat *Dalila* nu „trăia poetul“? Pentru ce n-o pune în ediția d-sale?

E clar că d. Adamescu nu știa, la prima sa ediție, că aceste patru poezii au fost tipărite, căci nu văzuse încă nici ediția a II-a Maiorescu. Credea că le-a publicat Scurtu după manuscrise.

Dar, în sfârșit, să analizăm noua teorie a d-lui Adamescu.

Și dacă Eminescu „trăia“ cînd au fost publicate aceste poezii? Urmează că le-a publicat Eminescu? Căci doar le-a publicat Maiorescu. Ba încă urmează poate că le-a publicat Eminescu „cu voința“ sa, *condiție pe care o cere chiar d. Adamescu*? În publicarea acestor poezii voința lui Eminescu s-a amestecat tot atît cît și voința d-lui Adamescu sau a mea. Eminescu „trăia“ și cînd s-a publicat *Kamadeva*. Însamnă că el a voit publicarea poeziei acesteia?

Atunci unde găsește d. Adamescu exprimarea „*voinții*“ lui Eminescu pentru publicarea celor patru poezii?

În acel „trăia“? Vrea d. Adamescu să spună că Eminescu, asistînd la publicarea edițiilor Maiorescu și... Mør-

țun, fără să protesteze, fără să le împiedece, a aprobat acele ediții, s-a arătat mulțumit de ele, că poeziile sînt publicate cu *voința* lui... retroactivă ?

Știe d. Adamescu ce-ar urma de aici ? (Pentru scurta-rea textului, voi numi „*Eminescu*“ pe omul sănătos, întreg la minte, conștient, responsabil, adică pe creatorul poeziilor — și „*eminescu*“ pe omul degenerat, iresponsabil, „plagiatorul“ lui Nordau, adică pe *cellalt* om.)

Ar urma că eminescu era mulțumit și de unele poezii din ediția Maiorescu care lui Eminescu nu-i plăceau și pe care Eminescu voia să le „suprime“ cînd era să-și scoată poeziile în volum. (Vezi : Maiorescu, *Critice*, articolul despre Eminescu.) Ar urma că eminescu nu mai avea nimic de îndreptat în foarte multele poezii, pe care Eminescu, „cel mai aspru critic al operei sale“, voia să le îndrepte. (Vezi același articol al lui Maiorescu. Vezi și prefata de la ediția I Maiorescu, reprodusă în toate edițiile ulterioare.) Ar urma că eminescu era mulțumit de greșelile tinerești ale lui Eminescu ca, de pildă, „Ș-ale trestiiilor foșnet“, „Ș-ale preoților cîntec“ etc., etc., de care Eminescu desigur nu era mulțumit. Ar urma (ca să dau un singur exemplu), că eminescu era mulțumit că versul lui Eminescu : „Poporul loc îi face tăcut și umilit“, zețuit greșit în *Convorbiri* : „Poporul lor îi face tăcut și umilit“, a ajuns corectat de Maiorescu¹ : „Poporul lui îl face tăcut și umilit“ ! Ar urma, cu alte cuvinte, că eminescu, perfid, e mulțumit că se atribuie lui Eminescu un vers care spune nu numai contrariul decît ceea ce a voit Eminescu, dar chiar o ineptie.² Ar urma că eminescu era mulțumit că sonetul *Veneția și Somnoroase păsărele*, din ediția Maiorescu, și *La steaua*, din ediția Morțun, n-au indicația că sînt imitate după scriitori străini, mulțumit, probabil, pentru că eminescu spera că cineva va descoperi izvoarele și-l va taxa de plagiator pe Eminescu. Ar urma că eminescu era mulțumit că Morțun a dezgropat poeziile de adolescență ale lui Eminescu, pe care acesta din urmă nu le-ar fi dezgropat, deoarece nu-i plă-

¹ Și, luîndu-se după Maiorescu, de toți editorii.

² Eminescu spune că poporul e umilit cînd trece Cezarul. Versul rezultat din greșeli de tipar și din corectări de greșeli spune că Cezarul glorios e umilit de prezența poporului — și eminescu nu mai poate de mulțumire !

ceau și voia să suprimе chiar poezii de mai târziu, „eminesciene“, nu imitate după Alecsandri, Bolintineanu — ca un băiat între șaisprezece și nouăsprezece ani ce era cînd a compus acele poezii. (Ș-apoi, ce poet își publică în volum versuri de la șaisprezece ani ?)

„Mulțumirea“ aceasta e una din cele mai elocvente dovezi de degenerarea lui Eminescu, de *absența* „voinței“ lui la publicarea edițiilor din acest timp, dovada cea mai elocventă de postumitatea poeziilor publicate în vremea aceasta de către editori ori alte persoane.

De „mulțumirea“ aceasta doar m-am folosit și eu în articolul de acum un an, ca încă de o dovadă a degenerării lui Eminescu și, deci, a postumității poeziilor publicate după 1883. Numai cît, cuvîntul *mulțumire* e impropriu. Cuvîntul adevărat e *absența*, inexistența lui Eminescu ca *autor* al poeziilor lui.

Cum își explică oare d. Adamescu faptul că prefața lui Maiorescu de la ediția I, în care el vorbește de „îndreptările ce (Eminescu) avea de gînd să le facă“ în multe poezii și în care Maiorescu adaogă: „totuși am publicat și aceste poezii“ — cum își explică d. Adamescu că această prefață, în care se vorbește ca de un mort, a fost produsă exact, *trăind încă Eminescu*, în alte două ediții ?

Cum își explică d-sa (și toți editorii) că de la ediția I și până la ediția a III-a nu există *nici o schimbare*, nici un semn de voință, de prezență, de existența lui Eminescu ? Cum își explică d-sa faptul că în tot acest timp Eminescu n-a rugat pe Maiorescu să schimbe macar o singură greșeală de text, de limbă, cel puțin dintre acele care-i strică înțelesul poeziilor ? (și sînt multe de tot aceste greșeli) — el, care avusese de gînd să-și refacă o mulțime de poezii și pe unele să le suprimе ?

Nu vede d. Adamescu că Eminescu „trăia“, dar nu mai exista ?

Îndărătnicia aceasta de a nu recunoaște *postumitatea* poeziilor publicate după 1883 este un act dușmănos împotriva lui Eminescu. Dacă aceste poezii *nu* sînt postume, dacă publicarea lor este făcută cu *voința* lui Eminescu, ba încă a adevăratului Eminescu, atunci Eminescu este un poet care la maturitate publică versuri cu „ș-ale preoților cîntec“; un poet care are mania autoflagelației și-și strică versurile vechi, transformîndu-le în ineptii ;

un poet care imită fără să spună, adică un plagiator ; etc., etc.

Dar Eminescu nu trebuie să iasă plagiator, inept și, la maturitate, cu limba și forma pline de greșelile unui începător ce se luptă cu forma și cu limba — nu trebuie să iasă un imbecil, numai fiindcă noi nu cunoaștem textele, nu știm să le interpretăm pe cele pe care din întâmplare le cunoaștem, ori pentru că nu ne lasă „ambitiția“ să recunoaștem că am greșit.

Eminescu merită mai multă muncă, mai multă atenție și mai puțină tenacitate în „ambitiția“ de a arăta că nu am greșit.

„Ambitiție“ în dauna gloriei lui Eminescu și mai ales a numelui lui de om cinstit ? !

...N-am nimic cu editorii lui Eminescu. D. Adamescu indeosebi este un om foarte simpatic și nu fără merite în publicistica noastră. Dar aceste articole nu pot să nu aibă un caracter polemic. Mă simt dator să răstorn toate înjghebările false, dăunătoare gloriei și amintirii lui Eminescu.

Și dacă greșesc undeva în privința faptelor sau a deducțiilor, voi fi fericit cînd mă va corecta cineva, căci lucrul principal este restabilirea, măcar aproximativă, a adevărului despre Eminescu, și nu persoanele noastre.

Viața românească, nr. 2, 1928

Edițiile poeziilor lui Eminescu

(continuare)

Am discutat în nr. trecut cazul poeziilor *Kamadeva* și la *La steaua* și am văzut că sînt postume.

Acuma ne vom ocupa cu celelalte poezii, publicate în timpul bolii lui Eminescu.

Dalila. Discuția postumității sau nepostumității acestei poezii are și un interes practic. Dacă *Dalila* cea publicată în timpul vieții lui Eminescu este publicată cu „știința și voința“ adevăratului Eminescu, atunci aceasta

trebuie pusă în edițiile poeziilor lui, și nu cea întreagă din manuscrisele de la Academie.

Discuția are un interes și mai practic încă pentru cei care nu pun această poezie în edițiile lor.

Dacă se poate dovedi, în contra opiniei lor, postumitatea poeziilor publicate în acest timp, și în special a *Dalilei*, atunci — și numai atunci — ei au dreptul să aleagă din cele două *Dalile* pe cea întreagă din manuscris — așa cum au procedat.

În cazul acesta, clasificarea lor — a postumelor și nepostumelor — cade. Dar e mai avantajos pentru ei să renunțe la o clasificare, decât să fi pus în edițiile lor poezii care nu trebuiesc puse, ori invers.

Dalila a fost publicată în *Epoca ilustrată* la 1 ianuarie 1886¹, cu patru luni înainte de data scrisorii lui Miron Pompiliu către Maiorescu (rezumată în articolul nostru trecut), din care se vede că în primăvara aceluși an Eminescu era în cea mai rea stare cu putință — alienat mental, dar încă liber —, stare care trebuie să fi dăinuit de mult, căci scrisoarea lui Pompiliu constată fapte care se repetă, care l-au exasperat pe Pompiliu și care reclamă în sfârșit măsuri.

Dalila este un fragment (până la, inclusiv, versul : „Că o vrea spre-a se-nțelege în sfârșit pe sine însuși“). Pentru ce Eminescu a dat numai partea primă, când o avea și pe a doua, cum se constată din manuscrisele de la Academie ? Cum de a rupt el în două un organism unitar ? N-o fi avut *Epoca* destul spațiu ? Dar poezia nu e prea lungă — și Eminescu era doar glorios în 1886. Nu socotea Eminescu partea a doua redactată bine ? Atunci pentru ce nu a redactat și partea a doua ? (De fapt, partea a doua e tot atît de bine sau de rău redactată.)

Dar, indiferent de toate acestea, pentru ce a dat o poezie care era încă în lucru ? Căci e clar că *Dalila* era încă spre definitivare, nu numai din punctul de vedere

---

¹ Trebuie să observăm că fragmentul *Dalila*, bucată de mîna a doua în opera lui Eminescu, a fost publicat cu două luni înainte de *Nu mă înțelegeți*, tot fragment și tot bucată de mîna a doua ; că a fost tipărit ca și *Nu mă înțelegeți*, tot într-o publicație ocazională, cu colaborări externe cerute și cam cu aceleași colaborări : Maiorescu, Hasdeu, Delavrancea, Iacob Negruzzi etc. — și că au fost publicate amîndouă în aceeași perioadă de agravare a degenerării.

al formei, dar și din acela al fondului. În *Dalila* sînt, încă, crudități. Sînt injurii. Sînt lucruri „de-a dreptul“, netransformate în material de artă.

Dalila e în faza de devenire, în care, în manuscrisele de la Academie, se găsesc atîtea poezii ale lui Eminescu. Chiar din felul în care sînt scrise, ca grafie, variantele-manuscrise ale *Dalilei*, se vede că poezia aceasta era încă în lucru.

Dar mai e ceva.

Cele cincizeci și cinci * de versuri publicate în *Epoca ilustrată* din 1886 sînt pe alocurea inferioare aceluiași versuri din manuscrise. *Dalila* din manuscrise e dusă mai departe decît cea publicată în 1886, cum vom vedea mai încolo.

Acuma să cugete cetitorul dacă, *întreg la minte*, Eminescu ar fi făcut cu *Dalila* (sau cu orice poezie a sa) ceea ce am văzut mai sus că a făcut cu ea.

A dat el însuși această *Dalilă* *Epocii ilustrate*? A dat-o altcineva? Oricum, cred că nu poate fi vorba de întreaga lui „știință“ și de conștiința lui „voință“ la publicarea ei. Eminescu acela care a publicat *Scrisorile I, II, III și IV* nu s-ar fi comportat așa cu *Scrisoarea V (Dalila)*.

Cînd s-au publicat *La Steaua și Kamadeva*, Eminescu era nebun. Dar cazul *Dalilei* ne arată că și atunci cînd era numai „degenerat în forma lui etică și intelectuală“ (Măiorescu) — dar ce e drept, într-o formă agravată acum —, publicarea poeziilor lui era făcută fără știința și voința adevăratului Eminescu, al aceluia care e pentru noi *Eminescu*.

Dacă argumentarea mea este insuficientă, atunci *Dalila* aceasta, cea scurtă, nu e postumă, atunci ea este *Dalila* pe care ne-a dat-o însuși Eminescu, atunci această *Dalilă* trebuie să intre în edițiile lui Eminescu, atunci cei care nu au pus-o în edițiile lor trebuie să pună această *Dalilă* și s-o elimine pe cea pe care au pus-o, pe cea întregă, care e postumă în orice caz. Ei au tot interesul ca eu să am dreptate în contra lor, în contra opiniei lor că poeziile din acest timp nu sînt postume — poezii printre care ei nu știau că se află și această *Dalilă*.

* 54.

Nu mă înțelegei. Dacă *Dalila* e postumă, atunci *Nu mă înțelegei* (publicată la 15 martie 1886), după postuma *Dalila* (publicată la 1 ianuarie 1886) și înainte de postuma *La steaua* (publicată la 1 decembrie 1886) — publicată mai târziu decît decît *Dalila*, mai aproape de data scrisorii lui Pompiliu (mai, 1886) — este și ea postumă. Faptul că e un fragment, că nu e faimoasă etc. se datorește postumității ei.

Sara pe deal. Dacă este în opera lui Eminescu vreo poezie care, pentru un neinițiat, să semene mai bine cu starea lui de acum, apoi, afară de poezia *De ce nu-mi vii*, nu se poate cita o alta mai potrivită decît *Sara pe deal*. Tonul de deprimare al acestei poezii de fericire, languoarea, dezarmarea din aceste versuri te pot înșela, te pot face să crezi că poezia aceasta e scrisă acum.

Și totuși, *Sara pe deal* e din 1871, redactată atunci așa cum o cunoaștem cu toții. Ea face parte dintr-un poem. Versurile acestea sînt puse în gura unui „tînăr“ care le cîntă iubitei cu mandolina. Ceea ce are neobișnuit această poezie, ceea ce-i dă o fizionomie aparte în opera lui Eminescu se explică prin vechimea ei și, mai ales, prin oficiul ce trebuia să-l îndeplinească în economia poemului din care face parte.

În manuscrisele Academiei, bucata aceasta are două strofe în plus față de poezia așa cum a fost publicată în 1885. Una e ștearsă chiar în manuscris, de cătră Eminescu. Cine a suprimat cealaltă strofă? El sau redacția *Convorbirilor*?

Versul, tipărit în *Convorbiri* :

Turmele-l urc, stelele scapără-n cale.

în manuscris e :

Turmelele-l urc, stele li scapără-n cale.

Schimbarea inferiorizează versul — și trebuie să fi fost făcută de redacția *Convorbirilor*.

Corectări : „Arde d-iubire“, „valea și satu-amuțește“, „spune-ți-oi cum îmi ești dragă“ din manuscris, în *Convorbiri* au devenit : „Arde-n iubire“, „satul în vale-amuțește“, „spune-ți-voi cît îmi ești dragă“.

Aceste puține corectări sînt ale lui Eminescu sau ale *Convorbirilor*? Schimbarea — inferiorizantă — a imaginii „stele li scapără-n cale“ în „stelele scapără-n cale“, da-

torită desigur *Convorbirilor*, ar pleda în favoarea ipotezei că aceste corectări sînt făcute de *Convorbiri*, care uneori făceau schimbări mult mai mari în textul lui Eminescu, chiar în vremea cînd el era sănătos și în culmea talentului.

Eu nu m-am improvizat aici avocatul postumității a cît mai multor poezii ale lui Eminescu. Dealtfel, *advocatura* eminescofilă n-ar avea rost decît doar pentru poeziile inspirate de alții, ca să apăr pe „clientul“ meu de învinuirea de plagiat.

Dar *Sara pe deal* e originală.

Întrebarea dacă e postumă sau nu trebuie pusă numai pentru purul adevăr.

Eminescu a lăsat această poezie în saltarul lui paisprezece ani. Și nu numai că nu a publicat-o, dar nici nu s-a mai ocupat de ea. Și trebuie să ne întrebăm : dacă nu se îmbolnăvea, ar fi publicat-o în *Convorbiri* în 1885 ? Ar fi publicat el, la maturitate, ca poezie subiectivă (prin detașarea din poem a devenit subiectivă), cîntecul unui erou romantic dintr-un poem romantic ? Și ne mai întrebăm : pentru ce n-a publicat-o el în acești paisprezece ani ? Pentru ce n-a *extras-o* din poemul juvenil și ca atare condamnat de el ?

Mai departe. *Adevăratul* Eminescu ar fi publicat în 1885, fără să schimbe nimic, o poezie din 1871 ?¹ *Dar nu este exemplu, în cariera lui Eminescu, ca el să fi publicat ceva pe care să nu-l fi schimbat și perfecționat mereu, până în momentul publicării — și uneori și după !*

Chiar dacă noi, cetitorii, nu am găsi nimic nesatisfăcător în *Sara pe deal*, încă nu ar însemna că și Eminescu — mai sensibil și mai artist decît noi — nu ar fi avut de schimbat.

Dar ni se pare că și noi putem găsi defecte în această poezie. Chiar în versul al patrulea, Eminescu *poate* n-ar fi lăsat : „Sub un salcîm, dragă, m-aștepti tu pe mine“. Tu este pleonasmul unui începător, dar, e drept, poate fi și o accentuare sentimentală : bucuria că ea îl așteaptă ori, poate, bucuria că are dreptul să-i spună „tu“.

¹ Neînsemnatele corectări relevate mai sus (admițînd că sînt făcute de el) nu sînt schimbări, sînt corectări gramaticale, nu ating nici fondul, nici stilul. Numai „stelele“ e o schimbare — făcută poate de... zețar !

Dar există și incoerențe.

„Turmele-l urc (dealul), stele le scapără-n cale.“
Turma care urcă dealul *noaptea*, la *ocol* ?

Că e noapte e sigur, nu numai pentru că stelele scapără, dar și, mai ales, pentru că „luna pe cer *trece*-așa sfântă și clară“. (E drept că imediat spune : „stelele *nasc* umezi pe bolta senină“ — dar aceasta e în contradicție cu luna care „*trece*“ pe cer — și tocmai contradicțiile voim să le relevăm.)

Mai departe, Eminescu spune că „toaca răsună mai tare“ și „clopotul vechi împlie cu glasul lui sara“... Dar noaptea — fie și sara — nu toacă și nu trag clopotele.

Această admirabilă poezie (părăsită de la 1871* de Eminescu) e încă, puțin, în stare de nebuloasă. E pe la sfârșitul închegării definitive a unei nebuloase. Eminescu nu *orînduise* definitiv totul. Această nesiguranță există și în *Venere și Madonă* și în *Mortua est!* (poezii tot de pe-atunci). Anonimul-detractor de la Blaj le-a descoperit în *Mortua est!* Chiar și Maiorescu a găsit în primele poezii din *Convorbiri* „contururi tremurînde fără destulă precizie intuitivă“, „comparări confuze“ etc. (*Direcția nouă*, 1871).

Dacă Eminescu ar fi publicat această poezie între 1880 și 1883, înainte de boală, sînt convins că incoerențele semnalate mai sus nu ar exista în *Sara pe deal*. El ar fi lucrat din nou la această poezie, ar fi făcut, cu alte cuvinte, ceea ce făcea cu orice poezie, cînd o relua, pentru publicare.

Sau — eterna mea întrebare-probă : putem noi utiliza incoerențele arătate mai sus la estimarea talentului lui Eminescu matur ? Cui ar face aceasta, eu i-aș opune categoric : nu ai dreptul să pui la activul lui Eminescu matur aceste greșeli, pentru că atunci cînd a publicat (sau s-a publicat) această poezie, Eminescu era „degenerat în forma lui etică și intelectuală“ — nu mai era Eminescu. El acum nu mai putea corecta, adică, dacă ne gîndim bine, re-crea, crea din nou. Altfel, și-ar fi corectat edițiile pline de tot felul de greșeli¹.

* Adevărul e că o variantă e din 1872.

¹ Imperfecțiunile din poeziile necorectate ale lui Eminescu — ca și din cele începătoare, publicate de el între 1870—1876 — nu strică *poezietei* din ele, pentru că poezia adevărată e o vibrație unică internă, o muzică a sufletului, un fenomen cu caracter

Dar această poezie fiind publicată într-o perioadă de „însănătoșare“ a lui Eminescu, să vedem mai de aproape cum era el, când era „însănătoșat“.

Desigur că starea lui cea mai bună a fost la început, în 1884. Cei ce nu-l cunoșteau înainte de boală, aveau impresia că e un om normal.

Dar ceilalți, cu toții, vedeau perfect că Eminescu acum e *altcineva*.

„Întăia criză trecuse; nu mai era același om, dar era un om ca toți oamenii, cu mintea normală întreagă, și tocmai de aceea nu mai era același om“ (*Caragiale, Ironie*). „Mintea întreagă normală“ înșamnă aici: om comun. E o concepție romantică, de artist, pentru care omul „normal“ e omul inferior.

Maiorescu, cel mai bun martur, pentru că e Maiorescu, pentru că se interesa mult de Eminescu, pentru că era în corespondență cu doctorii din Viena și cu cei din țară etc., spune, cum am văzut de atâtea ori, că după prima nebunie, Eminescu a rămas un „degenerat în forma lui etică și intelectuală“ (*Critice, Eminescu*).

Mite Kremnitz, prietina lui Eminescu de-aproape¹, spune: „Nu mai era viață aceea. Era o liniștită vegetare, deși veneau câteodată ceasuri în care sclipirile minții sale luminau și aprindeau.“ (*Un Lenau român, Convorbiri, 1910*).

„Când l-am văzut atunci [după prima nebunie], nu mai recunoscui pe poetul de odinioară. El era micșurat, scăzut sufletește... capul îi părea părăsit de gânduri... Ca dorinți, niște lucruri comune, mici, de simplu trai, lucruri ce nu mai puteau avea ca odinioară nici natura, nici puterea de a se înălța în iluzii de poet. Zi cu zi însă, părea a degenera mai mult... Când îi aduceam aminte de tablouri din versurile lui... primea vorbele acestea ca niște greutateți ce-i apăsau sufletul... După o pauză de tăcere... vedeai o singură clătinare din cap, rece, exte-

---

fluvial — și acest fenomen nu suferă din cauza unor mici accidente întâmplare în cursul lui. La alții, la versificatorii a căror poezie nu este decît o juxtapunere, o *compoziție logică și stilistică*, imperfecțiunile, accidentele ruinează compoziția. Inoperanța acestor imperfecțiuni în poezia lui Eminescu este o dovadă experimentală de autenticitatea poeziei lui.

¹ Vezi mai departe argumentele pentru temeinicia tuturor mărturiilor ei.

rioară și generală, întovărășită de o mișcare de mână, înceată, care însemna : «să le lăsăm uitate pe toate»...“ (N. Pătrașcu, Mihail Eminescu.)

Această mărturie (mai lungă și mai circumstanțiată decît am redat-o eu), publicată în *Convorbiri*, într-un studiu dedicat lui Maiorescu, am dreptul s-o consider ca aprobată, ca ratificată de „Junimea“.

Și totuși, cred că nici cei care-l cunoscuseră de aproape, înainte de boală, nu-și dădeau samă bine de gravitatea stării lui : în 1888, cînd a cetit în fața „Junimii“ din București *Lais*, dînd piesa drept a sa, cînd în curînd avea să „plagieze“ pe Max Nordau, cînd așadar era într-o stare de complectă degenerare — junimiștilor li se părea că Eminescu e așa de bine, încît sperau în salvarea lui.

Se vede că în epocile de luciditate, de „însănătoșare“, dezastrul personalității lui *interne* nu apărea destul de manifest în viața obișnuielnică. Este știut că în paralizia generală întîi se distruge ceea ce e nobil. (Vezi mai sus cuvintele lui Caragiale.) De aceea și scrisorile sale din acest timp — produs al vieții obișnuite — sînt de om normal.

Dar să dăm cîteva știri mai concrete despre starea lui Eminescu de la începutul acestei vremi, din prima fază a bolii sale, cînd degenerarea era mai puțin înaintată.

În mai 1884, d. Petru Missir scrie lui Maiorescu : „Este de dorit un lucru mai greu, și anume ca să-și revină într-o stare normală sufletească“... „Astăzi însă pare că nu i-a mai rămas nici un stimulent care să-i activeze fie gîndirea, fie simțirea lui“... „Dacă ar fi complect restabil, ar putea să aibă lecțiuni particulare.“ (*Convorbiri*, 1906, I.) În iunie 1884, Vlahuță scrie lui Maiorescu : „Doar puțin, vorbește puțin și sînt zile în care uită să mănînce“... „Toată existența i se încheie într-o *dinamică* foarte restrînsă și înceată, cît îi trebuie cuiva ca să nu fie mort. Citește tare puțin, căci îl obosește. Nu scrie nimica. S-a încercat — mi-a spus —, dar i-a fost cu neputință.“ (*Convorbiri*, 1906, I.)

State Dragomir povestește cum Eminescu, prin 1884, a avut un scandal la otelul Vanghele, cu intervenția poliției, din cauza unor femei ușoare. Apoi cum rupea cărți prin librării. (*Revista Mihail Eminescu*, 1903, Iași.) Acestei informații însă trebuie să-i dăm o însemnătate rela-

tivă, căci State Dragomir, elev în cursul inferior de liceu în 1884, putea fi ecoul unor știri exagerate¹. Dar chiar faptul că puteau circula atunci astfel de știri e semnificativ.

O rudă prin alianță a lui Eminescu, von Döllitzsturm, spune că l-a văzut „după 1883” la Cernăuți, abrutizat, deprimat și că nu vorbea de poeziile lui (Sextil Pușcariu, *Mihai Eminescu, Junimea literară*, 1909).

De-acum înainte, starea de degenerare evoluează, vrîstată de recăderi în demență, și în 1889 Eminescu moare.

Boala lui, paralizia generală, a fost diagnosticată de medicii din Viena. Această diagnoză, d-rul Popazu, care-l vizita pe Eminescu des la sanatoriu, a comunicat-o d-lui I. Mînea (*Revista idealistă*, 1911), a fost pusă și la Sanatoriul Suțu, unde a murit Eminescu. (Dr. P. Zosin : *Substratul patologic în pesimismul contemporan*, p. 152, și *Spitalul*, revistă medicală, 15 iunie 1903.)

Psihiatrii pe care i-am consultat eu, dîndu-le documente după care să judece, pun aceeași diagnoză².

După Kräpelin și alții (Dumas, *Psychologie*, II), bolnavul de paralizie generală are reprezentări confuze, neclare, copilărești ; simțul moral scăzut ; preocupări de interese materiale ; lipsă de scopuri ideale.

Tot ce știm până aici despre Eminescu — din mărturiile citate — confirmă generalizările de mai sus.

În *Irena*, reprezentările sînt copilărești. Însușirea banilor bibliotecii și „plagiatul” din Nordau arată simț moral scăzut ; zgîrcenia lui Eminescu din această vreme (vezi scrisoarea d-lui Petru Missir, citată mai sus — dar într-un pasagiu nereprodus de noi), atacarea tuturor cunoscuților ca să-i dea bani sînt dovezi de preocupări materiale — la acest om altădată prea dezinteresat de lucru-

---

¹ Nu am acum la îndămină acest număr de revistă. Am rezumat din amintire — ca și articolul de mai sus din revista *Mihail Eminescu*. În Iași n-am putut găsi numerele din revistele respective.

² Dr. Șunda (*Spitalul*, 13, 1905), întemeiat mai mult pe unele scrieri ale lui Eminescu și pe unele date din viața lui de dinainte de nebunie, ajunge la concluzia că boala lui Eminescu a fost „epilepsia psihică”.

rile lumești.¹ Iar în privința „scopurilor ideale“ — nu există nici o mărturie din care să reiasă că în timpul bolii Eminescu ar fi fost preocupat de ele —, cu totul în contradicție cu omul care a scris altădată articolele politice și sociale cunoscute și care și-a sacrificat viața artei, fără să urmărească nici măcar gloria, necum alte avantaje.

Dar există altceva acum : indiferența lui pentru idealurile lui proprii, manifestată prin împrumutarea de idei de la un scriitor cu o ideologie atât de deosebită de a lui, cel de altădată, și atât de antipatică lui, celui de altădată, ca aceea din *Minciunile convenționale* ale lui Max Nordau.

Dar simptomele paraliziei generale așa cum ni le dă psihiatria și cum reies din mărturiile contemporanilor sînt rezumate perfect în formula lui Maiorescu de atîtea ori citată până aici : „degenerat în forma lui *etică și intelectuală*“ — și, în bună parte, parcă anume concentrate în scrisoarea lui Miron Pompiliu, rezumată de noi în articolul trecut.²

Cea mai elocventă dovadă însă, pentru noi, de degenerarea lui intelectuală, este insensibilitatea sa față cu edițiile Maiorescu, care apăreau, *în fața lui*, cu poeziile ce nu-i mai plăceau înainte de a innebuni, cu greșeli mari de înțeles, de formă, de limbă etc.

Cu toate acestea, nu trebuie să concepem „romantic“ această patologie. Nu trebuie să ne facem despre Eminescu din epocile de „însănătoșare“ imaginea unui nebuliber (afară de cursul anului 1886). Am văzut că celor care nu-l cunoșteau înainte li se putea părea normal ; că scrisorile lui erau de om normal ; că a tradus, bine, pe Nordau, ba încă renunțînd la unele pasagii și racordînd bine restul. Vom vedea că a tradus — prozaic și slab, dar aceasta nu are a face — o poezie de Hugo și o piesă de Augier. (Chestia aceasta a cam obscură.)

¹ „Numai după izbucnirea nebuliei în intervale lucide, în care se arătau însă felurite forme de *degenerare etică, obișnuite la asemenea stări*, devenise lacom de bani.“ (Maiorescu, *Critice, Eminescu*.)

² Avem puține fapte observate și transmise de contemporani. Totuși, ca simptome de paralizie generală, se mai pot cita : convingerea lui Eminescu bolnav că e altcineva, socotit de el superior : preot al lui Brama, urmaș al lui Matei Basarab ; schimbarea figurii, vădită în cele două fotografii din timpul nebuliei ; ramolirea substanței cenușii, constatată la autopsie etc.

Omul comun, ordinar, mai persista în el, în momentele de „însănătoșare“ și deci puțința de a se îndeletnici, mediocru, cu lucruri comune.

Ceea ce murise era tocmai ceea ce altădată îl făcuse să fie ființa excepțională Eminescu, autorul *Luceafărului* și omul de o delicată sensibilitate etică.

Omul care dădea (sau i se luau) poezii acuma era altul. Poeziile nu mai puteau fi date cu știința și voința lui Eminescu. Și am arătat că analiza literară a acestor poezii confirmă această concluzie. Dealtfel, cu privire la două — *La steaua* și mai ales *Kamadeva* — nu e nevoie de nici o discuție : când s-au publicat, el era nebun.

Există o singură poezie a cărui problemă e mai complicabilă : *De ce nu-mi vii*.

Să vedem împrejurările publicării ei.

Poezia aceasta, apărută în *Convorbiri* la 1 februarie 1887, d. Iacob Negruzzi zice că i-a trimis-o Eminescu de la Mănăstirea Neamțului (unde era internat) în ianuarie 1887, împreună cu o scrisoare : „Îți trimit deodată cu aceasta mai multe versuri cărora, de ți se par acceptabile, le vei face loc în *Convorbiri*. Îndealtmintrelea, mă aflu bine și sănătos în mijlocul acestor munți și-ți doresc asemenea...“¹

Și-n adevăr, *De ce nu-mi vii* apare în *Convorbiri* în luna următoare, februarie 1887. Cred că pe d. Negruzzi nu-l înșală memoria. Cred că d. Negruzzi n-a plecat de la poezia tipărită ca să identifice versurile de care e vorba în scrisoarea lui Eminescu.

Când d. Negruzzi a tipărit scrisoarea în *Convorbiri*, trecuseră doar numai doisprezece ani de la întâmplarea aceasta. Dar „îți trimet mai multe versuri“ în bună limbă românească însămnă : îți trimet mai multe poezii. O fi trimes Eminescu și altele, niște poezii slabe, care nu s-au publicat ?

Aceste „mai multe versuri“ mă încurcă. Dacă Eminescu ar fi fost sănătos, aș fi sigur că e vorba de mai multe poezii. Dar, pe de altă parte, scrisorile lui Eminescu, chiar din sanatorul din Viena, sînt întotdeauna scrise ca de un om normal.

¹ „Îți doresc asemenea“... (Bietul d. Negruzzi !) Eminescu, deși într-un moment de luciditate, era în papuci și halat într-o casă de nebuni... Scrisoarea aceasta nu e de om cu minte.

Amintesc că în *Convorbiri* din 1 martie 1892, după moartea lui Eminescu, s-a publicat traducerea lui a serenadei lui Victor Hugo și niște versuri populare culese de el — cu o notă a d-lui Iacob Negruzzi că „versurile acestea au fost scrise târziu, după ce poetul se îndreptase de întâia lovire a boalei“.

Aceste versuri au fost găsite de *Convorbiri* după moartea poetului? Ori le-a trimis el în timpul bolii și nu s-au publicat atunci? (în manuscrisele Academiei nu există urme, adică variante). Nu erau oare ele acele „mai multe versuri“? Și dacă da, era printre ele și *De ce nu-mi vii*? Acestea sînt simple ipoteze provocate de acel „mai multe versuri“¹.

Dar noi vom primi ca sigură informația d-lui Negruzzi și vom discuta pe baza ei.

Așadar, deși la casa de nebuni unde, cum a aflat d. dr. Zosin, fost medic al acelui ospiciu, Eminescu era în cea mai gravă stare de alienație și se deda la cele mai abjecte gesturi (nu avem curajul să reproducem textul d-rului Zosin), acum, în ianuarie, se vede că a avut zile de luciditate, adică zile numai de „degenerare etică și intelectuală“. După aceea este din nou foarte rău, până în april, cînd, „însănătoșat“, pleacă la Botoșani (ceea ce arată că în ianuarie nu era destul de „însănătoșat“, ca să fie eliberat!) — înnebunește din nou, așa cum îl găsește d. Cuza, în iunie (vezi articolul trecut).

Prin urmare, Eminescu a dat *el însuși* o poezie la tipar. Dar el însuși a dat la tipar și „plagiatul“ din Max Nordau. A da la tipar, deci, nu este egal cu vindecarea de degenerare. Nu infirmă postumitatea poeziei, nu în-samnă existența voinței *adevăratului* Eminescu.

Faptul că acum, în 1887, degenerarea trebuia să fie, *în orice caz*, mai înaintată decît în anii trecuți, faptul că acum, la casa de nebuni, într-un intermezzo al nebuniei, trebuia să fie încă și mai degenerat decît cerea numai simpla trecere a vremii (vezi acel „îți doresc asemenea“ de mai sus), nu e de natură a ne face să presupunem că

---

¹ În 1899 (vezi pe larg mai departe), d. Negruzzi vorbește de „cîteva poezii“ „scrise“ la Mînaștirea Neamțului — de unde ar urma că a primit mai mult decît una.

tocmai acum Eminescu, înfringînd legile naturii, ori răs-
turnînd știința medicală, o fi fost, cîteva zile, salvat de
paralizia generală !

Dacă poezia *De ce nu-mi vii* ar avea greșeli ca
Sara pe deal sau *Dalila*, aceste greșeli ar fi o dovadă de
neputința autorului de a mai corecta, așadar o dovadă
de „degenerarea lui intelectuală“ din acel moment, deci
o dovadă de postumitatea poeziei. Dar, afară de cîteva
slăbiciuni (le vom vedea), *De ce nu-mi vii* e bine
redactată.

Sau dacă *De ce nu-mi vii* ar fi imitată după o
poezie străină, atunci tăinuirea izvorului ar fi o dovadă
de „degenerarea lui etică“ din acele zile, deci o dovadă
de postumitatea acestei poezii. Și, în adevăr, *De ce nu-mi
vi* a fost socotită ca imitată după o poezie ungurească.
Dar — vom vedea mai departe — e greu să admiți cu
toată siguranța această „imitare“ și, cel puțin deocam-
dată, nu cred că pot încheia discuția întemeiat pe „imi-
tarea“ aceasta.

În chip sigur, *De ce nu-mi vii* nu ar fi postumă
numai în cazul cînd ar fi scrisă acum cînd autorul a
trimes-o la tipar. Atunci, faptul că a putut-o scrie ar
însemna că era întreg la minte ; că, deci, cel ce a publi-
cat-o era întreg la minte cînd a publicat-o.

De scris, n-a scris-o acum. Nici una din aceste șase
poezii nu e scrisă în timpul bolii, adică după 1883.

Concepția după care Eminescu ar fi scris aceste poezii
acum e o concepție istorico-literară populară.

După cele ce-am spus despre starea lui Eminescu
din acest timp — degenerarea, insensibilitatea față cu
edițiile sale care apăreau etc. — poate nu ar mai fi
nevoie de alte dovezi că nu a scris acum aceste poezii.
Dar fiindcă problema e mai complicată decît pare deodată,
vom discuta posibilitățile de creație ale lui Eminescu din
timpul bolii.

Și e mai complicată problema, pentru că există
mărturii (vom vedea valoarea lor) că Eminescu a scris
poezii în timpul bolii — poezii adevărate. Iar în singura
biografie specială a lui Eminescu, aceea a d-lui Galaction,
cetim că „Eminescu a mai scris și după anul 1883, și
încă lucruri geniale“, care „samănă cu acele amurguri

surprinzătoare din zilele ploioase“. E vorba, aşadar, de poeziile pe care tocmai le discutăm în acest studiu.

Dar *Sara pe deal*, *Dalila*, *Nu mă înţelegi*, *La steaua*, *De ce nu-mi vii*, *Kamadeva*, publicate în acest timp, se găsesc în caietele lui Eminescu de la Academie. Şi cum aceste caiete nu cuprind decît manuscrise de dinainte de nebunie, urmează că toate aceste poezii sînt scrise înainte de nebunie. Cei care cunosc aceste manuscrise ştiu acest lucru. Mai mult, aceste şase poezii pot fi date aproximativ cu ajutorul altor poezii, de care sînt înconjurate în caiete şi care au fost publicate înainte de nebunie.

Problema însă nu e rezolvată complet, căci ea apare imediat sub altă formă :

Cînd a dus Eminescu aceste poezii la forma definitivă ? Înainte sau după ce s-a îmbolnăvit ?

Dar să vedem mai întîi cum se găsesc aceste şase poezii în caietele manuscrise de la Academie ?

Sara pe deal din caietele manuscrise a redactat-o aşa cum o cunoaştem, afară de acele mici deosebiri care se datoresc desigur redacţiei *Convorbirilor* şi din care, cum am văzut, una nu e deloc fericită. *Dalila* nu are nimic care să nu fie în caietele manuscrise. *Nu mă înţelegi* are cîteva mici deosebiri.

La steaua e, deja, mai deosebită faţă cu manuscrisele din caiete. *Kamadeva* — şi mai deosebită. *De ce nu-mi vii* — încă şi mai deosebită.

Faptul că, în manuscrisele Academiei, aceste ultime trei poezii nu se găsesc duse pînă la forma ultimă nu poate fi o dovadă că nu au fost redactate definitiv înainte de nebunie, căci de la foarte multe poezii nu a rămas în manuscrisele Academiei forma definitivă. Aşa, de pildă, de la *Mortua est !*, *Înger de pază*, *Floare albastră*, *Înger şi demon*, *Împărat şi proletar*, *Făt-Frumos din tei*, *Călin*, *Strigoii*, *Povestea teiului*, *Pajul Cupidon*, *Departate sunt de tine...*, *Pe aceeaşi ulicioară...*, *Din valurile vremii...*, *Nu voi mormînt bogat*, *Adio etc.*

Altele, pe care nu le mai citez — printre ele şi *Scrisorile* —, au, în caietele manuscrise, o formă mai apropiată de cea definitivă, dar nu identică.

Puține numai au în manuscrise forma identică — aceea pe care o cunoaștem cu toții.

Așadar, chiar dacă Eminescu a dus la formă ultimă, înainte de nebunie, poezia *La steaua*, sau *Kamadeva*, sau *De ce nu-mi vii*, nu urmează numaidecît că în manuscrisele Academiei trebuie să existe și ultima formă a acestor poezii, căci această formă a putut să fie cea din buzunarul lui Eminescu, adică aceea pe care, în loc s-o dea la tipar, sau unei „persoane particulare“, a păstrat-o în carnetul lui. (Poate fiindcă mai avea de făcut îndreptări în ele.)

Ba, încă, trebuie să adăogăm că numeroase poezii, din cele citate mai sus, sînt mult mai departe de forma din manuscrisele Academiei decît aceste trei poezii de care ne ocupăm acum. (*Trei*, căci numai trei sînt duse mai departe decît redacția din manuscrise.) Unele din poeziile citate mai sus, ca *Strigoii*, *Floare albastră* etc. nici nu sînt măcar întregi în manuscrisele Academiei.

(Manuscrisul definitiv al *Floarei albastre*, acel trimes la *Convorbiri*, l-am văzut. Dacă *Floarea albastră* ar fi rămas în buzunarul lui Eminescu și s-ar fi tipărit în vremea bolii, am avea acum o poezie, tipărită în acest timp, mult mai îndepărtată de manuscrisul de la Academie decît oricare din cele șase poezii, pe care le discutăm.)

În rezumat: dacă Eminescu ar fi publicat în 1883 aceste trei poezii nu însemnă că ar *trebui* să găsim numaidecît în manuscrisele Academiei copia lor identică. Dacă în loc să le publice, le-a ținut în buzunar, situația e aceeași, raportul dintre poezia publicată (indiferent cînd) și manuscrise, același.

Așadar, pînă acum, adică bazați numai pe aceste comparații de texte — și fără alte considerații —, nu putem răspunde cînd a definitivat Eminescu aceste trei poezii.

Atunci cum vom dezlega problema ?

Dar mai întăi să punem pe cetitor în stare de a compara poeziile din manuscris cu aceleași poezii redactate definitiv (adică așa cum au fost *publicate*).

Voi transcrie din manuscrise poezia *De ce nu-mi vii* varianta cea mai bună — alătura cu poezia publicată :

Varianta-manuscris * :

Prin codru jalnic trece vint,
Se pleacă ramuri la pământ,
Se scutur frunzele din vii,
De ce nu vii, de ce nu vii ?

Și multe flori au fost în tei
Și-i plină lumea de femei,
De sama ta, pe cât văzui,
Nici una nu-i, nici una nu-i.

Văzut-am lucii ochi de foc
Prevestitori de mult noroc,
Dar ca ai tăi de crezământ
Ai lor nu sunt, ai lor nu sunt.

Văzut-am mini subțiri și reci
Ce promiteau amor pe veci,
Dar nu sunt dulci, nu sunt așe
Ca mâna ta, ca mâna ta.

De ce nu vii să strălucești
Cu ochii mari și îngerești ?
Au nu ne e atât de dor
Amânduror, amânduror ?

Poezia publicată :

Vezi, rîndunele se duc,
Se scutur frunzele de nuc,
S-așează bruma peste vii —
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii ?

O, vino iar în al meu braț,
Să te privesc cu mult nesat,
Să razim dulce capul meu,
De sînul tău, de sînul tău !

Ți-aduci aminte cum pe-atunci
Cînd ne plimbam prin văi și lunci
Te ridicam de subsuori,
De-atîtea ori, de-atîtea ori ?

În lumea asta sunt femei
Cu ochi ce izvorăsc scînteii...
Dar, oricît ele sunt de sus,
Ca tine nu-s, ca tine nu-s !

Căci tu înseninezi mereu
Viața sufletului meu,
Mai mîndră decît orice stea,
Iubita mea, iubita mea !

Tîrzie toamnă e acum,
Se scutur frunzele pe drum,
Și lanurile sunt pustii...
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii ?

Noi credem că drumul făcut de poezia din manuscris, transcrisă mai sus, până la poezia publicată este un act de creație (în realitate, poezia publicată este aproape o *altă* poezie), care presupune integritatea talentului artistic, deci a minții autorului, și un moment delicat al actului de creație.

De ce nu-mi vii e o poezie admirabilă numai în redacția ultimă, cea publicată.

* Se transcrie varianta din ms., notat de Perpessicius :
c² 2261, 298—299 combinat cu ms. c¹ 2260, 259.

Cînd a fost dusă această poezie la forma definitivă ?
Mai propriu : cînd a fost transformată în poezie ade-
vărată ?

În timpul bolii ?

Dar omul care n-a putut scrie nici o poezie nouă,
bună, în acest timp, care nu și-a putut corecta nimic în
edițiile poeziilor lui, putea oare transforma versurile
acestea manuscrise în poezia admirabilă ? Și încă ceva.
Eminescu, care a muncit atît de mult la această poezie
(în manuscrise are patru variante), dacă nu ar fi reușit
s-o ducă la forma definitivă înainte de nebunie, apoi ar
fi reușit să facă acest lucru greu *tocmai* acuma, în cîteva
zile de relativă luciditate, la Casa de nebuni, după aproape
patru ani de progres al degenerării ?

Noi nu credem că a făcut transformarea poeziei nici
măcar la începutul degenerării. Dar admițînd că a trans-
format-o atunci, aceasta nu i-ar răpi postumitatea,
căci întrebarea e cum era Eminescu cînd a *publicat-o* ?

Dar să vedem și mărturiile competente, contemporane
poetului, asupra capacității sau incapacității lui de a crea
poezie în timpul „degenerării“.

D. N. Pătrașcu, în *Mihail Eminescu, studiu critic*,
1892, tipărit întăi în *Convorbiri*, în 1890 și 1891, un an
după moartea poetului, vorbind de ședința „Junimii“
ținută la Maiorescu, cînd Eminescu a cetit traducerea
Lais, spune că Eminescu, „confruntîndu-se cu el însuși
din trecut, se simți că este altul și că nu mai are puterea
de a gîndi original în versuri“. D. Pătrașcu — tînăr emi-
nescian, critic literar, analist al lui Eminescu și membru
al „Junimii“ — era în situația de a ști dacă Eminescu
mai putea sau nu „gîndi original în versuri“. Afară de
asta, studiul publicat în *Convorbiri* și scos apoi în volum
e dedicat lui Maiorescu. Deci putem trage concluzia că
și Maiorescu știa că Eminescu nu mai putea gîndi original
în versuri în vremea aceasta. Altfel, la lectura studiului
d-lui Pătrașcu, i-ar fi atras autorului atenția că a greșit
cînd a afirmat că Eminescu nu a mai scris, că nu a mai
„gîndit original în versuri“ în acest timp. Și nu numai
Maiorescu, dar și alți junimiști puteau să-i atragă atenția.
Se vede însă că aceasta era, în *genere*, convingerea, știința
junimiștilor cu privire la Eminescu.

D-na Mite Kremnitz (*Un Lenau român, Convorbiri*, 1910) spune că Eminescu n-a mai produs nimic în acest timp, afară de *La steaua*. D-na Mite Kremnitz, eleva lui Eminescu la limba română, prietina, muza, traducătoarea poeziilor lui, colaboratoarea lui la un dicționar, e o marbură prețioasă. Ea făcea parte din cercul „Junimii” din București. Uneori ședințele se țineau la ea. Unele poezii, Eminescu le-a citit în aceste ședinți. O poezie, *Atît de fragedă...*, a fost scrisă pentru ea* (*Convorbiri*, „Nota redacției” la articolul *Un Lenau român*). Mărturia ei are mai multă greutate decît a d-lui Pătrașcu. Poate chiar decît a lui Maiorescu : o femeie cultă, iubită cîndva de un poet și care i-a inspirat poezii, trebuia să știe mai bine decît alții ce se petrece cu poetul.¹

Dar mi se va obiecta greșeala d-nei Mite Kremnitz cu privire la poezia *La steaua*, pe care ea o socotea scrisă acum — și am văzut că e scrisă înainte de boală.

Greșeala ei se explică prin faptul că în 1902, cînd a apărut *Arhiva*, cu facsimilul poeziei *La steaua* (scrisă în 1886 pe un album), d-na Mite Kremnitz a avut — a trebuit să aibă — impresia că a descoperit ceva nou, ceea ce nu știa : că Eminescu a scris, totuși, o poezie în vremea bolii — pe albumul unei domnișoare. A „scrie pe un album”, pentru d-na Mite Kremnitz, a devenit în chip firesc a scrie o poezie.²

Mărturii contrare.

---

* E inspirată tot de Veronica Micle și numai înmînată Mitei.

¹ „Chiar după boală, poetul a revenit des la șezătorile d-nei Mite Kremnitz, așa încît articolul d-sale este întemeiat pe o cunoștință de aproape a poetului.” („Nota redacției” *Convorbirilor* la articolul Mitei Kremnitz.) Găsec ocazia aici să adaog că d-na Mite Kremnitz, care a părăsit România cu puțini ani înainte de 1910 (data articolului ei), cunoștea bine mișcarea literară română (în afară de Eminescu, a mai tradus în nemțește din Odobescu, I. Negruzzi, Gane, Slavici, Caragiale etc.). În primăvara anului 1912 Caragiale, care stătea la Berlin, mi-a spus să-i trimit din volumul lui Hogaș trei exemplare : unul pentru el, unul pentru d. Zarifopol și unul pentru d-na Mite Kremnitz. (Dar Caragiale a murit în curînd. Dealtfel, nici volumul lui Hogaș n-a putut să fie dat publicului, căci, plin de greșeli de tipar, a fost păstrat în podul redacției !)

² Am văzut în articolul trecut istoricul acestei poezii. Am spus că și doctorul, care i-a cerut să facă o poezie, poate a crezut că poezia e făcută atunci.

D. Iacob Negruzzi (*Convorbiri*, 15 ianuarie, 1899) spune că, în timpul bolii — și e vorba de timpul cînd era la casa de nebuni de la Mînăstirea Neamțului — „Eminescu avea săptămîni întregi de deplină luciditate. Așa se explică cum a putut scrie *cîteva* poezii în această epocă.“ Dar știm că n-a scris *nici* o poezie adevărată, nouă, nu numai acum, dar în toți cei șase ani.

D. Negruzzi deci se înșală.

Aceste cuvinte ale d-lui Negruzzi sînt din 1899, cu treisprezece ani mai tîrziu. D. Negruzzi începea să uite.

În 1889, imediat după moartea poetului, d. Negruzzi e mult mai zgîrcit cu puterea de creație a lui Eminescu, în *Convorbirile* de la 1 iulie 1889, d-sa zice: „În mai multe rînduri (Eminescu) se simți mai bine, așa încît a putut chiar scrie — sau poate completa după *vechi* *manuscripte ale sale* — *cîteva* poezii, pe care *Convorbirile* le-a publicat“.

Deci acum (adică imediat după moartea poetului), d. Negruzzi nu mai e sigur dacă Eminescu a scris, sau numai a completat (=definitivat).

Prima informație, cea din 1899, nu corespunde realității. A doua, cea din 1889, e lipsită de siguranță chiar din partea d-lui Negruzzi.

Din această ultimă informație, „scrisul“ trebuie exclus. Rămîne „complectarea vechilor *manuscripte*“. Dar informația d-lui Negruzzi conține ideea că Eminescu n-a avut și poezii gata, dinainte de nebunie — pe cînd noi știm sigur că a avut cel puțin *cîteva*. Deci d. Negruzzi n-a fost bine informat în privința posibilităților de creație ale lui Eminescu din acest timp. Oricum, informația d-lui Negruzzi e informația unui om pe care întrebarea nu l-a preocupat în chip deosebit. Dealtfel, boierul clasic Negruzzi n-a fost un „eminescian“.

Sigură din partea d-lui Negruzzi — și fără putință de contestare din partea noastră — este informația d-sale (*Convorbiri*, 1 martie 1892) că în timpul bolii Eminescu a tradus serenada lui Victor Hugo¹.

¹ În adevăr, în manuscrisele de la Academie (zice Scurtu, care le-a cercetat mai mulți ani) nu există urme de această poezie, ceea ce e un indiciu că e tradusă în vremea bolii. Dacă ar fi fost tradusă înainte, ar fi probabil o încercare părăsită din vremea adolescenței, cînd *știm* că admira pe Hugo și cînd „resuscita“ și „prepuțură“ sînt mai firești decît în timpul maturității.

Iată această traducere :

Cînd tu dormi lină, pură
Sub ochiul meu umbros,
Suflarea ta murmură
Cuvînt armonios,
Pe corp neacoperită,
Lipsindu-ți vâlul tău ;
O, dormi, o dormi, iubită,
O, dormi, o dormi mereu !

Cînd rîzi, pe a ta gură
Amorul a descins,
Orice preputură
Deodată s-a și stins ;
Zîmbirea ta-i ferită
De orice cuget rău ;
O, rîzi, o rîzi, iubită,
O, rîzi, o rîzi mereu !

Cînd tu cînți, alintată,
Pe brațele-mi, la sîn,
Auzi cum citeodată
Gîndu-mi răspunde lin ;
Cîntul tău resuscită
O zi din tratul meu ;
O, cînt,-a mea iubită,
O, cîntă dar mereu !

Acesta era acum suflul liric al lui Eminescu — și arta lui în exprimarea lirismului.

Să se compare celelalte „traduceri“ ale lui Eminescu, făcute cînd era sănătos, cu aceasta — acele minuni, acele creații care, cum am spus aiurea, probează și mai bine geniul lui Eminescu.

D. Pursch (*Ramuri*, 1909, p. 511) spune că în „iarna anului 1887“, a văzut la Botoșani pe Eminescu („cu mustățile rase“), lucrînd la piesa *Trei flori albe*.

Ar fi vorba de începutul iernii 1887—1888, căci în ianuarie, februarie, martie 1887, Eminescu era la Mînăstirea Neamțului. Dar „piesa“ la care lucra Eminescu era — dacă era — traducerea lui *Lais*. Dealtfel, d. O. Pursch era copil atunci...

Cornelia Emilian (prefată la *Scrisorile Henriettei Eminescu*, Iași, 1893) vorbește de niște poezii scrise de Eminescu la Botoșani, care au apărut apoi în ediția Morțun. Dar ediția Morțun nu cuprinde decât poezii vechi — și nici una dată de Eminescu.

Henrietta Eminescu, în diverse scrisori, vorbește mereu de o poezie, *Recunoștință*, scrisă de Eminescu atunci, pentru Cornelia Emilian-fiica, drept mulțumire că-i strânge bani cu liste de subscripții. Nu a apărut nicăieri această poezie. Dar ne putem închipui ce era. E semnificativ că fostul autor al *Luceafărului* scrie o poezie de recunoștință pentru bani. Vorba Veronicăi Micle : „O facere de bine până la tine, Mihai, n-a fost poetizată“ (H. Eminescu, *Scrisori*). Dar „până la tine“ a greșit ; *Eminescu* nu mai exista acum. Cel mult, exista un Mihai...

În 1887, octombrie, Henrietta Eminescu scrie Corneliei Emilian : „Veți vedea publicat chiar ce a scris Eminescu la o societate în București“. De la această dată nu se mai publică nici o poezie de Eminescu.

Tot în octombrie 1887 (peste două săptămîni), Henrietta scrie : „Mihai s-a apucat de lucru mai serios decât oricînd, în curînd veți vedea publicat în *Convorbiri*“. N-a apărut nimic.

În ianuarie 1888 : „Mihai nu voiește să-și dea poeziile la tipar pînă nu va vedea de va putea căpăta pensia și din cauza asta nu le scrie pe curat, și eu, cu puțina carte ce o știu, nu sînt în stare să le descifrez“. Aceste poezii n-au apărut nicăieri niciodată.

Peste șase luni, într-o scrisoare din iunie 1888, cînd Eminescu plecase la București, Henrietta spune că Aglaia Droghi (o altă soră a lui Eminescu) a luat cu ea, acasă la Cernăuți, niște poezii ale lui Eminescu, ca să le „descifreze“. Nu le-a mai „descifrat“, ori... nu luase nimic cu ea.

Știrile Henriettei date Corneliei Emilian cu privire la literatura lui Eminescu trebuie utilizate cu multă băgare de samă. Nefericita Henrietta trebuia să încâlzească zelul celor care strîngeau bani, înștiințîndu-i mereu

că munca și obolul lor nu sînt zădarnice, căci Eminescu scrie ! Își face datoria !¹

Tot Henrietta mai scrie Cornелиei Emilian că Eminescu a cerut lui Maiorescu niște manuscrise „ca să le mîntuie“. Dar Eminescu după aceea nu a mai dat nimic publicității.

Maiorescu a dat *Convorbirilor* (1906, nr. 1 și 2) scri-sori de-ale lui Eminescu relative la boala lui, la editarea poeziilor etc. O scrisoare a lui Eminescu în care el să ceară manuscrise „ca să le mîntuie“ nu există. Dar chiar dacă manuscrisele ar fi fost la Maiorescu de pe-atunci², cum ar fi putut el căuta cutare manuscris ? Ca să găsești un anumit manuscris în hîrțile lui Eminescu (scrise fără nici o ordine, de cele mai multe ori neciteț), îți trebuie mult timp, adică trebuie să le fi cetit întîi pe toate, să le fi catalogat și apoi să poți găsi cînd vrei ceva. Lui Maiorescu i-au trebuit ani ca să găsească și să publice poeziile alese printre manuscrisele lui Eminescu. Prima — *Dalila* (cea întregă), bucată mare, ușor de observat printre manuscrise, Maiorescu a dat-o publicității aproape după un an de la moartea lui Eminescu. Alte patru poezii (*Între paseri* etc.), după trei ani de la moartea lui Eminescu, și ultima (*Apari să dai lumină*), după șase ani. Se poate trage concluzia că Maiorescu a cercetat manuscrisele lui Eminescu, după moartea acestuia, în timp de șase ani și poate chiar mai mult, căci el le-a donat Academiei în 1902, poate atunci cînd nu i-au mai trebuit.

Discuția de mai sus nu o fac ca să arăt că Eminescu n-a putut „mîntui“ poezii *acum*, în timpul cînd spune Henrietta că Eminescu a cerut lui Maiorescu manuscrise. Discuția ar fi inutilă, căci de-acum înainte nu s-a mai publicat nimic de Eminescu, în timpul cît a mai trăit.

Discuția are de scop să arate că nici poeziile publicate mai înainte (*Sara pe deal* etc.) nu au putut fi trimise de Maiorescu — cu atît mai mult, cu cît Maiorescu ar fi avut și mai puțin timp, pe la începutul bolii lui Eminescu, să fi cercetat manuscrisele poetului —, manuscrise

¹ Căci cum să ne explicăm faptul că poeziile pe care le-a tot anunțat Henrietta nu au ieșit la iveală. Că Eminescu a stat la masa lui cu creionul în mîină e sigur. Doar „a scris“ *Recunoștința*. A tradus poate serenada lui Hugo și *Lais*.

² În 1884, Eminescu scrie lui Chibici Rîvneanu (vezi *Convorbiri*, 1906, nr. 1) să ție deocamdată la el lada cu lucrurile sale

care, măcar la început, probabil că nici nu erau la el. Trebuie să se mai știe că variantele aceleiași poezii nu sînt la un loc în caietele lui Eminescu, ci în caiete deosebite, ori, uneori, în același caiet, dar la distanțe mari una de alta. Eminescu, dacă ar fi cerut lui Maiorescu „manuscrite de mîntuit“, ar fi cerut ori varianta cea mai bună, ori toate variantele. Deci Maiorescu ar fi trebuit să știe unde să caute toate variantele — ca să le trimită pe toate, ori să aleagă, după propria-i judecată, pe cea mai bună. Lucru imposibil, dacă nu ai *mai dinainte catalogul* manuscriselor, care presupune lectura și clasificarea lor.

Dar ipoteza cererii și trimiterii numai a unei singure variante este exclusă. Un autor are nevoie de toate variantele. Deci Maiorescu i le-ar fi trimis pe toate. Dar în manuscrisele Academiei există variantele poeziilor publicate în vremea bolii lui Eminescu. (De pildă patru variante ale poeziei *De ce nu-mi vii*.) Urmează că Maiorescu n-a trimis manuscrisele lui Eminescu. Căci, încă o dată, nu e de crezut că Maiorescu a cetit întreg dulapul de manuscrite ale lui Eminescu, că a comparat toate variantele poeziei *De ce nu-mi vii*, că nu i le-a trimis pe toate, că a ales, după judecata lui, varianta cea mai bună — rămînînd în manuscrisele de azi la Academie numai unele variante —, acele de care Eminescu n-ar fi avut nevoie !

Trebuie să mai adăogăm că, în manuscrite, poeziile lui Eminescu de obicei n-au titlu — ceea ce îngreuiază și mai mult căutarea lor, mai ales că o variantă *începe* într-un fel și altă variantă a aceleiași poezii începe altfel, și uneori greu de cetit, din cauza caligrafiei, a ștersăturilor etc.

Dar toate acestea ar mai presupune un lucru : interesul mare al lui Eminescu pentru opera lui, ținerea de minte exactă a propriilor manuscrite, cu variante cu tot, indicarea exactă, pentru Maiorescu, a chipului cum să caute și să găsească etc. Dar am văzut ce interes avea el pentru opera lui din interesul ce-l purta edițiilor poeziilor sale, la care asista imposibil !

În sfîrșit, ar mai fi scrisoarea prin care Maiorescu îl întrebă pe Eminescu, în 1888, dacă nu mai are poezii de adăogat la ediția a III-a. (Scrisoarea nu se cunoaște,

dar existența ei este probată prin răspunsul lui Eminescu, publicat în *Convorbiri*, 1906, 2.)

Întrebarea lui Maiorescu nu este numai decît egală cu întrebarea dacă Eminescu a mai scris poezii. Maiorescu, știind că Eminescu a dat până atunci șase poezii, era firește, îndreptățit să creadă că el mai poate avea și altele, încă nepublicate. Și de fapt Eminescu mai avea poezii. Avea la el¹ mai puțin faimoasa *Viața* și admirabila *Stelele-n cer*, iar în ladă sonetul *Oricîte stele...* și alte poezii bune.

Concluzia care s-ar impune din tot ce precede este că Eminescu, cînd s-a îmbolnăvit, avea redactate, așa cum le cunoaștem, nu numai *Sara pe deal*, *Dalila* și *Nu mă înțelegi*, dar și celelalte trei poezii : *La steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*.

Că avea foarte multe poezii bune gata și nepublicate, cînd s-a îmbolnăvit — știm. Sînt cele douăzeci și cinci de poezii, pe care le-a găsit Maiorescu pe la persoane particulare. Sînt apoi *Sara pe deal*, *Dalila* și *Nu mă înțelegi*. Așadar, ipoteza noastră că și alte trei — *La steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva* — erau redactate în forma ultimă înainte de boală, ca și celelalte douăzeci și opt, nu e deloc îndrăzneată.

Cu alte cuvinte, din poeziile gata dinainte de nebulie, pe cele mai multe le dăduse la persoane particulare înainte de a se îmbolnăvi. Cîteva — nu le dăduse (probabil pentru că mai avea de făcut îndreptări în ele) : sînt cele șase, pe care le-a dat (ori i s-au luat) acum, în anii de boală. Apoi încă două : *Viața* și *Stelele-n cer* pe care nu le-a dat la nimene. (Și, în sfîrșit, cele care nu erau la el, *Oricîte stele...* etc. — rămase în lada de la București.)

Dar — va obiecta cetitorul — dacă Eminescu avea mai de mult redactate, așa cum le cunoaștem, *La steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*, și i se păreau că pot fi publicate, pentru ce le-a publicat atît de tîrziu, după îmbolnăvire ? Pentru ce nu le-a publicat nici în 1884, nici în 1885, nici în 1886 ? (*La steaua* e publicată la sfîrșitul anului, în decembrie 1886.)

---

¹ Cele găsite într-un *Notes* de buzunar la moartea lui și publicate în *Fintina Blanduziei*, primele poezii postume ale lui, publicate după moarte.

Voi răspunde că, din aceste trei poezii, *Eminescu n-a publicat niciodată Kamadeva*. I-a publicat-o d. Cuza, fără știrea lui. Voi adăoga că e aproape sigur că Eminescu n-a publicat nici *La steaua*, căci am văzut că o dăduse la „persoane particulare“ și că, atunci cînd s-a publicat, era nebun de mult și de o lună la casa de nebuni.

Întrebarea se mărginește numai la *De ce nu-mi vii*: de ce n-a publicat-o îndată după prima „însănătoșare“, dacă o avea gata?

La această întrebare voi răspunde mai întăi că n-a publicat-o tot așa cum n-a publicat nici *Kamadeva* și *La steaua*, deși le avea gata mai de mult; în al doilea rînd, că *Sara pe deal*, de pildă, pe care o avea sigur gata încă din 1871, a ținut-o în buzunar fără s-o publice (dacă a publicat-o el) până în iulie 1885 — adică aproape un an și jumătate, după ce s-a „însănătoșat“. Că *Dalila*, gata sigur înainte de nebunie, a ținut-o în buzunar (dacă a publicat-o el) până la 1 ianuarie 1886, adică aproape doi ani după ce s-a „însănătoșat“ etc.

Așadar, întîrzierea publicării nu presupune numai-decît din partea lui Eminescu nevoia de timp ca să definitiveze.

Pentru ce nu le-a dat de la început? Dar se știe că Eminescu nici cînd era sănătos nu era un „publicist“. Maiorescu spune că „unul sau altul“ dintre junimiști trebuia să-i ia din mîna poezia, ca s-o dea la tipar. Același lucru îl spune și d-na Kremnitz. Am văzut că după moarte i s-au găsit în buzunar *Viața și Stelele-ncer* — pe care, deci, le avea, dar nu le-a publicat, deși atunci avea revista „sa“: *Fintîna Blanduziei*.

Dacă lui Eminescu trebuia să-i ia „unul sau altul“ poeziile chiar cînd era sănătos, pentru ce ar trebui să credem că nu i se luau și acuma? Și că le dădea singur? Pentru ce să credem că numai *Kamadeva* i s-a luat de alții, și nu și altele?

Cu toate acestea, trebuie să observăm că poeziile (trei) a căror formă ultimă se găsește și în manuscrisele Academiei, sînt cele care au fost publicate mai întăi; pe cînd cele (trei) publicate posterior sînt acele care în manuscrisele Academiei au forma inferioară.

Aceasta este o întimplare, ori însămnă că lui Eminescu i-a trebuit timp ca să le definitiveze *acum* pe cele trei ?

Răspund din nou : din aceste poezii, *La steaua* și *Kamadeva* le avea gata mai de mult și nu le-a dat. Rămîne mereu în discuție numai *De ce nu-mi vii*. Dar dacă celelalte două nu le-a dat deodată, de ce ne-am mira că pe *De ce nu-mi vii* n-a dat-o deodată ?

În sfîrșit, la ipoteza că a definitivat această poezie la casa de nebuni se opune neputința de a crea a lui Eminescu, care rezultă din tot ce-am spus până aici : boala, mărturiile contemporanilor, *Irena*, neamestecul lui în edițiile poeziilor sale etc. Și imposibilitatea de a admite că el a definitivat (momentul culminant al creației) la casa de nebuni poezia *De ce nu-mi vii*, pe care, repet, nu parvenise s-o definitiveze, fiind sănătos, în patru încercări și care, în forma definitivă, e, din toate aceste șase poezii, cea mai îndepărtată de varianta anterioară, cea mai greu de definitivat — o adevărată creație față cu aceea variantă.¹

Oricum, m-am simțit dator să relev paralelismul de mai sus.

Dar să pun înaintea cetitorului un alt paralelism sau, mai exact, o statistică foarte elocventă :

În 1884 (fiind „însănătoșat“ — și *abia la începutul* perioadei de degenerare) nu publică ori nu i se publică nici o poezie.

În 1885 (fiind „sănătos“) se publică o poezie, dar gata *sigur* înainte de nebunie (*Sara pe deal*).

În 1887 (din iunie, de cînd se „însănătoșează“ din nou) nu se publică nici o poezie.

În 1888 (cînd e „sănătos“) nu se publică nici o poezie, deși avea poezii.²

Dar în 1886 și începutul lui 1887 (cînd degenerarea deocamdată se agravează galopant și apoi se transformă în nebunie), se publică cinci poezii (adică *toate*, minus una) : *Dalila*, *Nu mă înțelegi*, *La steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*.

¹ Printre simptomele paraliziei generale este și imposibilitatea asociațiilor nouă de idei (Dumas, *Psychologie*) — deci și a actului creației poetice.

² De 1889 nu se poate vorbi. Atunci era la Suțu, pe sfîrșite.

Perioada *publicistică* a lui Eminescu coincide, aşadar, cu agravarea degenerării, chiar cu nebunia. Cele două poezii, a căror istorie o ştim mai bine (cel puţin a căror istorie o ştiu eu mai bine, alţii poate mai ştiu şi istoria altor poezii), *La steaua* şi *Kamadeva*, am văzut că sînt publicate cînd Eminescu era nebun — am putea spune *fiindcă* era nebun.

Oare nu cumva, cînd era mai bine, el nu „publica“, ori alţii nu-i puteau lua poezii ca să le publice, fiindcă ţinea minte că aceste poezii mai aveau nevoie de îndreptări? Cu atît mai mult, cu cît în perioadele de luciditate avea o chinuitoare grijă să nu fie considerat nebun, să nu se cunoască că nu e teafăr. De aceea scrierile le caligrafia cu mare îngrijire — cum au observat şi alţii. Cînd însă degenerarea era mai agravată, aşadar cînd uita că poeziile mai au nevoie de îndreptări, cînd prudenţa era mai mică, cînd necesitatea de a dovedi că e sănătos mai imperioasă — atunci poate că mai degrabă dădea poezii şi, fireşte mai degrabă îi luau alţii poezii şi le publicau — e cazul poeziilor *La steaua* şi *Kamadeva*. Am văzut că *La steaua* a adus-o imediat ce i-a cerut doctorul o poezie ca să-şi dea seama de starea lui. Am văzut că (lucru rar şi cînd era sănătos) *De ce nu-mi vii* o trimete singur d-lui Negruzzi, într-o zi de luciditate, de la Casa de nebuni din Mînăstirea Neamţului, cu acea scrisoare în care spune că e... „bine sănătos“, adăogînd : „şi-ţi doresc asemenea“ !

Probabil că a trimis-o cu asigurări că-i foarte sănătos, ca să arate că e sănătos. Ruşinea de a fi bolnav, nevoia de a da asigurări că nu eşti bolnav o au foarte mulţi oameni, chiar unii ipohondrici — şi chiar atunci cînd e vorba de o boală deloc ruşinoasă, cum ar fi diabetul, oftica etc. Dar încă un bolnav le *vestita* Casă de nebuni de la Mînăstirea Neamţului, într-o zi de luciditate !

Fără această ipoteză, bazată şi pe statistica de mai sus, ar trebui să admitem nu numai că Eminescu putea crea poezie în această vreme, dar că timpul cînd putea crea era tocmai acela cînd starea de degenerare ajungea

la forma cea mai gravă — la cea descrisă de Miron Pom-
piliu și la cea din Casa de nebuni.¹

¹ Cu privire la *De ce nu-mi vii*, care pune problema cea mai grea (căci e singura din cele șase poezii care să fie și dată sigur de însuși Eminescu și aproape perfect redactată și fără copie exactă în manuscrisele dinainte de nebunie) — întrebarea s-ar dezlega documentar în favoarea tezei mele, dacă s-ar putea lua în serios volumul *Veronica Micle: Dragoste și poezie* de Octav Minar. E vorba de un album al Veronicăi Micle, cu poezii de ea și de Eminescu și cu *adnotări* ale ei. În acest album, la pagina 135, sub o poezie a ei, Veronica Micle scrie: „*Ca răspuns la aceste versuri Eminescu mi-a trimis poezia De ce nu-mi vii. Mi-a plăcut mai mult ultima strofă: «Căci tu înseninezi mereu / Viața sufletului meu».* (Veronica Micle confundă: aceasta e penultima strofă.)

Dacă ar fi așa — și cum episodul romanului de dragoste din album e foarte vechi —, ar urma că *De ce nu-mi vii* e redactată definitiv înainte de nebunie.

Acest album zice editorul că l-a găsit la maica Fevronia Sirboaița de la Vărătic. Editorul mai zice că albumul a fost adnotat de Veronica Micle la Vărătic în vara anului 1889 și că Veronica Micle n-a apucat să-l adnoteze întreg, căci a murit în vara aceea, în august.

Și cum Eminescu a murit la 15 iunie 1889, urmează că Veronica Micle a adnotat albumul *după moartea poetului*. Iată câteva adnotări (să nu se uite că sînt făcute după moartea lui Eminescu): Subt o poezie a ei: „Noi ne-am iubit și veșnic ne vom iubi“. Subt o poezie a lui: „Să nu te-audă prietini de la «Junimea», că sînt în stare să te oprească“. Subt o poezie a ei: „Niciodată nu te-am văzut mai tulburat, mai plictisit, mai obosit! De ce? Oare amicii de la «Junimea» te-au certat iară? Aștept răspuns.“ Subt o poezie a ei: „Gîndește-te că faci o greșeală cînd te potrivești d-lui Maiorescu“. Subt o poezie a lui: „Vino, te aștept cu aceeași dorință“. Subt o poezie a lui: „Aseară ți-am cîntat un preludiu de Chopin“. Subt o poezie a ei: „Văd cum dușmanii încet, încet pun stăpînire pe tine“. Subt o poezie a lui (*variantă anterioară a „Dorinții“, deci lucrurile se petrec înainte de 1876*): „Așa te vreau, Eminescule, înseninat, vesel, cum te-am cunoscut la Viena. Fuși de duhurile rele.“ Subt o poezie a ei: „Aseară mi-ai cetit *Ce e amorul?*“. Subt o poezie a ei: „Ce păcat că iubirea noastră este tot la început!“. Subt o poezie a ei: „Ieri te-am zărit cu Negruzzi. Ce-ți spunea despre mine?“ Subt o poezie a lui: „Treci pe la mine“. (Una din poeziile din album dedicate Veronicăi de „Eminescu“ este o variantă inferioară a traducerii din 1879 a *Foii veștede* a lui Lenau... Îi dedica și poezii ale altora ascunzînd numele autorului...)

Dar aceste adnotări *la zi*, cu: „Aștept răspunsul“; „Prietini de la «Junimea» sînt în stare să te oprească“; „Vino, te aștept“; „Aseară ți-am cîntat“; „Așa te vreau, Eminescule“,

Dacă *De ce nu-mi vii* nu e definitivată la Casa de nebuni, adică *atunci* cînd a trimes-o, aceasta însemnă că ne lipsește dovada că Eminescu era complet remis din paralizie (lucru imposibil, dealtfel!), însemnă că ne lipsește dovada că *atunci* cînd a trimes-o era un om întreg.

Noi însă credem că n-a definitivat-o nici în altă epocă a bolii. Dar aceasta e indiferent pentru postumitatea ei. Postumitatea atîrnă de starea scriitorului *cînd se publică* opera. Postumitatea e o problemă legată de publicarea, și nu de crearea unei opere.

Posibilitatea sau imposibilitatea de a crea are importanță pentru diagnosticarea bolii. Iar aceasta din urmă are importanță pentru dezlegarea problemei postumității. Așadar, problema postumității este numai indirect legată cu problema posibilității de a crea.

În sfîrșit, voi aduce, și de data aceasta, ca probă, refrenul meu: dacă *De ce nu-mi vii* ar fi imitată — și cum nu e însoțită de declarația de rigoare —, ar fi Eminescu un „plagiator”? Ar îndrăzni cineva să-i aducă cea mai mică învinuire, știind că a trimes poezia de la Casa de nebuni, într-un moment de luciditate (= „degenerare etică și intelectuală”, ba încă agravată)?

Firește că nu.

E „imitată” această poezie?

Vom vedea în numărul viitor. *

Viața românească, nr. 3, 1928.

„Aseară mi-ai cîtit *Ce e amorul?*”; „Ieri te-am zărit cu Negruzzi. Ce-ți spunea despre mine?“, „Treci pe la mine” — aceste adnotări scrise de Veronica în vara anului 1889, după moartea lui Eminescu, sînt uluitoare! Nu le-a ticluit bine... maica Fevronia Sirboaița.

Același editor ne anunță ca operă — nepublicată încă — a lui Eminescu, traducerea *Nopților* lui Musset din „colecția lui Ștefanelli”. Dar Ștefanelli (în *Amintiri*, 1914, pag. 161) zice: „Eminescu a tradus foarte puțin... În posesiunea mea se află o traducere a poeziei lui N. Lenau *Die Bitte* și alta fără titlu tradusă din Hieronymus Lorm... Le dau aici pe amîndouă.” Era mai potrivit ca și traducerea *Nopților* lui Musset să fie tot din colecția Maicii Fevronia Sirboaița...

* Vezi anexa III la *Eminescu* — note asupra versului, în ediția de față, vol. III, p. 350.

Edițiile poeziilor lui Eminescu

— Ediția d-lui E. Lovinescu — *

Programul d-lui Lovinescu, formulat în prefața ediției d-sale, este „reproducerea cât mai exactă și mai ordonată a poeziilor lui Eminescu“ și „amestecul principiului esteticului cu principiul integralității și al cronologicului“, așa încît să nu sufere nici unul din aceste trei „principii“.

Despre poeziile din adolescență d. Lovinescu zice în prefață :

„Apărute cu deosebire în *Familia*, aceste poezii nu sînt numai lipsite de maturitate, cum e și de înțeles, fără să îndreptățescă eliminarea lor, dar, scrise sub vădita influență a poeziei epoci și mai ales a lui Bolintineanu, nu au nici unul din caracterele a ceea ce ne-am obișnuit să înțelegem prin «eminescianism» așa că pentru cunoașterea poeziei «eminesciene» nu sînt de un folos real“.

Așa este. Acest lucru l-am spus de mult și eu și l-am spus și acum doi ani, într-un articol din această revistă. Citez :

„Aceste poezii — ziceam eu — nu numai că sînt mai slabe decît cele de la *Venere și Madonă* încoace, dar nici nu sînt «eminesciene», nici ca fond, nici ca formă. În aceste poezii, Eminescu imită scriitorii anteriori și mai cu samă pe Bolintineanu etc.“

Zice mai departe d. Lovinescu :

„Publicarea lor [a poeziilor din adolescență] în fruntea operei poetului așa cum au făcut-o ediția Șaraga (1895), ediția Scurtu (1908) și acum în urmă edițiile strict cronologice ale d-lor G. Bogdan-Duică și Gh. Adamescu, prezintă marele inconvenient de a pune în contact de la început pe cetitorul neinițiat cu opera poetică nu numai inferioară sub raportul estetic, dar chiar contrară imaginii pe care trebuie să și-o facă despre Eminescu“.

Așa este. Acest lucru l-am spus acum doi ani.

---

* M. Eminescu, *Poezii* ; M. Eminescu, *Povestiri*, „Biblioteca clasicilor români“, Ed. Ancora, 1928, 1929.

„Ne gândim — ziceam eu — ce impresie poate face unui cetitor neinițiat în istoria operei lui Eminescu — unui minoritar, de exemplu — acest amestec de *Junii corupți* și de *Luceafărul*.

Și ceea ce e și mai rău încă este, că prima impresie e făcută de poeziile acestea ale gimnazistului, cu care începe volumul.“

(Deosebirea mai esențială dintre mine și d. Lovinescu este că d-sa zice: „neinițiat cu“, iar eu zic: „neinițiat în“.)

Foarte îngrijorat de împăcarea „principiului esteticului“ cu „principiul integralității“, d-l Lovinescu găsește soluția care să-i permită să pună în ediția d-sale poeziile „neeminesciene“, fără ca totuși „principiul esteticului“ să sufere. Iată soluția :

„Am luat — zice d. Lovinescu — calea mijlocie a combinării celor două principii exclusive, prin publicarea poeziilor de adolescență într-o simplă anexă“.

Iată ce am spus în articolul de acum doi ani :

„Dar, în sfârșit, fiindcă Eminescu a avut nenorocirea să înnebunească înainte de a-și scoate volumul și fiindcă întâmplarea a făcut ca minorul și gimnazistul să tipărească într-o revistă astfel de poezii — ele *pot* fi puse în volumul său de versuri, dar așa, încât cetitorul să știe cum stă lucrul. Să se facă o secțiune specială pentru aceste poezii, să fie puse, de pildă, ca «*Adaos*» la sfârșitul volumului cu indicația «*poezii de adolescență*».“

Am ținut să fac cunoscut cetitorilor că am recomandat acum doi ani „calea mijlocie a combinării celor două principii exclusive“, pentru că am de gând să scot și eu o ediție (nu cea de lux), în care să-mi execut programul de acum doi ani — și cu aceeași expunere de motive —, să pun poeziile din adolescență la sfârșitul volumului cu explicațiile reproduse mai sus din articolul meu și... din prefața d-lui Lovinescu și să le întitulez *Poezii din adolescență* — adică să fac exact ceea ce face d. Lovinescu în ediția d-sale. Și nu vreau cu nici un preț să se creadă că copiez pe d. Lovinescu în plan („Am luat calea mijlocie“, zice d. Lovinescu), în expunerea de motive, până și în punctuație : ghilimetele în care, fără multă necesitate, am închis mereu cuvântul *eminescian*, când am spus că poeziile scrise de Eminescu înainte de *Venere și Madonă* nu sînt „eminesciene“. Și toate astea,

fără să-l... citez pe d. Lovinescu. Că de citat ca izvor de inspirație nu-l pot cita, fiindcă toate acestea le-am spus eu cu doi ani mai înainte. Cel mult, ca să previn învinuirea că-l copiez pe d. Lovinescu, ar trebui să dau... lămuririle de mai sus în prefața acelei ediții și ar sta urit să fac acest lucru în prefața unei ediții a poeziilor lui Eminescu și chiar în orice prefață. Mi-a venit destul de greu să dau și aici, într-o cronică, aceste lămuriri. Dacă articolul meu de acum doi ani ar fi tipărit într-un volum, aș fi tăcut, cum am făcut de atâtea ori, căci un volum rămîne.

Dar articolele de revistă se uită, numerele de revistă se pierd, în orice caz, stau îngrămădite în colecții mai mult sau mai puțin complete, în biblioteci ori în poduri. Decît să văd că amicii d-lui Lovinescu, recenzenți pe la ziarele din București, mă insultă c-am plagiat pe d. Lovinescu (situație cu atît mai penibilă, cu cît eu nu-l apreciez excesiv pe d. Lovinescu), am ținut să previn incidentul și am scris rîndurile de mai sus. (Dacă volumul meu va întîrzia să apară, voi repeta din nou în *Viața românească* și în preajma apariției lui că nu sînt un plagiator.) Și tot pentru acest motiv voi mai scrie cîteva rînduri înainte de a intra în însuși miezul ediției, cum s-ar zice, a d-lui Lovinescu.

Acum doi ani, am discutat pe larg, am polemizat cu editorii poeziilor lui Eminescu, am produs citații din reviste și ziare de acum cincizeci de ani, ca să probez că douăzeci și patru de poezii (cele de la *Glossă* încoace) au fost tipărite fără știrea lui Eminescu, n-au fost, poate, destinate, toate, tiparului, că au fost găsite de Maiorescu pe la persoane particulare și publicate de el în ediția I, Socec, 1884. Problemă importantă, pentru că, dacă am dreptate, poeziile acestea sînt postume, și de aici rezultă o mulțime de concluzii foarte interesante — unele în favoarea lui Eminescu. Istorici literari care s-au ocupat mult cu viața și opera lui Eminescu, ca Scurtu și d. Bogdan-Duică, oameni care au asistat la apariția ediției I Maiorescu și au editat apoi pe Eminescu, ca Mortun și Xenopol — toți spuneau că aceste poezii au fost publicate în *Convorbiri literare*. De unde urma că cele „găsite pe la persoane particulare“ erau numai patru (cele care nu se găsesc în *Convorbiri literare*).

Prefața lui Maiorescu, datată decembrie 1883, putea fi un indiciu că ediția din 1884 a apărut înainte de ianuar 1884, și că, deci, cele 20 de poezii din *Convorbiri* au fost publicate întâi în acea ediție. Dar aceasta era o ipoteză care putea să nu fie adevărată. Căci o ediție cu prefața din decembrie 1883 putea foarte bine să apară în ianuar 1884, în februar 1884, în mart 1884 și chiar mai târziu.

Și atunci, poeziile lui Eminescu apărute în *Convorbiri literare* din ianuar 1884 și chiar cele din februar 1884 puteau să fi apărut, în adevăr, *întăia oară* în *Convorbiri literare*, și Morțun, Xenopol, Scurtu, d-nii Adamescu și Bogdan-Duică să aibă dreptate.

Atunci am căutat bibliografii, reviste, ziare din 1883 și 1884, și, după migăloase cercetări, am descoperit că ediția Maiorescu a fost dată publicului la 22 sau 23 decembrie 1883. Toate acestea le-am expus în articolul de acum doi ani.

Acum văd în ediția d-lui Lovinescu că poeziile acestea sînt însoțite, fiecare, de notița : „Ed. T. Maiorescu—decembrie 1883“.

Așadar, cînd va apărea volumul meu cu articolele despre *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, paginile mele de polemică cu editorii, argumentarea mea, citațiile mele vor părea ridicole : sfărmară de uși deschise.

— D-apoi bine, după ce d. Lovinescu a arătat că aceste poezii au apărut întâi în ediția Maiorescu, vii d-ta și te zbați cu argumente și documente ca să dovedești ceea ce știe toată lumea de la d. Lovinescu ?

Ca să nu fiu întîmpinat (și cu drept cuvînt) cu acest alai, am ținut să pun la punct și acest lucru.

Și acum, trebuie să cer scuze d-lui Lovinescu pentru cîteva erori, în care l-am indus eu.

D. Lovinescu citează mereu : „Ediția T. Maiorescu—decembrie 1883“.

Este drept că în argumentarea mea vorbeam mereu de ediția pusă în vînzare la București în decembrie 1883. Dar anul ediției este 1884 („23 decembrie 1883“ este o *informație particulară* a mea), așa încît citația d-lui Lovinescu este inexactă.

Se știe că orice carte apărută la sfîrșitul unui an poartă data anului următor. Dar a cita după informații particulare este ca și cum, aflînd, de pildă, că *Pădurea*

spînzuraților (datată 1923) a fost pusă în vânzare la „Cartea românească” în decembrie 1922, așa cita : „*Pădurea spînzuraților, 1922*”.

Obsedat de leit-motivul articolului meu : „*decembrie 1883*”, d. Lovinescu n-a putut renunța nici la acest „*decembrie*”. Și, așadar, după ce citează anul greșit, iată-l citind o carte cu luna apariției ei, parcă ar fi o revistă. (Cum așa cita : „*Pădurea spînzuraților, decembrie, 1922, p. 250*”.)

Dar pentru citația greșită, 1883, și pentru adaosul naiv „*decembrie*” nu sînt vinovat eu, deși cauza sînt eu.

Vinovat cu adevărat de a-l fi indus eu în eroare pe domnul Lovinescu sînt atunci cînd, din cauza mea, d-sa spune — ca de la d-sa — că 20 de poezii din cele 24 „au fost reproduse apoi în *Convorbiri literare*”.

Descoperind că 20 de poezii au fost tipărite întai în ediția I Maiorescu și văzînd că sînt tipărite pe urmă și în *Convorbiri*, eu am spus că *Convorbirile* le-au reprodus... Și d. Lovinescu mi-a făcut onoarea să mă creadă pe cuvînt și în privința aceasta. Dar am greșit. *Convorbirile* au tipărit după manuscris. N-au reprodus din ediția Maiorescu. Probabil după o copie trimisă de Maiorescu. Dar o copie făcută nu de el (nu era să transcrie el singur), căci altfel nu s-ar putea explica cele cîteva deosebiri dintre textul din ediția lui și acela din *Convorbiri*, deosebiri datorite schimbărilor făcute de Maiorescu în manuscrisele rămase la el.

D. Lovinescu, care îmi acordă un cred ilimitat, să mă creadă și să șteargă la altă ediție informația că cele 20 de poezii au fost reproduse de *Convorbiri*.

Dacă, totuși, vrea o dovadă concretă, i-o fac. Iată chiar primul vers, din prima strofă, din prima poezie „reprodusă” de *Convorbiri*.

Vreme trece, vreme vine,

care în ediția Maiorescu e

Vremea trece, vremea vine

și care presupune numai decît un manuscris, căci nici odată nu i-ar fi venit cuiva în minte să schimbe pe firicul *vremea trece* în curiosul *vreme trece*, care exprimă o nuanță subtilă și care e a lui Eminescu (pentru că se găsește în variantele din manuscrisele Academiei).

Afară de asta, ediția Maiorescu a fost pusă în librării la 23 decembrie 1883, iar *Convorbirile* au apărut la 1 ianuar 1884, după 8 zile, din care 3 zile de Crăciun, și poate și o duminică, tipografia *Convorbirilor* n-a lucrat — de unde urmează că, pentru numărul din ianuar, nu era nici timpul suficient pentru „reproducere“. Rămîne că cele 20 de poezii au apărut întâi în ediția I Maiorescu, nu în *Convorbiri*, cum au afirmat toți — dar atîta!

Dacă d. Lovinescu nu era lacom, dacă n-ar fi crezut că în ediția d-sale trebuie să pună, pe tăcute, tot ce a cetit în articolele mele, n-ar fi reprodus această greșeală a mea. Și nu s-ar fi pus și în postura cam... defavorabilă de a înregistra numai acele reproduceri de care am vorbit eu, și nu și altele — odată ce a crezut că trebuie să spună cetitorilor săi ce publicații periodice au făcut reproduceri din ediția Maiorescu. D-sa mai înregistrează și reproducerea poeziei *Iar cînd voi fi pămînt* în revista *Familia* de la 18 mart 1884 — și atîta tot. Atîta tot — pentru că nici eu n-am vorbit de alte reproduceri, căci celelalte nu mă interesau în argumentarea mea. (Eu nu făceam doar, ca d-lui, răbojul reproducerii poeziilor lui Eminescu.)

Chiar în *Familia* — ca să dau cîteva exemple —, și nu tocmai la 18 martie 1884, ci chiar de la început, la 17/29 ianuarie 1884, a fost reprodus sonetul *Veneția*. De ce subt această poezie nu scrie d. Lovinescu că a fost reprodusă în *Familia* — cum scrie subt *Iar cînd voi fi pămînt*, dacă crede că trebuie să înregistreze reproducerile? Nu scrie, pentru că n-am spus-o eu, neavînd nevoie s-o spun în argumentarea mea. Și de ce nu spune că *Contemporanul* a reprodus în ianuar două poezii din ediția I Maiorescu, din cele „găsite pe la persoane particulare“ — *Ce te legeni și Criticilor mei?* Și doar această informație era mai interesantă decît aceea că *Familia* a reprodus o poezie oarecare, pentru că am fi aflat că „revoluționarii“ de la *Contemporanul* s-au grăbit să facă reclamă reacționarului Eminescu.

Și nu mai înșir alte reproduceri.

E nostim de tot cînd d. Lovinescu scrie subt fiecare din cele patru poezii neapărute și în *Convorbiri*: „Această poezie nu a fost reprodusă în *Convorbiri*“. Ei și? Și dacă nu a fost „reprodusă“? D. Lovinescu însă trebuia

s-o spună, fiindcă am spus-o eu pentru nevoia argumentării.

Dar d. Lovinescu reproduce atât de conștiincios tot ce spun eu, încît situația devine mișcătoare — puțin cam plictisitoare —, dar totuși amuzantă, atunci cînd greșește iarăși din cauza mea.

Căci seria nu s-a isprăvit. D. Lovinescu ține să adauge că cinci din cele 24 de poezii au fost publicate mai întăi în *Familia*, în variante inferioare, și le adnotează pe fiecare copios cu această informație, care i s-a părut excesiv de interesantă. Dar greșește. Nu cinci, ci șase sînt poeziile publicate în *Familia*. Și greșește, fiindcă am greșit și eu. Și ce poezie omite d. Lovinescu! Omite poezia *Și dacă...*, adică aceea pe care am uitat-o eu*!

Ajungînd la poezia *Nu mă înțelegi*, d. Lovinescu spune cetitorilor — ca un fapt constatat de d-sa — că în ediția Morțun, unde a fost reprodusă din *Album literar*, poezia are, sub titlu, data de 1879. D. Lovinescu n-a înțeles... ce-am spus eu, deși am fost clar. În ediția Morțun „1879“ nu e nici subtitlul poeziei, nici măcar la sfîrșitul poeziei.

Dacă era sub titlu — deci ca un subtitlu — nu se înșela Scurtu și, după el, d-nii Bogdan-Duică și Adamescu, și informația acestor editori (cercetători în istoria literară) nu m-ar fi făcut să stau la îndoială cu privire la data *Albumului* — și nu aș fi avut nevoie să caut doi ani *Albumul*. (L-am căutat doi ani, pentru că data *Albumului* și deci data publicării acestei poezii mă ajuta să mă lămuresc asupra [a] două probleme importante: siguranța autocriticii lui Eminescu și timpul cînd tinerimea devine eminesciană.)

Articolele mele despre edițiile poeziilor lui Eminescu s-au oprit tocmai cînd trebuia să abordez problema poeziilor rămase de la el numai în manuscris, din care au ales editorii pentru a-i îmbogăți opera. Și cum acuma ajungem la conținutul ediției d-lui Lovinescu („principiul integralității“), de aici încolo nu mai poate fi vorba să-mi revendic ceva din ediția d-sale. Să-l vedem așadar umblînd singur... Dar singur nu umblă niciodată d. Lovinescu. De-acuma înainte îl țin de mină vechii editori, și mai ales Scurtu, acel Scurtu pe care d. Lovinescu îl

---

* A mai uitat și *Din noaptea*.

disprețuiește atât de tare — în vorbe, dar nu și în fapte —, încît, ca să insulte pe un critic adversar al d-sale, n-a găsit comparație mai ofensatoare decît aceea că, în articolele despre Eminescu ale adversarului, acesta nu e decît un simplu Scurtu...

Dar, bineînțeles, d. Lovinescu se dă mereu drept original. Pedepsa însă vine inexorabil, căci se dă de gol că plagiază, cînd reproduce senin și greșelile — cum s-a văzut mai sus și cum se va vedea mereu mai jos. Nenorocirea plagiatorilor sînt greșelile pe care le plagiază, căci greșelile constituie proba... experimentală a plagiatului.

După concepția lui Scurtu, poeziile rămase în manuscrisele lui Eminescu și publicate de unii și de alții în primii ani după moartea poetului sînt obligatorii pentru orice editor. El nu se simte dator să justifice decît tipărirea altor poezii (patru), pe care nu le-a publicat nimene în primii ani de după moartea lui Eminescu. Aceeași datorie de a publica poeziile tipărite de unii și de alții, îndată după moartea lui Eminescu, o simte — după Scurtu — și d. Lovinescu. Și d-sa chiar emite un „principiu“, care se numește „postumitate imediată“ (? !)

Pentru ce Scurtu (și, după el, d. Lovinescu) crede că o poezie rămasă în manuscris și tipărită de cineva după trei ani de la moartea poetului are mai mult drept să fie pusă într-o ediție a poeziilor lui Eminescu decît una publicată după zece ani sau nepublicată deloc nu înțeleg !

Credea Scurtu — și, după el, d. Lovinescu — că peste trei ani mai colinda duhul lui Eminescu și se amesteca în tipărirea manuscriselor lui, inspirînd pe cei care alegeau poezii din acele manuscrise ?

Plecînd de la acest principiu al „postumității... imediate“, d. Lovinescu pune în ediția d-sale și *Serenada*, tradusă de Eminescu din Victor Hugo *, pe cînd Eminescu era paralytic general și care este lamentabilă („Orice prepuitură“ ; „Cîntul tău resuscită“ etc.). D. Lovinescu, cel care se zbate de moarte să salveze „principiul esteticului“ amenințat de „principiul integralității“ — adică să găsească mijlocul de a tipări poeziile

---

* Din drama *Maria Tudor* tradusă și de C. Negruzzi.

publicate de însuși Eminescu, fără să sufere „estetica“ — mînjește opera lui Eminescu cu „preputuri“ și „suscită“, cu această *Serenadă* nepublicată de Eminescu, așadar cu o „poezie“ pe care „principiul integralității“ nu-l obliga să o pună în ediția d-sale, cu o „poezie“ care n-ar avea dreptul să intre într-o ediție decît numai dacă este frumoasă. Dar dacă în ediția lui Scurtu *Serenada* intră de drept, cum nu era s-o pună și d. Lovinescu în ediția d-sale ?

Și astfel, poezii ca *În fereasta despre mare*, *Dintre sute de catarge*, *Cu gîndiri și cu imagini*, sonetul *Stau în cerdacul tău...* etc., etc. (de o sută de ori mai frumoase decît această *Serenadă*, care e un simptom dureros al degenerării lui Eminescu), lipsesc din ediția d-lui Lovinescu, pentru că s-a întîmplat să fie publicate nu după trei ani de la moartea lui Eminescu, ci după treisprezece ani ! Dacă *Luceafărul* rămînea în manuscris și se publica nu după trei ani de la moartea lui Eminescu, ci după zece ani, d. Lovinescu nu l-ar fi pus în ediția d-sale, căci *Luceafărul* nu ar fi beneficiat de „posumitatea imediată“ — dar ar fi pus *Serenada*.

Să faci atîta caz de „principiul esteticului“, să-l salvezi cu ajutorul unui „poporanist“, deci dușman al Esteticii, și apoi să-ți îneci „principiul“, pentru că te-ai băgat iobag la Scurtu ; pentru că, cu toată Estetica de care faci paradă, nu vezi ce mizerie e acea *Serenadă* și pentru că nu te-ai gîndit că e „operă“ de paralytic general — se poate o postură mai... dezavantajoasă ?

Dar d. Lovinescu nici nu știe cum se face o ediție. În loc să aleagă d-sa din poeziile rămase în manuscris, d. Lovinescu tipărește ceea ce au ales și publicat alții. În loc să ia poeziile de-a dreptul din manuscrisele lui Eminescu, d-sa le ia din edițiile altora. În loc să citeze dedesubt manuscrisul, d-sa citează revista unde l-au publicat alții. Și astfel se dă de gol că nici nu bănuiește măcar cum se face o ediție.

Pentru orice editor — cînd e vorba de postume —, nu există decît *manuscrisele*. (Bineînțeles, dacă ele mai există.) Dacă le-a mai publicat cineva sau nu, nu are nici o importanță, decît doară dacă editorul are vreo nedorire — cînd textul manuscris e greu de descifrat etc. — și vrea să vadă ce-au făcut alții.

Și să vedeți — să vadă și d. Lovinescu — ce plăceri poate să aibă un editor cînd nu știe cum să procedeze și copiază servil pe alți editori.

D. Lovinescu tipărește postuma *Stelele-n cer*. D-sa o ia din Scurtu. Și fiindcă Scurtu scrie sub această poezie: „Publicată în 1889, august, *Fîntîna Blanduziei*“ — scrie și d. Lovinescu același lucru sub această poezie — și crede că a tipărit poezia din *Fîntîna Blanduziei*. De fapt, tipărește altceva, căci Scurtu, după obiceiul lui, colaborează cu Eminescu.

În *Fîntîna Blanduziei* poezia are cinci strofe, în Scurtu (și deci în d. Lovinescu) are nouă strofe. Scurtu a luat celelalte strofe din manuscris. Dar din nenorocire pentru d. Lovinescu, Scurtu a făcut schimbări și în poezia manuscrisă. A schimbat și ordinea strofelor.

Așadar, d. Lovinescu, în loc să se ducă la manuscris, ia din Scurtu, tipărește o poezie de Eminescu în colaborare cu Scurtu — dar habar nu are ce-a făcut; d-sa crede că a tipărit poezia din *Fîntîna Blanduziei*! În prefața ediției, cum am văzut, se laudă că „reproduce textul cît mai exact“. Admirabilă exactitate. Și se laudă că se îngrijește excesiv de „principiul esteticului“. Mai „estetic“ decît Eminescu silit să colaboreze cu Scurtu nici nu se poate...

Același lucru și cu postuma *Viața*. D. Lovinescu o publică cu schimbările lui Scurtu, crezînd că o „reproduce exact“ din *Fîntîna Blanduziei*...¹

Cu postuma *Dalila*, același procedeu. Numai cît aici efectele procedurii sînt mai nenorocite. În loc s-o ia din manuscris, d. Lovinescu o ia dintr-o ediție, care a luat-o din *Convorbiri*. Dar *Convorbirile* (cum vom vedea mai jos) au avut un manuscris inferior, iar în acel manuscris inferior ele au făcut schimbări.

Se va vedea imediat cum sufăr de tare toate „principiile“ d-lui Lovinescu, și acela al „reproducerii exacte“, și cel al „esteticului“.

În *Dalila* din ediția d-lui Lovinescu există și un vers stingher, cu rima rămasă în vînt:

Cu zimbiri de cîrtezană și cu ochi bisericîși,

---

¹ *Stelele-n cer* și *Viața* pun și o altă problemă, pe care n-o mai discutăm aici.

care nu rimează cu nimic, dar care în manuscris rimează cu versul :

Ar umplea-a ta adîncime cu luceferi luminoși, *

În *Dalila* d-lui Lovinescu e versul :

E ** cu toane, o crăiasă, iar tu tînăr ca un paj,
care în manuscris e :

Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tînăr ca un paj,
așadar, antiteza : ea — tu.

În *Dalila* d-lui Lovinescu e :

Dac-ai inimă și minte, te gîndește la Dalila, **

Vers slab (banalitatea : „inimă și minte“), cacofonic („dac-ai“) — pe cînd în ultimul *** manuscris al lui Eminescu, e :

Dac-un demon ai în suflet, te gîndește la Dalila,
în care „dac-un“ e mai puțin cacofonic ; în care „demon“ e romantic-eminescian și în concordanță cu întreaga economie a poeziei (vezi mai departe, în textul poeziei : „E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine“ ; „S-ar pri-cepe pe el însuși acel demon...“ etc.).

În *Dalila* din ediția d-lui Lovinescu sînt versurile :

Că se zbate [acel demon] ca un sculptor fără brațe care ** geme,
Ca un maestru ce-asurzește în momentele supreme

(așadar, sculptorul și se zbate și geme), pe cînd din manuscris d. Lovinescu ar fi aflat că :

Că se zbate ca un sculptor fără brațe și că geme
Ca un maestru ce-asurzește în momentele supreme.

În *Dalila* d-lui Lovinescu e versul :

Și pătruns de-o bucurie și fermecătoare jale,

---

* Vers lipsă și în ediția Maiorescu, completat înția oară de I. Scurtu.

** Ca în ediția Maiorescu.

*** În a doua variantă păstrată, versul sună : „Dacă ai puteri înalte te gîndește la Dalila“. În ms. 5186 : „Dacă ai putere-n suflet, te gîndește la Dalila“.

vers flasc, în care substantivul „bucurie“ are funcția sintactică de adjectiv pe lângă jale — și care vers în manuscris e :

Și înveninat de-o dulce și fermecătoare jale,

Vers corect și admirabil... Și nu mai dau alte exemple.

Iată cum „reproduce exact“ pe Eminescu și iată cum respectă „principiul esteticului“ d. Lovinescu.

Subt poezie d. Lovinescu dă informații detaliate asupra ei. Zice, cu tonul omului care a cercetat singur, că „o formă *imperfectă* a acestei poezii s-a publicat în timpul vieții poetului în *Epoca ilustrată*, 1 ian. 1886, și a fost reprodusă în ediția Morțun“.

Greșește d. Lovinescu. Forma variantei din *Epoca ilustrată* e *imperfectă* față cu poezia din manuscris, dar nu față cu poezia publicată de d. Lovinescu, în ediția sa, cum crede d-lui. Așa... am spus eu în articolul meu. D. Lovinescu n-a înțeles și mă reproduce greșit.

Afară de asta, eu am mai spus că *Dalila* din *Epoca ilustrată* e *incompletă*. D. Lovinescu a încurcat totul. Citează d-lui *Epoca ilustrată* și ediția Morțun ca lucruri cunoscute, dar n-a văzut nici una, nici alta, căci atunci ar fi găsit în acel fragment o parte din versurile bune relevate de mine mai sus (așa cum sînt și în manuscris). D. Lovinescu se face c-a cetit aceste publicații — ca și *Album literar*, ca și *Fîntîna Blanduziei*, ca și... cealalte.

Dar să trecem la fondul ediției d-lui Lovinescu : limba și textul.

D. Lovinescu scrie în prefața ediției d-sale :

„Am actualizat ortografia, întrucît nu putem privi (cum a făcut, de pildă, ediția Bogdan-Duică) poeziile lui Eminescu ca un text de importanță filologică“.

Ce mîndru ton ia d. Lovinescu...

Dar d. Lovinescu nu știe ce e *ortografia*, căci d. Bogdan-Duică n-a păstrat ortografia lui Eminescu, nici a lui Eminescu însuși, nici a revistelor unde și-a publicat Eminescu poeziile (în nici o ediție nu e păstrată ortografia poetului). D. Bogdan-Duică a păstrat *fonetismele* lui Eminescu, adică limba lui Eminescu. Ediția d-lui Bogdan-Duică are exact aceeași ortografie ca și ediția d-lui Lovinescu — ortografia oficială de azi, aceea impusă de Academie. Deosebirea dintre d. Lovinescu și d. Bogdan-

Duică constă în faptul că d. Lovinescu a schimbat *limba* poetului (crezînd că-i „actualizează” ortografia), pe cînd d. Bogdan-Duică a ținut să păstreze limba. (Dacă Bogdan-Duică a reușit sau nu, e altă chestie.)

Dovezi :

În timpul cît a colaborat la *Familia*, Eminescu ortografia astfel :

A nopților rege cu fația de maur... Elu fuge — când
dorile pórta de aur riðende deschid etc.

Familia ortografia astfel :

A nopții gigantica umbra usioara purtata de ventu...
Ros-alb'a aurora... reversa de lacrimi tesauru etc.

Unde a văzut d. Lovinescu în ediția d-lui Bogdan-Duică astfel de ortografii — aceea a lui Eminescu însuși sau aceea cu care îi publica *Familia* versurile ?

Dar să vedem exemple mai metodic, pentru poeziile de la *Venere și Madonă* încoace — de la poezia cu care își începe d. Lovinescu ediția :

VENERE ȘI MADONĂ

Manuscrisul lui Eminescu

(În vremea aceasta Eminescu avea altă ortografie decît *Convorbirile*.)

Șcerge-ți ochii ! nu mai plînge ! A fost crudă'nvinuirea
A fost crudă și nedreaptă fără raðim, fără fondu.
Suflete ! De-ai fi chiar demon tu esci sântă prin iubire
Și adoru pe acest demon cu ochi mari, cu pèrul blond.

Convorbiri literare :

Ștenge-ți ochii, nu mai plînge !... A fostu crudă'nvinuirea
A fostu crudă și nedreaptă, fără razemu, fără fondu,
Suflete ! de-ai fi chiar demonu tu ești sântă prin iubire
Și adoru pe acestu demonu cu ochi mari, cu pèrul blondu.

Ediția Bogdan-Duică :

Șterge-ți ochii, nu mai plînge !... A fost crudă'nvinuirea,
A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond,
Suflete ! de-ai fi chiar demon, tu ești sîntă prin iubire,
Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.

Ediția Lovinescu :

Șterge-ți ochii, nu mai plînge !... A fost crudă'nvinuirea
A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond,
Suflete ! de-ai fi chiar demon, tu ești sfință prin iubire,
Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.

Unde vede d. Lovinescu în ediția Bogdan-Duică ortografia lui Eminescu — a lui Eminescu din manuscris, ori a lui Eminescu din *Convorbiri* ?

Ortografia d-lui Bogdan-Duică este *exact* aceea a d-lui Lovinescu. Strofa reproducă mai sus din d. Bogdan-Duică parcă e fotografiată după strofa respectivă din d. Lovinescu. Afară de o deosebire : la d. Bogdan-Duică e : „tu ești *sîntă* prin iubire“, iar la d. Lovinescu e : „tu ești *sfîntă* prin iubire“. Dar aceasta e o deosebire de *limbă*, nu de ortografie. *Sînt* este cuvînt format de latiniști din *sanctus* și prin analogie cu Sîntilie, Sîntămăria etc., iar *sfînt*, cuvîntul vechi, de origine slavă.

D. Bogdan-Duică a păstrat limba, d. Lovinescu a „actualizat“ limba, crezînd că „actualizează“ ortografia. *Ortografia* a „actualizat-o“ și d. Bogdan-Duică, și chiar la cuvîntul *sîntă*. În manuscrisul lui Eminescu și în *Convorbiri* cuvîntul e ortografiat altfel : *săntă* (nu *sîntă*), căci *Convorbirile* și Eminescu nu aveau semn special pentru *i*. Îl însemnau uneori cu *ă*, sau *ě*, alteori cu *i*.

FĂT-FRUMOS DIN TEI

(Cînd Eminescu a adoptat aproape ortografia *Convorbirilor*.)

Manuscrisul lui Eminescu :

Nu voiu pěrul să mi'l taie
Ce-mi ajunge la cãlcãe
Să orbesc cetînd pe carte
În fum *věnět* de *tãmăe*.

Convorbiri :

Nu voiu pěrul să mi-l taie
Ce-mi ajunge la cãlcãe,
Să orbesc cetînd pe carte
În fum *věnět* de *tãmăe*.

Ediția Bogdan-Duică :

Nu voiu părul să mi-l taie
Ce-mi ajunge la călcie
Să orbesc cetind pe carte
În fum vînat de tîmie.

Ediția Lovinescu :

Nu voiu părul să mi-l taie
Ce-mi ajunge la călcie,
Să orbesc cetind pe carte
În fum vînat de tîmie.

SINGURĂTATE

Manuscrisul lui Eminescu :

Ah ! De cîte ori voit-am
Ca să spînzur lira'n cuiu
Și un capăt poesiei
Și pustiului să puiu.

Convorbiri :

Ah ! De cîte ori voit-am
Ca să spînzur lira'n cuiu
Și un capăt poesiei
Și pustiului să puiu.

Ediția Bogdan-Duică :

Ah ! de cîte ori voit-am
Ca să spînzur lira'n cuiu
Și un capăt poeziei
Și pustiului să puiu.

Ediția Lovinescu :

Ah ! de cîte ori voit-am
Ca să spînzur lira'n cuiu
Și un capăt poeziei
Și pustiului să puiu.

Unde vede d. Lovinescu în ediția d-lui Bogdan-Duică ortografia veche a lui Eminescu ?

Dealtfel, d. Bogdan-Duică spune în prefață ce păstrează în deosebire de alți editori. D-sa înșiră toate

„formele“ pe care le ve păstra în textul poeziilor lui Eminescu.

Iată-le : *paseri, zimbire, ceriu, lacrimi, sin, pin, pintre, zoia, rid, ris, suris, ferm, sprinceană, semeț, amărit, făr-mecător, îmblu, a* (articolul — în loc de *al, ai, ale*), *dis-mețit, pîn'a, pîn'in, ș'o, ș'ale*, literă mare în loc de mică la nume comune.

Acestea nu sînt ortografie. Ortografia e chipul de a însemna un sunet. Două ortografii sînt două chipuri de a însemna *același sunet*, și șaptesprezece ortografii sînt șaptesprezece chipuri de a însemna *același sunet*. *Printre, pr'intre, ... pryntre* — sînt deosebiri de ortografie. *Printre, pintre* — sînt deosebiri de limbă.

D. Bogdan-Duică spune clar în prefață că păstrează „fonetismele“ — iar fonetismul e fenomen de limbă, nu ortografie. Este drept că d. Bogdan-Duică vorbește în prefață și de „urme de ortografie“, dar d-sa n-a păstrat astfel de urme. Căci toate „formele“ înșirate în prefața d-sale și reproduse de noi mai sus sînt fonetisme. „Urmă de ortografie“ nu poate fi decît litera mare în loc de mică. S-ar părea că *rid* (*surid* și *sin* să fie urme de ortografie. Dar pentru d. Bogdan-Duică ele sînt tot fonetisme, căci la *ris* d. Bogdan-Duică ține să probeze că e fenomen fonetic, citînd două versuri unde *rizi* rimează cu *deschizi*.

Schimbînd limba, dar crezînd că schimbă ortografia, d. Lovinescu spune cu candoare cetitorilor săi, în prefață, că n-a schimbat decît ortografia. Cetitorul este înșelat : el crede că are textul lui Eminescu, „reprodus cît mai exact“.

Dacă d. Lovinescu ar fi știut ce-a făcut, o spunea în prefață, și cetitorii erau preveniți.

D. Lovinescu schimbă toate fonetismele citate mai sus. Și dacă, schimbînd de exemplu pe *pintre* prin *printre*, nu iese din sfera limbii lui Eminescu, pentru că și Eminescu are adesea pe *printre* — cînd schimbă pe *paseri* în *păsări* introduce forme inexistente în limba lui Eminescu.

Dar d. Lovinescu introduce cu duiumul forme care nu există în Eminescu (culeg cîteva) : *ghicesc* (în loc de *gicesc*), *învelit* (*învălit*), *veșnic* (în loc de *vecinic*), *spëriat* (în loc de *spăriet*), *galben* (în loc de *galbăn*), *căt're* (în loc de *cătră*), *păinjiniș* (în loc de *painjiniș*), *strășină* (în loc de *streșină*), *șade* (în loc de *șede*), *cocoș*, (în loc

de cucoș), *cocoană* (în loc de *cucoană*), *seară* (în loc de *sară*), *pereche* (în loc de *păreche*), *haos* (în loc de *caos* ori *chaos*), *sprîncene* (în loc de *sprincene*) etc. Ba „actualizează“ chiar și titlul venerabilei cărți din veacul al XVII-lea, *Îndereptarea legii*, „ortografiind-o“ *Îndreptarea legii*.

De unde își ia d. Lovinescu dreptul de a schimba limba lui Eminescu? Nu-i place limba lui Eminescu? Se poate. Nu-i place să editeze pe un poet care are o astfel de limbă? Să nu-l editeze.

A pune în Eminescu *seara* în loc de *sara* este tot atât de inteligent cum ar pune cineva *sara* în loc de *seara* în Arghezi.

Și nu e vorba aici numai de respectul — dacă se poate spune: teoretic — al textului unui scriitor, ci și de... Estetica atât de cîntată de d. Lovinescu:

Celebrul vers:

Cînd cu gene ostenite *sara* suflu-n luminare
devine *altul* în versul:

Cînd cu gene ostenite *seara* suflu-n luminare.

din ediția d-lui Lovinescu.

Căci un vers, pe lângă o adiționare de noțiuni, are și o valoare acustică determinată. În conștiința lui Eminescu — în mintea și-n urechea lui — a fost „*sara* suflu-n luminare“. Și tot așa e și în conștiința românească de cincizeci de ani încoace. Am auzit pe Caragiale spunînd versuri de Eminescu (spunînd într-o odaie, nu editînd pe poet!) și el nu pronunța „*seara*“. Știa că „*seara*“ nu face parte din muzica acestui vers.

„*Sara*“ și „*seara*“ sînt tot atât de românești, tot atât de frumoase, dar sînt două nuanțe acustice, și nu pot fi înlocuite, într-un vers, una prin alta.

Poate fi cineva sigur că în subconștientul lui Eminescu — în actul creației — „*seara*“ n-ar fi fost repudiat de către sonoritatea celorlalte cuvinte din context, chiar dacă Eminescu ar fi fost muntean?

Cetitorul care își dă seamă de jocul inconștient al creației, unde infinitezimalul este o realitate determinantă, va înțelege, sper, ce vreau să spun, va înțelege

că economia acustică a unui vers poate repudia un sunet chiar numai puțin deosebit de acela care-i convine.¹

Eminescu, deși moldovan, cînd are nevoie, pentru sonoritate, întrebuițează forme muntenești. El zice, de pildă :

Ș-o să-mi răsai ca o icoană,

pentru că moldovenește :

Ș-ai să-mi răsai ca o icoană

e mai urît.

În *Se bate miezul nopții...* el zice (în manuscrisul definitiv) :

S-aseamăn laolaltă viață și cu moarte, *

pentru că moldovenește :

S-asamăn...

cum e în *Convorbiri*, e mai urît : *sasa*.

Să dau un exemplu unde forma moldovenească e mai potrivită :

Cînd prin crengi *s-a* fi ivit
Luna-n noaptea cea de vară.

(D. Lovinescu falsifică :

Cînd prin crengi *s-o* fi ivit etc.)

În versul al doilea, Eminescu lucrează cu cît mai mulți *a*. Ultimul *a* (din „vară“), din punct de vedere prosodic, e foarte lung (cetitorul să experimenteze recitînd versurile). Acești *a* lărgesc orizontul nopții deschis de lună. Un „acord“ începe încă din versul prim : „*S-a fi ivit*“. Dar d. Lovinescu îl „actualizează“ : „*s-o fi ivit*“. În orice caz, cu ce drept se amestecă în limba, adică în creația lui Eminescu ?

Eminescu vorbea limba din nordul Daciei. Dar nu era exclusivist. El și-a făurit limba din toate dialectele,

¹ E destul de rău că nu putem ști cu siguranță unde a întrebuițat Eminescu o formă sau alta, *pintre* sau *printre* etc. (vom vedea altădată pentru ce nu putem ști) și nu mai e nevoie să-i schimbăm și noi limba.

* În ultimul manuscris e : *S-asamăn*.

întrebuinînd formele cerute de sonoritatea versului, indiferent : muntenești ori moldovenești.¹ Dar firește că mai ales moldovenești, fiind moldovan. Dacă ar fi fost muntean, cu siguranță că limba, într-o măsură cît de mică, i-ar fi condiționat însăși invenția. Versurile lui ar fi fost, în acea măsură, altfel din punct de vedere chiar al conținutului. (Două limbi deosebite, de exemplu engleza și franceza, condiționează cu totul deosebit „invenția“.)

Dar, în sfîrșit, pentru ce d. Lovinescu nu e măcar consecvent în falsificare și pune unele peste altele formele lui Eminescu alături de ale d-sale ?

În *Scrisoarea II*, la distanță de cîteva versuri, e și „cucoane“ și „cocoane“. Aiurea, tot la distanță de cîteva versuri, *veșnic* și *vecinic* etc., etc. D. Lovinescu, lăudîndu-se în prefață că a *reprodus exact*, cetitorul va fi incredințat că neconsecvențele de limbă, de la un vers la altul, sînt ale lui Eminescu. (Nici nu mai vorbesc de neconsecvențele de la o poezie la alta.)

Această ediție (de „clasici români“) va fi utilizată mai ales în școli. Profesorul, convins că reproducerea este „exactă“, va face observații asupra limbii lui Eminescu întemeiat pe limba pe care i-o împrumută poetului d. Lovinescu.

Dar d. Lovinescu nu cruță în nici un chip pe Eminescu. Il prigonește oriunde îi stă în putință. Așa, de pildă, d-sa alungă urmele de moldovenism exagerat din textul lui Eminescu, dar le lasă la rimă. De aici rezultă pentru cetitor că Eminescu pune în rimă moldovenisme, nu pentru că lui îi sînt *naturale*, ci pentru că e la strîmtoare. Și astfel Eminescu este înjosit.

Dar nici aici măcar nu e consecvent d. Lovinescu, căci unele rime moldovenești le păstrează, pe altele le „actualizează“. Un exemplu din multele : în *Luceafărul* Eminescu rimează *ceri* (verbul) cu *ceriî* (substantivul *cer*) și față cu *brață* (=brațe). D. Lovinescu păstrează pe *brață*, dar înlocuiește pe *ceriî* prin *cer*. Pentru ce ?

---

¹ Din faptul că limba literară nu era formată, el a scos cel puțin acest avantaj.

În sfârșit, d. Lovinescu crezînd că schimbă ortografia, schimbă nu numai limba, ci chiar ideile lui Eminescu, iar altele îi strictă ritmul! De exemplu, în versurile:

Cînd ura cea mai crudă mi s-a părea amor...
Poate-oi uita durerea-mi și voi putea să mor.

d. Lovinescu schimbă pe „mi s-a părea“ (indicativ viitor) în „mi s-ar părea“ (condițional prezent), crezînd că „actualizează“ ortografia. Tot așa, cînd schimbă pe „Mi-a părea cum că natura toată mintea ei și-a pus“, în: „Mi-ar părea cum că natura etc.“

Cînd corectează pe „Ș-ale preoților cîntec“, din *Egiptul*, în „Ș-al preoților cîntec“, împruținează versul cu o silabă, îi strictă ritmul, îl face șchiop (și doar, dacă voia să corecteze, putea pune „Și al preoților cîntec“, și atunci nu strica ritmul). Din contra, cînd vrea să repare ritmul, strică limba; în loc de „care* trebuie-mpinse“ din *Împărat și proletar*, d. Lovinescu punînd: cari trebuie împinse“, inventează pluralul *cari* de o silabă, inexistent în limba română. („Corectarea“ asta a luat-o din Scurtu.)

În *Împărat și proletar*, luîndu-se după Scurtu, schimbă pe „cel vorbareț“ în „acel vorbareț“ și, înmulțind numărul silabelor pe degeaba (căci „cel vorbareț“ e corect, nu „acel vorbareț“), strică ritmul versului, iar în altă parte, ștergînd pe primul „și“ din versul: „De ce uitați că-n voi e și număr și putere“, strică ritmul și face ca versul să fie șchiop. Sau cînd, în *Egiptul*, schimbînd forma arhaică „priivea“ în „privea“, împruținează numărul silabelor și desființează măsura și ritmul versului.

În *Melancolie*, „actualizînd“ pe „Cine-i acel ce-mi spune...“ în „Cine e acel ce-mi spune“, introduce o silabă în plus și strică ritmul.

În *Atît de fragedă...*, „actualizînd“ pe „asameni“ din versul întîi, în „asemeni“ (schimbînd esențialul rimei, adică vocala accentuată), îl face să nu mai rimeze exact cu „oameni“ din versul al treilea (*asemeni* și *oameni* nu e rîmă, e asonanță).

---

* În ms. *cară* (plural de la *car*), nu e vorba de pronumele relativ.

În *Scrisoarea I*, schimbînd pe „sfarămî“, în „sfarmi“, împuținează versul cu o silabă și-l face șchiop.
Și aș putea înmulți exemplele.

Dar să trecem la problema cea mai importantă :
falșificarea conținutului poeziilor lui Eminescu.

D. Lovinescu scrie în prefață :

„În publicarea poeziilor am controlat textul celorlalte ediții și, mai ales, textul din *Convorbiri literare*“.

L-aș întreba : dacă textul din celelalte ediții și din *Convorbiri* l-a „controlat“ numai, atunci de la ce text a pornit ? Căci textul poeziilor lui Eminescu nici Dumnezeu nu-l poate găsi aiurea decît în *Convorbiri* și în celelalte ediții.

D. Lovinescu a voit să mascheze ceva, dar n-a știut cum să ticluiască.

Din fraza aceasta, care nu poate exprima nici o realitate, se vede totuși că d. Lovinescu nici idee nu are de ceea ce trebuia să facă. Căci textul poeziilor publicate de Eminescu nu poate fi luat decît de acolo unde l-a publicat el — din — *Convorbiri*. *Convorbirile* sînt depozitul, și nu o piesă de control. Și numai cînd ai impresia că e o greșeală de tipar în *Convorbiri*, numai atunci recurgi la *alteceva*. Iar acel *alteceva* sînt manuscrisele rămase de la poet. Și cînd nici ele nu-ți pot spune nimic sigur¹, te duci și la alți editori, să vezi cum au rezolvat ei greutatea — nu ca să te iei după dinșii, ci ca să capeți sugestii.

Eu nu știu de la ce text a pornit d. Lovinescu. Fapt este însă că se ține de Scurtu — de acel Scurtu pe care-l disprețuiește grozav... Am văzut aceasta și până aici, dar de-acum o vom vedea și mai bine. Dar să nu uităm declarația d-lui Lovinescu că a „controlat mai ales *Convorbirile*“.

Iată, de pildă, în *Călin*, după ediția d-lui Lovinescu :

Tremurînd ea licărește și se pare a se ruînce

---

¹ Expresia din manuscrisul de la Academie are prioritate asupra celeia din poeziile publicate de Eminescu în *Convorbiri* numai atunci cînd e clar că în *Convorbiri* e o greșeală de lectură sau de tipar.

Și în alt vers, din altă parte, a aceleiași poezii din această ediție :

Vezi izvoare... peste pietre *licurind*

Așadar, ba verbul a *licări*, ba versul a *licuri*.

Dacă „a controlat mai ales *Convorbirile*“, a văzut că în ambele locuri e verbul a *licuri* (acesta e verbul lui Eminescu). D-lui Lovinescu nu i-a plăcut *licuresc* și l-a înlocuit cu *licăresc*. Dar a uitat să-l înlocuiască și în celălalt vers. Pentru ce nu i-a plăcut și pentru ce a uitat? Pentru că nici lui Scurtu nu i-a plăcut *licuresc* și l-a schimbat în versul întâi, dar a uitat să-l schimbe în versul celălalt! Așadar, d. Lovinescu „controlează mai ales *Convorbirile*“, dar copiază pe Scurtu, cu greșeli cu tot. D. Lovinescu, când te copiază, te copiază cu credință, nu se-ncurcă. Cetitorul însă a înțeles că d. Lovinescu n-a „controlat“ nimic, ci a copiat pe Scurtu...

Iar Scurtu, care „corectează“ mereu pe Eminescu după capul lui, a mai colectat tot felul de alterări de text din alte ediții — unele „ameliorări“, altele simple greșeli de tipar. D. Lovinescu copiază ediția Scurtu, îi împrumută falsificările de text, dar mai culege și singur greșeli din alte ediții, și — ca să fie complet — introduce și falsificări proprii. Să vedem cum copiază d. Lovinescu ediția Scurtu.

Tot din *Călin* :

În *Convorbiri* e :

Și-n oglindă a ei buze vede vinete și supte.

La d. Lovinescu e :

Și-n oglind-ale ei buze se văd vinete și supte,

ceea ce este altceva*. Căci Eminescu nu a voit să spună că buzele fetei se văd vinete și supte în oglindă; el a voit să spună că fata își vede buzele vinete și supte. În cele două variante manuscrise e tot *vede*.

În Eminescu e** :

Ea zîmbindu-și trist se uită, șoptește cu căldură.***

* Așa e în ed. Maiorescu.

** C. L. : Ea zîmbindu-și trist se uită, șoptește blind din gură; ed. Maiorescu : Ea zîmbindu-și trist se uită și șoptește blind din gură.

*** Cu căldură neconfirmat de ms.

La d. Lovinescu :

Ea zîmbindu-și trist se uită și șoptește cu căldură,

Dar a șopotii e mai soliloc decît a șoptii, și fata vorbea singură.

Eminescu imaginează pe fată spunînd (și-n *Convorbiri*, și-n manuscris) :

Singurică-n cămăruță, brațe albe eu întinz.

Dar d. Lovinescu, pudic, ca și Scurtu, pune „cămășuță“ * — îmbracă pe fata goală !

Eminescu zice :

Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de * rîu,
Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu,

Lui d. Lovinescu nu-i place, pentru că nu-i place nici lui Scurtu, și optează pentru colaborarea Eminescu-Scurtu :

Noaptea stelelor a lunei, a oglinzilor din rîu,

Dar Eminescu zice de și-n *Convorbiri*, și în manuscris. Oglindă de rîu, adică oglindă de apă — ca și oglindă de sticlă, de argint etc. Oglindă de rîu, rîu-oglină. Nu... oglinzi din rîu !

Dar, indiferent de toate astea, cu ce drept corectează d. Lovinescu... prostiile lui Eminescu ? „Oglinzi din rîu“ este „reproducere cît mai exactă ?“ Este, apoi, „principiul esteticului ?“

Eminescu zice :

De cînd codrul, dragul codru, trolenindu-și frunza toată...

D. Lovinescu :

Pe cînd * codrul, dragul codru etc.,

schimbînd înțelesul unui întreg pasagiu, prin acest „pe cînd“ — inexistent în *Convorbiri* și în manuscrisele lui Eminescu.

Eminescu zice :

Vezi izvoare *zdrumicate* peste pietre licurind

---

* După ediția Maiorescu.

Iar d. Lovinescu :

Vezi izvoare *zdruncinate*...

Unde a... văzut d. Lovinescu izvoare *zdruncinate*? Ce însumă izvoare *zdruncinate*? Aici nu mai copiază ediția Scurtu. E, *probabil*, original. (Zic probabil, căci parcă mi-aduc aminte de o ediție — care? — unde e... așa cum vede d. Lovinescu izvoarele.)

La început am crezut că e o greșeală de tipar. (Nu credeam că d. Lovinescu poate ajunge până la *izvoare zdruncinate*.) Dar nu. Căci în *Împărat și proletar* sînt, la d. Lovinescu (nu la Eminescu!), „maluri *zdruncinate*“, în loc de „maluri *zdrumicate*“.

S-a văzut mereu, până aici, ce ucenic supus al lui Scurtu e d. Lovinescu. Doar uneori se revoltă. O ia razna. Un exemplu a fost izvorul cel *zdruncinat*. Alte exemple, tot din *Călin* :

Eminescu zice :

Ș-ale rîurilor ape, ce *scîpesc* fugind în ropot.

Nu-i place lui d. Lovinescu — și „reproduce cît mai exact“ :

Ș-ale rîurilor ape, ce *clîpesc* * fugind în ropot.

Dar nu e original, cum, poate, e original la *zdruncinarea izvoarelor*. Pe „*clîpesc*“ l-a luat din ediția Șaraga, căci d. Lovinescu cînd nu mai găsește în ediția Scurtu cu ce să falsifice pe Eminescu, recurge unde poate.

Una originală a d-lui Lovinescu tot din *Călin* :

Și [sburătorul] inelul scump *îl** scoate de pe degetul cel mic.

A cui e inelul? A sburătorului! Îl poartă pe degetul cel mic...

Dar Eminescu zice :

Și inelul scump *i-l* scoate etc.

Așadar, inelul e al fetei.

Dar cîte „reproduceri exacte“ și conformări la „principiul esteticului“ nu sînt în *Călin*? Mai alege numai cîteva: „Ea-și *acoperă* cu mîna fața“ — ca-n gazetele proaste. „Și nu știu *d-unde* să-nceapă“. (Cînd ar ști

* Ca în ed. Maiorescu.

d. Lovinescu că există în manuscrisele lui Eminescu o însemnare în care el se ridică anume împotriva unor astfel de eliziuni !) „Mă * copile !“ („Mă“, la Eminescu !) „De treci *codri* ** de aramă.“ Nu e o greșeală de tipar, căci aiurea, în *Scrisoarea IV*, găsim : „*Codri* se înfio-rează“... iar în *Strigoii* : „... a mea viață la *zeii* tăi se-n-chină“ etc. E un provincialism răspîdit mai ales în Oltenia. (Am văzut acum 20 de ani la Craiova : *Strada Uniri*... Astăzi s-or fi schimbat tăblițele.)

Bietul Eminescu !

D. Lovinescu „corectează“ pe Eminescu pretutîndeni, afară de acolo unde ar trebui să-l corecteze, adică la greșelile de tipar.

D. Lovinescu copiază cu seninătate din *Împărat și proletar* :

Uimit privea cezarul la umbra cea din nouri,
Prin *creța-i* — cărei stele lin tremurînd transpar...

Ce e acest *creța* ?

Un editor *nou* e dator să contribuie cu ceva la restabilirea textului. Altfel, de ce mai editează pe Eminescu ? Sînt doar pe piață destule ediții ! S-o fi necăjit, sper, d. Lovinescu, dar n-a putut dezlega enigma, fiindcă n-a înțeles textul. Ce să fie *creța* ?

Criță, cruță... crețar... nu poate fi. Trebuie să fie *creț*. Deci : „Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri / Prin *creți* *** ai cărei stele lin tremurînd transpar“. Așadar : „Stelele transpar lin prin *creții* umbrei din nouri“.

Sintaxa e curioasă că, de, scria și Eminescu „modernist“ uneori, mai ales la început, cînd încă lupta cu forma. E drept că nici un editor n-a dezlegat... enigma. Dar era rolul d-lui Lovinescu să dezlege ghicitoarea modernistă — nu al meu.

În schimb, d. Lovinescu îndreaptă greșeli de tipar care nu există în Eminescu : ,

Din *Strigoii* :

* Corect : Măi.

** Ca în ediția Maiorescu.

*** Lecțiunea aceasta și-o însușește Perpessicius. Ed. Murărașu : Prin *creții* cărei...

Eminescu zice :

Fug caii duși de spaimă și vîntului s-aștern

.....
Ei [strigoii] zboar-o vijelie, trec ape făr' de vad,
Naintea lor se-nalță puternic vechii munți,
Ei trec în răpejune de riuri fără punți.

D. Lovinescu pune *prin* în locul lui *de* :

Ei trec în repejune *prin* * riuri fără punți.

Dar Eminescu a spus o dată cu două versuri mai sus („Ei zboar-o vijelie, *trec ape făr' de vad*“) că strigoii călări trec apele fără vad — și fără pod. Ce haz avea s-o spuie din nou imediat ?

Apoi, cum erau să treacă *pe punte* doi cai alături ? (Chiar dacă rîurile ar fi avut punți ?) Puntea e o scîndură sau o bîrnă, cel mult două, pentru pietoni. N-a înțeles d. Lovinescu că :

Ei trec în repejune *de* riuri fără punți,

cum spune Eminescu, înșamnă... repejune de riuri fără punți ? De riuri care n-au și nu pot să aibă punți ? De torente ? N-a înțeles că „de riuri fără punți“ e un calificativ al repejunii ? Pentru ce a corectat această... greșeală de tipar ? Pentru că au corectat-o și alții ? Dar rolul d-sale e să imite și să copieze la infinit pe alții ? Încă o dată, dacă copiază pe alții, pentru ce mai scoate și d-sa o ediție a lui Eminescu ? Pentru comerț ? Numai pentru comerț ? Comerț cu Eminescu ?

Dar să revenim la ediția Scurtu și să mai dăm câteva exemple de... „controlare a *Convorbirilor*“.

Iată, de pildă, în *Epigonii*.

Scurtu corectează versul :

Adevăr scâldat în *mite*...

în :

Adevăr scâldat în *minte* **...

---

* Ca în ed. Maiorescu.

** Așa e în ediția IV Maiorescu din 1889, evident, greșeală de tipar.

Și d. Lovinescu l-a corectat și d-lui :

Adevăr scaldat în minte...

Frumoasă privesc : un adevăr care se scaldă în... minte ! Ce și-a zis d. Lovinescu ? Adevăr, minte ; adevărul e în minte, nu în coapse... L-o fi încurcat pluralul *mite* (în loc de *mituri*). Dar d. Lovinescu n-a văzut în *Împărat și proletar* : „mitele albastre“ ?

Din *Venere și Madonă*.

Dacă d. Lovinescu a „controlat mai ales *Convorbirile*“, pentru ce nu i-a plăcut :

Din demon făcui o sîntă, dintr-un *chicot*, simfonie

și a pus *chiot* în loc de *chicot* al lui Eminescu (din *Convorbiri* și din manuscris) ?

Dar fata nu *chiuia* (că nu era „bacantă“ ; i se „părea“ numai amantului ei că e bacantă), ci *ridea* — și risul ei îi făcea amantului nenorocit și furios impresia că e zgomotos și vulgar — adică *chicot*.

Mai departe, în aceeași poezie Eminescu zice (în *Convorbiri* și în manuscris) :

La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri — adînci ca marea,
Și sărut a tale mine, și-i întreb de poți ierta.

D. Lovinescu pune : „și te-ntreb de poți ierta“.

Dar Eminescu n-o întreabă pe ea, ca să-i răspundă. Ea nici nu vorbește nimic. Eminescu îi întreabă privirile. Vrea să vadă în ochii ei dacă îl poate ierta.

În *Împărat și proletar*, d. Lovinescu nu știe că ultimele cinci strofe cuprind cugetările împăratului — și deci nu le pune în ghilimete —, așa încît ele apar ca ale lui Eminescu. Or fi ale lui Eminescu, dar el le atribuie împăratului.

I se deschide-n minte [împăratului] tot sensul din tablouri
(și nu „de tablouri, cum fals „editează“ d. Lovinescu).

A vieții sclipitoare... A popoarelor ecouri

Par glasuri ce îmbracă o lume de amar :

(după amar două puncte — și nu punct, ca la d. Lovinescu). Și tot ce urmează — cugetările împăratului — e în ghilimete.

Iar primul vers din aceste cinci strofe e :

În orice om o lume își face încercarea

și nu propoziția fără subiect :

În orice om *pe* lume își face încercarea,

cum „editează“ d. Lovinescu. (A fost nevoie să vorbesc de altceva — de ghilimete —, și am și dat peste două falsificări de text !)

În *Făt frumos din tei*, Eminescu zice (în *Convorbiri* și în manuscris) :

Ea trecea prin *frunza-n* freamăt,

și nu „prin *frunze-n* freamăt“, cum „editează“ d. Lovinescu după Scurtu, falsificînd nu numai pe Eminescu, dar chiar limba românească. Apoi Blanca *n-are* „obrajii roșii“, cum *vrea* Scurtu, și după el. d. Lovinescu, ci „*obrazul* roș“.

În *Singurătate*, lui Scurtu nu i-a plăcut greșeala de sintaxă * din versurile :

Și ascult cum învălișul
De la cărți ei mi le rod,

așa cum e în *Convorbiri* și în manuscris, și a pus :

Și ascult cum învălișul
Cărților încet mi-l rod,

iar d. Lovinescu a transcris pe Scurtu. **

D. Lovinescu are o slăbiciune pentru colaborarea Eminescu-Scurtu. Dar cu ce drept colaborezi cu Eminescu, chiar dacă l-ai putea ameliora ? Cu ce drept (citez pe Caragiale) iai penelul să îndrepti o greșeală a lui Rafael ? Dar Scurtu & Lovinescu nici n-au reușit să-l amelioreze pe Eminescu, căci e de preferat o greșeală de sintaxă (un acord nelegitim) decît un vers imbecil. Căci „încet“ este o umplutură, un cuvînt de prisos (doar șoarecii rod încet, nu-s jaguari). Eminescu are greșeli de limbă, dar n-are umpluturi, n-are vorbe goale, n-are vorbe de mîntuială — n-are prostii. Dar, încă o dată — indiferent de toate astea —, ce e această colaborare continuă cu Eminescu ?

* E ceea ce se cheamă o silepsă (acord logic, nu gramatical).

** Care, la rîndul său, transcrie ediția Maiorescu.

Subt poezia aceasta d. Lovinescu scrie că în ediția Scurtu mai sînt două strofe, dar „inferioare, noi nu le reproducem“, (Ce aere de independență față de Scurtu !) D. Lovinescu se dă încă o dată de gol că nu știe să facă o ediție. Căci, dacă cele două strofe n-ar fi inferioare, le-ar reproduce. Va să zică, deși Eminescu nu le-a publicat, d-sa le-ar reproduce, în contra voinței lui Eminescu.

În sonetul *Sunt ani la mijloc*, d. Lovinescu „editează“ :

Privirea ta asupra mea să * plece...

în loc de : „se plece“ adică : „plece-se“. D. Lovinescu a crezut că privirea pleacă...

În *Despărțire*, Eminescu spune — în *Convorbiri* și-n manuscris :

Să cer un semn, iubit, spre-a nu te mai uita ?

dar d. Lovinescu ia... bidineaua din mîna lui Scurtu și îndreaptă pe Rafael :

Să-ți cer un semn iubit, spre-a nu te mai uita ?

„Reproducere cît mai exactă“ ? „Estetică“ ? Biata estetică ! Eminescu spune delicat : „Să cer un semn ?“ Scurtu+Lovinescu bagă degetele-n suflet : „Să-ți cer... ?“ Afară de asta, „să-ți cer“ e și cacofonic ; *țce*.

Ultimul vers al *Despărțirii* Eminescu l-a voit (și în *Convorbiri* și-n manuscris) :

Și nu mai știi de mine, că nu m-oi ști nici eu.

D. Lovinescu l-a falsificat :

Să nu mai știi de mine, cum nu m-oi ști nici eu. **

În *Scrisoarea I*, Eminescu zice :

Doar ceasornicul urmează *lung*-a timpului cărare,

adică : *a timpului cărare lungă*.

, D. Lovinescu „controlează *Convorbirile*“, dar editează ca în Scurtu :

Doar ceasornicul urmează *lunga* timpului cărare.

* Ca în ediția Maiorescu.

** Asa e în ed. Maiorescu.

Și tot așa mai jos când schimbă versul :

Lună, tu *stăpîn*-a mării, pe a lumii boltă luneci

în :

Lună, tu, *stăpina* mării etc.

D. Lovinescu (dacă... „a controlat *Convorbirile*“) n-a văzut nuanța, n-a înțeles că nu degeaba Eminescu încunjură pe *lunga* și pe *stăpina*. *

Mai jos, Eminescu scrie :

Cîte țărături înflorite, ce palate și cetăți,
Străbătute de-al tău farmec, ție singură-ți arăți !

Lui d. Lovinescu nu i-a plăcut, și a înlocuit pe și prin *ce* :

Cîte țărături înflorite, ce palate, ce cetăți...

transformînd, prin eliminarea lui *și*, stilul poetic în stil retoric — și creînd cacofonia : „*ce* cetăți“. (Ba încă precedată de un alt *ce* de la „ce palate“...) „Reproducerea cît mai exactă“ și — mai ales — „principiul esteticului“... (Schimbări la fel, și cu același efect retoric, a făcut d. Lovinescu și aiurea, de pildă în *Departate sunt de tine*... : „avere-mi de-amor, de frumuseți“, în loc de : „averea-mi de-amor și frumuseți“).

Mai jos, Eminescu spune :

Iară altu-mparte lumea de pe scîndura tărăbii
Socotind cît aur marea poartă-n *negrele-i* corăbii.

D. Lovinescu corectează :

Socotind cît aur marea poartă-n *negrele* corăbii.

Probabil că d-lui Lovinescu i s-a părut acel *i* de prisos și a „ameliorat“ după Scurtu.

Mai jos, Eminescu spune :

În acea nemărgenire *ne-nvirtim* uitînd cu totul
Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată

D. Lovinescu corectează :

---

* Așa sînt în ediția Maiorescu.

În acea nemărgenire ne-nvelim, uitînd cu totul etc.
(nici măcar învălim, cum ar fi zis Eminescu).

În loc de :

regi, oșteni și învățați

d. Lovinescu editează :

regi, oșteni și împărați

Această stupidă umplutură — „împărați“ urmînd după „regi“ —, această... clasificare a ocupațiilor ome-nești e luată din ediția Șaraga, căci d. Lovinescu e un adevărat *vacuum-cleaner*, care adună gunoiul din toate edițiile.

În această *Scrisoare I* mai sînt multe alte falsificări, unele indicate atunci cînd am discutat falsificarea limbii, altele pe care nu le mai relevăm. Și, ca să fie complet, d. Lovinescu nu respectă nici măcar împărțirea în capi-tole a versurilor făcută de Eminescu.

Ce are d. Lovinescu cu această *Scrisoare I*? De ce o ciopîrțește și o pocește? Ce scandal e acesta?

Ce-ar spune cel mai mic poet viu cînd un editor și-ar bate joc de el cu atîta persistență? Își poate ima-gina cineva violența „scîrbei“ cu care Eminescu ar privi pe d. Lovinescu „corectîndu-i“ versurile și introducînd în ele ineptii?

Scrisoarea II e falsificată în fondul ei. Falsificarea durează de mult. Această *Scrisoare* până astăzi nu a fost pusă la îndămîna cetitorilor așa cum a voit-o Eminescu. De unde urmează că d. Lovinescu cel real nu putea face mai bine decît ceilalți editori. Dar d. Lovinescu se crede (și ucenicii săi îl cred) un critic adevărat și un estetician extra. *Acestui* imaginar domn Lovinescu i s-ar fi putut cere să descopere adevărata *Scrisoare II*.

Căci întreb, la *ce-am* începe *să-ncercăm* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă?
Acea tainică simțire, care doarme-n a ta arfă,
În cuplete de teatru s-o desfac ca pe o marfă
Cînd cu sete caut forma ce să poată să le-ncapă,
Să le scrii, cum cere lumea, vro istorie pe apă?

La d. Lovinescu :

Căci întreb la *ce-aș* începe *să încerc* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă?

Acea tainică simțire, care doarme-n a *mea* harfă,
În cupletele de teatru s-o *desfac* ca pe o marfă ?
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le-ncapă ?
Să le *scriu*, cum cere lumea, vro istorie pe apă ?

Este evident că-n *Convorbiri* sînt greșeli de tipar : ori *caut* și *desfac* sînt greșite (în loc de *cauți* și *desfaci* *), ori *a ta* și *scrii* sînt greșite (în loc de *a mea* și *scriu*). Editorii, și după ei d. Lovinescu, au corectat pe *a ta* și pe *scrii*, adică au pus totul la persoana întâia. Și au mai făcut ceva (și i-a urmat, firește, și d. Lovinescu). Au pus la singular versul prim schimbîndu-l în :

Căci întreb la *ce-aș* începe să încerc etc.

Marele estetician d. Lovinescu (în plus istoric literar, critic și editor de „*clasici români*“) avea în față — dacă a „controlat mai ales *Convorbirile*“ — două versuri la persoana întâia și două versuri la persoana a doua. Deci jumătate și jumătate. Dar în favoarea persoanei a doua (cu funcțiune generală, impersonală) era versul prim (pluralul : „la *ce-ari* începe să-ncercăm în luptă dreaptă“ cu aceeași funcțiune) *.

Toate acestea nu i-au dat de gîndit d-lui Lovinescu că Eminescu *pornește* de la general pentru a trage concluzii individuale, și că deci corectarea greșelilor de tipar trebuia făcută în favoarea persoanei a doua ?

Eminescu se exprimă elegant și discret. Ar fi fost indiscret și lăudăros să zică : „Acea tainică simțire care doarme-n a mea arfă“ etc. — să vorbească de-a dreptul de simțirea lui tainică. Și atunci întrebuițează forma impersonală și generală, pentru a trage, apoi, concluziile personale : „Nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu“ și altele.

Dar textul de mai departe din *Convorbiri* și chiar din ediția d-sale putea ajuta pe d. Lovinescu — pe d. Lovinescu cel imaginar.

Încorda-voi a *mea* liră să cînt dragostea ? Un lanț
Ce se-mparte cu frăție între doi și trei amanți ?

---

* D. Murărașu găsește în ms. 2282 versiunea ultimă a lui Eminescu : „Cînd cu sete cauți forma ce să poată să te-ncapă Să le scrii cum cere lumea vro istorie pe apă ?“

Ce ? să-*ngîni* pe coardă dulce, că de voie *te-ai* adaos
La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos ?

Așadar, „*încorda-voi a mea* liră să cînt dragostea“
e la persoana întâia, dar imediat schimbă persoana, în-
trebuințează persoana a doua cu funcțiune impersonală :
„Ce ?, să-*ngîni* pe coardă dulce, că de voie *te-ai* adaos /
La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos ?“ — adică
că ai intrat de voie în rîndul bărbaților înșelați de
femeie ?

Era inteligent și indiscret să spună, despre el, la
persoana întâia :

Ce ? să-*ngîn* pe coardă dulce că de voie *m-am* adaos
la tagma bărbaților înșelați de femei ?

Mai departe, același lucru. Cînd și-aduce aminte de
anii de școală, Eminescu zugrăvește mereu grupul — co-
legii de clasă, clasa întreagă —, pentru a trage apoi
concluzii individuale.

Amețiți de limbe moarte etc.,

(*amețiți*, cum e în *Convorbiri*, nu *amețit* *, cum e la
d. Lovinescu, și care „*amețit*“ face să se creadă că „con-
fundam“, „ascultam“, „visam“, „știam“ etc. sînt la sin-
gular, cînd în realitate sînt la plural — dovadă „noi“,
„ne“, „vedem“ de mai departe — de unde urmează că și
„*Imi* plutea“ este greșeală de tipar în *Convorbiri* **).

Dar și d. Lovinescu cel real — muritorul de rînd,
ca și noi toți — putea face ceva. Putea să se ducă la
manuscris, și ar fi văzut că Eminescu lucrează în adevăr
cu persoana a doua și cu pluralul — cum am arătat
mai sus.

A te duce la manuscris nu însemnă ediție critică,
ci datoria de a da cetitorilor textul exact — chiar cînd
n-ai fi făgăduit solemn și fudul în prefață că-l dai exact
și respectînd „principiul esteticului“ și chiar cînd nu
ți-ai întitula edițiile : „Biblioteca clasicilor români“. O
ediție care nu dă textul exact nu are nici o scuză.

Trec peste alte falșificări din această *Scrisoare II*
— dar nu mă pot opri să nu relev „scîrțierea din con-
deie“ (copiată din Scurtu), în loc de „scîrțierea de con-

* Așa e în ediția Maiorescu.

** Ipoteză neîntemeiată

deie“ a lui Eminescu. „Scîrțirea din condeie“ e ca și scîrțirea din ușă, ca și scîrțirea din car, în loc de scîrțirea de ușă și scîrțirea de car, căci condei, ușă, car sînt subiecte ; ele scîrție...

Trec peste multe greșeli și din *Scrisoarea III* și mă opresc asupra următoarelor, caracteristice pentru talentul cu care d. Lovinescu culege de oriunde tot ce poate falsifica textul lui Eminescu.

La d-sa Baiazid spune lui Mircea :

— *Ai venit să mi te-nchini*

Să nu schimb a ta coroană pe o ramură de spini.

A existat odată în ediția Socec acest „*Ai venit*“, dar imediat la altă ediție și la toate cele următoare a fost corectat prin „*Am venit*“ — cum e în Eminescu. (Cum de a absorbit d. Lovinescu și această greșeală ?) Doar Mircea răspunde :

— *Orice gînd ai, împărate, și oricum vei fi sosit* —

ultimele cuvinte raportîndu-se la „*Am venit*“ al lui Baiazid.

În altă parte, editează d. Lovinescu :

Toți se scutură aicea și formează patrioții,

în loc de „se scurseră“, copiind o greșeală de tipar din ediții foarte vechi.

În *Scrisoarea IV*, d. Lovinescu copiază cu entuziasm ediția Scurtu.

La d. Lovinescu e :

...după geamuri se vîd * numa

Lungi perdele încrețite, care scînteie ca bruma

acolo unde Eminescu spune frumos („estetic“) :

...după geamuri tremur numa

Lungi perdele etc.

Eminescu spune „*Cupido, un paj șagalnic*“, nu „*Cupidon*“ * , ca la d. Lovinescu (după Scurtu). Aiurea (*Pajul Cupidon*) Eminescu a pus „*Cupidon*“. Dacă aici a pus „*Cupido*“, a avut motivele lui — poate conștiente, poate subconștiente.

---

* Așa e în ediția Maiorescu.

Eminescu spune : „Setea liniștei eterne care-mi sună în urechi“ — nu *la* urechi“, ca în d. Lovinescu. Sună *la* * urechi ? ! Ce „estetică“ e asta ?

Eminescu spune : „Vechiul cîntec mai *străbate* cum în nopți isvorul sare“ — și nu „mai *pătrunde*“*, ca în d. Lovinescu, și care nu are nici un înțeles.

Eminescu spune : „*Altfel* șuieră și strigă, scapără și rupt răsună“ — nu „*Astfel* șuieră și strigă etc.“, cum spune d. Lovinescu stricînd totul, căci prin acel *altfel*, Eminescu exprimă opoziția dintre două stări radical deosebite. (Aici cred că e original ; „ameliorarea“ e a d-sale, n-o văd în Scurtu, și nici aiurea.)

În *Pe lîngă plopul fără soț*, d. Lovinescu scrie :

Ai fi trăit în veci de veci
Și rînduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț !

Un chip de-a pururi adorat,
Cum *numai* au părechi
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechi.

Semnul de exclamație după „măreț“ și „numai“ (în loc de „nu mai“) arată că d. Lovinescu n-a înțeles ce vrea să spună Eminescu aici.

Am vorbit aiurea de înțelesul acestor strofe. Nu mai revin. Atrag atenția (ceea ce n-am făcut atunci) asupra altor locuri din Eminescu, unde el întrebuițează verbul a *înmărmuri* sau *mărmuri* ca verb transitiv într-un înțeles special, aproape de înțelesul primitiv. În *Inger și demon* : „o cruce mărmurită“. (Aici înțelesul e pur material, de aceea e „mărmurit“.) În *Geniu pustiu* : „După ce îmi propusesem să înmărmuresc figura sa cea frumoasă în vreo nuvelă a mea“ (aici verbul e luat în accepția din *Pe lîngă plopul fără soț* — unde înțelesul este a eterniza, cum se eternizează în marmură, a ridica o statuie — păreche zinelor vechi).

Cu *Luceafărul*, d. Lovinescu a făcut o operație nouă — dar nu știe ce-a făcut —, fiindcă operația a făcut-o Scurtu.

* În ediția a doua Maiorescu.

Există două variante ale acestei poezii. Una din *Almanahul „României june“* din 1883, alta în ediția I Maiorescu, 1884. Iată deosebiriile : în loc de versul : „Ia dut' de-ți vezi de treabă“ din *Almanah*, la Maiorescu e : „Ia las', cată-ți de treabă“. În loc de : „Pe negre vițele-i de păr“ din *Almanah*, la Maiorescu e : „Pe vițele-i negre de păr“. Strofa „Ei numai doar durează-n vînt...“ din *Album* la Maiorescu lipsește. Strofa :

Iar tu, Hyperion, rămîi
Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu de-ntîi
Să-ți dau înțelepciune ?

din *Almanah*, la Maiorescu e astfel :

Iar tu, Hyperion, rămîi
Ori unde ai apune,
Tu ești din forma cea dintîi,
Ești vecinică minune.

În sfîrșit, trei strofe care urmează, în *Almanah*, după cea de mai sus (strofele : „Vrei să dau glas“ ; „Vrei poate-n faptă“ ; „Îți dau catarg lîngă catarg“) lipsesc la Maiorescu.

Varianta din ediția Maiorescu e superioară variantei din *Almanah*, căci „Ia dut' de-ți vezi de treabă“ nu e bine ; strofa „Ei numai doar durează-n vînt...“ nu e de primul rang în *Luceafărul* ; lipsind ea, strofa următoare („Ei doar au stele cu noroc“) capătă mai multă forță, concentrînd în ea contrastul dintre eternitatea Părintelui ceresc și a lui Hyperion și dintre vremelnicia oamenilor. Dintre cele trei strofe de după strofa : „Iar tu, Hyperion, rămîi“, numai lipsa uneia („Vrei să dau glas acelei guri“) este o pierdere reală din punct de vedere al frumuseței.

Eliminarea acestor strofe are mai multe avantaje estetice : dispar cele două strofe slabe ; se scurtează vorbirea Părintelui ceresc, care altfel e prea lungă. Și, în sfîrșit, suprimă *tranzacția* propusă de Părintele ceresc Luceafărului — și astfel, refuzul lui de a face muritor pe Luceafăr rămîne pur imperativ, categoric.

Dar tranzacția începe mai dinainte de aceste strofe. Începe în strofa imediat anterioară *din Almanah*, în strofa :

Iar tu, Hyperion, rămâi
Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu dintăi
Să-ți dau înțelepciune ?

La început — vezi manuscrisul —, versurile din urmă au fost : „*Vrei din cuvîntul meu dintăi — Să-ți dau înțelepciune ?*“ *

Așadar, *de aci* începeau întrebările — propunerile Părintelui ceresc —, dar Eminescu a schimbat, în manuscris, a șters pe „*vrei*“ și l-a înlocuit cu „*cere-mi*“, dar a uitat să șteargă semnul întrebării de la sfîrșitul strofei, cînd a trimis poezia la Viena pentru *Almanah*.

În sfîrșit, versurile :

Tu ești din forma cea dintăi
Ești vecinică minune,

cu care sînt înlocuite cele două versuri discutate mai sus, sînt mult mai frumoase decît cele înlocuite și înlocuiesc începutul tranzacției prin o nouă, scurtă și admirabilă caracterizare a Luceafărului.

În versiunea din *Almanah*, tranzacția (care în manuscris începe *tot* cu o propunere interogativă, ca și în strofele următoare), începe cu o propunere afirmativă — *Cere-mi* — urmînd imediat strofele interogative —, ceea ce e un defect, defect explicabil, cînd știm că Eminescu a dibuit, a corectat (a și uitat să șteargă semnul întrebării etc.).

Cui se datorește varianta din ediția Maiorescu ?

Strofele absente putea să le suprima Maiorescu.

Versul cu „*Ia dut*“, putea să-l schimbe Maiorescu. „*Vițe negrele-i de păr*“, de asemenea.

Dar cine a făcut versurile :

Tu ești din forma cea dintăi,
Ești vecinică minune ?

---

* Nu există această variantă în ms.

Maiorescu? E greu de admis că versurile le-a făurit el. Sînt versuri de mare poet. Nici un alt poet român, de oricînd, n-ar fi putut să le scrie.

Probabil că sînt de Eminescu.

Probabil că Eminescu a reluat *Luceafărul*, după publicarea în *Almanah*, și l-a corectat. (Și această a doua versiune corectată a avut-o Maiorescu cum a avut și cele 24 de poezii.) Poate l-a corectat chiar în urma observațiilor lui Maiorescu — căci *Almanahul* a apărut în april 1883 (vezi bibliografia pe mai a *Convorbirilor*), iar Eminescu a înnebunit la sfîrșitul lui iunie.*

Am spus acum doi ani că nu este exemplu ca Eminescu să fi corectat poezii după ce au fost publicate. Pe acest fapt mă întemeiam ca să susțin că poeziile — în formă *inferioară* — publicate în *Familia*, în 1883, n-au fost date *Familiei* de Eminescu, ci, fără voia lui, de amici ai lui. Pe-atunci nu cunoșteam o scrisoare a lui Maiorescu către d. Iacob Negruzzi, pusă la îndămina publicului în timpul din urmă.

Iată acea scrisoare, din februarie 1884 (dau fragmentul care interesează): „Ai văzut în ultima *Familie* poezia cu totul inedită a lui Eminescu? Poate ar trebui reprodusă în *Convorbiri* pentru totalitate. Este din cele 5 ce i le dase Eminescu lui Vulcan în primăvara trecută.“

E vorba, așadar, de poezia *Din noaptea...*, publicată în *Familia* în februar 1884.

Tonul scrisorii ne-ar îndreptăți să credem că Maiorescu știe sigur că Eminescu (*însuși*) a dat poezii lui Iosif Vulcan. Și cum acele poezii au forma inferioară (față cu aceleași poezii definitive), urmează că Eminescu le-a reluat și le-a corectat după ce le-a publicat în *Familia*. Prin urmare, a putut să facă același lucru și cu *Luceafărul*. Dar aceasta e o abatere de la tot trecutul său, căci, încă o dată, Eminescu până acum n-a mai corectat poeziile deja tipărite. La această întîmpinare s-ar putea răspunde că Eminescu acum se schimbase. Slavici ne spune că *înainte* de izbucnirea nebuniei Eminescu nu mai era omul dinainte. Poate că acum nu mai avea

---

* Însă poezia e reprodusă din *Almanah* în *Convorbiri literare* din august 1883 fără nici o schimbare. Modificările apar întîia oară în ediția Maiorescu.

voința de altădată. Pe de altă parte, Vulcan (care i-a publicat primele poezii) o fi insistat puternic să obțină versuri de la Eminescu, iar cit pentru *Luceafărul*, *Almanahul* nefiind o revistă în care o bucată poate apărea într-un număr ori altul, studenții din Viena or fi insistat să capete colaborare până la un termen hotărît, ca nu cumva *Almanahul* să apară fără ea — și astfel Eminescu (fost membru și aproape unul din fundatorii „României june“) să fi dat *Luceafărul* prea degrabă și să nu fi putut avea tot răgazul să-l cizeleze mereu, să stea destul în saltarul lui pentru această operație.

Toate acestea, dacă Maiorescu nu se înșală. Dacă chiar Eminescu în persoană a dat lui Vulcan poeziile.

Dar Maiorescu spune : „5 poezii“. Știm însă că *Din noaptea...* e a șaptea poezie a lui Eminescu publicată de Vulcan în timpul acesta — așa încît informația lui Maiorescu fiind greșită în acest punct, nu putem pune tot temeiul pe ea.

Prin urmare, întrebarea dacă Eminescu sau altcineva a făcut corecturile rămîne.

Un lucru e sigur : corecturile sînt făcute sau de Eminescu, sau de altcineva. *Tertium non datur*.

Dacă sînt făcute de Eminescu, orice editor trebuie să tipărească varianta din Maiorescu fără „dut“, fără cele 4 strofe, cu cele 2 versuri nouă etc. Dacă corecturile nu sînt făcute de Eminescu, atunci varianta din *Almanah* are prioritate, și nici un editor n-are dreptul să introducă în varianta din *Almanah* versuri din varianta Maiorescu, pentru că, în cazul acesta, acele versuri nu sînt de Eminescu.

Cînd d. Lovinescu, copiind pe Scurtu, introduce în varianta din *Almanah* versurile :

Tu ești din forma cea dintâi,
Ești vecinică minune,

din varianta Maiorescu, d-sa nu pune în ediția d-sale nici una, nici alta din cele două variante, ci petește *Luceafărul*, ia o variantă, îi coasă un petec luat din cealaltă variantă — și dă cetitorului un *Luceafăr* care cu siguranță, nu e acel voit de Eminescu — dă varianta Scurtu a *Luceafărului* — și crede că „reproduce exact“ și „estetic“.

Mă opresc aici cu cercetarea falsificărilor, căci n-am voit să fac inventariul lor, ci numai să exemplific procedeul d-lui Lovinescu.

Cred că din cele ce preced rezultă clar că ediția d-lui Lovinescu, în care d-sa a adunat greșeli din toate, și a mai adăogat și din propria-i inspirație, este inferioară tuturor celorlalte ediții.

Dar această ediție a fost menită să nu ocolească nimic din ceea ce poate fi o batjocură a operei și memoriei lui Eminescu.

Impietatea începe chiar de la cuperta cărții. D. Lovinescu a ținut să reproducă figura poetului, și a produs figura lui Eminescu de pe când era paralizic general. Figura aceasta e a omului care — cum spun contemporanii — avea fața bugetă și ochii stinși de boală, și care devenise deodată gras — efect temporar al paraliziei generale —, grăsime de care el suferea și se plîngea.

Figura acestui degenerat a pus-o d. Lovinescu în fruntea volumului. Sper că nu comitea această impietate dacă cunoștea biografia lui Eminescu. (Nu-i cunoaște nici textul, nici limba, nici viața — nimic!) Dar ignoranța nu este o scuză. Cine nu cunoaște un lucru nu se amestecă în el.

Și astfel, deși există o admirabilă fotografie a lui Eminescu de prin 1880, când el avea 30 de ani, când era în culmea vieții și a geniului, când compunea *Scrisorile*, *Luceafărul*, nemuritoarele elegii și vestitele articole din *Timpul* — din vremea când Eminescu a fost la maximum el —, o fotografie cu care (lucru rar în natură) figura omului corespunde așa de bine cu ideea pe care ne-o facem de autorul operei — d. Lovinescu reproduce totuși în fruntea poeziilor figura cu totul alterată a omului care nu mai era poet, a omului cu creierul pierdut! ¹

D. Lovinescu are natura fericită, d-sa crede că totul îi este posibil. Nu de mult a crezut că-i este posibil să scrie *Istoria civilizației române*. Acum îl văd că publică

---

¹ Dealtfel, aceasta este figura care apare mereu în gazete (de-acolo o fi luat-o și d. Lovinescu). Eminescu în sus, Eminescu în jos, marele Eminescu, statui, propuneri diverse de comemorări și glorificări („lustruindu-se pe ei”) — toți acești „eminesciani” nu cunosc nici figura adevărată a lui Eminescu. E și acesta un semn caracteristic al inculturii noastre.

edițiile tuturor scriitorilor și scrie despre toți scriitorii. Aflu că a editat și pe Alecsandri (edițiile nu le-am văzut). Într-un ziar am citit că a tipărit de curînd un volum cu studii despre Alecsandri și... Eminescu. Așadar îl studiază pe Eminescu... Cu Alecsandri cazul e poate și mai interesant. D. Lovinescu nu știe măcar ce a scris Alecsandri, dar îl editează și-l studiază. Că nu știe ce a scris nu e o figură de stil. D. Caracostea a arătat că d. Lovinescu nu cunoaște cuprinsul celebrului volum al lui Alecsandri *Poezia populară a românilor*, dar îi discută conținutul. D. Lovinescu însă a ținut să mai producă dovezi că nu știe ce a scris Alecsandri. D-sa a găsit în ziarul lui Asachi *Albina românească* o bucată în proză, *Monte di fo (Muntele de foc)* — neiscălită — și n-a știut a cui e. Ba, mai mult, a crezut că ar fi putut fi scrisă de Asachi! Dar *Muntele de foc* e o cunoscută bucată de Alecsandri, face parte din volumul lui de *Proză*. D. Lovinescu a dovedit așadar nu numai că nu știe ce a scris Alecsandri (pe care-l editează și-l studiază), dar că poate confunda scrișul unor oameni atît de deosebiți prin vîrstă, epocă, școală literară, cultură, talent, ideal, limbă etc., etc., ca Asachi și Alecsandri. (E mai grav decît dacă, cetînd o bucată de d. Galaction neiscălită — să zicem : *De la noi, la Cladova* —, într-o revistă a d-lui Rebreanu, i-ai atribui-o acestuia din urmă.) Încă o dată, d. Lovinescu este optimist. O dovadă strălucită de optimismul d-lui Lovinescu a dat-o și d. G. Zane — ca să mai cităm un exemplu —, cînd a dovedit că d. Lovinescu comenta o broșură, ca să caracterizeze revoluția de la 1848 din Moldova, neștiînd (o comenta, dar n-o... cetise) că broșura e muntenească, relativă la mișcarea din Muntenia.

Aceste lucruri încadrează — și explică mai bine prin încadrare, căci se vede că e vorba de un sistem — ediția poeziilor lui Eminescu așa cum a confecționat-o d. Lovinescu.

D. Lovinescu zice în prefață că ediția d-sale nu e critică, de altfel, adaogă d-sa, ca toate edițiile scriitorilor pe care le publică. Nu știu cum sînt edițiile celorlalți scriitori. Dar aceasta, a lui Eminescu, e *critică*. E critică, pentru că d. Lovinescu a adunat în ea, cu multă sînguință, greșelile din celelalte ediții ale lui Eminescu, complectînd și d-sa, cînd nu a găsit destule greșeli la alții. Această „controlare“ (cum se exprimă singur) a tuturor edițiilor,

ca să culeagă greșeli, face din ediția d-lui Lovinescu o adevărată ediție critică. N-ar fi fost critică, ediția d-lui Lovinescu, dacă ar fi luat textul din *Convorbiri*. În acest caz, nu ar fi falsificat pe Eminescu — dar ediția ar fi fost o biată ediție ordinară, obișnuită, de duzină —, și nu critică, cum este.

Acest articol nu l-am scris în contra d-lui Lovinescu — în contra d-lui Lovinescu nu scrie nimene atât de lung —, ci *pentru* Eminescu. Este ceva cumplit de respingător în îndrăzneala aceasta de a falsifica mereu opera nefericitului poet.

„Editorii, zice Caragiale, sînt liberi să tragă cite exemplare vor, să le vînză cum și cît le place, să profite de munca și de pe urma sârmanului pierdut cît pot, sînt liberi; să rămînă negustorul cinstit și cîștig bun să-i dea Dumnezeu; dar să stea la taraba lui și să nu se amestece a poci opera artistului...”

Și s-o lase mai încet cu „principiul esteticului”.

Post-scriptum. — După ce am dat la tipar articolul de mai sus, mi-au căzut în mînă *Povestirile* lui Eminescu, editate de d. Lovinescu. N-am cetit povestirile — le-am foiletat numai. Nu știu dacă d. Lovinescu a falsificat textul acestor povestiri cu același entuziasm ca și pe acela al poeziilor. Dar limba a falsificat-o.

Am cetit însă prefața d-lui Lovinescu. Nu e mare, dar e cuprinzătoare.

Și, mai întăi, o observație.

Știți că Eminescu avea aripi? În fotografia de pe cupertă (tot aceea a paralicului general) nu e prevăzut cu aripi. Dar avea.

În prefața *Poeziilor*, d. Lovinescu spunea că *Venere și Madonă* e cea dintăi „bătaie de aripă” a lui Eminescu. Am crezut, firește, că e una din acele figuri de stil, cu care d. Lovinescu își agrementează proza de vreo treizeci de ani încoace. Dar și în prefața *Povestirilor* d. Lovinescu vorbește de aripile lui Eminescu.

Povestirile, zise d-sa, sînt „foșnetul unor aripi care...” . Atunci nu mai e figură de stil, căci un scriitor așa de mare ca d. Lovinescu nu poate fi atât de sărac în invenție și atât de lipsit de simțul ridicolului, încît să repete aceeași figură de stil în două prefețe ale operei aceluiași poet. Mai ales cînd nici figura de stil nu e cine știe ce lucru. Dealtfel, eu am și găsit izvorul de unde d. Lovinescu a

aflat amănuntul biografic — și anatomic — că Eminescu avea aripi. E prefața (tot prefața !) lui Scurtu (...tot Scurtu) de la poeziile lui Eminescu (tot poeziile lui Eminescu). Scurtu zice : „Între anii 1870—1878 este vremea în care geniul său își întinde aripile-i puternice“.

Pentru ce d. Lovinescu nu citează izvorul de unde a luat informația despre aripile lui Eminescu ?

Și încă ceva.

Învinuiam mai sus pe d. Lovinescu că a pus pe coperța *Poeziilor* lui Eminescu figura omului degenerat. Dar acum văd că d. Lovinescu nici nu știe cum era Eminescu.

Vorbind de nuvela *Cezara*, în care eroul este călugărul Ieronim, d. Lovinescu zice :

„*Tînărul călugăr Ieronim* e proiecția idealizată a lui Eminescu însuși, așa cum apare în *Geniu pustiu*, în *Sărmanul Dionis* și, în genere, în întreaga sa operă poetică. «Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite și ochii lui albaștri străluceau pare că de putere și energie».“

Așadar, d. Lovinescu crede că Eminescu avea părul blond și ochii albaștri !!

Dacă d. Lovinescu ar fi înțeles textul din *Cezara*, ar fi văzut că figura pe care Eminescu o descrie cu „plete blonde“ și „ochi albaștri“ nu este a lui Ieronim (= „proiecția idealizată a lui Eminescu“), ci... a arhanghelului Mihail de pe pînza pictorului Francesco ! Pentru că cetitorul se va lăsa greu convins că d. Lovinescu e în stare să nu înțeleagă un text atît de simplu, voi cita pasagiul din *Cezara* :

„Ea (*Cezara*) s-apropie de tabloul acoperit c-o pînă, o ridică și se uită întru cît înaintase lucrarea *Căderei îngerilor*. Cu fața de o senină seriozitate întindea arhanghelul Mihail spada sa de foc în aer. *Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite și ochii lui albaștri străluceau pare că de putere și energie. Brațu-i se întinde spre haos... aripele lungi și albe etc.*“

Acest tablou avea să fie complectat cu figura demonului, urmărit de arhanghel. Pentru demon, pictorul alesese ca model pe Ieronim, care avea să pozeze de acum înainte. D. Lovinescu însă n-a înțeles nimic.

Și arhanghelul Mihail, cu care d. Lovinescu confundă pe Ieronim, și deci pe Eminescu, avînd aripi — iată încă

o confirmare pentru d. Lovinescu că Eminescu avea aripi.¹

Dar dacă d. Lovinescu nu înțelege textul, aceasta nu-l împiedecă să judece și să comenteze nuvelele lui Eminescu, și să nu-i placă :

Rele-or zice că sunt toate cite nu vor înțelege.

Dealtfel, d. Lovinescu este dintre acei intelectuali care nu-și pierd cumpătul nici în fața poeziilor lui Eminescu.

Cetiți articolele d-lui Lovinescu despre poezii de la ceaiurile d-sale literare și prefețele de la aceste ediții (și tot ce-a scris despre Eminescu) și veți vedea pe cine prețuiește mai mult. Numai o singură dată d. Lovinescu a recunoscut din plin geniul lui Eminescu : atunci când a comparat o poezie a d-lui Camil Baltazar cu *Mai am un singur dor* a lui Eminescu și cu *Miorița*. Toți admiratorii lui Eminescu îi vor fi recunoscători d-lui Lovinescu pentru marea onoare ce a făcut-o poetului *Luceafărului*.

D-lui Lovinescu nu-i place proza lui Eminescu, pentru că nu o înțelege și nu o simte. Dar d-sa, neștiind de ce nu-i place, dă firește, alt motiv.

Motivul e că Eminescu nu e sincronist, nu satisface pe „cetitorul modern deprins cu altfel de literatură“ sau — altă variantă — „pe cetitorul deprins a cere prozei alte moduri de expresie“.

D. Lovinescu (adică „cetitorul“ de mai sus) reproșează lui Eminescu că „nu știe crea pe dinlăuntru un om cu o psihologie determinată și nu-l poate, *mai ales*, planta în mijlocul unei ambiante sociale cu raporturi multiple de existență“. Cu alte cuvinte, d. Lovinescu îi reproșează romanticului subiectiv Eminescu că nu e realist obiectiv într-o nuvelă fantastică. Ba încă, reproșându-i că nu-și plantează eroii „în mijlocul unei ambiante sociale cu raporturi multiple de existență“, îi reproșează că nu-i ro-

---

¹ Toți eroii lui Eminescu sînt bruni, și demonul din *Inger și demon*, și Călin, și Arald, și Sărmanul Dionis, și „cavalerul“ din *Scrisoarea IV*, și *Luceafărul*. Acest erou brun — și eroina blondă —, concepție datorită probabil și experienței proprii —, realizează o concepție asupra amorului, în care bărbatul — brun — este pasiunea („Căci te iubeam cu ochi păgîni“), iar femeia — blondă —, sentimentalitatea ideală. Bărbatul — „demon“ Femeia — „inger“. Amor romantic — și contrast schopenhauerian. Toate acestea nu există pentru d. Lovinescu.

mancier, sau mai clar, d. Lovinescu reproșează unei nuvele fantastice că nu-i roman realist.

Și concluzia: *Sărmanul Dionis* este „neizbutit“ (Măiorescu spunea că *Sărmanul Dionis* e o „capodoperă“. Habar n-avea, bietul, ce prostie spune.)

D. Lovinescu așadar n-a înțeles că Eminescu nu trebuia să „determine“, „să planteze“, să etc. Că, dacă făcea așa într-o nuvelă fantastică, greșea. D. Lovinescu condamnă un gen, pentru că n-are însușirile altui gen.

Sărmanul Dionis este o lume fantastică, și tratată ca atare. Și trebuie judecat din acest punct de vedere, nu din punct de vedere realist. Din punctul de vedere al *Anei Karenin*, Shakespeare este un palavragiu în delir, iar Eminescu cel din *Sărmanul Dionis*, un nebun sadea.

Dar d. Lovinescu n-a înțeles cât adevăr — transfigurat —, cât „realism“ este, totuși, în *Sărmanul Dionis*, ca-n orice adevărată operă de artă.

D. Lovinescu n-a înțeles că *Sărmanul Dionis*, deși poem filozofic în proză, este autobiografia morală a lui Eminescu, iar prin caracterul de generalitate pe care-l are orice operă de artă, este în același timp și portretul, idealizat, al intelectualului romantic în genere: sensibilitate, imaginație, reflexivitate exagerată, deficit în voință, nemulțumire de realitate, solitarism, refugiere în amor, în natură, în trecut și în fantazie.

Și n-a înțeles că lipsa de „determinare“, de „ambianță cu raporturi multiple“ de care-l acuză (?) pe Eminescu, este aceeași lipsă de „determinare“ din poezia în versuri a lui Eminescu, este aceeași abstractizare și generalizare care face ca poezia lui Eminescu să fie concentrată, universală și durabilă.

D. Lovinescu, apoi, n-a înțeles că *Sărmanul Dionis* este capul de coloană al unei întregi literaturi: *Trubadurul* liricului Delavrancea (cu puțină „determinare“), *Dan* al realistului Vlahuță (cu „determinare“) etc., etc.

Pentru d. Lovinescu, *Sărmanul Dionis* nu interesează decât „prin materialul psihologic al poetului și pentru studiul formației lui artistice. În al doilea rînd, interesează prin valoarea expresiei. Stilul e de altfel pe alocuri nesigur și neîngrijit...“

Așadar, d. Lovinescu n-a înțeles că *Sărmanul Dionis* este prima operă românească de proză în stil „artist“. N-a înțeles că e prima operă de proză românească și una

din puținele și până azi în care fiecare fragment e realizat ca valoare proprie de artă, fără pasagii ori măcar tranziții de reportaj.

N-a înțeles că e prima — și ultima — operă de artă în care limba românească a fost supusă celui mai greu examen : acela de a exprima în forme sensibile o concepție filozofică.

D. Lovinescu n-a înțeles — și n-a spus cetitorilor săi — ce minune — cea mai mare minune din istoria literaturii române — e acest *Sărman Dionis* scris la 1870 de un tânăr de douăzeci de ani, fără liceu.

Că *Sărmanul Dionis* are și defecte e sigur. Ce operă nu are defecte ?

Dar d. Lovinescu n-a înțeles nici tema din *Sărmanul Dionis*.

D. Lovinescu crede că visul lui Dionis e un vis ca toate visele — ca toate visele cu vis în vis. „Totul nu fusese decât un vis“, încheie d. Lovinescu.

Dar n-a băgat de samă d. Lovinescu că la întrebarea lui Pogor dacă Dionis visează, Eminescu răspunde „cu convingere : *Da și nu*“ ?¹ * Dar nu s-a întreat d. Lovinescu pentru ce Eminescu, la sfârșitul nuvelei, când pune el însuși întrebarea dacă a fost un vis sau nu, citează din Théophile Gautier cuvintele : „Nu totdeauna sîntem din țara ce ne-a văzut născînd etc.“ ?

Dar dacă e un vis ca toate visele, atunci ce nevoie are d. Lovinescu de filozofia lui „Kant“ ? Crede d-sa că Eminescu, ca un „realist“ oarecare, a voit să arate că Dionis, gîndind sara la filozofia lui „Kant“, a visat noaptea un vis provocat de acele gînduri ? Cum un geolog s-ar fi visat în perioada glaciară dacă ar fi gîndit sara geologie ? D. Lovinescu a cetit undeva că nuvela aceasta ilustrează o filozofie. A văzut acolo și numele lui Kant. Și a copiat... Și nici acest „Kant“, adăogat la cuvintele lui Gautier citate de Eminescu și la declarația, „cu convingere“, a lui Eminescu că ceea ce se petrece cu Dionis e vis și nu e vis — nimic nu l-a pus în îndoială ?

Și, în sfîrșit, pentru ce „Kant“ ?

---

¹ G. Panu, *Amintiri de la „Junimea“*, în paragraful... citat de d. Lovinescu. [Capitolul *Sărmanul Dionis*.]

* Relațiunea lui G. Panu e imaginară. N-a luat parte la ședința în care Eminescu a citit nuvela.

Pentru că d. Lovinescu nu cunoaște filozofia lui Kant. „Natura meditațiilor metafizice ale lui Dionis, zice d. Lovinescu, era de pură esență kantiană ; simple categorii ale minții omenesti, timpul și spațiul n-au o existență obiectivă ; tot ce se întâmplă, se întâmplă în noi, iar lumea e o creațiune individuală ; tot ce a fost, sau va fi, poate, după voință, exista oricînd, așa că, prin anumite mijloace, oricine reușește să se proiecteze și să trăiască în trecut sau în viitor.“

Deodată o începe rău d. Lovinescu. D-sa nu știe ce sînt categoriile. Spațiul și timpul nu sînt „categorii“. (Cum ar putea fi categorii ?) Problema categoriilor e o problemă de „Logică transcendențială“. Spațiul și timpul sînt o problemă de „Estetică transcendențială“. Ele sînt formele pure ale sensibilității, și nu categorii.

„Tot ce se întâmplă se întâmplă în noi, iar lumea e o creație individuală“, nu este metafizică de esență pur kantiană, cum crede d. Lovinescu. Kant a combătut vehement ca o aberație această „metafizică“. Vezi argumentarea lui împotriva lui Berkeley.

Combi-nația de mai sus a d-lui Lovinescu nu este metafizica nimănui.

De ce nu-l lasă d. Lovinescu în pace pe Kant¹ ?

Dar d-lui Lovinescu nu-i place nici *Cezara*. În realitate, nu știu ce nu-i place, căci *Cezara* nu o înțelege. Nu-i place o închipuire a d-sale, pe care o botează *Cezara*.

Am văzut că figura, pictată, a arhanghelului Mihail a luat-o drept figura lui Ieronim, și deci a lui Eminescu. Acum ceva, dacă se poate, și mai de necrezut.

D. Lovinescu zice că Ieronim, ediție anticipată a *Luceafărului* devenit „nemuritor și rece“, e un om „nepăsător față de iubire“. Și aduce dovezi : fragmente din scrisoarea lui Ieronim către *Cezara*, în care el răspunde declarației ei de iubire : „Amorul este o nenorocire, și fericirea ce mi-o oferă, venin. Lasă-mă în mîndria și răceala mea.“

Dacă nuvela s-ar isprăvi aici (adică la începutul nuvelei), Ieronim ar fi „nemuritor și rece“ — deși pentru

---

¹ D. Lovinescu a citat adesea fudul numele lui Kant în sprijinul „teoriilor“ d-sale. Voi dovedi altădată că d. Lovinescu nici nu știe măcar despre ce vorbește Kant în *Critica judecării*.

un om „rece“ amorul n-ar putea fi „venin“. Deja acest „venin“ îi răpește „răceala“.

Dar scrisoarea aceasta i-o scrie Ieronim Cezarei cînd nici n-o cunoștea. Primise o declarație de amor iscălită Cezara — și atîta tot.

Peste o zi vede pe Cezara — așadar descopere pe autoarea scrisorii — și în convorbirea lor el îi spune : „Ai milă de mine... căci dacă vreodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aş muri de amor“. „Tu gîndești că eu nu te-aș pute iubi ? Te înșeli... Lasă-mi numai timp.“ „Și gîndesc cum că tot aş pute nebuni, iubindu-te.“ (Mai „nemuritor și rece“ și mai „nesimțitor față de iubire“ nici nu se poate !)

Ieronim scrie după aceea bătrînului pustnic Euthanasius că pictează mereu un cap de copilă și adaogă : „Simt că din ce în ce schițele se familiarizează cu inima. N-o iubesc. Nu. Adio, părinte.“ „O iubești, fătul meu, fără s-o știi“ — îi răspunde Euthanasius, căci pustnicul bătrîn înțelege din cîteva cuvinte ceea ce tînărul modernist d. Lovinescu nu înțelege din cinci pagini.

Cezara asediază pe Ieronim. „Îmi atinge genele [cu genele ei] și mă-nfioară pîn-in tălpi“, cugetă Ieronim. „Atunci nu mai văd ce frumoasă e... o negură îmi întunecă ochii... atunci aş omorî-o.“ Și d. Lovinescu crede că Ieronim e „nemuritor și rece“ și „nepăsător față de iubire“.

Pustnicul ar înțelege mai bine de ce „nesimțitorul“ Ieronim „ar omorî-o atunci“ pe Cezara.

Cezara, într-o grădină, noaptea pe lună, se apropie de Ieronim și-l atinge cu corpul : „Ah, te iubesc !... țipă el apăsător... te iubesc !“ („Nemuritor și rece“, „nepăsător față de iubire !“)

„El o strînse cu atîta putere, încît se-nclăstase amîndoi într-o îmbrățișare lungă și nervoasă. Apoi el recăzu obosit de-o simțire nemaicunoscută pe spata bancei, își închise ochii și-și lăsă capul pe acea spată.“

Culmea „răcelei“ și a „nesimțirii față de iubire“.

D. Lovinescu o fi crezînd că Ieronim o iubește pe Cezara întru Hristos și cade în nesimțire de iubire creștinească.

Ieronim ucide pe Castelmare și e nevoit să fugă din oraș. Trăiește într-o insulă paradiziacă. Umblă gol. Cezara nu mai știe nimic de Ieronim. Se retrage la o minăstire.

Adesea se scaldă în mare. O dată ajunge la insula lui Ieronim, firește goală. Se întâlnește din întâmplare.

„Cezara! strigă el, cuprinzînd-o în brațele lui“. „Tu ești? *chiar tu?* etc.“ — și autorul pune un rînd de puncte — și isprăvește nuvela.

Eu nu credeam că, mai ales în vremurile astea postbelice, poate exista o domnișoară atît de inocentă încît văzînd că doi tineri goi se prind în brațe — și autorul pune un rînd de puncte — să-și închipuie că acest rînd de puncte însemnă că cei doi tineri goi s-au încleștat în brațe ca să cetească împreună „Biblioteca clasicilor români“.

Pe urmă urmează „critica estetică“: d-lui Lovinescu nu-i place, firește, *Cezara*.

Printre *Povestirile* acestea ale lui Eminescu, editate de d. Lovinescu, pe lîngă *Făt frumos din lacrimă*, *Sărmanul Dionis* și *Cezara*, pe care d. Lovinescu le analizează în *Introducere* — mai există și schița *La aniversară!*

Pentru ce d. Lovinescu nu-i consacră nici un rînd de „analiză“, cînd celorlalte trei le-a consacrat cîte un capitol separat fiecareia? (Pe *Făt-frumos din lacrimă* nici nu era nevoie să-l mai analizeze, ca să ne probeze că nu e scris în stilul basmelor: o vede oricine!)

De ce nu spune nimic de povestirea *La aniversară?*

Probabil pentru că e mică, numai cîteva pagini. O dată, într-o societate unde era și Caragiale, venind vorba de un poet puțin productiv, dar veritabil — nebăgat în seamă de critici, Caragiale izbucni: „Mă, pune un Rembrandt mic într-o vitrină și nimene n-o să se oprească. Pune un tablou de-un metru de... (aci numele unui foarte cunoscut pictor român, lipsit de talent), și toată lumea o să admire!“

La aniversară este o schiță admirabilă: observație, psihologie, umor, delicatete, compoziție, stil, limbă. Cronologic, e prima schiță psihologică din literatura română. Din punct de vedere estetic, nu există alta superioară ei. Căci în orice gen a scris Eminescu — poezie, nuvelă, sociologie, politică, polemică, critică —, a dat operă de primul rang. Unde punea el mîna, punea și Dumnezeu mila.

Dar d. Lovinescu nu s-a oprit la vitrină din cauza dimensiunii reduse a tabloului!

Un lucru însă am admirat la d. Lovinescu : ușurința cu care se mișcă în literatura universală, când înșiră izvoarele străine ale *Sărmanului Dionis*.

Anunță de la început chiar : „Proza lui Eminescu... este... după cum vom vedea, supusă tuturor influențelor romantismului german al epocii, azi anacronic“¹.

Și-n adevăr, d. Lovinescu vede influențele și împreună cu d-sa le vedem și noi.

„Dionis, acest fiu spiritual al romantismului german, al lui Novalis și al lui Hoffmann mai ales...“ „Ca un alt Faust...“ „Ca un alt Mefisto, Ruben îl învață...“ „Ca un alt Peter Schlemihl...“ „Novalis prin *Heinrich von Ofterdingen*...“ „Goethe i-a sugerat creația meșterului Ruben...“ „Chamisso prin *Peter Schlemihl* i-a sugerat desfacerea umbrei de erou.“

„Ca un alt“ — „Cu un alt“ —, cu ce ușurință și cu ce eleganță dezinvoltură se mișcă d. Lovinescu în literatura comparată.

Am avut impresia că, afară de studiile d-lui Drouhet despre izvoarele franceze ale lui Alecsandri, nu există în literatura română un studiu mai excelent de literatură comparată.

Dar... dar admirația noastră n-a ținut mult. Sunindu-ne mereu prin cap frazele elegante : „Ca un alt“, „Cu un alt“ — ne-am adus aminte deodată de... un alt critic — de articolul d-lui Sanielevici intitulat *Sărmanul Dionis*. L-am căutat și l-am cetit, și-am... văzut că văzusem de mult ceea ce d. Lovinescu ne anunța că „vom vedea“ în introducerea sa.

Să orînduim în ordine alfabetică izvoarele lui *Sărmanul Dionis*, după d. Lovinescu și după d. Sanielevici, punînd la un loc autori, opere și personaje.

După d. Lovinescu :

Chamisso, *Faust*, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Novalis, *Heinrich von Ofterdingen*, *Peter Schlemihl*.

După d. Sanielevici :

Chamisso, *Elixirul diavolului*, *Faust*, Goethe, Hoffmann, *Mefisto*, Novalis, *Heinrich von Ofterdingen*, *Peter Schlemihl*.

---

¹ Ne permitem o observație : d. Lovinescu, fiind „sincronist“, crede că și Eminescu era tot sincronist și că romantismul german pe care-l imita era al „epocii“, ceea ce nu este exact. Era „anacronic“ și pe-atunci.

Deosebirea stă în *Elixirul diavolului*, care e în plus (nu în minus!) la d. Sanielevici. Dar acesta e numele unei opere a lui Hoffmann. În acest detaliu n-a mai intrat d. Lovinescu. S-a mulțumit cu „Hoffmann“.

Așadar, tocmai pe tocmai.

Dar pentru psihologia d-lui Lovinescu — și pentru psihologia „imitațiunii sincroniste“, în genere —, e interesantă următoarea filiațiune sau, cum s-ar zice, geneză :

D. Sanielevici zice :

„Novalis, cel mai exaltat și mai subiectiv dintre romantici, al cărui bizar roman, *Heinrich von Ofterdingen*, pare a se pretrece în altă planetă...”

D. Lovinescu, care utilizase deja pe Novalis al d-lui Sanielevici când a fost vorba de influența generală a romantismului german —, nu lasă nici fraza de mai sus a d-lui Sanielevici neexploată : „Novalis, prin *Heinrich von Ofterdingen*, zice d. Lovinescu, i-a sugerat poetului ideea unei vieți posibile în *altă planetă*“.

Așadar, o impresie a d-lui Sanielevici i-a sugerat d-lui Lovinescu că Novalis i-a sugerat lui Eminescu...

E un adevărat cadril de „sugestii“ !

Rezultatul : Eminescu își aduce eroul în altă planetă, pentru că d. Sanielevici a avut impresia că romanul lui Novalis pare a se petrece în altă planetă...

D. Sanielevici e o ineputabilă mină, pe care o exploatează — prin expropriere forțată și fără despăgubiri — d. Lovinescu.

Tot capitalul din care trăiește d. Lovinescu de douăzeci de ani încoace — „ideile“ d-sale despre țărănim, despre sămănătorism, despre „reacționarismul rural“, despre poporanism etc. — este avutul d-lui Sanielevici, expropriat de d. Lovinescu.

Interpretează d-lui „distructiv“ pe d. Sanielevici la ceaiurile d-sale literare, dar aceasta nu-l împiedică să tragă cu coada ochiului la musafiri și, când aceștia sînt mai ocupați cu ceaiul și fursecurile, să prindă între degetul cel mare și inelar cîte o teorie „antițărănistă“ a d-lui Sanielevici și s-o arunce în mineca surtucului pentru viitoarele d-sale studii de istorie, filozofie, sociologie, estetică ș.c.l.

Căci d. Lovinescu nu poate să nu copieze. Natura sa îl condamnă la copiat, natura sa pasivă, feminină, dar de-o curioasă feminitate, căci ceea ce reproduce d-sa este

egal cu ceea ce a primit. Această apucătură naturală d-sa o erijează în concepție asupra vieții. (S-a zis de mult că „filozofia este expresia temperamentului“.) Pentru d-sa totul e imitație pură, copie, plagiat : organizările politice, ca și literaturile. D-sa numește „sincronism“ această curioasă reproducere feminină fără participare personală.

Și „sincronizează“ mereu, pe Scurtu, pe d. Sanielevici, pe cine găsește — și cu cât îl „sincronizează“ mai fidel, cu-atîta, din tactică, îi insultă mai tare.

...Aflu în ultimul moment că prefața minunată, pe care am analizat-o, a fost tipărită de d. Lovinescu în fruntea ultimului său volum de *Critice*...

Viața românească, nr. 5, 6, 1929

D. E. Lovinescu este vesel

D. E. Lovinescu a răspuns în *Rampa* și într-o revistă numită *Tiparnița literară** articolului meu, în care am probat — pe lângă multe altele — că textul lui Eminescu din ediția d-sale este în așa mod și în așa grad falsificat, încît această ediție este o adevărată profanare a operei lui Eminescu.

D. Lovinescu *nu neagă nici una* din cele vreo sută de falsificări relevate de mine și care constituie numai o parte din colaborarea d-sale cu Eminescu !

Răspunsul meu ar putea să se isprăvească aici...

Dar voi continua, căci d. Lovinescu își face un merit că a falsificat pe Eminescu și e foarte vesel.

E vesel, pentru că falsificările — zice d-sa — nu le-a luat din ediția Scurtu, cum am spus eu, ci de la „Maiorescu“. (Se va vedea pentru ce pun numele lui Maiorescu în ghilimete.)

Așadar, d. Lovinescu, care în prefața ediției d-sale asigură pe cetitori că a „controlat mai ales *Convorbirile*“ și că dă textul „în cadrele reproducerii cît mai exacte“, acum se arată foarte fericit spunînd acelor cetitori că

* *Tiparnița literară*, II, 1, XI, 1929 (Răspuns d-lui Ibrăileanu).

le-a dat textul falsificat cu ajutorul lui „Maiorescu“, în loc de textul adevărat al lui Eminescu din *Convorbiri*.

Dar ce câștigă Eminescu că a fost falsificat și înjosit cu ajutorul lui X, și nu al lui Y, și ce câștigă cetitorul dacă i se dă un text falsificat cu ajutorul lui X, și nu al lui Y pentru ca d. Lovinescu să fie atât de vesel? Și ce câștigă „tineretul școlar“ (pentru care zice d. Lovinescu acum, în răspunsul d-sale — *agravându-și vina* —, că a editat mai ales pe Eminescu), dacă acest „tineret“ va purta în minte toată viața un Eminescu falsificat cu ajutorul lui X, și nu al lui Y? Pentru ce atîta veselie?

Cînd cineva falsifică textul unui scriitor, și încă al celui mai mare scriitor național, și este nevoit a recunoaște că a falsificat și că și-a înșelat cetitorii atunci cînd le-a spus că le dă textul „cît mai exact“ — cel care face o faptă atît de urîtă ar trebui să fie mai puțin vesel, mai ales cînd aceste falsificări și mistificări le face cu ocazia unei afaceri pur comerciale.

Și dacă nu câștigă nici Eminescu, nici cetitorul, nici „tineretul școlar“, ce pierde eu, odată cu afirmarea mea că ediția d-lui Lovinescu este cea mai rea, rămîne în picioare?

Ce pierde, mai ales că, în articolul meu, am spus din capul locului că falsificările din ediția Scurtu, copiată de d. Lovinescu, sînt unele ale lui Scurtu, altele copiate de Scurtu din „alte ediții“?

Dacă falsificările din ediția d-lui Lovinescu s-ar mărgini la acele care sînt și în „Maiorescu“ și în Scurtu, d. Lovinescu le-ar fi putut lua din „Maiorescu“. Dar în ediția d-sale, pe lîngă aceste falsificări, sînt altele care există *numai* în Scurtu. Și atunci întreb pe orice cetitor: ce ediție a avut ca model d. Lovinescu? Ediția „Maiorescu“ sau ediția Scurtu?

Și-acum să vedem ce e cu „Maiorescu“. Cu alte cuvinte, cine e autorul ineptiilor din ediția Socec. Dacă autorul ar fi Maiorescu, nici Scurtu, nici d. Lovinescu n-ar câștiga nimic, căci falsificările neghioabe ar rămîne tot falsificări neghioabe, iar Scurtu și d. Lovinescu tot falsificatori. Dar în cazul acesta ar ieși rău de tot Maiorescu. Așadar, cele ce urmează sînt o apărare a lui Maiorescu.

D. Lovinescu spune în „răspunsul“ d-sale că falsificările le-a luat din ediția Maiorescu „apărută în timpul

vieții poetului“. Și e atât de fericit că falsificările le-a luat din această ediție, încît de la o vreme începe să vorbească latinește : „Oglinzile din rîu, strigă d-sa, sint ale lui Maiorescu *ipsissimus*“.

Să-mi arate d. Lovinescu unde a găsit ineptia aceasta și altele (ca „adevăr scaldat în minte“, „regi, oșteni și împărați“, „În orice om pe lume își face încercarea“ etc., etc.), ori cacofonii, (ca „ce palate, ce cetăți“, sau „să-ți cer un semn“ etc.) în ediția Maiorescu apărută în timpul vieții poetului ?

Cînd pune astfel de nerozii pe socoteala „ediției Maiorescu, apărută în timpul vieții poetului“, d. Lovinescu calomniază pe Maiorescu și-și înșală cetitorii.

Maiorescu a făcut cîteva schimbări în textul ediției preparată de el. Cu dreptul pe care și-l luase la *Convorbiri* — de a corecta ; cu dreptul maestrului față de tînărul scriitor ; cu grija de a corecta greșelile de tipar din *Convorbiri*, Maiorescu a făcut ce-a putut, cum l-a tăiat capul — căci pe vremea aceea nu avea manuscrisele poetului.

Caragiale l-a insultat pentru aceste corectări *. Caragiale a avut dreptate să-l atace, dar a fost prea aspru, căci, în orice caz, Maiorescu are circumstanțe atenuante și apoi, ceea ce a făcut, a făcut din dorința de a prezenta pe Eminescu cît mai bine.

Apoi, încă o dată, schimbările lui Maiorescu sint puține, și el, *Maiorescu, n-a introdus în text ineptii*.

Falsificările neroade încep să apară în ediții de după moartea „poetului“. Așa, de pildă, „adevăr scaldat în minte“ apare în ediția IV. „Oglinzile din rîu“, „În orice om pe lume își face încercarea“, „regi, oșteni și împărați“ etc., etc. nu le văd nici în această ediție, și nu știu în ce ediție posterioară au apărut, și nici nu mă interesează. Dacă neroziile acestea au apărut într-o ediție Socec posterioară ediției Șaraga, atunci „îngrijitorul“ ediției de la casa Socec, „băiat cult“, le-a luat din ediția Șaraga.

---

* În articolul *Două note* din volumul *Note și schițe*, 1892 („...pe cînd artistul era cu mîntea bolnavă, s-a făcut în opera lui publicată în volum îndreptări, purgări și omisiuni cu desăvîrșire arbitrar“).

Unele — ca „adevăr scâldat în minte“ — trebuie să fie greșeli de tipar¹. Și când d. Lovinescu exclamă vesel că ele sint... „*variantele* lui Maiorescu *ipsissimus*“, d-sa realizează una din cele mai comice situații cu puțință.

Știe orice cărturar din țara aceasta, afară de d. Lovinescu, că ediția Socec a devenit, cu fiecare retipărire, tot mai rea și a ajuns, la un moment, cea mai rea ediție a lui Eminescu.

Maiorescu nu era funcționar la Casa Socec, ca să facă mereu corectura edițiilor lui Eminescu, care se retipăreau. El a mai adăogat poezii în primele ediții, și atîta tot. Înțelege oricine că nici nu mai cetea edițiile nouă, deși se retipăreau — se retipăresc și azi — cu aceleași prefețe ale sale.

Desigur că nici schimbările făcute de Maiorescu n-au ce căuta într-o ediție actuală a lui Eminescu, cu atît mai mult într-o ediție în care editorul spune că a dat textul „cît mai exact“, „controlat mai ales după *Convorbiri*“ (și nu după ediția lui X sau Y). A pune însă în sarcina lui Maiorescu duiumul de falsificări grosolane din ediția Socec este nu numai o dovadă de ignoranță și de nepricepere, dar și o nouă impietate — o impietate față de Maiorescu —, după aceea de a falsifica cu grosolanii opera lui Eminescu.

Mă mir că nu s-a găsit printre ucenicii lui Maiorescu nici unul care să protesteze împotriva înjosirii maestrului, pe care-l cadelnițau cît a trăit. Și mă mir că în publicistica noastră tradiționalistă, naționalistă, eminesciană, nu s-a găsit nimene să protesteze împotriva falsificării, erijată în principiu, a textului lui Eminescu. Eminescianismul e o vorbă goală... Eminescu — un nume bun de exploatat pentru interese de gașcă.

Ori disprețuiesc acești domni pe d. Lovinescu? Dar aici nu e vorba de opiniile estetice, filozofice, sociologice și celelalte ale d-lui Lovinescu. E vorba de Eminescu.

Eu am făcut destul. Am denunțat falsificarea textului eminescian. Am ales ediția d-lui Lovinescu, pentru că conține cele mai multe falsificări, și în toate genurile. Analizînd ediția d-sale, am adăogat un capitol — pe care

---

¹ Într-o ediție a lui Eminescu în care sint amestecat, mi s-a dat o corectură perfectă, dar *mite* era zețuit *minte*. Tipografia schimbînd apoi litera, tipărind din nou coalele, găsesc iarăși *minte*! Zețarii cred că *mite* e o greșeală în manuscris.

trebuia să-l scriu în orice caz — la studiul despre edițiile lui Eminescu —, capitolul relativ la falsificările de text. Dacă n-ar fi apărut ediția d-lui Lovinescu, mai rea decât toate, aș fi ales ediția Scurtu pentru discuția falsificărilor de text — și în nici un caz ediția Socec, pentru că nu puteam discuta cu zețarii și cu corectorii casei Socec și pentru că ediția Scurtu are, în plus, falsificările lui Scurtu. Alegînd ediția d-lui Lovinescu, am ales compendiul cel mai bogat de falsificări : Maiorescu + Socec + Șaraga + Scurtu + Lovinescu — și cred că am făcut un serviciu publicului.

Era de datoria unui tradiționalist eminescian să intervieve — să intervieve măcar după „răspunsul“ d-lui Lovinescu. Nu în favoarea mea — eu încă n-am murit —, ci în favoarea lui Eminescu. Veselia d-lui Lovinescu că a falsificat pe Eminescu, și încă pentru uzul „tineretului școlar“ — căci falsificarea nu o neagă — nu i-a mișcat pe eminescianii tradiționaliști ?

În n-rul acesta n-am avut timp să răspund cum voiam. O voi face în alt număr — căci „răspunsul“ d-lui Lovinescu este o lungă și complicată încercare de a-și înșela cetitorii.

Acum, numai cîteva exemple, de probă :

D. Lovinescu zice caracterizînd articolul meu :

„Lipsa unei virgule¹ devine o impostură, căderea *inoportună* a unui *și*, o crimă², un *din* substituit unui *de*³, *negrele* în loc de *negrele-i*, *stăpîna mării*, în loc de *stăpîn'a mării*, *să nu mai știi de mine*, în loc de *și nu mai știi de mine* etc., într-un cuvînt, toate micile

Citez tot pe d. Lovinescu :

„*Din rîu* este versiunea lui Maiorescu ipsissimus.“

„*Negrele* e în ediția Maiorescu.“

„*Lunga și stăpîna* nu sînt din Scurtu, ci din Maiorescu.“

¹ D. Lovinescu își înșală cetitorii, căci nu l-am învinuit de lipsa vreunei virgule, deși puteam dovedi, cu ajutorul punctuației d-sale impusă lui Eminescu, că nu înțelege textul.

² Acea cădere „inoportună“, care face ca versul să fie schiop, nu e o „cădere“, căci e în Scurtu !

³ „Oglinzile *din rîu*“ !!

fatalități în care ușoara „Să nu mai știi de mine
inadvertență a copistului e din Maiorescu.“
colaborează cu fantezia tenace a zețarului etc.“

Așadar, din rîu, negrele, stăpîna, să nu mai știi, care cu un moment mai înainte erau greșeli de tipar, acum sînt versiunile lui Maiorescu (ba încă : *ipsissimus*).

Așadar, cînd scria cu atîta veselie fraza despre „fantezia tenace a zețarului“, d. Lovinescu știa că-și înșală cetitorii.

O altă încercare de a-și înșela cetitorii o face d. Lovinescu atunci cînd le spune că motivul pentru care am scris articolul din *Viața românească* este „ura“ mea împotriva d-sale, ură care m-a făcut să-l „pîndesc“ cîțiva ani — și acuma să-l atac. (Așa ? Apoi cînd „pîndești“ pe cineva ani întregi și te repezi la el înșamnă că, în sfîrșit, ți-a dat ocazia să-l „prînzi“. Nu ?)

D-l Lovinescu își înșală conștient cetitorii, căci d. Lovinescu știe bine că, dacă l-aș fi „pîndit“, aș fi cetit tot ce scrie, aș fi cetit așadar *Povestirile* lui Eminescu, editate de d-sa de mult (le-am cetit abia acum, după ce am văzut ce rîs și batjocură și-a făcut de poeziile lui Eminescu), aș fi descoperit de mult că nu înțelege *Cezara*, că nu cunoaște nimic din filozofia lui Kant, că plagiază pe d-l Sanielevici, și aș fi sărit din locul meu de „pîndă“, căci nu eram năzdrăvan să știu că o să falsifice mai tîrziu poeziile lui Eminescu, și să aștept. D-l Lovinescu știe toate acestea.

Știe bine că articolul meu despre ediția d-sale este al patrulea dintr-o serie. (Articolul despre ediția d-sale avea ca titlu : *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, și ca subtitlu : *Ediția d-lui Lovinescu*.) Așadar știe bine că nu e vorba de „pîndă“. Știe bine că trebuia să scriu despre ediția d-sale, odată ce am scris despre toate edițiile. Și știe atît de bine, încît... o spune singur :

„Premergătoare, zice d-sa, ne sosesc însă de cîțiva ani, lungi, interminabile articole, în care erorile de tipar sau micile variante de lectură a tuturor edițiilor existente sînt bombardate cu artilerie grea. În chip firesc i-a venit deci rîndul și ediției mele.“

Apoi dacă am atacat „toate“ edițiile, și dacă „în chip firesc i-a venit deci rîndul și ediției d-sale“, pentru ce înșală cetitorii dînd ca motiv al articolului meu „pînda“ și „ura“ împotriva d-sale ?

Și nu mă pot opri să nu constat că, și de data aceasta, cînd își înșală cetitorii, îi înșală nu numai *en gros*, ci și în detaliu : d. Lovinescu zice cetitorilor d-sale că articolele mele despre Eminescu (*anterioare articolului despre ediția d-sale*) publicate în ultimii ani se ocupă cu „erorile de tipar“ sau „cu micile variante de lectură“ ale edițiilor lui Eminescu. *Adevărul* e că în *acele* articole, pe care le cunoaște bine, căci le-a stors de tot ce i-a trebuit, nu m-am ocupat cu „erorile de tipar“ și cu „micile variante de lectură“, ci cu alte probleme, cu probleme foarte importante (pe care, dacă le-am rezolvat bine sau rău — e altă vorbă). *Adevărul* fiind acesta, ceea ce spune d. Lovinescu cetitorilor săi, ca să-mi deprecieze articolele („erori de tipar“, „mici variante de lectură!“), este un *neadevăr*, care în limba nemeșteșugită românească se numește „minciună“. (Definiția minciunii : un neadevăr, spus cu conștiință că a neadevăr și cu scopul de a înșela, pentru a trage un folos.)

Cît despre „ura“ mea — ca s-o înțeleagă —, d. Lovinescu să-și imagineze că d. Camil Baltazar ar fi murit (ferească Dumnezeu) și că cineva, ca să cîștige parale, i-ar edita poeziile, falsificîndu-i textul pas cu pas. Ce-ar simți și cum ar reacționa d. Lovinescu ? Ei bine, ceea ce e d. Camil Baltazar pentru d. Lovinescu este Eminescu pentru mine.

Și tot ca să înțeleagă „ura“ mea, îi amintesc d-lui Lovinescu cu ce ferocitate a urmărit d-sa pe un tînăr care a confundat o schiță a unui scriitor cu una a altuia. Pentru d. Lovinescu acel tînăr a devenit nici mai mult, nici mai puțin decît „simbolul necinstei profesionale“. Iar sancțiunea dictată de d. Lovinescu era izgonirea celui tînăr din „publicistică“.

Apoi dacă a confunda o schiță a unui scriitor cu una a altuia este o crimă atît de abominabilă (crimă pe care o comite și d. Lovinescu, cînd nu știe că *Muntele de foc* e de Alecsandri și-și închipuie că poate fi de Asachi ; cînd vorbește de conținutul broșurii revoluționare mun-

tenești *Cine sînt meseriașii**, pe care o cunoaște așa de bine, încît zice că e... moldovenească etc., etc.), cum se poate califica desfigurarea oribilă a operei lui Eminescu ? Și totuși, cu toată „ura“ mea, eu n-am spus că d. Lovinescu este „simbolul necinstei profesionale“ și că trebuie alungat din „publicistică“. Acum, băgați de samă : Omul care falsifică mereu și-și înșală mereu cetitorii are curajul de a vorbi de „necinste profesională“ și de izgonirea din „publicistică“ a altora !

O altă încercare de a-și înșela cetitorii o face d. Lovinescu atunci cînd, spre a bagateliza articolele mele anterioare despre edițiile lui Eminescu, pe care le-a stors de tot ce i-a trebuit (cu alte cuvinte, spre a deprecia ceea ce și-a însușit, pentru ca ceea ce și-a însușit să apară cît mai neînsemnat), spune cetitorilor d-sale că în acele articole eu dau o importanță exagerată unor „mărunișuri“ descoperite de mine, și anume : că ediția lui Maiorescu a apărut înainte de ianuar 1884 și că poezia *Nu mă înțelegi* a fost publicată în 1886, și nu în 1879, cum se credea până acum.¹

Aceste descoperiri, zice, spiritual, d. Lovinescu : „Au exact importanța descoperirii a 101 chibrituri într-o cutie în dauna alteia care conține numai 99“.

Dar cele „99 de chibrituri“ însemnă pentru mine — și d. Lovinescu o știe bine — că poeziile din ediția Maiorescu, adunate „de pe la persoane particulare“, nu sînt patru, cum se credea până acum, ci douăzeci și patru ; că poeziile, despre care nu putem ști dacă au fost destinate, toate, tiparului, nu sînt patru, ci douăzeci și patru ; în orice caz, cele „99 chibrituri“ pun întrebarea dacă Eminescu mai avea sau nu de schimbat ceva în acele poezii (douăzeci și patru, și nu patru), cînd le-ar fi dat la tipar ; că, dacă erau gata, trebuie să fie o cauză pentru care nu le dădea publicității. (Eu m-am încercat să dau o explicație, în articolele mele.) Și, mai cu samă, importanța celor „99 de chibrituri“ stă în faptul că aceste poezii fiind găsite de Maiorescu pe la persoane particulare, nefiind destinate tiparului, Eminescu nu poate fi

---

* De Ion Ghica.

¹ Cu un moment mai înainte, spunea cetitorilor că în aceste articole m-am ocupat cu „erorile de tipar“ și cu „micile variante de lectură“ !

învinuit de plagiat, dacă unele din ele, care sînt inspirate de scriitori străini, nu poartă, sub titlu, mențiunea care să indice autorul imitat. (Dacă d. Lovinescu ar stima pe Eminescu și dacă pentru d-sa plagiatul ar fi un vițiu urît — două ipoteze absurde —, cum ar apăra d-sa pe Eminescu de plagiat, fără ajutorul celor „99 de chibrituri“ ?)

D. Lovinescu *știe bine* — căci a cetit articolele mele și le-a stors bine de toate informațiile care i-au trebuit pentru ediția d-sale —, *știe bine* că descoperirea mea însemna toate acestea și că am dat-o ca atare — și cînd se face că nu știe își înșală cetitorii.

Și își înșală cetitorii și atunci cînd reduce tot la „99 de chibrituri“ descoperirea că poezia *Nu mă înțelegi* a fost publicată în 1886, și nu în 1879, cum se credea — căci d. Lovinescu *știe bine* din aceleași articole ale mele, pe care le-a utilizat pe tăcute, că, dacă *Nu mă înțelegi* e publicată la 1879, aceasta însămnă pentru mine că Eminescu cel sănătos și în culmea talentului putea publica o poezie fragmentară, monotona, slabă, așadar nu avea, nedezmîntit, simțul de autocritică; pe cînd, dacă poezia e publicată la 1886, cînd era nebun, atunci a publicat-o un nebun — ori, probabil, altcineva, „o persoană particulară“ — și autocritica lui Eminescu cel întreg rămîne nedezmîntită.

În al doilea rînd — și d. Lovinescu *știe bine* și aceasta —, eu am spus că dacă *Albumul* studenților, unde a apărut poezia, ar fi din 1879, cum se credea, aceasta ar dovedi că tinerimea era eminesciană încă dinainte de 1880 (căci studenții, pentru publicațiile lor de felul acesta, se adresează numai la cei pe care-i prețuiesc mult), ceea ce ar contrazice tot ceea ce se știe pînă acum cu privire la timpul cînd tinerimea devine eminesciană (adică după 1883, după ce Eminescu înnebunește și Maiorescu îi publică poeziile).

D. Lovinescu *știe bine* că toate acestea sînt în articolele mele, și cînd se încearcă să convingă pe cetitori că eu am dat aceste descoperiri ca niște simple restabiliri — seci — de date și că, dîndu-le ca atare, m-am și... mîndrit, d-sa își înșală conștient cetitorii. Și d-sa are o atît de mare încredere în prostia și ignoranța cetitorilor, încît îndrăznește să le servească următoarea... argumentare spirituală :

„Faptul, de pildă, de a fi tipărit o poezie într-un *Album* studentesc însemnă [pentru G. Ibrăileanu] intrarea lui Eminescu în conștiința «studentimii», după cum, de ar fi publicat-o astăzi în foiletonul ziarului *Dreptatea* ar însemna, probabil, intrarea lui în conștiința țărânimii române. Important și *mai ales logic!*“

Il vedeți? Face și spirit. Ba are nenorocirea să vorbească de „logică“!

Dar *Albumul* nu era o revistă la care trimite cineva colaborare. Pentru *Album* cereau studenții colaborare. Și cereau de la cei pe care îi prețuiau mult. Dacă *studenții* ar fi cerut lui Eminescu colaborare în 1879, ar fi însemnat că el era intrat deja în conștiința tinerimii. Dacă cei de la *Dreptatea* ar cere astăzi d-lui Lovinescu colaborare pentru un *Album* numai de 16 pagini, ar însemna că *cei de la „Dreptatea“* sînt lovinesciani (*nu țărâni!*), că *cei de la Dreptatea* prețuiesc mult pe d. Lovinescu. Pentru ce-și bate joc d. Lovinescu de cetitorii săi?

Dar întregul „răspuns“ al d-lui Lovinescu este o îndrăzneală încercare de a înșela pe cetitori, o încercare ofensatoare pentru ei. *A spera* că vei prosti pe cetitor până la așa grad încît să-l faci să se convingă că Eminescu nu are nici un drept asupra textului său și că, dacă l-ai falsificat cu ajutorul lui „Maiorescu“, aceasta însemnă că ai redat „*exact*“ textul lui Eminescu, este un act de curaj, care presupune un dispreț total pentru cetitor.

Este drept că d. Lovinescu ia oarecare măsuri, ca să fie mai sigur că-și va înșela bine cetitorii. Aceste măsuri, arătînd îndoiala d-sale asupra totalei prostii a cetitorului, sînt singurul omagiu pe care-l aduce acelor cetitori. Iată omagiul:

D. Lovinescu, citînd vorbele mele în *ghilimete* (așadar luîndu-și obligația să citeze exact), se dedă la operații de natura aceasta. Eu zic, de pildă:

„Eminescu imaginează pe fată spunînd (*și-n «Convorbiri», și-n manuscris*):

Singurică-n *cămăruță* brațe albe eu întinz.

Dar d. Lovinescu, pudic, ca și Scurtu, pune «*cămăsuță*» — îmbracă pe fata goală.“

D. Lovinescu citează vorbele mele și le pune în *ghilimete* așa:

„Eminescu imaginează pe fată spunînd :

Singurică-n *cămăruță* brațe albe eu întinz.

Dar d. Lovinescu, pudic, ca și Scurtu, pune «*cămășuță*».

Și, după ce citează așa vorbele mele, d. Lovinescu izbucnește vesel :

„În realitate, *cămășuța* nu e a lui Scurtu, ci a lui T. Maiorescu“.

Cum se vede, d. Lovinescu citează în *ghilimete*, dar șterge cuvintele mele : „în «*Convorbiri*» și în *manuscris*“.

Și nicăieri, în „răspunsul“ d-sale, nu se vede că eu am adus *mereu* ca mărturie *Convorbirile* și *manuscrisele*.

A simțit și d. Lovinescu că, dacă cetitorul d-sale ar vedea că Eminescu spune în *Convorbiri* altfel decît „Maiorescu“, acest cetitor s-ar trezi din hipnoză și și-ar spune : „Bine, bine, o fi spunînd așa «*Maiorescu*», dar poeziile nu sînt ale lui Maiorescu, ci ale lui Eminescu, și situația lui Lovinescu, care spunea că a controlat *Convorbirile*, e cam tristă“.

D. Lovinescu vorbește în răspunsul d-sale de niște chestii „pendinte“. Vrea să le videz ? Îi voi face plăcerea. Dar voi căuta să nu mai rămîie nimic „pendinte“ !

D. Lovinescu știe că până acum nu l-am luat în serios niciodată. Nu era pentru ce. Scobora pe ceilalți scriitori, ca să-i înalțe pe „moderniști“, mai toți musafiri ai ceaiurilor d-sale. Ei și ? Nu rezulta, de aici, nimic pozitiv, pentru nimene.

Dar acum s-au schimbat lucrurile. Acum s-a apucat să facă ridicoli pe scriitorii mari, desfigurîndu-le opera. (Aud că ceea ce a făcut cu opera lui Creangă — căci l-a „editat“ și pe el — întrece chiar ceea ce a pățit Eminescu.) Acum, da, a apucat calea cea adevărată ca să distrugă pe scriitorii „reacționari“. Cu critica estetică nu făcuse nimic. Pocindu-le opera, succesul îi este asigurat.

De-acum înainte îl voi lua în serios și îi voi face și plăcerea să dezgrop chestiile „pendinte“.

Dar n-ar fi rău să răspundă și d-sa articolului meu din *V.r.*, căci până acum n-a răspuns nimic, nici la ceea ce crede că a răspuns — pentru că a răspunde : „N-am falsificat cu ajutorul lui X, ci al lui Y“, nu este un răspuns, chiar dacă ar fi adevărat că falsificările sînt ale lui Y. Și nici cellalt răspuns — că ideile lui Kant nu sînt cele

ale lui Kant, ci acele ale lui Renouvier și ale neokantianului Eugen Lovinescu — nu este un răspuns.

Ca să nu mai fie nici o vorbă, iată la ce trebuie să răspundă d. Lovinescu *deocamdată* :

Este sau nu adevărat că tot ceea ce în ediția d-sale este nou — și bun — în comparație cu edițiile anterioare este luat din articolele mele din anii trecuți despre edițiile lui Eminescu ?

Este sau nu adevărat că a falsificat textul lui Eminescu : idei, limbă, măsura și ritmul versului și chiar economia unor poezii întregi ?

Este sau nu adevărat că d-sa nu știe ce este ortografia, când afirmă că d. Bogdan-Duică a păstrat ortografia veche a lui Eminescu (n-a păstrat ortografia ! a păstrat fonetismele) și când d-sa, schimbând limba lui Eminescu, a crezut și a anunțat pe cetitori că, *în deosebire de d. Bogdan-Duică*, îi „actualizează“ ortografia ?

Este sau nu adevărat că a pus în ediția d-sale un *Luceafăr* combinat de Scurtu ? *

Este sau nu adevărat că a pus în ediția d-sale poezia *Stelele-n cer* cu strofele pitrocite de Scurtu ** ?

Este sau nu adevărat că n-a înțeles nimic din nuvela *Cezara*, când a afirmat că într-un pasagiu — în care e vorba de o pictură — ar fi vorba de eroul nuvelei și deci de Eminescu ?

Este sau nu adevărat că, analizând nuvela *Sărmanul Dionis*, a spus că spațiul și timpul sint pentru Kant categorii ?

Este sau nu adevărat că a afirmat cum că inexistența obiectivă a realității este concepție de esență pur kantiană ?

Este sau nu adevărat că, în stabilirea izvoarelor străine ale nuvelei *Sărmanul Dionis*, a plagiat de la un capăt la altul pe d. Sanielevici ?

Și n-am răbdare să-i mai înșir acum tot ce are de probat. Dar d-sa să ia articolul meu și să probeze punct cu punct că are dreptate, pentru că fiecare din faptele amintite mai sus (ca și oricare din cele pe care nu le-am

---

* Scurtu are ca text de bază textul din *Almanah*.

** Poezia e în ms. pe trei coloane, începînd de la dreapta spre stînga, ultima fiind cea din mijloc. Scurtu a socotit coloana din mijloc drept a doua, de unde greșita orînduire a strofelor.

mai amintit) este infamant pentru d-sa. Dacă n-ar fi făcut decit *numai* să falsifice textul lui Eminescu, ori *numai* să plagieze pe d. Sanielevici, ori *numai*... și încă n-ar trebui să fie atit de vesel.

Așadar, să probeze pe toată linia, să nu îngaima ceva despre două-trei puncte și apoi să încheie că a răspuns, cum a făcut în *Tiparnița*, ori cum a procedat de pildă atunci cînd d. I. C. Filitti i-a făcut în *Convorbiri* un poemelnic de cîteva pagini cu ideile și descoperirile pe care d. Lovinescu i le-a plagiat în *Istoria civilizației române moderne*.

Și nici să facă cumva giumbușlucuri și să falsifice textele, cum i-i obiceiul. Omul care a falsificat pe Eminescu și se falsifică mereu chiar și pe sine însuși (de pildă, cînd își publică, în 1926, datîndu-le 1908, articole din 1908 întoarse pe dos — cu laude unde batjocurea, cu batjocuri unde lăuda), omul care-și înșală cetitorii la fiecare pas, omul acesta nu are ce mai pierde dacă va falsifica din nou pe Eminescu, dacă se va falsifica din nou pe sine însuși — și cu atit mai mult textul meu.

Altuia i-aș cere — deși „adversar“ — să-i fie milă de Eminescu. Să nu se dedea la operațiile care-i sînt dragi cu ocazia lui Eminescu și pe socoteala lui. Dar d-lui Lovinescu nu-i pot cere acest lucru.

Îl anunț însă că nu-l voi lăsa să falsifice în pace.

În schimb, e liber să facă incursiuni în viața mea privată, să vorbească de „fobii“ și de „boli“, dînd dovadă de o supremă eleganță sufletească, eleganță pe care și-o afișează mereu și prin oroarea de expresii „vulgare“ și care ajunge uneori hilariantă. Iată un exemplu. Am spus în articolul meu despre ediția d-lui Lovinescu că lui Eminescu i-ar fi fost *scîrbă* de această ediție. Cuvîntul acesta i se pare foarte „neliterar“ și foarte „vulgar“ d-lui Lovinescu. Dar cuvîntul este al lui Eminescu, și cînd l-am întrebuintat l-am și pus în ghilimete, fiind sigur că orice om de cultură își va aduce aminte de pagina în care Caragiale* povestește ce s-a petrecut în adunarea unde Eminescu a cetit *Scrisoarea II*, cînd publicul de-acolo a votat schimbarea cuvintelor *fameni*** și *scîrbi**** (de

* Vezi articolul lui I. L. Caragiale, *Două note*.

** *Fameni* a rămas neschimbat în *Scrisoarea III*.

*** *Scîrbi* a fost schimbat în *mîhni* în *Scrisoarea II*.

la sfârșitul *Scrisorii*) în *oameni* și *mîhni*. Pentru modificarea anodină, zice Caragiale, a votat și o „damă“ la care poetul ținea mult în acea vreme. Dar — adaugă Caragiale — Eminescu, care nu era „androgen“ și avea oroare de „apa de trandafir“, „nu din toată inima a făcut această concesiune“.

Cum se vede, Eminescu era foarte „vulgar“, nu era „androgen“ și cu atît mai puțin „damă“. Dealtfel și Caragiale era „vulgar“. A dovedit-o d. Lovinescu într-un articol în care și-a exprimat, ca de obicei, toată gingășia estetică. Dacă ar fi frecventat ceaiurile d-lui Lovinescu, poate că acești oameni se mai poleiau.

Și acum, lăsînd la o parte orice glumă, ce însumă pretențiile astea estetice la un om pentru care *Cocoșul negru* al d-lui Eftimiu este „un mic *Faust* românesc“, pentru care cutare act din acest *Cocoș* e „de o frumusețe neîntrecută în literatura noastră“ și pentru care cutare sfîrșit de act din același *Cocoș* e „de o frumusețe adevărat shakespeariană“ ?

G. Ibrăileanu

P.S. — Un prietin care a cetit acest articol în corectură îmi observă că era de ajuns — în locul oricărui alt răspuns — să-l întreb pe d. Lovinescu ce va face la ediția a II-a a poeziilor lui Eminescu : le va tipări din nou cu „variantele“ lui „*ipsissimus*“ — ori își va corecta ediția conform indicațiilor mele ?

În cazul întâi, își va bate joc cu un cinism ostentativ de Eminescu, de public, de „tineretul școlar“, de editorul d-sale. În cazul al doilea, se va umili și autoflagela pe fiecare pagină a ediției.

Viața românească, nr. 11, 12, 1929

Din «Prefață»

(la M. Eminescu, *Poezii*, 1930)

Pentru restabilirea textului original al poeziilor lui Eminescu, alterat uneori în *Convorbiri literare* din cauza greșelilor de zaț și de lectură, am fost nevoiți să ne

adresăm neconținut la manuscrisele poetului, păstrate la Academie.

În privința limbii, ni s-a pus o problemă foarte complicată. Pe vremea când scria Eminescu, limba literară nu era încă formată. În lupta lui cu materialul lingvistic, Eminescu întrebuița pentru același cuvânt forme diferite, când forma populară, când cea literalizată în diferite feluri (de exemplu : *jaratic*, *jeratic*, *jeratec* etc.) Pe de altă parte, cum și *Convorbirile literare* — indiferent de manuscrisele autorilor — întrebuițau la întâmplare forme variate pentru același cuvânt, este imposibil de știut cu precizie unde a întrebuițat Eminescu însuși o formă sau alta. Căci dacă ne-am fi condus după manuscrisele lui, rezultatul ar fi fost același, deoarece Eminescu varia forma aceluiași cuvânt de la o redactare la alta, iar ultimul manuscris, cel dat la tipografie, nu mai există. Fiindcă oricum am proceda n-am putea să redăm exact limba lui Eminescu, ne-am hotărît să alegem calea cea mai puțin defavorabilă operei : să-i unificăm limba, în direcția formei literare, la care fără îndoială tindea Eminescu, fiind convinși că dacă și-ar fi tipărit chiar el poeziile în volum, în 1883, ar fi făcut el însuși această unificare. (Pe urma acestei unificări a limbii a rezultat poate un mic neajuns, asupra căruia ținem să atragem în treacăt atenția cetitorului : Eminescu întrebuițând în rimă unele cuvinte pe care el le rostea dialectal, o astfel de rimă, care pentru el era perfectă, cetitorului poate să-i pară o simplă asonanță.)

Ediția de față cuprinde poeziile publicate de însuși Eminescu, cele publicate în timpul boalei lui, precum și câteva din cele rămase în manuscris, care ni s-au părut destul de frumoase, ca să nu lipsească dintr-o ediție a poeziilor lui. (Acest din urmă motiv ne-a făcut să introducem și poezia *Dalila*, care, deși, fără îndoială, nu a fost redactată definitiv, conține versuri de o frumusețe deosebită și completează seria *Scrisorilor*.)

Ordinea, pentru cele publicate de Eminescu, este cronologică, cu o singură excepție : am pus *Epigonii* înainte de *Venere și Madonă* pentru că în *Epigonii* Eminescu își expune oarecum o profesie de credință și, făcând bilanțul literaturii care l-a precedat, își ia parcă un suprem

adio de la scriitorii dinaintea lui. Dealtfel, avînd în vedere modul cum proceda Eminescu, nu poate fi îndoială că poezia *Epigonii* a fost concepută și scrisă aproape în forma ei definitivă înainte ca *Venere și Madonă* să fi apărut.

Poeziile publicate de alții în vremea boalei poetului, precum și cele rămase în manuscris, definitivate în ultimii ani, le-am pus în urma celorlalte, într-o ordine care ni s-a părut potrivită. Am făcut o singură excepție cu *Sara pe deal*, redactată, cum o cunoaștem, în 1871, pe care am introdus-o între poeziile începătoare.

Într-un *Adaos* am pus și poeziile din adolescență pentru cetitorii care ar dori să le cunoască, deși sîntem siguri că Eminescu nu le-ar fi tipărit în volumul scos de el însuși. Am mai adăogat, pentru aceleași motive, o variantă anterioară și inferioară a *Poveștii teiului* fiindcă fusese publicată de Eminescu, precum și *Mănușa*, tradusă din Schiller, traducere imperfectă, probabil ocazională. Am mai adăogat și postumele *Apari să dai lumină* și *Dintre sute de catarge*, pentru frumusețea lor aproape egală cu a poeziilor publicate în timpul vieții. Și, în sfîrșit, patru strofe din *Luceafărul*, care lipsesc din varianta Miorescu, adoptată de noi în această ediție.

Fragment din *Prefața* la ediția
Mihai Eminescu, *Poezii*, Ed. „Națională” S. Ciormei, Buc., 1930.

Ediția poeziilor lui Eminescu

Într-un număr din aprilie al *Adevărului*, d. Șerban Cioculescu, foiletonist literar al acestui ziar, relevă o sumă de greșeli în poeziile lui Eminescu editate de mine.

Mai întăi, citeva greșeli de tipar. D-sa adaugă că vor mai fi „poate și altele“. În adevăr, pe lângă *ne-ndurerății*, în loc de *ne-ndurații*, din *Criticilor mei*; *ași simiți-o*, în loc de *ași simți-o*, din *Scrisoarea a IV-a*; *spletu-mi*, în loc de *sufletu-mi*, din *Lasă-ți lumea...*; *nu mai cunoscut*, în loc de *nu m-ai cunoscut*, din *Pe lângă plopii fără soț*;

gigantce sicriuri, în loc de *gigantice sicriuri*, din *Egiptul*; *iubita-i*, în loc de *iubit-am*, din *Strigoii găsite* de d. Cioculescu — dintre care una *ne-ndurerații* e gravă — eu am mai găsit: *norii negri*, în loc de *norii cei negri*, în *Mortua est!*; *magul privea*, în loc de *magul priivea*, în *Egiptul* — greșeli grave, căci strică măsura versului; *pe pietre*, în loc de *de pietre*, în *Călin* și, adaug și eu, „poate vor mai fi și altele“.

Dacă aș fi avut „ultima revizie“, cum am dorit eu, poate că unele din aceste greșeli — dacă nu toate — ar fi dispărut: mai ales acele care n-au existat în corecturile trimise de mine.

„Blanca, știu că din iubire“, considerată de d. Cioculescu ca greșeală de tipar, nu e greșeală de tipar. În *Convorbiri* e „știu“. În manuscrisul de la Academie, variantă anterioară și inferioară, scrisă neglijent, cuvântul nu-i clar, dar pare că ar fi *știi**. Întrebarea este cum a fost în manuscrisul trimis la redacție, cu alte cuvinte, dacă forma din *Convorbiri* este sau nu greșeală de tipar, căci, în privința textului, eu n-am dreptul să prefer manuscrisul de la Academie, chiar când ar fi redactat perfect, decât numai atunci când sînt sigur că în *Convorbiri* e greșeală de tipar sau de lectură. Am admis pe *știu*** din *Convorbiri*, pentru că Blanca nu putea ști că-i născută „din iubire fără de lege“. Copiii nu știu asemenea lucruri. În varianta anterioară a acestei poezii (*Făt-frumos din tei*), tipărită în *Convorbiri* cu patru ani mai înainte, tatăl îi spune fetei: „Blanca, află că din leagăn / Domnul este al tău mire, / Căci născută ești, copilă, / Din nevrednică iubire“ — de unde îmi pare că rezultă că Blanca nu știa acest lucru, pe care acum tatăl ei era silit să i-l spuie ca să motiveze pentru ce trebuia s-o înmormînteze de vie.

Cu privire la *literaturizarea limbii* lui Eminescu (pe care d. Cioculescu — nu știu pentru ce — o numește... „simplificarea ortografiei“), eu am spus în prefața că *unific* în direcția literară atunci când Eminescu are pentru același *cuvînt* mai multe forme, dar se vede că tindea la forma literară. Când însă Eminescu întrebuițează pretutindeni forma dialectală, atunci firește că am respectat-o.

* Ms. 2306: *știi*. În ms. trimis de Eminescu la tipar: *știi*.

** *Perpessiciu*, *Murărașu*: *știi*.

Cîteva exemple : Eminescu șovăia între formele *făr-măcat, fărmeecat, fermeecat*.

Punînd în ediția poeziilor lui *fermeecat*, n-am introdus în operă o formă neexistentă în limba lui Eminescu. O formă însă ca *grier*, fiind întrebuințată de el pretutindeni, am lăsat-o neschimbată. Dacă aș fi pus *greer*, n-aș fi „unificat“, ci, introducînd o formă neexistentă în limba lui, i-ași fi falsificat limba.

Pentru ce am unificat — acolo unde am unificat ?

Voi răspunde citînd cîteva fapte. Deschid la prima poezie publicată de Eminescu în *Convorbiri : Venere și Madonă*.

Iată de pildă versul : „Te-a văzut plutind regină pintre îngerii din cer“. Așadar, forma dialectală *pintre*. Dar în manuscrisul acestei poezii, redactat cu toată îngrîjirea, găsesc : „*printre* * îngerii din cer“. Întrebarea este cum o fi fost în manuscrisul trimis la redacție ?

Înclin să cred că era *printre*, forma literară (și nu *pintre*, cum e în *Convorbiri*), dar nu sînt sigur, pentru că în manuscrisele rămase la Academie se vede mereu șovăirea lui Eminescu între *pintre* și *printre*.

Așa, de pildă, din nouă redactări deosebite ale poeziei *Lasă-ți lumea...*, în trei găsesc *pintre* și în șase *printre* în același vers **. Aiurea, de pildă, în manuscrisul poeziei *Mortua est !* găsesc în corectările marginale ale aceluiași vers (corectări care privesc alte cuvinte) cînd *prin*, cînd *pin****.

În *Melancolie*, în manuscris e : „prin ferestre sparte, pin uși ține vîntul“****. În *Convorbiri* e *prin*, în amîndouă locurile.

Șovăirea între formele literare și cele dialectale era nu numai în obiceiul lui Eminescu, ci și în acel al *Convorbirilor* — indiferent de manuscrisele colaboratorilor. (Se găsesc, de pildă, la Maiorescu forme dialectale mol-

* Ms. 2255 : *pintre*. Ms. 2259 : *printre* ; Perpessicius : *printre* ; Murărașu : *pintre*.

** Ms. 2269 : *pintre* ; ms. C. 2261 : *printre* ; ms. D. 2261 : *pintre* (de două ori) și *printre* (o dată) ; ms. D³ 2261 : *pintre* ; ms. D⁵ 2276 : *pintre* ; ms. E⁴ 2261 : *pintre* ; ms. 2278 : *pintre* ; deci : *pintre* de șapte ori (nu în același vers) și *printre* de două ori.

*** Ms. 2259 : *pin* nouri și *prin* nouri.

**** Ms. 2276 bis.

dovenеști, care nu puteau fi ale lui, alături de formele literare ale aceluiași cuvânt. Iar în poeziile lui Eminescu, în *Convorbiri*, există forme pe care Eminescu nici nu le întrebuița, ca : *zioa, astfeliu* etc., pe care d. Bogdan-Duică le crede caracteristice lui Eminescu.)

O formă ca *grier* (nedezmintită în manuscrisele sale), care în *Convorbiri* alternează cu *greier*, e, firește, forma lui Eminescu. Acolo unde în *Convorbiri* e „greer“ e pus de redacția revistei.

Mi-ar fi plăcut să redau limba lui Eminescu exact cu neconsecvențele ei, chiar și într-o ediție populară, cum e cea de care e vorba aici, dar cum se vede din considerațiile de mai sus, pe care într-un studiu special le voi completa, dezvolta și exemplifica pe larg, acest lucru este imposibil.

Copiind exact *Convorbirile* (cum a făcut, în privința limbii, d. Bogdan-Duică), nu redai exact neconsecvențele lui Eminescu — îl trădezi, îi falsifici limba —, ba, uneori, pui forme inexistente în limba lui, ca *greier, zioa, astfeliu* etc.

Copiind formele din manuscrise când există manuscrisul nu-i redai exact nici atunci neconsecvențele, căci nu știi ce formă era în ultimul manuscris trimis redacției.

Desigur că, unificându-l, îl trădezi în alt mod, dar cel puțin îi faci un serviciu lui — și cetitorului, căruia îi prezinți opera cu mai puține forme dialectale. Dar eu pretind că, din cele trei căi de a-l trăda, această ultimă cale... nu este o trădare :

Când Eminescu întrebuița, ca să reiau exemplul de mai sus, *pintre* și *printre*, se vede că *pintre* (forma firească lui, de acasă) îi venea sub condei spontan, din obișnuință, iar forma *printre* era cea voită, conștientă. Și cred, cum am spus în prefață, că dacă Eminescu și-ar fi tipărit singur volumul la 1883 — n-ar fi lăsat aceste neconsecvențe, acest amestec de forme diverse ale aceluiași cuvânt — că și-ar fi unificat limba acolo unde varia, și anume în direcția formei literare —, că ar fi făcut ceea ce am făcut eu. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, se vede că, cu vremea, el întrebuița tot mai des forma literară.

Așadar, fiindcă el nu ajunsese la forma *greier*, căci în manuscris și pretutindeni are *grier* — în ediția tipărită de el ar fi fost *grier*, ca în ediția mea, dar ar fi fost

mereu *printre*, pentru că, trebuind să unifice, ar fi unificat în direcția literară, în direcția formei pe care — cum am văzut — o voia conștient.

Eu mi-am dat o muncă grea urmărind în manuscrise, cât am putut, fiecare cuvânt dintre acelea care au în poeziile lui două sau mai multe forme. Că mi-a scăpat ceva din vedere, că voi fi greșit, e altă vorbă, dar această altă vorbă e departe de afirmarea d-lui Șerban Cioculescu că am voit să literarizez pe de-a-ntregul limba lui Eminescu și n-am realizat ceea ce am voit, că nu sînt consecvent, că mă dezmint etc.

E ușor a literariza pe de-a-ntregul. O poți face într-o singură zi, cu textul lui Eminescu și cu creionul în mînă. A descoperi unde Eminescu tindea la forma literară — cercetînd *Convorbirile* și manuscrisele — e ceva mai greu.

Cînd d. Cioculescu îmi reproșează că am pus *n'existent*, *n'explicat*, că adică n-am literarizat, că n-am unificat, punînd *n'existent*, *n'explicat*, d-sa nu e în chestie. Cu ce era să „unific“ dacă Eminescu întrebuintează mereu formele cu *s*? Sînt convins că în 1883 în volumul scos de el ar fi întrebuintat tot aceste forme. Și tot așa cu celelalte „inconsecvențe“ ale mele.

D. Cioculescu trebuia să-mi reproșeze altceva: că *există* din *Glossa* — o scăpare din vedere a mea.

Dar d. Cioculescu pune pe seama mea schimbări pe care nu le-am făcut. D-sa spune că eu am pus *lepezi*, în loc de *lăpezi* în rimă cu *răpezi*. *Lepezi* nu l-am pus eu, e în Eminescu. *Lăpezi* e un ardelenism, care nu există și nici nu putea exista în Eminescu. D-sa îmi reproșează că am pus *ferestei**, în loc de *ferestii*, stricînd rima lui *trestii*. *Ferestii* nu-i în Eminescu. Acest cuvînt nici nu există în limbă. Există *ferestii*, care nu putea rima cu *trestii*, și așa mai departe.

În *Luceafărul* e *ferestei*, rimînd cu *trestii* — și e forma lui Eminescu cu siguranță, căci editorii *Almanahului* „*României June*“, unde a fost tipărit, studenți respectuoși, declară că au păstrat exact „ortografia“ tuturor colaboratorilor *Almanahului*.

D. Șerban Cioculescu îmi reproșează că am păstrat formele „dialectale“ *de'ntăiu* și *de'ndeparte*, c-am... unificat.

---

* *Perpessicius*: *ferestei*; *Murărașu*; *ferestii*.

De'ntău și de'ndeparte nu sînt forme dialectale — și deci nu intră în sfera obligației luată de mine; sînt arhaisme. Apoi n-aveam cu ce unifica și, în sfîrșit, cred că în întrebuițarea acestor arhaisme sonore Eminescu a pus o intenție estetică specială.

Același lucru cu *au* (de pildă, *au fost*), în loc de singularul *e*. Apoi *au* acesta nu pune o problemă de fonetică, ci de morfologie și sintaxă.

D. Cioculescu îmi reproșează că am pus *până* (în loc de *pîină*). Cum pronunța Eminescu acest cuvînt este imposibil de știut, pentru că în ortografia lui, ca și în a *Convorbirilor*, nu exista un semn special pentru sunetul *î*. Sunetul *î*, Eminescu, ca și *Convorbirile*, îl transcriu cu semnele : *ă, é și i*.

Ca să pun *pîină*, trebuia să știu că Eminescu pronunța literar *pîină*, ori că întrebuița cînd *până*, cînd *pîină*.

D. Cioculescu îmi reproșează că am pus *singur, simt*, dar am pus *stîng*, cu alte cuvinte, că am literarizat eu cele două cuvinte dintii și am lăsat forma dialectală a celui de-al treilea. Mai întăi, d. Cioculescu îmi cere să unific nu același cuvînt, ci același fonetism în cuvinte deosebite. În al doilea rînd, de unde știe d. Cioculescu că am literarizat eu pe *singur* și pe *simt*? Eminescu (vezi mai sus ce-am spus despre *î*) scria : *impărat, sfîrșit, crîng, singur, simt, stîng, sin, ris*. De unde știe d. Cioculescu că, dacă Eminescu ar fi scris fonetic, ar fi scris *sîngur, sîmt, stîng* și că am literarizat eu numai cele două dintăi și am lăsat dialectal pe cel din urmă?

Ca să știi ce se ascunde la Eminescu sub semnul *i*, trebuie să recurgi la cunoștințe speciale. Că *sfîrșit* este *sfîrșit*, că *crîng* este *crîng* e ușor de ghicit.

(*Sin, ris* etc. deja pot pune în încurcătură pe cineva. D. Bogdan-Duică crede că Eminescu le pronunța așa. D. Bogdan-Duică greșește. Dar d. Bogdan-Duică transcrie uneori și... *sfîrșit, crîng* !)

Dar dacă *singur* al lui Eminescu e *singur* sau *sîngur*, e mai greu de știut.

După toate cunoștințele mele despre evoluția limbii literare în Moldova, cred că Eminescu ajunsese la formele literare *singur* și *simt*, dar nu și la forma *stîng*. Moldovenii n-au ajuns nici pînă azi la această formă. D. Sa-

doveanu nu scrie *singur* și *simt*, dar scrie *stîng*. Am găsit *stîng* și la scriitorii munteni. L-am găsit chiar acum de curînd în *Joc secund* *, dacă nu e o greșeală de tipar. Ar putea cineva să caute forma ascunsă sub *i* a lui Eminescu cu ajutorul rimelor, dar Eminescu obișnuind asonanța, rima nu ne poate spune nimic. Afară de asta, Eminescu scria forma literară, dar o auzea dialectal (*bolți* — rimînd cu *colț* etc.).

Șirături, *soarte* sînt formele lui Eminescu. Le-am găsit în el numai sub formele aceste și deci n-am avut motiv să le schimb.

Dar d. Cioculescu, pierzînd din vedere că e vorba numai de *fonetisme* dialectale, îmi face proces (am văzut acest lucru și mai sus) că n-am fost consecvent în corectarea morfologiei și sintaxei lui Eminescu. Dar astfel de „corectări“ n-am făcut. Nu erau în atribuția mea. D-sa, așadar, îmi reproșează că am schimbat forma masculină *puternici*, întrebunțînd pentru femininul *puternice*, dar în schimb nu corectez pe un *tineri* în *tinere* etc.

E clar că d. Cioculescu confundă fonetica, singura pe care am unificat-o, cu morfologia și sintaxa, unde n-aveam să mă amestec, căci nu mi-am luat obligația să fac textul lui Eminescu mai corect și mai perfect decît este.

N-am schimbat nici un *puternici* în *puternice*. Așa e în Eminescu (și în *Convorbiri*, și în manuscris): „fotele puternice“ (și nu *puternici*).

D. Cioculescu îmi reproșează unificarea și deci literarizarea formelor ca *brață* în *brațe* la rimă, învinuindu-mă că fac să dispară rima perfectă și distrug „savoarea particulară“ a rimelor lui Eminescu. Dar Eminescu nu este deloc consecvent în întrebunțarea formelor dialectale în rimă — pentru exactitatea rimei. *Brață* — *brațe*; *izvoară* — *izvoare* sînt întrebunțate la întîmplare. („Armatele făloase“, de pildă, pe care mi-l reproșează d. Cioculescu, crezînd că în Eminescu e *făloasă*, nu e corectarea mea. Așa e în *Convorbiri* și în manuscris.)

Așadar, formele dialectale în rimă sînt întîmplătoare, fără nici o regulă. Unificîndu-l la rimă, n-am desființat un procedeu la care Eminescu ținea conștient. Am

---

* Ibrăileanu citea deci pe Ion Barbu.

făcut ceea ce făcea el însuși de atâtea ori când punea forma literară, deși forma dialectală ar fi dat rima perfectă. Afară de asta, dacă aş fi lăsat numai în rimă formele dialectale ale unor cuvinte, ar fi rezultat pentru cititori că Eminescu întrebuița astfel de forme nu în chip firesc, ci de nevoie, pentru rimă, ceea ce ar fi fost o scădere artistică, o dovadă de lipsă de invenție verbală.

Dar d. Cioculescu îmi reproșează și literarizări la rimă, care nu sînt făcute de mine, ca *patimi* rimînd cu *singurătate-mi* și cu *străbate-mi*.

D-sa crede că eu am schimbat pe *patemi* în *patimi*. Dar *patimi* este în Eminescu, și pentru el *patimi* rimează perfect cu *străbate-mi*, pentru că el scria *străbate-mi*, dar auzea moldoveneste *străbati-mi*. Că *patimi* — *străbate-mi* e cu siguranță a lui Eminescu dovedește același Luceafăr, zețuit exact în *Almanahul „României June“*.

D. Cioculescu mai reproșează zețarului cîteva greșeli, ca *lira*, în loc de *liră*, *gura*, în loc de *gură*, *ploaia*, în loc de *ploaie* etc., etc. Dar aceste forme sînt în Eminescu și nu știu de ce nu-i plac d-lui Șerban Cioculescu. Unele, ca „să-ți astup cu dinsul gură“, ar fi imposibil.

D. Cioculescu, în concluzie, aduce ediției o învinuire gravă. D-sa zice : „Aplicarea șovăitoare a criteriului unificării limbii alterează în parte textul, altminteri îngrijit, al ediției G. Ibrăileanu“. Dar textul nu este alterat decît de două greșeli de tipar : *ne-ndurerății*, din *Criticilor mei*, și *norii negri*, în loc de *norii cei negri*, din *Mortua est !*. iar măsura și ritmul nu sînt stricate decît tot la aceste două greșeli de tipar și de *magul privea*, în loc de *magul priivea*, din *Egipetul*.

Așadar, ce-am făcut în definitiv ?

Am pus forma literară, unde există în Eminescu, alternînd cu cea dialectală. Am pus forma dialectală, unde el o întrebuița consecvent. Am unificat acolo unde el are pe lîngă forma dialectală și pe cea literară — și unde, cred, ar fi unificat singur. Am lăsat arhaismele, pe care le-a utilizat până în 1883 și deci le-ar fi păstrat și în volumul pe care l-ar fi tipărit atunci.

Așa cum am procedat eu, fizionomia limbii a rămas neatinsă : limbă literară, plus unele forme dialectale și arhaice.

Firește că într-o ediție critică aș fi procedat altfel : Aș fi transcris exact *Convorbirile* (afară de greșelile de tipar) și aș fi discutat mereu în note formele dialectale.

D. Cioculescu dorește ca statul să publice o ediție fotografică a manuscriselor lui Eminescu, pentru a pune la îndemâna publicului „adevăratul text al poeziei eminesciene mai mult sau mai puțin alterată de unanimitatea editorilor“. (Deci și de subsemnatul !)

D. Cioculescu își face iluzii. În manuscrisele de la Academie multe poezii sînt incomplete ; multe sînt variante inferioare a poeziilor respective. Cum vor reda aceste manuscrise „adevăratul text al poeziei eminesciene“ ? Dar chiar și manuscrisele care conțin poeziile întregi și îngrijit redactate nu sînt ultimele manuscrise. Ultimele sînt cele trimise *Convorbirilor* și predate. Iar acele manuscrise de la Academie pe care le putem socoti definitive le socotim definitive pentru că conțin poeziile exact așa cum sînt în *Convorbiri*. Deci ultimă instanță sînt tot *Convorbirile* !

Așadar, „adevăratul text al poeziei eminesciene“ nu e în manuscrisele Academiei, ci în *Convorbiri*.

Desigur că *Convorbirile* au făcut unele modificări în textul lui Eminescu, dar acele schimbări nu le-am putea descoperi decît dacă am poseda ultimul manuscris al lui Eminescu, cel pierdut. Ba încă, dacă am cunoaște ultima corectură în zaț, căci Eminescu poate și-a făcut singur corectura poeziilor, măcar cîtă vreme a stat la Iași. (Și e posibil să fi admis și unele corectări făcute de *Convorbiri* <Maiorescu>.)

Și nici neconsecvențele de limbă măcar nu le putem restabili după manuscrise, căci, cum am văzut mai sus, el șovăia asupra formelor aceluiași cuvînt de la o redactare la alta a aceleiași poezii și uneori de la o corectare marginală la alta a aceluiași vers.

Un singur lucru putem afla din manuscrise : formele pe care Eminescu le întrebuița nedezmințit. Cînd la *Convorbiri* — ca să reiau exemplul de mai sus — găsim cînd *grier*, cînd *greier*, iar în manuscris mereu *grier*, desigur că și în ultimele manuscrise trimise la redacție era *grier* și deci putem pune cu conștiința împăcată *grier*.

Eu mulțumesc d-lui Șerban Cioculescu că mi-a dat ocazia să lămuresc (pentru cetitorii ediției) ceea ce în prefață am spus prea scurt și necomplet. Îi mai mulțumesc și pentru că mi-a dat ocazia (și chiar ajutorul) să fac o mică erată — mă tem că incompletă — la ediția poeziilor.

Adevărul, Buc., anul 43, nr. 14235,
24 mai 1930, p. 1—2

ADDENDA

2000

Darwinismul social

Pentru mai multă lămurire, și anume pentru a se vedea de la început scopul acestei conferințe, cred potrivit de a începe cu definiția individualismului și a socialismului.

Individualismul, ca mod de a gândi în chestiile sociale, este expresia teoretică a intereselor și relațiilor economico-burgheze. Modul de a gândi individualist se caracterizează prin aceea că el vede în toată dezvoltarea omenirii, și ca pricină a acestei dezvoltări, lupta pentru trai de la individ la individ; dacă azi domnește, cu mai multă libertate și pe deplin, această luptă pentru trai, întocmai, fără nici o deosebire de celelalte animale, el vede în această luptă ceva veșnic. Individualismul pretinde că societatea, adică (în ordinea de care vorbim) îngrădirea libertății individuale fără margini, este un ce negativ. Și este vorba numai de a face cât mai nețărnută această libertate, de a îndepărta orice ar putea să zădărnicească lupta pentru trai între individ și individ.

În morală, în economia politică, în orice știință care se ocupă cu omul din punct de vedere social, burghezul este individualist. Mai mult. Se știe că interesul economic este acela după care se conduce în cea mai mare parte un individ. Un individ însă, ca făcînd parte dintr-o anumită clasă, are un *fel* de interes deosebit de *felul* interesului ce-l poate avea un individ din altă clasă — ceea ce se va dovedi și în această conferință. Dar tot ceea ce-mi slujește mie și interesului clasei mele se numește bun. Și fiindcă, după cum am spus, interesul economic are o putere covârșitoare¹, de aceea judecata mea — despre

---

¹ Se poate ca eu, personal, să fiu dezinteresat; dar, inconștient, în mine va vorbi interesul clasei mele, moștenit și căpătat din mediu prin experiența inconștientă. (Vezi *Idealismul și materialismul economic*, în 3 și 4, din *Critica socială*.)

bine și rațional — se va forma după acest interes, va lua forma unui calapod hotărît și tot ce nu va intra în calapod se va declara de fals. Și fiindcă interesul burgheziei stă în individualism, calapodul judecății va fi individualist. De aceea, în orice ordine de gândire, chiar și în afară de om, burghezul va fi individualist. Pildă este faptul că în individualista Anglie s-a născut individualista teorie a lui Darwin.

Tot în virtutea acestui fapt se explică și de ce burghezul, cînd aude de socialism, și-l închipuie „împărțirea egală a averilor“. El fiind individualist, nu poate ieși din noțiunea proprietății individuale și auzind că socialiștii voiesc egalitate socoate : <împărțire egală> și-i vine foarte greu a înțelege comunismul.

Ca o dovadă de ce înseamnă a avea un calapod hotărît este și aceea ce se numește comunismul la femei. Burghezia ne învinuiește că vroim comunismul la femei. Marx explica asta astfel : femeia fiind un obiect, un instrument, pentru burghezi, și auzind ei că socialiștii vreau comunitatea averilor, instrumentelor, își închipuiesc că vreau și comunitatea femeilor.

Am văzut că individualismul vede în toată dezvoltarea omenirii lupta pentru trai de la individ la individ. Dimpotrivă, socialismul vede în toată mișcarea istoriei, ca lucru la care se reduce totul, nu lupta individuală pentru trai, ci lupta de clase. Socialismul vede că din această luptă între clase va rezulta o formă socială, în care nu va mai fi luptă economică : forma colectivă.

Așadar vedem că, pe cînd individualiștii reduc istoria omenească la interesele individuale și la lupta dintre ele, socialismul vede în dezvoltarea omenirii, ca și în societatea actuală, o luptă între interesele deosebitelor clase, în cari interesele individuale identice se confundă.

Doctrina aceasta individuală burgheză a fost expusă mai întii în economia politică burgheză — Malthus i-a sugerat în parte lui Darwin ideea selecțiunii, cum mărturisește acesta din urmă. Și era natural să apară întii în economia politică, căci aceasta este știința care, mai cu seamă, se ocupă de mecanismul social. Și interesele burgheziei fiind individualiste, știința sa a fost tot așa.

Cînd apăru în 1859 *Originea speciilor** de Darwin, învățații burghezi își inchipuiau că teoriile acestui naturalist sînt proba cea mai tare împotriva comunismului. Ei nu-și dădură seama că aceste teorii i se sugeraseră lui Darwin de mediul social înconjurătoriu, ca și lor, și că deci se învîrteau într-un cerc vicios, cînd invocau ideile lui Darwin.

Ei începură a vorbi de omenire ca de orice altă specie animală. Dar această aplicare a darwinismului brut la societate este vulgară. Și, fiindcă această greșeală o face și un Spencer, un Haeckel, ni se lămurește cum interesul de clasă pervertește judecata oamenilor celor mai de seamă.

Să vedem dacă metoda științifică, de care fac paradă învățații, un Spencer ori un Haeckel, de pildă, a fost respectată cînd s-a aplicat fără nici o rezervă darwinismul la societatea omenească.

Noi știm că o teorie, pentru a avea pretenția generalizării, trebuie să țină seama de totalitatea caracterelor tuturor faptelor pe care voințește să le explice.

Altfel ea nu este decît numai o întrebare la care se așteaptă răspuns.

Să luăm o pildă. Noi nu putem ști dacă o teorie ce s-a format prin cercetarea faptelor *a* și *b* are să explice și pe *c*, pînă nu vom studia și pe *c*. În acest caz, am face o greșeală de fond și de logică. Putem numai să presupunem generalizînd-o și atunci presupunerea este un impuls pentru cercetare. Și trebuie să caut, să cercetez cu toată nepărtinirea, nu să caut numai dovezi pentru presupunere, închizînd ochii asupra celor ce-mi stau dîmpotrivă.

Să luăm o pildă concretă. Se știe că luminei și căldurii îi trebuie o cîtîme de timp pentru a se propaga. Se presupune că și electricității o să-i trebuiască. Această presupunere dă loc la cercetări, și numai după ce se experimentează faptul se declară că și electricității îi trebuie timp ca să se propage.

Acuma să vedem ce-au făcut învățații burghezi în chestia darwinismului social. Ei au luat teoria așa cum au găsit-o și au introdus-o în știința socială, fără să țină

---

* *On the Origin of Species by means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life.*

socoteală că teoria a fost făcută pentru explicarea originii și variabilității speciilor, la animale și plante, și că s-a făcut numai prin studierea acestora.

Dar Darwin a fost un naturalist mare, și nicidecum sociolog, și natura este „acțiunea combinată și rezultatul complex al legilor naturale“, cari, cum se va arăta mai departe, se deosebesc de cele sociale.

Să vedem cum s-a născut teoria lui Darwin.

Dacă Darwin, în conceperea teoriei sale, a fost *inconstient* de mediul social, apoi el nici n-a studiat acest mediu, și cu atât mai puțin istoria dezvoltării omenеști — și dacă ar fi studiat-o chiar, s-ar fi putut să ajungă tot la încheieri burgheze, dacă fondul burghez din el ar fi fost prea puternic — dar n-a studiat-o.

Studiul, experiența conștientă care a făcut-o el a fost asupra naturii. Iată faptele pozitive cari l-au influențat conștient și cari i-au sugerat teoria. În călătoria sa în America de sud, trei clase de fenomene făcură asupra-i o vie impresie : întâi : chipul cum speciile foarte de aproape vecine se succedea și se înlocuiesc cu cît mergem de la nord la sud ; al doilea, înrudirea strînsă între speciile ce locuiesc în insule și pe litoralul vecin ; al treilea, raporturile strînse ce leagă pe mamiferele edentate și rozătoare contemporane cu speciile stinse ale aceluiași familii. Apoi Darwin spune că, reflectînd asupra acestor fapte, a ajuns să zărească deosebite legi ale teoriei sale. (Dintr-o scrisoare a lui către Haeckel în 1864.) Deci studiul evoluției omenеști n-are nici o parte în formarea teoriei sale. El a făcut o teorie pur naturalistă, ca să zic așa.

Să vedem acuma care-i teoria lui Darwin și dacă fenomenele sociale cad în această teorie.

Darwin admite că din cîteva prototipuri celulare au ieșit toate speciile animale existente.

Aceasta s-a întîmplat prin variabilitate și prin lupta pentru trai.

Lupta pentru trai :

- 1) Împotriva climatului ;
- 2) Pentru hrană ;
- 3) Pentru femei.

Din pricina acestei lupte, animalele cu organele mai apte izbutesc și supraviețuiesc (selecțiunea naturală) celor mai puțin apte. Pentru ca să trăiască, animalul trebuie

să varieze, să se adapteze la mediu ; dacă nu, atunci animalul este condamnat să moară. Animalele transmit urmașilor variațiile și așa mai departe. Dar aceste variații tot cresc cu vremea până ce la urmă avem specii deosebite. Speciile intermediare se sting, pentru că aceste specii fiind vecine cu cele ce au variat, au nevoie de aceleași condiții și, luptându-se de la ele, ca unele ce sînt mai puțin apte, sînt învinse.

După cum organele trebuitoare cresc, tot așa și cele netrebuincioase degenerază. Creșterea și descreșterea unui organ are influență asupra organismului întreg : așa-numita lege a corelației de creștere și legea cumpănirii organelor.

Încă vreo cîteva observări ale lui Darwin : speciile mai fecunde au mai multă probabilitate de trai. Pe o întindere dată, pot trăi mai mulți indivizi, cînd fac parte din specii deosebite, decît cînd sînt din aceeași specie.

Între animale sînt raporturi mutuale. Așa, de pildă, unde-s mițe multe, șoarecii de cîmp împuținîndu-se, cerealele pot crește. Din această pricină se întreține umezeala, care folosește plantelor. Vedem de aici că plantele își fac oarecum mediul. După cele ce vom dezvolta la vale, vom vedea cum oamenii și-l fac pe al lor pe de-a-n-tregul.

Aceasta ar fi pe scurt o idee a teoriei lui Darwin.

Însă prin introducerea teoriei migrațiilor, teoria s-a întors iarăși în spre Lamarck, adică de a se da o mai mare importanță mediului.

Dar burghezia din toate a ales ceea ce-i venea mai bine la socoteală că, adică, cei mai tari izbutesc în lupta pentru trai. Numai prin acest simplu fapt voiesc ei să explice fenomenele sociale.

În consecință, învățații burgheziei declară că neegalitățile și mizeriile sociale sînt produsul acestei legi fatale, care guvernează tot ceea ce-i ființă viețuitoare. Va să zică, ei pretind că teoria selecției naturale, la formarea căreia nu s-a studiat nici societatea de azi, nici evoluția omenirii, ar explica această evoluție.

Am văzut că animalele au de luptat împotriva climatului și pe urmă între ele, de la hrană și de la femei. Și că cele mai apte înving.

Deci animalele, după cum vedem, sînt supuse pur și simplu împrejurărilor naturale numai.

Așa și oamenii în stare de natură, fiind sub influența mediului natural numai, erau supuși luptei pentru trai individuală. Când însă ieșiră din starea pur naturală, când își formară arme de vînat, de pescuit, oamenii trăiră în comunism.

În acest timp, această lege fatală a luptei pentru trai, căreia zic burghezii că sînt și au fost supuși întotdeauna oamenii, nu se exercită între oameni. Și numai acestui fapt i se datorește începutul civilizației oamenilor, căci fără comunism cum s-ar fi dezvoltat agricultura, de pildă ?¹

Apoi, foarte tîrziu, se dezvoltară clasele și, odată cu ele, și lupta pentru trai ; însă această luptă se înăsprește mai ales în perioada burgheză, pentru că concurența comercială este nervul acestei epoci.

Aceasta este, în linii mari, evoluțiunea omenirii, pe care darwinienii sociologiei burgheze n-o cunosc. Ei au aruncat o privire superficială asupra societății de azi, au văzut lupta individuală, fără să cerceteze mai adînc cauzele — și atunci ar fi dat peste antagonismul de clase — și au crezut că societatea veșnic a fost supusă acestei legi uniforme care poate cîteodată a fost înădușită, dar care acuma e în toată splendoarea ei binefăcătoare. Plecînd de la această închipuire, și fără să mai facă cercetări istorice, au început să facă idile în știință, să arate că proprietatea, de pildă, de cînd lumea a fost individuală, cu dovezi ca aceasta : „Omul primitiv a dat peste un loc, i-a plăcut, l-a îngrădit și a zis : acesta este al meu ; a semănat, a sădit pomi etc., etc.“ Dar știința a dovedit că proprietatea la început a fost comunistă.

Pricina transformării sociologiei în capitol de zoologie stă, după cum s-a înțeles din cele mai de sus, în aceea că nu s-a ținut socoteală de mediul social. Și nu s-a ținut socoteală de mediul social, pentru că acest mediu e într-

---

¹ Teoria lui Darwin nu implică ideea de progres. Organismele, ca să se adapteze, n-au nevoie să crească, să devie complexe. Dovadă microbii, cari-s așa de infimi și totuși sînt cei mai apți în luptă. Mai mult. Unele animale, ca să poată trăi, s-au tot micșorat și au pierdut din organe, precum sînt rotiferele, polizoarele, citate de Ray Lankester.

Lupta pentru trai, ca la animale, aceeași și neschimbată, nu înțeleg cum ar fi dat naștere, în omenire, la *deosebite* sisteme filozofice și cum ar explica *evoluția filozofică*.

parea burghezismului, și burghezismul nu se poate defini, nu se poate înțelege pe sine însuși, căci, după adîncă observare a lui Hegel, un lucru supus evoluției, odată definit, nu are rațiunea de a exista. Și, într-adevăr, un burghez, care ar ajunge să cunoască evoluția societății, să vadă că societatea burgheză cu principiile ei eterne nu-i decît o verigă din lanțul evoluției, dacă ar ajunge să vadă germeii altei societăți nouă ce se dezvoltă în aceasta burgheză, acest burghez ar mai fi burghez ? Nu. Ar fi socialist. Așadară, mintea noastră nu poate concepe cum un burghez, ca burghez, ar putea defini societatea burgheză. Întocmai cum un creștin nu e capabil să facă evoluția religiilor și să hotărască locul ce-l ocupă creștinismul în evoluția religiilor.

Acela căruia i-a trecut prin cap să aplice teoria lui Darwin la societatea omenească ar fi trebuit să procedeze astfel : să se întrebe dacă teoria lui Darwin nu cumva se aplică și societății și, pentru a-și da un răspuns, să studieze evoluția omenirii și societatea de azi și să gîndească factorii care explică astă evoluție. Numai așa se pot căpăta principii drepte în chestia darwinismului social.

Alminterea, dacă mi se spune că socialismul nu-i bun, pentru că nu se împacă cu darwinismul pur, eu pot răspunde, dacă m-aș pune pe același teren fals, că darwinismul nu-i adevărat, pentru că nu se împacă cu socialismul. Căci cel ce mi-ar face întîmpinarea ar zice, cu alte cuvinte, acestea : „Teoria, care explică evoluția omenirii — socialismul —, fiind contrară teoriei care explică evoluția speciilor animale, nu este adevărată“. Eu i-aș putea răspunde. „Teoria care explică evoluția speciilor animale și vegetale, fiind contrară aceleia care explică evoluția omenirii, nu-i dreaptă“. Și întru ce aș greși mai mult decît potrivnicul meu ?

Dar fiecare este adevărată în sfera ei și, după cum se va vedea din concluziile conferinței, aceste două teorii sînt aproape unul și același lucru ; și deosebirea vine numai din pricina factorilor deosebiți ce influențează pe om și pe celelalte animale.

Dar din ceea ce susțin individualiștii, noi înțelegem că ei judecă inductiv, dar cu o inducție greșită, în această chestie. Ei zic : toate speciile animale sînt supuse legei luptei pentru trai, aceasta este o lege generală și veșnică ;

deci și omenirea este și va fi veșnic supusă tot acestei legi.

Dar acești sociologi — de meserie ori de întâmplare — trebuie să cerceteze mai întâi dacă factori deosebiți nu pervertesc această luptă, dacă n-o schimbă. Căci factorii cari înrăuiesc asupra indivizilor fiind deosebiți, și efectele înrăurilor lor vor fi deosebite.

Ce ar zice cineva despre un om care întemeiat pe legea că toate corpurile, fiind atrase de pământ, cad spre centrul lui, ar susține că fumul cade la pământ? L-ar numi smintit. Dar care-i pricina că fumul nu cade! Este aerul, mediul ce-l înconjoară. Însă chiar ridicarea fumului este produsă tot de gravitație. Vedem deci că o forță — gravitația — din pricina unui mediu — aerul — dă un alt fenomen decât cel ordinar (căderea în jos). Iată că mediul, tot în virtutea legii generale, dă un fenomen particular. Dacă n-ar fi mediul — aerul —, atunci fumul ar cădea la pământ ca orice corp.

Este de mirat până la cât instinctul de clasă orbește pe om. În adevăr, o observare oricât de scurtă ne arată că în societate nu întotdeauna cel mai tare reușește, ci și tari, adică apti, și neapti; și că de multe ori calitățile cele mai bune rămân fără recompensă și învinse. Și că dacă este o calitate sigură de a învinge, apoi aceasta-i închircirea morală.

În lupta vieții, nu toți pleacă de la același punct și nu li-i dat tuturora de a avea aceleași mijloace de luptă.

De pildă :

Să ne închipuim că orice școală ar fi accesibilă oricui și că ar fi școli și pe la sate (nu numai cu numele). Este evident că cel bogat își va putea ține copiii la școală, oricât de idioți ar fi, pe cînd săracul va fi nevoit să-și trimită copilul la plug ori la fabrică, chiar cînd acesta ar avea într-însul un Newton. Și e silit : întâi pentru că n-are cu ce-l ține la școală și al doilea pentru că are nevoie de ceea ce poate câștiga copilul. Așa că, la urmă, toate locurile grase vor fi ocupate nu de cei mai capabili, adică nu de aceia care prin ei înșiși s-au ridicat, ci de acela pe care împrejurările sociale i-au adus acolo unde sînt. Dar aceasta-i selecțiune naturală ?

Am admis că ar fi școli peste tot locul. Dar burghezia, ca clasă stăpînitoare ce este, își face numai ei școli com-

plete, pe cînd în țară, unde ea n-are copii, școlile sau nu-s, sau, dacă sînt, apoi sînt în halul cel mai rău și învățătura care se dă e așa ca să vie cît mai în folosul stăpînitorilor : să-și facă din proletari niște animale muncitoare și ascultătoare. Acuma înțelegem ce fel de selecțiune se face !

Să trecem la altă ordine de fapte. Cărturarul burghez pretinde că capitaliștii sînt cei mai bine înzestrați în lupta pentru trai, adică, după dînșii, cei mai inteligenți și mai sirguitori. Rezultă de aici că muncitorii îs muncitori, și nu capitaliști, pentru că-s neapți și bicsinici.

Dar să fie adevărat aceasta ? Oare eu, dacă moștenesc un milion, ori îl cîștig la bursă, lucru pentru care nu-mi trebuie brațe și creier, însemnează că-s mai energic și mai capabil decît un muncitor voinic și de geniu, poate, dar care nici n-a moștenit nimica, nici n-are cu ce juca la bursă ? Și pe cînd capitalistul nostru va trăi prin Elveția și va lăsa moștenitori, proletarul va munci 16 ceasuri pe zi, va tremura de groaza crizelor industriale și la urmă va muri de ftizie într-un spital — în cazul cel mai bun.

Dar în timpul crizelor, de ce mor muncitorii de foame ? Pentru că-s leneși ? Pentru că n-au produs ? Dimpotrivă, pentru că au produs prea mult.

Dar unde stă meritul meu, cînd cîștigul nației mele se mărește prin faptul că se face o linie ferată pe lângă dînsa ?

Dar războaiele — un efect imediat al alcătuirii sociale — nu produc o selecție negativă, trimețindu-se la moarte tocmai pe acei mai sănătoși și mai cu vlagă oameni ?

Și așa am putea aduce oricîte pilde.

Și cînd burghezia zice că azi domnește cel mai apt — prin el însuși —, e lipsită de modestie, e obraznică. Azi cineva nu valorează nimica prin armele intrinsece, și numai prin cele extrinsece și acestea sînt mijloacele de producție.

Cînd burghezia zice că-i drept să domnească ea pentru că-i mai cultă decît muncitorii face un sofism grosolan ; căci cultura ei se datorește faptului că a avut prilejul să se cultive, avînd acaparate în mîinile ei mijloacele de producție.

Din cele de mai înainte se vede că nu cei mai apți izbutesc, ci aceia pe cari întâmplarea i-a pus în împrejurări economice bune.

Ei bine, totuși interpretii vulgari ai lui Darwin susțin că în societate se îndeplinește — spre cel mai mare bine al omenirii — adevărata selecțiune naturală prin adevărata luptă pentru trai !

Astfel Haeckel declară că în viața omenirii, ca și în viața plantelor și animalelor, numai o mică minoritate ajunge să crească și să se dezvolte. Tot așa și liberalul Spencer.

Că o mică minoritate, și încă din ce în ce mai mică, ajunge să trăiască omeneste, vedem și noi ; dară că asta se întâmplă și la animale, iată ce nu credem. Și iată ce spune Darwin însuși în *Descendența omului* *.

„Ar trebui ca concurența să fie deschisă tuturor oamenilor și să dispară toate legile și toate obiceiurile care împiedică pe cei mai capabili să izbutească și să crească mai mulți copii.“

De aceea vedem că Darwin a înțeles că lupta ce se petrece nu-i adevărata luptă ; că pentru a fi adevărată luptă, ar trebui desființate legile cari o împiedică. Deci legile civile, penale etc. Dar aceste legi sînt consfințirea unor raporturi economice ; deci ar trebui desființate aceste baze economice. În acest caz, s-ar cere sau desființarea producției, și am ajunge atunci în stare de natură, acolo unde poate fi o adevărată luptă pentru trai ; sau să se desființeze alcătuirea societății — ajunge numai aceasta —, și atunci să fie comunism, în care n-ar mai fi lupta pentru trai în ordinea economică.

În *Originea speciilor*, Darwin spune că omul, grămădind avere și lăsînd-o urmașilor, urmează că nu toți copiii pleacă în lupta vieții de la același punct și că n-au aceleași condiții de străbătut. Dar, adăogă Darwin, este o compensare prin faptul că moștenitorii de averi mari se dau artelor, științelor, care duc omenirea mai departe. Acesta-i motivul adus de Darwin pentru îndreptățirea neegalităților — pe cari le vede că sînt. Dar noi vedem că lucrul nu se întâmplă așa. Că cei ce moștenesc averi

---

* *The Descent of Man and Selection in relation to Sex* (1871).

mari mai întotdeauna se gîndesc la altăceva decît la arte și științe. Se gîndesc a-și mări averile.

Dar, în sfîrșit; iată ce spunea Darwin în ultimele conversații, cînd nu mai avea atîtea motive să respecte „opinia publică”. Următoarele sînt arătate de Alfred Russel Wallace* un mare naturalist, care a descoperit selecțiunea naturală în același timp ca și Darwin. Darwin arăta marea teamă în privința viitorului omenirii. „Din pricină că în civilizația noastră modernă selecția naturală nu se poate exercita și pentru că nu cel mai capabil izbuteste. Acei ce izbutesc în sfortările lor pentru a cîștiga avuții nu-s cei mai buni ori cei mai inteligenți.”

Darwin spune „în civilizația noastră modernă”. Dar cu atîta mai mult se potrivește pentru civilizația dinainte, cînd clasele erau deosebite în mod legal și pe față.

Așadară am ajuns în încheiere că în societate nu domnește adevărata luptă pentru trai și că prin urmare și efectele ei nu-s bune.

Dar în teoria transformismului, pe lîngă lupta pentru trai între indivizi, mai este și lupta pentru trai între grupe.

Dacă vom considera evoluția societății, vom vedea că toată istoria omenirii e numai istoria luptei de clase.

Prin clasă socială înțelegem totalitatea indivizilor cari au același rol în producție și cari prin urmare au interese identice.

Prin luptă de clase înțelegem lupta între deosebitele interese economice, interese potrivnice.

Aceasta de perfect acord cu teoria transformismului. Căci grupele animale se luptă între ele pentru hrană. Tot așa și clasele sociale se luptă de la producție, pentru că fiecare vrea să puie mîna pe o cantitate cît mai mare din producția totală.

După cum în lumea animală grupele mai tari înving pe cele mai slabe, așa și în omenire, clasele cele mai tari înving pe cele mai slabe. Dar aicea nu joacă un rol așa de însemnat forța numărului, ci mai cu seamă rolul ce-l are o clasă în producere. După cum în lumea animală speciile stinse nu mai apar, așa și în omenire, clasele

* Cf. Alfred Russel Wallace, *Darwinism*, 1898.

stînse dispar pentru totdeauna. Și după cum speciile intermediare tind și ajung la zero, așa și clasele sociale intermediare ajung la urmă să dispară. Și după cum speciile cele mai apropiate sînt cele mai dușmane și cea mai slabă din două trebuie să piară, așa și cu clasele sociale. Aceste două din urmă forțe fiind foarte importante, atragem atențiunea asupra lor.

Dar noi vedem nu numai luptă de clase, ci și între indivizi. Oare această luptă să fie o rămășiță a luptei pentru trai din epoca sălbăticiiei? Credem că nu, căci, dacă ar fi așa, ar trebui ca afundîndu-ne în trecut să vedem această luptă tot mai tare. Istoria însă ne arată contrariul.

Se știe, după starea de natură, a fost faza comunistă *fără luptă pentru trai* în societate. Apoi se nascură clasele cu lupta dintre ele și cu lupta de la individ la individ; astă luptă tot crescă, până ce ajunse să se desfășoare cu cea mai mare furie în perioada burgheză.

Înțelegem deodată deci că lupta între individ și individ este un efect al antagonismului dintre clase. Să dăm o pildă. Să luăm perioada actuală și, pentru simplificare, să considerăm numai burghezia mare și proletariatul, cari-s clase potrivnice. Un burghez, ca să nu dea faliment, este nevoit să facă concurență, să se lupte cu alți burghezi, pe de o parte, și cu proletarii, pe de alta. Un proletar, ca să aibă cu ce trăi, este nevoit să concureze pe alți proletari, pentru a găsi cu orice preț un loc să muncească.

Dacă n-ar fi clase, dacă toți ar fi producători și ar consuma numai produsul muncii lor, este evident că n-ar mai ființa această luptă.

Între animale, lupta pentru trai e foarte firească și nici nu ne-am putea închipui altfel, pentru că ele nu produc, ci numai consumă; de unde urmează că orice cantitate de materie luată de un animal este răpită altuia — și aceasta nu și-o poate produce după voie.

Dar între oameni această luptă n-are nici o rațiune — nu vorbim de rațiunea istorică — de a exista, căci omul produce ceea ce consumă și nu răpește altuia; căci și acesta din urmă are puțința de a produce.

O societate în care se produce nu se poate închipui decit sau împărțită în clase, sau comunistă. Fără clase și

cu lupta de la individ la individ e un non-sens, căci într-o atare societate n-ar putea funcționa nici o fabrică, de pildă. Și fiindcă, după cele ce vedem, clasa burgheză va fi învinsă de proletariat, care nu mai are nici o clasă subalternă, concludem că vom ajunge la o stare în care lupta pentru trai în ordinea economică nu va mai ființa, pentru că nu vor mai fi clase, cătră o stare în care va domni mintea, cătră comunism.

Această teorie pentru care istoria omenirii este istoria luptelor între clase și care vede că neapărat vom ajunge la o formă unde nu vor mai fi clase, această teorie este socialismul.

Să vedem dacă socialismul nu poate fi un capitol al marelui teorii a evoluției, să vedem dacă nu intră în definiția ei cea mai generalizată.

Ce este evoluția? Evoluția este mersul de la stare incoerentă, omogenă, indefinită, la o stare mai coerentă, mai heterogenă, mai definită (după Spencer).

Într-adevăr, în orice ordine de fapte, se constată această tendință; fie că vom considera nebuloasa primară, împrăștiată și omogenă, care din ce în ce se condensează și se diferențiază, fie că vom considera istoria limbilor, a căror evoluție se caracterizează prin alipirea mai multor particule pentru a forma cuvinte mai lungi; fie că vom considera sistemul nervos, care, la animale inferioare, este împrăștiat și care, cu cât suim scara evoluției animale, vedem că se centralizează (Deville*, *L'Anarchisme*) și se diferențiază.

Tot așa și omenirea tinde de la incoerență, de la individualism, la coerență, la comunism.

Comunismul va fi centralizatorul și descentralizatorul. Întocmai ca și sistemul nervos la om, care e centralizat, dar care se întinde pretutindeni. Cu atit omenirea înaintează, cu atita diviziunea muncii se mărește, întocmai ca și sistemul nervos care cu cât e mai superior, cu atit tinde să aibă pentru orice excitație o fibră deosebită.

---

* G. Deville, autorul volumului al cincilea din *Histoire socialiste* intitulat *Thermidor et le Directoire* (despre mișcarea babuvistă).

Și în împărțirea geografică a localităților de producere, societatea viitoare va fi mai descentralizată. Aceasta se pregătește chiar de acum.

Așa în Germania, proprietarii de pământ, pentru a câștiga mai mult, cultivă pe pământurile lor materii prime făcându-și totodată și *fabrici*.

Așadară, vedem că evoluția omenirii corespunde, în trăsături generale, cu evoluția lumii. Și așa o declarăm după ce am văzut mersul omenirii, nu fiindcă în alte domenii lucrul se petrece așa și deci că trebuie să se petreacă tot așa și în istoria omenirii. S-ar fi putut foarte bine ca evoluția omenească să aibă alt caracter decât evoluția cosmică etc. Și nimenea n-ar fi putut spune nimic, căci altfel ar însemna că nu recunoști un fapt petrecut, adică, că, deși petrecut, nu vrei să-l admiți.

Evoluția, am zis, ne duce la comunism. Am arătat că în societate nu domnește lupta pentru trai individuală, ca un lucru la care s-ar reduce totul, și că acest lucru, baza oricărei manifestări sociale, este lupta de clase. Individualiștii însă pretind că azi domnește lupta pentru trai individual, că aduce rezultate bune, că, cu cât statul se va amesteca mai puțin, adică cu cât această luptă va fi mai liberă, cu atîta va fi și mai dreaptă, că atunci vor izbuti cei mai tari, că omenirea va înainta și se va tot perfecționa. Ei văd în viitor domnia individualismului.

Aceștia sînt închinătorii, ba pontificii zeiței moderne „Libertatea” sau „Concurența”.

Vom vedea ce este această libertate și de ce o iubesc atîta burghejii și cum, lăsată în voie, își produce negația ; vom vedea apoi cum, lăsată în voie, ea primejduiește pe burghezia ca clasă, și vom vedea că din această pricină statul burghez e nevoit să intervină.

Înainte de 1789, burghezia ajunsese foarte bogată. Ea era clasa cea mai tare de fapt, pentru că avea în mîină toate bogățiile și pentru că avea rolul cel mai de seamă în producere. Însă statul nu era al ei, ci al feudalității. Statul feudal, lucrînd conform intereselor feudale, lucra deci împotriva intereselor burgheziei. Dezvoltarea industriei cerea numaidecît libertatea industrială și comercială, pentru că numai prin aceasta industria lor putea să pro-

greseze ; căci, sfărîmîndu-se breslele și multe vămî, se lăsă în voie libertatea industriei ; și, pe de altă parte, libertatea muncii folosea burgheziei, căci, desființîndu-se iobăgia, și deci oferta de brațe de muncă pentru fabrică devenind foarte mare, burghezia putea să întrebuițeze în fabrici oricîți muncitori îi trebuia și cu un salariu cu atît mai mic, cu cît oferta de brațe ajungea mai mare.

Pentru a realiza acestea, trebuia să aibă în mînă statul ; dar aceasta nu se putea, pentru că era pusă sub tutela feudalității, aceasta avînd de drept mai mulți reprezentanți în adunare și avînd pe rege, cea mai mare putere de stat, tot al ei. Burghezia vedea că trebuie să se *elibereze* odată de sub această tutelă.

Aceste deosebite împrejurări arătate mai sus ne arată indetul care este originea mult-cîntatei libertăți. Este interesul, și nu rațiunea superioară, cum a fost ispitit să creadă mai mult decît un filozof.

Vedem dară că libertatea este o armă, un instrument care slujește burgheziei să se îmbogățească.

Pentru muncitori această libertate nu numai că nu există dar chiar e vătămătoare. Nu există, căci muncitorul, neavînd instrumente de muncă, *este numai decît* nevoie să-și vîndă puterea de a munci, să-și închirieze brațele, pentru a nu muri de foame. Este vătămătoare pentru că muncitorii, fiind liberi, nefiind o corporație, munca fiind liberă, nereglementată, capitalistul — care-i cu adevărat liber — poate face orice, și anume scoboară salariul, înmulțește numărul orelor de muncă și împovărează după voie pe muncitori, căci știe că în locul unuia care, nemaiputînd suferi, ar ieși din fabrică, va găsi alți zece cari vor primi orice decît să stea fără lucru.

Libertatea însă, pentru burghezie, numai atîta vreme este bună, este o zeitate la care se închină, cît le aduce lor folos. Se întîmplă însă ca, din oarecari împrejurări, să aducă un folos muncitorilor, și înțelegem că în acest caz face numai decît un neajuns burgheziei ! Ei bine, atunci burghezul va blestema această zeitate a lui ; întocmai ca la acei sălbateci care-și cinstesc idoli cînd au izbutit să zugrume un trib vecin ; iar cînd sînt învinși îi batjocoresc și sfarmă pe aceiași idoli.

Vom aduce numai două pilde, dar foarte elocvente.

Iată ce scrie Molinari*, economist burghez ortodox, liberschimbist, preot al desăvârșitei concurențe: „În colonii, unde robia a fost desființată fără ca să fie înlocuită cu muncă liberă, s-a întâmplat contrariul faptului care se vede în toate zilele sub ochii noștri“. Și apoi urmează cu indignare acest economist: „S-a văzut simpli lucrători exploatând pe antreprenorii de industrie, cerînd de la dînșii salarii în afară de orice proporție cu partea legitimă care li se cuvine în producere“.

Dar împotriva cui se indignează Molinari?

Împotriva concurenței, a legii cererei și ofertei, a nervului, a principiului societății actuale! Desigur că oleacă de poliție a putut să le arate muncitorilor din colonii că concurența e o divinitate de clasă, a burgheziei, și că nu poate sluji oricărui umilit proletar.

Altă pildă tot așa de caracteristică. Maurice Block**, tot economist ortodox și preot al concurenței și libertății, dorește o libertate absolută, desăvârșită. Dar el găsește că capitaliștii, sărmanii, sînt obijduiți de muncitori prin grevele ce le fac aceștia, adică grevele aduc jignire libertății muncii? Dar eu, muncitor, sînt liber de a munci ori nu? Și Maurice Block ar dori oprirea grevelor în numele libertății!

Vedem dară că, afară de foarte rare cazuri, precum grevele sau ceea ce se întîmpla în colonii la început, libertatea este o armă împotriva muncitorilor, ca și tunurile, ca și puștile perfecționate cu care junimiștii au împușcat pe țărani la 1888.

Cum că libertatea este a lor rezultă din știința burgheziei. Orice cărturar, de la marele Spencer și până la redactorii *Timpului*, îți va declara că „proprietatea este condiția libertății; nu se poate libertate fără proprietate“. Foarte bine, dar atunci miile de muncitori cari n-au nimica pot fi liberi?

Libertatea fiind atît de folositoare burghezului, el are o frică superstițioasă de orice intervenție. De aceea reprezentanții marelui burghezii nu voiesc nici o intervenție a statului.

---

* G. de Molinari, *Études Economiques*, Paris, 1846, p. 51—52. Vezi și K. Marx, *Capitalul*, ed. rom., 1947, p. 679, nota 263.

** Maurice Block, *Les Théoriciens du socialisme en Allemagne*, Paris, 1872.

Să vorbim puțin de Spencer, care, fiind un cap enciclopedic, știe să pună chestia din mai multe puncte de vedere.

Spencer e dintre aceia care pretind că în societate domnește și trebuie să domnească selecția naturală prin lupta pentru trai. Am văzut la începutul acestei conferințe că aceasta-i fals, pentru că oamenii, spre deosebire de animale, care-s supuse numai împrejurărilor naturale, sînt supuși mai cu seamă mediului social, adică împrejurărilor sociale, izvorîte din modul de producere și de apropiere a bogățiilor.

Spencer pretinde că statul nu trebuie să aibă o altă menire, alt rol, decît justiția. Adică să nu facă alta decît să păzească libertatea*. Și iată de ce Spencer spune aceasta.

Am văzut că burgheziei îi trebuie numai decît concurența, libertatea muncii, pentru a putea aduna cît mai multe bogății. Apoi statul actual e delegația, însărcinatul de afaceri al burgheziei, și burghezul Spencer cere acestui însărcinat de afaceri să se conformeze intereselor clasei sale, adică să respecte cît se poate libertatea muncii.

Și, subjugînd știința interesului de clasă, Spencer, declară că orice intervenție a statului este o călcare a legii superioare, care guvernează tot ceea ce-i viețuitor, adică a selecțiunii naturale; cu alte cuvinte, orice intervenție în favoarea muncitorilor este o jignire a intereselor burgheziei.

Dar ia să vedem cum această concurență nu-i ceva nestrămutat și că, atunci cînd se pot încasa parale și fără dînsa, burghezul o uită. Mai mult! Ia să vedem cum această concurență își poate produce negația chiar în cercul societății actuale.

Să ne închipuim că fabricanții de oțel, de pildă, din pricina concurenței, ajung foarte puțini într-o țară. Din această pricină. — precum s-ar putea și din altele —, ei vor vedea că nu mai au nevoie și se concura și se vor asocia cu toții. Iată că nu vor mai avea nevoie de concurență, se vor emancipa de această zeitate. Aceasta a și început în Statele-Unite, în Germania etc., unde s-au format așa-numitele *cartele*, adică asociații de capitaliști. Observăm în treacăt că aceste asociații sînt foarte vătă-

* H. Spencer, *The Man versus the State* (1884).

mătoare pentru muncitori. Un muncitor dat afară acuma-i sigur că nu va mai fi primit nicăieri.

Acum, să ne închipuim că într-o țară sînt mai multe companii de drum-de-fier. O companie mare însă, făcînd concurență altora, le va învinge și va rămîne singură — iată concurența cum își produce negația.

În Anglia, acum vreo treizeci de ani, o companie de drum-de-fier, în *virtutea concurenței*, tindea să înghită pe toate celelalte și, deci, ajungînd singură, să nimicească, să facă să nu mai existe concurența. Spencer a cerut atunci ca statul să stăvilească pe această companie. Cu alte cuvinte, Spencer, pentru a păstra concurența, a cerut să se împiedice dezvoltarea naturală a concurenței și efectele ei și încă ceva : a cerut *intervenția statului*. Iată dar cum „libertatea“ lui Spencer a fost atacată de însuși Spencer — dovadă că axiomele scoase din idealizarea interesului de clasă nu se pot împăca cu realitatea.

Ultra-neintervenționismul lui Spencer arată că el nu înțelege nevoile noi ale burgheziei, care o fac să mai jignească cîte puțin „libertatea“. El socotește că burghezia de acuma e aceea de acum 30—40 ani. Cînd statul englez făcu oarecare legi pentru protejarea muncii, el se ridică spunînd că oamenii politici, conduși de sentimentalism, jignesc veșnica lege a selecției naturale. Dar Spencer, care-i convins că societatea e un produs natural, ar fi trebuit să se gîndească că nici în această chestie nu-i vorba de vreo umbră de liber arbitru.

Statul englez, adică burghezia engleză, s-a făcut intervenționistă pentru ca să mai astupe gura nemulțămiiților, pentru ca să-și mai pună sieși proptele. A făcut-o de nevoie. Și a făcut-o cînd cuțitul ajunsese la os. Spencer însă, idealizînd interesul pur și cel mai înalt al burgheziei, n-a înțeles că statul a cedat din pricina noilor împrejurări, a fost reacționar. Laveleye*, alt burghez, a înțeles bine că, dacă nu se fac îmbunătățiri, burghezia e în primejdie, și de aceea sfătuiește pe conservatori să facă concesii cu un ceas mai înainte. Numai atît că La-

---

* Emile de Laveleye, *Le socialisme contemporain* (1883). Combătut de Gherea în *Karl Marx și economiștii noștri* (*Revista socială*, apr.-sept., 1884). Vezi și articolul lui Laveleye, *L'état et l'individu ou darwinisme social et christianisme*, în *Revue internationale*, Florence, 1885.

veleye face socoteală rea. Prin îmbunătățiri se împiedecă turburările de stradă. Dar mișcarea socialistă va tot crește, cu atîta mai mult, pentru că pofta de mîncare vine mîncînd ; și aceste îmbunătățiri dau voie muncitorului să studieze, să ajungă conștient de nevoile lui, de rolul lui istoric ; aceste îmbunătățiri formează o fază mai departe spre socialism, ca și orice lucru smuls de proletari de la burghezie.

Spencer este împotriva regulamentării zilei de muncă. Însă, pe de altă parte, arată că cea dintîi datorie a statului este garantarea integrității fizice a omului. Dar regulamentarea zilei de muncă ce-i ? Căci o muncă excesivă consumă mai multă forță decît se poate cîștiga prin hrană, chiar cînd aceasta ar fi îndestulătoare și de bună calitate. Am atins aceasta ca să arătăm contrazicerea lui Spencer : însă noi nu credem că statul englez a regulamentat munca femeilor și a copiilor pentru ca muncitorimea să nu degenereze, ci pentru că, muncitorii degenerînd, împutîșnîndu-se, pe o parte nu mai pot de atîta muncă într-o zi ca mai înainte, iar pe de alta, împutîșnîndu-se brațele, oferta scade și salariile se măresc, lucru ce nu place burgheziei. Afară de aceasta, și ceea ce am spus mai sus, adică frica de ridicări în masă și altele.

Înceînd cu această chestie, mai amintim încă o dată că interesul de clasă face pe oamenii cei mai cumiți — în alte ramuri — să greșescă cumplit în chestiile sociale. Spencer e caracteristic.

Cînd individualistul vede că azi e rău își pune toată încrederea în perfecționarea individului. Schimbarea societății n-o poate primi ca leac, pentru că burghezul nu crede că se poate schimba societatea, căci aceasta pentru el e veșnică. Tolstoi este tipul potrivit al acestora. Ei nu pricep însă că, pe cîtă vreme nu se va schimba, nu se va face bun mediul, nici individul nu se va putea perfecționa.

Am văzut că speciile mijlocii pier. Acest fapt se întîmplă și în omenire cu clasele mijlocii.

Cînd o specie oarecare se bifurcă în altele, avem : 1) speciile nouă, opuse și 2) rămășița speciei de bază. Aceasta-i specia mijlocie.

Acum, dacă ne uităm în societatea omenească, vedem că, din mica industrie și mica proprietate feudală, s-au despărțit două clase foarte deosebite una de alta : marea

burghezie și proletariatul. Însă au rămas și rămășițe din clasa mamă, adică rămășițe de mică proprietate și mică industrie. Aceste rămășițe au fost hrănite de formațiuni mai noi ca împroprietării țărani mai noi, care nu-i vorbă, în mare parte erau o transformare, după forma burgheză, a micii proprietăți mai vechi, și de declasării mării burghezii cari, înainte de a cădea în proletariat, fac o stație în mica burghezie.

Aceste rămășițe, această clasă intermediară tinde să piară și pierе, întocmai ca și speciile mijlocii. Și după cum două specii apropiate, una cea veche și alta cea nouă formată, luptându-se, cea veche, mijlocie, este învinsă — și lupta este cu atât mai mare, cu cât sînt ele mai apropiate, pentru că cu atîta mai mult au nevoie de *aceleași* condiții de viață — tot așa și în omenire, marea și mica burghezie sînt în luptă pentru trai. Și în această luptă, marea burghezie învinge, iar mica burghezie tinde la zero. De ce cade însă mica burghezie ?

Tocmai pentru aceeași pricină pentru care se sting și speciile mijlocii : pentru că nu mai au ce minca, pentru că marea burghezie o face să nu mai poată face nici „o afacere bună“. Și iată de ce.

Marele capitalist avînd mașini perfecționate, folosindu-se de diviziunea muncii și vînzînd așa de mult încît, chiar dacă vinde mai ieftin, tot trage un cîștig mare, poate vinde foarte ieftin și lucru bun și frumos.

Micul burghez, muncind cu unelte vechi, neperfecționate, care cer timp mult, vînzînd puțin și prin urmare trebuind să vîndă scump, ca să poată cîștiga ceva, cere pe marfă mult mai scump decît un capitalist.

Cumpărătorul, însă, cumpără de la marele negustor, pentru că găsește lucru gata, ieftin, bun și frumos ; iar micul burghez trebuie să dea faliment și să intre ca muncitor în fabrică sau să se facă bătăuș și spion polițienesc. Aceasta din urmă are două foloase pentru burghezi, este o supapă cu dublu efect, și iată de ce : întii, spionii polițienesci le folosesc pentru motivele văzute și știute de toată lumea ; al doilea, pentru că dacă toți s-ar face muncitori, armata de rezervă s-ar mări așa de tare, că ar fi prea amenințătoare pentru starea actuală. Folos bănesc din mărirea armatei de rezervă nu poate trage burghezia, pentru că și acuma armata de rezervă e destul de mare, încît fabricantul să poată găsi în locul unui

muncitor alți zece, care să-i ocupe locul, pentru că concurența între muncitori e destul de mare.

Pieirea burgheziei mici însă, pentru acela care nu înțelege că acest fenomen este un pas departe în drumul către societatea cea mai fericită din câte se poate închipui — către societatea socialistă —, pentru aceștia zic, pieirea micii burghezii este un fapt dureros, fără compensare. Și dacă privim faptul în sine, nu din punct de vedere al evoluției, nici nu poate fi altfel. De aceea, agonia micii burghezii a inspirat la mari poeți din Apus, din întâia jumătate a veacului, accentele cele mai dure-roase. Înainte și în vremea revoluției celei mari, nu era loc pentru pesimism, căci, pe de o parte, mica burghezie încă nu era așa de decăzută, dar mai cu seamă, pe de altă parte, ea își aștepta fericirea de la revoluție. Revoluția însă nu făcu nimic pentru mica burghezie. Dimpotrivă, forma ce se realizează permise și mai bine marelui capital s-o zdrobească. Și ruina ei produse pesimismul. Chiar pesimismul maestrului, al lui Schopenhauer, e produs, cum arată Kautsky, de ruina micii burghezii germane.

La noi, revoluțiunea burgheză se întâmplă tocmai la 1848. Până atunci, din pricină că revoluționarii, în loc de program economic, aveau fraze frumoase, dar vagi, toate clasele se așteptau să ajungă fericite. De aceea, arta de atunci a fost optimistă. Și, în adevăr, un poet, mic-burghez prin naștere sau inspirat de mica burghezie, era optimist, pentru că, pe de o parte, mica burghezie nu era în decadentă, și, pe de altă parte, revoluția îi apărea ca purtătoare de libertate și bunăstare. Un poet boier sau inspirat de feudalitatea boierească nu putea fi decât optimist pentru că clasa sa era tare, puternică și bogată, iar ideile, forma ce trebuia numai decât să o introducă, ca clasă puternică economică ce era, putea să o introducă spre folosul ei — ceea ce a și făcut (vezi *Rolul păturei culte...* a lui I. Vasiliu, din nr. 5 al *Criticei sociale*).

Dar după 1848, după ce se introduse cea mai înaintată formă existentă — forma burgheză apusană —, mica industrie, din pricina noilor legi și împrejurări, începu să se ruineze. Ce mai putea nădăjdui ea? Tot ce se

putuse face se făcuse, și ea se ruină! Atunci veniră blestemele și disperarea.

Din această ruină ieșiră două lucruri :

1) Disperarea activă, ca să zic așa, izvorul antisemitismului social, în parte a reacționarismului și altor manifestări — și poate acum și a anarhismului, dacă revoluția liceiilor și alți domni integrali, dar nu și întregi la minte, nu se vor astîmpăra.

2) Disperarea pasivă, la oamenii de artă, la literați, în sfîrșit, la aceia cari văd întrucîtva că astă cădere e de neînălăturat, dar cari nu pricep viitorul — pesimismul în literatură.

În adevăr, un om simțitor, fie mic-burghez, fie și din altă clasă, nu poate rămîne nesimțitor la ruina micii burghezii, cel mai dureros (luînd faptul în sine) fenomen social în țara noastră. Și neștiind că această cădere este rezultatul realizării unei faze mai departe cătră o societate fericită, poetul nostru va cădea sub greutatea acestui fatalism, va fi pesimist. Cîți dintre socialiștii convinși nu-și simțesc adesea sufletul otrăvit de un fel de mîhnire vagă, de un fel de pesimism nedefinit? Și care-i pricina? Aceeași. Oriunde te întorci, vezi ruină, ruina micii burghezii, acea ruină atît de bine descrisă de Delavrancea în *Odinioară* *. Deși îți dai bine samă, deși vezi că aceasta-i o evoluție, totuși — fiind om simțitor și poate și mic-burghez din naștere — nu vei rămîne cu totul nepăsător la nenorocirea unei clase numeroase de concetățeni de ai tăi... și mai cu samă cînd ai trăit multă vreme între dînșii.

Ca dovadă că astă cădere a micii burghezii este pricina pesimismului avem scrierile literaților noștri. În multe din bucățile lor, unde găsesc prilej, îi vezi cum suspină după vremurile de mai înainte, cum idealizează viața micului burghez și cum urăsc pe negustorii mari, pe comercianții mari, pe burghezia mare rurală. Așa Delavrancea, în *Ziua* **, vorbește cu toată greața de marea burghezie din București și cu tot respectul de „vița generoasă a vechilor boieri“. (Vom vedea aci și de ce influența micii burghezii face pe cineva să admire feudali-

* Apărută prima oară în *Revista literară*, 1885, apoi în volumul *Sultănica*, București, 1885.

** Primul capitol din nuvela *Trubadurul*, apărut în *Epoca*, 1886, și în volumul *Trubadurul*, București, 1887.

tatea.) În *Odinioară* idealizează mica burghezie de acum 25 de ani, pe căruțașii ruinați de drumul-de-fier. Eminescu, în articolele din *Timpul* din 1880 și 1881, arată o ură grozavă împotriva acestei clase nouă „străine“ — marea burghezie —, pe care chiar o numește xenocrație, domnia străinilor. În frumoasa sa *Doină* el zice :

Și cum vin cu drum de fier,
Toate cîntecele pier,
Zboară paserile toate
De neagra străinătate.

În proză : burghezia mare introdusă din Apus alungă modul de viață cel vechi, care i se părea așa de frumos lui Eminescu. Ca potrivnici xenocrației, cu alte vorbe, burgheziei celei nouă, sînt, după Eminescu, locuitorii băștinași, adică, după cele ce știm, mica burghezie și feudalitatea. Acestea au dreptul să domnească !

Am spus că Eminescu și Delavrancea sînt produși de mica burghezie. Atunci de ce admiră ei așa de mult boierimea feudală ? (Vezi *Ziua* de d. Delavrancea și articolele politice ale lui Eminescu.)

Foarte simplu. Mica burghezie și boierimea feudală au coexistat în timp. În copilăria și bătrînețea lor au trăit împreună. Acum însă, amîndouă aceste clase sînt amenințate, ruinate de marea burghezie. Deci ele, avînd același dușman, au priviri binevoitoare una pentru alta, se asociază în lupta pentru trai. De cîte ori nu auzim vreun mic-burghez lăudînd pe boierii vechi ; „He he ! Ce bine era pe-atunci ! Ce buni erau boierii, cînd veneau de la țară cu patru cai“ și altele. Chiar rămășițele din vechea boierie se uită la vechii mici burghezi cu blîndețe, ca la niște oameni supuși, ascultători, nu ca acei „parveniți“ (marii capitaliști). De aceea, literații noștri, reprezentanți ai micii burghezii, suspină după pieirea boierilor vechi, înlocuiți de cei noi, pentru că aceia au fost în floare în același timp ca și clasa ce o reprezintă ; după cum și un individ își aduce aminte cu o dulce melancolie de oamenii cu care stătea în legătură în tinerețea sa.

Și înainte de a sfîrși cu această chestie, trebuie să mai avem în vedere și faptul următor : pesimismul, product al burghezismului mic (amestecat cu feudalismul), al literaților noștri, se explică cu atîta mai bine cu cît ne aducem aminte de faptul că acești literați, în mare

parte odrasle ale micii burghezii, au o experiență puternică înconștientă de mici burghezi — și la poeți știm că moștenirea și înconștientul au o influență covârșitoare în viața sufletească.

Dacă cele spuse mai sus sînt adevărate, atunci influența lui Eminescu este foarte ușor de înțeles. Pesimismul lui s-a lățit, a copleșit literatura românească, pentru că a găsit un mediu favorabil în sufletul scriitorilor noi. Și anume : aceeași tristețe, venită din ruina micii burghezii. Eminescu, pentru dînșii, n-a fost decît formula desăvîrșită, expresia genială a sentimentelor lor.

Să mai adăogăm că poeții noi sînt mici burghezi prin naștere, ei înșiși în mare parte niște tineri cari au avut „aspirații de a se înălța“, dar n-au izbutit : niște declasați.

Așadar, pesimismul din literatura noastră este izvorit din ruina micii burghezii.

Dar clasa, întreaga mică burghezie, nu suferă pasiv loviturile ce le primește de la burghezie. Ea se ruinează și nu face nici filozofie budistă, nici fatalism darwinian ; ea nu vrea să știe, nici cît poeții ei, că astă cădere a ei e fatală. Ea se revoltă, strigă, blestemă și voiește să lovească și adeseori nu prea nimereste bine să lovească ceea ce-i de vină. Așa : ea voiește să sfarme mașinile, cum s-a întîmplat în multe părți, cînd s-au introdus întii acestea ; sau vrea să lovească în capitaliști individual. Ea nu vede că nu-s de vină nici mașinile, nici capitaliștii, ca oameni, ci e de vină procesul economic. Nu văd că pricina stă în organizarea socială, care face ca mașinile și produsele să fie ale unora numai. Din aceste zbuciumări s-a născut așa-zisa democrație, anarhismul și anti-semitismul.

Atît democrația, cît și anarhismul n-au idee de lupta de clase, și nici nu s-ar putea, căci teoria luptei de clasă este socialismul curat, și democrația, ca și anarhismul sînt manifestări burgheze. Am văzut însă cum și de ce burghezia nu se poate defini, adică nu poate înțelege socialismul.

Așa-numita *democrație* reprezintă aproape conștient — vom vedea că anarhiștii, înconștient — interesele micii burghezii. Mica burghezie rurală, fiind amenințată în existența ei, democrația aceasta cere restabilirea și ga-

rantarea micii proprietăți. De asemenea, ea cere ajutoare micii industriei și micului comerț. Acestea sînt dorințele, tendințele democrației, chiar cînd n-o spune lămurit. Această democrație este reacționară, în înțeles științific. Radicalii noștri, deși mult mai înaintați, fac parte din această democrație. Interesele cari le slujesc de temelie și pătura pe care se pot rezema este mica burghezie. Mulți se întrebă : „Care-i deosebirea între noi și radicali ?“, și unii ar dori chiar să ne facem radicali, spunînd că aceasta ajunge pentru țara noastră rămasă în urmă. Aceștia ar voi să începem, noi socialiștii, să apărăm, să ferim de ruină mica burghezie și să ne luptăm împotriva burgheziei țării noastre, care-i faza imediat precedentă socialismului. Adică să luptăm împotriva noastră !

Democrații sînt burghezi. Din punct de vedere științific, ei sînt idealişti, ca orice burghezi ; ei nu cunosc evoluția societății, nu cunosc teoria luptei de clase. Ca dovadă voi spune că unul dintre cei mai însemnați democrați de la noi, d. Panu, în Senat, a spus că soluțiile economice n-au partid ; adică că conservatorii ar putea rezolva o chestie economică în același mod ca și un socialist, numai dacă ar fi oameni de treabă și serioși. Pe cînd noi știm că ei ar putea primi o cerere socialistă, *dar numai cînd ar fi siliți de o mare mișcare muncitoare*. Și ce împarte pe oameni în partide decît tocmai interesele economice ?

Altă dată, în articolele sale despre votul universal, d. Panu * spunea că, dacă știința sociologică ar fi exactă, atunci s-ar putea admite domnia unei păтури asupra celorlalte, căci această pătură s-ar conduce după datele acelei științe exacte. Dar dacă d. Panu ar fi știut că statul este reprezentantul, însărcinat de afaceri, al unei clase, ar fi putut spune aceasta ? Desigur că nu, căci, pe de o parte, orice pătură superpusă are interesele economice contrare cu interesele păturilor dominante și caută să le exploateze și, pe de altă parte, dacă ne închipuim că sociologia, fiind știință exactă, adevărurile ei ar fi primite de toți absolut. (Dacă *ne închipuim* că, oricît de exactă ar fi sociologia, chiar ca matematicile, adevărurile ei nu vor fi primite, nici înțelese chiar de o clasă, dacă aceste adevăruri puse în practică i-ar răpi puterea din mîna.

* G. Panu, *Studii asupra sufragiului universal*, 1890.

D. Panu cred că-i convins că unele, cel puțin, din teoriile sale sînt foarte adevărate. Și atunci de ce nu le primește partidul liberal și conservator?) Atunci ar însemna că soluțiile propuse corespund cu nevoile tuturor, i-ar face pe toți fericiți. Dar mai este atunci nevoie de un stat? Căci statul este o unealtă de presiune a unei clase dominante împotriva celorlalte și o unealtă de presiune în senz economic.

Democrații fiind burghezi, ca orice burghez, nu se pot defini pe ei înșiși și fac idealism.

Unii vor spune poate că acestea sînt chestii teoretice, dar că ce au a face cu practica? Dar au a face foarte mult. Faptul că democrații nu se pun pe tărîmul luptei de clase se traduce în practică prin următorul fapt. În agitațiile politice, acești democrați se adresează la clasele dominante pentru a face reforme. Dar cum să le facă acestea cînd reformele cerute sînt împotriva lor? Cînd se adresează la muncitori le spune în fond cam acestea: dați-ne nouă puterea că vă vom face tot binele. Dar, pe de o parte, tot aceasta le spune orice partid, și pe de altă parte, chiar dacă democrația aceasta ar căpăta putere, noi nu avem nici o încredere într-însa, căci ea ar lucra conform cu interesele sale de clasă, conform cu interesele micii burghezii. Noi însă ce facem? Convinși de antagonismul între clase, spunem muncitorilor: faceți partid deosebit, luptați-vă ca clasă, nu așteptați nimica de la stăpînitori. Și numai făcînd așa, muncitorii vor putea smulge încetul cu încetul reforme de la clasele stăpînitore, pînă, în sfîrșit, vor cuceri statul. Vedem dar că este o mare deosebire, o prăpastie. Facă și acești democrați așa și atunci nu ne vom mai deosebi, dar atunci nici ei nu vor mai fi democrați, ci vor fi social-democrați!

De acest burghezism democratic sînt stăpîniți citeodată unii socialiști, ca de un ultim răsunset al burghezismului înădușit într-însii. Auzi citeodată vreun socialist zicînd: „să împrăștiăm viața politică cu elemente sănătoase, din păturile de jos“ (cînd cer votul universal). Dar ce sînt muncitorii? Injecția lui Brown Sequard, cu care să se întinerească această societate îmbătrînită? Din fraza citată mai sus ar rezulta că clasele stăpînitore fac rău pentru că-s îmbătrînite, bicisnice. Dar nu este așa. Ele se poartă cum se poartă pentru că așa le este interesul. Dacă noi cerem votul universal, îl cerem pentru ca mun-

ditorii să-și facă legi folositoare și apoi să puie mîna să răstoarne burghezia, dar nu s-o îmbărbăteze.

Anarhiștii sînt expresia teoretică inconștientă a micii burghezii în ruină, a zbuciumurilor ei. De aceea, anarhismul se naște și se prinde în țările și localitățile cu rămășițe mai numeroase de mică industrie. Bakunin *, șeful și teoreticianul lor cel mai cunoscut, nu-i o întîmplare că s-a născut în Rusia — după cum nu-i o întîmplare că Marx, teoreticianul de geniu al socialismului, s-a născut în provinciile de la Rin, unde industria mare era cea mai dezvoltată. Anarhismul lui Bakunin se poate explica prin înrîurirea asupra lui a micii burghezii amenințată de marele capital.

Bakunin studiasse pe Hegel și era școlarul lui credincios, era idealist ; pe Max Stirner **, și era individualist. Hegel și Max Stirner îi dădură formula aspirațiilor lui, a căror pricină era zbuciumul micii burghezii.

Anarhiștii sînt idealişti. Ei văd că alcătuirea socială nu-i bună și voiesc s-o schimbe cu forță, violent. Anarhismul e al doile grad al utopiei idealiste, Întăiul grad utopist caută să schimbe societatea prin idei, voiește să convingă toate clasele de bunătatea societății viitoare ; cînd nu izbutește prin aceasta, ajunge fatal la violențe, indignîndu-se de răutatea, de stupiditatea oamenilor, care nu recunosc un lucru așa de bun, de frumos, întocmai ca și acei pedagogi de modă veche care, neavînd ideile de dezvoltarea gradată a copilului, de faptul că trebuie să iei în samă această dezvoltare, dau copilului lucruri pe care nu le poate înțelege și apoi, înfuriați, caută să le bage în cap învățătura cu bătaia. Și cum ar putea să facă alta anarhiștii ? Neavînd idee de evoluție, cînd nu pot convinge cu ideea, în ce voiți să se reazeme decît în violență ? Ei nu știu că societatea se schimbă din pricina factorilor economici și că noi trebuie numai s-o ajutăm ; ei pretind că oricînd, chiar și acum două sute de ani, s-ar fi putut realiza o societate comunistă, dacă s-ar fi găsit un cap de geniu și ceva dinamită. Va se zică, anarhiștii nu înțeleg că între societatea actuală și cea viitoare

---

* Mihail Aleksandrovici Bakunin (1814—1876). Primit în 1864 în Internaționala I și exclus din ea în 1872.

** Max Stirner (1806—1856), hegelian de stînga, autorul operei *Der Einzige und sein Eigentum*, 1845.

este legătură cauzală, nu înțeleg că societatea viitoare este produsul acesteia, *nu înțeleg că societatea actuală se transformează în cea viitoare*. Ei cred că aceasta de azi trebuie nimicită cu totul și creată apoi alta din cap. Iată ce rezultă din ideile și mai cu samă din modul lor de acțiune. Pentru dînșii evoluția este o carte cu șapte peceti.

Anarhiștii, reprezentînd interesele micii burghezii, sînt individualiști la extrem. Ei sînt exagerarea burghezismului. Am văzut că individualismul este însuși burghezismul. Cine zice individualist zice burghez, pentru că burghezului, și nu muncitorului, îi folosește libertatea muncii, concurența între capitaliști și aceea între muncitori. Individualismul este chiar modul, singurul mod de viață al burgheziei, pentru că ea, neproducînd, ci numai consumînd, se luptă veșnic între dînsa, după principiul expus mai sus : că între indivizi care nu produc, ci numai consumă, domnește o grozavă luptă pentru trai.

Muncitorul nu numai că-i istovit de această concurență și nu poate avea nici o iubire pentru dînsa, dar încă, pentru că smulge îmbunătățiri, are nevoie de solidaritate, va fi contrară individualismului. Iată de ce expresia teoretică a nevoilor muncitorilor e antiindividualistă, e socialismul.

Dar anarhiștii sînt individualiști, sînt burghezi, și fiind individualiști cu exagerare (vezi *Anarhia cugetărei* * din *Critica socială*, nr. 4) sînt exagerarea burghezismului.

Ca să înțelegem mai bine aceasta, să vedem ce spun cei mai înfocați partizani burghezi ai desăvîrșitei concurențe și apoi să vedem ce spun și anarhiștii.

Liberalii cei cu „laissez faire, laissez passer“ spun că mizeriile, cît mai sînt în societate, vin din pricină că concurența încă nu-i perfect liberă.

Anarhiștii vor să lecuiască societatea tot prin acest exces de individualism. Ei pretind, ca și burghezii amintiți mai sus, că atunci cînd individul va fi perfect scos de sub orice înfrîmire a societății, cînd va putea lucra în toată voia, fără să-i pese de alții (vezi *Anarhia cugetărei*, *Critica socială* nr. 4), atunci va fi fericirea absolută.

Acum, care-i deosebirea dintre extremii burghezi individualiști și anarhiști ? Este atîta că anarhiștii merg mai departe puțin decît frații lor armoniști. Iată dar că

---

* De C. Dobrogeanu-Gherea.

avem dreptate cînd spunem că anarhiștii sînt exagerarea burgheziei.

M. Stirner nu voiește să recunoască nimica, nici pe „om“. El nu știe decît de „leu“. Tot așa și Bakunin : „propria voastră fericire să fie singura voastră lege“. Aceasta este fraza anarhistă clasică. Omenirea, pentru ei (vezi Stirner), e un ce metafizic, care nu există.

Acest individualism iată de unde vine : pe de o parte, micul burghez, în lupta ce o duce, e singur, nu ca muncitorii din fabrici, care-s cu sutele la un loc ; pe de altă parte, el vede că cutare negustor mare îl ruinează.

Atunci el își zice : „dacă n-ar fi acesta, eu aș cîștiga“. Iată dar că trebuie să urască pe indivizi. Apoi, el se gîndește că bine ar fi dacă ar dispărea cutare negustor mare, cît ar cîștiga el. Iată în germene originea propagandei prin fapt. Și cum ar putea altfel gîndi el, cînd știe bine că, prin concurența comercială, nu poate doborî pe marele negustor ?

Deși în alte condiții, totuși, se poate ca și proletarul să aibă apucături individualiste, anarhiste. Dar îndată ce îi vei deschide ochii, îi vei arăta că-i de vină organizarea socială, îi vei arăta care-i adevăratul chip de luptă, proletarul va deveni socialist.

Cu micul burghez nu se poate aceasta, căci el, fiind burghez, nu poate înțelege socialismul. Și dacă îi faci propagandă socialistă, trebuie să-i arăți că e fatală căderea, că are să devie proletar. Dar tocmai de aceasta se teme el ! Și cu cît micul burghez e mai ruinat, cu atîta se zbuțumă mai tare, căci cu atîta e mai aproape prăpastia.

După ce micul burghez e declasat, după ce, dacă nu se face spion polițienesc, devine proletar, condițiile cele noi în care este pus, solidaritatea de interese cu sute de muncitori, faptul că nu mai are ce apăra nu mai e burghez ca poziție socială, ca acuma, are numai de cîștigat, toate acestea sînt puțin priitoare veleităților individualiste. Și cînd, prin propaganda socialistă, ajunge conștient de interesele sale, de chipul de a le realiza, atunci declasatul poate deveni bun socialist, deși, desigur, tot va mai păstra urme vechi de individualism.

Ca să încheiem cu anarhismul, trebuie să spunem că el este cel mai mare dușman al socialismului.

Burghezia cînd face ilegalități ne face și un bine, căci face pe muncitori să vadă cit e de rea. Ca rol economic, ea grăbește centralizarea. În sfîrșit, relele ei au oarecare compensare pentru noi. Dar anarhiștii ? Aceștia, chiar cînd nu sînt spioni sau amestecați cu spioni guvernamentali, nu ne pot face decît rău și fără nici o compensare. Din pricina frazelor lor incendiare, a dinamitei și a altor chipuri de propagandă prin fapt, burghezia găsește prilej să facă sau legi împotriva socialiștilor cu care îi place să-i amestece, sau cel puțin să se poarte cu socialiștii ca cu niște răzvrățitori. Apoi mai este altceva. Anarhismul atrage pe muncitori la dînsul, îi incurcă în lucrări zadarnice și-i face să se îndepărteze de adevărata cale, adică de organizarea în partid puternic de luptă legală pentru cucerirea statului. Dar vreo umbră de bine aduc ? Nici una.

Înainte de a sfîrși, să mai atingem un fapt. Cînd un socialist face într-o chestie idealism ori metafizică simplistă, adică cînd ia un punct din socialism și se ține de el orbește, *oricari ar fi împrejurările* ; cînd ia un dezi-derat, o prevedere a socialismului și-l schimbă în lozincă de purtare, atunci acel socialist arată manifestări anarhiste pe cari Gherea le caracterizează prin aceste două vorbe : *simplism metafizic*. Să luăm un exemplu : socialiștii vād că războiul e o barbarie, că în societatea socialistă n-are să mai fie. Plecînd de la acest fapt, un socialist francez, P. Argyriadès, a acuzat pe Bebel* de burghez, pentru că acesta din urmă a spus că într-un război contra Rusiei, aliată cu Franca, socialiștii germani nu vor lupta alătura de burghezia germană, Argyriadès s-a indignat : cum, socialiștii să se lupte alătura cu burghezia ! șoviniști ! etc.

Dar Bebel a fost nu se poate mai socialist în această chestiune. Căci dacă Germania ar fi învinsă de Rusia, socialismul european, nu numai cel german, pierde foarte mult. Și socialiștii luptînd în război se vor lupta contra reacțiunii și pentru socialism. Vedem deci că Argyriadès a luat lucrul foarte metafizic, fără nici o privire la realitate.

Antisemitismul este o manifestare tot a micii burghezii. Unde nu-s evrei, se produce anarhism. Antisemi-

---

* August Bebel (1840—1913), unul din întemeietorii și conducătorii Partidului social-democrat german.

tismul, precum este la noi, are două pricini. Întâi, este lupta între micii burghezi jidani și creștini. Al doilea, ura micilor burghezi împotriva marilor negustori, care îi ruinează și care, în mare majoritate, sînt evrei.

Așadar, cînd marii burghezi sînt de aceeași nație, nu le poți găsi nici un cîrciob în această privință și devii anarhist; cînd sînt evrei, devii antisemit.

Vedem care-i pricina antisemitismului. Acum înțelegem cît de mult greșesc unii anarhiști cînd cred că cu înlăturarea lipsei de drepturi politice, de care sufăr evreii, se va nimici antisemitismul. Parcă lipsa de drepturi ar fi pricina! Pe cît timp vor rămîne pricinele adevărate, va rămîne și antisemitismul în picioare. Dovadă Austria, unde evreii au drepturi.

Și-apoi ce nevoie avem noi? Proletarii, îndată ce le deschizi ochii, nu mai sînt antisemiți, fiindcă n-au *interes* să fie. Ce însemnează dară această plîngere de antisemitism la anarhiști? Poate pentru că mica burghezie creștină nu se unește cu cea jidovească pentru a lupta contra celei mari? Dar în materie de *interes mic-burghez*, să-i lăsăm pe anarhiști, căci acest interes este materia lor (vezi mai sus unde arăt că anarhismul este produs de mica burghezie).

Am văzut cum lucrul se tot limpezește: pe de o parte, marea burghezie, pe de alta, proletariatul. Dar este nevoie să se proletarizeze toată mica burghezie? Nu. Atunci cînd proletariatul va fi destul de tare, va putea pune mîna pe stat, chiar dacă ar mai exista o clasă mijlocie, căci vedem că aceasta n-are nimic a face. Cît e vorba de noi, apoi socialismul trebuind să se introducă îndată după ce va învinge în Europa (vezi *Rolul păturei culte...*, din nr. 5, al *Criticei sociale*), înțelegem că burghezia noastră mică nu va mai trece toată prin faza proletară.

Lupta se dă între marea burghezie și proletariat. Mica burghezie e împărțită, dar cu cît ne vom apropia de domnia proletariatului, cu atîta mica burghezie va înclina mai mult spre socialism. Lupta proletariatului este legală, dar cu atît mai mult sigură și înfricoșătoare: cînd evoluția istorică e cu dînsul, n-are nevoie de violență. Burghezia nu se teme de violență, e în elementul ei și pe acest tărîm se pricepe de minune. Scandalurile îi plac așa de mult, că cheltuiește chiar bani ca să le provoace.

Liniștea și legalitatea socialiștilor însă o înspăimîntă. Un economist german însemnat, Rudolf Mayer, dă pe față acest sentiment cînd spune că „atitudinea liniștită și sumbră a muncitorilor are ceva înspăimîntător“.

În lupta ce se dă între burghezie și proletariat, cine nu vede că acesta va ieși biruitor în curînd ?

Burghezia va pieri pentru că este nu numai nefolositoare, dar chiar dăunătoare producerii. Este nefolositoare pentru că n-are nici un rol în producere, aceasta îndeplinindu-se absolut numai de salariați. Este dăunătoare, deoarece caută, pe cît poate, să nu se facă invenții, să nu se introducă mașini nouă căci atunci trebuie să piardă o parte din capital în mașinile ce le are și pentru că simte instinctiv că orice invenție, grăbind centralizarea bogățiilor, pe de o parte, și mărinđ proletariatul și armata de rezervă, pe de alta, este un pas spre pieirea sa. Mai mult, întrebuițarea fluxului și a refluxului mării, a cursurilor de apă ca forță motrice este cu neputință într-o societate cu proprietate individuală.

Această situație înspăimîntătoare, în care se află burghezia, adică perspectiva de a pieri din pricina prea marei centralizări (adică pentru că-i prea bogată), care merge foarte repede din pricina invențiilor, pe care le-ar da dracului, dar pe care fatal le introduce, aceasta e pentru dînsa o situație haotică, înspăimîntătoare.

Această situație a marei burghezii de a pieri din pricina prea marei bogății, a centralizării, pe care ar vrea, nu se poate s-o oprească ; această situație, zic este una din pricinile cele mai însemnate ale pesimismului contemporan enervat și mistic.

Prea marea centralizare, dezvoltarea producției sfarmă cercurile alcătuirii sociale de azi.

Faptul că această clasă moare de bogăție este simțit de artiștii ce o reprezintă, dar ei nu și-l pot explica ; lesfarmă echilibrul mintal, îi face nevrozați. De aceea pesimismul lor e caracterizat printr-o simfibilitate bolnăvicioasă, printr-o mizantropie sălbatecă, printr-o bătaie de joc cinică de toate. Pesimiștii din Apus plîng agonia — moartea ciudată a unei clase — din pricina bogăției !

Am văzut în această conferință cum legile evoluției sociale ne duc la socialism. Dar chiar și pe tărîmul biologic, socialismul nu numai că se împacă cu știința, dar

este singura și adevărata teorie care înțelege și explică evoluția omenirii și țelul acestei evoluții. Aceasta a fost dovedit de socialiști ; dar acumă mai în urmă chiar un școlar a lui Darwin, și din cei mai iluștri, Grant Allen, prieten și partizan a lui Spencer, a trebuit să recunoască. El a ținut la Londra, la o întrunire a societății „Fabian Society“, o conferință (tradusă în *Contemporanul* din *Die Neue Zeit*) asupra temei : „Stă oare socialismul în contradicere cu știința, deoarece atacă legea selecțiunii naturale ?“

Grant Allen spune că aceia care se luptă împotriva socialismului în numele selecțiunii naturale nu înțeleg nici socialismul, nici selecția naturală. Privit, socialismul, din punct de vedere biologic și după analogii biologice, el capătă îndată loc în istoria fenomenelor lumii viețuitoare, ca rezultatul cel din urmă și trebuitor al lucrării legilor dezvoltării evoluționare asupra formei societății omenestii. Socialismul este cel din urmă inel în marele lanț al acelor procese biologice, prin care s-a făcut, de la începutul vieții organice, fiecare progres în viața lumii plantelor și animalelor.

Mai înainte de a intra în partea pur biologică a conferinței sale, Grant Allen arată cum astăzi selecția naturală e împiedecată, schimonosită, din pricină că instrumentele de muncă sînt monopolizate de o mînă de oameni. Arată că și selecțiunea sexuală este împiedecată, pentru că un bărbat bogat, oricum ar fi el, nu poate lua o femeie zdravănă și tînără și s-o facă mama copiilor săi închirciți ; de asemenea, o femeie bogată și păcătoasă poate monopoliza un bărbat înzestrat cu cele mai bune calități și a fura astfel societatea de moștenirea acestor calități.

Selecțiunea naturală, neînfrînată, nu produce nici un progres. Selecțiune neînfrînată are loc numai la cele mai de jos plante și animale. O știucă face milioane de ouă ; dar la maturitate ajung numai o pereche de știuci. Toți ceilalți sînt nimicîți în lupta pentru trai. La organisme superioare selecțiunea naturală începe a fi mărginită prin plănuiți ale părinților pentru apărarea urmașilor. Știuca cea tînără este lăsată singură în apă, cu puterile sale, nimeni n-o hrănește și ea nu se poate folosi de descoperirile părinților. La păsări, dimpotrivă, lupta pentru trai între pui este mărginită. Părinții clădesc un cuib moale,

unde puiul este apărat împotriva dușmanilor și unde este încălzit și hrănit de mă-sa. Puii de rață, de pildă, se pot folosi de experiența părinților, care-i învață să înoate, vrăbiile învață pe puii lor să zboare etc. Toate acestea, zice Grant Allen, sînt atacuri împotriva selecțiunii naturale. Dar sînt oare în contradicere cu dînsa? Nicidecum. Selecția naturală are loc aicea într-o formă mai umană, între grupe și grupe, iar nu între indivizi și indivizi.

Dacă trecem la mamifere, vedem un progres și mai mare. Aicea, nu numai că oul e ținut și dezvoltat în trupul mamei, dar, și după naștere, puiul este încălzit și hrănit cu o secreție prețioasă — laptele —, care se produce pe contul organismului mamei. La mamifere, numărul ouălor e foarte scăzut, dar numărul puilor care mor e foarte scăzut de asemenea. Mamiferele, în loc de un milion de pui, fac cîtiva numai, din care rămîn doi. Vedem că în astă privință selecțiunea naturală este aproape desființată.

Apoi Grant Allen ajunge la om, la originea neamului și a societății omenești. Selecția naturală aicea e foarte înfrîntă. Copilul este ținut de părinți cu foarte multe îngrijiri. Puțini copii se nasc și cei mai mulți trăiesc. Lupta pentru existență la copii este foarte mărginită. Selecțiunea naturală favorizează tocmai pe acele grupe unde copiii sînt mai bine hrăniți, educați etc. La om îmbrăcămintea împiedecă lucrarea acelei selecțiuni, care se face prin răceală, umezeală... Dar cele mai bine îmbrăcate dintre rase și nu cele mai rău au izbutit în lupta pentru trai. Iar sălbatecii nu-s mai frumoși și mai puternici decît civilizații. „Cu un cuvînt, urmează Grant Allen, *obiecția adusă împotriva socialismului s-ar putea, cu același drept, aduce împotriva civilizației de la începutul ei*“. Acuma e prea tîrziu pentru a protesta! Porunca „să nu ucizi“ mărginește așa de mult legea selecției!

Greșeala acestora (a celor ce combat socialismul), zice Grant Allen, vine de acolo că nu înțeleg selecțiunea în înțelesul larg, biologic. O înțeleg ca o luptă între individ și individ; dar biologul experimentat e deprins a considera rasa ca o unitate în lupta pentru trai. Aceasta se vede foarte bine la insectele sociale.

Din aceste analogii putem încheia că, cu cît societatea desființează favorizările și defavorizările artificiale, cu

cît se îngrijește de sănătatea și creșterea tinerimei, cu cît se îngrijește ca nimeni să nu sufere lipsă, ca nimeni să nu monopolizeze instrumentele de muncă ; cu atîta se lasă mai în pace și mai neperversită selecțiunea naturală. Și în societatea socialistă va fi selecțiune, dar adevărată. Atunci vor fi înlăturați numai bolnavii, bicisnicii etc. „În orice caz, zice Grant Allen, socialismul nu va pune, ca sistemul actual, un premiu pentru păstrarea și reproducerea de generații decăzute și necapabile“.

Critica socială, nr. 6—7, 8, anul I,
1892, p. 258—297.

Burghezism inconștient

Pelagra este o boală care se manifestează prin amețeli, prin diaree, jupuirea minelor și a picioarelor etc. Un doctor care pentru a vindeca pe un pelagros i-ar da doctorii pentru amețală sau pentru diaree sau pentru a împiedica jupuirea, un atare doctor sau e prost, sau voiește anume să nu lecuiască pe bolnav. Pentru ca pelagra — cu manifestările ei de amețală, diaree etc. — să fie lecuită, doctorul trebuie să fie destul de dibaci, pentru a găsi pricina manifestărilor și a le înlătura. A umbla să nimicești manifestările faci o muncă nefolositoare în cazul cel mai bun și, în cazul cel mai rău, faci o muncă vătămătoare.

Societatea omenească, care e și dînsa un organism superior — un supra-organism —, suferă de o boală. Această boală este antagonismul între clase, traiul unora din munca altora, proprietatea individuală a mijloacelor de producere. Această boală are o mulțime de manifestări, ca regalitatea, ura dintre nații și dintre rase, prejudeciile religioase, statul, prostituția etc. Un om politic însă care ar vrea să tămăduiască boala societății prin nimicirea regalității ori a religiei etc. ar face ca și doctorul care vrea să vindece pelagra prin leacuri aplicate manifestărilor ei, amețelii și jupuirii membrelor.

Și după cum, căutînd să înlături manifestările pelagrei, n-o vindeci pe aceasta nicidecum, iar bolnavul e înșelat și adormit asupra boalei sale, tot așa, umblînd să desființezi regalitatea, religia etc., societatea nu se vindecă, dar întorci privirile celor ce sufăr — ale proletarilor — de la boală și-i faci să se intereseze numai de manifestările acesteia — și nici aceste manifestări nu se pot înlătura, pe cît timp pricina lor rămîne — și să nu se atingă de boală, adică faci pe muncitori să umble după

desființarea regalității, după iredenta* română, după darea de drepturi la evrei, după răsturnarea ideii de Dumnezeu și, făcându-i să creadă că în acestea stă pricina răului, le întorci privirile de la adevăratul rău, care este alcătuirea societății burgheze.

Și fiindcă a lucra astfel e a lucra în dauna muncitorilor și prin urmare în folosul burgheziei, de aceea acest mod de a lucra este burghezism. Când ești conștient; când însă te numești socialist și când nu-ți dai samă că prin acest mod de a lucra faci rău muncitorilor, atunci faci burghezism inconștient, care prin faptul că e inconștient nu-i mai puțin primejdios decît cel conștient; dacă nu-i chiar mai primejdios, căci muncitorul văzîndu-te că faci parte din partidul muncitorilor, îți va da crezămînt mai ușor decît burghezului declarat.

Pentru a dovedi că cei ce umblă cu oblojele, adică cei ce aduc leacuri pentru unele manifestări ale răului de care suferă societatea, pentru a dovedi, zic, că aceștia fac burghezism inconștient — poate îl fac conștient, mai știi? —, adică sînt burghezi fără să-și dea samă, să vedem care-i rolul socialismului și deci al socialiștilor. Dacă prin chipul cum lucrează ei nu tind către țelul socialismului, mai mult, dacă îndepărtează pe muncitori de la acest țel, atunci evident că fac burghezism. Rolul socialismului este de a cerceta unde mîerge societatea în evoluția ei; și fiindcă merge spre comunism, spre transformarea proprietății din individuală în socială, a ajuta acest mers, iar pentru a-l ajuta, a grupa pe muncitori în partid deosebit pe terenul luptei de clase și a regula mișcările acestui partid în vederea *desființării organizării actuale a societății*. Prin urmare, în scurt, scopul socialismului este dezrobirea muncitorilor, prin transformarea organizării sociale, transformare făcută de muncitori. Tot ceea ce nu ajută atingerea acestui scop și mai ales ceea ce împiedică sau întîrzie, ori vrea să întîrzie ajungerea la acest scop, este burghezism.

Să arătăm în scurt cum lupta împotriva regalității, religiei etc. este nefolositoare muncitorilor. Și dacă vom

---

* Iredentism, mișcare de eliberare națională de caracter uneori șovin. Vezi articolul lui Ibrăileanu *Lupta de clase și chestia românismului în Transilvania și Chestia românismului și starea actuală a Europei*, în *Munca din 1892*, nr. 23—26.

dovedi că este nefolositoare, atunci urmează de la sine că cei ce atrag pe muncitori în lupta nefolositoare le fac rău și, prin urmare, priesc burgheziei.

Republicanismul. Cei ce se pretind socialiști și fac republicanism ar trebui să știe că : republica nu-i altceva decît modul unei clase de a stăpîni asupra alteia sau asupra altora ; că pe cît timp o clasă este tare, poate stăpîni pe o alta tot așa de bine sub republică, ca și sub monarhie ; că o burghezie tare poate storce mai bine munca proletarilor sub o republică decît sub o burghezie slabă sau monarhie ; deci, ar trebui să știe că, în țara noastră, unde conservatorii sînt clasa cea mai puternică, dacă ar fi republică, d. Lascăr Catargiu * ar fi președintele ei, conservatorii ar fi tari și boierii ar storce tot așa de bine munca țăranilor ca și acuma ; că chiar dacă ar fi mai bine sub republică, acesta nu-i un cuvînt să facem noi agitații republicane, după cum nu-i treaba noastră să facem agitații liberale, sau să ne facem liberali pentru că e mai bine sub liberali decît sub conservatori ; ar trebui să știe că îmbunătățirea economică a muncitorilor nu atîrnă de forma de guvernămînt, căci în Anglia, de pildă, sînt mai multe legi protectoare decît în republicana Francie, și că atîrnă de alte condiții ; că organizarea muncitorilor nu atîrnă de forma de guvernămînt, dovadă organizarea din Germania monarhică, care-i atît de superioară celei din Franța republicană ; ar trebui să se gîndească, dacă voiesc să judece mai științific, că republica nu-i numai decît o formă ce reprezintă o fază a evoluției omenești mai înaintată decît altele, ci o formă pe care a îmbrăcat-o societățile în deosebitele lor faze de dezvoltare și a căruia mod particular de a fi atîrnă de clasa și de nevoile clasei ce domnește ; ar trebui să știe că republica, ca și monarhia, sînt două produse ale domniei unei clase, sînt două feluri deosebite de a domni asupra altor clase și că o țară e republicană sau regalistă după cum cer interesele clasei domnitoare. Că a face republicanism, adică a căuta să te bagi la stăpîn la Stan în loc de Bran este a înșela pe

---

* Lascăr Catargiu (1823—1899), Șeful partidului conservator. Între 1891—1895, prim-ministru. Mai fusese premier în mai-iulie 1886, 1871—76, martie-noiembrie 1889.

muncitori, este a-i împiedica de a scutura jugul lui Stan, ca și pe al lui Bran. Ar trebui să mai știi că, desființând alcătuirea actuală a societății, ar cădea și regalitatea, și republica, și alte multe rele — toate — și că, deci, acestea trebuie să fie țelul nostru. „Dar“, va răspunde d. Dioghenide*, republicanul și naționalistul până la sațietate, „noi cerem republica democratică“. Mai întâi că „republica democratică“ este cam vag. Dar să ne închipuim că însemnează o stare în care muncitorii precumpănesc în stat și în care ei duc un trai foarte bun. Dar pentru ca să fi ajuns să smulgă toate acestea de la burghezie, însemnează că au pus mîna pe stat, și dacă au pus mîna pe stat, atunci, d-le Dioghenide, de ce să nu desființeze societatea burgheză și să se mulțumească cu o republică-democratică? Poate pentru satisfacerea gusturilor domniei-tale estetice? Am presupus o republică democratică și am văzut că pentru aceasta trebuie ajungerea proletariatului precumpănitor în stat. Dar... pentru a ajunge aicea avem nevoie de organizarea lui în acest scop, și nu vedem cum prin propagandă republicană putem face pe muncitori să precumpănească în stat. Dacă prin propagandă pentru republică putem aduce domnia proletariatului, atunci socialiștii din toată Europa sînt niște imbecili; ei se căznesc în toate chipurile și nu știu că în „extremul orient“, la noi, un cetățean a aflat tactica cea mai ușoară. Numai ceva ne mai încurcă în cazul acesta: socialiștii francezi vor trebui să facă propagandă pentru întemeierea republicei, în Franța!

Dar chiar — ceea ce-i imposibil, poate s-o mărturisească și d. Dioghenide — dacă propaganda republicană ar aduce domnia proletariatului, aceasta atunci nu va face o republică democratică, ci revoluția socială. Așa că prin propaganda d-lui Dioghenide ori nu putem ajunge la domnia proletariatului — și așa este, și deci nici la republica democratică, ori dacă ajungem — o presupunere nebunească — se face revoluția socială și iar n-ajungem la acea republică democratică. Dacă republica democratică însemnează o republică burgheză, atunci, dacă argumen-

---

* Eduard Dioghenide, militant socialist confuz. A fost înălăturat din mișcarea socialistă în 1888. Autor al broșurii *Un maniac monștru*, 1888, contra lui I. Nădejde. Ziarist pînă în 1893 la *Adevărul*.

țarea d-lui Dioghenide convine intereselor burgheziei, această republică se poate întemeia, dar atunci... candidule domn Dioghenide !...

În acest articol este vorba de burghezism inconștient. Dacă d. Dioghenide ar fi numai republican, l-am fi crezut, burghez inconștient ; dar peste d. Dioghenide a mai dat un păcat — păcatele cînd încep se țin lanț de om — a devenit naționalist. Vom vedea în no. viitor că d-sa e un burghez foarte conștient. ¹

Munca, III, 26, din 16 august 1892, p. 2.

Chestiunea națională și de rasă. Orice socialist știe — și dacă nu știe ar trebui să știe — că istoria omenirii este istoria luptelor dintre clase și orice mișcări ale maselor sînt pricinuite de interese economice. După ce știm aceasta, trebuie să mai știm ceva : cum să aplicăm această teorie generală la cazurile concrete și particulare. Fiindcă-i vorba de naționalism, să știm, de pildă, că ura *seculară* dintre Franța și Anglia, dintre Franța și Germania etc. este ura dintre burgheziile acestor țări, pricinuită de antagonismul intereselor lor economice. Sau ura dintre unguri și români, or dintre români și evrei este pricinuită de antagonismul tot al intereselor economice. Vedem că proletarii, care sînt pretutindeni apăsați, n-au a se plînge unii împotriva altora, de pildă proletarul francez n-are a se plînge de cel englez, pe cînd fabricantul francez se plînge, cu drept cuvînt, de concurența celui englez. Lupta dintre națiuni și rase fiind în fond o luptă între clase, ea nu va înceta decît cu desființarea antagonismului între clase. Muncitorii de orice naționalitate, neavînd interese contrare, n-au de ce să se îndușmănească. Datoria unui socialist este de a explica muncitorilor ce însemnează această ură între rase, cu atîta mai mult, cu cît burghezia, temîndu-se de solidaritatea tuturor muncitorilor, oată să-i îndușmănească. Apoi chiar cînd ar exista ură între muncitori de diferite nații, datoria unui

¹ Pentru mai multe lămuriri în privința republicanismului, a se ceți articolele lui I. Vasiliu din *Munca*, numerele 10, 11, 12, 13, în care combate victorios interminabilele eremiade ale d-lui Dioghenide din *Adevărul* (toți anii și toate numerele !)

socialist e de a căuta să-i vindece de această boală, care servește numai burgheziei. Prin urmare, o mișcare naționalistă împinge pe muncitori nu numai în afară de drumul lor, transformarea societății, dar chiar împiedică foarte mult lucrarea lor, o nimicește, îndușmându-i cu alți muncitori, făcînd pe placul burgheziei. D. Dioghenide știe foarte bine că între ungurii și românii muncitori, chiar dacă ar fi ură, ar fi de datoria unui socialist să caute s-o potolească. Dar d-sa caută să aprindă o asemenea ură, lucrînd pentru un partid național și alte comicării de natura decemviratului, de aceea d-sa face burghezism conștient. Burghezism inconștient (anarhism) face d. Mușoiu *, care voințe să atragă luarea-aminte a muncitorilor asupra sterpei chestii evreiești.

Religia și prejudecățile. Religia are ca origine nepuțința omului de a-și explica lumea științificește. Formele deosebite însă ce a îmbrățișat religia și morala religioasă — ca orice morală în genere — atîrnă de alcătuirea socială a popoarelor. Așa, de pildă, în veacurile de mijloc creștinismul avea forma unei ierarhii feudale. Cînd Italia sărăci în urma pierderii comerțului prin descoperirea drumului la Indii, luarea Constantinopolului de turci și descoperirea Americii, bigotismul cel mai întunecos cuprinse această țară. Azi, cînd burghezia își simte pieirea și cînd știința nu mai permite naivele credinți ale creștinismului, burghezia ajunge mistică, budistă etc. Religia, deci, născută pentru a-și explica omul lumea, devine mai pe urmă un product social; tot asemenea și prejudețiile sînt un product al intereselor de clasă. Ele variază împreună cu organizarea socială și sînt identice la popoare ori la clase identice.

A spune că religia e pricina organizării sociale, pe cînd, dimpotrivă, organizarea socială este pricina ei, este a nu ști ce spui; este a întoarce luarea-aminte a muncitorilor de la pricină la efect; spunîndu-i că religia este pricina relelor, îl faci să nu mai lupte împotriva burgheziei, ci a religiei, să lupte deci zadarnic și să lase în pace

---

* Panait Mușoiu (1864—1944), militant socialist corector cu G. Ibrăileanu la revista *Școala nouă*. Vezi și articolul lui Ibrăileanu *Chestia evrească a d-lui Mușoiu*, în *Munca*, din 10 mai 1892.

pe adevăratul dușman. Odată cu nimicirea claselor, se va nimici și religia care își are sprijinul în această împărțire în clase. Anarhiștii de toate felurile, de la cei comuniști à la Kropotkin *, până la cei individualiști *declarați* (căci toți sînt individualiști) à la Mackay ** au religia cal de bătaie, ba Mackay spune chiar că creștinismul sub diversele lui forme este vinovat de cele două mii de ani de suferință (dar de cele dinainte ?) Dar la anarhiști se înțelege lucrul ; ei sînt burghezi și burghezul caută orice pricină a răului, numai alcătuirea priitoare lui n-o vede. Înțelegem dar că a face din religie un cal de bătaie este de a atrage luarea-aminte a muncitorilor de la adevărata pricină a răului, este a face burghezism inconștient. Evident că religia aduce la rîndul ei oareșicare rău, adecă ea, efect, ajunge la rîndul său pricină, dar, pentru a nemici această înlanțuire de rele trebuie să înlăturăm cauza primară, alcătuirea socială.

Altădată voi vorbi despre stat, chestia fiind mai complicată.

Munca, III, 27, din 25 august 1892, p. 1.

I

CE ESTE STATUL ?

Într-un articol de mai înainte, intitulat ca și acesta, am arătat cîteva tendinți burgheze ale unor preținși socialiști sau, mai bine zis, ale unor apărători ai cauzei muncitorilor, tendinți ce le-am numit inconștiente, adecă fără ca cei ce le manifestează să-și de seamă de urmările propagării unor asemenea tendinți. Spuneam la sfîrșitul aceluia articol că, în privința statului, chestia este mai complicată, căci pe cînd religia, naționalismul etc. sînt produse ale antagonismului între clase, statul, pe lîngă că-i tot un product, dar este în același timp unealtă,

* Piotr Kropotkin (1842—1921), teoretician al anarhismului în lucrarea *Statul și rolul său în istorie*.

** Thomas Mackay a publicat o culegere de studii cu titlul *Plea for Liberty*, avînd ca introducere articolul lui H. Spencer *From Freedom to Bondage*. John-Henry Mackay a scris în 1897 o monografie despre *Max Stirner (Sein Leben und sein Werk)*.

instrumentul care menține acest antagonism, este arma cu care o clasă ține în stăpânire pe alta.

Mai înainte de a intra în subiectul anunțat prin titlul acestui articol, să vedem ce-i statul și cum îl privesc burghezii — și aceasta o vom face pentru a se înțelege mai bine ceea ce ne-am propus să dovedim. O clasă care stăpânește pe alta are nevoie ca să organizeze raporturile economice și — cele ce izvorăsc din acestea — cele politice, priincioase acestei clase stăpînitoare, și a le face cu neputință de călcat, adică are nevoie de a consfinți aceste raporturi sub forma unor legi inviolabile. *Agentul însărcinat cu facerea și cu aplicarea acestei legi, priincioase clasei stăpînitoare, este statul.* Deci, statul nu-i, în realitate, reprezentantul întregii națiuni, ci a clasei stăpînitoare. Vedem deci că statul este un product al antagonismului între clase, își are izvorul și rațiunea de a fi în împărțirea societății în clase cu interese protivnice.

Prin urmare, dacă voim să desființăm statul trebuie să desființăm pricina lui, adică antagonismul între clase, cu alte cuvinte, clasele. A căuta să desființezi statul întâi, pentru ca prin aceasta să desființezi antagonismul, este a lua lucrurile pe dos, a crede că statul e pricina antagonismului, pe cînd știm că, dimpotrivă, antagonismul e pricina și statul numai efectul. Aceasta o fac anarhiștii, care cred că cel mai mare, ba singurul dușman e statul și care cred că răsturnînd statul antagonismul va dispărea de la sine.

Dar cum am putea desființa antagonismul ? Mai înainte de a răspunde la întrebare trebuie să avem în vedere cine are nevoie de a desființa antagonismul. Au nevoie de a desființa antagonismul aceia cari nu mai au nimic de așteptat de la această societate, adică aceia care nu mai au nici o proprietate, decît brațele lor. Deci, muncitorii mai cu samă. Și fiindcă, pe cît timp există clase, arma unei clase împotriva alteia este statul (aceasta nu că o voim noi, dar este așa, și, fiindcă-i așa, noi trebuie să ne purtăm după împrejurări ; adică după cum este, să ne folosim de mijloacele ce le putem avea), de aceea muncitorii trebuie să puie mîna pe stat, adică s-o întoarcă împotriva ei. Avînd această armă, statul, muncitorii vor proceda la complecta îmbunătățire a soartei lor. Și fiindcă complecta îmbunătățire este introducerea comunismului, asta însemnează că antagonismul între clase, adică clasele

vor fi desființate și prin urmare nici statul nu va mai avea rațiunea de a exista — rațiunea existenței sale fiind antagonismul. Deci, statul proletar, desființînd antagonismul, se înființează pe el însuși ; așa că moartea statului va fi ca a oricărui organism, adică va veni din însăși dezvoltarea sa — din ajungerea la capătul dezvoltării sale, adică a evoluției sale.

Mai înainte de a ne ocupa de modul de a lucra al burghezilor inconștienți — a căror spumă în chestia aceasta, ca și a religiei, sînt anarhiștii —, să vedem cum se explică dușmănia burghezilor declarați împotriva statului, dușmănia acestora care voiesc să mărginească (pe cît convine interesului clasei lor) rolul statului.

Orice act, orice manifestare a unei clase, sau a reprezentanților unei clase pentru a fi înțelese, trebuie să căutăm legătura între act ori manifestare și între interesele economice ale acelei clase. Tot așa trebuie să procedăm și în căutarea pricinei dușmăniei unor burghezi împotriva lărgirii rolului acestuia.

Să luăm un burghez, un fabricant, și să-l numim d. Burtă-verde. Ce interese are el ca fabricant ? D. Burtă-verde are interes ca munca să fie liberă, adică ca muncitorul să aibă voie de a-și închiria brațele oricui și să stea la tocmeală pentru salariu ; d. Burtă-verde știe că, mulțumită acestei libertăți, va găsi întotdeauna muncitori care să-i vînză d-sale puterea lor de a munci, căci dacă n-ar vinde-o, n-ar avea cu ce trăi, și tot mulțumită libertății, libertății contractului, adică de a se tocmi pentru salariu, d. Burtă-verde închiriază brațele pe un preț de nimica, căci muncitorul, pentru a avea ce mânca, e nevoit să primească un salariu cît de mic, cu atîta mai mult, cu cît pentru un loc sînt zece muncitori care vreau să-l ocupe. Dacă femeia și copilul muncitorului vin să se bage la fabrică, cu atîta mai bine pentru d. Burtă-verde, căci nu numai că are de unde să-și aleagă brațele, mai bine, fiind mai multe acum, dar încă găsește prilejul de a avea muncitori cu salarii mult mai mici, căci femeia și copilul sînt plătiți mult mai puțin. Dar încă ceva. Cînd muncește bărbatul numai, salariul lui e așa ca să poată întreține și familia, căci burghezul are nevoie ca brațele să se reproducă, ca muncitorul să nu moară fără urmași, căci atuncea ce ar face ei, domnii Burtă-verde ? Va să

zică, cît timp muncește *numai* bărbatul, acesta primește un salariu egal cu ceea ce-i trebuie pentru familie. Cînd însă vine la fabrică și femeia și copilul, burghezul scade salariul și al bărbatului, căci acuma familia trimițînd mai mulți afară la muncă, toate micile salarii împreună o vor întreține, pe cînd mai înainte o întreținea numai salariul bărbatului.

Ce urmează de aicea? Urmează că d. Burtă-verde, care înainte, pentru 3 franci, cît era salariul unui muncitor pe zi, avea numai un om, acuma, cînd vine și femeia și copilul, micșorînd salariile, are pentru 4 franci, de pildă, 3 oameni care să-i muncească. Deci, munca femeilor și a copiilor în fabrici îi folosește. Ce nevoi mai are d. Burtă-verde? Mai are nevoie ca proprietatea să-i fie asigurată, pentru ca nu cumva cei ce n-au să i-o atace. Apoi mai are nevoie ca contractele ce le face să-i fie asigurate, ca să nu piardă cumva un ban. Deci d. Burtă-verde va însărcina pe stat, delegatul său, să-i codifice aceste nevoi; statul le va codifica în formă de legi, iar teoreticianii, plătiți de d-nii Burtă-verde, vor striga: „Statul are ca menire asigurarea libertății și a justiției“ — cu alte cuvinte, a proprietății și a putinței de a o mări pe spinarea altora. Dacă vei cere însă ca statul să reguleze un minimum de salarii, să ocrotească pe copii în fabrici etc., atunci același teoretician, fie el un Spencer sau un scrib de la *Timpul*, îți va răspunde că „minimum de salarii însemnează sfărîmarea libertății contractului, și statul, care are ca menire libertatea, nu poate face aceasta“.

Și cum ar face statul rău stăpînului său, d-lui Burtă-verde? D. Burtă-verde este un fabricant; dar lucrul nu se schimbă și pentru un moșier cîm e Lascăr Catargiu, cel de la Golășei, care are aceleași interese față cu muncitorii, și exemplul de mai sus poate fi recapitulat, punînd în loc de cuvîntul fabrică, moșie.

În numărul viitor, vom vorbi despre intervenționism, vom arăta pricinile pentru care, deși în interesul burgheziei este neintervenționismul „laissez faire, laissez passer“, totuși mare parte din burghezie, *tot din interes*, este intervenționistă.

II INTERVENȚIA STATULUI

Am văzut în numărul trecut ce este Statul și cum statul actual n-are alt rol decît de a ajuta pe burghez ca să-și păstreze și să-și mărească averea pe spinarea muncitorilor. Să vedem acuma cum se explică intervenționismul burghez, adică cum se explică facerea legilor protectoare de către burgheji, deși aceste legi protectoare pentru muncitori nu sînt în interesul burgheziei.

Starea muncitorului e foarte grea. Cînd are de lucru, salariul ce-l primește e de rîs și apoi nici de acest mic salariu nu este sigur, căci poate rămînea fără lucru oricînd din pricina sau a concurenței muncitorilor fără lucru, care formează armata de rezervă și care voiesc să fie întrebuițați cu orice preț numai să nu moară de foame, sau din pricina crizelor, care au ajuns aproape permanente și în care vreme muncitorii, nemaiavind unde să muncească, umblă pieritori de foame. Acest rău crește foarte repede, și anume, cu cît se centralizează bogățiile și se inventează mașini, adică cu cît tot mai mulți devin proletari și mai neîntrebuițați. Și răul se mai mărește încă și prin venirea femeilor și a copiilor la fabrici, ceea ce face să crească armata de rezervă și să se micșoreze salariile (am văzut de ce se micșorează salariile în numărul trecut).

Înainte de a arăta pricinile intervenționismului burghez, să luăm aminte că intervenționismul vine tocmai mai tîrziu, cînd industria se dezvoltă, și că o țară, cu cît e mai înaintată industrialicește, cu atîta e mai intervenționistă, dovadă Anglia. Arătarea pricinei intervenționismului explică de minune acest fapt.

Care sînt pricinile intervenționismului, de ce burghejii fac legi care să protejeze pe muncitori ?

Închipuiți-vă că, din pricina stării atît de rele, muncitorii ajung să nu mai fie vrednici de muncă și să se împutineze, să nu se mai reproducă. Dar dacă muncitorii nu mai sînt buni de muncă, dacă se împutinează, atunci burghezul nu mai poate cîștiga atîta, căci, pe de o parte, niște oameni bicisnici nu pot munci așa de bine ca niște viguroși, iar pe de altă parte, muncitorii împutînîndu-se, armata de rezervă se micșorează și fabricantul nu mai are de unde să aleagă după plac brațele, fiindcă concu-

rența între muncitori se micșorează din pricina acestei scăderi a armatei de rezervă. Un burghez mai deștept, care cunoaște interesele clasei sale, va deveni atunci intervenționist, va face legi protectoare pentru muncitori, pentru ca aceștia să-și poată perpetua specia și pentru ca, mai îmbunătățindu-și starea, să devină niște animale de muncă mai vinjoase — un gospodar bun nu dă mai mult orz calului pentru a face cu el cît mai multă treabă ? Din pricina stării cele grozave a muncitorilor din Anglia, Parlamentul acestei țări a făcut legi protectoare, de frică ca să nu degenezeze muncitorimea, căci atunci, adio, ciștiguri colosale ! Prin urmare, legile protectoare pentru muncitori sînt făcute de burgheji în vederea interesului lor. Însă unii burghezi nu-și cunosc interesul, sînt ca acei gospodari proști, care nu se pricep că dacă vor da mai mult orz calului vor avea un animal mai muncitor, sînt burghezii neintervenționiști care învinuiesc pe intervenționiști că calcă „libertatea“ — și noi am văzut ce este această libertate : puțința de a stoarce munca altora în voie.

Închipuiți-vă că din pricina relei stări, muncitorii încep să murmure. Burghezul e nevoit să le astupe gura și face legi protectoare. Se vor găsi iarăși burgheji care vor învinui pe cei intervenționiști că calcă „libertatea“, adică că fac rău clasei lor, dar intervenționiștii vor răspunde neintervenționiștilor : „Nu vedeți voi că noi nu voim decît să aruncăm șperlă în ochii canaliei suverane ca s-o facem să tacă ?“

Într-o țară mai înapoiată, care se dezvoltă în urma altora, un politic burghez poate trage folos din experiența altor țări și poate, prin urmare, să încerce a împiedica nașterea unor lucruri supărătoare. În acest scop poate face niște legi protectoare, poate *intervenii*. Astfel, d. Carp * a văzut ce primejdie este proletariatul pentru ordinea actuală și de aceea a intervenit în favoarea țăranilor pentru a crea între dînșii o mică burghezie, care să aibă interes să păstreze ordinea actuală și prin crearea căreia să se împiedice creșterea proletariatului. Nu-i vorbă, d. Carp a făcut o socoteală greșită, căci întoarcerea so-

---

* Petre P. Carp (1837—1918), om politic, conservator-junimist. Între 1891—1895, ministru al Domeniilor Publice. Autor al legii vînzării bunurilor între săteni.

cietății înapoi și oprirea societății în evoluția ei nu se poate, și mai ales când trăim în Europa, în legături așa de strânse cu Apusul.

Cînd proletariatul se organizează în partid deosebit și cînd își arată sus și tare gîndurile de care e cuprins, atunci burghezia, de frică de a nu-și vedea pieirea în față, caută să facă îmbunătățiri, să atragă pe muncitori de la adevărata lor menire, care este transformarea societății. Cam așa ceva s-a încercat să facă epilepticul de pe tronul Germaniei *, împreună cu alți cîțiva slabi de minte, ca iezuitul Jules Simon **, sârmanul Burdeau și încă cîțiva burghezi ipocriți, cînd cu întrunirea comisiunii de la Berlin, organizată de epileptic. Dar a fost zadarnic!

Acestea sînt pricinile mai însemnate ale intervenționismului.

Vedem că toate au ca motiv *interesul burgheziei de a se ținea cu orice preț în fruntea omenirii*. Dar burghezia nu-și dă samă că prin ceea ce face nu lucrează nicidecum în folosul ei, și dacă își dă samă, n-are ce face, căci așa-i rău, așa-i rău, și tot mai bine i se pare ei să mai cedeze. Cum că intervenționismul ajută pe muncitori în dezvoltarea forțelor lor spre transformarea societății ne dovedește istoria contemporană și mai cu samă cea mai contemporană.

Care trebuie să fie purtarea muncitorilor în chestia aceasta a intervenției statului ?

Pentru a ne răspunde, să ne aducem aminte de nevoile imediate ale muncitorilor, de rolul lor istoric și de mijloacele de care au nevoie pentru îndeplinirea acestui rol. Rolul muncitorilor este transformarea societății, și aceasta nu se poate ajunge decît printr-o serie de transformări, de îmbunătățiri, care stau în a smulge din ce în ce tot mai mult concesiuni de la burghezie, ceea ce va întări pe muncitori și-i va face în stare să pună mîna pe stat. Este învederat că muncitorii ducînd un trai mai bun pot să se lumineze mai bine asupra rolului lor, să se organizeze și să fie mai siguri de izbîndă. Pentru aceasta ei trebuie să se folosească de intervenția statului, dar să

---

* Wilhelm II, împărat al Germaniei între 1888—1918. În timpul său, cancelarul Otto Bismarck a încercat să înăbușe mișcarea socialistă, printr-o „lege excepțională“ (1878—1890).

** Jules Simon (1814—1896), șef al guvernului francez în 1876.

nu lase a li se da ce vor burghejii (cum, de pildă, voiau în Belgia, să facă case pentru muncitori lângă fabrici, care lucru aduce pe muncitori în stare de a fi legați de fabrică ori de a nu se putea strămuta — un fel de iobăgie modernă), ci să ceară ei tot ceea ce le poate alina suferințele și ceea ce poate ajuta la ajungerea proletariatului în capul societății¹ și chiar transformarea societății însăși în sensul socialismului². Prin urmare, proletariatul trebuie să se organizeze în partid deosebit, să-și formuleze cererile și să lupte pentru îndeplinirea lor. Burghezia va fi nevoită să primească, iar proletariatul, îmbunătățindu-și starea, se va lumina, se va organiza și deci cu atîta se va apropia de țelul lui.

Pentru ca proletariatul să transformeze societatea, trebuie ca statul să fie al său; căci pe cîtă vreme sînt clase, arma unei clase este statul. Statul nu-i un rău pentru muncitori, pentru că-i stat, ci pentru că nu-i al muncitorilor, ci este al burgheziei.

Așadar, prin intervenția statului muncitorii își îmbunătățesc starea și deci devin capabili a pune mîna pe stat, plus că îndeplinirea cererilor lor mai însemnează și începutul însuși al transformării sociale, și apoi statul este arma chiar cu care proletariatul va face transformarea definitivă a societății.

A fi împotriva intervenției este a fi pentru degenerarea și îndobitocirea muncitorilor, pentru starea neclintită a ordinii actuale, deci pentru prelungirea robiei, și a fi pentru desființarea statului acuma (ceea ce, cum am arătat în numărul trecut, n-ar desființa alcătuirea în clase) este a fi pentru menținerea antagonismului, pentru menținerea robiei, împotriva intereselor proletariatului,

---

¹ Mulți nu înțeleg ce însemnează „ajungerea proletariatului în capul societății“. El își închipuie punerea proletarilor în locul burghezilor, adică traiul a 100.000 muncitori din munca a 100 burgheji. Domnia proletariatului înseamnă statul în mîna lui. Avînd statul, proletarii vor desființa clasele și atunci *nimenia* nu va mai domni.

² De pildă, impozitul pe venit, care, pe lângă alte foloase, mai însemnează și începerea trecerii averii individuale la societate. Sau munca limitată, de pildă, munca de 8 ore, care căpătată, muncitorii pot cere munca de 6, de 5 etc., și astfel muncitorul din ce în ce să primească tot mai mult din rodul muncii sale, deci să se tot apropie de sfîrșitul exploatării omului de om.

deci pentru interesele în favoarea burgheziei. Prin urmare, oricine se declară că e cu muncitorii, dar este împotriva intervenției statului și pentru desființarea lui acuma, face burghezism inconștient, căci prin aceasta, pe de o parte, oprește pe muncitori de a nu mai cere îmbunătățiri, și deci face pe placul burgheziei, iar muncitorii mor de mizerii, iar pe de altă parte, împiedecă pe muncitori de a putea și de a căuta să ajungă stăpîni pe stat — singurul mijloc de a se dezrobi. Anarhiștii, fiind expresia desăvîrșită a acestora, vom vorbi despre dinșii în numărul viitor.

Munca, III, 29, din 6 septembrie 1892, p. 1—2

III

STATUL ȘI ANARHIȘTII

În acest articol nu vom vorbi de originea anarhismului și de doctrina sa în sine decît numai cît va fi de trebuință pentru a lămuri *tactica anarhistă*, despre care vom vorbi, mai cu samă, pentru a dovedi ceea ce ne-am propus : burghezismul inconștient al anarhiștilor.

Mai întăi, este „anarhismul individualist“, care începe cu Stirner, Proudhon * și se sfîrșește cu Mackay ; l-am numit „anarhismul individualist“, după numele ce-i dă Mackay pentru a-l deosebi de cel „comunist“. Noi l-am fi numit mai degrabă „anarhismul individualist-conștient“, căci și anarhismul așa-numit „comunist“, în fond, este tot individualist, dar nedeclarat și neconștient de individualismul său. „Anarhismul individualist“ este pur și simplu burghez declarat, prin faptul că nu voiește proprietatea colectivă, ci voiește menținerea proprietății individuale. Acest anarhism este împotriva statului (singura idee, împreună cu dușmănia împotriva religiei, care leagă pe toți anarhiștii), a parlamentarismului, împotriva violenței ; dorește o societate de mici burgheji și pentru ajungerea la acea societate se bazează pe schimbarea minții, pusă în slujba egoismului, se bazează pe căutarea

---

* P. J. Proudhon (1809—1865), combătut de K. Marx în *Misère de la Philosophie. Réponse à la Philosophie de la Misère par M. Proudhon*, Paris et Bruxelles, 1847.

mulțumirii individuale. Evident că acest anarhism și mai mult decît cel „comunist“ nu admite lupta de clase și o spune chiar ritos, că chestia socială e chestia oricărui individ care caută mulțumirea „eului“ și libertatea, neatîr-narea acestui „eu“ de nimenea și de nimica, și prin urmare chestia socială nu-i o chestie a muncitorilor. Despre acest anarhism nu vom vorbi, nu numai că bur-ghezismul lui sare în ochi oricui, dar și pentru motivul că în țara noastră, nefiind un grup declarat care să pro-feseze asemenea idei, o cercetare asupra acestui anarhism n-ar avea un folos practic — singurul pe care-l căutăm în aceste articole.)

Anarhismul „comunist“, în fond tot individualist¹, e reprezentat la noi în țară, și prin urmare, o expunere a tacticei lui, pentru a dovedi că face burghezism, se impune cu un folos practic.

Pentru a dovedi că a face anarhism e a face bur-ghezism, am putea proceda pe calea următoare : am putea dovedi că anarhismul este o manifestare a pieirii micii burghezii, că anarhismul reprezentează interesele micii burghezii, și am încheia pe urmă că muncitorul, avînd alte nevoi decît micul burghez, nu trebuie să facă anar-hism, căci atunci nu lucrează în interesul său. Dar pre-ferăm să punem chestia altmîntrelea : să arătăm tactica anarhistă și să dovedim că-i protivnică proletariatului și, prin urmare, folositoare burgheziei.

Tactica anarhistă pentru a schimba societatea este *violența*. Să vedem cum se explică aceasta. Mică bur-ghezie, în lupta economică cu capitalismul, merge spre ruină, anarhismul ce o reprezentează nu-i mulțumit cu starea actuală de lucruri. El însă nu-și explică că această stare rea vine din pricina organizării sociale, organizarea care e un product firesc al altei organizări mai vechi și mai rele. Și nici nu poate înțelege aceasta, deoarece anarhismul reprezentează interesele unei clase care trăia mai bine sub vechea organizare. Anarhismul, neînțelegînd că organizarea e un product necesar în evoluția societății, dă vina pe oamenii care trag folos din această organizare,

---

¹ Anarhiștii de nuanța Mackay și cei „comuniști“ nu se deosebesc decît prin aceea că unii știu ce vor și sînt consecvenți cu interesele clasei ce o reprezentează — mica burghezie —, pe cînd ceilalți nu.

ii face răspunzători, ca și cînd burghejii ar fi autorii organizării, pe cînd, dimpotrivă, sînt și ei numai produși de această organizare. Închipuindu-și că burghejii sunt de vină, că omenirea e bună, dar o strică burghejii, urmează, natural, că dacă nu pot să *corijeze* pe burghejii, apoi să-i nimicească *ca persoane*, și astfel ajung la propagarea violenței, la stîrpirea *burghejilor*, și nu a *burghezismului*. Ca dovadă pentru cele de mai sus, cităm vorbele unui anarhist de frunte, P. Kropotkin : „Cît despre omenire în general, ea respectează pretutindenea dreptul fiecăruia asupra produsului său, fără ca să fie nevoie pentru aceasta de legi speciale“. Va să zică *oamenii* sînt așa făcuți că *pretutindenea* nu voiesc să se folosească de munca altora. Dar capitaliștii ? A ! capitaliștii sînt o specie deosebită, aceștia turbură totul, dacă ar lipsi ei, rămîne bine, frumos, fără să fie nevoie de organizare, de nimica. Muncitorii și micii burgheji se vor înțelege și vor forma o societate fericită, idilică etc. Așa cred anarhiștii. Dar această credință a lor atrage după dînsa ca o consecință de fier întrebuintarea violenței.

Prin urmare, anarhiștii, dînd vina pe *oameni*, caută arme potrivite ca ceea în ce voiesc să lovească și ajung necesar la violență. Dar dacă, studiind evoluția societății și starea actuală, te încredințezi că nu oamenii sînt de vină, că e de vină forma, și că însăși această formă e un product necesar al unei lungi evoluții ? *Dacă te încredințezi că forma viitoare n-o fabricăm noi, ci se dezvoltă singură din aceasta și noi trebuie numai s-o ajutăm*, atunci vom căuta mijloace *potrivite* spre a ajuta trecerea societății din forma aceasta în cealaltă, și nu mijloace de a stîrpi *oamenii*, pe care întîmplarea i-a făcut ca în această formă actuală să fie în clasa stăpînitoare.

Dacă nu noi schimbăm societatea, dacă nu indivizii sînt de vină, atunci ce tactică trebuie să avem ? Trebuie să facem totul care să ajute transformarea societății și prin urmare lupta între muncitori și burgheji să fie pe însuși terenul schimbărilor sociale, deci, pe terenul politic și economic, să fie lupta proletariatului cu burghezia, și nu a proletrarilor ca persoane cu burghejii ca persoane. Și am dovedit că proletariatul nu poate să transformeze societatea decît punînd mîna pe stat ; că, pe cît timp proletariatul nu va avea statul său, burghezismul va trăi. Oricine caută să împiedice ajungerea proletariatului în

capul societății prin luptă politică face bine burgheziei, și deci face burghezism, și cînd nu-și dă seamă că face burghezism, precum sînt anarhiștii sinceri, atunci îl face inconștient.

Să vedem pe ce motive anarhiștii sînt împotriva parlamentarismului, deci împotriva cererii muncitorilor ca statul să intervie în favoarea lor și împotriva tendinței muncitorilor de a pune mîna pe stat.

Anarhiștii sînt împotriva statului, cred că el este singurul dușman, pentru că nu știu ceea ce este statul. Anarhiștii cred că *oricum ar fi*, statul nu poate aduce decît rău tuturor oamenilor. Ei cred că statul e rău numai pentru că e stat, după cum holera e rea pentru că-i holera; pe cînd statul, după cum am văzut, e numai un cuțit, care e bun pentru cel ce-l are. De unde această concepție a statului? De acolo că statul, fiind al capitaliștilor, face rău micii burghezii, pe care o reprezintă anarhismul și de acolo că de cînd e omenirea statul, fiindcă a fost al claselor stăpînitoare, a făcut rău claselor apăsate. Nedîndu-și samă că acest rău a venit de acolo că statul a fost rău pentru că a fost al celor de sus și nu al celor de jos, anarhiștii cred că stat folositor celor de jos nu poate fi. Dar după concepția adevărat științifică, statul e reprezentantul unei clase, deci foarte folositor acestei clase; și cînd statul va fi al muncitorilor, aceștia vor face *ce vor voi*, deci și transformarea societății.

Plecînd de acolo că statul e rău, anarhiștii au groază de orice legi, de orice intervenție a statului. Ei declară că înmulțirea legilor aduce nenorocire muncitorilor și sînt de acord cu burghejii neintervenționiști, adică fac în interesul burgheziei propagandă împotriva intervenției. Dar oare înmulțirea legilor aduce numai decît rău muncitorilor? Desigur că nu. Dovadă Anglia, unde legile protectoare pentru femei și copii au adus bine. Și fiindcă lărgirea activității statului nu aduce creșterea mizeriei muncitorilor, poate să înțeleagă oricine că nu legislația și intervenția statului e pricina relelor sociale.

Anarhiștii mai atacă pe social-democrați în privința parlamentarismului și pentru argumentare descriu relele parlamentarismului și viciile politicianilor. Dar viciile politicianilor sînt modul de a sluji pe burghezi al poli-

ticianilor burghezi, iar cît despre defectele parlamentarismului, apoi ele sînt, dar noi trebuie să ne adaptăm împrejurărilor și să căutăm ca dintr-o situație dată să scoatem cel mai mare bine posibil.

Am văzut că trebuie să avem statul, și pentru aceasta trebuie să ne folosim de mijloacele ce le putem avea, fără să căutăm dacă sînt sau nu înfrumusețate cu trandafiri. Apoi cînd anarhiștii vorbesc de relele parlamentarismului, înțeleg prin aceste rele lipsa de folos ce iese din faptele parlamentului pentru cei de jos. Dar cum o să iasă bine, pe cît timp cei de jos n-au parlamentul al lor ! Iar argumentul că : deputații muncitorilor, odată în parlament, se *boieresc*, ar fi un argument stupid, dacă n-ar fi copilăresc.

Anarhiștii mai spun că un guvern al proletariatului, o dictatură revoluționară a proletariatului nu va face nimic, căci se va *boieri*, dovadă guvernele tuturor revoluțiilor, care au lucrat în folosul stăpînitorilor ; și adaugă anarhiștii (vezi scrierile lui Kropotkin) că dacă acele revoluții nu și-ar fi dat un guvern s-ar fi întemeiat comunismul. Argumentul e pur și simplu copilăresc. În revoluțiile dinainte „poporul“ sau a fost numai un auxiliar al burgheziei ca la 1789 și nici nu s-a gîndit la comunism, sau s-a întîmplat ca la 1848 în Franța, unde proletariatul a fost amestecat cu tot poporul (burghezi, mici burghezi, bonapartiști) opozant și cînd proletariatul a fost neorganizat și fără țel conștient comunist. Evident că burghezia, avînd forța de fapt și fiind organizată, ea a izbutit, dovadă că *pentru izbîndă trebuie ca proletariatul să se organizeze*.

Vom urma în numărul viitor.

Munca, III, 30, din 13 sept. 1892, p. 1—2

IV

DICTATURA PROLETARIATULUI ORI REVOLUȚIA ANARHISTĂ A „POPORULUI“ ?

Am văzut în numărul trecut cît este de dăunătoare tactica anarhistă și cu atît mai mult cu cît anarhiștii, prin tactica lor, nu numai că împiedică pe muncitori de a-și îmbunătăți starea, dar încă dau burgheziei cîrmuitoare prilejul de a face legi excepționale și de a împușca pe muncitori, fie aceștia socialiști sau anarhiști.

Dar vor zice unii poate : „Bine, dar anarhiștii se poate să ajungă să răstoarne statul, această cetățuie a burgheziei, să nimicească pe burghezi și, prin urmare, să rămâie ale națiunii toate bogățiile“.

Întâi că aceasta e cu neputință (chiar dacă anarhiștii ar fi foarte numeroși), căci dacă te pui pe terenul violenței, cum fac anarhiștii, trebuie să te aștepți că la violență îți se va opune tot violență. Dar ce pot face acum niște răsculați, *chiar* organizați fiind (anarhiștii se tem de organizare), împotriva milioaneilor de armată cu tunuri și puști cu repetiție, ba și mai ceva. Când puștile erau cu cremene, ba chiar și cu petiță, atunci trebuia vreme până să fie încărcate, atunci nu erau milioane de armată, atunci puterea brațului tot însemna ceva, prin urmare, revoluțiile de stradă mai mergeau, dar acum...

Dar să ne închipuim — căci a ne închipui putem orice —, să ne închipuim că anarhiștii au izbutit să alunge pe guvernanți și pe proprietari. Ce va urma de aicea ? Un Kropotkin ne va răspunde că atunci „poporul“ va proceda la alcătuirea societății comuniste.

Și dacă îl vei întreba prin ce minune se va întâmpla aceasta, el îți va răspunde că „poporul“ numaidecît va face aceasta, căci „poporul“ a arătat în toate revoluțiile o mare dezinteresare și spirit de dreptate (ca și cînd dezinteresare și spirit de dreptate ar fi tot una cu comunismul) și că dacă toate revoluțiile *au căzut*, pricina este că și-au dat un guvern. Am subliniat cuvîntul *căzut*, căci Kropotkin dovedește o neînțelegere complectă a istoriei.

Pentru dînsul, revoluția de la 1789 a căzut, căci n-a ajuns „poporul“ la putere. Dar se putea altfel ? Revoluția de la 1789 a fost făcută de burghezie și burghezia a izbutit, deci revoluția n-a căzut. *

Va să zică, după anarhiști, „poporul“ după revoluție va face întocmirea comunistă a societății. Să vedem, așa stă lucrul ? Pe lîngă că anarhiștii nu voiesc nici o organizare, dar apoi — lucru căruia trebuie să-i dăm mare luare-aminte pentru a înțelege chestia —, ei nu-s pătrunși de ideea luptei de clase și nu se pun pe acest teren ; ei

---

* Vezi și P. Kropotkin, *La Grande Révolution*, Paris, 1909.

împart societatea, în chip foarte vulgar, în „popor“ și în „bogați“.

Dar ce este acest „popor“? „Poporul“ este compus din muncitori, din mici burghezi orășenești și de țară (clasă reacționară), din nobili scăpătați etc. Când „poporul“ va face revoluția și va izbuti, va căuta să schimbe societatea după interesele sale. Dar care sînt interesele acestui „popor“?

Aceste interese nu-s la fel, căci alte interese are muncitorul și alte micul burghez; și apoi chiar muncitorii, dacă nu-s organizați în vederea aceluiași scop, nu pot dori același lucru, căci, deși dezrobirea muncitorilor stă în transformarea societății burgheze în societate socialistă, totuși se poate ca muncitorul să n-o realizeze, pentru că, ca să dorească societatea comunistă, trebuie să știe că aceasta îi este dezrobirea.

Dacă muncitorii nu-s organizați, nu-s conștienți de rolul lor, pot să dorească altceva decît comunismul. Prin urmare, „după revoluție“ fiecare clasă din „popor“ va căuta să dea societății forma ce-i convine ei. Și fiindcă formele dorite vor fi deosebite, aceste clase se vor apuca la ceartă și lupta între clase va începe și — lucru și mai zdrobitor pentru anarhiști — va apărea și... statul. Începîndu-se lupta între clase, sîntem iarăși de unde am plecat, dacă nu și mai rău, și deci iarăși domnia burgheziei.

Iată unde ne duce anarhismul, chiar cînd ar izbîndi. Și fiindcă, prin ceea ce voiește el, nu se poate face decît rău muncitorilor, nu se poate face decît să se întîrzie triumful cauzei lor, anarhismul e burghezism inconștient și cel mai primejdios burghezism cu putință.

Dar putem prevedea cu atîta mai sigur ceea ce s-ar întîmpla în o revoluție anarhistă, cu cît avem deja exemple în istorie de așa ceva. De pildă, revoluția din Franța de la 1848. În opoziție erau burghezi, capitaliști, mici burghezi, muncitori etc. După răsturnarea guvernului lui Ludovic Filip, cînd să se întocmească noua stare de lucruri, burghezia mare, împreună cu mica burghezie, înălăturară pe muncitori; apoi aceeași soartă avu și mica burghezie și astfel marea burghezie rămase stăpînă pe situație. De ce n-au izbutit muncitorii? Kropotkin ne va

spune pentru că revoluția și-a dat un guvern. Dar fost-a guvernul al muncitorilor ? Nu. Și dacă ar fi fost, ar fi fost el conștient de rolul său ? Prin urmare, revoluția a căzut (adică muncitorii n-au izbutit) nu pentru că muncitorii și-au dat un guvern — burghezia și-a dat guvern și a reușit —, ci pentru că n-au fost organizați în partid aparte, n-au fost conștienți în rolul lor, n-au fost tari, pentru că s-au amestecat cu toate clasele opozante și în jurul unor cereri vagi. Prin urmare, trebuie să tragem învățătură că fără organizare și țel conștient (cînd condițiile istorice sînt priincioase, bineînțeles) nu se poate face nimica.

Așadar, revoluția anarhistă nu poate face transformarea socială. Care va fi forma prin care se va face transformarea definitivă ? Aceasta este : dictatura proletariatului, lucru prevăzut de cel mai mare uriaș al cugetării, de cea mai adîncă genialitate, de Karl Marx.

Ce însemnează dictatura revoluționară a proletariatului ? Însemnează momentul în care proletariatul organizat și conștient de rolul ce are de îndeplinit are statul în mîna, stăpînește politicește. Atunci proletariatul procedează *el* la transformarea societății în folosul *său* binecunoscut, deci dă societății forma comunistă, adică desființează clasele, și astfel dezrobirea proletariatului coincidează cu dezrobirea întregii omeniri.

Firește că pe lîngă proletariat vor mai fi și alte pături nemulțumite cu starea actuală, care să dorească schimbarea societății și care să ajute pe proletariat. Dar aceste pături vor fi numai auxiliare, vor fi grupate în *jurul* proletariatului. Aceste pături auxiliare vor fi față de proletariat ceea ce au fost muncitorii, noblețea de la țară etc. față de burghezie la 1789.

Pentru a încheia cu burghezismul inconștient, ar trebui să mai vorbim poate și de anarhismul inconștient al unor socialiști, care iau lucrurile numai într-o parte și care iau drept realitate actuală ceea ce socialismul numai prevede, cum este de pildă în chestia fortificațiilor, împotriva cărora au fost unii socialiști, pentru că armata e ceva barbar ; ca și cînd, pe cît timp există lupte între popoare mai înaintate, cum e Apusul, și între po-

poare despotice, ca Rusia, ar trebui să stăm să ne înghită
aceștia din urmă pentru că... războiul e ceva barbar¹.
Dar despre aceștia nu mai lungim vorba.

A organiza proletariatul în partid deosebit pe terenul
luptei de clase și a conduce acest partid spre dezrobirea
proletariatului, adică spre transformarea societății, acesta
este rolul socialismului. Tot ce nu intră în acest cadru
fiind vătămător proletariatului, slujind stăpînitorilor, este
ar fi : conservatori, liberali, democrați, anarhiști etc.

Prin urmare, să lăsăm pe Mușoi și Dioghenizi să se
lupte cu șoviniștii, cu popii, cu regele, cu ungurii, cu
morile de vînt, iar noi să ne căutăm de treabă.

Munca, III, 32, din 27 sept. 1892, p. 2—3

---

¹ Sînt unii „democrați“ împotriva fortificațiilor, nu pentru
că fac anarhism inconștient, căci sînt burghezi conștienți, dar
pentru că... nu știu ce vorbesc. În nesăbuitele articole ale d-lui
Dioghenide împotriva lui Mille, acest democrat-republican sau
republican-democrat se arată împotriva fortificațiilor, pentru că-i
sub d. Beldiman germanofobul ; mai anul trecut, într-o convorbire
cu Nădejde, la care eram față, era pentru fortificații. Multe fețe
mai are acest voinic, dar plicticos republican-democrat !

Psihologie de clasă

Psihologie de clasă ! Iată un lucru cu care cetitorul nu-i tocmai deprins. S-ar părea, desigur, că deosebirea de clase nu poate să înrîurească psihologia : că deosebirea de clase poate, cel mult, să împartă pe oameni în taberi politice, dar să le condiționeze viața sufletească întregă, în toate manifestările ei, iată ce va părea cam hazardat.

Și totuși, adevărul este că fenomenele psihice, viața sufletească a oamenilor e condiționată, se deosebește după clasa din care fac parte. Și acest lucru, pe cît este de adevărat, pe atîta e și de simplu și de ușor de arătat.

În adevăr, dacă aruncăm ochii în orice carte de psihologie cu pretenții științifice, vom vedea că viața sufletească nu este altăceva decît efectul înrîuririi fenomenelor externe asupra creierului, cu alte cuvinte, raportul dintre mișcările interne și cele externe.

Dar cari sînt mișcările externe ? Sînt cele fizice și sociale. Cu alte cuvinte, omul e înrîurit de mediul fizic și de cel social. Prin urmare, în producerea fenomenelor psihice, vom căuta legătura între mișcarea internă și cele două externe, fizică și socială. Vedem numai prin aceasta că mediul social are rol asupra formării vieții sufletești. Dar mediul social are un rol colosal, mult mai mare decît cel fizic. Căci omul, cu cît evoluția înaintează, cu atîta se emancipează de mediul fizic și se înglobează mediului social. Așadar, elementul extern al fenomenelor psihice e dat mai cu samă de mediul social, omul nefiind decît un atom al acestui organism supraorganic — societatea — și ca atare fiind supus schimbărilor ce încearcă acest organism, ale cărui mișcări, evident, trebuie să se oglindească în fiecare atom al său, în fiecare individ.

Concluzia este că viața sufletească nu-i decît oglindirea realității în creier și că această realitate e întrupată mai ales în mediul social.

Dar mediul social, adică mișcările societății, nu lucrează uniform. Dacă societatea ar fi un tot armonic, atunci influența mediului ar fi aceeași, dar azi societatea e împărțită în clase, cu interese contrare, antagonice, prin urmare, în clase cari au nevoi și cari trăiesc în condiții și împrejurări cu totul deosebite; așadară, și mediul social, influența vieții sociale va fi deosebită. Căci influența mediului social nu-i decît influența fenomenelor sociale; și este evident că clasele, avînd interese contrare, fenomenele sociale vor influența deosebit două clase cari au interese, moduri de a trăi contrare.

Ce rezultă de aici? Rezultă că un individ dintr-o clasă, Bran, avînd nevoia cutare, trăind în cutare împrejurări, determinate de clasa din care face parte, înrîurirea mediului se va personifica în aceste nevoi și împrejurări, ba mai mult: orice alt fenomen va fi privit prin prisma acestor fenomene, după cum voi avea ocazie să dovedesc mai departe. Rezultă că *alt* individ, Stan, din *altă* clasă, avînd alte nevoi, fiind în *alte* împrejurări, înrîurirea mediului se va personifica în aceste *alte* nevoi și împrejurări. Prin urmare, oglindindu-se în creierul său *alte* împrejurări, oglindindu-se în creierul său *altfel* mișcările sociale, viața sa sufletească va fi *alta* decît aceea a lui Bran.

Și cum toți indivizii din clasa lui Bran sînt înrîuriți identic de mediul social; iar indivizi din clasa lui Stan de asemenea identic cu Stan, rezultă că psihologia acestor clase e deosebită.

La acest rezultat am ajuns, plecînd de la fapte generale la mai particulare, adică pe cale deductivă. Putem dovedi însă aceasta și pe cale inductivă, plecînd de la fapte concrete, de la fapte observate, la teorie. Adică observînd indivizi din deosebite clase, făcîndu-le psihologia, căutînd ce au de comun și prin ce se deosebesc — făcînd aceste cercetări și în produțiunile beletristice —, găsim că indivizi din aceeași clasă au aceeași psihologie, deosebită de psihologia altei clase.

Această metodă inductivă vom încerca-o mai departe, atît pentru a dovedi sigur teza pusă, cît și pentru a arăta chiar psihologia însăși a deosebitelor clase — în trăsături generale bineînțelese.

Înriurirea artei

Că arta are înriurire, asta nici nu se poate discuta. Că arta poate avea și o înriurire rea, ca și una bună, asta iarăși nu mai are nevoie de dovadă. Este însă chestia : care-i înriurirea artei ?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să avem în vedere ce este un artist. Un artist este un om care, din pricina organizației sale nervoase, simte mai mult decât noi și are și puterea de a întrupa în forme alese și *suggestive* simțirea sa.

Artistul, prin urmare, ne *sugerează* simțirea sa. Este întrebarea : artistul poate sugera, poate captiva pe oricine ? Poate avea înriurire asupra oricui ? Desigur că nu, căci pentru ca să-ți *sugereze* simțirile sale trebuie ca tu însuți să fii *sugestibil* de aceste simțiri, adică să ai o stare sufletească asemănătoare cu a artistului. De aceea nu urmează că trebuie să ai o stare sufletească *identică*, căci atunci un artist n-ar avea înriurire asupra nimănui, căci nu sînt doi oameni cu o *identică* stare sufletească, precum nu sînt doi oameni cu o figură identică. A avea aceeași stare sufletească înseamnă a avea *aceiași fel general* de a simți, gândi și voi.

Însă cine poate fi *sugestibil* de simțirile unui artist, cine, cu alte cuvinte, are o viață asemănătoare sufletească cu a lui ? Desigur aceia care au trăit și s-au dezvoltat în și prin aceleași împrejurări sociale ca și dînsul. Prin urmare, va înriuri asupra celor din *clasa* sa, căci numai aceștia vor fi *sugestibili* de simțirea sa. Se înțelege că aceea nu-i vorba de apartinerea, de fapt numai, la o clasă oarecare, dar e destul ca artistul să reprezinte interesele unei clase și să le întrupeze ¹.

¹ Desigur, nimenea nu poate contesta că un geniu sau un artist mare, dîndu-ne *descrieri* din viața reală, poate să ne dea

Am văzut asupra cui poate înrîuri un artist și am ajuns la concluzia că el înrîurește asupra celor cu aceeași simțire ca și dinsul. Să luăm câteva exemple.

Eminescu place păturei culte. Chipul cum privește el amorul, femeia, de pildă, este chipul cum o privește această pătură. El, ca și pătura cultă, dorește o femeie molatecă, frumoasă, eterică, cu care să steie „pe prispa cea de brazde“, cu care să se consoleze de decepțiile vieții. Închipuiți-vă acuma un țaran, destul de cult ca să înțeleagă arta, care muncește pământul 16 ceasuri pe zi și care nu poate ține slugi acasă. El va admira pe acel artist care va avea ca ideal o femeie voinică, harnică, muncitoare, gospodină.

Alt exemplu : Zola, ale cărui romane, în mare parte, sînt cantaridă * tipărită, va plăcea, va fermeca pe burghezi, cari din pricina trîndăviei și a bogăției, făcînd abuzuri sexuale, sînt storși, dar cari totuși voiesc cu orice preț să mai jertfească Venerei — căci *trebuie să petreacă* ; și nu va fermeca, nu va avea o influență sugestivă asupra unui muncitor care nu-i nici scurs, nici enervat, căci n-a făcut nici abuzuri și nici nu duce o viață trîndavă și pentru care relațiile sexuale nu-s singura ocupație, dar ceva secundar.

Dar arta e o armă admirabilă în lupta de clase, și ca atare înrîurirea ei este foarte însemnată, de aceea voi mai aduce câteva pilde.

niște tablouri atît de adevărate, niște imagini atît de vii și puternice, ca dînsule să poată avea o înrîurire enormă chiar asupra claselor vrăjmașe celei din care a ieșit autorul și aceasta chiar fără voința lui și contra explicărilor și teoriilor, pe care el le construiește asupra acestor scrieri și tablouri. Cînd, de pildă, Caragiale ne dă în *Scrisoarea pierdută* tablouri atît de adevărate de corupție și descompunere din viața politică a „tinerei, dar putredei noastre burghezii“, aceste tablouri vor găsi răsunset în inima păturii muncitoare, ce se deșteaptă la o viață conștientă, cu toate grimasele reacționare ale lui Caragiale. Firește acestea se referă la acele lucrări mari, în care se reflectează viața reală așa cum este, iar *simțirile și tendințele autorului* nu formează fondul lucrării, ci niște accesorii sau apendice pe care noi ușor le putem deosebi sau despărți. În asemenea cazuri, forța de pătrundere și impresionabilitatea artistică îl stăpînesc pe autor fără voința lui și fac ca tablourile și imaginile date de el să crească peste marginile năzuințelor lui personale. Aceasta însă nu contrazice cele zise mai sus și nu înseamnă că arta poate împăca clasele. Dar despre aceasta, altă dată.

* Afrodisiac.

Aşa, aceste romane ale lui Zola sînt, chiar fără s-o vrea el, o armă teribilă împotriva burgheziei, căci, contribuind la putrezirea şi degradarea ei morală şi chiar fiziologică, îi grăbeşte pieirea : burghezii însăşi contribuie la căderea lor, lucru de altmintelea simplu şi întocmai ca în domeniul economic, unde tot ei îşi apropie pieirea prin concentrarea bogăţiilor şi perfecţionarea maşinismului.

Alt exemplu : un artist socialist, un proletar, dînd o formă sugestivă simţirilor şi dorinţelor proletare, va îmbărbăta pe tovarăşii săi şi va contribui la apropierea ţelului.

Prin urmare, arta e o armă de clasă şi anume :

Arta unei clase care piere e o armă contra sa însăşi, căci îi grăbeşte descompunerea morală.

Arta unei clase care se ridică măreşte forţa şi încrederea acestei clase, pe de o parte, iar pe de alta, viră groază în inima clasei care piere.

Căci nu degeaba toate căile duc la Roma¹.

Evenimentul literar, nr. 9, 1894, p. 1

---

¹ Însă asta nu însemnează că arta nu poate fi dăunătoare clasei care se ridică, cum de pildă arta care — enervîndu-le şi depravîndu-le — împiedică elementele mai tinere şi mai oneste din păturile burgheze să intre în interesele muncitorilor ; sau arta care aţîţă în clasele muncitoare instinctele rele, făcînd apologia crimelor, hoţiei etc.

Originalitatea formei

Cînd vorbim despre formă nu trebuie să ne închipuim că avem a face cu ceva existent de sine, că ar fi o deosebire obiectivă între formă și fond, căci atunci am face o mare greșală, am cădea în metafizică. Deosebirea între formă și fond e mai mult o deosebire logică, menită a ne ușura analiza în chestiile de estetică. Din punctul de vedere obiectiv, ea nu există, căci o bucată literară, o poezie, de pildă, nu-i altăceva decît *exprimarea* unei stări sufletești, iar o stare sufletească exprimată e un fenomen pe care îl putem descompune numai din punctul de vedere logic, dar nu-l putem, în mod obiectiv, tăia în două, în formă și fond, căci una fără alta nu pot exista și nimeni n-a văzut nici formă, nici fond separate.

Ceea ce noi numim *formă* e chipul de a exprima cutare sau cutare stare sufletească, cu alte cuvinte, chipul în care se manifestează în afară o stare sufletească oarecare...

Dacă este așa, atunci e evident că între ceea ce numim formă și între fond există o legătură, un paralelism perfect, că orice stare sufletească își are și forma sa corespunzătoare.

Aceasta e așa de adevărat încît, dacă analizezi o poezie, vezi imediat că măsura, ritmul se schimbă neconștient, după cum se schimbă și starea sufletească. Luați *Satira a IV-a* a lui Eminescu și veți vedea că la început, unde ni se descrie o sară admirabilă, liniștită, ritmul e și el lin; mai apoi, cînd ni se descriu convorbirile amoroase și pătimașe, ritmul e și el repede, neînfrînat.

Este sigur că Eminescu nu s-a gîndit să întrebuinteze *anume* aceste variații de ritm, ci ele au ieșit inconștient, pentru că așa *cereau* stările sufletești *corespunzătoare*.

Și dacă în aceeași poezie forma variază paralel cu fondul, adică, dacă în aceeași poezie nuanțele de stări

sufletești se manifestează fiecare așa cum este, apoi e învederat că un *temperament*, un poet al căruia suflet e o combinație de stări sufletești deosebite de ale altor poeți va trebui numaidecît să-și aibă forma sa deosebită, corespunzătoare cu felul stărilor sale sufletești. Vorbesc, bineînțeles, de un poet *sincer*, adică de un poet care toarnă în versuri simțirea sa fără nici o meșteșugire, fără nici un calcul. Un asemenea poet nu va putea împrumuta forma, căci sentimentele și ideile fiind izvorite din propria-i personalitate, nefiind calculate, cîntărite, căutate, se vor manifesta conform cu ele înseși, deci într-o formă proprie.

Aceasta nu este o concluzie căpătată numai prin deducții, ea concordează perfect cu realitatea. Dacă luăm poezia noastră cea mai de dincoace, vom observa că cele spuse mai sus se ilustrează perfect. Eminescu a fost un mare poet, el a avut un temperament puternic, a fost de o *sinceritate* fără samăn, n-a meșteșugit, n-a calculat — și Eminescu a venit cu o formă nouă, forma corespunzătoare temperamentului său. După Eminescu, în timp și în valoare, cităm pe Beldiceanu și Coșbuc, care au venit de asemenea cu o formă proprie.

Între Eminescu și aceștia, din punctul de vedere cronologic, mai avem și alți poeți de talent, cari n-au adus o formă proprie. Aceasta însă nu răstoarnă întru nimica cele spuse de noi mai sus, dimpotrivă, atunci cînd vom arăta gradul talentului lor, în ce constă el, și cauzele lipsei de formă originală la ei, atunci, zic, se va vedea că, departe de a restaura, această lipsă de formă originală întărește și întregeste cele spuse de noi mai sus.

Dar despre această chestie, în alt număr.

Împrumutarea formei

În originalitatea *formei* din numărul trecut am spus că împrumutarea *formei* nu e un fenomen ce ar răsturna explicația noastră în privința legăturii dintre formă și fond, dar că, dimpotrivă, această împrumutare întărește încă această explicație.

Pentru a vedea aceasta, vom analiza *eminescianismul* și, arătând pricinile lui, vom înțelege de ce împrumutarea *formei* nu răstoarnă cele spuse de noi în articolul trecut.

Eminescianii sînt de două feluri : cei fără talent și cei cu talent.

Acei cari nu-s poeți, adică simplii muritori, nu zic că nu vor fi simțind nimica, căci toți oamenii simt mai mult ori mai puțin și toți au *simțămîntul frumosului*, dar simțirea lor n-atinge gradul acela, de la care mai în sus începe a fi poet cineva. Toți simțim, dar nu toți simțim așa de tare ca să putem fi poeți.

Acești poeți eminesciani, fără darul poeziei, cetind pe Eminescu și găsind într-însul *expresia* tendințelor și simțămîntelor lor, devin admiratorii marelui poet, firește. Până aicea ajungem toți. Însă unora dintre noi, muritori de rînd, ne vine și nouă gustul să facem poezii, și cum Eminescu a întrupat așa de frumos tot ceea ce am putea spune noi, începem să parafrazăm bucăți de ale lui, și iată-ne poeți ! Așa că nu numai *cuvîntul* e de vină — cum cred unii —, adică nu numai muzica eminesciană e aceea care robește pe acești tineri, ci și fondul. Căci dacă ar fi vorba numai de *cuvînt*, atunci n-am putea explica *eminescianismul*, pentru că *cuvinte* au mai avut și alți poeți, nu numai Eminescu... Se pare că-i la mijloc domnia *cuvîntului* numai, pentru că acești eminesciani nu spun nimica decît *cuvinte*, chiar cînd parafrazează pe Eminescu ; însă pricina eminescianismului nu-i pur și simplu *cuvîntul*.

Și — observ în treacăt — în această domnie nu numai a cuvîntului, ci și a fondului, găsim noi un argument puternic și hotărîtor pentru explicarea socială a poeziei lui Eminescu — această putere a fondului lui asupra tinerimii vine de acolo că el a întrupat aspirațiile și simțirile unei întregi pături, pe care apoi a robit-o sieși.

Din cele zise mai sus vedem clar că această specie de eminesciani luînd *fondul* iau și *forma* corespunzătoare, deci până aicea nu se contrazic întru nimica cele spuse de noi în articolul trecut, ci tocmai se întăresc.

Avem însă o altă specie de eminesciani, eminesciani talentați, adică temperamente poetice.

Dacă cercetăm lucrările acestora, atunci vedem că *fondul* lor, ceea ce simt ei, deși mai mult sau mai puțin original, e însă tot de soiul simțirei lui Eminescu, cu alte cuvinte, sufletul acestor poeți e un rezultat în același chip al acelorași împrejurări sociale.

Dacă acești poeți ar trăi fără să se cunoască unul pe altul și fără să fi cetit pe Eminescu, este evident că ei ar fi întrupat simțirea lor fiecare într-o formă proprie : poetul A în forma X, poetul B în forma Y etc. ...

Însă, fiindcă ei toți au cunoscut pe Eminescu, au căzut jertfe lui, pentru că ei au găsit la dînsul o formă, care pe lîngă că e superioară formei ce ar fi creat-o ei, dar încă și perfect corespunzătoare cu sentimentele lor, căci, cum am spus, aceste sentimente sînt de soiul celor ale lui Eminescu. Acest fenomen — împrumutarea formei — este foarte natural și simplu : cînd vrei să întrupezi ceva într-o formă frumoasă, dacă un lucru de *soiul* acestui *ceva* a fost întrupat de un altul mai mare decît tine, numaidecît îți va veni în gînd *chipul*, *mijloacele* cu care cel mai mare decît tine a exprimat lucrul asemănător cu acel *ceva* al tău, și atunci vei împrumuta *forma*, chipul de exprimare al celui mai mare decît tine.

Așa că, un poet care simte ca și Eminescu ar trebui să aibă temperamentul foarte puternic, adică să fie un poet mai mare decît Eminescu sau cît dînsul, ca să poată avea o formă proprie. Altmintrelea, dacă are o forță mai mică, nu va putea fi independent, va trebui să cadă rob lui Eminescu — cum se și întîmplă. Un poet, însă, care are *alt fel* de lume sufletească, cum e Coșbuc ori Beldiceanu, n-are nevoie, pentru a avea o formă proprie, să fie

de talia lui Eminescu — deosebirea de fond îi garantează originalitatea formei.

Din aceste câteva cuvinte de mai sus se vede bine că împrumutarea formei nu contrazice ideea expusă de noi în numărul trecut că : *orice fond își are și forma corespunzătoare*, căci, după analiza de mai sus, vedem că *fondul eminescianilor nu-i deosebit*, că ei împreună au un fond, ca să zic așa, *colectiv*, a cărui formă e a celui mai talentat, a lui Eminescu.

Pentru a încheia, vom rezuma ambele articole :

O lucrare literară, din punctul de vedere psihologic, e exprimarea unei stări sufletești. Cum e starea sufletească e și forma. Un temperament sincer, puternic, *deosebit* de alte temperamente, va avea o formă originală. Un temperament mai slab va împrumuta forma simțirilor sale de la un alt temperament mai puternic, asemănător, care a găsit cea mai frumoasă formă pentru felul de simțire al acestui fel de temperamente...

Evenimentul literar, nr. 30, 1894, p. 1

De ce ne batem ?...

Într-un frumos articol din *Adevărul literar*, d. Bacalbașa se întreabă care e pricina că scriitorii se luptă neconțentit între dînșii. „E curios, spune d. Bacalbașa, ori de cîte ori ne agităm, n-o facem decît pentru a polemiza între noi“. Și pricina acestei lupte d. Bacalbașa o găsește în faptul că n-avem „cercuri literare“, în cari scriitorii să se deprindă a se cunoaște și a-și dezvolta așa-numitul *L'esprit de corps*. „Fără îndoială, ne spune d-sa, una din cauzele de căpetenie ale acestei stări ridicole e lipsa desăvîrșită de cercuri literare“.

Chestia pusă de d-nul Bacalbașa e însemnată. Răspunsul domniei-sale însă nu ne mulțumește. Nu ne mulțumește chiar de la început, pentru că însuși metoda, procedarea logică e vițioasă. Și iată de ce : cînd ai un fenomen *a* și voinști să-i găsești pricina, atunci trebuie să cauți, prin una din procedările logice, un alt fenomen *anterior existent*, *b* de pildă. Va să zică, trebuie să cauți pricina în ceva anterior și existent, și nu în *neexistența* unui fenomen. Dar d-nul Bacalbașa nu face așa. D-sa nu se întreabă ce lucru *împinge* pe scriitori să se hărțuiască, d-sa se întreabă ce lucru îi *împiedecă* de a nu se hărțui. D-sa se întreabă ce lucru lipsește de se hărțuiesc ei. Este însă evident că un fenomen, o mișcare se produce de altă mișcare anterioară, și nu de lipsa unei mișcări. căci *lipsa* unei mișcări nu poate produce o mișcare.

Dacă d-nul Bacalbașa ar fi respectat această lege a cugetărei, atunci ar fi procedat astfel : ar fi privit fenomenul ce-l analizează, adică lupta, și ar fi căutat ce fenomen se ascunde în dosul acestei lupte ; și nu ar fi căutat ce fenomen *nu* se ascunde în dosul ei.

Să presupunem, pentru moment, că „cercurile“ ar înălătura această luptă. Ce urmează de aicea ? Urmează că ele sînt un leac sau o măsură preventivă, urmează că

temperamentul scriitorilor prin natura lui e bătăios. Dar tocmai aici e chestia : pentru ce, prin natura sa, temperamentul scriitorilor e bătăios, și nu altminterlea ? Prin urmare, repet încă o dată, trebuie să căutăm fenomenul anterior și pozitiv, care pricinuieste acest fel de temperament, trebuie să căutăm ce ne face pe noi să ne batem ; trebuie să căutăm ce lucru *există* care ne împinge la asta, și nu să căutăm ce lucru *nu există* care... ne împinge la luptă.

D. Bacalbașa face ca și cineva care ar spune că *pricina umezelii pământului din săptămîna asta e că nu bate vîntul*. Este evident că vîntul ar usca pămîntul, dar nu din pricina lipsei vîntului e umed pămîntul. Și, după cum cel ce ar da această explicație umezelii ar face o tautologie, căci, în definitiv, el n-ar spune decît că : *pămîntul e umed, fiindcă umezeala nu dispăre* ; tot așa și d-nul Bacalbașa nu face decît o pură tautologie, căci, cînd domnia-sa ne spune că pricina luptei e lipsa de cercuri, nu ne spune decît că pricina luptei e că nu-i găsim o stăvilire, deci nu ne spune decît că : *pricina luptei e că ne mai luptăm încă*.

Așadar, chiar de la început, din însuși modul cum procedează d. Bacalbașa, vedem că nu va putea da de pricina stării pe care o analizează, căci așa cum pune domnia-sa chestia, nici nu se poate discuta, nici nu poate fi vorba de a cerceta dacă ceea ce numește domnia-sa *cauză* e sau nu adevărata cauză, căci „cercurile“ și „lupta“, din chipul cum le pune domnia-sa, nu pot avea, *nici în formă*, vreun raport de succesiune cauzală. Cum ai să analizezi dacă *lipsa* unui lucru poate sau nu poate fi cauza altui lucru.

Dacă d. Bacalbașa ne-ar fi pus drept cauză un lucru existent, pozitiv, dacă ar fi spus că pricina luptei e *gulf-stream*, cu toată extravaganța faptului, tot ai putea discuta dacă *gulf-stream* e sau nu e cauza, pentru că *gulf-stream* îndeplinește condițiile de a fi un lucru anterior și existent luptei...

Dacă „cercurile“ nu pot avea loc cînd vorbim despre cauze, atunci poate că ele sînt cel puțin un leac al acestei lupte ? Dar la această întrebare nu putem răspunde decît după ce vom fi cercetat pricina acestei lupte.

Între scriitori...

Care e pricina că scriitorii se bat între dînşii ?

Să-i luăm pe categorii.

Pentru ce se bat ziaristii ? Foarte simplu — explicația e un adevăr *à la Palisse* —, pentru că ei reprezintă interesul de clasă al diferitelor partide. Și dacă interesele acestea sînt antagonice, în luptă, este evident că și reprezentanții acestor interese, ziaristii, vor fi în luptă, și nu vor cruța nici un mijloc care li se va părea folositor acestui război.

Dar lupta aceasta nu se dă numai între ziaristi, ea se dă și între ceilalți scriitori... Care să fie pricina ? Pentru ce nu s-ar mărgini ei la o lucrare constructivă și s-ar apuca de distrus ? Mai întii, putem răspunde că orice lucrare constructivă, în știință, presupune și una distructivă : cînd vrei să explici un lucru, trebuie numaidecît să răstorni toate celelalte explicații ce s-au dat acestui lucru, deci trebuie să faci polemică... Atunci fiecare luptător își cîștigă partizani, și taberele încep lupta...

Iată dar că pricina luptei o găsim în deosebirea concepțiilor despre fenomenele înconjurătoare.

Pentru a analiza mai departe această luptă, să vedem ce pricinuieste, în diferite ramuri, această deosebire de concepții.

Pentru aceasta să împărțim fenomenele în două grupe, în fenomene sociale și nesociale. Vom înțelege imediat de ce le-am împărțit așa.

Științele cari se ocupă cu grupa întâia, precum economia politică, morala, estetica etc., sînt influențate, mai mult, sînt condiționate de interesul de clasă al aceluia care se ocupă cu fenomenele ce fac obiectul acestor științi. Se știe cum interesul de clasă îmbracă forme filozofice, religioase etc. ... Dacă este așa, apoi deosebirea concepțiilor în această ramură vine din deosebirea inte-

resului de clasă, sau din deosebirea cum vede fiecare interesul clasei ce o reprezintă, sau încă din deosebirea cum se manifestează în fiecare interesul de clasă. Acuma înțelegem ușor că în dosul luptelor dintre taberile ce se ocupă cu această ramură se ascunde interesul de clasă. Și aceste lupte vor fi mai mult sau mai puțin crâncene, după cum va fi și lupta între interesele pe cari scriitorii le reprezintă.

Științele cari se ocupă cu grupa a doua de fenomene, adică explicările fenomenelor nesociale, sînt și ele, nu-i vorbă, influențate de interesul de clasă. Se știe cum teoria lui Malthus a sugerat lui Darwin teoria sa, și teoria lui Malthus e izvorită din interesul de clasă burghez. Dar, în genere, putem spune că în aceste explicări, în știința fenomenelor nesociale, nu se amestecă nici un interes utilitar imediat. Aici luptele sînt produse de deosebirile de concepții, cari n-au alt țel decît adevărul pur. Fiind astfel, luptele au toată șansa să fie parlamentare, liniștite... Însă nici aicea nu se prea întîmplă această, pentru că sufletul omului din epoca noastră e foarte individualist — și aceasta tot din pricina antagonismului și luptelor dintre clase —, ceea ce face ca să vedem în orice om un dușman, și mai ales cînd avem ceva de împărțit cu el; și nu se prea întîmplă și pentru aceea că între combatanți există diferite „griefs“* sociale, străine de chestie poate, dar care se amestecă fără voie: pe un ton mult mai obiectiv discut cu Bacalbașa, care-i din clasa mea, decît aș discuta cu prințul Gr. Sturdza** despre univers și geometrie...

Ni se va spune însă — ba chiar d. Bacalbașa o spune în articolul său *Cercurile literare* — că lupta aceasta se petrece, în cea mai mare parte, în sinul unei și aceleiași clase: pătura cultă, proletariatul intelectual... Pătura cultă însă nu-i clasă care trăiește prin sine. Ea e o clasă de mercenari cari se bagă în slujba altor clase. Ea e clasa din care celelalte își recrutează apărători, luptători. Deci lupta între fracțiunile păturei culte revine tot la lupta între interesele antagonice ale diferitelor clase.

* Foc, plîngeri, păsuri.

** Grigore Sturdza (1821—1901), zis și beizadea Vițică, autor al lucrării *Legile fundamentale ale Universului* (1894).

Dar se văd și oameni culti, inteligenți, cari se luptă între dinșii fără ca lupta aceasta să aibă în dosul ei căutarea adevărului pur sau interesul unei clase. Cum se explică aceasta? Foarte simplu. Dacă nu-i la mijloc căutarea adevărului, sau interesul de clasă, atunci — afară de nebulie — nu mai rămîne decît interesul personal. Dar cum se poate ca interesul personal să se ițească într-o discuție despre planeta Venus, de pildă? Se poate foarte bine. Pentru că știința, arta au ajuns să aibă și ele un caracter mercantil, au fost și ele înjosite, în societatea în care tonul e dat de negustorii de secară și băuturi spirtoase, au fost înjosite până acolo, încît cineva, pe spinarea lui Venus, se poate sui sus, poate înlătura un adversar, poate face parale...

Am văzut pricinile luptei, am văzut că nu lipsa cercurilor literare e pricina.

Spuneam în articolul precedent că dacă „cercurile“ nu pot fi discutate cînd căutăm pricina luptei acesteia, ele pot fi discutate dacă le privim ca un leac al luptei.. Acuma putem răspunde la întrebarea dacă ele pot avea măcar acest rol. Ei bine, ele nu pot fi de nici un leac, căci lupta între clase, sau lupta între indivizi, care-i un rezultat al luptei între clase, lupta aceasta nu poate avea leac. Leacul luptei între clase este... dispariția lor.

Cercurile pot, cel mult, să sporească activitatea celor ce gîndesc la fel și tind către același țel, sau a acelor ce urmăresc adevărul pur, fără nici o preocupare — conștientă sau inconștientă — de interes egoist material.

Ele nu pot împiedeca luptele.

«Iubita»

de Traian Demetrescu

(NOTE ȘI IMPRESII)

Am cetit cu toții cum că : „În curînd va apare *Iubita*, roman de Traian Demetrescu“, sau că : „A apărut romanul «Iubita»...“ Roman !... Ce este un roman ? Un roman este, după noi, o bucată de artă în care ni se descrie o epocă socială, cum e *Război și pace*, de pildă, în care Tolstoi ne descrie societatea rusească de la începutul veacului nostru ; în care ni se descrie o clasă socială, cum e *L'Argent*, unde Zola ne arată marea finanță de subt imperiul al doilea ; în care ni se descrie un caz psihologic, cum e *La Bête humaine*, în care Zola ne descrie un caz curios de psihiatrie... În toate aceste feluri se cere un lucru : ca autorul să ne dea *acțiuni*, în raport cu caracterul care le produce și cu societatea în care se produc... Cînd am zis mai sus că un roman ne dă o epocă sau o clasă, asta înșamnă că el ne dă o bucată complectă, de sine stătătoare până la un punct, din viața generală. O parte, un episod dintr-o asemenea bucată complectă e o nuvelă. De pildă, dacă din *L'Argent* vom lua cîteva pagini, în care ni se descriu cîteva ceasuri de bursă, atunci avem o nuvelă — toate daraverile însă ale marei finanțe formează romanul. Tot așa și cînd fondul e un caz psihologic. Dacă arăți cum s-a produs acest caz, cum evoluează el din cauza mediului în care se dezvoltă, ce înrîurire are el asupra celor ce-l înconjoară, atunci ai un roman. Dacă vei lua numai o întîmplare din viața individului (eroului romanului), numai una din atingerile sale cu societatea, vei avea o nuvelă : luați scena dintre Jacques și fata cantonistului, din *La Bête humaine*, și veți avea o nuvelă... Prin urmare, știm ce este o nuvelă : o nuvelă este o parte mică, dar totuși complectă, ruptă dintr-o viață întreagă.

Ce este *Iubita*? Traian Demetrescu ne-a dat pe Corbescu (și titlul romanului ar fi trebuit să fie *Corbescu*), de la începutul vieții sale, pînă ce cade zdrobit de împrejurări. Deci subiectul e de roman. Dar, în realitate, nu ne dă decît o parte a vieții lui Corbescu — o fișie a acestei vieți — și-l pune foarte puțin în atingere cu condițiile vieții... Deci *Iubita* nu ne dă nici un tip complex, o viață complexă, nici o parte complexă din această viață... Iată de ce cred că *Iubita* nu-i nici roman, nici nuvelă... Dar atunci ce e? Este una din multele bucăți scrise la noi cu subiect de roman, fără a fi nimica... Observ, în trecut, că în literatura noastră, autorii, chiar cînd voiesc să facă nuvele, iau subiecte de romane, prea lungi, și aceasta e o dovadă de lipsă de talent, e neputința de a pătrunde în adîncimea fenomenelor sufletești și sociale. Spiritul, neputînd pătrunde în adîncime, alunecă la suprafață pe o întindere mai mare.

Corbescu, ca și Maria — *iubita* — nu-s tipuri vii. Ei nu trăiesc. Traian Demetrescu n-a evocat viață prin personajele sale. Ați cetit *Război și pace*? Dacă ați cetit, gîndiți-vă la Napoleon... Tolstoi ni-l descrie în 10 rînduri... După ce închizi cartea și te gîndești la Napoleon al lui Tolstoi, îl vezi. Vezi un om care trăiește, îl ai dinainte, cu mutra, cu trupul, cu caracterul, cu inteligența, cu glasul, cu ticurile sale... Acuma înțelegeți ce vreau să zic cînd spun că Corbescu și Maria nu trăiesc...

Dacă Corbescu nu trăiește, dacă nu-l vedem clar, dacă e un tip nehotărit, vaporos, nesensibil, totuși îl putem cunoaște din ce familie este... eu îl cunosc de mult: i-am văzut sufletul în *Intim*... *Iubita* e o operă personalistă.

Personalismul autorilor noștri, neputința de a sugere viața din afară, de a se pune în locul altuia, împrumutarea propriului suflet la eroii lor — ba și florilor, lunii, stelelor etc. —, e vădit aceea. E atît de puternic, de dominant, încît chiar Maria, în loc să fie o ființă deosebită, altceva decît Corbescu, decît autorul, e și ea un Corbescu, are și ea sufletul eroului lui *Intim*.

Corbescu și Maria ni-s dați numai în una din manifestările vieții lor: în amor. Personalitatea autorului se manifestă prin partea cea mai puternică a personalității lor. Acest lucru nu-i ceva întîmplător; aproape toți literații noștri fac tot așa. *Dan*, operă personalistă, autobio-

grafie, are același caracter. Amorul este partea principală în viața „proletarilor intelectuali“, este covârșitoare, partea singur interesantă. Desigur că pricina însemnată a acestui fenomen este — în ordinea socială — lipsa de orice alt sprijin moral în viață decât femeia, iar în ordinea fiziologică, nevroza de care suferă acest proletariat, dezechilibrul între facultățile sufletești, predominarea sensibilității... Aceste pricini ne explică și anormalitatea acestui amor.

Cum ieși amorul dintre Corbescu și Maria? Dar, după ce am spus că ei nu-s tipuri vii, putem vorbi despre amorul lor? Putem, pentru că cu toate că cele ce se petrec între dînșii nu corespund cu realitatea, cu toate că la o îndemnare a Mariei, de pildă, Corbescu nu răspunde exact în raport cu situația dată, totuși din scenele date, din convorbirile lor, le putem vedea felul amorului. Autorul se necăjește să ne arate că amorul lor e un amor omenesc, mai ales omenesc, o comunitate de suflet, o legătură mai mult sufletească... Am arătat că o asemănare sufletească perfectă există între Corbescu și Maria, dar amorul lor n-are, cu toate acestea, elementul ideal, suflesc, e un amor de nervi, pur și simplu. Și asta se vede din o mulțime de fapte, cum de pildă din cugetarea lui Corbescu cînd se întreabă: cum să iubească pe o femeie ce-i arătase prietenie?... Ce antiteză între amor și prietenie!... Între amor și legăturile pur sufletești, pur omeneste!... Iar cînd Corbescu o știe pe Maria că-i o canalică care s-a vîndut, după porunca tatălui său, lui Dorescu, el tot spune că Maria, dacă ar fi mers cu dînsul, îi făcea viața un ideal. Dacă Dorescu nu s-ar fi prezentat și dacă Maria ar fi mers după Corbescu, această Marie era mai mult sau mai puțin decît o Marie care e capabilă să se vîndă unui Dorescu?... Dar amorul dintre Corbescu și Maria e și anormal și pur anormal. Cînd își fac „declarația“, fac niște lucruri extravagante. Ei nu-și vorbesc de dragoste cu vorbe ieșite din focul unei dragoste normale, ei fac filozofie pesimistă: Maria se gîndea mai mult la sensul real (?) al unei frunze căzute decît la clișeele de fericire. Oamenii, zice Maria în fierbințeala amorului, sînt copii ce n-au înțeles că viața-i durere... etc..., etc..., Și, în mijlocul acestui verbiaj pesimist și otrăvitor, versurile sănătoase, optimiste, rîzătoare ale lui Eminescu:

Ce privești zîmbind în unde ?

Ești frumoasă, se-nțelege !,

spuse — deși nu rimează cu sensul real al frunzelor și cu durerea vieții etc. Mariei — de Corbescu, îți par ca o lumină dumnezeiască...

Și acest amor anormal e foarte firesc între acești doi oameni : Corbescu născut în urma unei spaimе grozave de mine-sa și care toată viața face lucruri contradictorii ; și Maria o semiistică. Pentru Corbescu spaima mine-si e de prisos, e un lux... El, după cit îl știm din *Intim* *, e anormal din pricini sociale...

Mie unuia nu-mi place Corbescu, sau mai precis — Corbescu *netrăind*, cum am arătat — nu-mi plac faptele, sentimentele și gândirile grupate sub firma Corbescu. Nu-mi plac poate și pentru aceea că poate privindu-le *colectiv* nu-mi dau un *om viu* — și în artă, ca și în natură, lipsa de viață, zice Guyau **, mi-i antipatică... Dar nu-mi plac faptele, simțirile, gândirile lui Corbescu și din pricina lor însele. Nu-mi place Corbescu cînd se duce să ție o conferință la un club socialist. Tînărul acesta prea mult gîndește la sine însuși, prea e plin de sine însuși, prea mult face din publicul auditoriu un cadru al triumfului său... El nu se duce la club, *s-arată* la club. Nu-mi place tînărul acesta, pentru că el, conferențiarul socialist, „copilul sărac și sceptic al plebei“, se duce să petreacă la domnul Cerbureanu, pe care, nu-i vorbă, Traian Demetrescu are grijă să ni-l arate ca pe un om de treabă, dar în realitate — chiar dacă autorul ne dă tip real, și asta-i o chestie — nu reușește să ni-l prezinte decît ca pe un veritabil și de rasă „porc în sine“, cum a zis cineva așa de potrivit despre asemenea Cerbureni... Nu-mi place tînărul acesta, care suferă serios de boala amorului — nu de amor, care probabil e un lucru bun, dar o boală a lui, care nu-i lucru bun. Nu-mi place pentru că face prea multă filozofie. Filozofia, ca orice lucru, chiar cînd e bună, strică, dacă-i prea multă, peste măsură... dar încă filozofia

* C. Vraja, *Psihologia de clasă (Intim)*, în *Evenimentul literar*, din 10, 23 și 31 ianuarie 1894.

** J. M. Guyau, *Les Problèmes de l'Esthétique contemporaine*, Paris, Félix Alcan.

și filozofia lui Corbescu !... În *Iubita* toți filozofează : o adevărată academie... Nu-mi place Corbescu pentru că-i nesociabil. Apoi pentru că lui, *socialistul* de la club, i se pare că iubirea lui pentru cucoana Maria e umilitoare pentru această din urmă doamnă, căci vine prea de jos... Nu-mi place tânărul acesta pentru că, cetind o carte de igienă, se lasă de amorul „platonice” pentru a cunoaște femeile care-și tarifează sărutările și femeile altora... Un tânăr, aproape copil, care strică o casă, care se ține cu cinism de femeile altora, un asemenea tânăr nu-mi place...

Traian Demetrescu explică ușurătatea femeilor măritate, cu care trăise Corbescu, prin influența romanelor senzaționale. Nu zic, romanele aceste au o influență rea... Dar pentru a avea această influență trebuie să găsească un teren priincios... Femeile se mărită, în genere, fără ca la mijloc să fie amor. Se mărită ca să-și facă o carieră. Deci e foarte ușor de înțeles pentru ce caută alți bărbați, cu care să simtă bucuriile amorului... Tot din pricina acestei sete de ideal, de amor, lor le plac și romanele senzaționale, unde găsesc întrupat idealul lor. Dar chiar femeile care se mărită din iubire, în cele mai multe cazuri ajung în stări sufletești analoage. O femeie se mărită. Face copii, nouă luni poartă o sarcină supărătoare, veșnic bolnavă, crește copii, pierde nopți ogoindu-le plinsul, își bolnavi..., alt chin : în sfârșit, o stare așa încât chestia femeii, desigur, va fi una din cel mai grozave chestii, după ce se va rezolva chestiunea socială... Fiind starea femeii așa de rea, așa de plicticoasă, este foarte firesc lucru ca să le strălucească, într-o bună dimineață, în cap, ideea, dorul vag de o viață liberă, o viață de iubire ideală, nouă, un amant... lucruri toate cu totul dimpotrivă chinurilor și plictiselei „casnice”... S-au văzut femei cinstite până la capăt care să invidieze pe femeile semicocote... O pildă admirabilă despre starea sufletească a unei femei cinstite, împovorate de griji casnice și de copii, ne-o dă Tolstoi în *Anna Karenina*. Vorbesc despre reacțiile Dolyei, femeia lui Oblonski. Ea se gîndește la starea supărătoare a sarcinei, la chinurile cu copii mici, la educația lor, la frumusețea ei pierdută din pricina sarcinilor și vegherilor, la viața ei prozaică... „Dacă m-aș fi despărțit de Stiva ? Cine știe ? Aș fi putut începe trailul, să iubesc, să fiu iubită. Și romanele cele mai pasionate, cele mai minunate îi trecură prin cap”, zice Tolstoi. „Ana a

avut dreptate (să-și lase bărbatul), ea este fericită, ea face fericire altuia; trebuie să fie frumoasă... Un suris trecu pe buzele Dolyei, urmînd cu gîndul un roman asemenea celui al Anei, a cărei eroină ar fi ea..."

Ușurătatea, ca și căutarea romanelor pipărate sînt efecte simultane ale unui fenomen adînc social, unul din acele fenomene care vor forma o problemă foarte greu de dezlegat.

Corbescu, în declarațiile sale de amor, îi spune Mariei despre relațiile cu femeile, de cari am vorbit mai sus. Nu vreau să vorbesc aici despre aceea dacă e bine sau nu să destăinuiești unei iubite asemenea lucruri. Ar fi multe argumente pro și contra. Ceea despre ce vreau să vorbesc este faptul că lui Corbescu i se pare că acele relații cu femeile pierdute n-au avut nici o înriuire rea asupra sufletului său, că nu i-au răpit nimica din puterea de-a iubi și că nici Mariei nu-i pot face o impresie rea. Dar Corbescu greșește, căci orice relație cu orice femeie îți răpește o parte din sufletul tău, și din partea cea mai curată și mai sfîntă a sufletului.

"Un lambeau de toi mème est pourtant resté là", zice Eduard Pailleron * (*Amours et Haines : Celles-là*), și *là* acesta înseamnă femeile pierdute, cu cari ai aface. Și cînd o parte din tine a „rămas” la orice femeie ce ai întîlnit-o în viață, desigur că puterea de a iubi s-a micșorat prin toate aceste părți pierdute și acest lucru femeia pe care o iubești îl simte instinctiv. Și apoi, orice parte pierdută are de corolar o înrăutățire, o îndobitocire, cînd femeia cu care ai avut de aface e o femeie pierdută, care-și „tarifează sărutările"... Iată de ce Corbescu greșește cînd crede că viața-i din trecut n-are nici o influență asupra amorului său cu Maria... Voiesc să fiu înțeles: nu vorbesc aici de partea fiziologică a lucrului; vorbesc de partea psihologică.

Dar nu-mi place nici Maria, căci, pe lîngă altele, de care suferă și Corbescu, ia samănă prea mult a „femeie română"... Ea care zice că-i așa de îndrăgostită de Corbescu, se lasă a fi dată de tată-său celui dintîi venit, se lasă să fie dată lui Dorescu, împreună cu recolta de pă-

---

* Poet (1834—1899), celebru prin comedia *Le monde où l'on s'ennuie* (1881), replică la mai vechea *Le monde où l'on s'amuse* (1858).

pușoi din anul acela... Și tată-su! Omul acesta bun, Domnul Cebureanu! Pentru dînsul „consimțămîntul inimei e o nebunie“...

Dar Corbescu!... Acesta se prăpădește, plînge, nu doarme nopți întregi, și cînd colo, în urma unor discursuri ridicole ale lui Ariboiu (un purcel în sine acesta), care susține amorul animalic, care ne vorbește despre „anarhismul eurilor“, în urma anarhismurilor acestui Priboiu-Stirner, Corbescu al nostru se ridică teatral și dă sentința: „— O! femeile! femeile!... Dacă ar înțelege tinerii că tocmai ele sînt mai puțin vrednice de... Ideal!“... Dixit... Și iată cum, din pricina Mariei, Corbescu ajunge să lepede cel din urmă respect de femeie și să le decreteze pe toate vrednice de „amorul animalic“ al junelui Priboiu!

Nu mă pot opri de a pune o întrebare: ce s-a făcut cu socialismul lui Corbescu? L-am văzut în clubul socialist, dar de atunci nu mai știm de ce culoare politică e? Nu-i vorbă, aicea e de vină Traian Demetrescu, care l-a făcut socialist. Bietul Corbescu n-a fost niciodată socialist, căci pentru el socialismul a rămas „veșnica chestie a pînei“!

Iubita ca și *Fulga**, ca și *Crima din calea Mogoșoaiei*, ca și *Dan*, ca și cea mai mare parte a prozei noastre, în sfîrșit, are de subiect un tînăr care se îndrăgostește și care iese din această dragoste cum poate și el. De unde frecvența subiectului acestuia? Foarte simplu. Dacă scriitorii noștri fac numai autobiografii (nu în înțelesul că-și scriu chiar viața, dar năzuințele, dorințele, probabilitățile întrevăzute și dacă în viața sufletească a lor amorul e singurul lucru interesant, apoi evident că subiectul operelor lor va fi: un june se amoresează, umblă după ea, o cucerește, dacă are noroc, nu, dacă n-are noroc... Și mai adesea n-o cucerește, căci domnișoarele din lumea mare (toate eroinele acestor scriitori sînt din lumea mare... Ce voiți, artiștii au gusturi alese!...) sînt cam pretențioase, din toate punctele de vedere.

„Traian Demetrescu, stilist eminent!“... „Traian Demetrescu n-are stil!“ Atîrnă de ce înțelege fiecare prin stil. Sub numele de stil se înțeleg multe, și Traian Demetrescu are multe calități. El știe să găsească forma

---

* Roman de Gr. H. Grădăraș (1872). Numeroase reeditări.

corespunzătoare fondului, știe să facă o înlănțuire frumoasă, ușoară și economică de forțe, găsește „cuvîntul ce exprimă adevărul“...

Am văzut scoase pe o pagină mai multe comparații, ca dovadă că Traian Demetrescu face abuz de acest mijloc stilistic... Poate, dar acele comparații — am cercetat — au fost adunate de pe două, nu de pe una... Traian Demetrescu are unele observații fine, imposibile de fixat fără o mînuire îndeminatecă a stilului... Și el le fixează artistic. Ce păcat că nu e tot atît de psiholog !...

Lumea nouă, Supl. literar, anul I,
nr. 25, p. 1, 2, 28 nov. 1894

Raicu Ionescu-Rion

Nici acum nu înțeleg încă bine că a murit. Când mi s-a spus „c-a murit Raicu“, n-am înțeles defel. Pricepeam c-a murit cineva, de asta eram sigur, dar pentru ce Raicu? Sînt atîția oameni pe lumea asta, și sînt o mulțime pe cari îi știu de ani de zile, pe care îi văd pe uliță, și care n-au murit!... Pentru ce a murit tocmai Raicu?... Și totuși, eu știu că el a murit, că el doarme pentru vecie la cimitirul de la Tîrgoviște, dar nu pot *simți* lucrul acesta, și în tot ce gîndesc asta intră ca o notă discordantă.

Prietenii mi-au cerut un articolăș despre Raicu, și mi-au cerut mie, pentru că eu am fost cel mai vechi cunoscut al lui Raicu și cel mai bun prieten... Ce să scriu, ce să vă spun? Sînt lucruri, cari pentru mine au o însemnătate de neînchipuit, iar pentru cetitorii acestui ziar ar fi un prilej de căscat și plictis!... Spuneți, vă pasă vouă de Raicu, simțiți voi că s-a rupt ceva din voi? Simțiți voi că o lume de gîndire și de simțire prietenă vouă s-a stins? Nu! Atunci ce să vorbesc cu voi despre Raicu?... Mai așteptați puțin, să-mi recapăt „spiritul științific“ față de Raicu, și atunci vă voi scrie un articol mai la locul său, mai de samă, adică un articol pedant, pretențios, savant și cu sistemă.

Pînă atunci să vă spun cine a fost Raicu.

S-a născut la 1872, august, în județul Tutova, la un sat al cărui nume l-am uitat. Pe urmă s-a dus cu tatăl său la Tăcuta, în județul Vaslui, unde a învățat clasele primare și... jidovește. Liceul l-a făcut la Birlad. Universitatea, la Iași, unde a învățat Literere, și a fost elev al Școlii Normale Superioare. A fost întotdeauna un școlar distins, foarte distins, deși silința și-o cheltuia cu alte lucruri mai de samă. Dar niciodată nu s-a împăcat cu matematicile și muzica, la care a rămas neconținut cori-

gent (mai cu samă la muzică). Din clasa a V-a era socialist, ateist, materialist, în sfârșit, un revoltat. În Universitate nu s-a prea amestecat în „politica studentească“, în schimb a fost un soldat muncitor și disciplinat al partidului socialist. Ținea discursuri la întrunirile socialiste, conferințe la Cercul studiilor sociale, scria la *Munca*, la *Critica socială*, a colaborat la traducerea *Manifestului comunist*, a tradus și alte bucăți din nemțește... Și după ce s-a dus la Tîrgoviște, a colaborat încă la *Munca* și *Evenimentul literar*. A scris un articol în *Lumea nouă literară*.

Raicu era cel mai simpatic dintre toți studenții. Sint o mulțime de canale printru cei cari l-au cunoscut; să spuie dacă au avut îndrăzneala să-l urască. Raicu n-avea dușmani personali. El era de-o veselie!... Era aproape înalt, frumos, cu ochii negri, spiritual... ah, ce dureroasă soartă! să vorbești despre cel mai bun prieten: „era, era“... nu mai este!

Înainte de a se duce la Tîrgoviște, presupun că s-a îndrăgostit de o fată din Iași, căci acuma Raicu se schimbase, umbla singuratec și recita cu foc ceasuri întregi versurile din *Călin*:

Nu-ți mai scurge ochii tineri dulci ai ceriului fiastri,
Nu uita că-n lacrimi este taina ochilor albaștri etc.

Tu, cu ochii albaștri, dacă ești în adevăr, ai vărsat tu o lacrimă în amintirea lui Raicu? Ori nici nu-ți mai aduci aminte de el?

De la Tîrgoviște îmi scria lucruri ca acestea: „Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul; și am ajuns într-o stare cînd nu-mi pare rău, nici bine, nu. Am ajuns să reprezint decrepitudinea sub toate fețele ei, corectînd caiete și citînd gramatici. Amor fără carne, spiritism, pesimism... fu! pfu! Tu desigur vei fi moștenit sentimentele mele, trebuie să fii amoretat cuc, spiritist cucior, pesimist cucissimus. Așa e?!“... Sau: „Am tăcut mult. Pricina e veche: e ramolimentul, și dacă nu, un fel de deprimare pe care o vei simți și tu cînd bunăoară îi fi profesor (un motiv) de limba română (al doilea) și greacă (al treilea) în Tîrgoviște (al patrulea)... Și de aceea: o rugăminte: alcătuiți-vă voi, vreo trei, patru stilști, și faceți o societate pentru asigurarea mea morală... prin... scrisori. Scrieți-mi, băieți, scrieți-mi, aicea pe malurile

Ialomiței!“... Acestea mi le scria el în anul întâi al șederei sale la Tîrgoviște.

Anul trecut a venit la Iași, a dat concurs, a reușit. I-am spus, „Du-te la Virgolici, căci poți s-o pățești“, dar el n-a voit : nu înțelegea că dreptul căpăt prin concurs ar mai avea nevoie și de alte sprijine. Și apoi, întotdeauna a fost nepăsător ; lui Raicu i-a lipsit întotdeauna *instinctul de conservare*. Astăzi idealismul în viață te ucide... Raicu a dat dovadă...

Vara trecută el a stat vreo două săptămîni la Iași. Sedeam amindoi la Quinez, și n-am să uit niciodată nopțile de la Quinez, cînd discutam, rîdeam pînă la 5 dimineața... Quinezule, la vară Raicu n-are să mai fie cu noi ! Și niciodată n-are să mai fie cu noi !...

La sfîrșitul lui august, prin amenințări și rugămînti, l-am făcut să meargă la Virgolici, căci treaba se îngroșase, toți erau numiți în virtutea concursului, numai el nu. S-a dus la Virgolici. Și acest inspector, deși luase parte la toate numirile, a răspuns lui Raicu că nu știe nimic despre numiri și l-a sfătuit să meargă la Take Ionescu... Inspectorul, bătrînul acesta gras, a mințit față cu un copil : numirile erau făcute, Raicu sacrificat. Și îndemnul să meargă la ministru avea de scop convertirea (!) lui Ionescu Raicu de către Ionescu Take. Raicu a simțit asta, dar s-a dus la București. Take, deprins cu vînzarea și cumpărarea conștiințelor, credea că-și va îndeplini și aici rolul. Dar Raicu i-a răspuns : *sînt socialist* !... Acuma, după ce el a murit, o mizerabilă fițuică plătită de poliție, pentru a-și apăra stăpînul, spune că Take Ionescu i-a dat o suplinire lui Raicu, pentru că Raicu s-a plîns că are familie grea. Minciună de scrib prostituat ! Raicu nu s-a plîns de nimica, el a cerut ce era al său. Dacă i s-a dat suplinirea, asta pentru motivul foarte simplu că altmintrelea Raicu n-ar mai fi avut nici un motiv să tacă și să nu denunțe lumii călcarea nerușinată a legii, făptuită de nemernica slugă ciocoiască !... Și apoi, închipuiți-vă laudă pe acest mizerabil : n-a dat catedra în schimbul concursului, dar a dat-o în suplinire, de mila unei familii grele. Dar cine ți-a cerut milă, parvenitule ? Catedrele sînt ca niște posturi de la fițuicele poliției, în care tu poți pune pe cine vrei, pe cine găsești mai păcătos, mai de multe ori oaspete al pușcăriilor ? Fițuica de care pomenesc mai are un

argument prin care apără pe acela care o plătește : că Raicu era prea tânăr, neexperimentat. Dar este în legea instrucției un articol care să hotărască vârsta de 40 de ani pentru profesori ? Și apoi, reptilă inteligentă, pentru ce i-ai dat catedra în suplینire, pentru ce stăpînul tău a incredințat un gimnaziu pe mîna unui copil ?...

...Dar Take Ionescu a voit să cumpere conștiința lui Raicu ! Și n-a putut. Vedeți, Ionescu și Ionescu, dar cîtă deosebire... Și cînd Raicu a răsپuns : *sînt socialist !*, ce o fi gîndit Take Ionescu... Ai priceput tu, ciocoi parvenit și vîndut, pe acest băiat, care avea în urma sa o familie săracă și în care se petrecea o luptă grozavă : între datoria de fiu și între o idee sublimă ? Și ai priceput tu acest superb triumf al *ideii* asupra tuturor acelorlalte nevoi și preocupății ? Nu, tu n-ai priceput, căci dacă ai fi priceput, ți-ai fi văzut joslucia și ai fi plîns ! Dar nu, tu ai făcut ironii, ai vorbit de datoriile de 70.000 franci ce le ai (tot datorii și falimente, chestie de atavism !)... Acum Raicu a murit ! Ești mulțămیت ?

Spune ! Cred că da, pentru că un om cinstit e o palmă pentru tine, și cînd n-ar mai rămînea un om cinstit în țara asta tu n-ai apărea atît de jos !...

Înainte de a muri, cînd a văzut pe tatăl său, a strigat înfuriat : „Ce cauți aici, ai sărutat mîna la ciocoi, te-ai lingușit“, făcînd aluzie la o scrisoare ce o primise de curînd de acasă și în care tatăl său îi scrisese că s-a înțilnit cu un boier mare, care i-a spus că dacă vrea să fie bine de fiul său, acesta să se astîmpere.

Apoi, înainte de-a muri, văzînd pe mai mulți profesori, colegi ai săi, a răcnit : „fugiți, lingușitorilor“... A fost nedrept cu tatăl său și cu colegii săi, căci era enervat de boală ; dar din acestea se vede că Raicu a fost un om ! Înțelegeți voi, conștiințe vîndute, ministru și polițiști deghezizați în gazetari, cum un om care a suferit din pricina unor idei, care, pînă la un punct, și-a pregătیت moartea prin aceste idei, înțelegeți voi această iubire pentru dînele, în momentul chiar în care el se ducea pentru totdeauna din lumea aceasta ?

Dar Raicu n-a murit ! Nu, nu voiesc să fi murit ! El trăiește. El a gîndit, simțit, voit... Și gîndirea, simțirea și voința lui trăiesc în noi, trăiesc în scrierile lui... Carnea nu-i nimica, ea se schimbă de atîtea ori... Sufletul nu moare, au dreptate creștinii... și chiar chipul, blin-

dul lui chip, trăiește săpat în mintea noastră... Iar tonul iubit al vocii sale va răsună mereu în noi...

Dar atunci pentru ce mi se pare c-a „murit“ Raicu?... Pentru că gândirea și simțirea lui au încremenit pe loc. Din momentul cînd în ziua de 20 aprilie a închis ochii, nici o idee nouă, nici o simțire nouă nu se va mai adăuga la ceea ce pentru noi este „Raicu“...

În curînd, scrierile lui vor ieși în volum. Acolo veți găsi o lume de gândire, una din cele mai frumoase... Veți găsi setea de ideal, iubirea de oameni; și veți găsi cel mai strașnic dispreț pentru canalia de toate speciile...

Lumea nouă, Supliment literar,
anul I nr. 167, 1 mai 1895, p. 1—2

Eminescu și Coșbuc

O singură chestie voiesc să tratez subț acest titlu : pentru ce Eminescu a făcut școală, iar Coșbuc nu ? Un răspuns complet la această întrebare ne-ar lămuri mai multe lucruri ; ne-ar arăta deosebiri între acești doi poeți, ne-ar arăta psihologia publicului cetitor român și legătura dintre operele literare și acest public. Dar un studiu complet asupra acestei chestii nu se poate face într-un ziar. Mă voi mărgini numai să ating chestia, sau, mai drept vorbind, s-o formulez mai pe larg... vom vedea, pe lângă altele că teoria așa-numită „artă pentru artă“, a „artei pure“, „impersonale“, ori a „artei pepenegulesciane“ este neputincioasă a da o explicație serioasă fenomenelor estetico-literare ale unui popor.

Este drept că, ici și colo, cite un scriitor mai dornic de originalitate s-a încercat să facă o poezie à la Coșbuc, dar Coșbuc n-a făcut școală. Am zis „într-un moment de dor de originalitate“ și n-am glumit, pentru că poezia românească contemporană e atât de servil eminesciană, încît unul care — independent nu poate fi, doamne fereste ! — s-ar băga ucenic la altcineva decît Eminescu ar fi un adevărat fenomen de originalitate... Căci pentru a fi independent, un poet trebuie să fie un mare talent, adică o mare putere sufletească, o putere așa încît să fie în stare de a scutura jugul și de a crea un propriu-i fond în propria-i formă, forma corespunzătoare... Și asemenea talente noi nu avem.

Pentru ce Coșbuc n-a făcut școală ?

Cum ar răspunde la această întrebare un Dragomirescu oarecare ? Dacă o operă de artă e întruparea „frumosului în sine“, dacă emoțiile produse de întruparea acestui „frumos“ sînt „impersonale“, atunci pentru ce Coșbuc n-a făcut școală, Coșbuc n-a realizat „frumosul“ în poeziile sale, sau, pe românește, poeziile lui Coșbuc

nu sînt frumoase ? Nu exprimă ele puternic sentimente, într-o formă frumoasă și într-o limbă admirabilă ? Ce condiții ale frumosului le lipsesc ? Și atunci pentru ce Eminescu face școală, iar Coșbuc nu ? Pentru ce ? Mă oblig să cetesc *Convorbiri literare* un an întreg, dacă Evolgenii care colaborează la ele pentru progres vor putea răspunde la acest *pentru ce...*

— Mă rog, cine e mai mare poet, Dante sau Eminescu ? Desigur toți cetitorii acestor rînduri vor răspunde că Dante. Dante e tradus și în românește. Dar atunci pentru ce publicul cetitor românesc și poezimea românească sînt eminesciene și nu... dantine ? Răspunsul e foarte clar, și orice cetitor sper că-l are pe vîrfurile limbii : „Dante e mare, foarte mare poet, dar nu-i pentru noi, nu se potrivește cu sufletul nostru...” Perfect ! Dar, prefăcîndu-mă că-s de școala unui oarecare Negulescu (mî se pare profesor la liceul din Bîrlad), aș putea șicana grozav pe cetitorii mei : „Ce vorbiți de nepotrivirea cu starea sufletească ? Arta e realizarea frumosului în sine, etern, neschimbat, și dacă Dante e mare, atunci însumă că el a realizat perfect acest frumos în sine” etc. Apoi, emoțiile estetice sînt „impersonale” și atunci, ce-mi vorbiți mie de nepotrivire sufletească ? Emoțiile impersonale și potrivire sau nepotrivire sufletească ! ! ? Nu știți ce vorbiți, domnilor ! D-voastră vă place mai mult Dante,... haide, mărturisiiți-o ! Așa aș „tachina” eu, negulescist, pe cetitorii mei, iar aceste din urmă persoane ar cotiza să mă trimeată la băi reci...

Dar nu. Eu sînt de părerea cetitorilor mei și socot și eu că ne place mai mult Eminescu pentru că a realizat în opera sa frumosul simțurilor noastre, pentru că emoțiile ce le simțim la cetirea lui sînt foarte, foarte *personale*.

Să lăsăm pe Dante și să venim la Coșbuc. Dar mai înainte trebuie să fim înțeleși asupra următorului punct : *că Coșbuc e un talent adevărat*. Cei ce nu recunosc în Coșbuc un talent puternic n-au nevoie de multă bătaie de cap pentru a afla pricina pentru care el n-a făcut școală. Ar fi curios să mai facem un studiu asupra cauzelor pentru care Aron Densușianu sau Ovidiu Corban n-au făcut școală... Cei care cred că Coșbuc nu-i un talent n-au pentru ce cetii rîndurile de față.

Coşbuc e un fecior din Ardeal, Dumnezeu i-a dat un mare talent, pentru a ne spune frumos ce simt şi ce gîndesc feciorii şi fetele de pe unde s-a născut şi a trăit el. Aceşti feciori se deosebesc de noi ca dl. Mille de un om cinstit. Ei muncesc la cîmp, noi ne batem capul cu literatura grecească ; ei învaţă să sorie şi să cetească, noi învăţăm cinsprezece ani şi ajungem la surmenaj ; ei trăiesc în mijlocul naturii, noi în mansarde şi nu vedem cu anii o pădure ; ei au sînge, muşchi şi nervi, noi avem numai nişte sărmani nervi bolnavi ; ei, cînd vine vremea, se însoară, noi trebuie să ne facem carieră şi pînă atunci ne tîriim prin toate dughenile de carne omenească ; ei se joacă de mici cu fetele şi vorbesc cu ele *multe*, dar nevinovate, noi sîntem puşi la distanţă de femei, atrăgîndu-ni-se astfel atenţia asupra lucrurilor ascunse, vorbim *puţine* cu ele, dar foarte vinovate, foarte ; ei doresc atîta cît pot realiza, noi universul întreg ; ei au putere să-şi realizeze ceea ce-şi doresc, noi dorim de un milion de ori mai mult, n-avem puterea lor ; ei sînt echilibraţi sufleteşte, noi sîntem nevropaţi, psihopaţi ; ei au alte concepţii despre lume, noi altele ; ei simt altfel amor şi ură, au alte idealuri, noi altfel şi altele. În volumul lui Eminescu găsim întrerupat sufletul nostru, în al lui Coşbuc, al lor. Între Eminescu şi Coşbuc e tot atîta deosebire ca şi între Eminescu şi Dante. Şi motivul pentru care Coşbuc nu face şcoală în România e motivul pentru care Dante nu face şcoală în România.

Căutăm în artă simţirile noastre, sîntem egoişti. Şi noi, care facem sau nu facem şcoli, noi, intelectualii, **pătura cultă — publicul cetitor din România** — nu ne găsim pe noi în Coşbuc, ci în Eminescu. Fondul lui Coşbuc e străin de sufletul nostru, iar forma acestui fond nu poate fi forma sufletului nostru. Nici unul, nici altul nu pot face şcoală.

Ca să te emoţionezi, ca să-ţi scînteie ochii cînd ce-teşti pe Coşbuc, în sfîrşit, ca să simţi aceea ce eu şi dumneata simţim cînd cetim pe Eminescu, trebuie să iubeşti pe acei al căror suflet ni-l descrie Coşbuc. Trebuie să-i iubeşti ca pe tine însuşi. Trebuie să fii altruist, şi altruist din inimă, nu în teorie. Cînd cetim *Înger şi demon*, demonul sîntem noi, cînd cetim *Recrutul*, recrutul e altcineva. Şi pentru ca să simţi adînc, trebuie să iubeşti pe acest altcineva ca pe tine însuşi.

Lui Coşbuc îi putem spune noi pe drept cuvînt :

Deşi vorbeşti pe înţeles,
Eu nu te pot pricepe.

Iar lui, la rîndul său — după cum ne spune Traian Demetrescu în *Evenimentul literar* —, nu-i place Eminescu al nostru ; ceea ce ne arată ce impresie ar face Eminescu asupra feciorilor din Ardeal, dacă aceştia ar putea să-l înţeleagă.

Să luăm unul din sentimentele acelea care ar părea mai puţin neschimbăcioase de la clasă la clasă : durerea de a fi părăsit de iubită :

Că te-am iubit atîta putea-vei tu să ierţi ?
Cu faţa spre părete mă lasă prin streini
Să-nghete sub pleoape a ochilor lumini.
Şi cînd se va întoarce pămîntul în pămînt,
Au cine o să ştie de unde-s, cine sînt ?
Cîntări tînguitoare prin zidurile reci
Cerşi-vor pentru mine repaosul de veci.
Ci eu aş vrea ca unul venînd de mine-aproape
Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape.
Tot fmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum.
Ci tu rămii în floare ca lună lui april.

(Despărţire)

. . . . .
Iar peste mii de sloiuri, de valuri răpezite
O pasere pluteşte cu aripi ostenite,
Pe cînd a ei păreche 'nainte tot s-a dus.
C-un pîlc întreg de paseri, pierzîndu-se-n apus.
Aruncă pe-a ei urmă priviri suferitoare,
Nici rău nu-i pare acuma, nici bine nu, —
ea moare.

. . . . .
(De cite ori, iubito..)

Iată, la Eminescu, părerea de rău că iubita l-a părăsit !... Totul s-a sfîrşit, nu mai este nimica, nimica ! În zadar trăieşti, te mişti, căci scopul, ea, nu mai există ! Pentru ea trăiai, luptai, erai cîstit... acuma ea a murit

pentru tine, la ce atunci să mai faci ceea ce-ți cere viața ?
Și ce nevoie ai tu că lumea se bucură sau plînge ?

Cine e lumea ? Cine e lumea, dacă ea nu mai există ?
Căci lumea era ea !... Tot sufletul tău ? Ce s-a întîmplat ?
Sufletul tău a rămas ca un drumeț înnoptat, fără să știe
unde să meargă, fără o rază cătră care să se îndrepte...
Atunci totul e întunecime și dezolare... Și la ce, dacă
simți adînc că totul a murit, să mai faci vreo reacție în
afară ? Te întrebi la ce ? Și atunci te simți ca o „pasere
cu aripi ostenite“, singur pe o lume pustie, „peste mii
de sloiuri de valuri repezite“, atunci nu mai ai nici o
voință, nici o tendință, „nici rău nu-ți pare acuma, nici
bine nu“... atunci sufletul ți-a murit !...

Poartă-i grija tot a mea
S-o găsec, tot dor să-mi poarte !
Dar de nu-i păzi-o bine,
Ți-ai găsit dușman în mine.
Căci fac moarte
Pentru ea !

(Recrutul)

Acesta e Coșbuc, Recrutul, feciorul acesta, am spus,
are sînge, mușchi și nervi. El iubește complect, sănătos.
În el viața debordează. El vrea să trăiască. El iubește ca
să trăiască, nu trăiește să iubească. L-a lăsat iubita ? Fe-
ciorul de la Năsăud nu se va mulțumi să vie cineva să-i
spuie al ei nume pe „închisele-i pleoape“, nu va cugeta
la un „ocean“ fără margini și deasupra o pasăre cu aripi
ostenite... El are o voință, el caută să înlătore piedicele;
să lovească în ceea ce-i face un neajuns, „el face moarte
pentru ea“...

La intelectualii din orașele României, nervii la dis-
poziția lor, sînge și mușchi, cu ajutorul cărora să se con-
ducă în viață ca niște animale complete și după legile
normale ale luptei pentru trai... Nervii lucrează singuri,
iar în starea de care ne ocupăm, în gelozie, activitatea, de
cele mai multe ori, se mărginește la o simplă ideație, care
nu se poate traduce în act. Această neputință deprimă
pe individ, îl descompune sufletește, îi dă halucinații
înfrîtoare — gelozia pasivă.

Feciorul din Ardeal are voință. Sufletul său e echi-
librat : îl contrariază, el poate reacționa în afară și reac-

ționează, înlătură piedicile ce se pun în calea fericirii lor, și din pricina acestei posibilități de descărcare sufletească el nu se descompune sufletește, nu-i în primejdie a se dezechilibra, nu se zvîrcolește în conștiința neputinței sale... El se răzbună, dacă trebuie, și pășește mai departe în viață, în viața care pentru el nu s-a nimicit... În mijlocul forțelor naturale și sociale, avem și noi, bieții oameni, o mică forță a noastră, singura cu care putem lupta spre a nu fi striviți — *voința*, și chiar această mică forță adesea ne părăsește... atunci cazii numaidecît turtit de forțele colosale care te înconjoară... Feciorul din Ardeal are încă această forță. Gelozia sa e activă.

Și pe noi, intelectualii din România, pachete de nervi bolnavi, fără voință, bicisnici, pe noi, dacă vreo „ea“... trădează (ierțați expresiunea), luăm la goană pe Eminescu, recităm de cincizeci de ori *De cite ori, iubito*, de o sută de ori *Te duci*... și ne place pînă la durere... Iar amenințarea flăcăului luat la oaste, care „face moarte pentru ea“, ne lasă reci... E prea simplu, și nici n-o putem face! Nouă ne trebuie simfonia unei jelanii universale...

Un sociabil

Lumea nouă Supliment literar,
anul I, nr. 180, 15 mai 1895, p. 2

Poporanismul

Se voiește a se crea o legendă. D. Iorga vrea să convingă publicul românesc cum d-sa și cu câțiva tineri, sătui de spiritul străin în literatura românească, au creat o noutate: *întoarcerea la popor*.

Vom dovedi că acest lucru este mult mai vechi, că a fost formulat de multă vreme, mult mai complex, mai larg, și că a fost pus în practică de scriitori de mai înainte. Trebuie să se cunoască odată bine istoria literaturii veacului al XIX-lea — cea mai puțin cunoscută —, căci altmintrelea vom „descoperi“ de zece ori același lucru.

Și, mai întâi, vechea școală critică moldovenească, asupra căreia nu voi insista mult, căci voi vorbi pe larg în seria de articole intitulată *Cîteva considerații** etc.

Încă de la 1840, M. Kogălniceanu se ridică împotriva traducerilor și a imitației, accentuînd că *originalitatea* este însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi și arătînd că *istoria noastră, țara noastră, obiceiurile de la țară (viața țărănească) sînt materialul pe care sînt datori să-l utilizeze scriitorii români*. Se ridică împotriva evgheniștilor, care nu cetesc cărți românești, din care ar putea cunoaște obiceiurile, gustul, spiritul național. Chiar C. Negruzzi, care a tradus, dar în *versuri* (*Sămănătorul* e plin de asemenea traduceri), se ridică împotriva traducătorilor, spunînd că Dumas, Sue n-au interes pentru români. Acela, însă, care va spune aproape tot ce a trebuit de spus și s-a putut spune pe acea vreme este Alecu Russo. *Imitația e rea, zice el, căci ucide patriotismul. Cînd mă aștept la o idee nouă, văd că am cetit-o în franțuzește. În loc de literatură cu materialul nației, scriitorii ne-au*

---

* ...asupra spiritului critic în cultura română, în *Curentul nou*, nr. 1, din 15 noiembrie 1906, p. 13—26.

adus un haos păcătos, au făcut o literatură mozaic ; cineva ar putea zice : pagina asta e a mea, ideea asta schimonosită o cunosc, fraza cutare e din Lamartine, cutare etc... Literatura românească va fi, când scriitorii se vor întoarce la popor, unde e și *materialul, și formele, și stilul, și limba*, căci limba, literatura, poezia sînt naționalitatea unui popor. Și mai bine opere *naționale* mai slabe, decît traduceri și imitații... Pedantismul produce o literatură ce nu are dreptul de împămîntenire la un popor care a produs baladele. Poporul e pentru noi un capital pentru studii morale și pitoresc... *Limba și literatura vor fi bune numai cînd scriitorii se vor inspira din popor. La un iarमारoc, zice el, văzînd mulțimea poporului, cu hainele, limba, sufletul, originale, a înțeles ce trebuie să fie literatura românească.*

Această mișcare *teoretică* poporanistă a avut efecte practice, colecții de poezii populare, prima a lui Alecsandri, participarea limbii populare la formarea limbii românești literare, prin Alecsandri, Negruzzi — mai tîrziu alții, inspirarea din literatura populară, din sufletul popular, mai puțin serioasă la început : *Doinele* lui Alecsandri și alte efecte, care nu ne interesează aici.

Poporanismul acesta va da din ce în ce roade mai serioase, și cînd d. Maiorescu, la 1882, va face bilanțul literaturii românești, va constata cu satisfacție că scriitori ca Slavici, Gane s-au inspirat de la popor și au dat, în literatura universală, o notă specială, nota românească.

Poporanismul acesta va ajunge chiar exagerat la cei grupați la revista *Contemporanul*, bine primit de *Convorbiri* (și din alte motive). Nu vorbesc numai de colecțiile de poezie populară, de studiile asupra acestei poezii, de nuvelele d-lui Bassarabeanu *, de anecdotele (acele bune, singurele bune) ale d-lui Speranță etc., ci de tendința exagerată de a scrie cum vorbește poporul, de a transplanta *procedul* popular în literatură, tendință exagerată, pentru că cei de la *Contemporanul* exagerează *românismul* pînă la *moldovenism*. Mai încoace, în perioada nouă a literaturii, adică după Eminescu, poporanismul a fost teoretizat și aplicat, cum nu fusese mai înainte nici de cătră Alecu Russo, la *Evenimentul literar*, acum 12 ani, de cătră o grupă de scriitori : teoretic, de

---

* Victor Crășescu.

cătră d-nii C. Stere, R. * Ionescu, un publicist de mare talent, mort la vârsta de 23 de ani, de cătră cel ce scrie aceste rînduri și de alții; aplicat, de cătră regretatul I. Păun **, care înțelegea altfel să se inspire de la popor decît, de pildă, d. Dragoslav, de cătră d. Spiridon Popescu, care acuma în urmă a dat o minunată carte pentru învățători, în care urmărind scopuri pedagogice a dat cîteva frumoase scene și tipuri adevărat țărănești, și de alții.

D. Iorga se luptă în contra noastră, care, în calitatea noastră de „clevetitori“ *** atacăm „țărănismul“ *Sămănătorului*. Și țărănismul *Sămănătorului* și „clevetirea“ noastră sînt vedenii ale d-lui Iorga. D. Iorga e tot atît de mult țărănist, cît sîntem noi de mult „clevetitori“ în închipuitorul d-sale țărănism.

Și fiindcă cetitorul, sîntem siguri, va primi cu în-doială cele spuse mai sus — căci *legenda* probabil începe să aibă consistență —, ne vom permite să documentăm lucrul cu cîteva citații, cam lungi, din care se va vedea că, dacă păcătuim prin ceva, apoi păcătuim prin prea mare siguranță și ardoare juvenilă.

E vorba de literatura decadentă din „îmbătrînita“ în civilizație Franță? Iată ce spunem noi (R. Ionescu: *Literaturile decadente, Evenimentul literar*, 17):

„Pretutindenea în Franța, Germania, Anglia s-au născut în veacul nostru niște școli literare, pe care critica le cunoaște sub felurite numiri: «decadenți, diabolici, esteți, parnasieni» etc. Sînt fel de fel de *nebunii*, care n-au altă legătură decît că sînt o *parodie a artei*... etc.

Literatura decadentă se caracterizează prin manifestări criminale și macabre. Cadavre putrede, cadavre pe care foșnesc viermii sînt ceva obicinuit în literatura asta. Nu mă pot opri a da o strofă dintr-o poezie a lui Baudelaire, *Une charogne*... etc.“

O paranteză. Într-un articol, scris în frumosul ton oratoric care caracterizează scrierile d-lui Mehedinți, *Primăvara literară*, acest domn vorbește de vremea cînd Marx și Engels, Zola și Baudelaire erau la modă. Chiar și d-sa, se pare, era solicitat de această „modă“. Se poate.

* Raicu.

** Pincio.

*** N. Iorga, *Împotriva clevetirilor*, I—IV, în *Sămănătorul*, decembrie 1905.

Și mai știm că și d. Iorga, pe vremea aceea, era partizan al curentului francez, pe care îl repudiază azi. Numai cît, vedeți bine, acei care, să zicem, erau cu Marx și Engels erau împotriva lui Baudelaire (vom vedea acuș despre Zola), ceea ce ar fi putut ști d. Mehedinți, cel puțin din *criticile* d-lui Gherea, pe care le cunoaște. Rămîne că pentru Baudelaire și Zola erau alții, acei ce nu erau cu Marx și Engels.

Inchid paranteza.

„O altă trăsătură caracteristică e *pesimismul*; nu pesimism înfiorător și macabru; ură de tot ce se petrece pe lume; ură de oameni, de natură...

Dar caracterele acestea nu sînt proprii numai literaturii decadente, și tocmai aici e nefericirea. Literatura contemporană, în genere, are tot caracterele acestea...

În special literatura noastră românească (e vorba de literatura de la 1894) are exact caracterele descrise. Nicăieri, nici un rînd care să nu vorbească de *eul* artiștilor...“

Și (*Între pisici și oameni, Ev. literar*, 19):

„Partea rea a naturii omenești, defectele omenești luară în ochii lor proporții gigantice, pe care în neputința lor de a le face mai scîrboase, le personificară în tot soiul de animale. Așa, bunăoară, Baudelaire, în poezia cu care-și începe volumul său *Fleurs du mal*, vorbește de *ménagerie infâme de nos vicés*...“

Toate scrise pe vremea — încă o dată — cînd *poraniștii* de azi erau sub influența franceză și admirau pe Zola și Baudelaire. În privința lui Baudelaire au greșit, ni se pare, și R. Ionescu și d. Gherea, și greșește acum, mai tirziu, și d. Mehedinți.

Acei care-l tratează cu acest *sans-façon* n-au înțeles nobleța tragică și nobilul intelectualism al poetului francez. Bucata citată și de d. Gherea, *Une Charogne*, se sfîrșește cu o mare idealizare a frumuseței nepieritoare, care salvează restul, rest care nu servește decît ca contrast. Nu vreau să spun, desigur, că Baudelaire nu e decadent.

Noi, cei cu „Marx și Engels“, am fi admirat pe Zola. Lasă că din *Criticile* d-lui Gherea s-ar putea vedea dacă Marx și Engels atrag după sine pe Zola — și să vă amințiți cum respinge d. Gherea pe Zola, pe care d. Maiorescu îl citase serios ca critic literar, dar iată ce spuneam eu, în *Evenimentul literar (Înrîurirea artei, 9)*: „Zola, ale cărui romane sînt, în mare parte, cantaridă tipărită“.

Odinioară ați văzut Marx, Engels, Baudelaire ; acum vedeți Marx, Engels¹, Zola ! Și greșeam cu Zola, nu-l înțelegeam ! Zola poate fi atacat din alte cauze : ca romantic idealist și, în același timp, realist pesimist, ca obositor prin adesea lungile-i și inutilele-i descripții care, în zugrăvirea iubirii sexuale, dau acea aparență de „pornografie“.

Și e curios cum d. Mehedinți cîntă pe d. Sandu, pe d. Sadoveanu, ca o *primăvară literară*, și e în contra *zolismului*. Apoi d. Sandu în Sima Baltag nu „trăiește“ — vorba d-lui Mehedinți — din adulter ? Și d. Sandu nu poate fi nici apărat prin atitudinea sa față cu Sima Baltag, cum poate fi apărat Zola, cum poate fi apărat d. Sadoveanu : *Crișma lui Moș Precu*, *Ion Ursu* sînt „zoliste“ și, dacă aș cugeta ca acum 12 ani, nu l-aș fi apărat pe d. Sadoveanu. Și degeaba se ridică domnii de la *Sămănătorul* împotriva d-lui Sanielevici. D. Sanielevici vorbește de d. Sadoveanu ca d. Mehedinți de Zola, ca mine acum 12 ani de Zola. Dar n-au nici d-lor dreptate, cum n-aveam nici eu.

Aceasta a fost atitudinea noastră față cu literatura străină. Să vedem acum ce credeam noi despre menirea literaturii românești. Veți vedea că, fără să cunoaștem vechea critică moldovenească, am scris în senzul ei, adăogînd încă puncte nouă de vedere. Iată ce spuneam noi (C. Stere : *Ce cerem de la artiști*, *Ev. literar*, 12) :

„Și dacă vă trebuie un cuvînt, o etichetă, ca să rezumeze tendințele noastre, noi vom înscrie pe steagul nostru un cuvînt nou, care însă de minune caracterizează direcțiunea noastră : *poporanismul*“.

Și (*Poporanismul*, *Ev. lit.*, 15) :

„Poporanismul e mai mult un sentiment general, o atmosferă, cum am zis, intelectuală și emoțională, decît o doctrină și un ideal bine hotărît ; analizîndu-l, putem scoate din el următoarele elemente constitutive : *iubirea nemărginită pentru popor* — subț care se înțelege totalitatea concretă a maselor muncitoare și producătoare —,

¹ La *Ev. literar* am fost *poporaniști*, nu *marxiști*. D. C. Stere, sufletul aceluia ziar, n-a fost niciodată *marxist*. Noi chiar am declarat (v. mai departe) că *poporul nu e menit pentru experimentarea „formelor abstracte ale unui program, oricare ar fi el“*.

apărarea devotată a intereselor lui, lucrarea entuziastă și sinceră spre a-l ridica la înălțimea unui factor social și cultural conștient și neatârnat; iar ca substrat teoretic, putem arăta ideea: 1) că poporul numai el singur are dreptate, că el, veșnic martir, veacuri întregi a muncit și a vărsat sîngele său pentru a ridica pe umerele sale întreaga clădire socială; și 2) că toate păturile superioare au, din pricina aceasta, față cu poporul, o datorie atît de mare, că, dacă ar dori sincer să o plătească, n-ar putea, cu toate jertfele, cu tot devotamentul și abnegația lor, să plătească, măcar procentele.“

Și (*Poporul în artă și literatură*, Ev. literar, 19):

„În ordinea politică, poporanismul se manifestă prin aplicarea vechiului adevăr, că «nu omul e făcut pentru simbătă, ci simbăta pentru om»; factorul determinant devin masele concrete ale muncitorimii, cu toate întereșele ei culturale, economice și sociale — de cari trebuie să țină samă toate programele politice — și nici într-un caz aceste mase nu se pot considera ca un simplu material de experimentație pentru aplicarea formulelor abstracte ale vreunui program, oricare ar fi el: program pentru popor, și nu popor pentru program.

Aici vreau să spun cîteva cuvinte despre rolul poporanismului în artă și literatură.

Am zis altădată că tendințele sociale ale unei creațiuni artistice sînt determinate mai mult de modul de a simți al artistului, decît de teoriile sale, și am văzut acum că poporanismul e mai mult un sentiment general, o atmosferă intelectuală și emoțională. Astfel se lămurește ce am înțeles noi, cînd am declarat că în poporanism se rezumează *minimumul* de cereri pe care le putem face artiștilor, adică: *apreciînd* tendințele sociale ale vreunei creațiuni artistice din punct de vedere moral și social, noi ne vom conduce de *criteriul poporanist*. Și dacă vom găsi că opera artistului respiră ură sau indiferența față cu masele poporului, că tendințele lui sînt vrăjmașe întereșelor și năzuințelor muncitorimii, că departe de a contribui la înălțarea acesteia, creațiunea sa împrăstie desfrîul și putreziciunea morală — noi —, fără să-i contestăm talentul sau geniul, dacă le are, vom declara fără șovăire că această operă e *imorală și antisocială*.

Poporanismul în literatură are două manifestări principale : 1) el ne face pe noi să iubim poporul și să-l cunoaștem mai bine ; 2) el contribuie direct la luminarea și ridicarea poporului, prin o literatură adevărat populară.

Și (*Limba literară, Ev. lit., 10*) :

„În timp ce gândirea noastră se îmbogățea cu noțiuni nouă, crescute pe baza vieții sociale și intelectuale, bogate și variate a Europei, limba noastră nu se îmbogățea cu aceasta, deoarece noi, împreună cu noțiunile, luam din Europa și cuvintele corespunzătoare, străine limbii noastre. Aceasta se făcea cu atât mai lesne, cu cât, și scriitorii, cari au lucrat pe ogorul literaturii nouă, ca și cetitorii — pătura cultă —, știau cu toții limbile străine — și mai ales limba franceză —, erau crescuți în mare parte în străinătate și introducerea oricărui cuvânt străin nu zăpăcea pe nimeni, el era pe dată înțeles de toți. Mai mult, pentru dinșii era mai ușor să ia pentru o noțiune mai înaltă, mai abstractă, un cuvânt străin, decât să găsească chipul de a arăta această noțiune în limba vorbită de popor.

Astfel, ca și în sfera politică și socială, se făcu tot mai mare dezbinare, înstrăinarea între păturile privilegiate și cele oropsite — când pentru cele dintâi se întocmeau constituții din ce în ce mai liberale, iar cele din urmă cădeau sub despotismul nemilos al subprefecților și al notarilor —, tot așa și în privința intelectuală, s-au format, se poate zice, două națiuni, cari vorbesc, fără exagerare, două dialecte cu totul deosebite, cari gândesc și simțesc cu totul altfel și mai nu se pot înțelege între ele.

Această stare de lucruri, desigur, e anormală și — aicea — se naște întrebarea pusă la început : cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut pentru ca ea să fie cum trebuie ?

Apoi (*Limba literară, Ev. lit., 11*) :

„Purificarea limbii literare nu va fi un rezultat al născocirilor dibace ale unei pături subțiri de oameni culti și literați, ci al unei încrucișări îndelungate a înrîuririlor culturale din sus în jos și din jos în sus, un rezultat al lucrării împreună pe terenul social, cultural

și intelectual a maselor muncitoare, dintr-o parte, și a păturii culte *poporaniste* în înțelesul cel mai larg și mai nobil al cuvîntului, dintr-alta. Numai astfel se va putea crea treptat, printr-o evoluție firească și înceată, o limbă literară care să poată îmbrățișa întregul material cultural și intelectual al omenirii, fiind în același timp *potrivită cu legile și spiritul limbii românești*, fără ca să fie un simplu volapük. Și sfîrșitul acestei evoluții va fi cînd masele muncitoare vor fi un factor multumitor în jocul puterilor sociale și culturale. Cuvintele și construcțiile străine se vor părăsi cu atît mai repede, cu cît oamenii culți și literați vor sta mai curînd față cu un „public“ numeros, ieșit din rărunchii poporului, care nu știe și nu poate înțelege limba păsărească pe care o vorbim și o scriem noi acuma; însă poate avea, și pe zi ce merge va avea mai multă nevoie de o limbă, pentru a arăta toate bogățiile vieții sale sufletești.

Atunci întrebarea: «Cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut ca să fie ea cum trebuie?» va fi dezlegată definitiv. Iar noi, literații de azi, trebuie să pregătim de pe acum, pe cît ne e cu putință, țăranul, pentru clădirea măreață a limbii literare a poporului român deșteptat și emancipat.“

Mai departe (*Literatura pentru popor*, de autorul articolului de față, *Ev. literar*, 42):

„Literatura pentru popor trebuie, pe de o parte, să țină samă de năzuințele poporului și de forma în care poporul se exprimă, iar pe de altă parte, să caute a *îmbogăți sufletul poporului*, a-i mări orizontul cugetărilor sale, a-i înălța și civiliza năzuințele — într-un cuvînt, ea trebuie să se adapteze la popor, dar în același timp să-l și ridice.

La producerea acestei literaturi sînt chemați aceia cari, cunoscînd bine viața sufletească a poporului, au ajuns totodată să priceapă și să aprecieze toate cuceririle civilizației moderne.

Dar această literatură nu există la noi.

«Singura clasă reală la noi este țăranul român, și realitatea lui este suferința, subț care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultură română, și cu obolul cel din

urmă îl silim a ne plăti pictorii și muzicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiile literare și științifice de pretutindenea, și din recunoștință, cel puțin, nu-i producem nici o singură lucrare care să-i înalțe inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele. Ca să mai trăim în modul acesta este cu neputință. Plîngerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au ajuns la culme...»

Cît adevăr și cîtă sinceritate în aceste cuvinte ale d-lui Maiorescu ! (*In contra direcției de astăzi în cultura română*, 1868). Și, cu toate acestea, «Junimea», în cap cu d. Maiorescu, n-a făcut nimic pentru «recunoștință» cătră acest popor ! Și n-a făcut, pentru că «Junimea» n-a fost însuflețită de un ideal măreț...

Și astăzi, după 26 de ani, putem spune același lucru, ca și D. Maiorescu, căci poporul tot «plînge», e tot în «mizerie» iar «plebea de sus» e tot atît de ridicolă...“

Și (*Geniu necunoscut, Ev. lit.*, 13) :

„Avem însă o literatură de o valoare și frumuseță nemărginită, literatura unui geniu uriaș, dar această literatură este necunoscută, căci noi *urim*, sau, în cazul cel mai bun, sintem *nepăsători* față cu acest geniu.

Această literatură de geniu e *literatura populară* și acest *geniu* pe care îl desprețuim e însuși *poporul*. Literatura populară însă nu ne poate procura acele mulțumiri egoiste, căci acolo nu-s descrise, năzuințele noastre. Această literatură are un farmec nemaiauzit și un înțeles tot atît de adînc. Ea este strigătul de durere și zîmbetul de rîs — rar, nu-i vorbă — *al acelei mai de samă, ba, a singurii de samă părți dintre noi, în ea se oglindesc atîtea veacuri de suferință, precum și dorul, mereu dorul de o viață mai bună și mai fericită*. Ea este creată de *numărate generații* cari, la un loc, ne dau pe acel geniu, cu care scriitorii aceștia ai noștri din pătura cultă nici nu se pot asemăna. Căci pe cînd surtucarul nostru meșteșugeste necăjindu-se să măsoare cu ața și numărînd pe degete, pe cînd el meșteșugeste meschinele noastre suferințe și mai meschinele noastre năzuinți, acolo, în literatura populară, un popor întreg, fără meșteșugire, și de aceea măreț de artistic și cu o sinceritate dureroasă, își cîntă *marea* lui suferință și sfîntul și *dreptul* lui dor de mai bine.

Dar ce ne pasă nouă de acest popor, de literatura, de suferințele lui ?⁴

Și, în sfârșit, ca dovadă de modul nostru de a gândi asupra literaturii „țărăniste“ și asupra sufletului țărănesc, reproducem o bucată din articolul *Omul perfect* de C. Stere (*Ev. lit.*, 27) :

„Totdeauna când simt nevoia de a respira măcar câteva momente un aer mai curat, când nu mai pot și nu mai știu unde să fug de toate acele nimicuri și grozăvenii, ce umplu viața oricărui «om ca oamenii» în zilele noastre, de bucătăria care iar a furat și iar s-a îmbătat, de anarhism și de noul președinte francez, de Mărunțelu, Spanachidi, criza agricolă, împușcarea țăranilor etc., etc. — atunci mă apuc să citesc pe Coșbuc... Și de la cele dintâi versuri :

Zărilor de farmec pline
Strălucesc în lumină ;
Zboară mierlele-n tufiș
Și din codri noaptea vine
Pe furiș...

nu mai pot lăsa volumașul din mîni până ce sfîrșesc :

Și regele Codru
Din ultima viață
Suspină văzîndu-și
Pustiul și geme,
Și cade pe spate,
Și moare cu fruntea
Pe pieptul naturii,
Și moare natura
De jalea pădurii
În toamnă tîrziu !...

Și mi se pare că sînt transportat, ca prin minune, pe un cîmp întins și plin de flori, că miros aroma finului abia cosit, că aud cum în vale

Murmură între sălcii riul...,

sînt cum razele calde îmi pătrund toată firea :

...Arde soare,
Fete secerătoare
Rid și cîntă, snoși fac griul...

li văd acolo peste rîu :

În lan erau feciori și fete
Și ei cîntau o doină-n cor,
Juca viața-n ochii lor
Și vîntul le juca prin plete,
Miei albi fugeau cătră izvor
Și grauri suri zburau în cete...

De multe ori m-am gîndit de unde vine acel farmec cu totul deosebit al poeziei lui Coșbuc. Știu că sînt poeți mai mari decît dînsul ; știu că viața țărăneasă, cu deosebire la noi, deloc nu e plină numai de soare, de flori, de cîntece și sărutări... Însă în țăran — mai ales în țăranul pe care îl știe și ni-l descrie Coșbuc —, în plugarul vînjos și mîndru al Ardealului, pe care nu l-au cîntat încă atîta «marii noștri patrioți și oameni de stat», ca pe al nostru, e ceva care face să vibreze coardele inimii noastre într-un mod cu totul neașteptat. Țăranul e incult, orizontul vieții sale e foarte mărginit, el nu știe nimic încă de luptele noastre sociale și politice, el n-are nici o idee despre singele vărsat de eroii omenirii, de frămîntările cugetătorilor, de visurile poezilor noștri.

Cu toate aceste, el, așa cum este, e un *tip armonios*, el ne poate servi ca o imagine, ca un *prototip* al unui *om perfect* al viitorului...

Să nu vi se pară că vreau să plăsmuiesc vreun paradox ! Viața țăranului în adevăr are toate elementele unei vieți pline, *omenești* : el *muncește, simte, cugetă*, la el lucrează deopotrivă *timpul, inima și capul*. Da, și capul ! Munca cîmpului cere o sfortare intelectuală tot așa de mare ca a oricărui așa-numit «muncitor intelectual». Nu pot să nu citez cîteva rînduri dintr-o nuvelă a lui Slavici (alt transilvănean) : «— Vere Mitre, grăi Gligor, ce zici, va să ploaie la noapte ?

Mitrea mergea cu doi pași înainte. El se opri și dete din umeri : — Ce știu eu ? — Vezi așa, îi zise Stan, ești mare meșter într-asta. Totdeauna știi cînd e vremea de sămănat. Dacă nu plouă după ce ți-ai pus sămînța în pămînt, apoi rămîne secetă vara întregă. Parcă-i călindar, așa o potrivește de bine. Iacă, eu unul, vă spun că totdeauna aștept cu sămînța și prășitul pînă ce văd pe Mitrea că samănă și prășește !...

— Asta să fie zisa — îi răspunse Păvăloc, plugar ca Bujorul tău nu este în sat.

— Pe asta o au unii de la fire, grăi Gligor. *Trebuie să fie în înțelegere tainică cu pământul.* Mai an vară aram, ca să samăn ovăs aici. Rău faci că pui ovăs aici, îmi zise Bujor ; este pământul cam gras și ți se pălește. Așa am și pățit-o. Apoi, la potrivirea vremii nimeni nu se pricepe mai bine decât Bujor...

Oamenii începură să laude pe Bujor : Mare meșter, mare meșter !» („*La crucea din sat, Novele* de I. Slăvici, p. 69—70)“.

Vedeți că de la un Mitre sau Bujor se cere un spirit de observație, o putere de pătrundere, de analiză și cugetare, pot spune, încă mai mare decât de la vreun savant, care ar fi scris vro *Istorie a regimentului de călărași din Dorohoi* în XII volume !...

Civilizația noastră, cu formele-i capitaliste, a produs un om-roată sau ciocan, un om-spadă, om-carte, om-condei, și l-a mâncat pe adevăratul om, pe bietul *homo-sapiens*, om — pur și simplu !...

Și mai amintiți-vă că cel care a consacrat pe Coșbuc ca mare poet, fiind „poet al țărănimii“, că criticul care a relevat toată frumusețea sufletului popular din Coșbuc a fost d. Gherea, „un om de un înalt și curat idealism“, zice însuși d. Iorga, (*Opinions sincères...*, 163). Din acel articol al d-lui Gherea s-au publicat fragmente și în *Evenimentul literar*.

Ca să complectez fizionomia *Evenimentului literar*, ar trebui să vorbesc aici pe larg, să fac studii și să scot citații din scrierile d-lui Spiridon Popescu, din admirabilele sale scene din viața adevărat țărănească (nu cazuri *diverse*) și din poeziile lui I. Păun. Dar articolul ar lua proporții, care deja și sînt îngrijitoare. Trebuie să mai adaog că atunci cînd d. Sanielevici, la *Noua revistă română* a d-lui Rădulescu-Motru, atrăgea atenția asupra literaturii țărănești de peste munți, probabil că atitudinea d-sale se datorea și propagandei *Evenimentului literar*.

Așadar, am atras atenția păturilor orășenești asupra literaturii populare, arătîndu-le marele ei preț ca valoare artistică, „genială“ și ca conținătoare, ca *singură conținătoare a sufletului românesc adevărat* și ca conținătoare a trecutului sufletului românesc, a ecoului chinurilor seculare ale acestui popor, că limba literară trebuie

să ajungă la minimum de neologisme și la maximum de elemente populare, mai mult (și poate a fost o exagerație), *limba științifică*, chiar să se formeze, *românizându-se*, prin participarea poporului la viața culturală.

Am cerut apoi să se creeze o literatură *pentru* popor, pentru a-l cultiva și pentru a-l plăti măcar cu ceva pentru munca, seculară, din care trăim și ne cultivăm noi orașenii; am cerut ca artiștii, în operele lor, să arate iubire poporului, să creeze o atmosferă emoțională, prietenoasă pentru popor, în sufletul păturii orașenești — într-un cuvânt, am spus că tot ce facem noi, intelectuali, trebuie să plece de la convingerea că avem o mare datorie față cu poporul și oricât vom face pentru el, nu vom plăti nici procentele, necum ceva din datorie...

Am mai spus că în politică nu trebuie să considerăm poporul ca un material de experiențe pentru *nici un program*, oricare ar fi el, ci, întrebându-l de nevoi, să i le alinăm. Și am mai spus că, spre a ridica poporul, trebuie să-l facem să se împărtășască și el din acea cultură pe care noi ne-am asimilat-o din Apus — dacă n-am avut fericierea s-o creăm noi. Am înțeles că, dacă poporul ne dă, prin munca lui, răgaz să învățăm, asta înseamnă că el ne dă *delegația* să aducem cultura europeană și s-o prelucrăm în folosul lui, al poporului.

Și am început să punem și în practică aceste idei, înființând o societate „Datoria”, cu menirea de a crea biblioteci populare (s-au și creat) și școli de adulți (s-au și creat), dar... împrejurări de toate felurile, de care nu e locul aci să vorbim și de care *nu noi am fost vinovați*, au omorât această mișcare, iar noi, cîți am rămas, am rămas cu o mare decepție și am căutat să dăm activității noastre o altă direcție — singura pe care o mai socoteam folositoare.

A venit o altă generație, mai tînă, în capul căreia se instalează — încă nu s-a isprăvit ceremonia — d. Iorga. Să vedem care e poporanismul d-sale. Și înțelegeți că, dacă vom avea ceva să-i reproșăm, nu va fi excesul de poporanism, „țărănism”, ori cum se mai zice, *pentru că la noi poporanismul e o chestie importantă, cea mai importantă, este și democratismul, și patriotismul, și singurul mijloc de a avea o literatură românească, pentru că la noi clasele superioare ori nu sînt românești, ori sînt, mai mult ori mai puțin, desromânizate. În țările*

Apusului, poporanismul nu poate fi decât democratism, căci în acele țări este patriotism adevărat, iar literatura e făcută de clase superioare, care, acolo, sînt naționale.

În mijlocul necinstei în viață și a necinstei intelectuale, am văzut apărînd o figură simpatică, un om învățat, foarte tînăr încă, aproape din generația noastră, un om hotărît de a spune prostiei prostie și necinstei necinste : era d. Iorga, care scria *L'Indépendance roumaine*. Am urmărit cu simpatie și interes pe acest om și aș fi așteptat ca în urma arderii cu fierul roș să vedem o concepție în numele căreia se ridică împotriva bolii sociale, ale cărei simptome le arăta.

Am așteptat în zadar. Peste cîtăva vreme, d. Iorga se părea că are să se alipească la mișcarea politică junimistă — atunci lucrul nu mai prezenta nici un interes, căci acest partid, cu sau fără d. Iorga, avea să rămînă același. Dar ceea ce observam acuma era că d. Iorga, rămas același om cinstit și curajos, devenea din ce în ce mai reacționar, și nu în teorie, căci d. Iorga nu e un teoretician, nu prin ideile sale, căci d. Iorga e mai mult un instinct decît o concepție, ci prin atitudinea sa față cu problemele vieții românești.

După aceea, a părăsit junimismul și s-a retras în cetățuia sa de la *Sămănătorul*, devenind din ce în ce mai mult un instinctual decît un intelectual și din ce în ce mai reacționar, rămînînd, desigur, același om cinstit și de curaj.

Cît am fi dorit noi, unii, ca d. Iorga să devină un poporanist ! Adică ca criticile sale curajoase să nu stea în aer, ci să aibă la bază o concepție serioasă ! Să se ridice, adică, în numele intereselor țărănești, *singura clasă reală și românească*, împotriva netrebniciei claselor de sus ! Dar d. Iorga se ridică împotriva claselor de sus în numele... său !

Dar, se va zice, d. Iorga e poporanist, e „țărănist“, e „acuzat“ chiar de țărănism (se poate și asta într-o țară în care orășenii și clasele de sus sînt un Cosmopolis), chiar a fost silit să se *apere* de țărănism ! Da, tocmai, să se apere...

Dar e ceva mai mult încă.

Mai întăi, d. Iorga nu e poporanist în politică, nu se simte dator a plăti din datoria cătră popor pe această cale. D-sa nici nu face politică. De cîtăva vreme d-sa e

mai deloc „cetățean“, e mai mult istoric și literator.

D. Iorga nu e amestecat nici într-o direcție practică poporanistă, din cele pe care le-am înșirat mai sus.

Să venim acum la „țărănismul“ d-sale literar, de care, e semnificativ, se apără, în loc să-și schimbe „po-recla în renume“...

Trebuie să vorbesc iarăși de ceva din *Ev. lit.* E o displăcere să vorbești de persoana ta în public, dar, în cazul de față, displăcerea se precumpănește de plăcerea de a-ți aminti din vremea tinereții și, mai ales, de a constata că, ori prin câte crize morale ai fi trecut, ți-a rămas, în fond, la baza tuturor cugetărilor, aceeași concepție.

În *Ev. lit.* am atacat pe un scriitor de oarecare talent, și prieten de ideii, ba chiar colaborator al ziarului, și, spre marea lui surprindere, căci el credea că întrupează culmea sentimentalismului și a umanitarismului. E vorba de regretatul Traian Demetrescu și de cartea sa *Intim*. Împotriva tuturor apreciatorilor din acea vreme, am dovedit că *Intim* nu era opera unui *altruist*, cum credea Traian Demetrescu că e și că era o operă imorală.

Nu e locul aici să amintesc elementele acelei „imoralități“. Unul singur va fi amintit, pentru că interesează în discuția de față: *considerarea țaranului ca ceva pitoresc, ca element de peisaj, ca material pentru muză* — și așa tot... Nu spuneam că opera nu are calități artistice, de formă, dar dovedeam că e imorală, punându-mă din punct de vedere *poporanist*.

Toate acestea servesc de introducere la următoarele :

D. Iorga, în polemica sa cu „clevetitorii —“, care-l „clevetesc“ (dumnealui dă a-nțelege că și *Curentul nou* e împotriva „țărănismului“), justifică „țărănismul“ *Sămănătorului* (care, vom vedea, aproape nu există) prin aceea că clasele suprapuse nu pot da material bun pentru muzele scriitorilor de la *Sămănătorul*. Observ, în treacăt, că *plebea de sus* ar putea fi un admirabil material, căci orice *manifestare de viață*, bună sau rea, poate fi material pentru artă : Caragiale. Mai justifică d. Iorga „țărănismul“ prin aceea că clasa intelectualilor e greu de zugrăvit... Să fie ceva greu pentru muza d-lui Vasile Pop ? Atunci, zice d. Iorga, rămân *țaranii*, care „*au în portul, în datinile, în graiul lor, în puterea și spontaneitatea lor de cultură, ceea ce trebuie pentru a da unei opere literare culoare, energie, vioiciune, individualitate*“ (*Sămănătorul*,

11 dec. 1905). Și, iată, cu această teorie, distrus Balzac și Caragiale !...

Cu alte cuvinte, în lipsă de material orășenesc, să alimentăm muza cu material țărănesc. Materialul orășenesc nu e pitoresc — la asta se reduce teoria.

Să facem o digresiune. Țăranul ne dă tot, absolut tot : casa în care locuim, condeiul cu care scriem, cartea care ne vine de peste graniță... Când am avut nevoie de *pitoresc* pe scenă, fiindcă nu ne dădea mâna să organizăm balet, am adus țărani și țărance. Ba sînt „democrați“ care merg mai departe : „Moravurile noastre electorale sînt rele“... „Trebuie să însănătoșim corpul electoral“... „Să-l înviorăm cu elementul țărănesc“ ! Există, da, acest mod — e modul obișnuit — de a argumenta pentru votul universal... Țăranul ne-a dat buna stare, soldați, balet, de ce să nu ne dea și puțină injecție întăritoare pentru „corpul electoral“ ? Vedeți, nu e vorba de țăranul (= țara) ca scop, ci de țăranul (= țara) ca mijloc — pentru ce scop ? Cu alte cuvinte, țăranul-tonic, țăranul-pilule Pink, țăranul-injecție Brown-Séquard pentru păturile noastre conducătoare... Dar n-a fost o digresiune. Urmez :

Iată-l și pe d. Iorga cîntînd pe țăran ca material pentru muza scriitorilor de la *Sămănătorul*, pentru că celălalt material, orășenesc, nu e bun ! O, dacă ar fi bun !.

E imorală această teorie, pentru că țăranul *pitoresc* e o concepție care exclude *sentimentul de datorie* față de țăran.

Trebuie să fim „țărăniști“ nu pentru că țăranul e pitoresc (dacă ar fi boierul, am fi boierști !), ci pentru că avem de plătit către țăran o datorie enormă, pe care, cum s-a mai spus, cu toate silințele noastre, nu i-am putea-o plăti, abia i-am putea plăti din procente... Și dacă e vorba de acest *sentiment* (poporanist), înțelegeți că o literatură țărănească, plecată de la nevoia de pitoresc, nu va fi o literatură poporanistă... Vom vedea mai departe că e așa, cu prisos așa, prea mult așa...

E și reacționară teoria. Nu cred că poate fi cineva iubitor al țărănimii și să nu împărtășească acest vis : țara aceasta să fie o țară de mici proprietari, o puternică și fericită democrație rurală, cu un parlament, care să reprezinte, direct, pe acești mici proprietari, care, în același timp, ar fi toți soldați, ca burii, și care, fiind mai bogați decît azi, și-ar trimite fiii și fiicele la școli, care

s-ar întoarce cu oarecare cultură, unii, cei mai distinși, și cu conștiința vreunei limbi străine... Să alunecăm puțin în (vor zice unii) utopie... Satele noastre, cu case cu două, trei odăi, oamenii îmbrăcați bine, aproape nemțește, fiica țaranului cîntă romanețe din piano, ori cetește nuvelele d-lui Sadoveanu, tatăl cetește telegrame despre ce se întîmplă în lumea largă etc., etc... Dar *pitorescul*? Ce s-a făcut el? Dar portul ca cel de pe Columna lui Traian? Dar viața *patriarhală*, care e aïdoma ca pe vremea lui Ștefan cel Mare? S-a dus pitorescul, „țărănescul“, s-a dus *trecutul*! Și cine ține așa de grozav, e în stare să-ți crape capul dacă îl contrazici, la pitoresc și la „trecut“ (în acest senz), va lupta pentru acea democrație rurală, zugrăvită mai sus? Nu numai că nu va lupta, dar, dacă e consecvent, va trebui să lupte *împotriva* realizării unei asemenea stări, va prefera țaranul așa cum e acum: pitoresc și fantomă a celui de acum 200 de ani — va fi *reactionar*!

Ei, dar așa pitoresc și arhaic, acest „țărănism“ are el pentru sine toată căldura, toată convingerea d-lui Iorga?

Deloc. Deși d. Iorga susține că clasele celelalte, afară de cea țărănească, nu pot da material scriitorilor, dovedește pe o pagină întregă că scriitorii de la *Sămănătorul* nu-s *țărăniști*. E curios, dar e așa. Apoi, atunci, ce mai atîta vorbă?

Dar d. Iorga, după ce-și apără scriitorii de țărănism, adaogă: „*Dar desigur că s-au tipărit atîtea versuri, atîtea pagine de proză închinatē vieții țărănești*“.

Ce-or fi însemnînd aceste „*pagine închinatē vieții țărănești*“?

Dar mai bine să vedem ce poate fi „țărănismul“ în literatură — pe urmă vom vedea ce e cu țărănismul scriitorilor de la *Sămănătorul*.

Mai întăi, literatura țărănească e literatura populară, creată de poporul de la țară. Despre aceasta nu poate fi vorba.

Literatura țărănească mai poate fi literatura creată de *scriitorii țărani*, care se deosebește de cea populară, prin aceea că e produsă de un *individ* care are și oarecare cultură literară: Creangă, Pop-Reteganul și, până la un punct, d. Agârbiceanu și d. Sp. Popescu, din cîți cunos. În literatura aceasta vorbește un *țaran* cultivat.

Literatura țărănească mai poate fi literatura creată de oamenii culti, care, sau, fiind de țărani, și-au păstrat și și-au cultivat țărănismul sufletului lor, sau, fiind de orașeni, și-au însușit mentalitatea țărănească, adică *românească* : d. Slavici, d. Goga, până la un punct, d. Coșbuc și Păun.

Literatura țărănească, așadar, este aceea creată de o mentalitate țărănească, adică *românească*, pentru că, vom dovedi aiurea, numai țăranul are o mentalitate specifică, orașenii și clasele de sus au o mentalitate mai mult sau mai puțin neromânească, clasa cultă fiind în genere o parte din Cosmopolis, o mahala a Cosmopolismului european din punct de vedere al *mentalității* ei, nu vorbesc de origine.

Mai este o literatură *despre țărani* : aceea a d-lor Caragiale, Vlahuță, Sadoveanu, cu oarecare distingere, Gane. Aici autorul nu mai are, față cu opera sa, *atitudinea unui țăran*. E viața țărănească trecută printr-o mentalitate de om cult de oraș. *Și aici se pune întrebarea : cum e această atitudine : desprețuitoare, indiferentă, simpatizatoare, poporanistă ?*

Dacă scriitorul are talent, oricare va fi atitudinea sa, opera sa va avea valoare artistică. Dar cerința noastră, ca poporanist, nu va fi satisfăcută decât de scriitorul cu o *atitudine poporanistă*, adică de acel scriitor care, prin opera sa, va răspîndi în lumea cultă simpatie pentru țărani. Și, desigur, nesatisfacerea acestei cerinți poporaniste va strica mult impresiei noastre estetice : sufletul nostru va fi solicitat, pe de o parte, spre *plăcere*, pe de alta, spre *neplăcere*.

Dacă scriitorul va considera pe țăran numai ca un izvor de subiecte pitorești, opera sa poate să fie *bună*, dar nu e poporanistă, nu e „țărănistă“.

Pe lângă aceste feluri de literatură, *țărănească și despre țărani*, mai e o literatură *din viața de la țară*, în care poate nici să nu fie vorba de țărani, sau țărani să apară incidental, scena petrecîndu-se la țară : d. Duiliu Zamfirescu, d. Sadoveanu și d. Sandu adeseori.

Cum e literatura *Sămănătorului* ? Populară nu e, în *Sămănătorul* nu se publică colecții de poezii populare. Literatura scrisă de țărani, ca Creangă, iarăși nu e. Literatură țărănească, scrisă de intelectuali, care s-ar fi identificat cu sufletul țărănesc, nu e. Este măcar litera-

tură cu material din *viața țărănească* prelucrată de o mentalitate de intelectual ? Foarte puțină. Este literatură cu material din *viața de la țară* ? Da : am arătat vorbind de singurul talent (afară de d. Iosif) de la *Sămănătorul* că, în genere, cînd d. Sadoveanu scrie despre viața de la țară, zugrăvește mai ales lipitorile satului și cîteodată țărani. Tot așa și d. Sandu.

Va să zică, literatura „țărănească“ de la *Sămănătorul* e literatură din *viața de la țară*, cu material din lipitorile satului, și nu din *viața țărănească*.

Pe cît sînt țărani și pe cît, în zugrăvirea lipitorilor satului, se poate face poporanism, este *poporanism* în literatura de la *Sămănătorul* ?

La d. Sadoveanu este. D-sa, discreditînd lipitorile satului, indirect creează o atmosferă de simpatie pentru țărănime, arătînd suferința țărănimii, care e pusă, direct, sub autoritatea lipitorilor satului. Și, cînd apar țărani, d. Sadoveanu ni-i pune, în genere, sub o lumină simpatică : țăranul Neculai, din *Intr-un sat, odată*, singurul care are milă de călătorul mort printre străini, Zaharia, din *Crîșma lui Moș Precu*, fire simpatică, Ion Ursu, țăran blînd, inofensiv și un mare nefericit, mulți flăcăi din *Povestirile din război* și mai ales flăcăii din acele *adevărate Amintiri ale căprarului Gheorghiiță*.

D. Sandu ne zugrăvește cu *simpatie* lipitorile satului și țărani criminali, ca Sima Baltag, care, nici el, nu e tocmai țăran (e rîndaș), din fericire. Sau țărani ca Soca din *Niță Mîndrea*, nuvelă cu semnificația următoare ; *sărmanii arendași au mult de furcă cu bestiile de țărani, care adesea îi și ucid*, nuvelă care nu poate crea decît anti-patie pentru țărani și simpatie pentru... arendași și vătăfi.

D. Sadoveanu se deosebește, și în această privință, ca și în privința *atitudinii morale*, de care am vorbit aiurea, de d. Sandu.

Dar d. Iorga, directorul *Sămănătorului* ? El nu e nuvelist, nici poet. La d-sa ne interesează concepția teoretică și modul cum se comportă față de țărănime.

Concepția teoretică am văzut-o : țăranul pitoresc, ca material potrivit pentru literatură, în lipsă de alt material.

Modul cum se comportă. D. Iorga se comportă cu țăranul ca un... istoric. Iată ce voiesc să spun : d. Iorga iubește trecutul ca un istoric, pentru că-l descopere. D-sa

se sprijină apoi pe acel trecut în concepția sa reacționară asupra vieții. La tendințele progresiste, îți răspunde că n-ai pietate, pentru că... există trecutul. D. Iorga nu are nevoie să descopere pe țaran, căci țaranul există. La tendințele de europenizare, d. Iorga îți răspunde că nu ești patriot, pentru că... există țaranul, care ar fi o complicație de „românism“ (cetește *conservatism*) și de „trecut“ (cetește *conservatism*). Și fiindcă țaranul există și n-are nevoie să fie descoperit, d. Iorga se îndeletnicește numai cu descoperirea trecutului și nu-și cheltuiește nimic din vremea și energia sa cu *cunoașterea țaranului, cu apropierea de țaran*.

Dacă există, cum să-l mai descopere? Nu inventez nimic. Cetiți *Sate și mănăstiri* de d. Iorga și veți vedea că sînt numai „mănăstiri“ [...]. Lucrul e chiar curios: să călătorești în toată țara, să scrii 400 de pagini, și să nu existe în aceste pagini o convorbire cu un țaran, o știre asupra vieții țărănești, e un lucru, încă o dată, foarte curios. Cînd și cînd apar departe, pe cîmp, țărani care trec — purtîndu-și *pitorescul* port, care e ca și pe Columna lui Traian. Imaginați-vă că ar ceti cartea aceasta un străin, care n-a văzut țărani români, și gîndiți-vă: ar putea străinul acela să aibă o *singură cunoștință* despre ceva din viața țărănească?

Acuma comparați ce am înțeles noi prin *poporanism* și *țărănism* cu ceea ce înțelege și simte d. Iorga față cu țărani și răspundeți: are d. Iorga curaj cînd ne atacă pe noi ca antițărăniști și antipatrioți?

NOTE

OPINII LITERARE — CAMPANII

Falimentul... poporanismului?, în *Viața românească*, nr. 1, 1920. G. Ibrăileanu se referă aici la articolele publicate de H. Sanielevici în *Curentul nou* și reunite în volumul *Poporanismul reacționar*, în 1921. H. Sanielevici, poporanist convins la 1906, combătea acum cu violență curentul, de pe poziția unor noi concepții, materialiste (a se vedea în acest sens, Z. Ornea, *Poporanismul*, ed. cit., p. 443).

Dionis, Theano, roman, 1919, prețul 6 lei, *Ibidem*, nr. 2, 1920, semnat C. V., rubrica „Recenzii”.

Dionis era pseudonimul Margaretei Miller-Verghy. Romanul *Theano*, apărut și în limba franceză, a fost apreciat de Charles du Bos.

Polemici..., *Ibidem*, nr. 3, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Seceta literară, *Ibidem*, nr. 3, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Ridicarea noroadelor, *Ibidem*, nr. 3, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Militarismul, *Ibidem*.

Luptele politice, *Ibidem*, nr. 4, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Mizeria criticii literare, *Ibidem*, nr. 4, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Perioade de tranziție, *Ibidem*, nr. 4, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Netoleranța, *Ibidem*, nr. 4, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Unde mergem?, *Ibidem*, nr. 5, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Intemperanța, *Ibidem*, nr. 6, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Pacifism!, *Ibidem*, nr. 6, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Burghezism cuminte, *Ibidem*, nr. 7, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Exigenți excesive, *Ibidem*, nr. 7, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Un drum, *Ibidem*, nr. 7, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Alte vremuri, *Ibidem*, nr. 9, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Pedagogie socială, *Ibidem*, nr. 10, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Marea decepție, *Ibidem*, nr. 10, 1920, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Morții noștri, *Ibidem*, nr. 1, 1922, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Cenzura, *Ibidem*, nr. 1, 1922, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Note (Creștinism. Votul universal. Cultura franceză. Modernism), *Ibidem*, nr. 3, 1922, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

În prima „notă“, G. Ibrăileanu se referă la *Scrisori către Simforoza* de G. Galaction, din care prima (*După douăzeci de ani*) apare în nr. 2 al *Vieții românești*, 1922. Tot în 1922, aceste scrisori continuă în n-rele 3, 5, 7. Articolul lui D. I. Suchianu, la care se referă mai jos G. Ibrăileanu, se intitula *Alexandru Ciurcu* și era publicat în același număr al revistei, p. 449—458.

De asemenea, articolul lui Mihai Ralea, comentat de G. Ibrăileanu, se intitula *Scrisori din Paris*, publicat în nr. 3/1922 al *Vieții rom.* În același număr, G. Topîrceanu publică o notă despre *Modernism*, la rubrica „Miscellanea“, semnată ca de obicei P. Nicanor & Co., și o recenzie despre volumul de poezii al lui George Gregorian, *Biruințe și înfrîngerii*, semnată cu numele său.

Versul tipografic, în *Viața românească*, nr. 5, 1922, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Genova, *Ibidem*, nr. 5, 1922, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Răspuns d-lui Zarifopol, *Ibidem*, nr. 6, semnat G. Ibrăileanu.

Articolul discutat aici de G. Ibrăileanu se intitula *Publicul și arta lui Caragiale*, publicat în același nr. 6 al *Vieții românești*, articol care împărtășea opiniile lui P. Zarifopol cu privire la capitolul Caragiale din *Spiritul critic în cultura românească*, ed. a II-a, apărută în 1922. A se vedea, în legătură cu această

polemică, Al. Piru, *Ibrăileanu*, ed. cit., p. 334—336, și Notele la vol. I Ibrăileanu, *Opere*, p. 363.

A se vedea, de asemenea, în vol. de față, articolul *Greutățile criticii estetice*.

Libertatea presei, în *Viața românească*, nr. 11, 1922 semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Politică..., *Ibidem*.

Literatura nouă, în *Viața românească*, nr. 12, 1922, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

A se vedea, pe aceeași temă, articolul *Poezia nouă*, în nr. 6 al V.R., 1922, la „Cronica literară“, publicat de noi în vol. III, *Opere G. Ibrăileanu*, p. 383—390.

Regimul presei, *Ibidem*, nr. 12, 1922, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Anul XV, *Ibidem*, nr. 1, 1923, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Senatul. Școala. Furia ineditului, *Ibidem*, nr. 1, 1923, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

„*Caracterul specific în literatură*“, *Ibidem*, nr. 2, 1923, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

„*La Garçonne*“, *Ibidem*, nr. 2, 1923, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“. Romanul, din 1922, e înregistrat de Bédier-Hazard-Martino.

Numerus clausus, *Ibidem*, nr. 2, 1923, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Fond și formă, *Ibidem*, nr. 2, 1923, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

O provocare, *Ibidem*, nr. 2, 1923, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Se referă la *Cugetul românesc*, revistă lunară. Apare în București între febr. 1922 și iunie 1924. Printre colaboratori, F. Aderca, Tudor Vianu etc.

Biografia, în *Viața românească*, 1924, 11, p. 315—317.

Luceafărul, *Ibidem*, p. 317—318.

Tot Eminescu, *Ibidem*, p. 318—319.

„*Prăbușirea*“ *poporantismului*, *Ibidem*, nr. 12, 1924, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Răspuns la articolul nesemnat din *Cuvîntul liber*, nr. 5, din 4 ianuarie 1925 *De sus în jos*. Cartea lui E. Lovinescu este *Istoria civilizației române*.

Altă... polemică, *Ibidem*, nr. 12, 1924, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Răspuns la articolul lui Alexandru Claudian, viitorul profesor de sociologie de la Universitatea din Iași, *H. Sanielevici și Panait Istrati. Răspuns „Vieții românești”*, din *Adevărul literar și artistic*, nr. 209, din 7 decembrie 1924, p. 1—2.

Curiozități, *Ibidem*, nr. 12, 1924, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vezi raportul de premiere al lui G. Ibrăileanu la romanul Luciei Mantu, *Cucoana Olimpia*, reprodus de noi în *Opere*, III, p. 406.

Pentru „Mișcarea literară”, *Ibidem*.

Pentru cetitorii noștri, *Ibidem*.

Se referă la *Mișcarea literară*, 15 noiembrie 1924 — 17 octombrie 1925, revistă condusă de Liviu Rebreanu cu colaborarea lui Pompiliu Constantinescu, M. Sebastian și alții.

Ce este poporanismul? *Ibidem*, nr. 1, 1925, semnat Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Ultima parte a acestui articol de la „Când a apărut *V. r. domina tradiționalismul*” a fost reluată de Ibrăileanu, uneori în termeni identici, în articolul *După 27 de ani*, din *Viața românească*, 1, 1933. Am renunțat așadar la această formă anterioară, respectînd ultima voință a criticului, ultimile sale gânduri în legătură cu ideologia literar-socială poporanistă.

Un „răspuns”, *Ibidem*, nr. 1, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vezi articolul *În jurul unei polemice* de E. Filotti, în *Cuvîntul liber*, nr. 5, din 31 ianuarie 1925, și articolul lui P. Aderca „*Poporanismul*” — *masca de fier*, în același număr.

O revistă și cetitorii săi, *Ibidem*, nr. 1, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Mărunțișuri, *Ibidem*, nr. 1, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Ultima oară, *Ibidem*, nr. 1, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Vezi și articolul lui Felix Aderca „*Spiritul critic*” — *masca de catifea*, din *Cuvîntul liber*, nr. 6, din 7 februarie 1925; de asemenea, articolul lui E. Lovinescu, *Poporanismul și civilizația română*, în *Mișcarea literară*, II, 13, din 7 februarie 1925, p. 1.

Curiozități, *Ibidem*, nr. 1, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea”.

Articolul din *Aurora* e *O discuție în jurul poporanismului* de Tudor Teodorescu-Braniște (nr. 1013, din 25 martie 1925). Vezi și *Cîteva lămuriri*, de același, în *Aurora*, nr. 1058, din 21 mai 1925.

Cătră d. Rebreanu, Ibidem, nr. 3, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Ce-a făcut „Viața românească” pentru literatură?, *Ibidem*, nr. 3, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Religia, Ibidem, nr. 4, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Poporanism, socialism, internaționalism, Ibidem, nr. 4, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Răspuns, între altele, la articolul lui Eugen Filotti, *Poporanism, țărănism, democrație rurală*, din *Cuvîntul liber*, nr. 10, 7 martie 1925.

Iar interdependența!, *Ibidem*, nr. 4, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Răspuns la articolul lui E. Lovinescu, *Poporanism sau interdependență?*, din *Mișcarea literară*, nr. 27, din 16 mai 1925.

Lucruri reconfortante, Ibidem, nr. 5, 6, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Soartă vitregă, Ibidem, nr. 5—6, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Emineșcu în străinătate, Ibidem.

Ultimul cuvînt, Ibidem, nr. 5—6, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Răspuns la *O scrisoare a d-lui E. Lovinescu*, din *Mișcarea literară*, nr. 33, 27 iunie 1925.

Ruina învățămîntului și a culturii, Ibidem, nr. 9, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Dispariția revistelor, Ibidem, nr. 10, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Economie, politică și cultură, Ibidem, nr. 10, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Tratatul de la Locarno, Ibidem, nr. 10, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Liberalism și democrație rurală, Ibidem, nr. 10, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

„Civilizația modernă”, Ibidem, nr. 11—12, 1925, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

(A se vedea „Apendice” la *Istoria civilizației române moderne*, IV, „Reaua-credință a Vieții românești”, Ed. Științifică, 1972 p. 488—492.)

Cumînțenie, Ibidem, nr. 11—12, semnat P. Nicanor & Co., rubrică „Miscellanea“.

În jurul limbii literare, Ibidem, nr. 1, 1926, semnat G. Ibrăileanu, rubrica „Cronica literară“.

- Făt-frumos din lacrimă, Ibidem.*
- Parlamentarism și anti, Ibidem*, nr. 9, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Inferioritatea democrației, Ibidem*, nr. 9, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Iarăși democrația, Ibidem*, nr. 10, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Franța republicană I, Ibidem*, nr. 10, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Școala, Ibidem*, nr. 10, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Genul poetic* (considerații la începutul anului literar), *Ibidem*, nr. 10, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Filozofia modei, Ibidem*, nr. 10, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Mișcarea literară, Ibidem*, nr. 10, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Anestetul Gide, Ibidem*, nr. 11, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Democrația și arta, Ibidem*, nr. 11, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Monarhie și republică, Ibidem*, nr. 11, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Sezonul estetic, Ibidem*, nr. 11, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- „Estetica gingașă“ = E. Lovinescu. „Estetica integrală“ = M. Dragomirescu. Vezi *Istoria literaturii române contemporane*, II, de E. Lovinescu. Cap. Critica estetică. M. Dragomirescu (referințe la analiza poeziei *Somnoroase păsărele* etc.).
- Prepararea esteticului. în Viața românească*, nr. 12, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- „Postume“ de Eminescu, *Ibidem*.
- Dar versul „liber“ ?, Ibidem*, nr. 12, 1926, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Făt-Frumos din tei, Ibidem*, 1927, nr. 1, semnat G. I.
- Legea presei, Ibidem*, nr. 1, 1927, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.
- Modă și originalitate, Ibidem*, nr. 1, 1928, semnat G. Ibrăileanu, rubrica „Cronica literară“.
- Greutățile criticii estetice, Ibidem*, nr. 1, 1928, semnat P. Nicanor, rubrica „Miscellanea“.
- Pentru polemica Ralea-Zarifopol, vezi și D. V. Barnoschi, *O crimă, în Adevărul literar și artistic*, din 11 decembrie 1927.

Răspunsul lui Paul Zarifopol la articolul lui Ibrăileanu : *Despre critica rentabilă* e în *Adevărul literar și artistic* din 15 aprilie 1928.

Consumare și producere. Muzica viitorului, Ibidem, nr. 2, 1928, semnat G. I., rubrica „Cronica literară“.

1789, în *Ibidem*, nr. 2, 1928, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Democrație, Ibidem, nr. 2, 1928, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Charlestonul la țară, Ibidem, nr. 2, 1928, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

Rectificări, Ibidem, nr. 3, 1928, semnat P. Nicanor & Co., rubrica „Miscellanea“.

După 27 de ani, Ibidem, nr. 1, 1933, semnat G. Ibrăileanu.

Este ultimul articol publicat de G. Ibrăileanu în *Viața românească*, trecută cu acest număr sub direcția lui Mihai Ralea și G. Călinescu. După cum s-a arătat, Ibrăileanu reia o parte din articolul *Ce este poporanismul?* (*Viața românească*, nr. 1, 1925), eliminând unele pasaje sau amănunte și schimbând pretutindeni pe „noi“ prin *Viața românească*. Nu mai citează polemica dintre S. Mehedinți și D. D. Pătrășcanu (cf. vol. acestuia *În fața națiunii*, București, 1925) privitoare la portul țăranilor. În loc de fiica țăranului „cetește pe d. Brătescu-Voinești“, se pune: „citește „romane și poezii“. Numele lui Gherea este înlocuit cu genericul „socialistii“, iar cartea lui Gherea (*Neoiobăgia*), cu „polemica socialistilor contra *Vieții românești*“. Gherea n-a fost bine inspirat invocând pe Rodica : „Noi vroiam să îmbrăcăm pe Rodica cu rochie și s-o dăm la școala de menaj, s-o învățăm piano — s-o facem domnișoară. Unul dintre noi, Raicu Ionescu-Rion, a atacat cu o ardoare juvenilă pe Alecsandri pentru concepțiile lui — interesate —, patriarhaliste și reacționare, așa că s-a supărat tare de tot Vlahuță. Această Rodică a lui Gherea, greșită ca adresă, e și prea ieftină din punct de vedere literar. Când am citit-o, ne-am adus aminte de jovialitatea spirituală a comisului-voiajor din *La Maison Tellier*“ (de Guy de Maupassant). Nu se mai citează printre țările înaintate și „occidentale“ exemplul Danemarcei, „care n-a putut să devie mare țară industrială!“, ci doar „o înfloritoare democrație rurală și urbană“. Ibrăileanu renunță la apărarea noțiunii de „democrație rurală“ din articolul anterior. Dealtfel, chiar acolo susținea că democrația rurală nu e un scop în sine, ci numai un mijloc pentru „crearea culturii“.

Reproducem distincția dintre poporanism și țărănism, eliminată în articolul *După 27 de ani* :

„Poporanismul nu se confundă cu partidul țărănesc. (De fapt, unii poporanști, naturile politice militante sînt țărăniști; alții nu. Nici nu s-ar putea confunda. Țărănismul e o luptă practică, cu un scop practic anumit; poporanismul este o atitudine în fața vieții, o *ideologie*). S-ar putea zice mai mult: cînd se naște o democrație rurală, poporanismul — atitudine, așa cum l-am definit în prima parte a acestui articol, nu mai are cauză. Cauza lui era starea de iobăgie a țărănimii. Și ceea ce incumbă astăzi poporanismului este o altă necesitate de urgentă actualitate. Este, mai presus de toate, idealul de dreptate, de libertate, de toleranță și de cultură. În acest ideal stă, în momentul actual, *europenizarea, occidentalizarea* poporului român. Și, de la război încoace, de cînd vechile cerințe ale poporanismului s-au realizat, de cînd însă, grație războiului, libertatea, justiția, toleranța și cultura sufăr atît de mult, aceste bunuri omenești sînt în primul rînd idealul poporanist. *V.r.* e martoră că, pe cît am putut (foarte puțin!), am ridicat glasul în favoarea acestor bunuri. Și *rezultatele ultime* ale politicii acelora dintre noi care fac politică ar asigura aceste bunuri. Nu încă ceva pămînt și o bucată de pădure și alte avantaje pentru țărani e interesant din punct de vedere poporanist în programul partidului țărănesc, ci asigurarea libertății, a justiției, a toleranței, a culturii — care trebuie să rezulte din stăpînirea acestei țări de către cei ce muncesc cu brațele și cu capul, de cătră toți cei care contribuie la binele obștesc.“

Mai reproducem din articolul *Ce este poporanismul?* partea a IV-a, nereluată în articolul *După 27 de ani* :

„Ținem să amintim încă o dată un lucru: formele politice și sociale se *importă*, limba și literatura, *nu*; acestea numai se *influențează*. De aceea spiritele critice, care au fost împotriva formelor nouă, n-au avut dreptate, dovadă dezvoltarea ulterioară a țării: dar spiritele critice, care au fost împotriva latinizării, francizării limbii și împotriva aservirii la literaturile străine, au avut dreptate, dovadă, iarăși, dezvoltarea ulterioară a limbii literare și a literaturii, a cărei evoluție coincide cu eliberarea *treptată* de aservirea străină — de la talentatul Cîrlova, în care se poate vedea, poezie cu poezie, din cine s-a inspirat, până la d. Octavian Goga și d. Sadoveanu, pentru care literaturile străine nu mai sînt decît mijloace de cultură literară, de bun-gust etc.“

EDIȚIILE POEZIILOR LUI EMINESCU

Edițiile poeziilor lui Eminescu, în Viața românească, nr. 1, 1927.

În corespondența sa din 4/16 iulie 1883, Iuliu I. Roșca menționează că, la o serată literară în casa lui Maiorescu, Eminescu citise poezii inedite „ce vor apărea succesiv în coloanele *Familiei*”. Iosif Vulcan fusese în București, citise poezii în cenaclul Maiorescu și asistase la 10 aprilie 1883 la inaugurarea sesiunii generale a Academiei Române. Maiorescu confirmă în scrisoarea din 13/25 februarie 1884 către Iacob Negruzzi că „în primăvara trecută” Eminescu dădea lui Iosif Vulcan cinci poezii (în realitate, șapte).

Mișei și nu *mizerii* apare întâi în ms. 2279 din 1879. Greșală de tipar în edițiile anterioare, corectată de Perpessicius (în ediția Maiorescu și în *Convorbiri literare, mizerii*).

Pentru *Eminescu, Adevărul literar și artistic*, anul VIII, nr. 326, martie 1927, semnat G. Ibrăileanu.

Edițiile poeziilor lui Eminescu, în Viața românească, nr. 2, 1928.

Textul introductiv despre Eminescu, reprodus de noi în vol. III al prezentei ediții, p. 363—366, din *Adevărul literar și artistic* (16 martie 1930) ca fragment din prefața la M. Eminescu, *Poezii*, ediție alcătuită de G. Ibrăileanu, Ed. „Națională”-Ciornei, 1930, are în *V.R.*, nr. 2, 1928, o notă :

„La douăzeci de ani a evocat adânc, misterios și plastic «toată istoria străveche» a *Egipetului*; la douăzeci și trei de ani a zugrăvit tragedia *Proletarului* și a *Împăratului* și tragedia vieții umane, privite de la înălțimea unui gânditor modern, dar redată cu sentimentul fatalității și cu seninătatea artei clasice; la douăzeci și trei de ani a pictat pe fata de împărat din *Călin*, care poate sta în galeria feminină a lui *Shakespeare*. Și apoi, mai târziu, când și-a luat zborul spre înălțimile cele mai mari...” și aceste rînduri finale :

„Se vor supăra fără îndoială, de aceste constatări, o sumă de literați moderni, dar n-am ce le face. N-am scris aceste lucruri ca să-i irit.”

Despre *Scrisoarea V*, vezi Al. Piru, *Varia*, I, 1972, *Eminesciana*, p. 152—156. Fragmentul publicat în *Epoca ilustrată* este asemănător cu versiunea publicată de Maiorescu după un ms. astăzi dispărut. Lipsesc apostrofa cu cele opt versuri inițiale, începînd cu vocativul *Tinere...* și terminînd cu *ritmul sfînt al*

unei ode păstrată de Maiorescu în credința că nu mai existau alte variante ale poeziei, când în varianta a doua (ms. 2282) și în varianta a patra (ms. 5186) a eliminat-o Eminescu însuși (textul maiorescian este mai aproape de prima variantă, din ms. 2277).

Articolul despre *Kamadeva*, reprodus de G. Ibrăileanu în *Studii literare*, ed. noastră, p. 351—355, se încheie în revistă cu aceste rânduri :

„În legătură cu această ultimă idee, și ca legătură cu cele ce urmează, să nu trecem peste istoria publicării acestei poezii, fără a trage concluzia că, în vremea aceasta, se putea face orice cu poeziile și cu numele lui Eminescu. Noroc că d. Cuza a făcut o faptă bună. Dar nu toți au făcut tot așa.“

Edițiile poeziilor lui Eminescu, în *Viața românească*, nr. 3, 1928.

S-ar putea spune că *Dalila* este totuși o poezie antumă, dar *Scrisoarea V*, cea publicată de Maiorescu, după un ms. în posesia sa, este în orice caz postumă. Ultima formă a poeziei, din ms. 5186, scrisă caligrafic de Eminescu și semnată de el probabil în vederea tipăririi, a fost publicată de Al. Piru în *Gazeta literară*, nr. 25, din 18 iunie 1964. Perpessicius a cunoscut acest ms., dar l-a ignorat, deoarece îi anula toate comentariile din ediția sa, II, p. 346—366, așadar 20 de pagini. Editorii au convenit să treacă postuma *Scrisoarea V* la antume, pentru a nu întrerupe șirul *Scrisorilor* eminesciene.

Din delicatețe sau pentru că nu era sigur că inițialele M. E. fuseseră puse de Eminescu însuși sub articolul *Fintina Blanduziei*, în cea mai mare parte tradus din *Minciunile convenționale ale societății* de Max Nordau, Ibrăileanu n-a pus textul pe două coloane. Curios este însă că viitorii comentatori ai filozofiei lui Eminescu, chiar G. Călinescu, nu au ținut seama de acest plagiat semnalat pentru prima dată de Ibrăileanu și au tras concluzii cu totul nepotrivite asupra gândirii poetului, revoltat brusc împotriva lui Schopenhauer.

Edițiile poeziilor lui Eminescu. Ediția d-lui E. Lovinescu, *Viața românească*, nr. 5—6, 1929.

Răspunsul lui E. Lovinescu la acest articol apărut întâi în *Tipăriștea literară* a fost reprodus ca apendice la *Istoria literaturii române contemporane*, VI, *Mutația valorilor estetice*, Buc., 1929, p. 233—257. Lovinescu nu recunoaște că a folosit ediția Scurtu

și citează 24 de cazuri în care a reprodus lecțiuni sau modificări din ediția Maiorescu. Consideră *zdruncinate* (în loc de *zdrumitate*), *astfel* (în loc de *altfel*) și *scutură* (în loc de *scurseră*) greșeli de tipar.

Cu privire la confuzia categoriilor kantiene ou formele intuiției pure (timpul și spațiul), justificările lui Lovinescu, la care a fost ajutat de Ion Petrovici (cf. *De-a lungul unei vieți*, amintiri, București, 1966, p. 259), sînt acestea: „Kant a denumit categorii formele, apriorice ale intelectului, lăsînd denumirea de forme timpului și spațiului, tiparele apriorice ale sensibilității... Vom aminti, totuși, că această distincție devine șovăitoare chiar la Kant; așa, de pildă, în *Metaphysische Anfangsgrunde der Naturwissenschaft*, p. 139, Kant denumește spațiul o «idee», și nu formă, ceea ce face pe Höffding să conchidă: Kant recunoaște prin aceasta că separația tranșantă, pe care o stabilise între «formele intuiției», «categorii» și «idei» nu se poate susține. Urmașii lui Kant anulează distincția dintre categorii și forme. Schopenhauer, de pildă, privește spațiul și timpul ca forme ale intelectului, punîndu-le alături de cauzalitate, care la Kant era o categorie; el renunță la denumirea de categorii, înlocuind-o cu «forme apriorice». Neokantienii, ca filozoful Charles Renouvier (*Traité de logique générale*, I, p. 123), trec timpul și spațiul în tabloul categoriilor...”

De observat totuși că Ibrăileanu se referă numai la Kant, nu și la neokantieni, iar pentru Kant categoriile sînt „Stamm-begriffe des reinen Verstandes“ (concepte fundamentale ale înțelegerii pure), forme *a priori* ale cunoașterii. Sînt patru mari clase de categorii: cantitate, calitate, relație și modalitate. Timpul este forma simțului intern, spațiul forma simțului extern, iar amîndouă sînt „Formen a priori der Sinnlichkeit“, „reine Formen der sinnlichen Anschauung“, adică forme *a priori* ale sensibilității, forme pure ale intuiției sensibile.

Vezi și Mihai Eminescu, *Lecturi kantiene. Traduceri din „Critica rațiunii pure“*, ediție de C. Noica și Al. Surdu, București, 1976 (Cap. Estetica transcendențială: despre spațiu, p. 21; despre timp, p. 28; Cap. Logica transcendențială: Transiție la deducerea transcendențială a categoriilor, p. 73).

Primele principii metafizice ale științei naturii este o operă kantiană de un interes limitat. Cunoașterea conceptuală „*a priori*“ a naturii, susține aici Kant, este posibilă grație aplicării pe care o primesc legile intuiției pure spațio-temporale, adică grație matematicii. Numai acea doctrină a naturii este autentică știință

care are matematica implicată în ea. Obiectul principal al cărții este ce putem spune *a priori* despre mișcare.

Kant despre Berkeley: „Dacă eu însumi am dat teoriei mele numele de idealism transcendențial, asta nu poate autoriza pe nimeni a-l confunda... cu idealismul mistic și extravagant al lui Berkeley (pentru care, ca și pentru alte himere de aceeași speță, critica noastră conține antidotul special).“

Kant numește idealism empiric doctrina care declară existența obiectelor în spațiu, în *afara noastră*, fie îndoielnică, fie nedemonstrabilă, fie falsă și imposibilă. „Prima formă e, zice el, *idealismul problematic* al lui Descartes, care nu admite drept indubitabilă decât o singură aserțiune empirică «sînt»“; a doua formă este *idealismul dogmatic* al lui Berkeley, „care privește spațiul, cu tot ceea ce el condiționează, ca ceva imposibil și care, prin urmare, aruncă în mod egal existența lucrurilor materiale conținute în el.“

Iată definiția idealismului transcendențial pe care o dă Kant însuși sistemului său: „Numesc idealism transcendențial a tuturor fenomenelor doctrina după care noi le considerăm fără excepție ca simple reprezentări, nu de lucruri în sine (blosse Vorstellungen und nicht als Dinge an sich selbst ansehn) și după care timp și spațiu nu sînt decât forme sensibile ale intuiției noastre (sinnliche Formen unserer Anschauung), nu determinări date în ele înseși sau condiții ale obiectelor ca lucruri în sine“ (*Critica rațiunii pure*, Dial. transc., cartea II, cap. 1).

Pentru Kant, metafizica este ansamblul cunoștințelor care se trag doar din facultatea de a cunoaște *a priori*, prin concepte, fără a face apel la datele experienței sau la intuițiile de timp și de spațiu. Ele se disting întîi de psihologia empirică și de fizică; al doilea, de matematici. De altă parte, metafizica nu e formală ca logica, ci materială, prin aceea că se aplică la obiecte determinate, a căror condiții de existență fenomenală permite a le formula *a priori*.

D. E. Lovinescu este vesel, *Viața românească*, nr. 11—12, 1929.

E. Lovinescu a răspuns în *Vremea*, III, nr. 107, din 27 martie 1930, p. 4, cu articolul *D. E. Lovinescu este vesel pentru că d. Ibrăileanu e tragic!* Nu precizează ce ediție Maiorescu din poeziile lui Eminescu a folosit, nu răspunde direct la nici o întrebare. Polemica s-a oprit aici.

Din *Prefață* la ediția Mihai Eminescu, *poezii*, Ed. „Națională“ S. Ciornei, București, f.a. [1930].

Prima parte, publicată anterior, în *Adevărul literar și artistic*, IX, 464, din 16. III, 1938, p. 3—4, reprodusă în ediția noastră, III, p. 363—372.

În ms. 2259 Eminescu își transcrie poeziile din adolescență din reviste, cu mici rectificări. Nu se poate ști dacă și le-ar fi exclus din volum.

Făt-Frumos din tei nu e o simplă variantă nedesăvârșită a poeziei *Povestea teiului*. Poetul le-a publicat pe amândouă, deci nu era cazul a expedia una la *Adaos*. Maiorescu a schimbat arbitrar titlul la *Povestea teiului* în *Făt-Frumos din tei*.

Ediția poeziilor lui Eminescu, în *Adevărul*, 43, nr. 14235, din 24 mai 1930, p. 1—2.

Răspuns la articolul lui Șerban Cioculescu, *Mihai Eminescu, Poezii*, ediție îngrijită de G. Ibrăileanu, în *Adevărul* nr. 14208, din 18 aprilie 1930, p. 1—2. Șerban Cioculescu răspunde la rîndul său în *Adevărul*, nr. 14250, din 12 iunie 1930.

ADDENDA

Darwinismul social, în *Critica socială*, nr. 6—7 și 8—9, 1892, semnat C. Vraja.

Burghezism inconștient, în *Munca*, III, nr. 26, 16 aug. 1892, urmat de alte cinci articole integrate aceleiași teme :

Chestiunea națională și de rasă, *Munca*, III, nr. 27, 23 aug. 1892.

Ce este statul ?, *Ibidem*, nr. 28, 30 aug. 1892.

Intervenția statului, *Ibidem*, nr. 29, 6 sept. 1892.

Statul și anarhiștii, *Ibidem*, nr. 30, 13 sept. 1892.

Dictatura proletariatului și revoluția anarhistă a poporului, *Ibidem*, nr. 32, 27 sept. 1892.

Psihologie de clasă, în *Evenimentul literar*, nr. 2, 27 dec. 1892, semnat C. Vraja.

Inrîurirea artei, *Ibidem*, nr. 9, 4 iulie 1894, semnat C. Vraja.

Originalitatea formei, *Ibidem*, nr. 29, 4 iulie 1894, semnat C. Vraja.

Imprumutarea formei, *Ibidem*, nr. 30, 11 iulie 1894, semnat C. Vraja.

De ce ne batem ?..., *Ibidem*, nr. 39, 12 sept. 1894, semnat C. Vraja.

Între scriitori..., *Ibidem*, nr. 40, 19 sept. 1894, semnat C. Vraja.

„Iubita“ de Tr. Demetrescu, în *Lumea nouă*, supliment literar, an. I, nr. 25, 1894, semnat C. Vraja.

Raicu Ionescu-Rion, *Ibidem*, nr. 167, 1894, semnat C. Vraja.

Eminescu și Coșbuc, *Ibidem*, nr. 180, mai 1895, semnat Un sociabil.

Poporanismul, în *Curentul nou*, nr. 3, 20 ian. 1906, semnat G. Ibrăileanu.

Pe lângă această selecție din publicistica de pînă la 1901 a lui G. Ibrăileanu, publicată de noi în *Addenda*, trimitem pe cititor la alte colaborări în ziarele *Școala nouă*, *Munca*, *Evenimentul literar*, *Lumea nouă*.

ȘCOALA NOUA

Două articole din „*Buciumul*“, 1890, nr. 13, semnat Cezar Vraja (vezi și T. Pisani, *Răspuns în Buciumul* din 3. II. 1890, p. 63—64).

MUNCA

Atacul stăpînirii, an. I, nr. 27, 1890.

Funcționarismul, an. I, nr. 40, 1890.

Despre rolul socialismului, an. II, nr. 52, 1891.

Malthus și prostituția, an. II, nr. 24, 1891.

Lupta pentru trai în societatea omenească, an. II, nr. 25, 1891.

Chestia evreiască a d-lui Moșoiu, an. III, nr. 12, 13, 1892.

Lupta de clase și chestia românismului în Transilvania, an. III, nr. 23, 1892.

Chestia românismului și starea actuală a Europei, an. III, nr. 24, 1892.

În chestia iredentismului, an. III, nr. 45, 1892, continuare nr.-ele 46, 47, din 1893.

În chestia păturei culte, an. III, nr. 8, 1893.

Răscoalele fărânești, an. IV, nr. 52, 1894.

Socialismul și adevărul, an. IV, nr. 29, 1894.

Un răspuns, an. IV, nr. 31, 1894. (Cu excepția ultimului articol, semnat C.V., toate celelalte sînt semnate C. Vraja.)

EVENIMENTUL LITERAR

Psihologia de clasă (Intim), nr. 4; 1894, semnat C. Vraja.

Psihologia de clasă (Dan) nr.-ele 12, 13, 14, 17, 18, 20, 23, 1894, semnat C. Vraja.

Geniu necunoscut, nr. 13, 1894, semnat C. Vraja.

Rătăcirile d-lui Vlahuță sau jalnica poveste unde se vede cum un artist poate să iasă din propria-i piele, nr. 14, 1894, semnat Ș-V. (Sărcăleanu-Vraja).

Spiritism sau „artă pentru artă“, nr. 14, 1894, semnat C.V.

D-l Vlahuță în arta socialistă, nr. 15, 1894, semnat C. Vraja.

Arta socialistă și subsemnatul, nr. 16, 1894, semnat C. Vraja.

Ramollot și Moș Teacă, nr. 16 și 17, 1894, semnat Verax.

Cum a rămas ?, nr. 18, 1894, semnat Ș-V.

O explicație, nr. 20, 1894, semnat Ș-V.

Colectivismul în literatură, nr. 25, 1894, semnat C. Vraja.

Poetul și escrocii, nr. 25, 1894, semnat Verax.

D. A. Densușianu nu s-astimpără, nr. 39, 1894, semnat Verax.

Literatura pentru popor, nr. 42, 1894, semnat C. Vraja.

O sentință a d-lui Bacalbașa, nr. 43, 1894, semnat C. Vraja.

Cine-i Dan ?, nr. 43, 1894, semnat C. Vraja.

LUMEA NOUĂ

Platonismul în politică, nr. 5, 1894, semnat C. Vraja.

Platonismul radicalilor, nr. 7, 1894, semnat C. Vraja.

Către „Lupta“, nr. 11, 1894, semnat C. Vraja.

Contrazicere ?, nr. 13, 1894, semnat C. Vraja.

Tot către „Lupta“, nr. 16, 1894, semnat C. Vraja.

Cine a învins ?, nr. 19, 1894, semnat C. Vraja.

Votul universal și lupanarele moderne, nr. 31, 1894, semnat

C. V.

„Idealul“ lui Carada & Cie, nr. 43, 1894, semnat C. Vraja.

Au învins, nr. 73, 1895, semnat C. Vraja.

Să fim circumspecți, *Ibidem*.

Cu parul ?, *Ibidem*, semnat V.

Tactica noastră, nr. 74, 1895, semnat C. Vraja.

Așa, domnilor !, nr. 76, 1895, semnat C.V.

Învățămintele, nr. 77, 1895, semnat C. Vraja.

Exploatare națională, *Ibidem*.

Tărâniile interziși, nr. 78, 1895, semnat C. Vraja.

Convențiile scelerate, nr. 79, 1895, semnat C. Vraja.

Regele și partidele, nr. 80, 1895, semnat C. Vraja.

Echilibrul politic, nr. 81, 1895, semnat C. Vraja.

Gura păcătosului, nr. 83, 1895, semnat C. Vraja.

8 ore în mine, *Ibidem*.

Marfă veche, nr. 84, 1895, semnat C. Vraja.

Dezarmarea în perspectivă, *Ibidem*.

Pe ce ne întemeiem, nr. 85, 1895, semnat C. Vraja.

Perfidii universitare, nr. 88, 1895, semnat C. Vraja.

Lumea nouă în Ungaria, nr. 90, 1895, semnat C. Vraja.

Utopiști ?, *Ibidem*, semnat C.V.

Democrație, nr. 92, 1895, semnat C.V.

„*Falsa democrație*“, nr. 93, 1895, semnat C.V.

Dintr-ale unui vulgar falsificator, nr. 94, 1895, semnat

C. Vraja.

D. Sturza și lucrătorii, nr. 96, 1895, semnat C. Vraja.

Diplomație colectivistă, nr. 98, 1895, semnat C. Vraja.

Un manuscript rătăcit, nr. 146, 1895, semnat Un sociabil.

Foileton ! nr. 187, 1895, semnat Un sociabil.

Artă și pornografie, nr. 193, 1895, semnat Un sociabil.

Satele din jurul Iașului, 16. XI. 1895, semnat G.I.

INDICE DE NUME

A

- Adamescu, Gh., 90, 312, 313,
 314, 317, 318, 319, 320, 321,
 322, 324, 325, 335, 336, 337,
 338, 340, 348, 349, 350, 351,
 352, 353, 354, 355, 384, 387,
 390
- Aderca, Felix, 186, 577, 578
- Agârbiceanu, I., 371
- Alcalay, 338
- Alecsandri, V., 8, 49, 93, 116,
 130, 146, 147, 148, 179, 224,
 274, 284, 311, 354, 424, 433,
 441, 556, 581
- Alechem, Şalom, 164
- Anghel, D., 82, 287
- Arghezi, T., 127, 145, 176, 224,
 284, 288, 289, 301, 400
- Argyriades, P., 492
- Asachi, Gh., 8, 424, 441
- Augier, E., 364
- Balzac, H., 18, 25, 92, 97, 113,
 145, 570
- Barbu, Ion, 456
- Barnoschi, L., 167, 581
- Barrès, M., 120, 143, 194, 281
- Basarab, Matei, 364
- Bassarabeanu, Şt. A., 556
- Baudelaire, Ch., 145, 263, 293,
 557, 558, 559
- Bebel, August, 492
- Beldiceanu, N., 527, 529
- Bellany, 234
- Benda, Julien, 281, 296
- Berkeley, 430, 585, 586
- Bernstein, Ed., 303
- Bismarck, Otto, 510
- Blaga, Lucian, 164, 301
- Blank, Aristide, 166
- Block, M., 478
- Bogdan Duică, Gh., 301, 317,
 318, 319, 320, 321, 322, 324,
 325, 336, 337, 338, 340, 342,
 344, 351, 352, 384, 386, 387,
 390, 395, 396, 397, 398, 399,
 446, 453, 455
- Bolintineanu, D., 74, 148, 190,
 192, 274, 311, 314, 315, 333,
 354, 384
- Boss, Ch. du, 575
- Botez, Corneliu, 268, 313
- Botez, Demostene, 73, 81, 188,
 312
- Botez, Octav, 58

B

- Bacalbaşa, Anton, 531—532,
 534, 589
- Baiazid, 415
- Bakunin, 489, 491
- Baldwin, 229
- Băltazar, Camil, 145, 288, 427,
 441

Bouglé, Ch., 132
Bourget, Paul, 143
Brăescu, Gh., 288
Brătescu-Voinești, Al. I., 81,
130, 157, 275, 284, 289, 294,
581
Brătianu, Ion, 57, 101, 118,
182
Brătianu, I. I. C., 159
Brătianu, Vintilă, 9, 82, 126,
263
Brunetière, F., 17, 279, 281
Burdeau, 510
Byron, 53, 163, 164, 290

C

Cantacuzino, 127
Caracostea, D. D., 111, 424
Caragiale, I., 7, 8, 13, 32, 54,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 92,
86, 106, 108, 116, 118, 121,
147, 165, 190, 192, 223, 224,
275, 284, 288, 289, 301, 362,
372, 400, 425, 432, 437, 447,
448, 524, 569, 570, 572, 576
Carol, I., 154, 259
Carp, P. P., 127, 214, 509
Catargiu, Barbu, 213
Catargiu, Lascăr, 64, 500, 507
Cazimir, Otilia, 81, 299, 300
Călinescu, G., 581, 584
Călugăru, Alice, 145, 289
Cerna, P., 60, 80, 160, 163, 174
Cerri, G., 328, 345
Cervantes, 253
Chamisso, A., 433
Chesterton, G. K., 279
Chopin, F., 382
Ciocîrlan, I., 153, 156
Cioculescu, Ș., 450, 451, 454,
455, 456, 457, 458, 459, 587

Ciornei, S., 450, 586
Ciurcu, I., 42, 44, 45
Cîrlova, V., 96, 582
Claudian, A., 124, 125, 126,
127, 129, 130, 132, 578
Clémenceau, G., 64
Creangă, I., 49, 93, 141, 147,
175, 192, 195, 223, 275, 276,
279, 293, 445, 571, 572
Codreanu-Zubcu, N., 170, 188
Colbert, 236
Comte, Aug., 7, 173
Conachi, C., 273
Conrad, J., 115
Constantinescu, Pompiliu, 578
Conta, V., 32, 33, 39
Coppée, Fr. 39
Copernic, 116
Corban, O., 550
Corneille, 293
Coșbuc, G., 50, 63, 73, 74, 82,
112, 145, 265, 279, 289, 311,
527, 529, 549—554, 564, 565,
566, 572, 587
Crainic, N., 301
Creangă, David, 60
Crémieux, B., 75
Cuza, A. C., 127, 341, 342, 343,
344, 346, 379, 584
Cuza, Alexandru Ioan, 73, 154

D

Dante, 25, 257, 550, 551
Darwin, Ch., 173, 281, 464, 465,
466, 467, 468, 469, 472, 473,
495, 534
Daudet, Léon, 181, 229
Davidescu, N., 164
Delavrancea, B., Șt., 32, 83,
337, 356, 428, 484, 485

Demetrescu, Traian, 535—543,
552, 569, 587
Densușianu, Aron, 550, 588
Descartes, 253, 586
Deville, G., 475
Dickens, Ch., 148, 279
Dioghenide, E., 501, 502, 503,
520
Dosoŭtei, 181
Dostoievski, F. M., 92, 93, 115,
145, 148, 164, 197, 253, 281
Döllitzsturm von, 363
Dragomirescu, M., 131, 132,
133, 134, 160, 252, 282, 292,
549, 580
Dragoslav, I., 145, 174, 557
Drogli, Aglaia, 375
Drouhet, Ch., 433
Dumas, Al., 555
Dumas (psiholog), 363, 380

E

Eftimiu, V., 163, 175, 288, 289,
448
Elisabeta (regina), 337
Emilian, Cornelia, 349, 375, 376
Eminescu, Harieta, 341, 342,
344, 349, 375, 376
Eminescu, Mihai, 10, 13, 33,
50, 60, 63, 73, 90, 93, 57,
107, 108, 109, 111, 112, 113,
116, 118, 121, 130, 145, 146,
147, 148, 160, 165, 174, 179,
189, 191, 192, 196, 197, 198,
199, 217, 220, 222, 224, 226—
228, 235, 236, 245, 249, 256,
260, 264, 268—269, 273, 274,
275, 284, 304, 309—334,
334—355, 355—384, 384—
435, 435—450, 450—460, 524,
526, 527, 528, 529, 530, 538,

549—554, 556, 579, 583, 584,
585, 586, 587
Eminovici (familia), 146, 267
Engels, Fr., 557, 558, 559
Epicur, 107

F

Faguet, E., 26, 279
Filipescu, N., 127
Fillitti, I. C., 166, 167, 447
Filotti, E., 150, 151, 153, 157,
162, 163, 578, 579
Flaubert, G., 138, 220, 256
Fogazzaro, A., 104, 105
France, Anatole, 18, 27, 64,
92, 96, 97, 106, 113, 135,
137, 145, 148, 163, 164, 193,
194, 234, 248, 276, 281, 293

G

Galaction, Gala, 42, 127, 178,
181, 365, 424, 576
Gane, N., 82, 372, 556, 573
Gautier, Th., 429
Gheorghe din Moldova, 39,
90, 91
Gherea-Dobrogeanu, C., 23, 25,
32, 33, 54, 55, 58, 59, 60,
79, 115, 118, 121, 152, 153,
166, 167, 168, 170, 216, 219,
223, 224, 280, 480, 490, 492,
502, 558, 566, 581
Ghica, Ion, 196, 440
Gide, André, 115, 143, 253, 254,
255, 281, 580
Gide, Ch., 205, 206
Giolitti, 29
Goethe, W., 33, 64, 115, 145,
163, 175, 257, 288, 433

Goga, O., 73, 74, 156, 160, 163,
175, 176, 572, 582
Grandea, Gr. H., 542
Grant, Allen, 495, 496, 497
Gregorian, G., 576
Guyau, J. M., 539

H

Haeckel, E., 281, 465, 466, 472
Halippa, Pantelimon, 63
Hamsun, Knut, 145
Hardy, Th., 148
Haret, Spiru, 31, 64, 82
Hasdeu, B. P., 337, 356
Hegel, 469, 489
Heine, H., 8
Heliade-Rădulescu, I., 8
Herriot, 180, 208, 229
Herz, A. de, 226, 228
Höföding, Harald, 585
Hoffmann, 433, 434
Hogaş, C., 50, 74, 81, 82, 289,
372
Homer, 145
Hugo, Victor, 25, 44, 122, 163,
305, 364, 366, 373, 376, 391

I

Ibanez, Blasco, 132
Ibsen, H., 220
Ionescu-Rion Raicu, 31, 544—
548, 558, 581, 597
Ionescu, Take, 122, 546, 547
Iorga, N., 7, 12, 115, 116, 120,
127, 131, 557, 558, 568, 569,
570, 571, 573, 574
Iosif, St. O., 82, 287
Isac, Emil, 145
Istrati, Panait, 124, 129, 130,
221, 578

J

James, W., 261
Jaurés, J., 27

K

Kant, Immanuel, 249, 429, 430,
440, 445, 446, 585, 586
Kautsky, K., 209, 303, 483
Kaysersling, 152
Keller, G., 345, 346, 347, 348,
447
Kernbach-Conta, Ana, 39
Kogălniceanu, M., 121, 122,
146, 148, 150, 151, 179, 182,
196, 303, 557
Kräpelein, 363
Kremnitz, Mite, 330, 333, 334,
361, 372, 379
Kropotkin, P. A., 504, 514, 516,
517, 528

L

La Bruyère, 148
Lamarck, J., 467
Lamartine, A., de 109, 122,
305, 556
Lambrior, Al., 32
Lankester, Ray, 468
Lanson, G., 75, 109
La Palisse, 94
Laveleye, Emil, 480
Lassale, F., 8
Lavoisier, 234
Leconte de Lisle, 145, 163
Lemaître, J., 18, 145, 149, 249,
279, 281
Lenau, N., 345, 361, 382, 383
Lenin, V. I., 183

Leopardi, G., 108
Lloyd, G., 210, 229
Lorm, Hieronymus, 363
Lovinescu, E., 114, 115, 118,
119, 120, 131, 132, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 162, 163,
164, 166, 167, 168, 186, 188,
189, 191, 192, 198, 199, 212—
218, 282, 284, 286, 287, 288,
384—435, 435—448, 577, 578,
579, 580, 584, 585, 586
Ludovic XIV, 263
Ludovic Filip, 518
Lungeanu, C., 145

M

Mac Donald, 180, 229
Macedonski, Al., 73, 164, 165
Mackay, Th., 504, 512, 513
Maiorescu, T., 32, 33, 54, 55,
58, 59, 60, 61, 81, 109, 118,
120, 121, 141, 142, 145, 146,
147, 148, 149, 165, 179, 216,
224, 245, 256, 281, 309, 310,
312, 313, 314, 316, 317, 319,
320, 321, 322, 323, 324, 326,
329, 330, 334, 335, 337, 340,
357, 360, 361, 362, 364, 371,
372, 376, 377, 378, 379, 382,
386, 387, 388, 389, 394, 405,
406, 407, 409, 411, 412, 413,
415, 417, 419, 420, 421, 422,
435, 436, 437, 438, 440, 442,
443, 444, 445, 450, 452, 458,
556, 563, 584, 587
Malthus, 464, 534
Maniu, Iuliu, 288
Mantu, Lucia, 75, 81, 134, 135,
136, 188, 578

Marguerite, Victor, 95—99
Marx, Karl, 8, 23, 209, 464,
478, 480, 489, 512, 519, 557,
558, 559
Massis, Henri, 281
Maupassant, Guy de, 96, 97,
144, 247, 248, 581
Maurras, Ch., 193, 194, 236,
281
Mauriac, Fr., 141
Mayer, Rudolf, 494
Mehedintzi, S., 101, 116, 120,
557, 558, 559, 581
Micle, Veronica, 109, 330, 372,
375, 382
Mill, J. S., 88, 216
Mille, C., 520, 551
Minar, O., 362
Minea, I., 363
Minulescu, I., 136, 137, 159—
161, 175, 286, 287
Mircea cel Bătrîn, 417
Mironescu, I. I., 58, 59, 91
Missir, P., 362, 363
Mitrany, 210
Moldovanu, C., 175
Molinari, G., 478
Molière, 92, 147
Montaigne, 107, 253
Morariu, Leca, 342
Morțun, V. G., 323, 337, 338,
349, 350, 352, 353, 375, 376,
386, 387, 390, 395
Murat, 131
Murărașu, D., 408, 415, 451,
452, 454
Murnu, G., 188, 189, 191
Musset, Alfred de, 18, 50, 305,
383
Mușoiu, P., 503, 588

N

Napoleon Bonaparte, 38, 131, 537
 Nădejde, I., 501, 520
 Negruzzi, C., 120, 121, 147, 196, 212, 213, 214, 215, 216, 391, 555, 556
 Negruzzi, Iacob, 226, 320, 341, 356, 365, 366, 372, 373, 381, 382, 383, 421
 Newton, Isac, 470
 Ney, Michel, 131
 Noica, C., 585
 Nordau, Max., 346, 347, 348, 354, 362, 363, 364, 366, 584
 Novalis, 433, 434

O

Odobescu, Al., 121, 372
 Ohnet, G., 220
 Offenbach, 77
 Orléans, Philippe de, 281
 Ornea, Z., 575
 Ortiz, R., 348

P

Pailleron E., 541
 Painlevé, P., 208
 Panu, G., 32, 33, 76, 429, 487, 488
 Papadat-Bengescu, H., 81, 289
 Pascal, 253
 Pătrașcu, N., 362, 371, 372
 Pătrășcanu, D. D., 81, 32, 127, 178, 581
 Perpersicius, 342, 370, 408, 451, 452, 454, 583, 584
 Petică, Șt., 74
 Petrescu, Cezar, 203

Petrescu, N., 167
 Petrovici, I., 585
 Phillipide, Al. A., 74, 81, 82, 188
 Pincio (Ion Păun), 557, 566, 572
 Piru, Al., 577, 583, 584
 Pisani, T., 588
 Poincaré, 229
 Pompiliu, Miron, 341, 345, 356, 358, 364, 382
 Pop, Ghiță, 345
 Pop-Reteganul, I., 156, 571
 Popazu, dr., 363
 Pop, Vasile, 569
 Popescu, Spiridon, 64, 557, 556, 571
 Popescu, Stelian, 156
 Popovici, Aurel, 116, 120
 Prévost, M., 256
 Proudhon, P. J., 183, 512
 Proust, M., 132, 137, 145, 252, 263, 276, 293
 Pumnul, Aron, 313
 Pursch, D., 374
 Pușcariu, Sextil, 363
 Pușkin, A. S., 197
 Pyrron, 107

R

Rabelais, 148, 164
 Racine, J., 293
 Rafael, 411, 412
 Ralea, M., 46, 124, 129, 132, 136, 137, 138, 278, 290, 576, 581
 Rasputin, 238
 Rădulescu-Motru, I., 116, 119, 566
 Rebreanu, L., 136, 169—170, 346, 424, 578, 579

Renan, E., 70, 102, 179
Renouvier, Ch., 446, 585
Riria, 347
Rivneanu, Chibici, 376
Rollinat, 165
Rosetti, C. A., 55, 141, 196
Roșca, Iuliu, 583
Russel, A. W., 170, 473

S

Sadoveanu, M., 73, 74, 93, 94,
130, 131, 133, 134, 135, 143,
145, 156, 160, 163, 173, 175,
178, 188, 222, 224, 275, 276,
289, 294, 346, 457, 559, 571,
572, 573, 582
Sainte-Beuve, 17, 102, 279, 280,
282
Sandu-Aldea, C., 59, 128, 144,
559, 572, 573
Sanielevici, H., 7, 9, 124, 126,
127, 128, 129, 130, 131, 132,
145, 146, 152, 153, 155, 156,
157, 158, 163, 173, 433, 434,
435, 440, 446, 447, 559, 566,
575, 578
Schiller, Fr., 452
Schopenhauer, A., 107, 448,
483, 584, 585
Scurtu, I., 112, 312, 317, 321,
336, 387, 398, 351, 352, 373,
384, 387, 390, 391, 392, 393,
404, 405, 406, 407, 409, 411,
412, 413, 416, 417, 418, 422,
426, 435, 436, 439, 444, 445,
446, 584
Sebastian, M., 578
Sequard, B., 488
Simon, J., 510
Shakespeare, W., 25, 33, 92,
93, 138, 145, 148, 163, 253,
254, 257, 288, 583

Shaw, B., 290
Shelley, P. B., 93
Slavici, I., 147, 226, 227, 372,
421, 556, 565, 572
Socec, 317, 318, 319, 386, 417,
436, 437, 438, 439
Spencer, H., 465, 472, 475, 478,
479, 480, 481, 504, 506
Speranță, Th., 556
Spinozza, B., 8
State, Dragomir, 362, 363
Stalin, I. V., 303
Stere, C., 127, 128, 159, 183,
184, 185, 188, 216, 557, 559,
564
Stirner, Max, 489, 491, 504
Sturza, Gr., 534
Sturdza, M., 101, 154, 155, 589
Suchianu, D. I., 42, 44, 45,
46, 576
Sue, E., 555

Ș

Șaraga, 112, 320, 311, 384, 414,
437, 439
Șărcăleanu, C. (v. C. Stere)
588
Ștefan cel Mare, 133, 154, 571
Știrbey, Barbu, 210
Ștefanelli, T., 381

T

Taine, H., 25, 149, 173, 279,
281, 283
Talaz, G., 289
Taniac, F., 342
Teodoreanu, Al. O., 81
Teodoreanu, I., 75, 81, 188,
346

Teodorescu-Braniște, T., 166,
170, 578
Tharaud, J., 113
Thibaudet, A., 281
Tolstoi, L. N., 97, 143, 148,
164, 197, 220, 291, 481, 506,
507, 540
Topîrceanu, G., 47, 48, 49, 81,
82, 145, 188, 190, 312, 331,
576
Traian (împăratul), 571, 574
Triandafil, E., 39, 40
Trotzki, L., 303
Turgheniev, I. S., 92, 197, 231

V

Vaida-Voievod, Al., 296
Valéry, P., 132, 136, 137, 143,
266
Vandervelde, 180
Vasiliu, I., 483, 502
Văcărești (fam.), 273
Verghi-Miller, M., 10—11, 575
Verlaine, P., 44, 195
Vianu, T., 577
Vigny, Alfred de, 305
Virgolici, T., 546
Vlad, Țepeș, 154

Vlahuță, Al., 32, 63, 82, 111,
130, 312, 322, 362, 428, 572,
581, 588
Voltaire, 238, 253
Voronca, Ilarie, 288, 289
Vulcan, Iosif, 317, 320, 324,
421, 422, 583

W

Wagner, R., 290
Wilhelm II, 510

Z

Zamfirescu, D., 572
Zane, G., 424
Zarifopol, P., 54—62, 251,
278—292, 305, 372, 576, 581
Zeletin, Șt., 153, 155, 158, 164,
167
Zola, E., 145, 524, 525, 536, 557,
558, 559
Zosin, P., 363, 366
Zweig, Șt., 279

X

Xenopol, A. D., 386, 387

Cuprins

OPINII LITERARE — CAMPANII

„Falimentul“ poporanismului ?	7
Dionis, <i>Theano</i>	10
Polemici...	12
Seceta literară	13
„Ridicarea noroadelor“	14
Militarismul	15
Luptele politice	16
Mizeria criticii literare	17
Perioade de tranziție	19
Netoleranța	21
Unde mergem ?	23
Intemperanța	25
Pacifism !	27
Burghezism cuminte	29
Exigenți excesive	30
Un drum	31
Alte vremuri	32
Pedagogie socială	35
Marea decepție	37
Morții noștri	39
Cenzura	41
Note	43
Versul tipografic	49
Genova	52
Răspuns d-lui Zarifopol	54
Libertatea presei	63
Politică...	71
Literatura nouă	73
Regimul presei	76

Anul XV	79
Senatul	85
Școala	87
Furia ineditului	90
„Caracterul specific“ în literatură	92
<i>La Garçonne</i>	95
Numerus clausus	100
Fond și formă	102
O provocare	107
Biografia	108
<i>Luceafărul</i>	111
Tot Eminescu	112
„Prăbușirea“ poporanismului	114
Altă... polemică	124
Curiozități	133
Pentru „Mișcarea literară“	136
Pentru cetitorii noștri	139
Ce este poporanismul?	140
Un „răspuns“	150
O revistă și cetitorii săi	155
Mărunțișuri	159
Ultima oară	162
Curiozități	166
Cătră d. Rebreanu	169
Ce-a făcut „Viața românească“ pentru literatură	171
Religia	178
Poporanism, socialism, internaționalism	182
Iar interdependența !	186
Lucruri reconfortante	193
Soarta vitregă	195
Eminescu în străinătate	197
Ultimul cuvânt	198
Ruina învățămîntului și a culturii	200
Dispariția revistelor	203
Economie, politică și cultură	205
Tratatul de la Locarno	207
Liberalism și democrație rurală	209
„Civilizația modernă“	212
Cumînțenie	219
În jurul limbii literare	221
<i>Făt-Frumos din lacrimă</i>	226
Parlamentarism și anti	229

Inferioritatea democrației	231
Iarăși democrația	238
Franța republicană !	241
Școala	243
Genul poetic	245
Filozofia modei	247
Mișcarea literară	251
Anestetul Gide	253
Democrația și arta	256
Monarhie și republică	258
Sezonul estetic	260
Prepararea esteticului	262
„Postume“ de Eminescu	264
Dar versul „liber“ ?	265
<i>Făt-frumos din tei</i>	268
Legea presei	270
Modă și originalitate	272
Greutățile criticii estetice	278
Consumare și producere. — Muzica viitorului	293
1789	296
„Democrație“	297
Charlestonul la țară	298
Rectificări	301
După 27 de ani	302

EDIȚIILE POEZIILOR LUI EMINESCU

Edițiile poeziilor lui Eminescu	309
Pentru Eminescu	332
Edițiile poeziilor lui Eminescu	334
Edițiile poeziilor lui Eminescu (continuare)	355
Edițiile poeziilor lui Eminescu. Ediția d-lui Lovinescu	384
D. E. Lovinescu este vesel	435
Din <i>Prefață</i> la M. Eminescu, <i>Poezii</i> , 1930	448
Ediția poeziilor lui Eminescu	450

ADDENDA

Darwinismul social	463
Burghezism inconștient	498
Psihologie de clasă	521

Înfrîurirea artei	523
Originalitatea formei	526
Împrumutarea formei	528
De ce ne batem ?	531
Între scriitori	533
<i>Iubita</i> de Tr. Demetrescu	536
Raicu Ionescu-Rion	544
Eminescu și Coșbuc	549
Poporanismul	555
<i>Note</i>	575
<i>Indice de nume</i>	591

Lector: MARIA SIMIONESCU
Tehnoredactor: POMPILIU STATNAI

*Bun de tipar 12 VIII 1977. Tiraj 2890 ex. broșate. Coli
ed. 31,36. Coli tipar 37,75*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1169 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918“
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România